

KAREL ČAPEK

O UMĚNÍ A KULTUŘE III¹

1926

ŘEČ

Toto píše ze zkušenosti dramaturga: musíme se vší mocí snažit, aby vznikla divadelní čeština. Z příčin, které nemusím příliš obšírně vykládat, divadelní řeč se nekryje ani s lidovým jazykem, ani s literární češtinou; infinitiv na *i*, kterého se v psaném slově ani nevšimneme, nás na jevišti zatahá za ucho; neboť ucho vnímá řeč docela jinak než oko. Gramatika psané řeči není táž jako gramatika řeči mluvené; tato asi nebude nikdy napsána, neboť mluva se mění daleko rychleji než jazyk. Pokud mne se týče, věřím mnohem silněji v zákony divadelní syntaxe než v zákony divadelní kompozice; věřím, že by se na jevišti mohl odehrávat i občanský zákoník, jenomže by se musel napsat trochu jinak. V divadle se tomu říká, že řeč musí být psána do huby.

Divadlo je dům divů; vše je na jevišti možno a přijatelné, ale co je téměř nemožno, je přechodník. A přece mnozí překladatelé konverzačních kusů sypou přechodníky v takové hojnosti, jako by dostávali zvlášť korunu za každý. Jsou případy, že člověk, který v jiných ohledech divadlo miluje, žádá, aby hrdinka kusu pronesla třeba „přistoupivši k oknu zvolala jsem na něho“, nebo věci ještě strašnější. Jsou lidé, kteří dosud nepochopili jedno ze základních tajemství divadla: že se tam nesmí vyslovit slovo „jenž“. Takzvaná bohatě rozvinutá perioda s vedlejšími větami, podvětími, přechodníky, příčestími, adjektivy, adverbii a ostatním ciceronovským aparátem se hodí do Komenského Labyrintu světa, ale nikoliv na jeviště. Nejzákladnější pravidlo jevištní mluvy je: píšeš-li pro jeviště, buď pamětliv, že nepíšeš esej. Posлуhač v divadle si nemůže vzpomínat na začátek věty; co se mu říká, musí být v každém přítomném okamžiku celé a úplné. Prakticky to znamená, že jevištní řeč je aspoň z osmdesáti procent paratactická, tak jako i čeština, kterou mluví muž na ulici, má skladbu paratactickou. Nikdo – krom učitelů na obecných školách – neřekne: „Ačkoliv jsem

¹ Převzato z: Čapek K., *O umění a kultuře III*, Praha 1986 (redakčně upraveno).

ho varoval, přece skočil přes příkop.” Spíše se řekne: „Já ho varoval, a on přece skočil přes ten příkop.” Fakt následuje na fakt jako rána na ránu; jejich vztahy, jejich kauzalita, podmíněnost, následnost nebo podřadnost se vyjadřují daleko spíše dramaticky než gramatikálně. Psaná řeč, která si nemůže posloužit dramatickým přednesem, potřebuje v daleko větší míře, aby byla rozčleněna podle všech logických vztahů; ale na jevišti, tak jako v životě, tyto vztahy nejsou slovně vyjadřovány, nýbrž přímo hrány. Divadelní syntaxe není jenom věcí takzvané mluvnosti (ačkoliv i tento ohled je velmi závažný), nýbrž věcí hratelnosti. Slova „jenž, poněvadž, zatímco” a tak dále se sice dají bez námahy vyslovit, ale nedají se dobře hrát.

Když se někdo vyjadřuje přepjatě a nepřírozeně, říkáme, že mluví teatrálně. To slovo je velmi nepříjemné pro divadlo. Z dramaturgického hlediska teatrální projev je spíše takový, který je 1. svrchovaně jasný a přehledný, stručný a přesný, a který přitom 2. vypadá tak přirozeně, bezděčně a přímo zběžně, jako kdybychom řekli „Dobré jitro”. Ty dva požadavky je těžko spojit; má-li se to podařit, nesmí dramatik ani překladatel vycházet z představy (logické) výpovědi, nýbrž (dramatické) hry. Každá na jevišti promluvená věta má být pojata jako kus hry, jako hra sama; my pro divadlo nepíšeme, aby to herec mluvil, nýbrž aby to hrál. Abych tak řekl, dramatik nejenom píše nahlas, nýbrž píše s očima zavřenýma, aby své figury stále viděl chodit, stát, sedět a házet rukama. Jen tak jim dá do úst slova, která jsou stejně účelná i bezděčná jako pohyby živého člověka. A nejprve je ovšem nutno dobře znát, jak se živý člověk pohybuje.

Nové české divadlo 1918–1926

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ O PĚTI KNIHÁCH

Milý Kodíčku,

ad 1 a 2: Pokud sáhá má zkušenost o životě na pustých ostrovech, mám za to, že by nebylo radno vzít s sebou například pět detektivek; člověk by je přečetl hned prvního večera, a potom by neměl nic. Jako rozumný muž bych si vzal s sebou knihy, které by mně vydržely hodně dlouho; tedy zejména nějakou gramatiku (jakoukoliv), zeměpis světa, astronomii, bibli, a třeba ještě knihu o zakládání zahrad.

Ad 3: Prosím vás, co byste chtěli dělat s našimi politiky na pustém ostrově? Ty bych tam, je-li možno, raději vůbec nepouštěl.

Váš Karel Čapek

PEGAS NA VOJNĚ

Dočetli jsme se, že ministerstvo národní obrany prý vypíše v nejbližších dnech literární ceny: cenu za román týkající se letectví, cenu za celovečerní drama aviatické a cenu za nejlepší báseň o letectví. Není známo, nechystá-li toto ministerstvo ještě celou záplavu cen, kterými povzbudí naši literaturu; například cenu za nejlepší drama vozatajské nebo cenu za román ze života zásobovací služby nebo cenu za báseň o kanonýrství. Nevíme sice, že by některý český spisovatel byl opravdu aviatikem, a mohl tedy psát báseň nebo co jiného o letectví tak trochu z vlastního názoru; není ani známo, že by ministerstvo nabídlo spisovatelům, že je zdarma povozí po modrém nebi, aby je seznámilo s krásami letectví. Nerad bych zrazoval ministerstvo od náhle vzplanuvšího zájmu o českou literaturu; má-li dost peněz, ať jen chutě vypíše literární ceny; ale jen ať nediktuje, zač mají být. Literatura není řemeslo, které se dělá na objednávku; má-li ministerstvo národní obrany zájem na aviatice, ať za ty peníze pořídí raději něco aviatického; má-li zájem na literatuře, nelze nic namítat proti jeho mecenášství; ale pak ať to dá prostě na dobrou literaturu, třeba jednala o lásce nebo o truhláři. Mohli bychom se dočkat toho, že ministerstvo obchodu vypíše cenu na nejlepší báseň o vývozu skla nebo ministerstvo školství cenu na drama líčící reformu obecného školství. Literatuře by se tím neposloužilo; a že by nějaká diletantská písemná práce (nelze přece čekat, že se z takovéto šikovatelské soutěže vynoří vážné dílo) posloužila vojenskému letectví, je více než pochybno.

Lidové noviny 19. 1.

ŠEDESÁTINY ROMAINE ROLLANDA

Před dvěma lety byl hostem pana prezidenta v Praze, přijel, aby poslechl hudbu Smetanovu. Viděli jsme vysokého, poněkud schýleného muže jemné a unavené líce, ostře označené nevímjakým utrpením; zdál se neobyčejně plachý a křehký. A přece je to bojovník; tato zduchovnělá tvář filozofa a tragika s těžkými víčky a nervózními rty má v sobě skutečně cosi rytířského, co upomíná na aristokratické mušketéry staré Francie. Téměř sám svedl boj za věc lidstva; bojoval-li o mír prostřed velické války, nečinil to z útlocitného pacifismu, nýbrž z tragické hrůzy. Tento velký usmiřovatel světa není snílek; je to patetický pesimista, hledící přímo v hroznou tvář dějin i dnešního lidstva. Vede zoufalý a osamělý boj, který se nedá

vyjádřit kolektivními hesly ani neslibuje nový řád světa; nemluví k zástupcům ani ke třídám ani k národům; mluví k člověku a bojuje o lidskou osobnost, jež je stejně zašlapována císařským militarismem, jako tyranii demagogů. V dnešním světě se tento boj zdá marný a ztracený; ale příklad Romaina Rollanda nebude nikdy pro svět ztracen; vždy bude předchůdcem každého, kdo nad politickými a sociálními řády bude usilovat o etický řád člověka ve světě. Ten kousek světoobčana, který je v každém z nás, pozdravuje s úctou osamělého myslitele; básník Rolland buď pak pozdraven jako jeden z těch, kteří jsou nám nejdražší.

Lidové noviny 29. 1.

DRAMATIKŮV STUD

Mohl bych ledacos povídat o hrách Fráni Šrámka; to, co chci nyní říci, není snad to hlavní, ale je to zrovna to, čemu bychom se od něho měli nejvíc učit. Je to neobyčejný – řekl bych přímo útlocit; ale aby se nám nikdo nesmál, nazveme to raději stud. Stud před sebou, stud před diváky; stud nitra, které se strašlivě brání tomu, nějak se odhalit, a dokonce se nadýmat svým obnažením. Šrámek čili jeho figury jsou obdařeny těžkou a nesmírně složitou kletbou senzitivnosti; jsou upředeny ze zatraceně citlivých vláken, kterým se říká nervy a tepny a které reagují na nescíslné podněty s živostí zároveň bolestnou i živočišnou. Nuže, jejich zvláštní vtip není v této podivně bohaté a vzrušené citlivosti, nýbrž v tom, že se za ni stydí, že jí v sobě vši mocí zapírají a jaksi polykají v ustavičném, skoro podrážděném střehu, aby se příliš neprozradily. Tito příliš citliví lidé se mají po čertech na pozoru; není jim ani na okamžik dovoleno, aby, jak se říká, pustili hubu na procházku, aby vytroubili světu, jak tuze milují, aby si požalovali, že se cítí opuštěni nebo zklamáni, aby bez ostychu ulevili své potřebě, jež se jmenuje dát citům průchod. Kdyby Fráňa Šrámek napsal Hamleta, ručím za to, že by ho nepustil k řeči ani jediným monologem. Jeho Hamlet by snad zamumlal nad lebkou šaškovou „chudáček Yorick“, ale pak už by se zastyděl, že tak projevil svou slabost a útlost, a pokusil by se potrestat se za to nějakou ironií na vlastní účet. Jeho Hamlet by si z hloubi srdce myslel „být či nebýt“, ale neřekl by to, i kdybyste to z něho chtěli vytáhnout párem koní; jen by se mu to zachvělo v hlase, když by řekl něco schválně drsného a vlastně zoufale zamilovaného k své Ofelii. Ani Ofelie by nezešilela a stěží byste ji slyšeli zaplakat; tak by se styděla za přemíru lásky a bolesti, jež ji drtí. Šrámkův Othello by nezaškrtil Desdemonu, nýbrž by zaškrtil jen výkřik zoufalství nebo vzdech, kterým by si chtělo ulevit jeho chlupaté a poplašené srdce; ale přísámboh, byl by tak dalece rytířským mužem, že by se zběsile

přemáhal, aby jen dechem zkazil život Desdemonin. Tito lidé mlčí o svém nejvnitřnějším; jsou plni ostychu projevit, co v sobě prokusují a prožívají, a protože na jevišti je přece jen nutno mluvit, zmiňují se sami o sobě stěží na půl úst a ještě to honem zamlouvají. Tady jsme stejně daleko od krasořečných tirád hrdinů a heroin jako od patologické upřímnosti, se kterou vyhrnují svá nitra i s vnitřnostmi osoby her modernějších. Rozuměj nám na půl slova, člověče naslouchající; život se svým nebem i peklem nemluví velkými slovy ani velkými symboly, nýbrž tichým a zajíklým hlasem živého lidského soukromí.

To tedy je lekce Šrámka dramatika: člověče divadelní, povídej co nejméně; když už stavíš své postavy před tolik lidí, nesvlékej je do naha, abys ukazoval jejich rány a bídu. Vše lidské se projevuje skoro nechtíc, bezděčně a mimochodem; co víš o lidech, nepoznal jsi z jejich dlouhých a hlasitých zpovědí, nýbrž z mimovolných slovíček, která tu a tam utrousili a ze kterých jsi uhodl jejich tajemství. V tom zajisté jest zvláštní něžnost a uctivost k člověku: neukazuješ raněného a bolestného člověka auditoriu zvědavců, nýbrž nakláníš se nad jeho ložem, ponechávaje mu šetrně, co ti sám poví. Kupodivu, že i tak se dozvíš všeho, úryvkovitě sice, ale zato se zvláštní, skoro delikátní přesností; neboť jen bezděčné není lež. Býváme trochu primitivové, když vstupujeme na prkna; podáváme věci po lopatě a zacházíme i se svými figurami, i s diváky jako s nedovtipnými hlupáky, jimž je nutno vše vykládat přímo dryáčnický, jako když se vyvolává zboží na trhu. Fráňa Šrámek přinesl do českého dramatu veliké technické zjemnění, jehož jest se nám držeti pro dramatické řemeslo i dramatické umění.

Sever a východ, únor

TAJEMSTVÍ PÍSMO

Tak jsem si pořídil značně velikou německou knihu o grafologii, s mnoha ukázkami a textem, do něhož jsem se pokusil ponořit se; bohužel se přiznávám, že jsem z toho příliš nezmoudřel. Člověk, který má v rukou takovou knihu, hledá v ní ovšem nejprve své vlastní písmo nebo písmo svému co nejvíc podobné, aby se dověděl, jaký je; nuže, shledal jsem po delší námaze, že soudě podle rukopisu jsem člověk zcela skromný, ale vrtkavý, s jistou dávkou omezenosti, bez temperamentu a podle některých známek inteligentní podvodník. Písmo Viktora Dyka zjevilo se mi v zrcadle grafologie jako projev člověka lakomého a pořádkumilovného; Miroslav Rutte a Ferdinand Peroutka jsou bezmocně zmítáni vášněmi, kdežto Fráňa Šrámek se odhaluje svým písmem jako schopný a praktický obchodník;

František Langer projevuje duši hrdou a vážnou a tak dále. Možná že jsem tomu špatně rozuměl; ale rozhodně jsem nebyl uspokojen.

Vždycky mne uvádělo v podiv, co všechno se může vyčíst z písma; grafolog vám poví, jste-li lakomý nebo štědrý, mírný nebo rabiát, piják, ješita, klidřas, renomista, samotář, slaboch, břichopásek, větroplach a já nevím co všechno. Uvádí mne to v úžas proto, že s některými lidmi se osobně stýkám třeba už dvacet let a podnes nevím, jací vlastně jsou; vždycky z nich něco vyleze, nač jsem jaksi nebyl připraven. Většinou shledávám, že určitý člověk je sice mírný jako beránek, ale vzteklý jako Zuřivý Roland; že je sice neobyčejně chytrý, ale i pitomý; nebo že je sice nesmírně zbabělý, ale statečný; že je štědrý jako Hárún ar-Rašíd, i lakomý jako Harpagon; že je zároveň pedanticky pořádný, a zoufale nepořádný; že je děsný sobec, a přitom stejně děsný dobrák; že je energický jako Napoleon, a přesto slabý jako stará tetička. Imponuje mi, že grafologové treffi člověka tak jednoduše a jasně; ve skutečném životě to není nikdy tak jednoduché a jasné; snad proto se lidé posuzují podle toho, jak píší, a ne podle toho, jak žijí.

Každý člověk má ovšem svůj individuální rukopis, tak jako každý člověk má svou individuální ruku. Ale každý člověk má také svůj jazyk a styl, který je stejně osobní a charakteristický jako jeho rukopis; dále i obsah a jádro toho, co člověk píše, je obvykle velmi těsně spjata s jeho prazvláštní osobností; mám za to, že způsob, kterým si člověk představuje svět, není pro něj méně charakteristický nežli způsob, kterým píše písmeno s. A tu tedy je mi tuze divné, že sice umíme číst písmo, ale neumíme takřikajíc číst knihy. Kdyby Homér nechal po sobě pět rukopisných řádek, které by poslal svému bratranci do Smyrny nebo Kolofónu, dovedli by z nich grafologové rozluštit, jaký to byl člověk; ale protože nechal po sobě jenom Iliadu, nebude nám nikdy jasno, byl-li starý nebo mladý, tlustý nebo tenký, piják vína nebo dyspeptik, šetrný nebo do větru, veselý nebo bručoun. Kdyby svatý Pavel zanechal po sobě podpis na nějaké zdi, odhalili by grafologové tajemství jeho charakteru; ale protože nechal po sobě jenom napsané náboženství, netroufá si nikdo z nás říci, byl-li snad umělecky založen nebo puntičkář nebo špatný společník nebo roztržitý a prchlivý muž. Kdyby ještě více filologů studovalo Dantovu Božskou komedii, najdou v ní stěží jasný důkaz, že Dante byl člověk dejme tomu strašně nepořádný a náladový, že rychle mluvil a rád přepínal. Z celého dvoutuctu Shakespearových dramát nejenom nevyčteme to, jaký velký William vlastně byl, nýbrž ani důležitou okolnost, byl-li vůbec; nemůžeme si představit, byl-li dlouhý nebo krátký, černý nebo zrzavý jako liška, bujný nebo zamlklý, rváč nebo strašpytel, dobrý nebo špatný platič. Ale zato se z jeho dramát dovídáme velmi mnoho o tom, jaký byl Hamlet nebo jaký charakteristický temperament měl Othello; nedopátráme se tam mnoho o Shakespearovi, ale

neobyčejně mnoho o člověku vůbec. V Dantovi se dočteme spíše o tom, jak tragický je lidský život, než jak tragický nebo komický byl Dante. Z epištol svatého Pavla se dočteme více o věcech týkajících se jistého Boha než o věcech týkajících se jistého Pavla nebo Šavla. Čímž chci říci, že hlubší tajemství písma jest, že nám odhaluje svět, a nikoliv, že nám odhaluje osobní zvláštnosti pisatelovy. To, co je napsáno, je tajemnější a úžasnější než písmo, kterým to bylo napsáno. Veliké tajemství písma je Slovo. Skrytý smysl písma není pisatel, nýbrž jeho dílo. Ale ovšem tajemstvím tohoto čtení se nelze naučit.

Lidové noviny 7. 2.

Z MYŠLENEK GILBERTA KEITHA CHESTERTONA

Alkoholik a abstinent se nejen oba mýlí, nýbrž oba se dopouštějí téže chyby. Oba považují víno za opojný prostředek, a ne za nápoj. – Měnivost je jedna ze ctností ženy. Čelíť hrubému požadavku polygamie. Máte-li jednu dobrou ženu, jste jist, že máte spirituální harém. – Mohou-li být Američané rozvedeni „pro nesrovnatelnost povah“, nemohu pochopit, proč nejsou všichni rozvedeni. Poznali jsme mnoho šťastných manželství, ale žádné srovnalé. Celý účel manželství je probojovat a přežít okamžik, kdy se nesrovnalost povah stane nesporná. Neboť muž a žena jako takoví jsou nesrovnalí. – Každý člověk je nebezpečný, který se zajímá jen o jednu věc. Muž plní své dobré dílo tím, že koná, co koná; žena tím, že je, čím je. – Jsou jenom tři věci na světě, kterým ženy nerozumějí: a jsou to Volnost, Rovnost a Bratrství. – Hřích a trampota despotismu není to, že nemiluje lidí, nýbrž to, že je miluje příliš a důvěřuje jim příliš málo. – Jediný prostředek, který jsem dosud objevil, jak dostihnouti vlak, je přijít pozdě k předchozímu vlaku. – Nemůžete milovat věc, aniž byste nechtěli za ni bojovat. – Kosmická filozofie není konstruována, aby vyhověla člověku; kosmická filozofie je konstruována, aby vyhověla kosmu. – Člověk nemůže mít své soukromé náboženství, jako nemůže mít své soukromé slunce a měsíc.

Lidové noviny 10. 2.

JUBILEJNÍ

Všichni ji znají jako matku někdy trochu rezolutní, někdy měkkou a něžnou a požehnanou tolika dětmi, že by jistě sama nemohla ani přibližně udat jejich počet. Je jich hezkých pár set. Plodnost divadelní matky je úžasná a paní Marie Ptáková, člen Městského divadla na Král. Vinohradech, by stěží řekla při svém jubileu 35 let strávených na prknech, kolik mateřských

rolí již pěkně říkala svým teplým, širokým a poněkud drsným altem. Ovšem před 35 lety nehrávala ještě své Kláskové, své zakřiknuté šrámkovské maminky ani slunné a nakynuté Majdalény Dobromily Rettigové. Ale dnešním návštěvníkům divadla už srostla s dobráckým, poněkud naivním, a přece moudrým typem zralých a milých maminek, kvetoucích věčným mládím poctivého života. Pozornější návštěvníci divadla vědí o ní ještě něco jiného: že ať hraje paní Marie Ptáková cokoli, mají pocit naprosté jistoty; za každou její postavou je pečlivá a poctivá herecká práce, svědomitá, dbající každého slova a neselhávající v nejmenším detailu. O čem snad ví menší část publika, je její obětavá a přímo vojácká služba v tvrdém hereckém povolání; bylo by možná vypravovat malý, ale hrdinský příběh o herečce, jež s krajní bolestí dohrála roli, po představení odjela k operaci a za pár dní opět stála na prknech a mluvila svým teplým, drsným altem..., takovým silným povahám není třeba přát mnoho zdraví a let; domohou se jich na životě samy.

Lidové noviny 11. 2.

JEAN HENRI FABRE: ŽIVOT PAVOUKA

Knihovna Walden slibuje vydání celé klasické dílo J. H. Fabra, francouzského entomologa, autora *Života hmyzu* a *Hmyzozpyteckých vzpomínek*, „Homéra hmyzu“, jak jej nazývá Maeterlinck. Dílo, jež si vskutku zaslouží být čteno. Co Fabre napsal o kutilkách a lumcích, co je v přítomném svazku sebráno o pavoucích, není jen pozorování, je to odhalení. Malinký hmyz se tu zjevuje ve svém strašlivém důmyslu, v úžasné technické pohotovosti, kterou jej vyzbrojila příroda, v neomylné jistotě svých budovatelských a vražedných instinktů; nazvěte to, jak chcete: příroda, pud, síla života, ono tajemné cosi (jež řídí život) se tu odhaluje ve své nesmyslné krutosti i podivuhodné inteligenci, ve své žravosti i obětavosti, ve své ohromující dokonalosti i nepochopitelně jednostranné pitomosti; žádná kniha nepoví více o hrůzném a vysokém tajemství života než Fabrovy studie hmyzu. I když v ledačems bude opravováno jeho krásné a poutavé pozorování, nebude tak brzy nahrazeno pronikavějším a filozofičtějším pohledem; malinký svět, jež nevědomky rozšlapáváme, nabývá v líčení Fabrově nejen prudké a přímo detektivní zajímavosti, nýbrž i významu až děsivě hlubokého. Kniha je pěkně vydána v pečlivém překladu, který jen místy nedosahuje umělecké plastičnosti Fabrových jedinečných líčení.

Lidové noviny 11. 2.

DOPIS KARLA ČAPKA O ANGLICKÉ LITERATUŘE

Dr. O. Vočadlovi

Chcete na mně, příteli, abych doprovodil několika slovy Angloamerickou knihovnu, kterou uvádíte v život. Mluvili jsme o ní přede dvěma lety na Vaší zahrádce tehdy v Surbitonu; pamatuji se, že jsem přitom seděl na houpačce a divil se věcem kolem sebe. K těm podivným věcem náležel monkey-tree a jiné zvláštní stromy v zahrádkách, dále pečlivě oholené trávníky, děti, pan Charles, vlhká obloha, anglická snídaně, kterou jsem právě snědl, a anglická knížka, kterou jsem právě četl. Vše to bylo mírně cizokrajné a přitom nadmíru intimní; říkal jsem tehdy, že nejpodivnější na Anglii je, že se tak podobá anglické literatuře; podnes pak si nejsem jist, má-li snad anglické klima takový vliv na anglickou literaturu, nebo naopak není-li anglická literatura příčinou anglického podnebí a jiných zvyků. Budiž tomu jakkoliv: sedě tehdy ve Vaší anglické zahrádce jsem si uvědomil jeden veliký rys britské literatury: je to její naprostá anglickost. Vskutku žádná jiná literatura vedle ruské není tak nacionální jako anglická. Je to školní příklad, že národ může být velkým a světovým národem, a přitom zůstat zcela intimním národem. Mluví se u nás někdy o britské orientaci; je to poněkud nešťastné slovo; neboť pravá britská orientace znamená orientaci výlučně a zarytě domácí. Říká se, že každý Angličan nosí s sebou po světě celou Anglii; což je pravda. Tajemství anglické světovlády je nepochybně v tom, že Britové zůstanou vždy a všude omezeně a tvrdohlavě Brity a nestanou se Indy ani Kafry. Je pravda, že se máme čemu učit od Anglie; avšak není to jejich protestantismus ani golf ani anglická kuchyně ani anglická neděle, nýbrž anglická náruživost žít po anglicku a být po anglicku spasen. To je jeden příklad, jež dává anglická literatura a který považuji za zvláště zdravý pro naši národní hygienu.

A byly opět jiné dny, kdy jsem – nejčastěji s Vámi – vnikal do anglických domácností. I viděl jsem, že největším a nejtihodnějším kusem nábytku v anglické domácnosti není ani piano ani portréty předků ani koupací vana, nýbrž knihovna; knihovna veliká jako celý pokoj a plná jako hora divů; kniha vedle knihy, tlustá a vázaná pro nějakých sto let. Člověk by řekl, že v oné zemi se nejvíce a nejvděčněji čte; je však velmi pravděpodobno, že tyto anglické knihovny nejsou jen projevem zvláštní čtenářské ctnosti, nýbrž také zvláštní spisovatelské ctnosti. Anglická kniha není k roztrhání; ale patrně ani anglická literatura není k roztrhání a vydrží velmi dlouho. Zásobují-li se lidé v Anglii knihami tak jako Eskymáci solenými rybami, zdá se z toho plynout, že anglické knihy jsou stejně dobré a potřebné pro lidi jako solené maso. Zdá se, že angličtí autoři myslí velmi mnoho na jednu zvláštní okolnost, se kterou se jejich dílo patrně setká: že bude čteno lidmi. Řekl bych, že toto pomyšlení je plní jednak

družným veselím, jednak hlubokou vážností; že u nich psaní pro lidi znamená zvláštní náklonnost k lidem, úsilí být jasný a dobrou vůli být s nimi ve velmi jemném a povzbuzujícím styku. Chcete-li, může se tato stránka věci nazvat morálností anglické literatury, nebo jejím zdravým smyslem, nebo její životní zkušeností: ale je to rys, který ji velmi určitě odlišuje ode všech jiných. Je to snad málo, abych řekl, že anglické knihy mají být u nás více čteny a lépe poznány nežli dosud?

Pokud se týče americké literatury, chtěl bych ji lépe znát; netroufám si o ní mluvit, poněvadž jsem v Americe nebyl a protože mne již opustil mladistvý zápal mluvit o věcech, se kterými jsem se neobeznámil osobně a prakticky.

Rozpravy Aventina 15. 2.

DOPIS KARLA ČAPKA OTAKARU ŠTORCHU-MARIENOVÍ

Milý pane nakladateli,

snad se pamatujete, jak jsem se jedné neděle pokoušel přesvědčiti Vás o zbytečnosti vydávat jistý druh literatury. Dorážel jsem na Vás laje a hlomoze; prohlašoval jsem, že v oboru duševní potrawy je lépe být řezníkem nebo pekařem, který prodává lidem základní a čerstvou výživu, nežli lahůdkářem, který jim nabízí obložené chlebíčky; tvrdil jsem, že v tomto těžkém lidském světě jsou důležitější věci pro čtenáře nežli bary, džezbendy, mezinárodní holky a ostatní rekvizity, ze kterých se dělá jistý efemérní druh literatury, jež pro větší jednoduchost jmenuji literaturou barovou. Jak se pamatujete, byly mé námitky rázu morálního a sociálního; dokazoval jsem Vám, že beru-li vážně pár mravních a sociálních zásad, musím tento druh literatury považovat za špatnou a snobistickou věc; a že nám v naší zemi je zrovna nejméně zapotřebí importovat tyto literární speciality. Dobrá.

A nyní se dovídám z několika stran, že se v literárních kruzích povídá toto: že K. Č. zakročil u svého nakladatele proti tomu, aby on (nakladatel) vydával „odvážnou moderní literaturu“, protože prý to jemu (K. Č.) škodí... v anglické společnosti! Dovolte mi, milý pane, ten požitek, abych – neobraceje se pro tuto chvíli na Vás – oslovil ony povídalčky tak jasně, jak jen dovedu: Hej vy! Vy tedy myslíte, že český spisovatel nemůže mít k věcem jiný poměr než nějaký svůj osobní zájem; vy máte za to, že je mu třeba, aby střežil a pěstoval své místečko pod sluncem, aby chytračil, aby si někde někoho nadcházal, aby se dělal hezkým a kdesi cosi. Nejde o to, že jste povídali něco směšného a hloupého; to je vskutku maličkost; poněkud vážnější by bylo, kdybyste vy, mladí literáti, opravdu věřili, že se to takhle dělá. Chtěl bych vám dát k dispozici své zkušenosti, jež snad, jak mám za to, jsou širší než vaše;

chtěl bych vám říci, že spisovatel dnes nemusí chytračit a vstáváje lehaje pečovat o své úspěchy; chtěl bych vám ukázat, že se nemusí ponížovat kramářskými starostmi, aby si získal klientelu. Říkám vám nejen za sebe, ale i za všechny jiné, kterých si konečně všimla cizina, že nebylo třeba hnout prstem, aby se to stalo; a že by nebylo nic platno pracovat lokty nebo pletichařit jako diplomat, aby se to stalo. Chtěl bych vás ujistit, že dnes je cesta do světa – i do našeho domácího světa – aspoň pro spisovatele volná a čistá; že není třeba kotérií, klik, kličkování, ani intrik, ani pomluv; že žádný úspěch ani prospěch se nedá nadlouho vyšvindlovat. Važme si tohoto stavu; buďme rádi, že aspoň v literatuře se nedají dělat nečisté kejkle a podfuky; má-li co na tom zásluhu, je to ta okolnost, že se dnešní svět poměrně tuze málo stará o literaturu a její ješitné příslušníky. Nebude zdrávo literatuře, budete-li si její skutečné poměry a vyhlídky představovat špinavěji a malicherněji, nežli jsou. Zkazí to vaši literaturu i váš život.

Děkuji Vám, pane nakladateli, že jste dopřál místa tomuto mému kázání.

Váš Karel Čapek

V lednu roku 1926

Rozpravy Aventina 15. 2.

SÍLA HERECTVÍ

Paní Marii Hübnerové

Bylo to v nejtěžších dnech jejího soukromého života; zdála se býti bezmála troskou člověka, ta drobná paní ve smutku, s očima zamženými slzami a ubohými maličkými ručkami, křečovitě sepjatými na prsou. Zkoušela se tehdy jedna domácí hra; paní chodila na zkoušky jako tělo bez duše, a když padla její narážka, vyšla ze svého kouta jako stín a šeptala, šeptala svou roli s očima upřenými do prázdna. „Nechte ji, jen ji nechte,” šeptá režisér zděšenému autorovi, jenž skládal na tato bolestí zhroutená bedra tolik naděje v první úspěch. O generální zkoušce maličká vrávorající paní ještě plakala a tiskla si čelo v dlaních. Večer byla premiéra. A tu na první narážku vpadne na jeviště rezolutní hubatý ženský tvor, prvním gestem ruky má v hrsti obecnost, postava žije životem, o kterém se autorovi ani nesnilo, čilá jako čečetka, překypující pravostí života, hrající celým tělem, „zlá jako pes, rychlá jako šíp, tvrdohlavá jako kozel, jediná jasná hlava v celém domě”. Bylo to rázem vítězství. Ale sotva spadla opona, vrávoral v zákulisí ubohý stín drobné, zsinálé paní s očima plnými slz a s rukama křečovitě sepjatými na prsou.

O RELATIVISMU

Kdekdo o něm píše, obvykle tím způsobem, že se zprvu zmíní o relativismu Einsteinově, načež rychle prchaje z této přísné oblasti matematického nadpomyslna pustí se chutě do relativismu filozofického a literárního, přičemž zpravidla z důvodů poněkud nejasných dostávám svůj díl já a někteří jiní mně známí lidé, veřejně nařčení z mrzkosti relativistické. Protože se tím patrně myslí něco hanlivého, měl bych snad buď hájit sebe plamenným prohlášením, že nikdy jsem se nedopustil viny relativistické, nebo hájit relativismu, že není tak špatný, jak se říká: místo toho se přiznávám, že nevím docela dobře, co to vlastně ten relativismus je.

Pokud se týče relativismu Einsteinova, pravím upřímně, že mu nerozumím, tak jako nerozumím některým náboženským tajemstvím, logice dějin, nekonečnému prostoru, státnické moudrosti a jiným věcem. Pokoušel jsem se to studovat; došel jsem až k místu, kde se praví, že kdybych se pohyboval rychlostí světla, zploštil bych se z jakýchsi ciferních důvodů jako oplátka; tu jsem opustil další důkazy, velmi usmířen s tím, že se nepohybují rychlostí světla. Protože se pohybuji pomalu a rozvážně, stávám se spíše kulatým; a nechtěl bych být plochý. Někteří lidé, kteří se řítí vpřed ohromnou rychlostí a předhánějí, jak se říká, svou dobu, jsou skutečně úžasně ploší. Shledávám tedy, že nemám nic společného s tímto principem relativity.

Naštěstí relativismus, z něhož býváme naříkáni, nemá pranic matematického; míní se jím prostě... co vlastně? Míní se jím – dejme tomu – relativistický názor, že nové věci jsou někdy dobré, ale staré věci že jsou někdy také dobré. Jenže tento názor (má-li jej někdo) není žádný relativismus, nýbrž docela obyčejná, vulgární a těžko vyvratitelná zkušenost. Je sice pravda, že nové rádio je lepší než starý flašinet; ale flašinet míval tu přednost, že živil staré chudáky. Demokracie je lepší než tyranie; ale tyranie bývala obvykle poctivější. K tomu, abychom viděli, že každá hůl má dva konce, není třeba relativismu, nýbrž daleko jednoduššího intelektuálního výkonu, totiž kouknout se na to. Abychom dospěli k poznání, že ve většině lidských zápasů hadr onuci káře, k tomu není třeba být zatížen nějakým relativistickým systémem; stačí znát tak trochu lidi a jejich mravy. Abychom shledávali, že Lenin má sice kus pravdy, ale že také Ford má kus pravdy, k tomu není třeba být relativistou; stačí přihlížet k jistým nepochybným výsledkům. Spolknout co možná celou zkušenost, to není relativismus; to je pouhá důkladnost. Shledávat, že veliké věci nejsou neomezeně velké a malé že nejsou

bídně a zavržitelně malé, to není relativism, ale empirická pravda. Nejsm s to pochopit, proč se těmto samozřejmým předpokladům zdravého rozumu říká zrovna „relativism” nebo „skepse”. Říkává se, že „doktor se vyjádřil skepticky o stavu pacientově”; nuže, učinil-li tak doktor, nemůžeme tvrdit, že by byl rozeným a zásadním skeptikem; snad jenom pacienta věcně a důkladně auskultoval. Říkáme-li, že to a ono v tomto světě je relativní, nejsme proto ještě relativisty; dejme tomu, že to opravdu je relativní; pak naše tvrzení je stejně málo relativistické jako moje prohlášení, že podložka, na které toto píší, je zelená a pokrytá kačkami. Netažme se napořád, jakým špatně pochopeným řecko-latinským slovem máme kterého člověka nazvat a překonat; podívejme se raději, o jakou zkušenost se opírá a nemá-li kus pravdy.

Ano, kus pravdy: tomu právě se říká relativism. Z jakýchsi radikálních důvodů žádají mnozí lidé, aby se vždy hlásala celá pravda; aby se provolávalo, že jen toto určité tvrzení je absolutní a jediná pravda, kdežto všechno ostatní je lež, podvod a hovadina. Dejme tomu lze vyhlásit za absolutní pravdu, že digitalis je lék. Nebo lze vyhlásit za pravdu hodnou, abychom se za ni bili, že digitalis je jed. Bohužel skutečnost je polovičatá a kompromisní: digitalis je někdy a v některých dávkách jed a jindy v jiných dávkách lék. Ale pravím-li, že digitalis může být jedem i lékem, nečiním to, bůh mi buď svědkem, z nějaké vlažnosti k jeho účinkům, ani z pohodlné lhostejnosti k osudům lidským; nýbrž říkám to proto, že jsem si vědom jistých mezi jeho užitku a jistých vztahů, ve kterých se jeho užití pohybuje. Jistých vztahů: to je to důležité slovo; má-li relativism vůbec nějaký smysl, pak obsahuje pojem vztahu. Socialismus je dobrý ve vztahu k mzdám; ale nic mi neříká ve vztahu k jistým soukromým a bolestným otázkám života, na něž musím hledat jakousi odpověď jinde. Pokud hledíme ke skutečným vztahům skutečných věcí a lidí, není nic ponecháno naší indiferentní libovůli. Jediná nevýhoda přitom je, že život se stává nesmírně složitým; kdybyste dělali co chtěli, nemůžete se z něho vyplést. Nejste neomezeni ve svých kladech a záporech, abyste si s nimi po chuti hráli; nýbrž vaše klady jsou omezovány skutečnými „ne” a vaše zápory jsou zmírňovány sterými slabounkými „ano”, jež se vás dovolávají. Tento relativism není lhostejnost; je naopak třeba zuřivé lhostejnosti, abyste přeslechli hlasy života, jež odporují vašim absolutním výnosům. Není to měkkohubá tolerance; chcete-li to nějak nazvat, je to úzkostná pozornost vůči všemu, co jest.

Ale ovšem bojujeme-li o něco nebo proti něčemu, nemůžeme to dělat s úzkostnou pozorností; nebo tvoříme-li, nemůžeme než soustředit se na své dílo a tak trochu se nestarat o vše ostatní. Relativism není ani metoda boje, ani metoda tvoření, což obé je přímočaré, i někdy bezohledné; ale je to metoda poznávání. Avšak má-li se bojovat nebo má-li se tvořit, je

třeba, aby tomu předcházelo co nejširší poznání. Poznání není činnost bojovná; každý boj je opravdu „přerušeni vztahů“. Jeden z nejhorsích zmatků této doby je, že zaměňuje ideové bojovnictví a poznávací činnost. Poznávat není bojovat; ale ten, kdo jednou mnoho pozná, bude mít mnoho zač bojovat: tak mnoho, že i za to bude zván relativistou. Jediná cesta, jak nebýt relativistou, je být monomaniakem. Z čehož si vyberte lepší stránku: buď stránku Marie, jež naslouchá jediné pravdě, nebo stránku Marty, jež „pečlivá je a stará se o mnohé věci“. Ovšem na straně „mnohých věcí“ je i ledacos malicherného a podivného, neznámého i pohozeného; na té straně je totiž celá skutečnost.

Přítomnost 18. 2.

OSMDESÁT ABONENTŮ ČILI SYMFONIE ES DUR

Národní listy přinesly 10. t. m. zasláno podepsané osmdesáti radioabonenty, kteří protestují proti tomu, aby pražská stanice měla ve svém programu „stálé vysílání komorní hudby a cizích skladeb, které jsou duši lidské příliš, přespříliš vzdáleny“, totiž aspoň té duši, u které se „setkávají s radostným uspokojením vůbec všechny taneční skladby (valčíky, sousedské, polky, pochody atd.)“ a kterou „opouští nadšení, vysílá-li radiožurnál téměř každého dne jen symfonie Es dur a podobné skladby“. „Je naším nejvřelejším přáním,“ volá tato zklamaná duše, „aby lehká a veselá hudba lidu blízká, hudba, v níž je opravdu melodie, byla dávana aspoň několikrát týdně“, a ne-li, „pak bychom musili z toho vyvodit důsledky zcela přirozené a samozřejmé.“ Jaké, není řečeno; snad by si pak tito melodičtí stoupenci valčíků a sousedských za těch deset korun měsíčně abonovali místo pražského rádia flašinet nebo orchestrion, který je zajisté naplní radostnějším uspokojením než symfonie Es dur. – Nejsme advokáty radiožurnálu, kterému týž list jednoho dne zakazuje dávat džezband a druhého dne symfonie Es dur; všem se nezachová, i kdyby hrál bandurskou nebo hudbu sfér. Ale na pováženou je tento pokus snížit úroveň českého rádiového programu, jelikož bohužel rádiové vlny nelze sníst jen doma; chytne-li je nějaký amatér za hranicemi, nepřáli bychom si, aby se mu z Prahy ozvala zrovna nějaká Kmochova polka nebo Hašlerův šlapák jako nejvýraznější projev našeho hudebního entuziasmu. Rádi se oháníme reprezentací za hranicemi a obyčejně ji draho platíme; buďme pamětliví, že nyní je cestičkou za hranice i éter. Nežádejme na radiožurnálu, aby vyhověl tomu neb onomu gustu, které si chce naporoučet hudbu jako roštěnku v hospodě; žádejme jen tolik, aby naše vysílání nebylo vulgárnější a nižší než v jiných stanicích Evropy, – a v těch mezích žádejme tu nejlepší domácí produkci, přístupnou co nejrůznějším lidem. Tady je především nutno domáhat se úrovně mezinárodní.

O MODERNÍ GALÉRII

Mezi časopisem Přítomnost a Spolkem výtvarných umělců Mánes se rozpoutala polemika, k níž dala podnět kritika hospodářství v Moderní galerii. Přitom se odehrává historie velmi známá: polemika se natáčí směrem, na němž méně záleží, aby se zapomnělo na hlavní věc, to jest právě na Moderní galerii; zdá se, jako by šlo jen o to, od koho a jak Moderní galerie kupuje obrazy; jde však o věc daleko vážnější: o otázku, co Moderní galerie nakupuje a co nikoliv. Dělá se jakýsi lajtnantský point d'honneur z jistých poněkud nejasných obchodních transakcí; ale jde tu o umělecký point d'honneur, na který by měli být ti, kdo se v této polemice drbou, daleko nedůtklivější.

Čtu například, že z pozůstalosti Maxe Pirnera zakoupila Moderní galerie 27 olejových obrazů, 285 kreseb a cyklus 14 pastelů; což dělá 326 děl. Nechme stranou otázku, kdo měl z tohoto kupu jakýsi profit; táži se jen, jaký zisk z toho má Moderní galerie. Nedotýkám se nijak uměleckého a učitelského významu Pirnerova a nepochybuji, že má býti v Moderní galerii řádně zastoupen; ale jsem si jist, že z těch 326 děl zůstane více než tři sta navždy ve sklepích a skladištích, kde se o ně skutečně nikdo nebude jednou zajímat. Zato na posmrtné výstavě Bohumila Kubišty nezískala Moderní galerie ani jediný obraz; a nejen to: odmítla jedno z jeho nejlepších děl, které jí umělcovi dědicové nabídli darem. Někteří z žijících umělců jsou v Moderní galerii zastoupeni desítkami a sty děl; ale z pozůstalosti zemřelého Otakara Marvána nezakoupil tento ústav ani jediný obrázek. To jsou případy, jež hraničí s uměleckým cynismem; nebudeme přece srovnávat veliký a přísný význam Bohumila Kubišty s tucty pořad stejných leptů nebo tučných ženských aktů, na něž má kuratorium Moderní galerie vždy otevřenou kapsu veřejných peněz.

Mám za to, že umělecké poslání Moderní galerie je, aby zčásti rekonstruovala, zčásti dál a dál uchovávala v celé šíři vývoj českého výtvarného umění. Každý umělec, jakmile nabude jistého typického významu pro svou dobu, má býti uchován tím, co ve svém směru a své vývojové etapě má nejvýznačnějšího. Nikdo se neprosí pánů z kuratoria Moderní galerie, aby rozhodovali o hodnotách českého umění pro věčné časy; bylo by to od nich, mírně řečeno, také neskromné. Jejich úkolem je, aby nestranně a široce sledovali faktický vývoj našeho umění a pokusili se uchovat nejtypičtější díla všech umělců, kteří ať silou své konzervativnosti, nebo své průbojnosti ostře charakterizují náš umělecky život. Tím ovšem neříkám, že by se od každého umělce, který běhá po našich luzích, mělo zakoupit po jednom

nebo dvou dílech; ale pravím, že je špatné a neodpovědné hospodářství, aby od jednoho umělce leželo na skladišti pár set stejných kusů, a aby naopak ti nejživější mezi mrtvými i živými byli přímo vyškrtnuti z dějin našeho umění. Případ Kubištův je cosi jako zavraždění mrtvého umělce. Je mu i po smrti upírána existence. A totéž se děje se žijícími s bezohledností skutečně odpornou. Prosím, kdo je odpověden veřejnosti z této hříšné správy uměleckých věcí? Komu lze žalovat na kuratorium Moderní galérie, že po leta porušuje své umělecké povinnosti? Jak lze veřejně kontrolovat důvody, pro něž se tato díla kupují, a ona odmítají? Umělecké poroty publikují své výroky; kuratorium Moderní galérie, hospodařící s veřejnými penězi i veřejným zájmem, neskládá veřejně svých účtů; je viněno, že se svěřenou nadací i svěřeným zájmem hospodaří špatně. Toto velmi vážné jádro věci nebudiž zastíráno vedlejšími polemikami. Každý spolek výtvarníků dbalý umělecké čistoty je nyní povinen podporovat úsilí o radikální změnu stanov Moderní galérie. Jinak nelze brát vážně žádná zaslána, opravy ani žaloby pro urážku na cti.

Lidové noviny 30. 3.

PSYCHOLOGIE PÍSMÁ

Robert Saudek: Vědecká grafologie

Nechci se přítí, je-li nárok, který činí nejen Saudkova, ale i Klagesova, Meyerova a jiných grafologie na titul vědy, správný nebo ne; míním jenom, že je zbytečný. Věda již dávno svou vlastní kritikou přišla na to, v jak úzkých mezích může garantovat objektivní platnost toho, co právě vědeckou metodou stanoví; je si hlavně velmi vědoma svých hypotetických základů. Skutečně vědecká grafologie by se neodvážila pronést ani jedno z tvrzení, jimiž grafologické příručky oplývají; pracovala by snad s tisícerými statistickými čísly, aby stanovila procentuální pravděpodobnost, s níž dejme tomu pastózní písmo dovoluje soudit na silně smyslový typ pisatele. Myslím, že by grafologie skutečnými vědeckými metodami daleko nedošla; díla, která se objevují s titulem vědeckých grafologií, jsou zpola „hrubá“, totiž málo zpracovaná a nesoustavná empirie, zpola intuitivní umění číst z písma lidí jejich duši, jako ji někdo dovede číst z jejich nosu nebo z jejich chování. Není to psychologie písma ve smyslu, jakým rozumíme soustavné psychologii; spíše je to část oné okrajové oblasti psychologie, které se říká psychognosis. Grafologii by prospělo, kdyby si hlouběji uvědomila svůj metodický charakter intuitivního umění, než kdyby se zatěžovala marným úsilím o něco podobného vědecké metodice. To platí i o knize Saudkově. Vědecky trochu školený čtenář se stěží bez jisté netrpělivosti prokouše partiemi, které se snaží formulovat grafologické

poznatky, jako by plynuly z vědecké soustavy; dráždí ho hiátus mezi analyzovaným materiálem a konkrétními závěry, mezi primitivními poučkami grafologie a jejich diferencovaným výtěžkem. Robert Saudek, cítě patrně velmi dobře tuto mezeru, zavedl na rozdíl od jiných grafologů „dominantu rozporu“; což je jen poněkud šroubovaný prostředek, jak překonati rozpor mezi výtěžkem analýzy a celkovým, v jádře neanalyzovatelným a jen intuitivně přístupným charakterem písma. Daleko lépe můžeme autora sledovati tam, kde se, abych tak řekl, orientuje grafologickým číslem; jeho analýzy jsou poutavé a svěží, i když si ukládají jistou skromnost. Čtenář dozví se tu mnoho praktického z oboru grafologie; velmi vzdělaný autor důkladněji než jiní ukazuje například rozdíly písma u různých národů. Je to dobrý úvod do grafologie, i když nás nevyvádí z přesvědčení, že grafologie je praktická znalost, jež se dá stěží kdy naukově zpracovat. Kniha je tím zajímavější, že předvádí své rozborů na osobnostech tak duchovně bohatých a poutavých, jako je prezident Masaryk, Ed. Beneš, G. B. Shaw, Ramsay Mac Donald a mnoho jiných.

Lidové noviny 3. 4.

GILBERT KEITH CHESTERTON: MUŽ, JENŽ VĚDĚL PŘÍLIŠ MNOHO

Je to cyklus detektivních povídek tak jako slavný cyklus prostého otce Browna; jenže mistrem detektivem je tu poněkud bizarní a smutný pán, pan Horn Fisher, muž, který ví příliš mnoho, a proto vidí a uhádne věci jiným skryté. I když fantazie Chestertonova je v tomto svazku poněkud sušší, než bývá jindy, jeho filozofie je stejně živá; „muž, který ví příliš mnoho“, a nevěří proto v nikoho, může odhaliti tajné zločiny, ale nemůže zadržet ničí ruku a udělat nic dobrého; jeho vědění je tesklivé a neužitečné, i nezbyvá dobrému Chestertonovi, než aby spasil jeho duši aspoň tím, že jej obětuje na oltáři vlasti. Pan Horn Fisher položí svůj život za britskou půdu a tím se končí jeho poněkud zbytečné vědění; zbýváme tu jen my ostatní, kteří nevíme nikdy příliš mnoho.

Lidové noviny 16. 5.

Z LITERATURY FILOZOFICKÉ

T. G. Masaryka O studiu děl básnických (10. svazek Oken, vyd. G. Voleský) je přetisk studie z roku 1884; jak podotýká vydavatel, za těch čtyřicet let od napsání knížky se mnoho z ní stalo obecným majetkem. Přesto nebo právě proto zůstává studie mladého Masaryka klasickým dílkem; je to pokus o konkrétní estetiku, který dlužno klásti po bok Masarykově

Konkrétní logice. Je třeba zvláště zdůraznit, že byl napsán v době durdíkowské normativní a formalistické estetiky, jež stanovila zákony krásna a pokoušela se o pojmové definice „druhů krásna“, jak se tehdy říkalo. Zdá se, že mladý Masaryk se postavil vědomě na odpor tomuto abstraktnímu racionalismu; příklání se ve význačné protivě k formalismu spíše k estetice romantické, jež vychází z iracionality a svézákonnosti tvůrčího génia. Umělecké tvoření je poznání sui generis, soudí Masaryk; je to „nejvyšší poznání lidské. Pravím to jakožto člověk, který abstraktnou vědou se zabývá, docela upřímně.“ Umělecké poznání je intuitivní, bezprostřední, „nazíravé“; génius vnímá smyslně skutečnost v její celosti, „pravý umělec nejlépe postřehuje svět“, tvořivost umělecká nedá se vůbec vysvětliti. „Tvůrčí síla, které nikterak nemůžeme psychologicky vystihnouti, je to poslední faktum, které génia staví nad obyčejného smrtelníka.“ Nuže, to je čistý romantism, tedy cosi, proti čemu Masaryk tolik metodicky bojoval a co, jak patrně, pro sebe zachránil v oblasti umění. „Skrání jejich dotknul se anděl podivení,“ praví o umělcích s neobvyklou vzletností, „do duše jejich vedrala se záhada světová.“ To psal mladý muž, který ještě dnes doznává, že z literatur osobně nejmilejší je mu Musset, Byron, Mácha... Tak napovídá tato stará knížka něco, co zpravidla není bráno v úvahu, totiž Masarykův víceméně potlačený romantism; což možná je článek, který většinou chybí ve vysvětlování Masarykovy životní dráhy.

Ve Filozofické knihnici vyšel K. Vorovky Polemos čili Spory v české filozofii v letech 1919–1925 (nákl. Sfinx). Z větší části shrnuje tato knížka polemiky s prof. Fr. Krejčím a Em. Rádlem, bohužel vedené na mnohem užší ploše, než by bylo záhodno pro vývoj našeho filozofického myšlení. Místy se ztrácí zásadní dosah konfliktu, který je koneckonců veden o věci a myšlenky, jež překračují katedrové zájmy. Jeden ze sporných bodů je výtka činěná mladším a „nepozitivistickým“ filozofům, že nechťi vytěžit myšlenkové dílo Masarykovo; výtka činěná neprávem potud, že Masaryk není pouze autorita, nýbrž příklad; je příliš osobností, než aby byl školním vůdcem. Masaryk není jen filozofie, nýbrž filozofické jednání; učí-li nás něčemu svrchovanému, je to, že máme myslíce jít svou cestou směrem ke konání a uskutečňování. Sešinuje-li se polemika na obou stranách z tohoto pragmatistického příkladu Masarykova, stává se, řekl bych, poněkud bezpředmětnou; neboť spor o zásady Masarykovy může a má být rozhodován především v životě a morálce, v demokratické a sociální praxi.

Pěknou populární knížku dal nám prof. Fr. Novotný: Sokrates a Platón. (Nákl. vlastním, tiskem B. Stýbla.) Sokrates vystupuje tu s neobyčejnou živostí v rámu symposionu a v harmonickém finále své smrti; rovněž Platón je narýsován ve svém duchovním půvabu – oba ty filozofické portréty Novotného jsou spíše oslavou antického lidství než pojmovou analýzou

nauk. Neboť to zdá se být úkolem této milé knížky: sloužit nesmrtelnému životnímu Erótu, jež nám odkazuje klasická kultura.

Lidové noviny 21. 5.

LITERÁRNÍ HOSTÉ V PRAZE

V těchto dnech hostí pražský Penklub anglického romanciéra a dramatika Johna Galsworthyho, jehož zná naše širší obecnost z jeho úspěšných her Stavka a Povinnosti a z románu Bratrství, který je částí velké skladby The Forsythe Saga. To, co je z Galsworthyho až dosud přeloženo do češtiny, je příliš málo na hluboký význam tohoto dokonale anglického, jemného a moudrého prozatéra a tichého vyprávěče, v němž anglický román i povídka dosahuje jednoho ze svých vrcholů. Jeho diskrétní a vážná ironie nepronikla tak za hranice jako divoký sarkasmus Shawův anebo utopický reformismus Wellsův; ale o tolik je britštější než oni. Jako předseda londýnského Penklubu je John Galsworthy hlavou této světové literární organizace.

Současně s ním je v Praze paní C. A. Dawson Scottová, anglická spisovatelka románů z východních břehů Anglie, poutavá vyprávěčka a „matka Penklubu“, neboť idea tohoto sdružení, spojujícího v přátelském styku spisovatele všech národů, vzešla z její hlavy.

Do třetice hostí pak pražský Penklub Gustava Krklece, mladého jihoslovanského básníka a překladatele z češtiny, jednoho z těch, které stěží považujeme za hosty, neboť doufáme, že se u nás cítí zcela doma.

Lidové noviny 23. 5.

SLOUPKOVÝ AMBIT

Nevím, je-li všem našim čtenářům známo, že říkání tištěné na tomto místě se redakčním termínem jmenuje „sloupek“. To jméno se zrodilo patrně náhodou a vžilo se; už i v jiných novinách mají své kurzívové sloupky, a slovo „sloupek“ už bezmála označuje nový literární druh, cosi kratšího než fejeton a delšího než glosa, něco, co není dost dlouhé, aby to bylo nudné, ani dost nudné, aby to slulo článek; zkrátka sloupek je sloupek. Nuže, vzpomínal jsem na nás sloupkaře před třemi lety, když kostelník v Monrealu vodil turisty po ambitech monrealského kláštera. „Koukejte jen na ty sloupky,“ vykládal kostelník nadšeně; „každý je jiný, mezi třemi sty sloupků tu nejsou dva stejné; každý má jinou patku, dřík i hlavici, tady je motiv bodláku, tuhle dračí hlava a tadyhle lidské figury“ a tak dále. Musil jsem se smát; my

sloupkaři víme dávno, že každý sloupek musí být jiný od patky až k hlavě; s řemeslnou libostí starých kameníků vytepáváme jiné a jiné motivy na té gracilní věci, která se jmenuje sloupek; jako románští řemeslníci si dáváme záležet na tom, abychom vytvářeli každý sloupek jinak a vložili do něho kus invence, jež je radostí starých řemesel.

Na to jsem myslel, když jsem procházel sloupkovým ambitem Arne Nováka, profesora a sloupkaře; autor pokřtil svůj ambit Hovory okamžiků, ale tyto hovory nejsou vyvedeny jen pro poslech a poučení, nýbrž i pro podívanou. Mohl bych mluvit o muzivické práci, již jsou tyto jemné sloupky vyzdobeny; při pozorné lektuře cítíte radost, s níž tento pietní sloupkař dává zazářit slovu v jeho leposti, – pravím raději lepost nežli krása, neboť krása může být i hrozná a příkrá. Láska k slovu, smyslná libost z barvy a lesku slova, to jest jedna z nejpatrnějších vášní tohoto humanistického ducha; bohatě rozvinutý duktus věty vede čtenáře svou ornamentální ladností, v níž není přeryvu ani nárazu představ. Myslíte na miniaturistu, na iluminátora, který pokrývá drahocenné listy pergamenu filigránovými rozvilinami umění velmi zralého; tady je do stylizovaného ornamentu vpleten prostý polní kvítek, zde poskakuje ledňáček nebo sojka – stylizace a příroda, klasicismus a nejintimnější dojmy, artismus a slast ze skutečných a důvěrných věcí se splétají v pestrý a líbezný rám, jenž objímá a vyzdobuje pravý obsah těchto miniatur; jest jím literatura. Rozumějte mi dobře, nazvu-li cizeléra těchto sloupků duchem alexandrinským; je to filologos v klasickém smyslu, duch zamilovaný do Slova, ať v něm tvoří sám, nebo ať se oddává výtvorům básníků. Julinka Capuletová je mu stejnou skutečností jako sama Verona; ve Fiesole ožívají mu medicejští humanisté; autoři dávno mrtví, vysněné postavy básníků, obrazy poezie jsou pro něho neméně reální než květy a stromy. Svět, jímž putuje, voní stejně mateřídouškou, jako vonnými slovy poetů; co bylo stvořeno lidmi, žije mezi námi; není propasti ani mezírky mezi přírodou a literaturou. A proto poezie nešustí papírem, když se jí obírá tento pozdní humanista; fikce není fikcí, nýbrž viděním stejně spanilým jako pohled na domácí kraj nebo na kvetoucí pláň florentské. Je vskutku zvláštní půvab v hovorech tohoto smyslného čtenáře a literárního poživače světa; vstupujete v nerozpoltěný, jaksi epikurejský svět, kde potkáváte básníky a květiny; tvrdá země života stává se tu libosadem ducha. Hodiny, které strávíte v ambitu Arne Novákově, jsou vděkuplné a bohaté; ano, každý sloupek je jiný, tu pokrytý květy domácích mezí, tu korunovaný hlavicí z ušlechtilých lidských tváří; ale nadto vnímáte pohodu slunného podvečera, meditativní hodinu, kdy věci i duchové k vám přistupují v tichu a lahodě chvíl *procul negotiis*.

Lidové noviny 30. 5.

ÚSMĚVY ZVÍŘAT

Viděl jsem jednou Edvarda Babáka v jeho pražské pracovně; psal něco u stolku chovaje přítom na klíně skoro dvoumetrového brazilského aligátora či jak se ten ještě jmenuje. „Ono se mu tady stýská,” řekl trochu omluvně pouštěje zvíře na zem se sterými ohledy. Tento fyziolog skutečně miloval zvířata; říkal, že by chtěl pochopit život zvenčí v jeho neporušenosti, v jeho životních projevech. Chystal si materiál pro jednu knížku, která mu snad zvláště byla blízká: O duševních výrazech zvířat. Nosil s sebou fotografie své kolie, fenky. „Podívejte se,” ukazoval, „tadyhle se díví; tady má v obličejí výraz nedůvěry; tady se zřejmě stydí a tuhle, vidíte, tuhle se usmívá. Kdybych měl pokdy, chtěl bych o tom napsat knížku pro lidi...” Nebyla napsána tato knížka o úsměvech zvířat; přítel zvířat, jehož úsměv byl tak něžný, snad nyní potká dušičky zvířat na onom světě, jak o tom psal Francis Jammes, a bude vidět, že se na něho, svého vivisektora, usmívají.

Lidové noviny 1. 6.

DOYEN EVROPSKÉ LITERATURY

Jistě je mezi spisovateli někdo starší než čtyřiaosmdesátiletý Jiří Brandes; ale žádný z nich nepatří tak opravdově evropské literatuře jako tento veliký dánský kritik. Je to spíše práce než leta, co popsalo jeho chytrou tvář; má neobyčejně živý obličej silného nosu a řídkých jezatých vousisek s mohutnou bělovlasou lbi a bledýma očkama, jež chvílemi vykouknou zlomyslně z jemné sítě vrásek. Neboť tento učitel Evropy dovede být skřítkově zlomyslný; je tak nevyčerpatelně zlomyslný, že by mu nikdo nevěřil jeho věk, kdyby v jeho tryskající causerii co chvíli nepadla jména osob dávno mrtvých. Ubohý chorý Jacobsen? To byl Brandesův žák. Henrik Ibsen? Byli přáteli; však tuhle v Karlových Varech bydlili spolu. Nešťastný Strindberg ožívá groteskně ve své hypochondrii a manželské smůle. Jaroslava Vrchlického vzpomíná Jiří Brandes jako svého mladého přítele. Posmívá se důstojnosti, stáří, sám sobě, svému vlastnímu dílu, všemu na světě; ničemu prý nerozumí než vínu, ale jste si jisti, že rozumí životu a Evropě až příliš dobře; odtud jeho hořkost a ironická moudrost, skrytá za jeho ezopskou tvář a jeho anekdotickým espretem. Ale opět krásně zvažní, když domlouvá nám Evropanům, abychom si rozuměli a na sobě se nemstili. A jindy opět tento doyen Evropy pozvedá číši vína na zdraví krále: Vy jste republikáni, ale máte ve svém středu krále ducha. Připíjím na zdraví prezidenta Masaryka.

Lidové noviny 13. 6.

O ČESKOU PROZÓDII

Roman Jakobson: Základy českého verše

V této velmi odborné knize dokazuje mladý ruský slavista Jakobson, že přízvučná metrika, jak ji předpisuje nebožtík Král, neodpovídá z důvodů, jež autor nazývá fonologickými, duchu češtiny a že český verš by měl býti spíše časoměrný. Přiznávám se, že nejsem s to posuzovat ani vyvracet filologickou argumentaci autorovu; avšak pokud jde o verš, je to i otázka sluchu. Dnes snad již není pochyby, že Králova mechanicky přízvučná prozódie nevyjadřuje plně básnickou praxi; i obecná řeč se namnoze odchyluje od školních pravidel přízvuku – přízvuk se při vzrušené řeči posunuje, větný důraz se klade často na slabiky teoreticky bezpřízvučné a tak dále; a posléze verš přízvučně zcela korektně členěný může znít foneticky jalově a nemelodicky. Nicméně mám za to, že Jakobson, odmítaje přízvučnou metriku, vylévá s vodou i dítě; pravíme-li, že Králova prozódie je nedostatečná, znamená to, že je nedostatečná, ale nikoliv, že je špatná. Přízvuk člení verš jen dynamicky; avšak melodie verše, jeho akustická bohatost a barva záleží více na jiných činitelích prozodických, k nimž patří zejména časomíra. Krásný, přirozeně hudební verš není jen přízvučný a nikdy nebude jen časoměrný; spojuje obé způsobem tak složitým, že snad nikdy nebude lze jej bezvadně vyložit prozodickou teorií. Řekl bych, že sama melodie českého verše leží v časoměrném vlnění kvantit; ale chtějte předpisovati melodii! Kdybychom se probírali hudebně nejkrásnějšími českými verši, shledali bychom, že ovšem jsou to verše přízvučné, ale bohatě prostoupené rytmem délek; nenahlížím, proč by se mělo odmítnout přízvučné rytmování, které přece v rukou skutečného básníka ničím nepřekáží využití jiných rytmických a melodických motivů, jako je funkce kvantit a césur. V tom vidím zásluhu studie Jakobsonovy, že upozorňuje teoretiky a snad i básníky na důležitost délek ve fonetickém utváření češtiny, a zvláště českého verše; a že zdůrazňuje relativní pohyblivost českého přízvuku, čímž osvobozuje básníky od některých předsudků Královy prozódie. Není snad pochyby, že fonetika českého verše potřebuje býti ještě nově studována; avšak je otázka, má-li se to dít jako u Krále i Jakobsona cestou filologickou, to jest ze studia samotné řeči, nebo cestou estetickou, ze studia nejdokonalejších českých veršů. Bohudík, nejsme už tak v literárních počátcích, aby se mohlo teoreticky rozhodovat, jaký by měl býti český rytmus; otázka je rozhodnuta tím, že je tu formálně dokonalá poezie, která vyhovuje našemu formálnímu citu. Vzal jsem do rukou verše, které považuji za nejkrásnější z českých, abych se přesvědčil o některých tvrzeních ruského slavisty; místo toho znovu jsem propadl kouzlu českého daktylotrocheje, který neprávem bývá nazýván přízvučným jambem, trochejem nebo daktylem, ale který zato ve svém přirozeném vlnění přízvučném nese všechny

rytmy časomíry a svou melodickou silou rozhoduje o přízvuku tak trochu bez ohledu na filologii. Věřím v další vývoj české prozodie; ale to neznamená opustit cestu dosavadního poetického tvoření, nýbrž jít po ní dále. Hudba češtiny, již Jakobson jako Rus není přese vše s to se doposlouchat, má v rámci rytmického přízvuku nekonečné možnosti dopracovati se časoměrného a vokálního členění složitěji a snad i bohatěji než jiné jazyky.

Lidové noviny 16. 6.

ČEŠTÍ SPISOVATELÉ – PROČ MLČÍTE?

Tuhle otázku nám klade direktorium Národní obce fašistů; nevím, kdo jsou ti páni, ale jejich manifest k spisovatelům prý složil nějaký pan Müldner, spisovatel, který mi bohužel nikdy nestál za čtení. Tedy ten manifest vytýká spisovatelům, že se od převratu „zahalili v tajemné mlčení“; jediní, kteří se nezpronevěřili své národní tradici, jsou prý nebožtík Arnošt Procházka, dále Viktor Dyk, Josef Holeček, Boz. Viková Kunětická a Karel Želenský; což je – při všem respektu – trochu malá společnost. Všichni ostatní, zahalení v tajemném mlčení, prý mlčeli k demoralizaci i k úplatkovým aférám, k uznání Sovětů i k židovsko-kubistické výpravě Smetanových oper na Národním divadle, k prokleté nivelizaci i k vázaným kandidátním listinám a k mnohým jiným věcem. Nyní však „není v nebezpečí už jenom republika, nýbrž i sama národnost“. Pročež vy, spisovatelé, vystupte ze svého ústraní! „Mlčení vaše by vás učinilo mravními spoluviníky za všechnu bědu i za všechny možné ztráty. Voláme vás do čela i do houfu, chceme vás slyšet ještě dnes –“

Dobrá, zdá se mi sice, že naši spisovatelé tak moc tajemně nemlčeli, nýbrž psali ledacos, oč se veřejnost obyčejně čerta starala; ale nemíním a nejsem nijak oprávněn mluvit za všechny spisovatele. Nemohu však pro svou osobu odolat volání direktoria Národní obce fašistů, abych vystoupil ze svého ústraní; jsem polichocen, že snad i mne mezi tolika jinými volají do čela a do houfu a chtějí mne slyšeti ještě dnes. „Je možno,“ táže se manifest, „abyste vy, dědicové idejí našich velikánů, přihlíželi nečinně k zesměšňování nacionalismu?“ Provolávám tedy sám za sebe, že to není možno, a chápu se slova, k němuž jsem pozván.

Zesměšňování nacionalismu, to je právě to, k čemu bych nerad mlčel; i žádám snažně dám a pánů, kteří zesměšňují nacionalismus, aby toho nečinili. Nacionalismus je těžce zesměšňován, řeční-li o něm paní Viková Kunětická; je zesměšňován, doporučuje-li jej zrovna pan Müldner českým spisovatelům; je zesměšňován, vidíme-li na něm ohřívati hrněčky, ve kterých ještě před několika měsíci bublala koaliční polévka. Ba hůře než to: je zostouzen a kompromitován, zneužívá-li se ho k štvání a klevetění, mlácení hubou, špinavé

neúctě a nestydaté demagogii. Prosim pěkně, před národním praporem klobouk dolů a mlčet; nepřipusťme, aby kdekterá opičí ruka jím směla mávat nad řečništěm lží a národního ostouzení. Přisámbůh, nezůstalo toho v politice mnoho, k čemu bychom my občané mohli zachovat spravedlivou úctu; to už není zesměšňování, nýbrž zepsutí nacionalismu, děje-li se útok na naši národní úctu.

Není prý už v nebezpečí jenom republika, praví manifest, nýbrž i sama národnost. Ano, po jisté stránce; je ohrožena ve své úrovni. „Dnes již není třeba se bát,” praví manifest; a skutečně druh lidí, který se dosud patrně bál, všelící ublíženci, pivní společnosti, hloupé paničky, buržoazie, které otrnulo, výrostci, kteří předloni dělali do komunismu, čeští schönereřiáni, ustrašenci před socialismem, odstavené panstvo a pak ovšem velmi mnoho těch, jichž důvody k politické nespokojenosti nutno brát daleko vážněji než jejich soudnost, – to vše se počíná hýbat, „země duní pod odhodlaným krokem našich šiků”, ale ještě víc duní pod pustými a nízkými řečmi, kterými si dnes kdekdo troufá projevovat svou politickou pitomost. Ať se propadnu, slyšel-li jsem kdy v životě hloupější a špinavější řeči, než jaké se kolportují zfašizované buržoazii; je mi líto konstatovat to, ale „dnes je mluva pravdy příkazem spisovatelského svědomí”. Pánové, vlast je v nebezpečí; jde o veřejnou úroveň.

Chtěli jste nás slyšet „ještě dnes”. Dobrá, ozval jsem se po svém nejlepší vědomí a svědomí a rád bych odevzdal slovo jiným.

Lidové noviny 19. 6.

O TOM NACIONALISMU

Abych začal s něčím docela maličkým: Nejhloupější pražský večerník přinesl před sletem nakvašenou lokálku, že prý německá Kleine Bühne si dala na dům tabulku s německým nápisem Kleine Bühne; doufáme, končil statečný lokálkář, že tato německá provokace bude do sletu odstraněna. – Doufejme tedy, že se tak stalo a že si Kleine Bühne pořídila červenobílou tabulku s nápisem Malé jeviště; dejme tomu, že se nějaký nevinný návštěvník sletu u tohoto nápisu zastavil a zvolal radostně: „Tady jsem ještě nebyl,” a koupil si lístek, a teprve uvnitř shledal, že se tam hraje něco německého; mám za to, že se tento český návštěvník právem cítil jaksí napálen a bručel něco v tom smyslu, že je to podvod. Hraje-li se v Kleine Bühne německy a pro Němce, je snad v pořádku neskrývat tento závažný fakt; a cítili se nějaký obchodník být rozhodným Němcem, ať to propána napíše švabachem na svém vývěsním štítu, abych si to přečetl a šel si pak koupit to, čeho potřebuju, někam jinam. Kdyby

si německý advokát dal na dům tabulku Rechtsanwalt, je aspoň jisto, že k němu nevrazím, aby mne zastupoval v nevímjaké při. A tak dále.

Tuto malou úvahu jsem nepsal proto, abych bojoval o vývěsní štíty, nýbrž abych zkoumal otázku svého národního uvědomění. Neboť nepochybuji, že onen nejhoupější večerník by mi za to upřel poslední špetku národního citu a tiskl by palcovými literami „Lidové noviny ve službách germanofilů!“ – nebo něco podobného; a na nějaké velkolepé, povznášející schůzi by snad někdo prohlásil, že jsem za to zaplacen německými a židovskými penězi. Žijeme v době trochu rozčilené; děje se horečný kšeft s nacionalismem. Ve jménu nacionalismu se dnes vedou nejpustší řeči a nejhrubší urážky; velmi podivní páni se ocitají v čele velmi podivného hnutí, které pro sebe reklamuje výsadu národního uvědomění. Je načase zabývat se trochu tím nacionalismem; je hlavně načase vzítí jej v ochranu proti těmto pánům.

Řekněme si to po česku: to je ta největší národní nestoudnost, osobuje-li si jedna politická partaj „národní uvědomění“ pro sebe; národní uvědomění je věc národa, a ne věc partaje. Kdyby naše národní uvědomění mělo být hájeno jenom jednou poněkud vyšeptalou stranou, pak jsme už nyní ztraceni. Kdyby jediní národně cítící lidé byli ti, kdo s vážnou tváří čtou večerník Národních listů, pak bychom mohli být znepokojeni úkazem, že národní cit není provázen lepšími názory. Nevím, proč bych musel zrovna vědomí pana Františka Hlaváčka považovat za pravé národní vědomí. Viktor Dyk zdá se být nakloněn fašismu z důvodů nacionálních; dovolte, abych řekl, že jsem-li velmi trpce proti fašismu, je to rovněž z důvodů nacionálních. Někteří lidé z lásky k národu jdou za Petrem a jiní za Pavlem; někteří jdou z vlastenectví na pivo a jiní jdou z vlastenectví truchlit na Bílou horu. Prosím, diskutujme o důvodech a nechme stranou národní vědomí. Máme-li mít bezpodmínečnou a skoro mystickou úctu k národu, nesmí mít žádná partaj ani horda národní vědomí v pachtu. Národ nenáleží žádné straně. My všichni jsme národní vědomí; a je stejně špatné, káže-li se z jedné strany, že žádný Říman nemůže být Čechem, jako žvaní-li se z druhé strany, že žádný socialista nemůže být Čechem. Nechtějme posazovat národ na trůn, kterému předtím ulamujeme nohu po noze; špatně bychom jej nastolili.

Není ošklivější věci, než dělá-li se z vlastenectví živnost. Je to podobná morální prostituce, jako kdyby se někdo chtěl živit svou ctností. Slušný člověk o sobě nevytrubuje, že je národně uvědomělý, jako o sobě neprohlašuje, že je poctivý; to se snad mezi neporušenými lidmi rozumí samo sebou. Mám, jak známo, naše politiky dosti v žaludku; ale netroufal bych si o žádném z nich – krom vyložených nepřátel státu – tvrdit, že to myslí s národem špatně a že jej zrazuje. Mohu mu dokazovat, že jeho metoda je špatná a zvrácená; ale nemám práva tvrdit, že jeho národní cit je zvrácený. Vy však, kalivodové těchto dnů, nedovedete nic jiného než

zrádcovat kdekoho ve jménu – čeho vlastně? Ve jménu nacionalismu; ve jménu nacionalismu otřásáte vši slušností a lojalitou; ve jménu nacionalismu vikláte na základech demokracie a státního řádu; ve jménu nacionalismu učíte lidi špinavostem nevděku a neúcty. Avšak protestujeme-li proti tomu, co takto tropíte, činíme to i my z náruživosti svého českého nacionalismu. Není rozumu v tom, protestovat proti fašismu ve jménu pokroku, demokracie nebo já nevím čeho. Proti českému fašismu se protestuje především z důvodů odpovědného a vážného národního vědomí; proti uličnictví a hazardu ve jménu národních jistot; proti surovění a neloyalitám ve jménu národní sebeúcty. Prosim-li vás, své čtenáře, abyste vši silou odporovali tomuto zlu, žádám vás tím, abyste bránili svého nacionalismu; aby nebyl snížen, aby nebyl zneuctěn, aby nepřestal být velkou kázní života.

Lidové noviny 25. 7.

GBS

Velmi veliký, rovný jako kůl, ruměný, s mocnými štětkami bílého obočí nad modrýma, neobyčejně živýma očima; jeho slavná zrzavá kštice a kozí brada jsou už docela bílé; veliké, dlouhé a krásně utvářené ruce hudebníka; úhrnný typ starého aristokrata. George Bernard Shaw, v těchto dnech doplnivší první sedmdesátku svého života, není měřitelný léty; je starý jako duch a věčně mladý jako duch; zkušený jako Metuzalém a ztřeštěný jako nikdo z mladých. Je tak stár, že je pamětníkem Julia Caesara a Panny orleánské, o nichž a jejich současnicích napsal velmi živé a trochu neuctivé věci; a je tak mlád, jak je mu libo. Považují ho za cynika nebo za filozofa, za vysměvávka nebo za puritána; ale je příliš chytrý na cokoliv z toho všeho; je příliš duch, než aby na všech jeho hranách a omezeních nejméně nezkrotná svoboda. Je příliš pln ducha, než aby byl příliš člověkem; má-li jaký nedostatek, je v tom, že je tak nelidsky svrchovaný. Nezáleží mnoho na tom, že je Ir nebo Brit nebo Evropan dneška; neztělesňuje nic z toho, představuje se zálibou jenom jednu velikou věc, totiž sebe sama; ale i to dělá neuctivě a s bujnou rozpustilostí. Chcete od něho slyšet něco zajímavého pro nás? „Znám jenom tři téměř počestné lidi,” řekl; „jsou to Masaryk, Branting a generál Smuts.” To „téměř počestný” je typicky shawovské; jeho Caesar je téměř veliký, jeho Johanka z Arcu je téměř svatá, jeho hrdinové téměř heroičtí, jeho lidé téměř lidští; všem schází právě jen kousek, aby jejich autor sklonil svou nelidsky vztyčenou hlavu, svou pýchu rozumu, svou příliš ostrou zbraň důmyslu a vypadal najednou jako člověk z nás ostatních. Snad ani nepatří mezi nás smrtelníky.

OTEVŘENÁ ODPOVĚĚ JAROSLAVU DURYCHOVI

Milý pane doktore,

obrátil jste se na mne veřejným listem ve svém Rozmachu; žádáte mne (s některými odbočkami, které bohužel musím pominout přes jejich osobní a literární zajímavost), abych vám, mladé katolické generaci, vyložil, co je to ta loajalita, jejímž prý jsem světloňošem, a jak byste k ní mohli dospět, ač prý jako katolíci jste vyvrhováni z národa, ač dále nikdo o vaši loajalitu nestojí a „oficiální národ“, jak pravíte, usiluje o roztržku českého národa víry katolické a českého národa víry protestantsko-ateistické. „Porad'te nám,“ píšete, „co dělat, nebo řekněte, jakého druhu loajalitu byste si přál... Cítíme její potřebu, jako promoklí, odraní a unavení poutníci cítí potřebu suchého šatu... Ovšemže se z loajalitu nezřekneme své víry a nenecháme si řezat nosy, aspoň ne dobrovolně.“ Pro mne, pravíte, je daleko snazší osvědčovat loajalitu než pro vás katolíky, neboť to činím bez rizika. Hájím-li něčeho nebo někoho, zdá prý se, že hájím jen malého zla uprostřed velkého zla, neboť patrně v nic nevěřím a nic nemiluji; a potírám-li něco, činím to ve věcech, kde není třeba za mák odvahy. „Předním a čestným právem básníků a spisovatelů,“ píšete mi, „bývalo to, že se opravdu rytířsky exponovali na místech nebezpečných, šlo-li o čest a právo. V první řadě pomáhali svým hlasem chudým a bezbranným; králům a mocným tohoto světa pomáhali jen v dobách nebezpečí a neštěstí, anebo když toho žádal nějaký zájem svrchovaný. Připouštíme, že se Vám v dnešní době nezdá nic tak důležitě, abyste se pro to exponoval způsobem, který by Vám... mohl přinést sebemenší riziko... Vaše loajalita jest snadnější, Vy nemáte žádných mravních kolizí, Vás to nic nestojí než sednout a napsat několik řádek, které Vám zjednájí jistě všecko jiného než nepříjemnost. Nikdo od Vás nebude žádat, abyste položil život za to, co podpisujete, a odpovědnost nemáte téměř žádnou... Jenom Vás prosíme jako člověka, který bezpečně sedí na svém místě..., abyste nám blíže vysvětlil, zda ta naše loajalita patří do starého železa a jak má vypadati loajalita žádaná... my to myslíme velice vážně, neboť jsme dogmatikové... my nechceme loajalitu k národu, k státu a k vrchnosti jen ústy vyznávatí..., nýbrž chceme v takové věci věrně a neústupně věřit, pracovat pro ně, bít se pro ně...“

Doufám, že jsem obsah Vašeho dopisu podal správně a nesmlčel nic z věcí, kterými jste rozmnožil mou hanbu před očima všech. Největší mou hanbou však je, že jsem se nedopustil zásluhy, kterou mi přiřítáte; nikdy jsem totiž nevystupoval jako světloňoš loajalitu. Uznávám, že by nám bylo třeba nějakého světloňoše loajalitu; ale pokud mne se týče, je to úkol, na který

asi nestačím. Nejsem skutečně povolán, abych kázal loajalitu; mohu ji jenom hledat a pokoušet se o ni, tak jako činíte Vy. Dobrá, zkusme to, každý na svém místě.

Ale nejdříve bych rád řekl několik slov sám za sebe. Říkáte, že hájím-li nebo potírám-li něco, činím to beze všeho rizika. Pane, nemohu za to; skutečně se mi až dosud za mé skutky nestalo nic horšího, než že jsem dostal zpravidla někde vynadáno. Kdykoliv jsem se pokoušel něco hájit nebo potírat, myslel jsem na to, co učiním, aby to bylo správné, ale neuvažoval jsem, co učiním, aby to bylo odvážné a riskantní. Přiznávám se, že jsem nikdy nehledal riziko, nýbrž jaksí jádro věci. Nikdy mi nepřišlo na mysl, abych se rytířsky exponoval; nepředstavuji si sebe sama jako rytíře s vlajícím chocholem, mávajícího mečem a korouhví, nýbrž jako obyčejného člověka v civilu, který by měl svaté právo říci, aby mu lidé se svými politickými tahačkami vlezli na záda, a který by mohl pokojně a i ctnostně pěstovat svou zahrádku nebo psát romány. Někdy se sám divím, proč se u čerta pletu do různých veřejných věcí; nemám z toho nic, než že si na sebe poštvu lidi, kteří by jinak byli ochotni považovat mne za chvalně známého spisovatele; nemám špetky ctižádosti, abych se stal něčím jiným, nežli jsem. Nemám polívečky, kterou bych si chtěl někde přihřát; nemám, co bych si kdekoliv vysloužil. Mám politiku velmi nerad, a nadto jí málo rozumím. Proč si mám tedy nechat nadávat od pana Hudece, od katolíků a realistů, od komunistů i fašistů? Proč si vlastně dělám nepřátele? Proč nesedím ve své ulitě a nepíšu jednu z deseti knížek, které mám v hlavě? Nikdo by mi to nemohl mít ve zlé; byl bych populárnější a krom toho bych daleko víc vydělal. A vidíte, přece mi to nedá; nedá mně to jako stům a tisícům obyčejných a slušných lidí, kteří se trápí jako já a rádi by se svou troškou rozumu a dobré vůle pomohli, kdekoliv se věci dějí křivě a ošklivě. Tak je to, doktore Durychu; žádné slavné a sólové rytířství, nýbrž trpělivá a někdy skoro zoufalá ochota prostě pomáhat tam, kde je třeba nápravy. Nebo záchrany. Je-li toto loajalita, pak to bohužel není ta, do které byste si přáli vlézt jako do suchého šatu; naopak v tomhle kabátě pocítíte až bolestně každou nepohodu a nejste před ničím kryti. Ale loajalitu si nechme napříště.

Konečně když už o tom mluvíte: pokud se týče přijímání rizika, zažil jsem víckrát, co je to dávat v sázku „třebas i existenci“ a ještě víc; promiňte, takovými věcmi se my, generace válečná, nebudeme ohánět. Nedělejme ze sebe mučedníky ani hrdiny; může na nás ještě jednou dojít.

Lidové noviny 25. 8.

LIST JAROSLAVU DURYCHOVI O LOAJALITĚ

Padniž na Váš vrub toto slovo, jež se nám jaksí obrací v krku; neboť jsme doposud zvyklí rozumět mu jako jménu pro vzorné ctnosti občana Čehony, pro dětinnou oddanost k nejjasnějšímu trůnu, pro uctívání vrchnosti a podobné voloviny. To slovo se nám těžko polyká; ale když jste mi je hodil, přijímám je. Raději bych se obešel bez něho; raději bych se dovolával rozumu a ostatních pěti švestek, z nichž pozůstává mravní výbava řádného člověka, než této poněkud kompromitované ctnosti. Vzpomínám s hrůzou na loajální školní úkoly, na císařské narozeniny nebo na osvědčení loajality Českého svazu roku 1917; pojem loajality, jak zřejmo, má velmi špatnou minulost. Máme-li ho užívat, musíme jej očistit od všelikého neřádu pochlebenského, slaboduchého a neupřímného. Vzdejme se dále nepříjemné představy, že loajalita je něco, co se slavnostně a nadšeně projevuje skrze dlouhé řečňování, pění hymen a volání slávy. Loajalita není žádné nadšení; loajalita je, řekněme, jakési občanské vojáctví. Vojáctví nás civilů ve službě státu.

Mohli bychom se dlouho bavit tím, že bychom vymýšleli subtilnější a učenější definice; ale zůstaňme, pokud možno, při tom vojáctví, jelikož tato představa zavazuje na život a na smrt a krom toho ničím nepřipomíná „dětinnou oddanost“ a podobné pitomůstky. Nikdo nežádá na vojákově, aby byl dětinný; naopak, žádá se na něm, aby byl mužem. Podobně loajalita nás nezavazuje, abychom byli dětinní, se vším spokojení, a vůbec hloupější, než skutečně jsme; naopak, vybízí nás, abychom se chovali jako dorostlí a plnocenní lidé. Loajální mohou být jen lidé, a nikoliv strany. Strany mohou být ve vládě nebo proti vládě, pro Vaška nebo pro Maška; ale dospělý a sebe si vážící člověk nemůže být podle situace jednou loajální a podruhé neloajální. Je jediná chvíle, kdy můžeš zrušit závazek loajality; ale v takové chvíli nemel hubou a jdi se dát zabít za své přesvědčení.

Shodněme se dále na tom, že loajalita není pasívní poslušnost nebo uctivost k daným řádům, nýbrž velmi aktivní účast na osudu státu. I ty, člověče obyčejný, jsi na svém místě představitelem státu, jako jím je na svém místě prezident nebo na vartě voják nebo na soudním stolci soudce; věz tedy, že nesmíš selhat. Loajalita není beránčí trpělivost; je to pohotovost; je to odhodlání přijmout stát jako rozkaz nebo prapor, pod nímž stojíš, připraven odevzdat svůj život. Do té doby dělej své a odevzdávej to nejlepší, co dovedeš. A do té doby nedej dopustit na stát, který je ti svěřen tak jako nám všem.

Buď si jakékoliv víry nebo politiky, toto je služba, kterou konáš mlčky. I když si voják myslí, že je veden špatně, není oprávněn říci, že za těchto okolností nejde s sebou. Chceš-li zlepšit zákony nebo instituce, nezačneš tím, že je budeš porušovat. Není nejvyšším příkazem,

aby voják miloval svého vůdce, nýbrž aby zachoval kázeň a neselhal na svém místě. Mezi muži se tomu říká věc cti. Vše v tomto státě můžeš chtít změnit: osoby, řády, vládu nebo zákony; ale to tě ani na okamžik nezbavuje mlčelivého a strašného závazku loajality.

Vše, krom této absolutní služby, je rozum a dobrá vůle; rozum, který tě žádá, abys volil lepší mezi horším, lidi mezi pacholky, to, co je nutné, mezi tím, co je svévolné; a dobrá vůle, která tě nabádá, abys nepřál násilí, zkaženosti a podvodům. Snad bychom stačili s touto hrstkou občanských pojmů; snad tato loajalita stačí i Vám, jenž mluvíte za dogmatiky, tak jako mně, jenž jsem pouhý relativista. Ale je-li tato loajalita, jak, u všech všudy, může být otázkou, máme-li nebo nemáme-li se k ní hlásit? Nejsme-li eunuši a hadry na holi, nejsme-li hysterikové, nejsme-li dobrodruzi, nejsme-li zbabělci nebo lunatikové, a konečně nejsme-li vedeni cestami nenávisť, nemáme, jak se zdá, jiné volby; není to věc naší vůle, neboť je to náš pozemský úděl. Můžeme být slabí a mátožní v lojalitě, tak jako můžeme být zbabělí a nevážní ve všech věcech života; i to, jako vše ostatní, je věc naší osobní hodnoty. Položil jste mi otázku špatně; nemůžete se mne ptát, máte-li vy katolíci být loajální, nebo ne; snad jste se chtěl zeptat, co máte činit s lojalitou, která ve vás nebo ve mnohých z vás je, neužita, nezařaděna, a snad i zraněna.

Na tuhle otázku mi dovolu ještě odpovědět.

Lidové noviny 31. 8.

LIST JAROSLAVU DURYCHOVI O KATOLÍCÍCH

Konečně tedy se dostávám k tomu, co snad bylo jádrem Vaší otázky; prosím, pokusím-li se Vám odpovědět, činím to za svou osobu a jsem připraven vypít si to na Vaší straně, stejně jako u pokrokových a osvícených lidí, kteří asi shledají, že zapalují jakousi tenkou svíčkou Římu. Tento druh našich krajanů nazýváte „oficiálním národem“; myslím, že se mýlíte; je-li nějaký oficiální národ, pak by k němu spíše patřil pan arcibiskup Kordač nežli třeba pan dr. Bartošek. Ale máme-li mluvit o katolících, musíme rozlišit několik skupin, které se jenom zčásti překrývají: lid katolického vyznání, klerikální partaj a pár katolických intelektuálů, k nimž počítám i Vás.

1. Lid katolického vyznání: nemohu si pomoci, má pro mne tvář mé babičky; kdyby byla evangeličkou, nebyla by o nic moudřejší ani šťastnější a nic by nezískala ve svém krásném životě. Už jsem jednou mínil, že pro většinu národa katolicismus je životní formou a lidovou tradicí; chápu, že člověk bojující o svou osobní víru se třeba odvrátí od katolicismu a stane se protestantem nebo pro mne za mne buddhistou. Ale nedovedu pochopit, proč tolik lidí

nábožensky vlastně lhostejných, kterým nejde o spásu jejich duše, bojuje rozčileně proti lidovému katolictví. Katolicismus jako každé náboženství je lepší než polovzdělaný a laciný ateismus; jako kterýkoliv jiný vztah k bohu dává osobnímu životu hlubší hodnotu. Neplet' se do těchto věcí, kdo jsi nábožensky mrtev; neboť necítíš, oč jde. Nejde o pár dogmat, nýbrž o sám útvar života; taková věc se nesvléká jako kabát nebo komže. Každá náboženská přeměna, pokud znám dějiny, se dala jako revoluce; mám za to, že dnes jsou před námi jiné starosti než nějaké náboženské zemětřesení. Ale také o to fakticky nejde; nevidím, že by se katolíkům skutečně uřezávaly nosy, a neshledávám, že by se „protestantsko-ateistický národ“, jak jej zovete, tvářil divočeji na katolíky než třeba Čech na socialisty nebo Rozmach na celý svět. Myslím, že dr. Bartošek netouží tak vroucně topit katolíky, jako třeba ta ona politická partaj si přeje všet na lucerny členy jiné partaje. Prosím, nepřehánějme; je mi líto, že Vám bude odepřena koruna mučednická, i když po ní vztahujete ruku. Můžete snad citovat desítky i sta příkladů, kdy byla víra lidu urážena; ale vždyť vidíte, že žijeme v době trochu zdivočelé, kdy jsme smýkáni ulicí proto, že jsme socialisté, nebo proto, že nejsme socialisté, nebo proto, že jsme židé, nebo proto, že vůbec máme nebo nemáme některé z lidských mínění. Není nám třeba krve, nýbrž oleje. Čekal bych chvílemi, že se do této vřavy ozve konejšivý hlas církvi. Je-li kdo volán k pozemské loajalitě, jsou to především lidé věřící; pro katolíka nemůže být loajalita otázkou, neboť je mu uložena článkem víry. Ale pokud znám náš lidový katolicismus, není mu třeba ani tohoto svrchovaného příkazu: vždyť jevíval až podivnou loajalitu k mocným a vladařům tohoto světa, – pokud tato horlivá katolická služebnost není uměle a politicky matena.

2. To tedy je druhá stránka věci: klerikální partaj. Prosím Vás snažně, pane doktore, čtěte klerikální listy; shledáte, že většinou by bylo velmi zbytečno jim doporučovat ctnost loajality, pokud je to tisk tak potměšilý, chvílemi omezený a skoro vždy neupřímný. Stěžujete si, že všemu, co vzniká z katolického ducha, se vtiskuje cejch opovržení; ach, pane, vrhněte se tedy na kolena a ve jménu božím prostě luďácké pátery, Pražský večerník, pana Sádeckého a tolik jiných, skrze které pohoršení pochází, aby si pověsili žernov osličí na šíji a vrátili katolicismu kousek důstojnosti! Ale protože to dotyční zajisté neučiní, je nutno se bránit; pokud vůbec jsem s to spravedlivě soudit, nejde se proti katolicismu o nic ostřeji, než jde klerikalismus proti nám druhým a naší laické víře v jisté životní hodnoty. Mluvíte o „oficiálním národě“; ale což neseděli klerikálové ve většině vlád, které jsme měli, a nebyli honorovaným údem skoro všech zákonodárných a státoporných většin? Byli snad vyvrhováni z „oficiálního národa“, když pomáhali odhlasovat zemědělská cla a jiné oficiálnosti? Že se tato vládní partaj nikdy nenaučila loajalitě, je jiná kapitola; stačíž nám, že „český národ katolické víry“, pokud je

reprezentován lidovou stranou, si nemusí stěžovat, že by nebyl účasten všech výhod a rozkoší politické moci. Směšuje-li se zpravidla klerikalismus a katolicismus, je tím prosím vinen jenom klerikalismus; a já nepovažuji za vyloučeno, že by klerikalismus mohl být napraven z ducha katolictví. Katoličtí intelektuálové, jaký by tohle byl úkol!

3. To jste vy: skupina militantních katolíků, poněkud nepřijemná klerikálům, nadobro cizí katolickému lidu, zoufale se vrhající proti všem ostatním. Máte více společného s francouzskou nebo irskou katolickou renesancí než s tím trochu pohanským, pouťovým a celkem velmi málo přísným katolicismem našich zemí. Jste společnost velmi exkluzivní a jakožto taková máte práva, kterých byste se museli zříci, kdybyste byli společností politickou: tak především právo na divoké, nesmlouvavé, osobní názory. Kdybych jen s Vámi mluvil o velké povinnosti loajality, řekl bych: nic vás nezbaví toho, abyste se zaťatými zuby netrpěli kolizí dogmatického katolictví a demokratického, politicky roztržitého češství. Ale protože jste mluvil – nevím, zda nesporným právem – jménem katolíků vůbec, rád bych Vám naznačil cestu k jiné, aktivní a praktické loajalitě: jděte ke klerikálům, mluvte ke katolickému lidu; hleďte, aby toto pole nebylo politický úhor zarostlý blínem a mámením. Největší oběť a práce, kterou můžete konat pro stát, je zvýšení katolického standardu. Nebude-li katolický lid zaostalejší ve věcech sociálních a kulturních než jiné strany, bude-li přístupem rozumovým důvodům, bude-li pružnější pro politický vývoj, nemusí se nikdo bát o jeho loajalitu. Pak tu nebude „český národ katolické víry“ rozdvojený s českým národem kterékoliv jiné víry; neboť budeme na sebe mluvit stejným jazykem rozumu a tolerance. Kus této možnosti je i ve Vašich rukou; a to je otázka Vaší loajality.

Lidové noviny 3. 9.

ŽURNALISTŮM

Pánové, rád bych užil před vámi jednoho práva spisovatele: mluvit za mnohé lidi. Nikoliv za strany, za organizace, za veřejné mínění, nýbrž za obyčejné, jednotlivé soukromé, skutečné lidi, za jejich starosti a bolesti, za jejich srdce a svědomí. Přicházím vás poprosit za tyto lidi: poučte nás, oč jde.

Řekněte nám, oč jde v tomto osmém roce trvání republiky. Dějí se věci, které nás matou. Čteme a slyšíme narážky, které sahají mnohem dále než cokoliv, co bylo slýcháno v minulých letech. Vidíme osobní šarvátky a nevíme, co je za nimi. Slyšíme řinčet zbraně za oponou, před níž mluví političtí řečníci; chtěli bychom mít jistotu, je-li to politická komedie či příprava k boji, do něhož bychom byli voláni. Něco prý se chystá; chtěli bychom vědět, co vlastně.

I když se v mnohém nevyznáme, nejsme dnešní; víme, že za takzvanými zásadními spory v politice jsou často osobní aféry a soukromé zájmy; ale stejně víme, že někdy za osobními aférami v politice se skrývá strašlivý konflikt zásad, na nichž může záviset osud nás všech. Někdy se útočí na ideu, aby se mohly podrazit nohy jedné osobě; někdy se útočí na osobu, aby mohl být zvrácen celý systém. Dnes se něco rozpoutává, do čeho ještě nevidíme; pomozte nám prohlédnout.

Za těch osm let se nám, obyčejným lidem, skutečně vžilo cosi jako systém; je to několik článků víry, na kterých bychom se snad shodli, ať jsme v kterékoliv straně kromě těch krajních. I vy téměř všichni jste nás tomu učili; tož řekněte, zda některý z těchto článků, se kterými stojí naše důvěra, už neplatí, ale řekněte to jasně a naplno, abychom konečně věděli, kde kdo stojí.

První článek naší víry je víra v demokracii; věříme, že toto je smysl našeho osvobození a odkaz našich mrtvých; to že je úkol dosud nenaplněný; to že je hodnota nejvyšší a nedotknutelná. A nyní slyšíme, že by bylo lépe zatočiti s námi docela jinak, po diktátorsku; že demokracie nestojí za nic, že parlamentní systém je prohnílý a že musí přijít něco jiného a silnějšího. Ti, kdo to říkají, se nenamáhají, aby pořádně vyložili, jak bude to jiné vypadat. Mohli bychom to považovat za jakousi potrhlost, kdyby to nerostlo a kdyby se nedála jedna zarážející věc: že celá politická skupina listů buď otevřeně, nebo víceméně diskrétně tomu projevuje vlídnou pozornost. Řekněme to jednou docela prostě: Hlásá se u nás politický převrat, který by znamenal suspendování demokracie a režim násilí. Chtěli bychom slyšet, kdo je pro to, bez vytáček a rezerv; chtěli bychom slyšet, kdo je proti tomu až do krajních důsledků. Chceme vědět, kdo je hotov hájit demokracie a kdo je pro její zrušení. Chceme si být jisti; oškliví se nám to přitímní neupřímnosti, obojetnosti a nezávazného nadřívání.

Druhý článek naší víry je, že náš stát nadevše potřebuje klidu a pořádku. Víme, že nejsme příliš silni a že větší otřes by nám mohl rozbít víc než hlavy. Zapouští-li stromek kořeny, nesmí se přesazovat ani ohýbat; počkejme, až vrostle do země. A tu zase vidíme, že za tiché komplicity velmi mnohých se mobilizuje ulice, pěstuje se davové rozčilení, fabrikují se aféry, hrozí se pučem; vidíme pokusy korumpovat policii i armádu. Generála, který porušil vojenskou subordinaci, se bůhví proč zastává celý tiskový blok. Politické partyky se nezastavují ani před armádou dosud nedotčenou. Kdo má zájem na tom, aby byl otřesen řád státu? Což není nám už třeba klidu a pořádku? Nemáme už vši mocí držet tento mladý a malý stát, aby se s ním nedělaly přemety a experimenty? Kdo je to, kdo má chuť a kuráž zrušit řád tento a ve třech dnech jej zase postavit, – půjde-li to ještě? Kdo je to, jehož srdci dělají dobře

kravály a štvance, žaloby, nactiutrhaní, ostudy a povyk? My, obecný národ, se za to vše stydíme; kdo z vás nám pomůže od této veřejné hanby?

Třetí článek se ještě týká státu. Věříme a víme, že sama existence našeho státu nevisí jenom na nás, nýbrž na celé soustavě mezinárodních úmluv a dohod; že věc našeho bezpečí není a nemůže být zaručena jen námi. Víme, že zatím můžeme jíst svůj chléb v klidu; ale stejně dobře víme, na čem náš pokoj závisí. A nyní vidíme, že ta nejpustší politická štvance, kterou jsme dosud zažili, se obrací proti zahraničnímu úřadu. Prosím, to není osobní otázka; osoby se mohou velmi lehko měnit, ale jak se má změnit politická koncepce, která se osvědčila? Chtěli bychom vědět, ale přesně a závazně: Co se má měnit na naší zahraniční pozici? Kdo chce razit novou cestu, a jakou? Jaké bezpečí nám přináší? S věcí tak osudovou, jako je naše situace, se nešpásuje; nemůžeme si dovolit extratury, které by nás mohly stát naši valutu, náš kredit, naše mocenské postavení nebo náš život. Ať ten, kdo chce vést tyto věci lépe, řekne, jak si to představuje; necháme se přesvědčit, neboť nadevše nám záleží na osudu a jistotě tohoto státu.

Čtvrtý článek naší víry nebudiž diskutován; jmenuje se Masaryk. Ani zmínky nebudiž o tom, že bychom se měli třídit podle poměru k němu; ale je tu jiná okolnost. Chtěli bychom vás, kteří děláte veřejné mínění, poprosit: pamatujte, že stojíme před druhou volbou prezidenta; nedopusťte, pokud na vás jest, aby tato volba se dala ve vřavě a hanbě, která se nyní rozpoutává. Je věcí národní cti a prestiže, aby ve volbě prezidenta promluvila národní vůle jednotně, důstojně a bezúhonně. Je načase přestat už s povykem posledních dnů a připravovat chvíli, která přichází. Záleželi-li vám na cti nás všech, izolujte výtržníky; hleďte, ať se ukáže, kdo v národě myslí na vážné věci a kdo na ostudy a pepický hec. Toto třídění duchů je ve vašich rukou; prosíme, abyste s ním nemeškali a chránili věci národa od úhony v době, jež žádá vážnosti na nás všech.

Lidové noviny 5. 9.

JAROMĚŘICE

Vysoký a skoro plochý kraj, sem tam s mírnými žlaby údolíček; zdá se, že je to tolikrát zryto pluhem a zvláčeno branami, až se drsná krabatina srovnala v neurčitě zvlněnou rovinu. Málo stromů, málo vody; řekl bys, že je to končina trochu smutná.

Nebo ani ne smutná, ale střízlivá, jako každý kraj, kde nebydlí vodník, neřičí hýkal v lese a netančí divoženky v slatinách. Takový rozumný, otevřený a dělný kraj bez různých okolků a kouzel; tvrdá a pomalá země, již pánbůh nadělil především veliký, převeliký díl oblohy, větší

než jiným a pozeňnanějším krajinám. Nebe není nad hlavou, nýbrž všude, kamkoliv se podíváš, ledaže by ses díval do země vyhýbaje se blátu či hledaje ztracený den. Nebe velmi vysoké, nepodepřené žádnými horami.

I obec Jaroměřice je rovná a rozložitá, ani stísněná, ani rozběhlá, tedy s velkým kostelem, který se nese jako koráb se vzedmutými plachtami, kostelem těžkým a barokním, velmi vznešeným nad střízlivou bělostí lidských příbytků, a potom ještě s velkým zámekem, který tu doslovně trůní, chladě si záda starým parkem; tento park je jediný hluboký a vlhký stín v tom suchém, odkrytém kraji; každý starý park se zdá neobyčejně tajemný, díváš-li se na něj zavřenými mřížemi.

A na třebíčské silnici je domek, novější než ty ostatní, se schody příkrými jako žebřík do nebe; předsínka vystlaná knihami, bílý pokoj vystlaný knihami, maličký psací stůl a skoro už nic víc; jenom ty knihy jsou velký přepych, náramná hojnost jazyků, přemíra vší lidské moudrosti, duchovní roh hojnosti. A tady ten drobný pán s bílou bradkou, velmi velkým čelem a velkýma očima za brejličkami, ten malý a křehký poustevník, který tu sedí v té cele, živen snad ptáky nebeskými, kteří mu přinášejí to maličko, co potřebuje, pan doktor, jak mu v obci říkají, pan učitel, jak ho pozdravují na jeho osamělých a pomaloučkých procházkách, tak útlý, že bys ho chtěl nosit v náručí, tak bezbranný, že stále nad ním stojí anděl strážný se vztaženou rukou (tím si buď jist), to všechno i s tou lesklou střechou, která se dívá do oken, s tou zamlklou obcí a širokým, tichým, bezestinným krajem a nebesy otevřenými, to je poustevna, kde o všem přemýšlí, všechno poznává a prožívá svou modlitbu pokory Otokar Březina.

Lidové noviny 28. 10.

Z ČÍNSKÝCH PŘÍSLOVÍ

Čím víc zákonů, tím víc zlodějů. – Nejlepší jezdec spadne nejtvrději. – Domy měříme podle jejich stínu a velké muže podle jejich pomlouvačů. – Kdo jede na tygru, bojí se slézt. – Dobrá slova jsou jako šňůra perel. – Lepší je udělat dobrý skutek za humny než jít daleko pálit kadidlo. – Odpočívát po jeden celý den je být po jeden den Nesmrtelný. – Daleká voda není dobrá pro blízky požár. – Mocný bůh má tlusté bonzy. – Míchej se mezi mandaríny a zchudneš. – I když levá ruka přemůže pravou, nic tím nezíská. – Sejdi z cesty o píd', a ztratíš tisíc mil. – I cesta tisíce mil začíná jedním krokem. – Nikdy nepal falešné kadidlo před pravým bohem. – Zachránit život jednoho člověka je lepší než postavit sedmipatrovou pagodu. – Společnou síň nikdo nevymete. – Kdo vědí, kdy mají dost, jsou bohatí. – Spojí-li se

chudák s bohatým, nebude mít brzo, zač si koupit kalhoty. – Vysoká lucerna svítí do dálky. – Tím si nepomůžeš, když umoříš hladem koně, abys nakrmil mezka. – Mluvením se rýže neuvaří. – Pták si volí strom, ale strom si nevolí ptáka. – Velká drůbež nezobe maličká zrna. – Vyhrej svou při, a ztratíš své peníze. – Dcera krabova nezrodí ptáka. – Koukáním na švestku žízeň nehasíš. – Nemůžeš stáhnout dvě kůže z jedné krávy. – Na šatech si vážíme jejich novosti; na lidech jejich stáří. – Sto cestiček, sto nesnází. – Můžeš znát celý svět, aniž bys vyšel za vrata. – Nejlepší vojáci nejsou bojovní. – Vidět sebe sama je být bystrozraký. – Kdo vědí, nemluví; kdo mluví, nevědí. – Lepší je padnout do moře než padnout mezi lidi.

Lidové noviny 3. a 5. 11.

PŘÍSLOVÍ STARÉ ANGLIE

Není nic nového než to, co lidé zapomněli. – Slepý spolkně mnoho much. – Kdo spí, nikoho nekouše. – Týž nůž řeže chleba i prst. – Láska a kašel se nedají utajit. – Kdo lehá se psy, vstává s blechami. – Vlas ženy utáhne víc než pár volů. – Nepláče zloděj proto, že je zloděj, ale proto, že má být pověšen. – Chceš-li, aby ti slepice nesla, snášej její kdákání. – Křivá hůl má křivý stín. – Polituj ženu za to, že pláče, jako husu za to, že chodí bosa. – Stříz se ženy odpředu, mezka odzadu a pátera ze všech stran. – Bůh nám posílá jídlo, ale čert nám posílá kuchaře. – Věříš-li všemu, co slyšíš, sněz všechno, co vidíš. – Není všechno máslo, co z krávy vychází. – Líní lidé mají nejméně pokdy. – Lépe, uklouzne-li noha než jazyk. – I když král leží, svět se točí. – Čím blíž králi, tím blíž šibenici.

Lidové noviny 17. 11.

KAM SE DĚJÍ KNÍŽKY

Stává se člověku, že nemá, jak se říká, do čeho píchnout. Takové ztracené existence hledají pak obyčejně místo v nějaké veřejné knihovně anebo v redakci; to, že shánějí živobyetí zrovna tam, a ne ve správní radě Živnobanky nebo v zemském výboru, ukazuje, že na nich leží jakási kletba. I já, byv kdysi ztracenou existencí, jsem nastoupil místo v jedné knihovně. Byla to kariéra velmi krátká a neúspěšná; vydržel jsem tam jenom čtrnáct dní. Přesto mohu prohlásit, že obvyklá představa o životě bibliotekářském neodpovídá skutečnosti. Lidé si představují, že takový knihovník po celý den leze po žebříku nahoru a dolů jako andělé ve snu Jákobovu a snáší na svůj stůl tajemné, téměř kouzelnické folianty, vázané ve vepřové kůži a plné poznání dobrého i zlého. Tedy věc vypadá poněkud jinak; takový bibliotekář nemá vůbec s knihami co

dělat, leda potud, že změří jejich formát, napíše na ně numero a pokud možno krasopisně opíše jejich titul, například: Zaorálek Felix Jan: O mšici krvavé, jakož i o způsobu, jak jí čeliti a ji potírati a jak chrániti naše ovocné stromoví ode všech škůdců, se zvláštním vztahem k okresu mladoboleslavskému. Stránek 17. Vlastním nákl. Mladá Boleslav, 1872. Na jiný lístek napíše: Mšice krvavá. Vide O m. k., jakož i o způsobu, jak jí čeliti atd. Na třetí lístek: Ovocné stromoví. Vide O mšici krvavé atd. Na čtvrtý lístek: Mladá Boleslav. Vide O mšici krvavé atd., se zvláštním vztahem k okresu mladoboleslavskému. Pak se to ještě napíše do jakýchsi tlustých katalogů a potom tu knížku sluha odnese a zastrčí do regálu, odkud už nikdy nebude vyňata. Toho všeho je třeba, aby kniha byla na svém místě.

Toto se děje s knihami veřejnými; kniha domácí má naopak tu zvláštnost, že není nikdy na svém místě. Jednou za tři roky bývám zachvácen fanatickým úmyslem dát svou knihovnu do pořádku. To se dělá tak, že člověk vytáhá všechny knihy a nakupí je na podlaze, aby je roztrídil. Potom vyndá jednu, sedne si na zem a počne číst. Druhého dne si umíní postupovat metodicky: začne dělat hromadu přírodních věd, filozofie, historie a já nevím čeho ještě, přičemž udělá starou zkušenost, že většina z jeho knih se jaksí vůbec nehodí do žádné z těchto skupin; mimoto kvečeru shledá, že si to všechno pomíchal. Třetího dne se pokouší srovnat knihy nějak podle formátu; celá věc pak se končí tak, že to bere do náručí, jak to leží, a nacpe to všechno do příhrádek, načež má zase po tři leta pokoj.

Pokud se týče pořizování knížek, děje se to obyčejně tím způsobem, že člověk uvidí u knihkupce knížku, o které si řekne: „Tu musím mít!“ Pak si ji vítězně odnese domů, nechá ji měsíc válet na stole, aby ji měl po ruce, potom ji nejspíše někomu půjčí nebo co, čímž knížka beze stopy zmizí. Patrně někde je; já mám ohromnou knihovnu, která někde je. Kniha patří k těm podivným předmětům, jež obyčejně mají jakousi temnou poloexistenci: totiž že „někde jsou“. K těm věcem náleží také druhá rukavice do páru, klíče, domácí kladívko, konskripční list a vůbec všechny důležité listiny. Jsou to věci, kterých nikdy nelze nalézt, ale které přesto „někde jsou“. Kdyby člověk pohřešil stokorunu, neřekne, že „někde je“, nýbrž že ji ztratil nebo že mu ji někdo ukradl. Pohřeším-li však třeba Příběhy Antonína Vondrejce, řeknu si s jistým fatalismem, že „někde jsou“. Nemám ponětí, kde může být to knižní „někde“; nedovedu si představit, kam se dějí knížky. Myslím si, že až přijdu do nebe (jak mně prorokoval pan Götz), první rajske překvapení, jež tam zažiji, budou všechny mé knížky, které nyní „někde jsou“ a jež tam najdu krásně srovnány podle obsahu i podle formátu; panebože, to bude velká knihovna! Představte si, že by knížky neměly tu podivuhodnou vlastnost, ztrácet se: co by jich na světě musilo být! Mám za to, že by na ně pomalu nestačily naše příbytky s půdami i sklepy. Naštěstí mají knížky ten vyšší dar, že se nám ponaáhlu

ztrácejí a „někde jsou“, nerušeny tím, že bychom se kdy mohli dopídit, kde vlastně. Knihy se nezahazují ani nespalují v kamnech; jejich zánik je obestřen tajemstvím; někde jsou.

Lidové noviny 5. 12.

DVA HOSTÉ

Na včerejší sobotní večeři hostil pražský Penklub dva vynikající spisovatele: francouzského romanciéra Clauda Farrčera a německého básníka, pražského rodáka, Franze Werfla. Claude Farrere, jeden z těch mála spisovatelů, které celý vzdělaný svět ověnčil nejen slávou, nýbrž i skutečným úspěchem a popularitou, jeden z té staré křižácké rasy francouzské, pro kterou není tato zeměkoule příliš velká, přítel a žák Lotiho, je znám našim čtenářům svou grandiózní Bitvou a jinými romancemi dalekých zemí. Franz Werfel, poeta, dramatik a uctivač hudby, je dobře znám exoterističtější čtenářům svými básněmi mocného dechu a někdy až starozákonního patosu, s nímž káže moderní evangelium života i optimismu, i svými těžkými dramatickými vizemi, kterými – jako Kozlím zpěvem a Juárezem – dobyl i českých scén. Je to nejsilnější duch z mladší generace pražských Němců, většinou židů, jejichž dílo znamená zajímavý kulturní ostrov jak vzhledem k českému prostředí, v němž se zrodili, tak vzhledem k německé literatuře říšské. Poprvé od převratu je německý básník hostem českých spisovatelů a je šťastným znamením, že napoprvé je jím právě Werfel, poeta horoucího všelidství.

Claude Farrčre, krásný, bělovousý a bělovlasý muž orientálně sladkých očí a neobyčejně zjemnělého smyslného výrazu, prohlásil se za „dobrého Evropana“, ač by se plným právem mohl prohlásit spíše za světoobčana. Franz Werfel, muž chlapecky kulaté tváře a dětských očí, chvěje se vzrušením mluvil o své víře, jež je i vírou Otokara Březiny, v harmonické souznění národů. Velmi četně zastoupení čeští i němečtí spisovatelé z Československa, spojení v této oslavě Prahy, „klenotu Evropy“, jak ji nazval Farrere, a zároveň v oslavě bratrství národů, vykonali tímto večerem více než poctu dvěma významným poetům.

Lidové noviny 12. 12.

OTÁZKA DIVADELNÍ

Ne proto, že by se vyskytla nějaká akutní krize divadelní, nýbrž proto, že se patrně vaří jakási polévka politická, vynořil se na několika stranách návrh, aby Národní divadlo v Praze, nyní spravované zemským výborem, přešlo ve správu soukromé společnosti. Není zatím

známo, je-li už nějaká taková společnost za oponou připravena; podobá se, že zemský výbor nemá chuti starat se dál o Národní divadlo a o úhradu jeho deficitu, zatímco stát se nikterak nežene do úkolu, aby on byl správcem největšího uměleckého ústavu v republice a doplácel na tuto starost ještě nějakých deset miliónů ročně. Tato stránka věci je zcela pochopitelná; méně jasné je, proč za návrhem nebo projektem soukromé společnosti, která by měla převzít Národní divadlo, stojí zrovna ty politické skupiny a listy, které krom toho, že jsou dočasnými držiteli moci, se shodují i v tom, že při různých příležitostech svorně nadávají všemu, co se jim v oboru umění a kultury zdá být „příliš moderní“. Nebo abychom to nazvali hodně jasně: Zvláštní zájem na řečené společnosti projevují zrovna vrstvy, které bychom po kulturní stránce mohli jmenovat víceméně reakčními. To se naposledy ukázalo při aféře Vojtkově. Tím se divadelní otázka ocitá v hodně obojetném světle; jednak jde o hospodářský a hospodárný provoz divadla, jednak o jeho uměleckou linii. Hleďme to dvoje co nejméně směšovat.

Hlavní námitka, která se činí proti státní nebo vůbec veřejné správě divadla, je ta, že to je drahý špás, když země nebo stát musejí krýt miliónové deficity. Protože nelze mít za to, že by jakákoliv soukromá společnost z pouhého nadšení platila tyto schodky z kapes svých členů, soudí se zřejmě, že by soukromá společnost to pořídila laciněji, ovšem za jistých veřejných subvencí. K tomu několik poznámek.

Netroufám si mluvit o opeře; nemám ponětí, co taková opera stojí. Tvrdívá se, že činohra může na sebe vydělat a že vlastní tíha deficitu padá na operu. Nebylo by nemožno to přibližně spočítat; nicméně nevěřím tomu příliš. Činohra vázaná jistými ohledy k domácí dramatické produkci, úkolem udržovat stály ansámbl bez ohledu na jeho výdělečnost a konečně vázaná veřejnou povinností vystupovat jako umělecký ústav, a nikoliv jako výdělečný podnik, taková činohra se nemůže obejít bez veřejných subvencí. O tom ani nebudiž sporu; stejně tak nelze vést muzea nebo umělecké galérie jako podniky, které si samy na sebe vydělají.

Jiná věc je vnitřní hospodaření v divadle. Jako hospodářský celek je divadlo daleko složitější podnik než třeba sebevětší cukrovar nebo železárna; to je věčná sázka do loterie. Je tu bezpočet příležitostí, aby peníze a čas utíkaly neproduktivně; lze tu šetřit po krejcarech a ztrácet peníze po tisících. Nevěřím, že by si soukromá společnost, složená třeba z nejlepších ředitelů bank, advokátů, továrníků a velkostatkářů, s tím věděla rady; ale stejně nevěřím, že by si s tím vědělo rady celé ministerstvo nebo nějaký poradní sbor nebo pár zástupců politických stran. Ano, v divadle je možno dobře hospodařit; je možno lépe, úsporněji a vydatněji hospodařit; ale je nutno v něm hospodařit divadelně, a nikoliv byrokraticky ani obchodnický. Koneckonců soukromá společnost, která by chtěla hospodářsky reformovat

Národní divadlo, by musela udělat totéž, co může provést stejně dobře stát nebo zemský výbor; totiž ustanovit praktickou a plnomocnou osobu, která by prostudovala gážové a mzdové etát, kolektivní smlouvy, honoráře, příplatky, pracovní hodiny a ostatní steré zvláštnosti divadelního provozu a která by měla dostatečnou moc, ale také dostatečnou zkušenost, aby přetvořila divadelní řád podle hospodářské výkonnosti. Bez takovéto odborné a krajní, plnou mocí vybavené osobní správy by byla jakákoliv soukromá společnost stejně těžkopádná a bezmocná jako každá byrokratická instance; je to, jak se říká, praš' jako uhoď'.

Na druhé straně hlavní námitka, která se klade proti soukromé společnosti, je výtká nekompetence. Ukazuje se na některé špatné zkušenosti, že prý ledajaký tatík z titulu svého družstevního podílu by chtěl spolurozhodovat v divadle, obsazovat role a kdesi cosi. Připouštím tuhle námitku obecně; v praxi znám družstva, která se chovají s dokonalým taktem a jsou tak na svém místě jako málokterá instituce. Ale stejnou námitku lze obecně vznést i proti kterémukoliv politickému nebo úřednímu činiteli, který by z titulu své funkce v politické straně nebo své úřední příslušnosti mohl stejně osobně a nekompetentně zasahovat do umělecké správy divadla. Nějaký ten upsaný podíl neznamená ještě kvalifikaci; ale také úřední hodnost nebo politické zásluhy o tu nebo onu stranu nedávají žádnou kvalifikaci pro správu uměleckého ústavu. Vymyká-li se soukromá správa veřejné kontrole, činíme denně zkušenosti, že i úřední, a zejména politické instance se neméně vymykají veřejné kontrole. V tom všem je to pěšky jako za vozem. Někteří mají za to, že správa divadla by měla býti svěřena sboru umělců a kritiků; avšak budiž řečeno, že dramatikové a kritikové rozumějí správě divadla obyčejně asi tolik jako literát správě Spirových papíren; jde přece o hospodářský provoz divadla, a nikoliv o to, aby pár interesovaných osob hučelo do uměleckého šéfa nebo dramaturga, co má dělat.

Pro státní nebo zemskou správu mluví nejvíce to, že jenom stát nebo země mohou převzít patronanci nad ústavem, jemuž je uložen velký závazek být institucí uměleckou a podporovat domácí dramatickou produkci. Nejsme ještě tak daleko, abychom mohli spoléhat na soukromé mecenášství a na služby, které snad jinde vzdělaný amatérism koná pro veřejnou kulturu. Nejsou bez důvodu obavy, že by převedení Národního divadla ve správu soukromé společnosti snížilo tuto povinnost vysokého kulturního prestiže. Je jiná otázka, jak draho je veřejnost ochotna toto své mecenášství platit. Nevěřím, že by soukromá společnost měla chuť sáhnout do vlastních kapes; spíše se snad soudí, že by buď víc vydělávala, nebo víc šetřila. Ale má-li se to stát bez úhony na uměleckém významu divadla, mohou to provést jen velmi odpovědné a velmi zkušené osobnosti, postavené v čelo divadla s mocí co nejplnější. Tady jen platí otázka kdo; stát, země nebo soukromá společnost jsou jenom firma, ale nikoliv duch,

který tvoří a řídí. Do toho nemají co mluvit ani politické zájmy, ani teoretické diskuse o různých formách podnikání. To nejlepší jsou lidé, kteří jsou na svém místě. Jinak se neubráníme dojmu, že i ve věcech kulturních se chystáme jednat tak, jako je zvykem v politice.

Lidové noviny 17. 12.

DRAMATIK

Až skoro do své padesátky málo známý profesor, odkojený německou filozofií, s hlavou plnou psychologických problémů, o kterých píše povídky a kusy. Potom se nějak přihodilo, že ty kusy byly sehrány a měly úspěch, z něhož za pár let byl úspěch opakovaný, obecný, matoucí, zvláštní a zkrátka světový. A tu pan profesor se ocitá v novém životě: píše své kusy, režiruje své vlastní hry, sežene svou vlastní hereckou společnost a počne s ní jezdit od města k městu, sám autor, režisér, divadelní ředitel a impresáριο svých dramát, slavných her, Luigi Pirandello. Ve věku, kdy páni kolegové na gymnáziích a lyceích odcházejí do zasloužené penze, rozjíždí se za hranice se svou hereckou chasou, pravý tatík ředitel, stará se o všecko za scénou, dá znamení na oponu a pak se posadí v lóži, šedivoučký, drobný a pozorně napjatý, a říká potichu s herci každé slovo, které padne na scéně, hladí si spokojeně svou profesorskou bradku, když to dobře říkají, a někdy pokývne hlavou, když to jde, jako když bičem mrská. A když se spustí lijavec potlesku a křik ovací, objeví se na scéně, pořád trochu udiven tím úspěchem, klaní se, šoupne po starodávnu nožkou, milý, rozpačitý a tak nějak plachý, jako bývá starý učitel, který si už nezvykne na slávu a šum světa. Jaké vyšinutí profesora! A jaké dovršení dramatika! Neboť jeho hry se staly jeho celým životem.

Lidové noviny 18. 12.

1927

HLAVNÍ VĚC

Jak známo, u divadla je velmi mnoho hlavních věcí; hlavní věc je repertoár, ale rovněž hlavní věc je osoba intendanta; hlavní věc je nový směr režie, ale neméně hlavní věc je „kladný poměr dramatiků k velikým otázkám přítomnosti“, a tak dále. Nuže, moje hlavní věc, se kterou přicházím do mlýna, je velmi neokázalá; nedává příležitost k žádným hlubokým myšlenkám ani zásadním stanoviskům; a přece bych se chtěl zadušovat, že to je ta pravá

hlavní věc, na níž závisí celá řada našich divadelních nemocí, krizí a neúspěchů, ba i úroveň a budoucnost našeho divadelnictví. Tedy tuto hlavní věc bych nazval nedostatek času.

Náš abonentní systém, diktovaný hospodářskou potřebou naplnit divadlo pravidelným obecenstvem, vedl k absurdnímu stavu, že každá naše činoherní scéna musí svým abonentům ročně dodat aspoň třicet nových her. Když odečteme neděle, svátky a prázdniny, zbude nám na nastudování těchto třiceti her asi dvě stě padesát zkušebních dní. Ale protože se ve středu a sobotu hraje i odpoledne, končí se v těchto dnech zkoušky, jakmile padne poledne; tedy tyto dny jsou pracovní jen poloviční, takže nám zůstává něco přes dvě stě plných zkušebních dní pro třicet her. To znamená, že na každou hru může být průměrně sedm plných zkoušek; a protože některé výpravnější hry spotřebují přece jen víc zkušebních dní, hraje se u nás většina her po čtyřech nebo pěti plných (pětihodinových) zkouškách.

Zůstaňme u pěti dní, což znamená plný divadelní týden. První zkoušku zabere aranžování, kde má kdo stát, odkud vyjde a kudy zase zaleze; dobře dva dny probírá režisér s herci text – s rolemi v rukou a obyčejně ve zkušebním sále. Zbývají dva dny pro zkoušky na jevišti. Pak je premiéra. Za těch pár dní má herec namemorovat roli, někdy už čtvrtou za měsíc; má si text „omluvit“, aby se mu lehkou říkal; má znát text svých partnerů; má každou vteřinu vědět, co má dělat, kde se postavit a tak dále, ačkoliv ani na generální zkoušce nebyly všechny dekorace hotové a ač dostane „pravé“ rekvizity do rukou vlastně až teprve o premiéře. Teď mi, prosím vás, řekněte, jak může náš herec „prožívat“ svou roli, když musí takřka zrovna horečně dávat pozor na napovědu, na partnery, na rekvizity a na scénu; když musí myslet na to, co za vteřinu řekne, místo aby myslel na to, jak hraje. Říkám vám, že naši herci jsou podivuhodní, když za těchto okolností dovedou tak hrát, jak je vidáme; a říkám to zejména vám, kdo se vracíte z ciziny plni bolestného srovnávání našeho divadla s cizími scénami. Ano, viděl jsem někdy týž kus hraný v cizině a u nás; přiznávám se, že srovnání bývalo pro nás zdrcující, hlavně pokud se týče souhry, vytržbenosti dialogu, propracovanosti rolí a bohatství detailů. Ještě bolestnější bylo, že přitom jsem u nás někdy vídal krásnější osobní výkony a větší úsilí herců a režiséra; ale jako kolektivní výkon je naše divadelní umění většinou pod světovou úrovní. Prosím, nezastírejme si tuto skutečnost; budeme-li si lhát do kapsy bůhví jaké úspěchy, nepokusíme se nikdy vážně o zvýšení domácího standardu. Máme své výtečné herce; máme dobré herce, dobré už proto, že za tohoto stavu docela nezešmírovateli; máme dobré režiséry, ale naše divadlo není průměrně dobré.

Každý praktický režisér – krom šéfů činohry, kteří přece jen si mohou popřát víc času – vám řekne, že žádný kus nemohl dodělat a propracovat, jak by chtěl; že generální zkouška je zkouška, po které by teprve měla začít ta jemnější a duchovější reжіe. Každý svědomitý herec

vám řekne, že naprostá většina her se u nás předhazuje publiku dřív, než k nim byli herci aspoň technicky připraveni. Každý poctivý divadelník vám poví, že by bylo k nastudování her třeba aspoň jednou tolika zkoušek, než jich normálně bývá. Premiéra byla vržena na scénu nedopečená a nedovařená, a sotva ji herci udýchaně odříkali, už jdou hned ráno zkoušet nový kus, který přijde na prkna za týden. Následek této uchvátané a ledabylé práce je, že se jakžtakž sklížená hra o reprízách spíše rozlepuje, než aby se upevnila; hraje-li se u nás některý kus častěji, musí se čas po čase přezkoušet, aby se docela nerozsypal. Zde opět není vina na hercích; jakmile začnou nakvap zkoušet nový kus, nemohou už dál tvořit a tříbit na tom, který si odabsolvovali včera. Premiéra ještě drží dohromady pod tempem a tlakem zkoušek; je to jako takzvaná „krátká paměť“ u maturantů. Sud'te sami, s jakými rezervami musíme takto posuzovati výkony herců, dílo režisérů a – úroveň našeho divadla.

Mohl bych ještě vypočítat mnohé stíny tohoto systému; stíny nejen umělecké, nýbrž i hospodářské. Aby se tato práce zmožila, je nutno vydržovat nadbytečně veliké ansámby. Výpravné umění musí dodávat příliš mnoho; jeho práce musí být laciná, a proto přiměřeně fórová. Zahraje-li se kus desetkrát, odloží se, protože se – krom mála výjimek – nemůže dávat abonentům podruhé. Čtyři nebo pět stálých divadel v Praze produkuje za rok nejméně sto her; považte, co musí být mezi nimi skutečného šmíza. Nikdo, snad krom pana Jv., nejde stokrát za rok do divadla. Čím víc kusů se produkuje, tím víc ubírá jeden druhému publika. Kdyby se všechna divadla v Praze smluvila, že nenapečou za rok víc než dohromady padesát kusů, lze skoro s aritmetickou jistotou říci, že na každý kus připadne jednou tolik publika, než když se napeče kusů sto; a lze s jistou důvěrou říci, že by se také pořídil lepší výběr repertoáru. Patrně by se – při snížené soutěži repertoární – urodila nová divadélka; tím by se posílila soutěž umělecká.

Bude-li se u nás dokonale hrát, což předpokládá dokonalou přípravu, získají divadla nejen umělecky, nýbrž i hospodářsky; neboť nic není pro divadlo výnosnější než dokonalý herecký výkon. V soutěži zábav zachrání divadlo herec; učínte místo pro herce; chraňte ho před zešmírařením. Nestačí talent bez kultury; a kultura se rodí v hojnosti času a práce. Básník by znovinařil, kdyby musel své dílo dodávat v takovém chvatu a chaosu, jaký ukládáme herci. Zacházejme s hercem jako s básníkem, a ne jako s novinářským článkařem. Toto zhodnocení, toto naplnění herecké a režisérské práce je po mém rozumu ta hlavní věc našeho dnešního divadla – a naše obecná kultura, naše umělecká receptivnost i naše formální výchova by při tom, přísambůh, nebyla zkrácena. Právě naopak.

Nové české divadlo 1927

ŠRÁMEK

Fráňa Šrámek padesátníkem? Nemluvte o tom, nechte toho; předně to není pravda: Šrámek byl ještě donedávna jenom desátníkem; pokud vím, tento dobrý pěšák to nikdy nepřivedl mnohem dále; a za druhé na tom nezáleží. Lidé oslavují padesátku, jako by to bylo dosažení nějakého důstojenství. Šrámek je skromný a neuchází se o žádné důstojenství. Je ovládán jakousi přírodní silou; chce být a zůstat jenom Šrámkem, tak jako smrček v Podneběku chce zůstat jenom smrčkem. Říkám vám, býti Šrámkem je krásné a dostatečné poslání; ničím nemůžeme Šrámka ověsit a vyzdobit než tím, co roste z něho samotného. Je ověnčen vlastními květy a oslaven svou vlastní hojností života; je drsný svými jizvami a útlý svým věčným rozpukem. Mluvím o něm jako o nějakém stromu; myslím přitom na to, že lze jej pohladit jako tvrdou kůru stromu a opřít se o něho jako o spolehlivý peň; že lze mu stejně naslouchat, když mlčí, jako když to z něho mluví sterými hlasy; že je po čertech tvrdý i křehký a hedvábný a útle vroubkovaný na každém lístku, v který se rozvíjí. Dobře je člověku být s ním; dobře je člověku u jeho knížek; dobře je naslouchati jeho mužům a ženám. Je to svět mladé divočiny a chlapské něhy; svět horce smyslný a vášnivě čestný; plný čistoty a živočišnosti; pudově rozpoutaný a přitom cudný. Sečtěte to; jmenuje-li se nějak úhrn toho všeho, jmenuje se mládí. Není to mládí chlapce; je to mládí muže. Jeho ryzost není porušena; taví-li se v trýzeň a dojetí, očišťuje se od veškeré šlaky. Ale co bych vám, jeho mladým krajanům, říkal o jeho knížkách? Vy je žijete; sklánějí se nad vašim mládím, šumí vám sladkým a bolestným hlasem života. Všem mladým básník nadělil ze své největší plnosti.

Šrámku, příteli, nejjemnější z mužů, nejlepší z lidí, nejčistší z básníků, buďte pořád tak mlád!

V Knížce o Šrámkovi

PADESÁTNÍK

Jedním z pravidel tohoto listu je, že se v něm neoslavuje ničí padesátiletí. Což je padesátka věk, kdy se váží dílo člověka jako něco bezmála hotového? Naopak, brachu; teď teprve jsi nabral dosti rozumu a života, abychom od tebe čekali, co nám nadělíš. Snad za dob našich otců a dědů se padesátníci cítili dosti starými, aby si nechali líbit oslavování. Dnešní padesátník si uchová své tělo v chlapáckém pořádku a duši věčně zelenou jako lesní strom; dnešní padesátník se tak zrovna cítí dospělým mužem uprostřed života. A proto, příteli básníku, nebudeme nikomu připomínat vaši padesátku. Raději bychom vás postavili a otočili

vámi přede všema očima, které vás kdy čtly, pěkně dokolečka: Co říkáte, lidé, tomuto ruměnému úborkovi, tomuto chlapíčkovi? Zda mu to nehraje v modrých očích vším třpytem mladosti a přírody? Zda jím nešíje nepokoj a citlivost věčně mladého chlapce? Zda by tento někdejší antimilitarista nebyl pěkným vojákem republiky? Jděte do háje s padesátkou! Život se neměří čísly, nýbrž srdcem; a toto srdce nám vyzvoní ještě mnohé tajemství mladosti a mnohé silné kouzlo života; a i my budeme mládi, naslouchající jeho hlasu, který nás vždycky očarovával. Hej, kdo má po ruce sklenici vína, připijte dnes básníkovi!

Lidové noviny 19. 1.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ UMĚNÍ A MRAVNOST

Diskuse o chystaném zákonu proti pornografii a literárnímu braku je ztížena dvěma okolnostmi: 1. Pokud nám není znám text navrhovaného zákona, je ovšem předčasno o něm diskutovat. 2. Až nám bude znám text navrhovaného zákona, bude ovšem už pozdě a marno o něm diskutovat. Pokud vím, nemá nikdo v úmyslu ptát se spisovatelů a umělců, co by snad k věci rádi řekli. Mám pocit, že se poněkud vtíráme, chceme-li přesto přijít se svou troškou do mlýna. Mimoto v každém případě bude naše stanovisko nepopulární; vyslovíme-li pochybnosti o výhodách nějakého takového zákona, zjistí Pražský večerník nebo jiný příbuzný tisk, že se zastáváme pornografie; prohlásíme-li, že jsme pro to, aby nějakým způsobem byla potlačována pornografie, bude někdo z druhé strany silně protestovat, že ohrožujeme svobodu umění.

1. Má-li obrana proti pornografii mít nějaký smysl, pak se jí nemůže mínit, aby se dospělým lidem zabránilo kupovat si věci sebe nižší a nedůstojnější; kdo už takový je, najde si i při jakémkoliv zákonu ochotné dodavatele toho nejhoršího svinstva, anonymně nebo za hranicemi vydávaného. Tady je každý zákon zbytečný, protože bude bezmocný. Vytvoří se jím tajná kolportáž, která se už docela bude vymykat kontrole veřejnosti. Pokud přitom jde o zřejmé přečiny proti mravopoctnosti, máme už tuším platné zákony, kterými lze hrubou pornografií stíhat; snad by stačilo uvést je v soulad s mezinárodní konvencí proti pornografii; taková konvence je už proto nutná, že nejhorší takové zboží se obyčejně dováží ze zahraničí, aby se zmenšilo riziko výrobců.

2. Obrana proti pornografii má však tuším mít smysl vážnější; má to být ochrana nedospělých proti zbytečnému pohlavnímu dráždění. Nejsem snad pokrytec ani puritán; ale u všech všudy, není přece nutno, aby u každého druhého papírníka byly rovnou na ulici vystavovány pohlednice s ženskými v kombiné nebo sešitky nějaké Pikantní knihovny. Nejde

tu jen o takzvanou velkoměstskou zkaženost; viděl jsem venkovské knihkupce, kteří neměli ve výkladních skříních nic než Muž a žena v lásce a manželství, Deník fešné komorné, Román hříšné lásky a podobné zboží. Svoboda umění nezáleží v tom, aby kdekterý obchodník s kýči vystavil rovnou ve výkladní skříní namalovanou modelku se všemi pohlavními atributy. Nenapadá mně tvrdit, že nahá modelka nepatří do umění, ale řekl bych, že nepatří na ulici. Máme až po krk té erotické atmosféry, která zamožuje život; myslím, že se s ní budeme muset potýkat z důvodů daleko širších a silnějších, než je návrh zákona proti pornografii. Umění pranic neutrpí na své svobodě, nebude-li se trpět, aby ve výkladních skříních nebo volně přístupných krámech byly na prodej vystavovány očím kohokoliv, kdo jde mimo, pohlednice, obálky a obrazy, které nápadně a dráždivě obracejí pozornost k pohlavním věcem. Bylo by ohroženo, kdyby nějaký cenzor s novým zákonem v kapse čenichal po výstavách nebo muzeích – kde ve zvláštním případě lze zabránit návštěvě nedospělých – po jakémkoliv nahotě. Ještě jsme nezapomněli na ošklivý případ se Štursovým Raněným, na jehož bolestném obnažení by se mohla podráždit jen nějaká zcela zvrácená sexualita, ale který přesto byl klerikálním tiskem prohibován. Neznám ony nahé sochy, které msgr Šrámek zakázal postavit na Státní zdravotní ústav; ale jsem ochoten upálit si pravou ruku, byly-li zpoloviny tak frivolní jako pohlednice, které se bez nejmenších překážek prodají kterémukoliv učni. Jde-li o veřejný pomník, žádáme, aby jej schválila umělecká komise, a nikoliv pan cenzor; co se však týče drobných prasečinek nabízených na prodej v kdekteré výkladní skříní nebo krámě, tu bychom, nemýlím-li se, vystačili se starým Prügelpatentem, aniž by bylo třeba dělat na to nový zákon.

3. Máme nadto staré cenzurní předpisy, které – pokud jsem věc sledoval – jsou někdy aplikovány kupodivu laxně a jindy kupodivu nešikovně. Nezdá se, že by u nás nebylo dostatečně postaráno o možnost potlačit nemravnou literaturu, i když této možnosti nebývá vždy plně využito. Nač tedy má být nový zákon? Obáváme se, že takový zákon zasáhne spíše vážné umělecké dílo, než aby potlačil frivolní kuplet; že se ho užije proti takovému Štursovu Raněnému, zatímco Humory docela klidně přinesou na první straně obrázků hodně kyprých ženských v košili. Je stará zkušenost, že se mizernému kýči pardonuje, co se neodpustí vážnému umění. Neoháním se uměleckou svobodou; umění není mimo zákon a já bych se nechystal za hlavu, kdyby policie třeba nepřipustila vystrkovat ve výkladní skříní nahý ženský zadek, i kdyby byl od pana profesora Švabinského; tím se ještě nezamezí žádnému malíři, aby nenamaloval, co chce. Povážlivější by byla mravnostní cenzura v divadle a v literatuře, kde lze cenzurním zásahem znemožnit samu realizaci díla. Ale tady se lze odvolat prakticky na jinou cenzuru, a sice na cenzuru veřejné kritiky. Z ní se vždycky dovíte, je-li tahle kniha nebo

onen divadelní kus cosi málo vhodného pro nedospělé; pak už je věcí rodičů i učitelů, aby zrovna ta kniha anebo ten kus nepadly dětem do očí. Jediné, o čem lze uvažovat, je zákaz vystavovat zcela veřejně a prodávat nedospělým předměty mravně pohoršující; čím dále se chystaný zákon pokusí jít za toto oprávněné opatření, tím vážnější kulturní konflikty můžeme předpovídat.

Přítomnost 24. 2.

KARLU TOMANOVI

I na vás tedy došlo: nesou vám padesátku na stříbrné míse – takovou zvláštní padesátku, která se nedá proměnit ani propít; co se s ní, propána, má dělat? Nic, docela nic; patrně ji uložíte do zásuvky, kde máte své staré maturitní vysvědčení, nějaké jiné ouřední doklady, máte-li jaké, a snad i pár dopisů, kterých jste se bůhví proč nezbavil. Tu zásuvku člověk nikdy rád neotvírá. Nechte tam spát tu padesátku, neboť neplatí; za čerstvě ražený pětáček dne si, poeto, koupíte víc; a někdy se ráno probudíte tiskna v hrsti pětáček ražený z ryzího zlata (jak známo, to dělají víly) a toho zlatého dne napíšete báseň, minci zlatou a zvonící, která má rub i líc a na které každý po zvuku pozná: Toman fecit. Život básníka nejsou leta, nýbrž tyto zlaté dny; a kdyby všech vašich básní bylo tři sta šedesát pět, mohl byste říci: Přátelé, je mi zrovna rok; pojd'te mi připít dobrým zlatým vínem. – Karle Tomane, věčný studente zjevem, principi poetů, mladý tváří i hlasem a zralý jen sladkou zralostí svých veršů, nemluvme o letech; přejme vám mnoho zlatých dní.

Lidové noviny 25. 2.

LIST JAROSLAVU DURYCHOVI

Milý pane doktore,

když jsem četl Váš Svět Karla Čapka v Rozmachu, cítil jsem především pochopitelný stud člověka, který je tak chválen, že neví kudy kam; ale zároveň – což je podivnější – zvedal se ve mně jakýsi odpor k autorovi, kterého jste tak štědře okrášlil svým uznáním. Zdálo se mi chvílemi, že to ani není člověk, ale jakýsi studený a pyšný čert, jehož kejklům se sice podivujete, ale zároveň se jich právem štítíte. Měl jsem pocit, že kdyby takový autor u nás byl, patrně bych ho i já nenáviděl jako ducha frivolního a zkaženého pýchou; byla to docela bezděčná reakce, a tož mi nemějte za zlé, že jsem v zrcadle, které jste mi nastavil, nemohl sebe sama poznat. Ano, chtěl bych se bránit; mohu to učinit bez rozpaků, protože se přítom

oháním proti chválám nejokázalejším. Bráním se proti tomu, co jste psal o mém poměru k věcem náboženským a k bohu; jsou to pro mne otázky tak vážné, že Vás prosím, abyste neodmítl mne vyslechnout.

Vymítáte to hořké, co jste mi podával, vím, že jsem rozsypal po zemi všechny sladkosti, kterými mne zahrnuje Vaše uznání; byla to chvála básníková, ale já nevděčník se rvu o něco méně vzácného a mně dražšího: o důvěru člověka.

* * *

Promiňte, že musím místy přímo odporovat Vašemu výkladu. Například píšete a citujete:

„Ze stanoviska této morálky lze připustit i zázraky hygienicky a sociálně výhodné:

„Zázraky, ano,“ mluvil Holeček; „zachránit někoho, uzdravit choré a především vzkřísit ty, kdo zemřeli mláde –“

Zamítá však zjevy, které se touto užitečností prokázat nemohou.”

Jenže, milý pane doktore, právě s tímto utilitárním názorem autor na tomtéž místě polemizoval ústy druhého mluvčího, jenž – máje poslední slovo – mluvil za autora:

„Ach, v tom ohavném mechanismu jediné bylo by vpravdě přirozené: zázrak. Jediné odpovídalo by člověku nejhrouběji –“ „I kdyby to k ničemu a pro nic nebylo!... Kdyby se věci děly tak, jak je přirozeno naší duši, dály by se zázraky.”

Což podle mínění autora znamená, že nad kauzálním a mechanickým řádem přírody je řád duše se svou žízni po zázracích a se svou skutečnou, náboženskou možností zažít je. Jediný nesporný důkaz jsoucnosti boží pro lidi, kterým není dána sladká a silná milost víry, je zázrak. Je to důkaz Šavlův. A tuto cestu hledal autor ve svých Božích mukách.

Druhý klíč k autorově náboženské otázce najdete na poslední straně týchž Božích muk:

„ ‚Hle, bože,‘ šeptal Brož, pohlížeje k nebi, ‚nebudu ti už déle tajit: čekal jsem na tvou pomoc, na zázračné vysvobození; že stane se veliká událost, náhlé světlo ve skulinách, a za prudkých úderů do dveří přikáže silný hlas: Lazare, vstaň! Tolik let čekal jsem silný hlas vítěze; nepřišel jsi, a já už nespolehám.

Ale čekám-li ještě, tedy je to na pomoc a vysvobození. Na nějaký hlas, který mne zavolá z mého vězení. Snad není silný, ale tak slabý, že musím jej podepřít vlastním hlasem. Snad není to hlas poroučející, ale prosící: Lazare, vstaň, abys nám pomohl!... Snad čekals otřes světa: slyš tiché, prosebné zavolání. Snad den, jejž čekáš, nepříjde ani jako svátek; jen všední den, pondělí života, nový den.‘ ”

To je druhá, experimentální cesta milosti: naslouchat nejpokornějším a slabým hlasům, které se tě dovolávají. Nečekat, že se ti bůh zjeví v záři blesků a slávě nebeské, nýbrž v podobě člověka, na němž není vzezření ani krásy, nejposlednějšího z mužů, muže bolesti; anebo v podobě úkolů, ke kterým jsi volán, abys pomohl, jako pomáháš padlému koni; v podobě tichých pobídek a sympatií, které tě vyrvou z tvé samoty; v podobě nepatrných a nesčetných darů, které svět zašlapává a které máš vyzvednout z prachu a očistit; věru že v nesčíslných podobách, které zažiješ jako součinnost a pomoc, důvěru a náklonnost, soucit a potěšení. Je to trpělivá páračka, a tady ti nepomůže žádné velké přemýšlování ani velkorysost; jde od věci k věci a naslouchej, k čemu tě vybízejí. Tuto druhou cestu hledal autor v celé řadě knížek, v lidech i ve věcech. Proto se mu bůh zjevil v Krakatitu v podobě dědečka, který nehřímá, nýbrž těší; proto se v RUR zjevil v podobě lásky; proto se mu stále zjevuje v podobě rezignace, trpělivosti a experimentace; anebo ve vzácných a krásných záblescích vody, neboť „i mezi lidmi se přihodí takové zčeření nebo záblesk”. – To není celá víra ani celá teologie; ale je to cesta, i řekněte, je-li bludná nebo zpupná.

* * *

A tady právě jsou věci, kterými jste mi (strašlivě mne přitom chvále) křivdil. Píšete:

„Karel Čapek... ukázal, že absolutno tváří v tvář člověku jest právě tak vývojové, relativní a groteskní jako člověk, že absolutno má též lidskou nedokonalost, omezenost, ubohost i směšnost, ba že může být i inferiornější než lidský tvor; že člověk je vlastně více než ono.”

„Karel Čapek neporazil náboženství a nesesadil božství; ono před ním rezignovalo a lidstvo je přijímá v likvidaci.”

„Morálka (RUR) zní asi takto: Je-li bůh, pak člověk je víc než bůh. A to jest právě objev Karla Čapka. Dle bible pravil had k Adamovi: jako bůh budete. – Tady jest však řečeno více.”

„Karel Čapek jest ateista-džentlmen. Svým intelektem jako... diplomat donucuje boha ke kapitulaci na milost a nemilost. Ale poněvadž jeho noblesnost staví ho nad boha, zachází s bohem benevolentně,... okázale benevolentně...; dává bohu jakési odstupné, aby mohl až do smrti klidně žít... Z lásky a šetrnosti k lidem... šetří boha tak jako potravu pro některé lidi, kterým nestačí nebo neslouží strava normální, nebo jako pomůcku, jako brejle pro krátkozraké, sluchátko pro nedoslýchavé, psa pro slepé a podobně... ve skutečnosti patří lidstvu přednost před bohem.”

„Lze v jistých mezích připustit existenci boží a dát bohu jistá práva... Bůh se stává zdrojem poměrně neškodných a laciných zábav, a tím si tedy jaksi zaslouhuje, aby byl mezi lidmi strpěn.”

„... bůh sám (v Továrně na Absolutno) raději ustoupí inkognito..., poněvadž básník ho donutil k uznání, že hanácké zelí je důležitější.”

Milý doktore Durychu, jak nelidský by byl autor, který by tyto věci takto dokazoval! Jakého těžkého hříchu pýchy by se dopouštěl! A jak by byl hoden Vaší nenávisti! Avšak hleďme, nešlo by to, vzít jeho knížky za docela jiný konec?

* * *

Ano, za docela jiný a kratší konec; za velmi prostý, velmi praktický a také velmi ohmataný konec. Mám-li to říci v termínech náboženství, tedy je to víra, že sloužíš-li člověku, sloužíš bohu. A že všechno, co vede lidské věci k dobrému, je napomáhání a spolupráce při božím provozu světa. Tady nám nepomůže víra, že v bohu je vše dokonalé, nýbrž bolest a zkušenost, že na lidské zemi je všechno tuze těžké, nevykopené a nedokonalé. Ani bůh se nezjevuje člověku ve své dokonalosti, nýbrž jako někdo, kdo se k tobě osobně obrací o příspěví: proboha, člověče, dej cibuličku almužnou, abych i já netrpěl hladem člověkovým; narovnej tohle a smíř onohle, aby tu nebylo tolik vzteku a protivenství; já ti neporoučím hlasem hromu, ale prosím tě hlasy lidskými, hlasy chraptivými a tenoninkými, podrážděnými i beznadějnými, kterým můžeš rozumět. – Tuhle primitivní morálku může kázat kdokoliv, aniž by se přitom dovolával zrovna pánaboha; ale jak, řekněte, jakým slovem má pak člověk pojmenovat tu trýznivou a závaznou lásku, která ho vleče k lidem? Snad nikomu neublížíš, nazveš-li ji hlasem božím v člověku; je něžný i drsný, bručivý, dětinský nebo bouřlivý, neboť je srostlý s člověkem a vydírá se z jeho hrtanu a úst a vousů; ale pokud tě má k čemu vybízet a pokud ti stačí rozum, abys to pochopil, tak máš čemu sloužit a proč být živ ve znamení náboženské důvěry. Snad skutečně ten hlas, jak jej slyšíš, je „vývojový, relativní a groteskní jako člověk”, snad „má lidskou nedokonalost, omezenost, ubohost i směšnost”; neboť mluví z nás a mezi námi. Ale ať je tento ustavičný pokus víry nedostatečný nebo vulgární – a za takový jej z výše své absolutní víry můžete zajisté považovat –, není cynicky ani vlažně benevolentní, ba ani pohodlný, aniž jednou provždycky hotový; není pro mne, doktore Durychu, ještě uzavřen.

* * *

Jinak ovšem vím, že je obyčejně marno přesvědčovat o sobě lidi jinak smýšlející. Jakpak se máme dorozumět nějakým článkem, když se spolu nedorozumíme celými knížkami?

Karel Čapek

LAVINA

Mluví se o krizi knihy; myslím, že by bylo přesnější užít plurálu a mluvit o krizi knih. Mám za to, že přes všechny hospodářské potíže by nebylo těžko prodat knihu; ale je velmi těžko prodat sto padesát různých knih. Chci tím říci, že takzvaná krize knihy neleží jenom v nedostatku čtenářů, nýbrž v nadbytku nakladatelské produkce.

Ptal jsem se jednoho znalého muže, proč se u nás vydává tolik knih. Řekl mi, že se jich proto vydává tolik, že se jich tak málo prodá. Aby nakladatel X měl čím zaplatit tiskárně knihu, kterou vydal před čtrnácti dny, musí vydat novou knihu; peníze na tuto knihu mu musí opatřit zase nějaká nová kniha a tak dále donekonečna. Je to známý ekonomický proces, kterému se odedávna říká vyrážet klín klínem. V normálním případě se prodá jenom pár set výtisků každé knihy; protože z toho se nemůže nakladatel uživit ani krýt režii svého podniku, musí vydat do roka aspoň dvacet knih, čímž ovšem aritmeticky klesá možnost prodat je. Jakmile se však začnou prodávat tuze špatně, ukazuje se, že je lépe je nevydávat. Tomuto stavu se říká krize knihy. Krize však není v artiklu, nýbrž v jeho množství. Možná že nakladatelé sáhnou k valorizaci knihy, tak jako jihoameričtí plantážníci valorizují kávu: že veřejně spálí – tančice kolem ohně – na Maninách několik vagónů knih, aby pro ty zbylé byl lepší odbyt, když ne na normálním čtenářském trhu, tedy aspoň na Zinkově bibliofilské aukci.

* * *

Při tomto stavu věcí nelze vinit české autory, že by se dopouštěli nezřízené literární plodnosti chrlíce knihu za knihou a zamořující jimi knižní trh. Pokud se týče beletrie, vsázím na to krk, že u nás vychází několikrát tolik překladů co domácí literatury. Rovněž jsem ochoten vsadit se, že aspoň polovička těch překladů je zbytečná z hlediska kulturní potřeby, protože nepřináší nic literárně hodnotného, často ani ne dobrou češtinu. Nejčastěji je to kšeft s českou erotikou od té ufnukané až po tu dekobrovskou nebo ještě tlustší; je to literatura, o které se nepíše, a která se přesto prodává. Rád bych jednou řekl, že mne tato erotika velmi pohoršuje; snesu ani nemrknuv nejsilnější věci, pokud jsou pravdivé a upřímně lidské; ale obrací se žaludek nad erotikou holičsky navoněnou a nakadeřenou, pitomě světáckou nebo cizoložně sentimentální. Taková věta: „... a výheň lásky je pohltila...” i s těmi tečkami na konci má na svědomí horší korupci mravů než nějaké zolovské vyličení porodu, přičemž

netvrdím, že bych o takové líčení zrovna stál. Kdyby mně pan ministr Mayr-Harting pod trestem smrti vnutil úřad cenzora, myslím, že bych zabavil strašně mnoho pomlček a teček, opojení a výhni, dlouhých objetí a podobných milostných ohavností, čímž bych se patrně těžce znemožnil hlavně u čtenářek. To je právě druh běžné literatury, který se k nám nejvíce importuje. Druhá oblast překladů jsou detektivky; ty by konečně nebyly žádným neštěstím, kdyby to byly detektivky literární a chytré; chyba je teprve v tom, vychází-li pod titulem kriminálních románů krvavý šunt nebo neuvěřitelné hlouposti, řemeslně vypocené. Za třetí se překládají knihy, u kterých člověk vůbec nepochopí, k čemu vlastně slouží; nejspíš to někdo kupuje, tak jako kupuje bavlněné kapesníky s tištěnými kvítky nebo talíře s namalovaným Karlovým mostem; jsou na světě předměty, které se patrně kupují jen tak na památku, náhodou, z dlouhé chvíle nebo z jiných naprosto iracionálních důvodů. Čtvrtá skupina překladů vzniká z takzvané zdravé soutěže; vydá-li jeden nakladatel s jistým úspěchem překlad z Hippolyta Arabise, vydá honem někdo v Budějovicích druhého Hippolyta Arabise, třetí vyjde v Olomouci, čtvrtý v Trhových Svinech a tak dále; pokud jde o autora dávno mrtvého, stává se, že jedna jeho kniha vyjde skoro zároveň u nějakých sedmi firem. Pátou skupinu překladů dlužno přičíst na vrub českému snobismu; chceš-li se honosit příslušností k duchové avantgardě Evropy, vydej honem toho nejmladšího Francouze, který včera dopsal své první dílo u pátého stolu v nějaké Café de la Rotonde. Je sice docela pěkné, že tak usilovně držíme krok s Evropou; ale myslím, že těch pár tuctů interesentů by si mohlo takovou novou celebritu nejposlednější generace přečíst klidně v originále; nebude jim škodit, když se proto naučí nějaké té cizí řeči. Často považujeme za zvláštní evropanství, že se u nás překládá, kde co v cizině vyšlo; myslím, že by bylo hlubším evropanstvím, kdyby se u nás cizí literatura četla raději v originále. Bohužel i tady se uplatňuje zákon laviny: čím víc lidí se jakžtakž naučí nějaké cizí řeči, tím víc jich chce honem a mermo přeložit nějakou tu knihu z dotyčného jazyka. První otázka k překladateli není, umí-li docela dobře francouzsky, nýbrž umí-li docela dobře česky.

Přitom nezapomínejme, že pro náš kulturní hlad nestačíme s domácí literární výrobou, tak jako bychom nevystačili s domácí produkcí filmovou. Jde spíše o otázku výběru. Kdyby nebylo krize knižního trhu, bylo by ovšem velmi zbytečno mluvit knižnímu obchodu do svědomí; ale jsou-li tu nesnáze, je tu doufejme i příležitost ohlížeti se po tom, kde je vina a kde je náprava. Snížení knižního trhu je ovšem kulturním nebezpečím; ale snížení knižní produkce jím nebude nebo být nemusí.

Lidové noviny 22. 3.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ KDE JSTE TISKLI SVŮJ PRVNÍ PŘÍSPĚVEK?

Kde jsem prvně tiskl? Kdybyste mne rozkrájeli, nedopočítám se, kdy to bylo, a zapomněl jsem jako na smrt, jak se ten časopis jmenoval a kde vycházel; vím jenom, že jsem tehdy byl v tercii nebo v kvartě a že ta revue vycházela někde v Olomouci, Přerově nebo Kroměříži a měla modrou obálku; a že mi tam pod nějakým pseudonymem, který jsem dávno zapomněl, otiskli jakousi milostnou báseň, o které už také nic bližšího nevím.

Lidové noviny 24. 3.

WACLAW SIEROSZEWSKI

Už před dvacíti lety nás seznámily Knihy dobrých autorů s tímto výtečným Polákem, jehož romány ze sibiřských tunder, něžné a dobrodružné zároveň, nám otvíraly pohledy na končiny, které se teprve později měly stát dějištěm kusu naší historie. Sieroszewski přes své exotické látky není z rodu globetrotterů; na Sibiři prožil patnáct let jako politický vězeň, protože se kdysi – tehdy neznámý, dvacetiletý zámečník – připltěl k jakési revoluční demonstraci. Ještě jednou šel na Sibiř jako vypověděnec; potřetí po ní putoval – tentokrát už slavný spisovatel – vyslán petrohradskou Společností nauk. Nyní je hostem v Praze; drobný a milý člověk velmi slovanského obličejce, po dělnicku podsaditý, krátkých a tlustých prstů, jež jako by vládly těžším nástrojem než lehkým perem; nadmíru otevřený a upřímný typ tváře s bílou bradkou a zlatým skřípcem. Je v praxi rozhodný a samozřejmý Slovan; nechce, abyste na něho mluvili jinak než česky, – však už si budeme nějak rozumět, my Slované polského i českého jazyka; není třeba frází o bratrství, jen zkus se dohovorit, člověče boží, a tak hovoří pěknou měkkou polštinou; rozechřívá se pro velkou rodinu Slovanů, pro pospolitost národů, které literatura razí cestu. Ano, literatura Sieroszewského jistě, neboť lidská láska, která v ní je, neznala hranic mezi lidmi ani u polárních kočovníků; rozuměli jsme jeho duchu dříve, než jsme rozuměli jeho sladké polštině.

Lidové noviny 27. 3.

MINUL SE SVÝM POVOLÁNÍM

Je to sice špatná poklona zralejšímu jubilantovi, tvrdíme-li, že se minul svým povoláním; ale s dr. Herbenem už to tak je. Za prvních voleb do republikánského parlamentu agitovala tehdejší národně demokratická strana také tím, že dala zfilmovat své kandidáty a večer je dala promítat v Mariánské ulici. Nesud'me dnes, kdo z těch kandidátů se prokázal jako politický talent; ale jako filmový a fotogenický talent se osvědčil jediný dr. Herben, a jeho úspěch u diváků byl skutečně nelíčený. Dr. Kramář byl ve filmu zcela ztrémován; nevěděl, co s rukama, a bylo zřejmě vidět, že by raději řekl něco jako: „Pánové, řekněme si to docela upřímně.“ Dr. Rašín byl poněkud nervózní a hrál zbytečně rychle. Dr. Fáček vypadal jako svá vlastní socha, která jaksi procitá z letargie a počíná se pohybovat, což působilo skoro jako socha komtura. Jen dr. Herben byl na filmu docela přirozeně, a dokonce nadmíru pohodlně živý; pomalu zabafal z viržinka, pak se na ně s upřímnou chutí podíval a s nemenší bujarostí začal zase fajčit. Byl to kus přírody v panoptiku; byl to volný a srdečný člověk mezi váženými reprezentanty. A bůhví, není-li v tom přece jen něco víc než talent pro film; ale ten pohyblivý obrázek tehdy mluvil beze slov a bez pózy, jen svou bohatou a rozšafnou živostí.

Národní práce 5. 5.

CO S LITERÁTY

Četl jsem onehdy v jakési kritice, že prý „jsou u nás stále hojnější lidé zle žehrající na takzvané znovinářštění poezie“. Kdepak jsou ty zlaté časy, kdy básník neotevřel úst svých než v písních, žalmech a ódách! „Dnes se básníci stali pouhými dělníky, píší do novin fejjetony, sloupky, kurzívky s úmyslem bavit publikum bystrým glosováním událostí, žertovnými postřehy, karikaturou a psinou. A není jistě daleko doba,“ praví věštba dále, „kdy se začne na básníky hřímat: Buďte, u čerta, básníky a nezaprodávejte své umění pro tajtrlictví chvíle. Neboť nikdo beztrestně nedělá žurnalismus. Než se nadějete, vězí v něm i celá vaše literatura, kterou rozhodně nechcete přiblížit žurnalistické úrovni!“ Tak to tam doslova stálo.

Při této příležitosti by se mohlo plamenně vystoupit na obranu básníků a dokazovat počínajíc Aristofanem nebo Dantem, že básníci mají jaksi vycpané právo na aktuálnost a že odjakživa provozovali tajtrlictví, rozumíme-li tím slovem, že měli ukrutný zájem o věci, které se děly kolem nich. Nebylo by bylo nasnadě se zeptat oněch stále hojnějších lidí, je-li lépe, aby básníci bavili publikum bystrým glosováním událostí, karikaturou a psinou, nebo aby vyřizovali akta u zemského výboru či u poštovního ředitelství, jako se jim u nás obyčejně přihází, chtějí-li se nějak uživit. Ale místo těchto úvah bych se rád ujal oné činnosti, kterou citovaná věštba mohutně nazývá tajtrlictví chvíle. Kdybych se z hradecké Bílé věže díval na

muže, který by dole na náměstí mával proti někomu mečem nebo kopal motykou dláždění, shledával bych asi, že toto mávání nebo kopání vypadá k popukání tajtrlicky; ale zkusí-li sám člověk mávat mečem nebo kopat motykou, sezná, že to není žádná hračka a že to nejde bez síly a fortelu. Nevím, proč se pořád – po tolika opačných zkušenostech – udržuje představa, že básník je člověk, který „zadumán hledí v dál”. Poznal jsem hromadu básníků všech možných národů a shledal jsem, že se většinou daleko horlivěji zajímají o politiku, denní události a jiná tajtrlictví chvíle než dejme tomu inženýři, chemikové nebo jiní odborníci, předně snad proto, že na to mají víc pokdy, a za druhé proto, že je k tomu táhne zvláštní zájem. G. B. Shaw má daleko nenasytnější interes o současnost než třeba sám pan Vraný nebo pan Skýpala; a kdyby Otokar Březina se uvolil psát úvodníky, byly by (určitě) o hodně aktuálnější než denní kázání většiny vládních i opozičních novin dohromady. Zpravidla se básníci nevyznačují tím, že jsou snivější nebo bezhlavější nežli normální lidé, nýbrž naopak tím, že jsou živější a všestrannější nežli normální lidé. Živější, to je to slovo; jsou totiž tak nezkrotně živí, že se zajímají o velmi mnoho lidských i kosmických věcí, aniž je to, jak se říká, jejich zatracená povinnost. Jejich názory mohou být velmi pošetilé, ale jsou živé; neharaší v nich mrtvá litera, jako se stává u těch, kdo náhodou básníky nejsou. Jejich předností je, že dohromady v ničem nejsou odborníky; právě proto jsou i naivnější, i univerzálnější než ti druzí. Dovedou-li, jak jim vytýká onen ponurý kritik, bavit publikum, je to jen proto, že především dovedou bavit sebe samy; že je docela upřímně zajímá, co vidí a o čem povídají nebo píší. Ano, „nikdo beztretně nedělá žurnalismus”; potká-li už básníka ten osud, že dělá žurnalismus, stane se mu, že se počne zajímat o ještě širší kruh života, než kdyby skládal doma básně o řeckých hetérách nebo tragédii o královně Semiramis. Což pro něho, doufejme, nebude bez užitku.

Úhrnem není problémem, mají-li nebo nemají-li básníci dělat žurnalismus a sloužit tajtrlictví chvíle; horší je, slouží-li tajtrlictví chvíle v novinách lidé, kterým by spíše svědčilo mít řádné místo v zádušním úřadě nebo u berní správy, kde nikterak není úkolem bavit publikum. Neboť bavit publikum, těšit a vzrušovat člověka, to je asi tak ta nejvážnější povinnost vyhrazená básníkům. Aspoň ten úkol jim, pro lásku boží, nechte.

Lidové noviny 8. 5.

PO STOPÁCH STARÝCH SLÁVŮ

Nás starých Slávů srdce velmi potěšil slovatný časopis jménem Lech, přinášeje pádné a přemnohé důkazy, že nejen naše staroslavné Rukopisy jsou právě přes všechny úklady Hradu,

zednářů a židů, nýbrž že i starodávný, pohřichu však vyhynulý národ Etrusků byl původu slovanského, ba co díme, českého. Tím zajisté šíří se sláva rodu slovanského daleko za dnešní jeho hranice a zjišťuje se, že staré, ano i nejstarší kultury a civilizace vyrostly z lůna národů slovanských. Bylo by přílišnou skromností, kdybychom se omezili jen na starodávné své slovanské bratry Trůsky (čili Etrusky), kteří žili ještě před dvaceti stoletími na slunných svazích vápencových Vápenin (Apenin); celý poloostrov Apeninský byl přece osídlen pohostinnými kmeny slovanských Vítalů (Italů), kteří rádi vítali cizince ze zámoří i ze severu. Zvláště v močálech a slatinách řeky Táborky (= Tiber) tábořil statečný slovanský kmen Slatinů (= Latinů), který založil město Perunovo čili Hromovo (Roma) a během času pokořil slovansky měkké Záhumnity (Samnity), Trůsky i Víталы. Sám pak musil odvracetí nájezdy slovanských kmenů od severu, takřečených Glagolů (to je Gallů), a zejména slovanských Punů čili Vendičanů (Féničanů), odedávna usídlených v severní Africe, dodnes zvané Žír (Alžír). Obrátíme-li pak zraky na západ, najdeme hornatý poloostrov, který už před Kristem byl patrně ruskou Gubernií (= Hibernia) a osídlen byl sličným slovanským národem Spanilů (= Espanol) a v dnešním Portugalsku nám blízkými Lužičany (Lusitania).

Podnes svědčí jména hor Sirných (= Sierra) a Búrnych čili Perunových (Pyreneje) o slovanském původu těchto praobyvatel.

Stočíme-li pak pohled k východu, potkáme na svazích Krasu slovanský národ Vyrýlů (Illyrů), kteří vyrývali svá sídla do skal; severně od nich pyšní Panovníci (Panonie), jižněji pak Labané (Albánie) čili Prusové (Epirus). Ještě jižněji podél řek a říček sídlili slovanští Řekové, kteří, chodíce od pravěku zahaleni v bílých řízách, se označovali sami jakožto Halení (Heléni); někteří si říkali Junové (Iónové), jiné nazývali jejich sousedé „Ti habáni“ (Thébané), jiní opět byli Juchajové (Achajové), jiní Dvořáci (= Dvorové nebo Dórové). Známí a starodávní pěstitelé koní Makedoňané získali své jméno zcela zřejmě z žertovné přezdívky „Máte koně“. Tito všichni v bílých halenách odění Slované nazývali své sousedy, taktéž Slovany, ale šatící se rouchem pestrobarevně vyšívaným, výstižným jménem Barvaři (= Barbaři). Podle jména soudíc menší vážnosti požívali slovanští Trhákové (to je Thrákové) a Škytalové (= Skytové), jakož i Chudákové (= Dákové) a jiní.

Pokud obrátíme svůj zrak od jihu k Alpám, potkáme v samotných, tehdy zcela nehostinných Alpách první snad neslovanský nárudek, právě proto opovržlivě nazývaný Hulváty (= Helveti). Zato severněji sídlili mocní slovanští kmenové, kterým po mateřském právu vládly ženy čili tetky, a kteří se proto nazývali Hrmani nebo Tetouni (Germáni, Teutoni). Slovanští Bělkové (Belgové) a Holani (Holland) byli slovanskou hrází u Severního moře, kde na lüneburských vřesovištích bytovali slovanští Vrjesové čili Vřesovci (Frisové).

Uprostřed dnešní Francie najdeme blízké nám Ljutice (Lutetii) a Holce (= Gallové), kdežto na krajním západě prostírala se stará bratrská slovanská Bratina (= Bretaň). Další větve bojovných Britů nebo Obodritů (Britů), nespokojených Hanělů (Hangelů, Anglů), sázky milujících Sázkounů (Saxonů), Skotáků, Pytláků (Piktů), Výrů (Irů) a jiných slovanských nespokojenců se odstěhovaly za Kanál na dnešní ostrovy britské, kde podnes o nich svědčí jména jako Hlaskov (Glasgow), Hůl (Hull), Dubljana (Dublin), Lán Dolní (Londýn), Jedlin Borek (Edinburgh), Libor-Pole (Liverpool). Opět jiní Slované, přicházející z blat, osadili břehy moře Blatského (Baltského): kmen Ždánů osídlil dnešní Dánsko, Morové (Norové) sídlili na břehu mořském, zatímco svárliví i (Švédové) se usadili východněji od nich. Ba slovanští Vislané byli vysláni, aby osadili daleký ostrov Vislan čili Vyslan (Island) a jacísi Hronové zanesli slovanskou řeč až na polární Hronsko (Grónsko).

Daleko poutavější by bylo putovat po stopách starých Slávů v nejstarších kulturách světa. Ve starém Egyptě vidíme vládnouti slovanské Peruny (faraóny), o mořeplavných Vendičanech (Féničanech) jsme se již zmínili, prastará města Babí Lom a Nivnice (Babylon a Ninive) svědčí o slovanském původu kultury asyrské a babylónské, slovanští Vendové (Indové) vytvořili vysokou kulturu na březích veletoku Haná (Ganga), zatímco slovanští Pastevci (= Aztéci) a Beránci (nebo Perunci, to je Peruánci) založili mezi americkými Vendany (Indiány) kulturní říši Hynků (Inků). Ale naše oficiální, germanofilská, protirukopisná věda po těchto světlých stopách pátrati ovšem nebude.

Jen jediného jest nám želeti při tomto radostném poznání slávy starých Slávů: že nezůstali tam, kde byli; že se skoro všude – krom svých dnešních sídel – nechali vymlátit nebo odnárodnit. Budiž žalováno slovanskému bohu Fuflunsovi, k němuž se modlili slovanští Etruskové (což dokázal náš slovatný Lech), že se jim patrně v oněch pravěkých dobách nedostávalo jednak integrálního národního vědomí, jednak silného Vůdce. Bylit' snad už tehdy otráveni jedem realismu a humanity.

Lidové noviny 17. 5.

VE DNECH MANIFESTU

Už stěží se vžíváme do atmosféry dnů před desíti lety; dnů, které pro většinu z nás byly nejenom dny hladu a nejošklivějších starostí, ale i dny politické hanby a denní úzkosti, zda dnes nebo zítra nebude nejtíže zhřešeno na věci národa. Tehdy bylo dusno, strašlivě dusno; byli jsme si vědomi, že se právě nyní odehrává veliké rozhodování o skutečném osudu národa, a bezmoc, do níž jsme byli zakleti my v zázemí, byla zoufalá. A tehdy počal kolovat

mezi literáty text manifestu spisovatelů; nevím už, četl-li jsem jej z ruky Jaroslava Kvapila nebo zesnulého Otakara Theera; ani nevím, odhadl-li jsem na první pohled správně politický dosah tohoto revolučního aktu intelektuálů; ale ještě dnes si vzpomínám na nesmírnou mravní úlevu, na tu největší radost z let války, že je možno něco učinit, mít sebenepatrnější podíl na kousku boje a rizika, smět spoluprojevit to, čím jsme se dusili, več jsme doufali a čím jsme žili pod tíhou oněch dnů. Snad se bude jednou skoupěji měřiti praktický význam manifestu spisovatelů; ale jeho morální význam, to krásné a široké zablesknutí svobody, ten oddech sklíčeného národního svědomí, nebude už nikdy tak plně oceněn, protože nebude podruhé prožít. Dnes mluvíme o dokumentu; tehdy to bylo zlomení kletby, událost magická a překrásná. Snad v nějaké míře může být národ vděčen spisovatelům za to, že vydali svůj manifest; ale daleko vděčnější mohou být spisovatelé svému manifestu za to, že jim dovolil mezi prvními v zázemí volně a vykoupeně vydechnout. Taková radost, jako byla ona, s níž jsme podepisovali, se nezapomíná.

Lidové noviny 17. 5.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ CO SOUDÍTE O SHAWOVI?

Zvláštní znamení G. B. Shawa: že nemá následovníků. Není nikoho, kdo by si troufal ho napodobit.

Národní a Stavovské divadlo 25. 6.

MISTR SVÉHO ŘEMESLA

Podle zbožných je nejvyšší oslavou člověka svatost, podle bezbožníků genialita; ale pokud hledáme demokratickou korunu života, po níž může vztáhnout ruku kdokoliv z nás obyčejných a všelijakých smrtelníků, jen dvě věci, myslím, vyznamenávají a oslavují muže cti dostatečnou: buď být na svém místě hrdinou, nebo být mistrem svého řemesla. Tomu, kdo dává život v sázku, aby pomohl člověku, poslechl rozkazu nebo odvrátil cokoli zlého; a za druhé tomu, kdo pro lásku k věci přivedl kterékoliv lidské dílo k dokonalosti a mistrovství, „tomu věnec budiž dán“, ať je místo jeho činů a práce v kterémkoli okruhu života.

Zemřel Jindřich Čapek, sochař a konzervátor; nadto byl to statečný člověk, ale o tom by byla jiná kapitola. Zůstaňme u konzervátora; je to zvláštní řemeslo, neboť doslovně vrací život starým kamenům. Mluvil-li Jindřich Čapek o sochách nebo omítkách, které mu byly svěřeny, udivil vás svými výrazy; neboť o nich hovořil termíny života. Kámen hnije, je

nemocen, chce dýchat; potřebuje ošetření jako trpící člověk. Jindřich Čapek se cítil jako lékař soch; bohužel jako lékař vždycky volaný k případům už skoro zoufalým. Dostával do rukou nemocné sochy; sochy v rozkladu, jež barbarská ruka zakryla a zhoršila nátěrem, ačkoliv „kámen chce dýchat“. A pak tedy neopravoval sochu, nýbrž léčil kámen, napouštěl jej všelijakými mastmi a vodičkami, aby „přišel k sobě“, jak říkal. Byla to pomalá a trpělivá páračka; bůhví kolik svatých a andělíčků Jindřich Čapek léčil a vyhojil po našich vlastech. Nemocný člověk zachraňoval nemocné sochy. A ty sochy hodně dlouho přežijí svého mistra konzervátora.

* * *

Zemřel František Obzina, tiskař ve Vyškově; nejkrásnější naše tisky vycházely z dílny tohoto tlustého hanáckého tatíka, který ani nevypadal na to, jak by si mohl hrát s tak droboučkou věcí, jako je olovené písmenko. Hleďme, tolik lidí u nás si nařiká do malých poměrů; ti, kterým je souzeno žít na malém městě, se dušují, že ty malé poměry dusí každou vyšší činnost a kdesi cosi. Nerad bych ublížil Vyškovu, ale zajisté není Oxfordem ani Římem; a přece to nepřekáželo tiskaři Obzinovi, aby nevysázel jméno Vyškova na slušné polovině všech pěkných a úpravných knížek, které bereme s knihomilským požitkem do rukou. Skrze Obzinu vešlo jméno Vyškova rovnou do české literární kultury; nebyl tam pramen devíti Múz ani rodiště Homérovo, ale byl tam jeden člověk tiskař, který byl mistrem svého řemesla; jeden člověk, který měl tak rád své dílo, že je zušlechtil a vytříbil jako nikdo u nás před ním. Nejsou velké a malé poměry, nýbrž velká a malá láska a dělnost; velká byla Obzinova láska ke knížkám, k řezu a skladbě písmenek, k papíru a krásné černi, k dokonalosti a čistotě sazby; co všechno by se dalo pořídit, kdyby jiní se stejnou láskou dělali jiné výrobky; co cti a slávy by mohli vydělat jiní; a nebylo by té malomyslné pověry o malých poměrech, která podlamuje naši odvalu a živí naši lenost. Dobrák Obzina by byl tuze na rozpacích, kdybychom ho slavili zaživa; teď mu vzdejme poctu za to, že dal tak dobrý příklad – nejenom jak se mají sázet knížky, ale i jak se mají překonávat malé poměry; něčím, co je skoro nekonečné, totiž úsilím o dokonalost výkonu.

Lidové noviny 31. 7.

HENRI DE MONTHERLANT: ZÁPASNÍCI S BÝKY

Autor tohoto románu Henri de Montherlant, jenž je zároveň velmi moderní básník, katolík a velebitel fyzické kultury, byl k nám už uveden knížkou o fotbalu Ráj ve stínu mečů. Román

Zápasníci s býky, pečlivě a bez kazu přeložený od Fr. Sedláčka a Vlad. Kučery (nákladem Miloše Procházky), oslavuje hrdinský sport tauromachie; tento zápas, ve kterém my, severní národové, jsme nakloněni vidět nejsurovější jatky, je pro Montherlanta, jenž sám prakticky toreoval, jednak přímo mystickým výrazem pravěkého uctívání býčí síly, symbolu slunce, jednak nejčistším rytířským soubojem lidské a zvířecí statečnosti. Srovnejte španělský román Krev a písek, jenž až strašně zdůrazňuje brutalitu býčích zápasů, s tímto románem vysoce kultivovaného Francouze, který se bez míry uchvacuje tím krajním vyžitím bojovné síly; žádný Španěl by asi nenašel tolik vysokého nadšení pro tenhle nacionální sport jako tento mladý cizinec, jehož obdiv k tauromachii je daleko spíše jistým estetstvím fyzické síly než naivní radostí diváka nebo účastníka. Nicméně Montherlantovo líčení tréninku i zápasů je neobyčejně přesné a poutavé; kde nemůžeme jít s autorem v jeho bezvýhradném obdivu, jsme stále ještě unášeni jeho dokonale čistou, složitou a bohatou prózou, jejíž požitok není porušen ve velmi nesnadném překladu. Tato kniha k nám není uvedena zbytečně; stojí za to i autor, i věc, o níž píše.

Lidové noviny 4. 9.

PB

Je málo těch, kdo znají jeho tvář nebo cokoliv z jeho fyzické existence. Už jeho písmo jako by skrývalo svého autora: drobné, čistotné a skoro úhledné, málo připomíná drsného, divoce patetického barda Slezských písní; a člověk sám je takový zvláštní: snad je trochu nemluva a nestojí o mnoho řečí, ale kdokoliv z nás by se s ním, neznámým, shovořil na ulici nebo za stolem; avšak oslovte ho jeho básnickým jménem, a tu v něm propukne strašná plachost či co; vypadá, jako by chtěl utéci nebo se zarýt pod zem. Hezky statný, brunátné a silně rozryté tváře, oči úzkých a palčivých, nemá naprosto vzezření člověka, který by se vás musel bát; pod hustým plyšem vlasů velmi silné čelo, ježaté obočí, ježatý knír na hořkých ústech; na mou víru, trochu se ho bojíte, až shledáte, že on se bojí vás. Ne, tento důkladný ramenáč by se nebál loupežníka, ale bojí se člověka, který vpadá do jeho bezručovství; ne, nemluvte o jedné knize strašných a velkých básní, nechcete-li, aby se tato robustní tvář zkřivila jakousi divnou bolestí a tikem nedůvěry. Co mu máte říci? Uhne vám v hovoru tak, jako se schoval pod stůl, když jsem si ho chtěl nakreslit. Kdybych byl s ním, nemohl bych mu to říci, neboť by snad vyskočil oknem; ale na tu dálku nám neuteče a neuhne, a proto ven s tím: Petře Bezručí, básníku, jdeme k vám jako gratulanti; kdybyste se jakkoliv schoval, tiskneme ruku, jež napsala Slezské písně, silným a dojatým stiskem; buďte zdrav.

SKANDÁL A LITERATURA

Vražda Margity Vöresmartyové dala podnět k velmi různým úvahám. Zdá se mi, že jedno dosti pozoruhodné téma přitom ušlo obecné pozornosti. Je to chování novin.

Tři muži jsou obviněni z vraždy na ženě nebo z účasti na vraždě. Dva z nich jsou redaktoři, novináři, lidé ze světa politiků a partijských sekretářů. Jeden je literát. Nuže, všechny noviny tropily velkou senzaci z okolnosti, že jeden z vyšetřovaných je literát; naproti tomu skoro cudně přehlédly neméně zvláštní okolnost, že dva z vyšetřovaných byli političtí novináři. Pozastavovaly se velmi rozhorleně nad tím, že nehodný literát se stýkal s literáty (považují za čistou náhodu, že jsem já ho nikdy ani neviděl); vypočítávaly, s kým kdy mluvil, a divže nevinily z komplicity všechny literární osoby, které se s ním kdy setkaly; ale naproti tomu se noviny opomenuly důležitě šířit o faktu, že oni dva druzí vyšetřovaní se stýkali s novináři, politiky, generálními sekretáři a ministry. Všechno mravní rozhořčení novin nad korupcí tohoto světa si odnesl vyšetřovaný literát a s ním literatura; daleko mlčelivěji se přešlo přes fakt, že dva vyšetřovaní pro vraždu měli dosti co dělat s novinami a politikou. Z čehož zřejmě plyne:

1. Buď noviny skutečně překvapuje, je-li kriminálně kompromitován literát, ale naprosto je nepřekvapuje, je-li kriminálně kompromitován člověk od politiky; neboť od něho, abychom tak řekli, to spíš čekají a spíš mu to pardonují;

2. nebo se jim ten celý případ hodil do krámu, aby si mohli jednou vyjet na literaturu; patrně proto, že ji z hloubi duše nenávidí.

Rádi bychom věděli, co z toho dvojího je víc pravda.

Rozpravy Aventina 30. 9.

TROCHU OSOBNÍ

Pan Karel Horký napsal ve své Frontě Slovo k divadelním ústupkům bratří Čapků. Abych to řekl krátce, vyčítá pan Horký jmenovaným autorům, že anglický režisér jejich hry Ze života hmyzu, Mr. Nigel Playfair, tuto komedii „přizpůsobil životu anglickému“ a – dle svých vlastních slov – „odňal satíře trochu její trpkosti“. Tu tedy se pan Horký z ničeho nic rozhořčuje a píše, že když anglický režisér českou hru „tak hrozně ohudlá a tak silně odčeští ‚pro potřebu publika‘, že nelze pak již takřka psát o úspěchu českého dramatického umění za

hranicemi... Jak je možno, že bratří Čapkové mohli akceptovati tento business, tuto ‚úpravu‘...? Za tuto cenu úspěch? Vysvětlují si leccos vysokými filozofickými vlivy a praktickým prostředím, v němž v poslední době uplývají dnové uměleckého tvoření bratří Čapků... Koncese bratří Čapků vůči ‚úpravám‘ p. Playfaira (a soudím, že se s autory o těchto úpravách dohadoval, musil se dohodnout...), koncese tyto podporují snad takzvaný provoz, ale nikoli význam a českost našeho dramatického umění... Chceme pronikati v cizině svým uměním, svými myšlenkami, svými postavami...“ Očekáváme od Čapků, že budou reprezentovat „umění vzdálené ústupků páchnoucích agenturou“, a tak dále.

Tedy abychom byli stručni: Pane Horký, jakpak víte, že se pan Nigel Playfair „s autory o těchto úpravách dohadoval a musil se dohodnout“? Mluvit o něčem, co nevím, tomu se mezi námi říká žvanění. Pane Horký, autoři Hmyzu nevěděli ani zbla o úpravách pana Playfaira a nebyli ani slovem bráni v potaz. Pane Horký, autoři Hmyzu si dosud ani nepřečetli knižní vydání Playfairovy úpravy – tím méně jste to učinil vy, a přesto máte tu troufalost tvrdit, že pan Playfair českou hru „hrozně ohudlal“. Pane Horký, kdyby vás potkal ten osud, že by vaše knížky byly překládány do jiných řečí, ujišťuju vás, že byste se honem zřekl toho, číst a revidovat překlady svých prací; neboť pro autora je utrpením kontrolovat, co všechno se stírá sebevěrnějším překladem. Koukejte se, pane Horký: v Americe hrál Mr. Brady Hmyz v doslovném, ale neveršovaném překladě; v Anglii jej hrál Mr. Playfair ve veršované úpravě; na to ani na ono neměli autoři nejmenšího vlivu. Shledal jsem dodatečně, že RUR mělo v Anglii o jednu důležitou osobu (inž. Fabryho) méně než v Praze. Přiznávám se, že toto mne trochu mrzí, ale co mohu proti tomu dělat? V Americe hráli Věc Makropulos bez mého vědomí; bůh sám ví, jak při tom dopadl text, – ale co mám s tím co dělat?

Pane Horký, netvařte se jako literární nemluvně. Můžete velmi dobře vědět, že si každý režisér upravuje překlad hry po svém; že třeba Shaw se u nás hrává z dobré třetiny vykuchán, aniž by se s námi „o těchto úpravách dohadoval a musil se dohodnout“. Ve Francii je platným a obecným zvykem, že tam každý cizí kus upravuje domácí dramatik. Sám jsem jako režisér upravoval cizí kusy pro naši scénu, aniž bych se ptal o svolení nebožtíka Aristofana nebo Julesa Romainsa. Kdybyste si byl dal, jak by se bylo slušelo, tu práci a opatřil si anglický knižní text Hmyzu, byl byste shledal, že má podtitul: „Autorizovaný překlad z češtiny od Paula Selvera. Volně upraveno pro anglickou scénu od Nigela Playfaira a Clifforda Baxe.“ Podtitul RUR je: „Přeloženo z češtiny od P. Selvera a upraveno pro anglické jeviště od Nigela Playfaira.“ Což zajisté v prosté češtině, pane Horký, znamená, že za tyto úpravy neodpovídá autor, nýbrž podepsaný upravovatel. „Ústupky“ by dělal autor tehdy, kdyby úpravy sám prováděl nebo schvaloval. Formálně vzato, nemá ani práva úpravě bránit; neboť když

podepisuje smlouvu s kteroukoliv světovou agenturou, podpisuje v ní klauzuli, že provozovatel, který hru kupuje, má právo ji adaptovat pro potřeby své scény. Pane Horký, autor je na světě opravdu jen proto, aby hru napsal; vše ostatní, zejména to, čemu říkáte provoz, je věcí agentur. Promiňte už agenturám, že pro ně divadelní kus je otázka obchodu; ale s tím nemá autor skutečně co dělat; patrně by to jen pokazil.

Ale aby pan Horký zbytečně nejezdil ani po p. Playfairovi, dovoluji si konstatovat toto: Pan Playfair měl tolik zájmu o český ráz Hmyzu, že letěl z Londýna do Prahy, aby se na něj podíval, přičemž, mimochodem, se cestou v Bavorech s letadlem zřítíl. Získav hru pro své divadlo, usiloval vši mocí, aby ji režíroval český režisér dr. Hilar, což (tuším) znemožnil zemský výbor. Teprve pak se pan Playfair ujal režie i úpravy kusu sám, když i autoři odmítli jeti za svým kusem do Londýna.

Tedy tak se to, pane Horký, má prakticky s divadelními ústupky bratří Čapků.

* * *

Ale pan Horký by snad ani nebyl panem Horkým, kdyby k své nevěcné invektivě nepřilil trochu skutečné špinavosti. Pan Horký naznačuje, že příčinou mezinárodního rozšíření, jakému se těší hry bratří Čapků, jsou prostě jisté „petites connaissances“, jisté dvorní vlivy, kterými jiní dramatikové nedisponují. Cituje z článku O. Vočadla, že „tehdejší britský vyslanec v Praze (sir George Clerk) četl RUR v originále a neopomněl na ně upozorniti své vlivné přátele“. K tomu pan Horký honem podotýká: „Toto zatažení britského vyslance a jeho vlivných přátel“ do úspěchu RUR „potvrzuje příznivé mínění, které mnozí z nás mají i o politické a americké vyspělosti múz Karla Čapka... bylo by věru nespravedливо, kdyby Masaryk, pro nějž dr. K. Čapek již tolik udělal u nás, nedělal pro Čapka nic v Americe a Velké Británii. Nikdo moudrý zajisté nechce, aby britský pan vyslanec doporučoval svým vlivným přátelům například Dykovu Ranní ropuchu. Shocking!“

Tedy pozor, tohle už páchne poněkud nehezky. Abychom to řekli naplno, pan Karel Horký povídá, že hrám bratří Čapků pomohly za hranice nějaké dvorní vlivy, nebo dokonce sám pan prezident, který tím autorům platil za nějaké služby. Pane Horký, je-li ve vás kousek slušnosti, odvoláte hezky v příštím čísle své Fronty tento výmysl. Hry bratří Čapků byly hrány v Anglii a v Americe roku 1922; autoři byli ponejprv představeni panu prezidentovi teprve roku 1925; do domácí politiky, pokud se týká poměru k hlavě státu, zasáhli poprvé roku 1926, když jste je k tomu vy sám, pane Horký, veřejně vyzval (v brožůře Masaryk

redivivus). Dobře, pane Horký; buď můžete vzít zpět, co jste tu sežvanil, nebo dokažte, co jste se opovážil naznačovat; neučiníte-li to ani to, budete se jevit jako mluvka a ostouzeč.

Dále: sir George Clerk četl RUR v originále, protože ho jeho učitel češtiny dr. Vočadlo, kterého autor tehdy ještě osobně neznal, na této knížce učil češtině. Sir George Clerk si tehdy autora pozval a řekl mu, že by rád přispěl, aby tato hra byla poznána v Londýně. Autor mu poděkoval za dobrou vůli a řekl, že kus je už přeložen a že o něj vyjednává Nigel Playfair s jeho zástupcem. To tedy je podíl britského vyslance.

Dále: hrám bratří Čapků nepomohly za hranice ani dvorní vlivy, ani diplomatický sbor, nýbrž někdo docela jiný. Chcete-li to vědět, byl to pan Otto Pick nebo pan Max Brod nebo snad některý jiný z pražských dopisovatelů říšskoněmeckých novin; nevím skutečně, který to byl. Víím jen, že kterési říšskoněmecké noviny – prosím: bez autorova vlivu, a dokonce i bez referentské vstupenky – přinesly referát o RUR. Do týdne telegrafovalo newyorské Guild Theatre (kterému patrně kabeloval německý subagent), že se o kus zajímá. Stejně se dalo při Hmyzu: asi čtrnáct dní po premiéře přijel do Prahy americký agent a koupil hru pro Ameriku. Při dalších hrách jsou agenti přítomni už na premiéře se smlouvou v kapse, aby se na místě rozhodli, koupí-li kus nebo ne; ale na to se neptají ani autora, ani koho jiného. Račte pochopit, že jinak to v divadelním světě nechodí; velicí agenti mají své subagenty a sami cestují po světě, aby lovili kusy; račte si uvědomit, že to nedělají ze sympatií ani z protekce, nýbrž pro obchod. Ani výbor Společnosti národů nepřiměje agenta, aby dal zálohu za kus, který by nemohl snadno umístit. Ničím na světě nemůže autor přimět agenta, aby koupil kus, se kterým se nedá dělat obchod; ničím na světě nevnutí agent provozovateli kus, od kterého provozovatel nečeká slušnou pokladnu. To jsou věci, na které už nemá ani autor, ani kdokoliv jiný nejmenšího vlivu.

Dále: žádná z her bratří Čapků za hranicemi nebyla předmětem úřední propagandy; žádná nestála ani halěř jakékoliv subvence. Jedno veliké pařížské divadlo se ucházelo o provozování RUR a žádalo 10 000 Kč subvence na monumentální výpravu hry. Pokud víím, byla u nás ochota tuto částku poskytnout; šlo o vskutku velké divadlo a každá česká výstava, každý český umělecký podnik za hranicemi nám přijde draž než na deset tisícovek. Přesto autor hry RUR zakázal s dotyčným divadlem dále vyjednávat. Byla to pro něj, abych tak řekl, věc principu.

A dost už! Pane Horký a ostatní pánové, bez jakékoliv a číkoliv pomoci, bez sympatie literárních kolegů, bez přízně doma a bez konexí venku učinili bratří Čapkové toto: pomohli razit cestu za hranice jiným a příštím českým spisovatelům, snad lepším, než jsou sami; nesli kousek československé propagandy v šestnácti jazycích a čtyřech dílech světa; za to jsou jaksi

povinni přijímat každého cizince, který se otočí v Praze, dávat interviewy, vykládat o české literatuře a o přírodních i duševních krásách naší vlasti. Slyšte, pane Horký, tyto své činy bratři Čapkové tímto vytrubují, žádají veřejně, aby jim byly odpuštěny; nemohou za ně a nehnují se do nich; i není spravedливо, aby za ně byli častováni špinavostmi a utrhaním. Je-li něco obecně užitečného v této jejich práci, prokažte jim jediné uznání: dejte jim laskavě pokoj. Pane Horký, ti bratři Čapci, kteří vám před dvaceti léty pravidelně psávali články, aniž vám přišli na oči, jsou tíž jako tehdy; netlačí se nikomu na oči a nedávají si nikým pomáhat; jejich svět je samota. Tedy dost už; provedl jste oblíbený kousek československé novinářské neslušnosti; přinutil jste lidi, kteří něco málo ve světě dokázali, aby před vámi obraceli své kapsy: hle, neukradli jsme žádného prstýnku, hle, nezpronevěřili jsme žádné veřejné hodnoty, hle, nemáme v kapse mocných vizitek, se kterými bychom hauzírovali. Jaká podívaná, pane Horký, jaká podívaná! A jak jste svým článkem ve Frontě ulevil českému čtenáři, když si mohl říci: Nu zaplaťpánbůh, už bych byl málem uvěřil, že nějaká česká práce se dostala do světa na vlastních nožičkách, a zatím, koukejme, jaké jsou v tom hejble! Tož jen takhle dál, pane Horký, ve jménu... národního sebevědomí.

Přítomnost 3. 11.

FRANTIŠEK KHOL

Český badatel o Casanovovi, obratný a pečlivý novelista, dlouholetý, šťastně a obezřetně si vedoucí dramaturg Národního divadla a dále při veškeré této umělecké erudici praktický organizátor československého literárního dovozu i vývozu; uvažíme-li tento rozsah práce novopečeného padesátníka Františka Khola, cítíme opravdovou úctu k výkonu, ke kterému milý stařík – tento název pochází z jeho slovníku – přinutil své útlé tělo.

Ale jak bychom mohli vystačit s hořejším výčtem; to bychom se vůbec nezmínili o skutečném staříkovi Kholovi, to bychom zapomněli o něm říci, že ať je kdekoliv, vždycky vytváří kolem sebe teplý koutek v atmosféře srdečné družnosti a nevyčerpatelného šelmovství; přátelství a humor jsou berličkou, o niž se opírá, štítem, jímž se kryje, lenoškou, v níž odpočívá, pomrkává na nás očima plnými bolesti a usměvavého šibeničního humoru. Jako nejpilnější pavouček utkal pro nás všechny síť mezinárodních konexí: dílo, které má pro náš kulturní vývoj dosud jen stěží ocenitelný význam.

Popřejme mu k jeho padesátým narozeninám, aby mohl po letech prospěšného uměleckého organizování znovu přísti ještě jemnější předivo svých vzorných, tvarově tak čistých uměleckých děl.

IN MEMORIAM

Těžké je vám, nosičové zemřelých, toto mohutné tělo zesnulého muže; ach, těžké je nám živým nésti tohoto velkého nebožtíka do hrobu. Což ho neviděli ještě před několika dny na ulici, rovného a těžkého, jako chodící pilíř? Jak je možno, že se dal povalit; jak je možno, že pustil k sobě smrt tak blízko; jak je možno, že ji nepobil a nezahnal nějakou výsměšnou polemikou, jakou se tento šermíř literárním palašem oháněl proti živým? Nevěřil bys, že se Čapek Chod někdy někomu dá: a hle, poddal se tichounce, s očima zavřenýma, dřímaje v bezvědomí. Kdybys četl, že strašný a zuřivý byl jeho zápas se smrtí, že tloukl kolem sebe drtě a rdouse tu, která si pro něho přišla, věřil bys spíše, že padl jako příliš těžký strom, praskající a dunící ve svém pádu. Ale on zesnul, bezbranný a už spící, ochabnutím srdce. Nikdy bys nebyl věřil, že Čapek Chod zemře na srdce. Nemyslili jsme nikdy na jeho srdce.

Chyběl mu břečťan do vlasů, aby byl podoben nějakému velikému satyru, nějakému přírodnímu božstvu, jež – postaveno mimo dobro i zlo – hněte v hrubých a silných prstech kynoucí, teplé těsto života. Slyšte, neměli jsme dosud spisovatele, který by tak nezřízeně ovládal hmotu života. Tento jezatý a urputný silák, hořký jako pelyněk, drsný a odpudivý samotář, měl od pánaboha milostný dar: jako nikdo druhý z nás dovedl vdechnout horký život Evám a Lilitám, které tvořil. Je to zrovna jasnozření pro animálnost života; je to geniální smyslnost; je to něco satyrsky nadlidského. Byl-li naturalistou ve svém studiu života, byl-li groteskním fantastou v barokní stavbě svých dějů, byl-li největším naším realistou v technické a materiální znalosti života, nebyl ničím méně a ničím jiným než básníkem, když tvořil své Anny, své dcerušky Jairovy, své smyslné a okouzlující, milující a hysterické, ale vždy překrásné, ale vždy přeživé, ale vždy žádoucí dcery Eviny. Zde znova a znova vystupoval Čapek Chod nad obraz života, aby tvořil oslavu a mýtus života, bakchické mystérium života; v nevyčerpatelné hojnosti a síle proudil život z jeho prstů – v takové síle, že zrovna nabýval tělesnosti a fyziologické skutečnosti. Říká se o něm, že byl veliký dušezpytec, a právem; právem potud, že z jeho mozku vystupovaly lidské postavy tak životné, tak tělesné, že sám život netvoří skutečnějších; neprávem potud, že se nerodily jen z pozorování a zkoumání života, nýbrž z oplývání a překrvenosti života, jenž kypěl v tomto bručivém a téměř samotářském kolosu. Síla, toť celé jeho tajemství; síla, byť nevykoupená; síla, byť nezápasící o spásu a očištění; síla, byť bezcílná; přece jen síla více než chlapská: síla satyrská. Nezáleží na tom, s jakou energií si opatroval materiál; říkal o sobě, že píše zadkem. To se týče jen

metody jeho psaní; metoda jeho tvoření byla skoro slepě eruptivní. Říkal o sobě, že děje svých románů bere ze svých těžkých snů; můžeme věřit, že je bral ze svého vlastního překrvení, z nějakého fyzického nebo přírodního nadbytku.

Tvrdý, tvrdý až k urputnosti a drásavosti ve svém díle; tvrdý a zároveň křehký, urputný a přitom něžně zraněný ve svém životě. Pod maskou ironika veliký kverulant života; řečeno běžnou hantýrkou, trpěl komplexem ublížení. Život ho nehladil zrovna po srsti; rval se z vrozené bojovnosti, ale dřel se, aby uživil sebe a své, tak těžce a úporně, jako snad nikdo druhý z českých spisovatelů. Kampak dnes s posmrtnými věnci na tu velkou a ježatou hlavu! Věřím, že i po smrti by se ušklíbl, jako by kousal hořkou nať, vyrazil jedno ze svých heroických zakašlání a řekl něco, co by si nikdo, ani jeho chvalořečníci, ani národ, ani sám život nedal za rámeček. Tak najednou se k nám obrátil rozložitými zády; nikde v jeho díle není slova, které bychom mohli brát za rozloučení nebo odkaz; byla tu jen ohromná porce života, větší, nežli jsme dovedli strávit...

Lidové noviny 8. 11.

HRANICE FILMU

Chceme-li měřit meze lidského díla, hledejme je na výkonu, který si kladl nejvyšší cíle, vynaložil na ně největší prostředky a vcelku neselhal. Chceme-li narazit na hranice filmu, najdeme je určitě a ostře právě na těch nejlepších a nejtížádstivějších filmech. Jeden z nich je Abela Gance film Napoleon.

Nebudeme si tu povídat o technických novinkách tohoto velkofilmu; ani se nebudeme přít s režisérem, zda to melancholické, hamletovské strašidlo s vizionářskými očima nám opravdu připomíná velkého praktika a organizátora Bonaparta. Technické novinky lze jistě zdokonalit; lze si představit Napoleona herecky zcela jinak interpretovaného. Vidíme tu do dílny velmi inteligentního režiséra, který dychtivě zkouší všechno, co lze s filmem dělat; právě proto tím prudčeji a osudněji narazil na to, co nelze s filmem dělat. Režisérovi nestačilo ukázat, co dělal Napoleon rukama, nohama; pokusil se ukázat, co dělal Napoleon mozkiem; pokusil se filmovat myšlení člověka. A tady se zjevila porážka filmu.

To se rozumí samo sebou: chce-li někdo fotografovat samotnou myšlenku, může ji jen odít formou symbolu nebo formou vidiny. Avšak symbol není myšlenka; symbol je odznak ražený na památku myšlenky nebo činu, tak jako se razí medaile na památku boje; symbol není život, nýbrž pomník. Ani vidina není myšlenka, neboť vidina je chaos; vidina je obluzení smyslů, kdežto myšlenka, pane, je přesná jako geometrický obrazec a skutečná jako stůl, jako silnice,

jako kterákoliv pořádná a pevná věc. Myslel-li Napoleon na to, že udělá ve Francii pořádek, neviděl kolem sebe tancovat zmatené zjevy, nýbrž velmi určitě si představoval, co řekne Barrasovi a jak to upeče se Sieyesem. Jeho strašná síla nebyla v tom, že měl vidiny; spíše byla v tom, že obyčejně neměl vidiny, ba naopak že docela jasně myslel. Jeho orlí moc se nejevila tím, že viděl symboly, nýbrž spíše tím, že viděl, jak se věci mají. A tady film, který nemůže vystoupit nad hmotnou a přítomnou skutečnost leda jen symbolem nebo vidinou, naráží – dokonce s jistou křečovitostí a zoufalostí – na své meze; mozek člověka mu je a navždy bude uzavřen; je mu odepřeno vyjádřit ducha, jenž přemýšlí. Je mu dáno líčit tělesné skutky člověka; avšak říše ducha je vyhrazena slovu.

Druhý film, dokonalejší ve své realizaci a méně náročný ve své dokonalosti, je Král králů, dílo režiséra C. B. de Milla. Víte, že je to film života Kristova; už proto jsme na něj šli se zvláštní nedůvěrou, naštěstí bezdůvodnou; neboť je to velmi krásné dílo, moudře a jemně dělané. Naše oči viděly Krista, jak docela dobře mohl vypadat: velmi lidského, trochu protestantsky vážného, na němž „nebylo vzezření ani krásy“, nýbrž spíše půvab lásky, se kterým se sklání k dětem, ovečkám a chudákům; viděli jsme ho, nejen jak uzdravuje slepou babičku, ale jak ji nadto pohoupe v náručí, což zajisté za onoho času učinil, ač o tom v písmech není psáno. Mnoho by se mohlo říci k dobru a slávě tohoto Krista, ale spěchám už, abych vylíčil, jakou reakci tento film v divákovi probouzí: totiž velmi silnou chuť přechíst si znovu Nový zákon. To zajisté náleží k misijním zásluhám tohoto filmu; ale zároveň to ukazuje hranice filmu, se kterými se ostatně režisér tentokrát moudře smířil. Ukazuje to, že film nemůže nahradit slovo; že dokonce budí touhu po slově. Ukazuje se, že slovo je nejen mocnější, ale i skutečnější než samo vidění. Film může slovo ilustrovat; ale nemůže je zastoupit. Viditelný svět je jen kousek světa skutečného; skutečnost je daleko spíš myšlena nežli viděna, je spíš věcí mozku než očí. A pranic nepomůže míchat obrázky s textem; je to jen jako míchat hrách a korále; nemůže se to spojit v jednu věc. Film může ohromit, ale nemůže přesvědčit. Může člověka přinutit, aby plakal nebo se smál, ale nemůže ho přinutit, aby v něco věřil. Tato moc je dána jen slovu.

Lidové noviny 18. 11.

KDY SE CO ČTE

Jedna z ustálených otázek, kterými někdy obtěžujeme své bližní, je: Kterou knihu máte nejraději? Jako většina ustálených otázek je i tato otázka naprosto nepřesná. Správněji by měla znít: Kterou knihu v takové nebo makové situaci máte nejraději? Zajisté jinou knihu má

člověk nejraději, pokud je ve výhodné a epické situaci kluka, jenž zrovna váhá, má-li si pořídit prak nebo číst Curwooda; jinou, jsa stížen zmatkem puberty; jinou, jsa po uši zamilován; a opět jinou po onu větší a vážnější část života, kdy honí hřebenem po hlavě první i následující šediny. Toto ovšem je stará vesta; lze se jenom divit, že když už se vydávají knížky „pro děti” nebo pro „dospívající mládež”, nevydávají se jiné knížky s výslovným označením, že jsou pro mladé osoby nebo pro staré šedivce, pro rozvedené manželky nebo pro osamělé bručáky. Avšak i když nehledíme na tyto rozdíly věku, nehodí se každá kniha, byť byla sebelepší, do každé situace. Například bible se obyčejně nehodí jako cestovní lektýra do vlaku. V čekárnách zubařů nejsou zpravidla vyloženy básně, aby si jimi pacienti krátili čekání. Člověk se k ranní kávě nepustí do Hugových Bídníků, nýbrž daleko spíše do novin.

Řekl bych vůbec, že ráno se jaksi nehodí ke čtení knížek; člověku se to zdá být mařením času. Teprve s pokračujícím dnem pomalu roste schopnost a potřeba číst knížky a vrcholí obyčejně v noci; celkem vzato, čtenář patří mezi zvířata noční, a proto jeho odznakem bývá sova, a nikoliv slepice nebo kachna, jež by jinak vhodně vyjadřovaly čtenářovu hltavost. Jen noviny jsou dělány pro ranní čtenáře, držící v ústech rohlík nebo visící v tramvaji na držadle; abychom tak řekli, noviny jsou plachta, se kterou člověk vyplouvá do božího dne. Naproti tomu revue se čtou nejlépe po obědě, kdežto kniha, podobně jako láska nebo flám, je hlavně záležitost noční.

Věc je daleko složitější, jakmile přihlížíme k různým okolnostem životním. Tak například jsi-li utahán, žádáš si četbu, která je jako pořádný kus masa; nechceš mlsat, nýbrž bohatýrsky se našťouchnout jako drvoštěp po práci; i dáš si pořádný román, takový s důkladným dějem; podle možnosti krvák; není-li krváku, tedy román dobrodružný, zvláště pak mořeplavecký. Při mírné indispozici, jakož i v době starostí nebo přepracování dá se číst román exotický, historický nebo utopistický, hlavně proto, že ti po těch dalekých zemích a dobách vlastně nic není. Při těžké rýmě nebo jiném pádu náhlé choroby prahneš po četbě krajně vzrušující a napínavé, která však nesmí být sentimentální a musí dobře končit; zkrátka, je to detektivka. Při chorobě chronické odložíš i detektivku a sháníš se po něčem dobromyslném a důvěru vzbuzujícím; nejspíš to bude Dickens. Pozorný čtenář vůbec shledá, že Dickens a Gogol jsou autoři podněcující chuť k jídlu. V hodině smrti nemám ještě vyzkoušeno, které knize by dal člověk přednost; ale v kriminále a nebezpečnosti života, jak mne ujistil pan dr. Preiss, nelze dobře strávit Dostojevského, ba ani Jiráska; in carcere et catenis prý dělá člověku nejlépe Hrabě Monte Christo, Tři mušketýři nebo takhle Červený a černý Stendhala.

V neděli čte člověk nejraději eseje, už proto, že se při nich mírně a poněkud svátečně nudí; dále díla klasická, jež číst je, jak se říká, „povinností každého vzdělance”; vůbec nedělní četba

je trochu jako konání ctnostného skutku, kdežto četba dne všedního se podobá spíše nějaké prostopášnosti, řekněme obžerství. Na letním bytě nejlepší četbou jsou staré kalendáře, Naše myslivost a Hostimil, pokud tyto časopisy jsou v místní hospodě; když nejsou, sáhne člověk dokonce i po Venkovu. Na podzim se čte nejlépe Anatole France, patrně pro svou zvláštní zralost; v zimě v sobě spaluje čtenář všechno možné čtivo, ba snáší i objemné psychologické romány, kterým se v létě nápadně vyhýbal. Vůbec tlusté romány se hodí do nepohody a metelice; čím horší nečas, tím tlustší román. V posteli nečtou se verše, nýbrž próza; verše čte člověk sedě jen zlehka, tak jako když ptáček sedí na větvi. V chodě čte člověk bedekra, noviny, poslední kapitoly rozečteného románu a časové pamflety. Při bolení zubů má rád romantickou literaturu, jíž by opovrhl v době rýmy. Když něco čeká, řekněme dopis nebo návštěvu, má nejraději krátké povídky, například Čechova.

Mimoto je veliké množství knížek, u kterých opravdu nevím, kdy a za jakých zvláštních okolností se vůbec čtou; a nemohu tomu přijít na kloub.

Lidové noviny 11. 12.

VZPOMÍNKA

Je tomu deset let, co dotrpěl básník Otakar Theer; v těch dnech k nám došla první zpráva o dekretu, kterým bylo zřízeno československé vojsko, ale vojácká duše Otakara Theera, člověka rytířského a syna důstojníkovy, byla již zatemněna agónií; již se nemohl potěšiti leskem meče, který byl vložen do rukou národa. Jeho nacionalismus byl spíše hlas vůle nežli hlas krve; ten tvrdý aristokratický muž nikdy nesplýval se svým prostředím a nerostl z české selské a maloměstské demokracie. Ztuha napřímený, ostrých a šlachovitých rysů, uzavřený a stroze čestný ve svém vystupování, byl vždy trochu jako cizinec mezi námi; trochu cizí i svým kovovým formalismem básníka; trochu cizí svým v sebe, ve své dílo zarytým individualismem; v úzkostech války trpěl jako my, ale trpěl v osamění. Zemřel na prahu událostí, při kterých by mu byly zajiskřily oči; zemřel nevykoupen; a zemřel, nedočkav se zklamání, jímž drtívala každá malost a hamižnost tohoto aristokrata duchem.

Bylo to několik měsíců po jeho smrti, když jsem jej viděl ještě jednou. Bylo to před vyvěšenými telegramy z bojiště, ze kterých jsme se poprvé mohli dovítit, že se strašná německá fronta hroutí. Tam jsem viděl Otakara Theera odzadu; stál v dešti bez hnutí, uprostřed davů lidí, napřímený, šlachovitý a uzavřený jako druhdy. V tu chvíli jsem zapomněl, že je Theer půl roku pochován; položil jsem mu ruku na rameno a řekl jsem: „Pane

doktore, to máte radost, že?” Obrátil ke mně tvář, byl to docela cizí člověk, a řekl: „To mám, to víte, že mám.” Víckrát jsem toho člověka neviděl; ale Otakar Theer by to neřekl jinak.

Lidové noviny 20. 12.

1928

JULES ROMAINS V PRAZE

Známe ho hezky dávno z divadla i z knížek; z mladší francouzské literatury je u nás autorem tak asi nejvíce zdomácněným. A snad by u nás brzo zdomácněl i osobně, kdyby – trochu více ponechán sám sobě – se mohl potulovat po lidových ulicích, které má rád, zastavit se v obyčejné hospodě nebo povečeřet u párkáře na rohu. Takový je to člověk: docela milý a prostý, trochu nosatý a trochu pařatý, jako jsou jiní lidé, které potkáváme na ulici, okouzlený obyčejnými věcmi, které nejsou turistickou pozoruhodností, ochotný sdílet se s námi o naše housky, o naše pivo, o kus bezstarostného povídání a o to pěkné, co ani kolem sebe pro samý návyk nevidíme. Je z lidí, kteří – ať přijdou kamkoliv – nehledají nic víc než lidi; člověk velmi bratrský ve velmi skutečném a neokázalém smyslu slova. S ním bychom šli bez rozpaků tancovat do Záběhlic nebo mlsat turecký med na jarmark na Karláku; jeho bychom rádi pozvali na zabíjačku k vesnickému strýci nebo na debatu ve Filozofické jednotě; nikde bychom si ho neuvědomovali jako cizince, všude bychom ho vedli jako domů. Jules Romains, autor Trouhadeca, Knocka a Diktátora, spisovatel knih Kdosi umřel, Na nábřežích Villette, Kumpáni a jiných k nám dávno uvedených, není mezi námi cizincem: nejen pro svou literaturu, nýbrž i pro ten zvláštní osobní dar blízkosti a družnosti. Takovým hostům bychom vždy rádi říkali „na shledanou”.

Lidové noviny 14. 1.

SAMOSPRÁVNÁ ČEŠTINA

Volič, který se loni na podzim nedostavil k volbě, dostal od magistrátu hlavního města Prahy obsílku „za účelem výslechu, proč se nezúčastnil(a) volby” atd. – s tímto mohutným finále: „Nevyhovění tomuto předvolání mělo by vzápětí užití donucovacích opatření, připuštěných § 9 nařízení z 20. IV. 1854, č. 96 ř. z., dle nichž je úřad politický oprávněn obeslanému, jenž neuposlechl úředního vyzvání a dodatečně neomluvil své nedostavení se, uložit pokutu od 2–40 Kč, jakož i naříditi předvedení stráží.”

Z čehož je vidět, že úřední řeči pražského magistrátu není čeština, nýbrž úřední čeština. Kdyby pražský magistrát užíval češtiny, napsal by asi toto: „Nedostavíte-li se, má politicky úřad podle paragrafu toho a toho právo uložit vám pokutu nebo naříditi, aby vás k výslechu přivedla stráž.“ Kdyby pražský magistrát mluvil jazykem pražským, napsal by provinilému voliči: „Esi nepřídou, tak budou klopat pokutu, nebo si pro nich přide polda.“ I tato řeč by byla libozvučnější než ono úředně-české předvolání k dostavení se za účelem slyšení pro nedostavení se k volení pod následkem donucovacích opatření v případě nevyhovění tomuto předvolání podle nařízení o oprávnění politických úřadů k uložení pokuty nebo předvedení strážní za účelem donucení k uposlechnutí předvolání k dostavení se za příčinou vyšetření a prokázání okolností na omluvení opomenutí zúčastnění volení dle nařízení.

Lidové noviny 19. 1.

MUŽ ZA SCÉNOU

Za ty dva večery Zločinu a trestu se mohli diváci důkladně podívat na všechny herce; mohli je desetkrát nebo třicetkrát vytáhnout před oponu a podívat se na jejich temena, tváře i záda, ohnutá ve vděčné pokloně. Jen jednoho muže neviděli, třeba mu patřil značný díl potlesku. Byl to muž za scénou; byl to režisér večerů. Nuže, tady ho máte: chlapík skoro až příliš velký a plecítý, stěží se vejde do zákulisí; i největšího herce přechuhuje dobře o hlavu a o nějakých padesát liber. Tvář velká a široká jako pořádná lopata; nahoře to ježatě končí pačesy už hodně prokvetlými. Ten člověk, řekli byste, by mohl nosit trámy; nu dobře, unese i tak pořádný náklad práce. Brunátný, chraptivý a masivní, dovede utahat celý ansámbl i technický personál, ale kdyby ho nechali, zkoušel by až do rána; člověk k neroztrhání. Tu ho tedy máte, muže za kulisami, jak vypadá v civilu: Jan Bor.

Lidové noviny 27. 1.

NOVÝ CHAPLIN

Premiéry Chaplinových filmů se pomalu stávají takovou událostí jako premiéry oper; vzpomeňme si, že tak před desíti lety byl tklivý ošmejda Charlie znám jen z jednoaktových grotesek, které se dávaly jaksi přívažkem k sentimentálním a zamilovaným historiím z Nordisk nebo z německých ateliérů. Jeho nový film Cirkus nám vrací celého starého Chaplina s tvrděčkem i hůlkou, plandavými gaťaty a chlapeckýma očima; nezestárl ani o den, má jenom ještě vnitřnější a tišší momenty než dříve. V jeho posledních filmech je pořád víc a víc

vidět, co hraje pro publikum (dokonce pro naivní a řehtavé publikum americké), a co hraje sám pro sebe. Připočtíme většinu kozelců, kopanců a vnějších ran osudu, jež stíhají chudáčka Charlieho, na účet obecného veselí; teprve to, co zbývá, je Chaplinův komický realismus, ono pravé a můžeme říci objevitelské Chaplinovo umění. Charlie v zrcadlovém bludišti, to již není jenom legrace, to je reálná a psychologická studie; nebo Charlie ve lví kleci; nebo Charlie jako provazochodec. Sám lidský typ Charlieho vystupuje v Cirku ještě čistěji a lidštěji než dosud: čistotnost, pokora a důstojnost tohoto šmajdavého pletichy roste do monumentality; jeho opuštěnost a rezignace již není jenom hraná. Humor, kterým nikomu neublíží a nikoho neponižuje, – už to je vzácné a velké umění, které Chaplina libretistu zařaduje mezi básníky; pokud se týče Chaplina herce, má velké právo pravých komiků: býti nezměnitelný sám sebou.

Lidové noviny 22. 2.

HABIMA JAKO PŘÍKLAD

Židovské divadlo Habima, se kterým jsme se již rozloučili, nám zase jednou připomnělo nezapomenutelný příklad Moskevských. Habima ovšem má svůj zvláštní ráz; hra těchto herců projevuje přímo náboženský zápal; je to ritus, je to obřadný zpěv, je to v různých variacích věčný pláč Izraele, jenž volá po Mesiáši. Ale o tuto hodnotu nejde; myslíme na příkladnost daleko řemeslnější, na technickou úroveň herectví, na kterou my – myslím naše herce, autory i publikum – se můžeme dívat s tichou závistí. Jde totiž o dokonalost souhry, o symfonii hereckých výkonů, o úžasné propracování kolektivního díla: o to vše, co našemu divadlu, i kde dostupuje k nejvyšším osobním výkonům, bolestně chybí pro nedostatek času. Když se díváme na herecký koncert Habimy, uvědomujeme si znovu, jak hřeší na našem hereckém i režisérském umění celý náš divadelní režim se svým udýchaným spěchem, se svými polosyrovými, nedodělanými premiérami, s chvatně sroubenou souhrou a se vši tou početní nadprodukcí, která nedá uzrát dílu herců ani režisérů. Nemáme nedostatek umělců, ale něco skoro ještě trpčího: nedostatek času, aby mohli naplno tvořit. Je velmi poučné, vidíme-li časem hru tak vysoké úrovně, jako poskytují Moskevští, jako vidíme i u Habimy; ale to poučení by bylo tuze povrchní, kdyby nás nevedlo k hledání cest, jak změnit intenzitu našeho divadelního provozu.

Lidové noviny 1. 3.

LADISLAV KLÍMA

V Ladislavu Klímovi odchází jeden z nemnoha podivínských a bohémských lidí, kterými náš střízlivý život zrovna neoplývá. Podivínská pro laika je i jeho filozofie, kterou lze školskými termíny definovat jako důsledný a nihilistický iluzionismus; člověka ve filozofii zběhlejším ovšem žádná sebedivnější nauka nepřekvapí, protože velmi mnoho filozofických systémů je jen soustavné podivínství. Klímův nihilismus je v jádře do důsledků a tím až ad absurdum přivedený noetický subjektivismus; protože svět existuje jenom v našich představách, svět vlastně vůbec neexistuje. Tato reální nicota osvobozuje Klímova ducha; v ní je tento cynický bohém teprve doma; v tomto chaosu zdání a iluzí se rozvíjí divoká originalita Klímovy vysměvačné, kritické a často matoucí filozofické fantazie. „Všecko je psina“, takto švejkovsky razil Klíma (v Matěji Poctivci) týž čistě idealistický princip, který v indické a Schopenhauerově filozofii se halí v poetičtější slova, že všecko je májin závoj snů a iluzí.

Kdož ví, snad vedla Ladislava Klímu k tomuto nihilismu potřeba nadlehčit si takto svůj ranec bídy a utrpení. Chudší než žebrák u kostelních vrat, bezstarostnější než Diogenes, živil se tento vesele chmurný filozof vším možným: svými přáteli, čištěním stok nebo projekty, jak zbohatnout, třeba výrobou tabákové náhražky nebo pornografických románů. Diogenes, bydle ve svém prázdném sudu, byl proti Ladislavu Klímovi přímo domácím pánem; mimoto není známo, že by byl svůj sud prodal a propil nebo že by si byl na něj vypůjčil. Nicméně lze Klímu srovnávat s tímto typem antické svobody a nonšalance; v našem morálním podnebí byla to originalita, která stála Ladislava Klímu všechnu vážnost, a snad i život. Oficiální filozofie ho neznala. Žil jako pták nebeský; a měl by vlastně jako pták nebeský zapadnout do nějaké brázdy, kde by z jeho chatrných pozůstatků bujela divoká příroda ve vši své kráse a nicotě.

Lidové noviny 20. 4.

KULTURA A NÁROD

Není to všem tak docela jasné, co vlastně je kultura a co všechno je kultura. Je nepochybně pravda, že univerzitní stolice indogermánštiny je kulturní záležitostí; ale kytička na prostřeném stole je svým způsobem také kulturní záležitost. Konzum dobré knihy je kulturním měřítkem; ale konzum ovoce nebo konzum mýdla je také kulturním měřítkem. Do kultury náleží univerzita i kuchyně, poezie i kopaná, obecná škola i domácí koupelna; záleží jen na tom, jak se čeho užívá. Kdyby nás navštívil distingovaný cizinec dejme tomu ze Síría s

tím zvláštním posláním, aby studoval naše kulturní poměry, zajímal by se patrně nejen o naše knihovny, nýbrž i o naše sporáky, o naše divadla, stejně jako o naše parlamenty, o naše školství i o naše záchody; koneckonců, jakmile se rozhodneme považovat člověka za kulturního tvora, je všechno, co vychází z jeho rukou, a vše, čeho užívá, aby dobře žil, kulturním faktem.

Dejme tomu, člověk musí bydlet v nějaké díře nebo pod střechou; ale z této velmi prosté fyzické potřeby udělal nakonec spoustu věcí, jako je architektura a obrázky na stěně, vzorek na koberci, váza na stole, pěkné kusy nábytku a v okně květina. Příroda dala člověku potřebu jídla, spánku, lásky, hry a poznání; z té hrsti potřeb a hladů člověk vytvořil obec, společnost, řemesla, umění, vědu i náboženství, to, co nazýváme úrovní života, i to, v čem uznáváme jeho téměř zázračné vrcholy. Kultura je všechno, co má tento znak zdokonalování a obohacování, jakosti a řádu; kulturní fakt je všude, kde je lidská činnost řízena tou zálibou ve vyšší úrovni. Kultura je zároveň luxus i ctnost; je to vyšší požitek i vyšší kázeň života.

Lidé si někdy lámou hlavu, aby stanovili rozdíl mezi civilizací a kulturou. Motorový pluh sám o sobě není ovšem kus kulturního života; ale kulturní fakt je osvobození člověka od hrubé a tíživé práce. Asfaltované ulice nejsou kulturnější než dlažba z kočičích hlav; ale ta potřeba hladké a tiché frekvence, rychlosti a čistoty je jedna z kulturních událostí našeho věku. Mzdový boj sám o sobě není kulturní; ale boj o zvýšení životní úrovně je velkou kulturní záležitostí nás všech. Všecka lidská činnost, která směřuje k tomu, aby se cokoli v našem světě zdokonalilo, usnadnilo a spořádalo, je kulturní. Není žádné zející trhliny mezi kulturou a tím ostatním. Netvrdil bych, že řev motoru je hudba přítomnosti; ale řev motoru je jeden z hlasů té polyfonie kulturního života, tak jako nebeský zvuk houslí nebo slova řečníka nebo křik na sportovním závodišti jsou jinými a jinými hlasy. Kultura není úsek nebo zlomek soudobého života, nýbrž jeho úhrn a střed.

* * *

Kultura není jenom vytváření kulturních statků, ale i – a dokonce hlavně – jejich užívání. Nuže, nezapírejme si, že žijeme v době poněkud nenormální; naše kulturní spotřeba je nižší než naše kulturní produkce. Kdybyste na brněnské výstavě předvedli průměrnou domácnost inteligenta, měšťáka, sedláka nebo dělníka, jeho knihy, jeho obrázky na stěně, jeho komodity a věci, které ho obklopují a jemu slouží, nebyla by to podívaná, na kterou bychom „s hrudí pýchou se dmoucí“ volali hosty z celého světa. Já vím, že dobrou polovinu toho málo povznášejícího průměru byste dostatečně vysvětlili hospodářskou tísní; ale i když je za málo

peněz málo muziky, nemusí to být aspoň zvrzaná a jalová muzika. Rádi se oháníme svými nejvyššími kulturními hodnotami; ale přitom zapomínáme na běžnou a obecnou kulturu života. Vyřkneme-li slovo „kultura“, myslíme tím na sochy, univerzitní stolice, reprezentační budovy a státní stipendia; nemyslíme na muže z ulice ani na ženu v domácnosti. Málokdo se zarazí nad životní úroveň naší vesnice. Zde všude je potřeba důkladné revize – a něčeho jako domácí kulturní propagandy. Tuze nám záleží na tom, aby se dejme tomu česká kniha dostala za hranice; ale bližší a těžší úkol by byl, aby se dobrá česká kniha dostala do Kobylis nebo Dolního Újezda. Národohospodářové tomu říkají „zvýšení vnitřního trhu“ a vidí v tom záchranu hospodářské produkce. Úspěch naší kulturní produkce nezáleží na ničem jiném. V této domácí propagandě má brněnská výstava daleko větší poslání nežli v tom, abychom se na ní pochlubili světu ukázkami toho, co dovedeme produkovat.

Ale nemusíme se stydět za to, co dovedeme. Abych tak řekl, až dosud jsme vyřezávali své sochy kudlou za groš; s maličkými prostředky, s maličkým odbytem jsme hleděli dokázat, k čemu jinde bylo desetkrát tolik rukou, peněz i zájmu; nu, a šlo to. Můžeme se až dotud chlubit, že naše kultura nás nestála mnoho peněz; vpravdě jsme si ji vydobyli holýma rukama. Když jsme jako národ neměli nic jiného, měli jsme knížky, divadlo, univerzitu; byl to poeta a kantor, kdo probouzeli a vedli národ. Měli jsme jenom kulturu, dříve než jsme začali shromažďovat hmotné a mocenské síly. Není se co divit, že se karta obrátila; vcelku se dnes na kulturní věci soustředí daleko méně zájmu než před dvaceti nebo padesáti lety. Poeta i kantor, i ti ostatní, si uvědomili, že v jarmarku veřejnosti hrají tuze malou roli; potichu tomu říkají krize kultury. Ale i po té stránce je tu zrovna příležitost k revizi; ukáže se, můžeme-li se svými kulturními statky jít na vnitřní výboj. Nejde tak o to, ukázat, co se udělalo za deset let, nýbrž s čím se jde do dalších desítek let. Přáli bychom brněnské výstavě, aby nebyla jen expozicí, ale i skutečným trhem kultury, odkud si každý něco odnese; a nadto ještě slavnou a lidovou poutí pro všechny farnosti republiky.

Lidové noviny 27. 5.

BEZECTÍ

Mám tu dvě nevyřízené věci; jsou jenom osobní a samy o sobě skoro malicherné, ale řekl bych, že z nich plynou některé obecné a veřejné závěry. Zdá se, že se u nás rozmáhá takové jakési bezectí; žádný z nás neví, nedočte-li se o sobě ráno v novinách, že je podvodník, plagiátor, vrah, bandita, zloděj koní nebo ostravská gorila; je to, jako bychom byli vydáni všanc kdekterému anonymovi, který zrovna neví, komu jinému udělat ostudu nebo čím jiným

vyplnit nějaký špinavý kout novin. Dělá-li se tohle v tisku, můžeme rovnou odpřisáhnout, že tím spíš se to děje tam, kde se jenom mele hubou bez veřejné kontroly. Jdeme po ulici a cítíme, že nám vzadu na kabátě visí plivanec z neznámých úst. Je sporná otázka, má-li člověk v takové situaci nenápadně a důstojně spěchat dál, tváře se, jako by nebylo plivance na jeho šose, nebo má-li se obrátit a hledět, aby chytil majitele neznámých úst za límec. Dost dlouho to člověk zkouší s tou první taktikou; ale když to – rozumí se – nepomáhá, obrátí se a hledá příslušný límec.

* * *

Promiňte, je to límec Večerního listu. Tenhle orgán pana Jiřího Stříbrného si nenechá nic ujít, ani pana B. Fučíka. Tedy Večerní list onehdy s gustem citoval, že nějaký pan B. Fučík jaksi usvědčil bratry Čapky, že jejich knížka *Jak vzniká divadelní hra* je, aby se tak řeklo, plagiát z německé knížky Paula Lindaua *Wie ein Lustspiel entsteht und vergeht* z roku 1876, která „má nejen obdobný název, ale i námět“ jako knížka bratří Čapků. Jsou tu prý sice nějaké rozdíly, ale „pod tím vším téma, motiv, situace jsou zcela tytéž, vzácně shodné“. S živou libostí pak cituje Večerní list slova páně B. Fučíkova: „Kritik by řekl unáhleně, plagiát a krádež“, ale srovnávací literatura nic nepraví.“ Načež se raduje Večerní list svými vlastními slovy: „K. Čapek, vysílající národu svoje mravoučné traktáty ze svého Olympu, dostal se do nepřijemné blízkosti – srovnávací literatury.“

Nuže, až dosud neměla srovnávací literatura tak špatnou pověst, aby její blízkost platila za zvláště nepřijemnou, ani tak špatnou pověst, aby se octla ve sloupcích Večerního listu. Pokud je mi známo, Večerní list se o literaturu obvykle nezajímá; teprve když se z toho dá udělat nějaká ta ostudička, procítá jeho literární zájem. Nelze zajisté očekávat, že by Večerní list přinesl nezajímavou zprávu, že česká knížka *Jak vzniká divadelní hra* vyšla právě v němčině a v angličtině; ale aspoň přinese zajímavou zprávu, že česká knížka *Jak vzniká divadelní hra* je plagiát z němčiny. To je ovšem věc vkusu a nátury; dokonce i národní nátury.

Ale zbývá mi tu pan B. Fučík se svým Příspěvkem k srovnávací literatuře v Hostu. Nemohu se s ním přít o Paula Lindaua, od kterého jsem – přiznávám se kajícně – nečetl dosud ani řádky. Rád bych panu B. Fučíkovi jenom řekl, že asi není ještě dost sčtetlý, aby prováděl srovnávací literaturu; kdyby byl sčtetlejší, byl by zajisté mohl citovat já nevím kolik tuctů knížek a kolik set článků všech jazyků o tom, jak to vypadá v divadle za kulisami, na zkouškách, v dílnách, v šatnách a garderobách; byl by snad zjistil, že všechny mají „téma, motiv, situace zcela tytéž, vzácně shodné“, protože líčí totéž prostředí, tak jako všechny články o Florencii nebo o posledním mordu líčí zcela tytéž a vzácně shodné věci, které se

právě ve Florencii nebo při posledním mordu vyskytují. Kdyby pan B. Fučík hledal vznik a původ oné knížky, byl by asi dospěl k faktu, že oba autoři napsali několik her, které byly hrány, že jeden z nich udělal pár tuctů divadelních dekorací a druhý byl v divadle dramaturgem, režisérem i členem správy, a řekl by si, že podle všeho ti dva autoři mohou divadlo znát od kotelny až po ředitelnu a nepotřebují se o něm poučovat ze staré německé šartěky. A kdyby se pokusil kontrolovat tu knížku na skutečné půdě divadla, shledal by, „že téma, motiv, situace jsou zcela tytéž, vzácně shodné” s těmi, které se přiházejí kteréhokoliv všedního dne v kterémkoliv divadle. Než o tyhle věci se pan B. Fučík nestaral; stačilo mu stříknout na autory slovy „krádež a plagiát”.

Ale pan B. Fučík je mládenec opatrný; on to neřekl, nýbrž praví jen, že „kritik by řekl unáhleně ‚plagiát a krádež’, ale srovnávací literatura nic nepraví”. Pan B. Fučík nic nepraví, ale jen povídá, že by to mohl říci někdo jiný. Abych to řekl po jeho způsobu, tedy poněkud nakvašený člověk by unáhleně nazval toto jednání páně Fučíkovo podloučkým, ale já ovšem nic neříkám. Od mladých lidí čekáme spíše zbrklost než perfidnost; ale tenhle literární dorost má své zvláštní manýry, které opravdu nějak patří do Večerního listu. Přátelé, nevíme dne ani hodiny, kdy nám tihle Fučíkové nechají na kabátě stopu své činnosti.

* * *

Druhá věc je trochu ošklivější. Když byl loni zatčen dr. Klepetář, psal... ovšem Večerní list, že dr. Klepetář patřil do kruhu přátel bratří Čapků. – Dobrá, i když to je lež, nezáleželo by tak dalece na tom; ale protože přátelé bratří Čapků měli, jak známo, častější příležitost posedět s panem prezidentem a protože, jak známo, některé noviny by měly mimořádné gaudium z toho, kdyby snad byl prezident republiky seděl pod jedním stropem s člověkem obviněným z vážných věcí (kterážto gaudium je ovšem československá, jinde nemožná zvláštnost), tedy z těchto ohledů publikovali bratři Čapkové skrze Četku prohlášení, že se s dr. Klepetářem nikdy nesetkali. Tím mohla být věc vyřízena.

Jenže 22. května t. r. přinesl... ovšem Večerní list nejtučnější titul: „Dr. Klepetář byl po vraždě na silvestrovském večírku u Čapků? Nejtrapnější dozvuky tříkrálové komedie.” Pod kterýmžto titulem s patrnou rozkoší cituje, co někdo nepodepsaný natlachal v Rudém právu: „Chtějí ještě dnes bratři Čapkové, kdy se tvrdí, že Klepetář byl účasten v roce 1927 na intimním silvestrovském večeru,... tvrditi, že s Klepetářem nikdy nemluvili?” – 24. května Rudé právo tuto klevetu plně a slušně odvolalo; ale toto odvolání Večerní list... ovšem necitoval.

Tedy až potud jde o věc celkem osobní, ačkoliv se v ní skrývá, jak chápete, krajně šeredné kopyto politické. Ale teď si vezměte, že jste dáni vepsí těmto anonymním pisálkům; že všemi loajálními prostředky, opravou, čestným a podepsaným prohlášením se domáháte zjištění pravdy; a hleďte, ten novinářský anonym, aniž by se kousl do jazyka, bude zítra opakovat, co jste včera opravili; bude s vámi jednat jako s lhářem, jehož slovo a jméno neváží ani tolik jako kozí chlup. Dnes si na vás vycucá ze špinavého nehtu jakousi holou pomluvu; zítra se cynicky uchichtne, když se s naivní vážností pokusíte ujistit své bližní, že tu jde o hrubou nepravdu. Říkám, jsme jim dáni vepsí; oni si mohou dovolit cokoliv, neboť nemají tváře, do které byste je uhodili. Žijeme v bezectí; slovo má anonym a jeho pán; vy ostatní, vy se jménem, vy s občanskou odpovědnou identitou máte v čem být uraženi a zlehčeni – anonym je nezranitelný. Vzniká u nás divná atmosféra: řekl bych k utečení. Sama zlá vůle stačí otrávit vzduch; ale když se ještě slučuje s plebejstvím, je to takový zápach, takový těžký zápach –

Prosím vás, kdo tady pomůže otevírat okna?

Lidové noviny 2. 6.

REDAKTORŮM NÁRODA

Pánové, některý z vás napsal 12. t. m. toto: „Podle zprávy Večerního listu uvítán byl p. prezident republiky v Brně slavnostním sborem, který zkomponoval Leoš Janáček na slova prof. dr. Trýba. Pan dr. Trýb je znám z takzvané veleslavínské aféry Klofáčovy.” A dost.

Nuže, pánové, nikdy neškodí člověku trochu se poučit. Je možno, že vůbec jsou vám lidé známi jen z nějaké aféry; snad tedy nebude škodit, připomeneli se vám, že někdy jsou lidé dostatečně známi také z jiných věcí nežli zrovna z afér, ve kterých se tak kocháte. Tedy například bylo by lépe přinést zprávu, že Leoš Janáček zkomponoval slavnostní sbor na slova prof. Trýba, který je – aspoň vzdělaným lidem – znám

1. jakožto profesor lékařství a badatel,
2. jakožto děkan lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně,
3. jakožto básník a autor řady knížek,
4. jakožto člen prvního poselstva z vlasti k ruským legiím.

Domníváme se, že by se takto vaši čtenáři dozvěděli více o prof. Trýbovi, o brněnských slavnostech i o vážném kulturním životě, a že byste se nadto dopustili obyčejné slušnosti: totiž dáti každému, co mu náleží.

Lidové noviny 15. 6.

INTERVIEW S KARLEM ČAPKEM

Spisovatel žurnalistou. – Umění býti republikánem. – Životní humor. – Dobrá společnost dnešního člověka. – Pragmatismus. – Filozofie národa. – Metafyzická témata Božích muk. – Penklub.

Stručně, hodně stručně. – Tedy poměr žurnalisty a literáta? K tomu bych řekl jedno. Před válkou získaly Národní listy na čtrnáctidenní fejton Otokara Fischera a Otakara Theera. To byla hotová senzace. Kdo to jakživ slyšel, u nás lidé s aspiracemi literárními, a fejton v novinách! Dnes noviny literáty přímo žerou. Už se nad tím nikdo nezastaví. Ale má to svůj stín. Noviny mají úžasnou spotřebu literatury a ztěžuje to tisk revuální. Noviny všecko – revue nic. A já při tom? Co chcete slyšet? Dělán, co mohu.

* * *

Nerad bych dělal kazatele o demokracii. Nechtějte soudů – víte, mně už tak dost nadávají, že dělám umravňovatele. – Celé umění býti republikánem, či ještě spíše demokratem, je ve vtipu mít svědomí, zostřenou pozornost, umět poslouchat, volá-li okolí. A pokud je v mé moci, podat ruku, vím-li, že stačím na to, co jsem vzal plně za svou povinnost.

* * *

Humor v literatuře – humor v životě je důležitější. U nás – snad speciálně u nás velmi na tom záleží. Švehla má krásné slovo pro charakteristiku naší „národní mentality“ – „trauričnost“. Víc tolerance! Čech je totiž „mravně dotčen“, ušlápnete-li mu kuří oko, a hned je ochoten rozhovořit se přitom o staletém útisku, vždyť znáte ty fráze, jež se tak pateticky přednáší. Patetičnost, to je náš hrozný nemrav. V Anglii neuslyšíte u táborového řečníka takový patos, jakým u nás vyšperkuje se každá bába. To musí přestat. Jako rýpalství. Co je u nás takových zlostných rýpalů. A to všecko přímo vylučuje životní humor, a potřebujeme tolik humoru pro život. I to bychom si mohli na sklonku prvního desetiletí svého státu trochu uvědomit.

* * *

O kritice, její krizi a dnešní situaci divadelní jsem krátce už psal. Celá bolest: divadelní kritikové soudí literárně, ne divadelně. Divadlo se rodí docela jinak. Jeho métier je kritikům

zpravidla cizí. A co přivede divadlo naše a jeho úroveň výše: změna abonentního systému. Takových třicet premiér, no to je nemožné. Herci a režiséři mají ku své práci maloučko času. Materiál není horší než v cizině. Ba ne. Ale ta tovární velkovýroba! Pak ovšem nemohou herci tvořit, ale novinkaři. Umění dejme klid, čas, aby dozrálo. Ta nedonošenost se už nedá omluvit. Mluvíváno se taky o konkurenci divadla a filmu. Co bude světem svět, bude divadlo. To právě snad dělá člověku nejlépe, když vidí bezprostředně druhého živého dýchat, jednat a mluvit přitom, jak by sám jednal, nebo chtěl, nebo co si už sám kdysi o tom myslel. Běží o tu tělesnou blízkost, kontakt s hercem na divadle, jež film nikdy neskytne. Snad bych to řekl jinak: Pokud jsou lidé herci a herci lidí, bude divadlo.

* * *

Ano, to je pravda, v Krakonošově zahradě napsal jsem, co jsem v mládí četl, co mě ovlivňovalo: mluvit dnes o takové „dobré společnosti člověkově“, to je skoro těžká věc. Vzpomínám na odpověď ředitele Preisse, když jsme se ho zeptali, co četl v kriminále. Tři mušketýry. A já to věřím. Do kriminálu nemůže být lepší četby. – Nejlepší je mít slušnou knihovnu, aby mohl člověk vždycky po něčem sáhnout. Číst Dostojevského, když mám rýmu, to by byl hrozně smutný život. To je pak nejlepší detektivka – nemohu si pomoci –, dobrodružný román. Ale přece jen bych mohl poradit: anglickou knihovnu, z níž bychom mohli mnoho získat na jemnosti, společenské slušnosti: vážím si Angličanů pro jejich společenskou úroveň, jež obrazí se v jejich literatuře.

* * *

Pragmatismus. Nedávno jsem četl otázku, je-li nám potřebí pragmatismu. Ovšem nikdo se nedotázal: je u nás pragmatismus? Po mém soudu utváří se u nás tradice svého druhu. Komenský aplikoval filozofii na život národa, Masaryk z filozofie vychovával národ. Hle, tradice, na níž se dá stavět. Ať se filozofie jmenuje jakkoli, systém ať přihlíží k tomu, co český život potřebuje. Pokračujme v tradici: bude to dobře.

* * *

Metafyzická témata mých Božích muk. Neztratila se. Knížka vznikala v letech 1916–1917. V nejhorších letech válečných. Je v ní mnoho válečného, toho, co ve válce je největším toužením: spása. Pro mě má ještě jiný význam. Od té doby, co máme republiku, snažil jsem se

v nahlížení na český život o otázky méně metafyzické, hlásal jsem, co bylo konkrétně naléhavého, hlásal jsem toleranci, abychom se nesežrali. To mi konečně potvrzují mé hry i Továrna na Absolutno. A na Boží muka navazuje přímo Krakatit. Myslím tu přímou cestu z nějaké metafyziky do nejvšednějšího: zde začni. Krakatit je doslov k Božím mukám. Metafyzické rozcestí. I v Trapných povídkách je konečně hledání snášlivosti, důraz, jak těžko je člověku soudit. Morální aplikace Božích muk.

V mém díle jsou vůbec jasné dvě řady:

První je: Boží muka přes Trapné povídky – Krakatit.

Druhá zabírá to, co bylo by možno uvést pod název kritika časových hodnot (společenských), „skepse“ z toho; běží o snášlivost, rozumějte dobře, nedogmaticnost, nefanaticnost, aby byla možná láska k bližnímu. RUR – Ze života hmyzu – Továrna na Absolutno – všechny snad mé hry.

A zde tedy vám řeknu o těch svých novinářských sloupcích: to je všední, běžný život.

* * *

Penklub – no to je kapitola sama pro sebe. Vznikl tak, že naše veřejnost byla nespokojena informacemi, jež odvážel si o nás od nečeské společnosti Wells. A tu vytvořen byl klub pro cizince, kteří by mohli vejít ve styk bezprostřední, nabyli informací v prostředí nefalšovaném, česko-německém, tedy čistě z politických důvodů vznikl vlastně Penklub. Ten slouží.

Literární svět 21. 6.

TO NEJKRÁSNĚJŠÍ

To nejkrásnější na brněnské výstavě je přece jenom jeden pohled: Když vystoupíte z tramvaje a stojíte nad hlavním schodištěm, máte před sebou jako na ohromné dlani celé výstaviště: nejdříve nízký a široký oblouk vchodu, za ním teplé, cihlové a skromně žluté budovy samospráv a za oslnivě bílým náměstím modrosivé oblouky hlavního paláce, i za nejjasnějšího dne jakoby obestřené závojem mlhy; a vpravo rovná a dlouhá avenue pavilónů, ukončená skleněnou věží veletržního paláce. To je tak překvapující podívaná, velkorysá a plná čistoty, že žádná výstava, kterou jsem kdy viděl, se jí nevyrovná. Dělej co dělej, tady se člověk musí poklonit principu jednoty; jednotná vůle vymezila tyto rozsáhlé prostory a jednomu stylu se podřídili všichni projektanti; odtud přísná a čistotná harmonie, jíž u nás nejsme zvyklí. To by mělo být nejlepší kulturní poučení, které nám dává tato výstava soudobé

kultury: že ať ve stavbě měst, anebo v čemkoli jiném, čemu říkáme budování a zařizování, máme nebojácně dělat místo pro radikální a disciplinovanou jednotu. V tom je tolik moderního ducha, tolik opravdu soudobé jasnosti a určitosti, že po této velké a podařené ukázce bychom si měli ve všem podnikání a projektování říci: Aha, tedy takhle se to má dělat.

Lidové noviny 1. 7.

BRNĚNSKÁ VÝSTAVA

Předem budiž konstatováno, že brněnská výstava určila svým celkovým rázem novou úroveň našemu výstavnictví. Sluší se, aby tam putoval každý, komu záleží na tom, aby srovnal tento výkon s dosavadními nebo zahraničními; ten málo intenzivní zájem pražského tisku i pražského publika o brněnskou výstavu je nejen politická, ale i kulturní ledabylost. Nemluvme o povinnosti; řekněme prostě, že to stojí za to, jít a vidět.

Podnik takového rozsahu nemá nás jenom uspokojit, ale i poučit pro budoucnost; lze tu učinit zkušenosti, kterých můžeme potřebovat za deset nebo za padesát let. Zkušenosti nejlepší, jako je jednotné vybudování a organizace výstavy; zkušenosti dobré, které nás plní radostí u většiny výstavních oddělení; a konečně zkušenosti, které nás mají nabádat k prohloubení naší výstavní techniky. Zdržíme-li se u těchto, není to proto, abychom to nebo ono kritizovali, nýbrž abychom výtěžili některé poznatky pro příští výstavy.

1. Tak jako nemáme dosti vyvinutou psychologii reklamní – to je vidět na našich výkladních skříních i plakátech –, nevypracovali jsme si také tu jistou psychologii výstavní. Taková výstava je spousta dojmů, které si konkurují; tisíc věcí se dovolává naší pozornosti, zatímco proud lidí nás postrkuje pořád dál. Nepočítáme s tím, že v této mnohosti dojmů vyhrává nakonec velikost. Desetimetrová homole cukru upoutá diváka víc než sedmnáct epruvet s bílým práškem; to je sice primitivní zákon, ale nicméně je to zákon. Tedy: pokud to povaha věci dovolí, máme raději volit větší a „nadživotní“ měřítko. Tomu dobře rozuměli Angličané ve Wembley se svými horami australské pšenice nebo balvany kanadského másla.

2. Právě pro tuto roztříštěnou letmou pozornost výstavního diváka je vždy lépe volit plastické modely nebo diagramy než nákresy, kreslené diagramy, nebo dokonce psané statistiky. Málokterý divák si všimne, co nadmíru zajímavých věcí je zaznamenáno na diagramech brněnské výstavy, – právě proto, že jsou to jen papírové diagramy. Všimněte si, jak se lidé tlačí kolem statistik, vyjádřených plastickými panáčky; je v tom kus dětinské hravosti, ale ještě větší kus normální psychologie hromadného a rychlého vnímání. Víc plastiky a konkrétnosti, to znamená také víc fantazie, víc vynalézavosti, víc dobrého rozmaru

ve výstavní technice. Koneckonců dobrý nápad je to nejlacinější a nejúspěšnější ve vystavovatelském umění.

3. Víc spolupráce a přitom zejména dělby práce. Není vždycky dobře soutěžit ve stejných věcech; pak to expozice o něco slabší nezaslouženě prohrává. Například město Praha vystavuje obecné školy tak, jak to činí pavilón obecných škol, ale Praha je vystavuje lépe; přitom nikde není vystaveno, jak vypadá nebo bude vypadat vzorná školní učebna, tělocvična, dílna, – ovšem v životní velikosti, a třeba i s vycpaným vzorným učitelem. Truhlářské odborné školy vystavují jeden přepychový salón vedle druhého; bylo by lépe dohodnout se a vyrobit vedle nějakého toho salónu, který celkem není pro nikoho, dokonalou veřejnou čítárnu nebo nádražní čekárnu nebo zahradní nábytek nebo jiný z velmi určitých úkolů, které může absolvent truhlářské školy dostat do práce spíš než jídelnu za čtvrt miliónu kaček. Rozdělit si práci a v každé expozici překvapit jinou realitou, i to se velmi týká té správné výstavní psychologie.

4. Vcelku: už slovo „expozice“ znamená, že se tam něco exponuje, to jest vystavuje zvýšené pozornosti. Co jakýmkoliv způsobem nestupňuje pozornost, je výstavně mrtvé. Brněnská výstava už svým rázem, jakožto výstava soudobé kultury, musela zmáhat některé málo vděčné úkoly; dejme tomu automobil se vystavuje snadněji nežli matematická věda. A přece matematika si dala mnohem víc záležet na své expozici než dejme tomu náboženství nebo střední školy. Nikdy se nemá vystavovat jenom z povinnosti; to je jako usmívat se z povinnosti – neseď to. Na té suché skromnosti některých expozic je vidět, že se jaksí bojíme okázalosti; ostýcháme se křepčit před svou archou na očích lidí. Ale jednou za deset nebo za padesát let můžeme vyjít z té úzkostlivé těžkomyslnosti a provolat cosi jako: my vám ukážeme! Je to zdravé i pro naši národní povahu; a nadto kousek toho – řekněme tomu tak – fórkou patří tak podstatně k psychologii výstav jako máloco jiného.

Lidové noviny 8. 7.

CO MÁME Z NEJLEPŠÍHO

U lecčehos se člověk na výstavě zastaví, aby se potěšil dokonalou úrovní a řekl si: „Ano, tohle je čistá práce.“ Řekne si to u strojů i kraječek, u pěkného nábytku i u veliké údolní přehrady; neboť přerůzné jsou předměty, na kterých lidský produktivní duch nechává svou stopu plně a dokonale. Ale nejčastěji se přece jenom zastavíme u vitrín s českým sklem; ať je to klasická broušená krystalerie, korálky, skleněné potvůrky, nebo různě barvená, malovaná, tlačená nebo foukaná skla, je v tom tolik jiskrné radosti, rozkoše z barvy a tvaru, tolik

jemnosti i veselého vtipu, že to – inu, že to je na naši národní a lokální národu až skoro paradoxní. Ano, tohle je pro vývoz; kdyby to všecko bylo pro naši domácí spotřebu, musel by asi náš domácí život vypadat trochu veseleji; kromě toho také trochu blahobytněji. Ale aspoň ve vitrínách se potěšme touto vítěznou a bezvadnou českou věcí: českým sklem.

Lidové noviny 12. 7.

ZLATÉ VAJÍČKO

Několik měsíců kdákala slepička ministerstva národní osvěty, než snesla zlaté vajíčko; pozvala si k tomu znalce a poradce, a nakonec oznámila potěšené a najmě kulturní veřejnosti, že zlaté vejce už je tu: že k oslavě desátého výročí republiky je se zvláštním statutem založena velká státní cena 100 000 Kč za nejlepší literární dílo. Nuže, i když to není 750 000 Kč, které tato slepička snesla k oslavě pobytu pana ministra Hodži v Paříži při jubileu chemika Bertholleta, jsou to, zaplaťpámbu, pěkné peníze; tolik naše literatura ještě nedostala.

Jenže...

Jenže v těchto horkých dnech proběhla v novinách maličká zpráva, že letos, v rok státní oslavy, nebude tato velká cena, založená právě k státní oslavě, udělena, protože... inu protože prý jsou prostředky ministerstva národní osvěty úplně vyčerpány.

Hušš, zadržte se slepice! Že to zlaté vajíčko snesla někde za jiným plotem?

Lidové noviny 19. 7.

JEDEN Z NEJMLADŠÍCH

Tedy na ledacos je člověk připraven, ale toho, že tak najednou zhasne Leoš Janáček, jsme se nenadáli. U něho se lehce zapomínalo na překročenou sedmdesátku. Stačilo ho vidět – bylo to zavalité, hlavaté, růžové dítě s nezkrtnými modrými očima, překotné v řeči, pořád něčím nadšené nebo něco prudce odmítající; hezký a zářící obličej bělovlasého a bělovousého putta; dětská radost z úspěchu, z té světské slávy; planoucí mladická chuť tvořit, hrnout se do práce, stavět si úkoly; nenasytná vnímavost a smyslová svěžest; celý ten radostný a načepýřený temperament tohoto sedmdesátníka – to byl ten nejmladší a nejružovější zjev mezi našimi vážnými a skoro zakaboněnými muzikanty. Nehodíme s povzdechem tři hroudy jenom za velkým hudebníkem, ale také za tím velkým a zázračným mládím.

Lidové noviny 14. 8.

Z ŽÍNĚNÉHO HROBU

Ještě před patnácti lety jste ho mohli potkat, jak jde na procházku trochu zatrhujícím tápavým krokem, tak typickým pro některé choroby míchy; ale to už byla jeho tvář s modrýma, jakoby ptačíma očima tak zjemnělá tělesným utrpením, ten člověk byl tak naivně bezbranný proti tomu fyzickému osudu, který ho drobil a drtil, že kolem něho bylo něco jako svatozáře choroby, aura bezmoci a bolesti, jas obestírající věčného lidského Hioba. Tehdy jeho verše se zdály znovu mládnout, nabývaly zvuku a sytosti, zářily barevnou a zlatou radostí domova. Už tehdy jsme potichu žasli: Bože, kde se to bere v tomto umučeném!

Pak přestával vycházet. Když jste ho navštívili, dělal ještě pokus nadzvednout se, ale to už ho i ubohé nohy, zakryté plédem, nemohly unést. A ty ptačí oči byly ještě naivnější ve tváři, která pozbývala barvy. Nenaříkal, ale tak dětsky upřímně pověděl, že je to pořád horší, pořád horší; co vy všichni mládenci tam venku děláte? Co Šrámek? Co Toman a Křička? Já vás čtu, já vás čtu, říkal, řekněte jim, ať hodně píšou! To už leta seděl v tom žíněném křesle. – A co ven, ven byste nechtěl? Mávl jen rukou: Někdy mne snesou dolů a odvezou ven, ale to víte. – Tak si píšu básně o tom, co jsem dřív viděl. – Bylo to až drtivé, že ten trpitel ani slovem nereptal. Jen to, že mu tělesné potřeby dělají potíže, jen to ho trápilo, ale hned obracel hovor: „Tak vy jste na mne nezapomněli! Já vás všechny sleduju, děláte to dobře.”

(Mimochodem, sháněl jsem pro něho automobil, který by ho někdy za zvlášť krásných dní vyvezl ven. Je to básník, uvidí zase kousek božího světa... Soukromníci slíbili a nepřijeli, a na úředních místech se zaradovali: To se rozumí, my mu pošleme rádi nějaké státní auto! Jen ať si Mistr Sova pokaždé podá žádost...)

To tedy trvalo leta, tento živý hrob, toto žíněné vězení básníka; po ta leta jsme čítali jeho básně, někdy slabší a někdy překrásné, jak pánbůh dal. Ale překrásné byly všechny tou statečností a trpělivostí. Hled'te, přece ten básník vás neotravoval svou bolestí; nepodal křivého svědectví o světě, jenž mu byl vzat; nevložil na vás ani stéblo z těch muk utrpení a samoty, které mu bylo nésti. Vy žijete, a on byl uzavřen v hrobě. Ale muž v hrobě vám zpíval o jaru a jeseni, o lásce a o kráse světa. Vy jste se honili za štěstím nebo za životem; a člověk spoutaný okovy nejtěsnějšími vám zpíval o životě. Na tonoucím vraku těla duch plavce na stěžni vyhlížel kraje dávno zmizelé a zpíval. Neboť duch je silnější než tělo; jak můžete pochybovat, že těla nepřetrvá? Vždyť toto ani nebyl silný duch; byla to právě taková básnická dušička, naivní a veliká, strašně citlivá a bezbranná. Ach, tím větší je tato vítězná statečnost ducha. Smekněte, prosím: Byli jsme svědky velkého hrdinství, velkého triumfu poezie, a nyní je konec.

OTOKARU BŘEZINOVÍ

Ono je až těžké, kterou kytičku volit a položit na stůl básníku samotáři; měla by vonět drsnou a medovou vůní jaroměřických mezí, po kterých putuje drobný a zamyšlený pan doktor, jak tamní lidé s pýchou říkají svému vlídnému starému panu učiteli; měla by dýchat balšámem selských zahrádek toho mírně zvlněného a větrného kraje, ve kterém se nebe zdá jaksí klenutější a větší než kde jinde. Ale měla by vanout i těžkou a nádhernou vůní Orientu, palčivostí pouště, božským tajemstvím lotosu; vinnou a myrtovou vůní antiky; kadidlem, voskem a chladem chrámové lodi; měla by jiskřit zlatým třpytem žní a mrazivou, kosmickou hrůzou ledových květů.

At' je to cokoliv, každá kytička je podání ruky. Jak je ta ruka básníka lehká, téměř odhmotněná; jak je přátelsky jemná, jak vás laskavě hladí – vezměte do rukou jeho básně a pocítíte ten dotyk, který se ničeho tvrdě nezmocňuje, ale spíše hladí a žehná. Podivuhodná je něžnost tohoto doteku; děsí-li vás vesmír, odpoví vám z Otokara Březiny harmonie kosmu; děsí-li vás tvrdost a zlost života, odpoví vám z úst básníka svatý optimismus a nekonečná, shovívavá trpělivost, ujišťující o vyšším řádu, jenž není před námi, ale nad námi a v nás. Abychom to řekli nejprostšími slovy, tajemství tohoto sokratovského ironika a platónského poety je laskavost; jeho řeč je útěcha; neuhýbá životu, ale ladí jeho nesčíslné struny, jazýčky a bojovné žestě v hymnickou polyfonii. Říká se mu mystik; ale Otokar Březina, třeba si sám s tichým úsměvem říká „stařec z hory“, se neodvrací v ničem od našeho života. Jmenujte to politika, hospodářské poměry, technika nebo jakkoliv jinak, nic mu není cizí; všechny bolesti naše on nese a trampoty naše on snáší, ale všechny vyrovnává a vyvažuje ve své smírné moudrosti vyššího řádu. S hlavou nachýlenou naslouchá všem hlasům života a dává jim rozhřešení svým podivně jemným způsobem; říkáte-li mu prorok nebo učitel, říkám mu raději umělec, neboť jen veliký a ustavičně tvořící umělec dovede vyladit drsný a reptající křik života v čistě znějící chorál. Toto jest nesmírná a nevyčerpatelná útěcha řinoucí se z jeho díla; veliký dar lásky; veliký a stále, bez oddechu vykonávaný osvobozující čin ducha silného a něžného.

Nevěřte tomu, že se odmlčel; i kdyby ve chvílích, kdy je sám ve své černé a bílé pracovniče vystlané barevnou duhou, kterou tvoří v regálech hřbety knížek všech skoro jazyků básnického a myslícího světa, i kdyby v této své poustce nezapisoval svým krásným, skoro hieratickým písmem poslední klenebné závěry své duchovní architektury (a já věřím s

ostatními, že mistr stavitel pracuje dál na svém díle), bylo by i jeho mlčení plodné a úžasně pilné, neboť ta harmonie, která ho obestírá, je stále tvořena z aktivních sil. I kdyby jen promlouval, jako činí, k těm, kteří k němu putují za poučením a povzbuzením, konal by veliké a vzácné dílo; ale my věříme, že nadto ukládá ve své sýpce pro příští lidi vybranou žeň z jaroměřických procházek, z půdy našeho národa a z vesmíru; neboť to troje ohraničuje domov našeho básníka.

Lidové noviny 13. 9.

RADEŽI VČAS!

Bylo již u nás oznámeno, že na rok 1933 se chystá v Chicagu veliká světová výstava; že se u ní počítá s americky rekordním nákladem 9 miliard a s americky rekordní návštěvou 120 000 000 osob. A že tam bude i československá expozice, že v čele československé skupiny stojí Čech Antonín Čermák a Slovák Ján Kubíček a že

„československá skupina má býti umístěna ve zvláštní budově, jež bude napodobeninou Karlštejna”.

Do roku 33 sice uplyne ještě hodně mnoho vody; ale raději včas vznášíme od nás, ze staré vlasti, k těm americkým krajanům snažnou prosbu, aby – bude-li tam československá výstavní budova – nebyla to napodobenina Karlštejna ani napodobenina selské chalupy nebo obilního stohu nebo hory Řípu, nýbrž aby to byl prostě skutečný moderní a účelný výstavní pavilón, třeba jako byly ty na brněnské výstavě. Nevíme, proč vzhledem k ostatním zemím a národům, které budou jistě vystavovati v řádných výstavních budovách, právě my bychom se měli na chicagské světové výstavě prezentovati tak exoticky. Musíme říci upřímně, že je to nápad sice dobře míněný, ale opravdu velmi nevkusný a v podstatě i hodně nekulturní. Vystavme pěknou fotografii Karlštejna uvnitř, ale nevystupujme na chicagské výstavě s takovou nechutnou rytírnou, jakou by byla taková imitace středověkého hradu uprostřed výstavních budov, které by mluvily řečí zcela jinou, dnešní a soudobou a příliš drtivě by s nevhodným romantismem našich milých amerických krajanů v náš neprospěch soutěžily.

Lidové noviny 13. 10.

GBS

Tedy stalo se, co se mohlo čekat a nač jistě byl připraven sám G. B. Shaw, když nám poslal svůj dopis o Rothermerově maďarofilské akci: maďarské noviny opověděly irskému

dramatikovi boj a hlásají bojkot Shawových her na maďarských scénách. Při takové příležitosti nelze si odepřít několik všetečných a téměř zásadních otázek. Například: byly Shawovy hry dávány v Maďarsku proto, že jsou jedním z vrcholů soudobého ducha, nebo jen proto a za to, že přes svou proslulou prostorekost se George Bernard Shaw sám dosud nikdy nevyjádřil o ničem, na čem má dnešní Maďarsko zájem? Je světový dramatik tím, že ho Maďaři hrají, jaksi placen za to, aby neřikal, co si o nich myslí? Smějí vůbec velicí básníci být podrobeni hospodářskému nátlaku? To jsou v podstatě velmi vážné otázky, které by si měl uvědomit zvláště kulturní svět maďarský. Literatura je přec jen něco vyššího a svobodnějšího než mýdlíčka pana Cotyho; zajisté Maďaři mohou nehrát Shawových her, ale tím získají jen jedno: že budou nuceni hrát horší hry a zůstat tak trochu mimo okruh vzdělaných národů. Neodmítnou-li maďarští spisovatelé tento hrubý a nešikovný čin maďarského tisku, dají tím najevo, že sami podléhají hmotné služebnosti více, než je důstojno literatury.

Lidové noviny 4. 11.

TŘICET LET CHUDOŽESTVENNÝCH

V těchto dnech slavilo Moskevské umělecké divadlo toto výročí svého vzniku. Překvapuje, že těch let není víc: ne proto, že by Moskevské divadlo budilo tak historický dojem, ale proto, že bychom mu přičítali mnohem delší tradici. Věříme, že každá kultura, každé dokonalé a zejména kolektivní dílo vzniká pomalu, že potřebuje snad století, aby dozrálo; my sami se skoro denně oháníme tím, že jsme teprve mladý národ, že žijeme kulturně sotva sto let, divadelně sotva šedesát, státně deset let; omlouváme tím každou nehotovost, polovičitost, nedozrálou. Proti tomu si vezměme, že naše divadlo ve svém souvislém vývoji je jednou tak staré jako Moskevští; zdá se, že nezáleží tolik na desítkách let, jako na lidech. Moskevští, to znamená herce i autory, režiséry i publikum; proč se našemu divadlu nepodařilo za šedesát let tak dobře vychovat – aspoň to publikum? Pozdravujeme s úctou ty statečné Moskevské: ty staré klasické realisty i ty mladé a podnikavé z jejich Studia; jejich patriarchu Němiroviče-Dančenka, jejich Moskvina, Kačalova, Pavlova, paní Čechovovou, mladého Čechova, jež je nám ctí považovat za své dobré přátele. Pro sebe však si odneseme z jejich mladého jubilea těžké poučení: že máme víc spoléhat na lidi a hledat lidi než věřit v plod a zrání let.

Lidové noviny 20. 11.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ K DESÁTÉMU VÝROČÍ VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Kladete tři otázky:

1. Co jsme v kulturním oboru za těch deset let měli vykonat,
2. co jsme opomenuli udělat,
3. co tedy máme ještě splnit.

Dovolte, abych se otázel: kteří „my”? Tady jsou tři možnosti:

1. „My” umělci, literáti, herci, muzikanti a kantoři. Tedy pokud se týče těchto „nás”, dělali jsme asi, co jsme dovedli; některé z nás odvedla organizační práce a několik málo politika od vlastní produkce; ale neprodukovalo-li se dost nebo dost lehce, záleží to koneckonců jen na nás. Prostě nedá se z nás vynutit víc, než co umíme.

2. „My”, to jest náš stát. Můžeme upřímně říci, že náš stát udělal v kulturním ohledu hromadu věcí. Založil školy, a záleží na osobách, jaký z nich vzejde užitek; dotoval – třeba skrovně – všechny obory kulturní práce, a záleží na osobách, které o těchto munificencích rozhodují nebo jich užívají, aby se jich využilo produktivně. Nemusím vypočítávat, co náš stát udělal a co by měl ještě udělat; řekl bych zhruba, že pozornost, kterou věnuje kultuře, je úměrná jeho prostředkům. Zlepšovat a doplňovat se dá vždycky, stačíž nám, že tu není zřejmá neochota.

3. „My” veřejnost a obecnost, čtenáři a diváci, my konzumenti kulturních hodnot. Tady by se dalo říci nejvíce; mohli bychom konstatovat, že před válkou a před převratem byl zájem o kulturní věci náruživější a nadšenější; i když je zcela přirozeno, že s novými úkoly stoupl zájem o věci hospodářské, není tak docela přirozeno, že interest o kulturní tvorbu není jenom zastíněn jinými, nýbrž doslovně ochabl. Tady se nesporně něco opomenulo; bylo třeba udržet aspoň tu živou kulturní teplotu předpřevratových dob; snad bylo třeba jít na vnitřní kulturní vývoj a rozšířit okruh kulturních konzumentů ve vrstvách nově vzestupujících. Abychom to nazvali plným jménem: vrstva inteligentská, která určovala předválečné kulturní klima, je proti dříve hmotně slabší, kulturně unavená a neaktivní; vrstvy kolektivně vzestupující pak jsou až dosud velmi málo interesovány na kulturních hodnotách. K čemu nás tento stav zavazuje? Patrně k hledání cest, jak si ten zájem přece jen vynutit; nejspíš i to do značné míry závisí na naší produkci a ještě na něčem: na vědomém kulturním buditelství, což tedy by se týkalo kritiky a tisku vůbec.

Volné směry 20. 11.

VÍTR DO PLACHET

Jednou za rok nebo za dvě léta se vynořují divadelní úvahy, kam právě nyní směřuje divadlo, co je už překonáno, čeho si žádá duch doby, jaké jevištní problémy nám ukládá mentalita dnešního člověka, jakým hereckým a režijním stylem se má vyjádřit duchovní náplň dneška a tak dále: čili zkráceně řečeno, jak a co se má letos hrát. V obdobích nejdéle dvouletých se rozestírají divadelní plachty; hledá se do nich vítr. Divadlo se nechce jenom udržet nad vodou; chce někam plout. Proto čas po čase vycházejí kapitáni a kormidelníci na můstek a starostlivě pátrají, jaký vítr vane po světě. Jakmile ucítí jakýsi závan, vyhlásí radostně a hlasitě, že doba si vyžaduje plout na západojihozápad, a nikam jinam.

(Ve skutečnosti ovšem z různých příčin doba, mentalita, duchovní náplň a jiné ty povětrnostní úkazy nevanou každého večera; jsme-li v úterý nešeni mocným dechem nových duchových hodnot, musí se ve středu dostat širšímu obecenstvu nějaké rozkošné veselohry, ve čtvrtek je nutno vzít zřetel na domácího autora, v pátek přijde kousek retrospektivy, v sobotu rozkošná veselohra, v neděli vytrískaný lidový kus a tak dále; obyčejně se řečená duchovní náplň omezí na tři nebo čtyři premiéry do roka, kdežto těch dvacet ostatních premiér hledí vyhovět závanům méně pokrokovým a proudům méně objevitelským. Ale to jen tak mimochodem.)

Přiznávám se, že jsem zcela rozhodně na straně duchovní náplně a soudobých problémů; že považuji za velmi naléhavou potřebu divadla, aby vědělo, kam pluje; že jsem pro všechno, co se nazývá program, styl, vývoj a podobně, – s jediným obmezením: aby to nebyly programy a problémy jednoho roku, nýbrž desítek let, generací, národních kultur a dějinných hnutí. Jsem tedy bez výhrady pro to, aby divadlo mělo svůj směr; ale máme-li ještě zůstat při svém přirovnání, směr dobře vedené lodi nezávisí na větru, který vane, nýbrž na nákladu, který loď veze za nějakým určením; toto určení se ovšem neřídí podle větru.

Čtu-li občas programové články divadelních činitelů, ve kterých se dozvídám, jaké nové duchovní a formální hodnoty má dnešní divadlo uskutečňovat, přepadá mě pocit nejistoty, na koho se tyto tak výmluvně vytýčené úkoly vlastně vztahují. Divadlo je totiž věc poněkud složitá. Mimo jiné jsou tu například autoři divadelních her. Nevím, pokud se autoři divadelních her dovedou řídit duchem doby platným pro tuto sezónu. Jsou to pohříchu lidé různého věku a různých zálib; patrně by se nepodařilo složit z nich mužstvo, táhnoucí za jeden duchový provaz. Netroufal bych si spárovat ve jménu ducha doby dejme tomu O'Neill a slečnu Jesenskou, nebo Rudolfa Medka s Majakovským. V soudobých autorech se jeví duch

doby velmi neukázněně; byl bych ve velkých rozpacích, kdybych z mně známých divadelních autorů měl vyždímat něco vzdáleně podobného duchu doby nebo stylu doby. Někdy se stane, že divadelní myslitelé pověsí celého ducha doby na jednoho autora; ten úraz se stal tuším Pirandellovi; netrvalo to ani dva roky a plášť ducha doby mu byl stejně nezaslouženě stržen z ramen. Protože nelze autory předělávat, lze si z nich aspoň vybírat; ale na to by bylo třeba divadla specializovaného, kde by duch doby nemusel těkat řekněme od Vautela po Euripida. Repertoární divadlo, vrhající do světa nejméně dvacet kusů ročně, bude nutně na štíru s duchem doby přinejmenším v patnácti kusech z řečených dvaceti. Zdá se, že cesta za programem nevede od nás autorů ani od divadelních kusů – bohužel.

Za druhé, divadlo jsou herci. Je možno nacvičit dobrého herce, aby jeden kus hrál stylizovaně a druhý kus naturalisticky; aby v jedné sezóně vyhrál parádní roli ve stylu expresionistickém a v následující sezóně ve stylu lidské prostoty. Jenže v takových případech to bude jenom grimasa, a nikoliv osobní výraz herce. Styl herectví se může měnit od generace ke generaci; ale nemůže se měnit od sezóny k sezóně. Divadlo vládnoucí obratnými herci si může na každou premiéru pořídit jiný styl; ale mít může jenom jediný styl, rostoucí z jeho hereckých individualit a z ducha ansámblu. Divadlo se hraje, ale styl se nehraje; budu-li nejdřív vymýšlet herecký styl a pak do něho zaučovat herce, vyjde z toho kompromis stěží na třicet procent. Bylo by možno vychovat ansámbl ve zcela určité herecké a režijní koncepci; ale to předpokládá spolupracovat s ansámblem co nejtěsněji po řadu let a nepřipustit, aby musel po čtyři pětiny ostatních zkoušek a večerů honit s jinými režiséry jiné koncepce. Zkrátka hledá se pro divadlo duch doby; pohříchu hledá se bez herců a mimo ně.

Pak je tu režisér. Režisér se může poměrně nejsnadněji oddávat představám, jak má vypadat moderní scénické a herecké umění. Připusťme, že může svou koncepci do jisté míry prosadit. Jenže v každém divadle je jistě několik jiných režisérů, kteří mají také svou koncepci a hledí ji do jisté míry prosadit. To znamená, že divadelní sezóna v jediném divadle vypadá tak trochu jako sbírka vzorků, jak to má nebo nemá nebo všelijak může vypadat. To ještě není žádné neštěstí, ale jaksi nám to bere právo vážně prohlašovat, že v divadle usilujeme o nějaké zásadní stylové koncepce nebo o jakýsi výrazový směr. Taková věc jako styl nebo směr se nedá vyřídít několika večery. Buď je ve všem, nebo není vůbec.

Čtvrtá strana, která má notně co činit s duchem doby, je publikum. Každého roku si někdo zaprorokuje, že publikum je už syto toho nebo onoho a žádá si něčeho nového. Obyčejně se pak ukáže, že si publikum žádá něčeho naprosto nenového; z čehož plyne jen jedno poučení, že se vůlí publika nemáme vůbec ohánět. Není důležitá otázka, co si publikum žádá; důležitější je otázka, k čemu můžeme publikum dostat, co mu můžeme přinést s jakousi

vyhlídkou, že to pochopí. Docela právem se říká, že publikum nevede, ale má být vedeno; dobrá, má-li však být vedeno, musí být především kriticky váženo a hodnoceno. Nestarejme se příliš o to, co publikum chce; ptejme se raději, jaké je a jakým je chceme a můžeme mít.

Kdyby nám zcela vážně šlo o to, jaký program, směr nebo styl nebo jakou duchovou náplň má mít moderní divadlo, byl by to úkol daleko rozsáhlejší a přitom daleko skromnější nežli všechny ty programové a zásadní projevy, se kterými se občas setkáváme; byl by to také úkol na dlouhé lokte. Znamenalo by to pracovat daleko víc s danými skutečnostmi, vycházet ze všeho, co je dáno. Dáni jsou především dramatikové se svými hranými i nehranými kusy; není-li plný „duch doby“ v nich, nebude ani na jevišti; koneckonců v divadle jako ve všech jiných věcech života záleží víc na obsahu než na sebelepším režisérském balení. Divadlo se bude řídit materiálem, který je po ruce; nebude dělat meče z olova nebo klíče ze skla. Vývoj divadla zůstane závislý na vývoji dramatické literatury; tím je dán směr, ale také meze všeho ostatního divadelního úsilí. – Dáni jsou herci se svým vysoce osobním uměním; je možno je pěstít, ale není možno je prostě předělat. Stoprocentní výkon může herec podat jen tehdy, je-li, jak se říká, celý ve hře; optimum divadla je v ansámbly, který je nesen jedním duchem – ovšem svým vlastním. – Dáno je publikum a jeho optimální úroveň; nikdy se nemá klesnout pod ni. – S publikem je dána i veřejná odpovědnost; „duch doby“ znamená i určité mravní a kolektivní ideály, které platí nebo které mají být uplatňovány. – Tedy to je celá řada skutečností, jež divadelní tvůrce nachází mimo sebe a se kterými musí počítat; do jisté míry může mít na ně vliv, ale jen tehdy, pracuje-li s nimi soustavně a trvale. Žádný skutečný styl, žádný plný „výraz doby“ nevznikne, neshodne-li se koneckonců autor, herec, režisér a obecenstvo na jisté společné divadelní a životní kultuře. Být vůdcem divadla znamená mít genialitu spolupráce.

Nové české divadlo 1928–1929

DVA ČESKÉ CESTOPISY

Prof. dr. Karel Domin: Dvacet tisíc mil po souši a po moři.

Kniha první: Cesty po Západní Indii

T. F. Šimon: Listy z cesty kolem světa

Je dosti příznačné, že teď zřejmě přibývá našich krajanů, kteří prolézají všechny kouty světa, jako pan Welzl mezi Eskymáky nebo pan Neoral v brazilských rančích a pralesích. Může se říci, že jsme se dali do cestování ve velkém; cesta sedmdesáti tisíců legionářů kolem světa, to je turistická výprava, jaké si dosud nedopřál žádný druhý národ. Skoro se zdá, že tím

je u nás založena jakási světoběžná tradice: Honza za pecí dostal chuť nejen se dívat na svět, ale dívat se na celý svět.

Máme v rukou dvě nové knihy cest: jednu, mohutný svazek o sedmi stech stranách, napsal učenec, botanik, který jel na vědeckou výpravu, ale přitom metodicky studoval vše, co se týkalo končin, jež navštěvoval, ať to jsou dějiny, nebo hospodářské poměry, nebo geologie. Druhou, menší a úhlednou knihu dopisů a obrázků, vydal malíř okouzlený mnohotvárnou tváří světa. Kus cesty, od Nového Yorku po Západní Indii, dělají oba po téže trati: tady můžete bezprostředně srovnávat tu různou metodu nazírání vědeckého a uměleckého. I botanik hledí vyličít tu nesčíslnou krásu světa, ale co chvíli se zastaví u kauzálních problémů – hned v té první části je to staré tajemství Sargasového moře. Se zájmem botanika jde ruku v ruce zájem o plodiny, a tím o hospodářské poměry západoindických ostrovů; s tím opět metodicky souvisí další zájem o osídlení a o koloniální dějiny tohoto tropického světa. Poměrně méně pozornosti věnuje prof. Domin etnografické a folkloristické stránce: je vidět, že jeho všímavost se nese víc k podmínkám přírodním, – ale právě zde se od něho dozvíte neobyčejně mnoho. Je poutavý právě tím, že je zcela přesný; je to nesentimentální cesta vědecky orientovaného pozorovatele; jenže zrovna ten odborný zájem o přírodu je okřídlen něčím tak živým a nakažlivým, že to můžeme nazvat jen vášnivou láskou k přírodě. I pozorování a poznávání je vášně a dobrodružství; dobrá polovina kouzla dalekých zemí je v té touze poznat něco nového. Knihu profesora Domina může číst se stejným požitkem chlapec jako muž; právě ta jadrná všestrannost a odbornost vás na každé stránce upoutá něčím, co jste dosud znali jen ve školácké povšečnosti a co vám poučený cestovatel vyloží daleko zajímavěji, protože daleko přesněji: dejme tomu světový problém cukrové třtiny; nebo osud Kryštofa Kolumba v rámci zemí jím objevených; nebo výbuch Mont Pelé; nebo tropickou vegetaci; nebo problém otroctví. K tomu připočtete bezpočet opravdu krásných fotografií autorových. Vcelku kniha, jaká i ve větších literaturách se objeví jednou za řadu let.

Knihy malíře Šimona je daleko intimnější; čtenáři tohoto listu z ní znají řadu kapitol – tady k nim přibývají autorovy kresby, jež více než ilustrují text; malíř jel za kořistí obrázků, ale už mu nestačila ruka ani čas, – proto dokresluje slovem tu horu divů, to Alibabovo bohatství, které našel ve světě. Malíř vám nic nevysvětluje, ale s optickou libostí zapisuje, co viděl: lidi, krajiny a díla umění. Tady zase můžete ocenit jiný druh přesnosti: malířovy oči si všimnou nesčíslných detailů, ať je to účes, barevná kytlice, nebo krásná nádoba. „Snad je k tomu třeba kultivovaných očí a nadšení malíře, aby viděl v pracujícím kuliovi, skromně v jakési indigově modré haleně zahaleném, s bambusovým, trychtýřovitým kloboukem na hlavě, nebo v hlavičce spícího děcka s černou štetkou ebenově lesklých vlasů, vyčnívající ze závěsu na

zádech japonské chůvy, krásný, malebný zjev.” T. F. Šimon dovedl celkem i pěkně popsat, co viděl kultivovanými a nadšenými očima malíře. Ty dva cestopisy zaujmou pozorného čtenáře nejen zeměmi, po kterých ho provádějí, ale i tím živým a názorným rozdílem dvojího tak různého vnímání, dvojího úsilí zmocnit se cizí a překypující skutečnosti. V druhé knize vadí jen to, že v ní nejsou správněji korigovány drobné anglické citáty.

Lidové noviny 5. 1.

„JEJICH DOSLOV KE SPORU S BRATRY ČAPKY”

Pana Stříbrného Nedělní list přináší projev výboru spolku českých spisovatelů Máj, který si stěžuje do toho, že ministerstvo zahraničí dalo pokyn čs. zastupitelským úřadům za hranicemi, aby v zájmu čs. autorů ohlašovaly neoprávněné provozování čs. her za hranicemi pražské divadelní agentury Centrum; neboť spolek Máj má také divadelní agenturu a cítí se dotčen tím, že jeho agentura nebyla v řečeném výnosu uvedena. – Až potud jde o spor dvou agentur; ale páně Stříbrného tisk z toho vykouznil „stranickou propagandu za hranicemi” a diví se, „jak bratři Čapkové, vždy tak pohotoví v mentorování a poručníkování, neuměli nalézt odpověď, když jsme ministerský výnos publikovali. Ačkoli se dušovali, že žádná propaganda oficiálně se jim nedělá ani se k ní nepomáhá úřady republiky, byli zticha, když jsme souvislost dokazovali. To je u nich příznačné, že ztrácejí chuť i odvahu odpovídat na otázky, ač sami chtěli by kdekoho nepohodlného umluvit... Takhle končí jejich gesto!”

Skutečně nemáme chuti odpovídat na věci příliš neomaleně hloupé nebo takové, které se nás vůbec netýkají; ale chce-li tomu mocí mermo tisk pana Stříbrného, tedy budiž!

1. Dozor, aby čs. autoři nebyli za hranicemi bez svého vědomí a svolení bezesmluvně hráni, není zajisté propaganda; je to jen ochrana práv čs. občanů.

2. Za to, že tohoto dozoru se nedomáhala divadelní agentura Máje, ovšem nemůžeme, protože nejsme členy Máje.

3. Pokud rozumíme protestu Máje, netýká se toho, že by agentura Centrum hájila zájmů bratří Čapků, nýbrž toho, že se naopak nabídla hájit zájmů všech československých autorů hraných za hranicemi; co tedy s tím máme co dělat my?

4. Agentura Centrum nezastupuje jenom bratry Čapky, ale mnoho jiných autorů; mezi nimi též například Rudolfa Medka nebo Viktora Dyka. Mínil-li tisk pana Stříbrného, že bylo ublíženo agentuře Máje, ať to vyčte těmto pánům – má k nim blíže nežli k nám.

5. Je-li jaký doslov, tedy je zcela prostě tento: Tisk pana Stříbrného napsal, že divadelní úspěchy Františka Langra a bratří Čapků za hranicemi dlužno přičíst těžkým prachům našeho

ministerstva zahraničí. Autoři takto napadení požádali tisk pana Stříbrného, aby tuto špinavou pomluvu dokázal třeba jediným tróníkem. Tisk pana Stříbrného to nečinil, a učiniti nemůže. Tedy to byla nepravda, hloupá neslušnost a pomluva.

Lidové noviny 18. 1.

PAN ŘEDITEL

V těchto dnech je – proti své vůli – nucen oslavovat svou sedmdesátku dr. František Fuksa, dříve ředitel městských úřadů na Královských Vinohradech a teď už po pěknou řadu let ředitel Městského divadla na Královských Vinohradech. Jeho ředitelování u vinohradské obce, to by byla jiná kapitola, potřebující jiných pamětníků; neboť být při vybudování předměstské obce v moderní město, změnit úvozy, pole a zelinářské zahrady za Koňskou branou ve velkou čtvrť donedávna nejlépe vybavenou, k tomu bylo třeba důkladné, jak se říká, gründerké energie; ale spočítat, zač všechno vděčí Královské Vinohrady svému řediteli, by skoro znamenalo psát historii nynější dvanácté čtvrti pražské. Jenže pan ředitel zůstal panem ředitelem v jiném smyslu; stal se velikým divadelním tátou divadla, které kdysi vyfechtoval; už patnáct let opatruje, spravuje a vede ústav, který si už bez něho nelze představit. Vězte, že to není maličkost, vyplatit divadlo téměř bez subvencí, vydělávat chleba a přitom dělat umění, za málo peněz vykouzlit mnoho muziky, překonávat krize, vyplouvat z bouří, vládnout pevnou a hedvábnou rukou v tom nepokojném prostředí, kterým vždy je divadlo, být úzkostlivým hospodářem a přitom nejlepším přítelem všech, se kterými pracuje; k tomu je potřeba něčeho ještě většího než velké energie a moudrosti; k tomu je třeba veliké a vzácné lásky k věci. Ředitel Fuksa nestojí o oslavy; ale prostý dík za to velké kulturní dílo mu nebude nemilý.

Lidové noviny 2. 2.

FAGULE A ČTK

V těchto dnech se ocitla ve všech novinách zpráva, že vlaky stojící na nádražích přimrzly ke kolejím a musely být ohřívány „fagulemi“. Tato zpráva svědčí nejenom o krutých letošních mrazech, nýbrž i o zvláštních potížích, které má ČTK s češtinou, když si ne a nemohla vzpomenout na docela dobré české slovo „pochodeň“. Snad ta barvitá lidová řeč naší oficiální tiskové kanceláři zachutná tak, že nadále bude ohlašovat, že ministerská rada měla sicunk,

kde udělala řadu pešlusů hlavně ve frsichrování privátbeamtů. Ať na tuto cestu svítí naší ČTK ty fagule!

Lidové noviny 16. 2.

MILÝ MIROSLAVE RUTTE,

rozebíraje rozvážně mou poslední knížku, ukazujete v Národních listech téměř přesvědčivě, jaký úpadek je takový Poslední soud z Povídek z jedné kapsy proti Tribunálu z Trapných povídek. Děkuju Vám za tento objev; ale jak Vám je známo, porušuji nadmíru rád přírodní zákony; například s oblibou dělám úpadek v obráceném časovém pořadí: zdola nahoru. Poslední soud vyšel totiž v Nebojsovi roku 1919, kdežto Tribunál vyšel pár let později, roku 1921. Ale za to Vy nemůžete; to je má vina, že dělám takové extratury. Pozdravujte svou partaj.

Váš Karel Čapek

Lidové noviny 24. 2.

FILM VERSUS DRAMA

Abychom to řekli jasně, je to poněkud nerovný zápas; film sice neútočí na drama, ale bere mu z kapsy publikum; drama se sice ohrazuje proti filmu, ale nemůže se mu při nejlepší vůli dostat na kobytku. Není zatím vyhlídky, že by se dramatičtí autoři a kritikové, místo aby nespokojeně potřásali hlavou nad úpadkem lidového vkusu, vrhli na kinematografy a zpívající válečné písně je zapálili; nebo aby se naopak vrhli na filmové řemeslo a začali sami natáčet filmy. Četli jsme nedávno, že pan G. B. Shaw se uvolil hýbat se před filmovým aparátem jako živý a potřást rukou malé holčičce. Není vyloučeno, že ho ještě uvidíme ve filmu, jak uhání po arizonských llanos na neosedlaném koni nebo zachraňuje z hořící farmy slečnu Glorii Swansonovou. Ale i to bude daleko spíše úspěch filmu než úspěch dramatické literatury. Jednoho dne – doufejme, že to bude dříve, než se bude dávat poslední divadelní hra před posledním dřímajícím divákem – si bude musit Drama položit otázku, čím v této nerovné soutěži disponuje a co mu Film nemůže vzít. Myslím, že to jsou dvě věci a že by bylo rozumné, aby divadlo hledělo těchto dvou svých zbraní co nejlépe využít. První z nich je, co bylo první nejen na začátku Dramatu, nýbrž i na začátku světa: totiž Slovo. Přes všechny pokusy s Mluvicím Filmem zůstane skutečně mluvené slovo vyhrazeno divadlu, jednak z jistých technických důvodů, a za druhé proto, že jakmile by slovo ve filmu nabylo

rovnocenného postavení s obrázky, přestal by prostě film být Filmem a stal by se Dramatem, což bychom ovšem museli nazvat vítězstvím Dramatu. Obávám se, že se toho dokonalého a snadného triumfu Dramatu nedočkáme; skutečně můžeme říci, že divadlo je chrám mluveného slova, dokonce ve větší a vážnější míře než dejme tomu parlament. Záleží na autorech a hercích, aby si uvědomili tuto metafyzickou a absolutní privilej divadla; záleží na autorech a hercích, aby jí nezneužívali. Noviny zbavují lidi nutnosti, aby si říkali, co je nového; rádio je zbavuje příležitosti vyjadřovat po večeri své názory o různých věcech života; kinema jim dává možnost bavit se mlčky a beze slov. Divadlo je uprostřed moderní civilizace poslední ostrov, ve kterém se v jakémsi okouzlení udržuje v původní čistotě a naivitě onen prastarý vynález: mluvené slovo; udržuje se tam prastarý a překrásný zvyk: že se lidé dorozumívají mluvením, mávajíce přitom rukama; že neužívají strojů ani značek, nýbrž jenom Slova. Po té stránce má divadlo před sebou velikou budoucnost, tak jako všechny věci, které mají velikou minulost; je nenahraditelné; je to posvátná rezervace mluveného slova.

Druhá přednost divadla je herec – ne proto, že hraje lépe než filmový herec, ale proto, že je skutečný, že stojí před námi tělesně. V dnešní civilizaci divadlo přestává být domem iluzí a stává se domem skutečnosti. V životě už málem nemáme příležitosti, abychom se dvě nebo tři hodiny klidně dívali na několik živých lidí, jak chodí, usedají a povídají si o zajímavých věcech. Chceme-li strávit pár hodin kontemplativním pohlížením na podivnou skutečnost, jak vypadá lidský tvor, musíme jít do divadla. Ve svém praktickém životě vidíme lidi celkem jenom míjet nebo je vidíme jenom odzadu skloněné nad psacím strojem; ale obyčejně nevíme, jak si vyznávají lásku, jak se zabíjejí, jak se dohovořují ve svých důvěrných a tragických záležitostech. Herec ve filmu je stín, herec na divadle je skutečnost. Čím více budeme nakloněni skutečnosti, tím spíše se budeme vracet do divadla; ale i zde záleží na autorech a hercích, aby nasýtily tento náš hlad. Je velikým úkolem herců, aby nám předváděli živé lidi, tuto vzácnou a téměř neobvyklou podívanou. Pokud budou herci, bude i divadlo. Pokud se budou rodit podivní lidé, kteří mají divokou potřebu představovat živého člověka křikem a posuňky, dobrá, do té doby si nemusíme klást otázku, zda bude divadlo pohlceno jakýmkoliv jiným zájmem.

Krom toho zbývá Dramatu ještě jedna možnost: odkoukat Filmu tajemství jeho úspěchu. Toto tajemství bylo známo některým dramatickým autorům a občas jaksi upadá v zapomenutí, ne proto, že je příliš subtilní, ale spíše proto, že je příliš prosté; je to dobrá vůle bavit a zajímat diváky a mluvit přímo z jejich srdcí.

Studio, březen

PŘÍPAD S VIMPERKEM

V nedělních Národních listech kdosi, kdo se zapomněl podepsat, otiskl s vynecháním mého jména mou povídku z Lidových novin Případ s dítětem s touto poznámkou:

„V jednom vimperském kalendáři četli jsme dojemnou povídku o tom, jak kterési mamince ztratilo se dítě. Zvláštní náhodou nebylo však v kalendáři uvedeno jméno původcovo. Poněvadž máme na autoru zvláštní zájem, prosíme svoje čtenáře, zda by z připojeného úryvku neuhodli jeho jméno.”

Pokud tomu rozumím, má to být patrně vtip, naznačující, že mé povídky mají literární úroveň vimperských kalendářů. Pokud mne se týče, dal bych rád komukoliv šesták za dobrý vtip. Ale kdybychom dejme tomu doslovně otiskli v Lidových novinách úvodník doktora Karla Kramáře s poznámkou, že tento rukopis nám jako kuriozitu donesl jistý dozorce z Bohnic, nebo článek pana senátora Viktora Dyka s redakčním výkladem, že tyto tlachy pronášel neznámý trhan v putyce, obávám se, že by takový vtip nazvaly Národní listy uličnictvím, hrubostí a manýrami Hulvátova. Myslím dokonce, že by to tak pojmenovali právem. Nevím, kdo by si přál, aby se takový vtip stal národním zvykem. Zatím je duševním majetkem Národních listů.

* * *

Ad vocem těch vimperských kalendářů: náhodou mi dosud žádný nepřišel do rukou, ale předpokládám, že nepěstují hrubosti a štvání, osobních urážek, neúcty, klevet, osobní msty, násilných smilstev, politického otravování, stranické vzteklosti a jiných takových věcí. Přiznávám se ochotně, že bych byl raději na literární úrovni vimperských kalendářů nežli na literární úrovni jistého epigramu o Špačkovi, který přeplaval Kanál. Pokládal bych za literárně čestnější a slušnější být dodavatelem dojemných povídek pro vimperské kalendáře nežli být pisatelem artiklů placených za politickou nenávisť. Z důvodů osobních i zásadních by mně byl milejší Vimperk než Večerní list nebo Národ nebo Večer, nemám-li jmenovat ještě jiné. Nestyděl bych se za vimperské povídky; ale velmi bych se styděl, kdybych měl být literárním koryfejem a exponentem oné tiskové skupiny. Naštěstí toto nebezpečí mi nehrozí: to místo je dobře obsazeno. Když Vimperk, tedy Vimperk; je mi tam mravně lépe, než by mi bylo v dnešních Národních listech, i kdyby se pan Sís ještě desetkrát pokoušel mě do nich přetáhnout.

Národní listy píší, že „mají zvláštní zájem na autoru” oné vimperské povídačky. Mohu jim posloužit: je jím Karel Čapek, druhdy člen jejich redakce. Nuže, něco za něco: já zase mám

zvláštní zájem na autorovi onoho vimperského vtipu; i prosím Národní listy zdvořile, aby mně za mou ochotu posloužily jménem onoho vtipného muže. Může jím být někdo z neliterárních, politických nebo politicky závislých redaktorů nebo spolupracovníků Národních listů; ale pak snad poněkud nešetrně vyrušil ze snů Miroslava Rutteho, který ještě před několika dny v Národních listech soucitně se usmívaje věštil, že politika a literární kritika nemají spolu co dělat; tím by se trochu trapně ukázalo, že právě v Národních listech soudí literaturu pánové od politického kopyta. Nebo to udělal některý z redaktorů či spolupracovníků literárně kompetentních; pak ho žádám rovnou, aby se přihlásil svým jménem, neboť je pod ctí literáta, aby inzultoval druhého autora pod maskou anonymity. To by už přestával vtip; pak by šlo o literární zákeřnost. Prosím ho snažně, aby nezůstával za rohem; snad se nebude stydět za svůj žertík. Přít se s ním nebudu; ale rád bych, aby bylo známo, s kým máme tu čest.

Lidové noviny 6. 3.

ŠESTÝ A SEDMÝ BŘEZEN

I když už dovršil své životní dílo, i když nám byl už více patriarchou než činným současníkem, bude nám bolestně chybět ten krásný stařec s bílým, splývajícím vousem, ten kmetný junák širokých plecí, Josef Holeček. S ním pohřbíváme kus starého života, jako bychom se srdcem sevřeným viděli padat starý strom. Josef Holeček měl skutečně rozložitou krásu, důstojnost a monumentalitu velmi starého a ušlechtilého stromu; ztrácíme ho s podobným steskem, jako když vítr vyvrátí věkovitou lípu; jen jeden památný strom padne a celý širý kraj už není ten, jaký býval. Je to, jako bychom s těžkou rakví Josefa Holečka kladli do země generaci našich otců.

Náhoda tomu chtěla, že smrt tohoto kmeta se přiřazuje k narozeninám muže o tři roky staršího. Nuže, je tomu právě rok, kdy jsme viděli ty dva spolu hovořit: oba velcí a rovní, junáci oba, ale ten jeden byl stařec, a ten druhý, skoro chlapecky štíhlý, byl muž; ten jeden byl minulost ctihodná a romantická, a ten druhý byl přítomnost se vši její aktualitou, vědomím cíle a i trpkostí. Hovořili spolu přátelsky a blízce, oba stříbrných hlav, oba skoro stejně staří, ale mezi nimi bylo dělítko dvou dějinných epoch. S Josefem Holečkem klademe s úctou do půdy tu minulou.

Lidové noviny 7. 3.

PŘÍPAD S PRAVICÍ

V nedělních Národních listech odpovídají hned tři pánové na můj Případ s Vimperkem. Pohříchu žádný z nich se nehlásí o tu čest, být původcem vimperského vtipu; spíše dávají najevo, že s ním neměli co dělat. Na to si už v Národních listech musíme zvyknout, že jejich odpovědní redaktoři, referenti i šéfové sem tam ujišťují, že s tím nebo oním článkem neměli nic společného. Práví-li například pan Sís, že se silvestrovskou aférou se nadělalo mnoho zbytečného hluku, pak už opravdu nevíme, kdo v Národních listech dovoluje ten zbytečný hluk. Patrně tam straší nějaký nezkrotný a neodpovědný duch; jeho jediný bližší popis je, že je anonymní.

V jedné věci bych rád panu Sísovi přisvědčil. Vyčítá mi, že mám zlost na Národní listy, jichž jsem býval členem, a na jejich stranu, u jejíhož vzniku jsem za války stál. Pan Sís vložil prst do rány. Mám opravdu zlost na ten list a tu stranu; nemohu jim odpustit, že zradily ducha státoprávní demokracie z roku 1917 a že snížily program, ke kterému jsem měl čest se hlásit, až na úroveň – dejme tomu Národa. Jsou lidé, kteří tu změnu spolkli jako malinu; přiznávám se, že nejsem ani tak lhostejný, ani tak – jak bych to honem řekl? – tak ohebný.

* * *

Ale promiňte, vraťme se k věcem literárním. Nerad bych připustil dojem, že jsem se přel s literární kritikou, které se nelíbila má tvář. Předně milerád nechávám žít kritiku v domnění, že jejím úkolem je dávat známky jako pan učitel; a za druhé jsem za ta léta na všechno zvyklý. Už o mně psali, že jsem plagiátor, hulvát, subvencovaný autor, pes a ledacos tomu podobného; po těch zkušenostech mně kritika Národních listů připadala jako jarní vánek. Dojímá mě jenom to, že všichni tři pánové si tak váží autora Loupežníka a Božích muk. Dotyčný autor totiž udělal svého času poněkud jiné zkušenosti; tehdy Boží muka nemohla nalézt nakladatele a byla kritikou bezmála umlčena; po premiéře Loupežníka se v nápadné řadě kritik objevil úžas, jak se kus tak bídný mohl dostat na prkna Národního divadla. Skutečně si nemohu na kritiku stěžovat; jsem na ni zvyklý.

Ale nebylo by dobře, abychom si zvykli na něco jiného: na politickou pěst ve věcech kulturních. Nebudu chodit kolem horké kaše; míním fakt, že u nás se začíná i v umění provádět třídění duchů podle pravice a levice. Byla založena Umělecká rada jako fronta víceméně levá; považoval jsem to od začátku za chybu a varoval od ní; ale zatím se krom jejího založení nestalo žádné další neštěstí. Na druhé straně je a má se náramně k světu docela

jiná fronta, bohužel musím říci pravá: onen řetěz anonymů, kteří si hrají do ruky v Národě a Večeru a tisících pana Stříbrného a fašistických plátcích; anonymů spojených společnou nenávistí i společnou přízní. Miroslave Rutte, měl byste se na to podívat; viděl byste, jaké třídění duchů, jaký brutální zářez mezi pravicí a levicí se tady provádí; jak neomaleně se tady politika hrne do našeho kulturního krámu s porculánem. To jsem vám chtěl připamatovat, neboť stalo se něco, čeho jste snad nezasloužil: dodával jste municí této nepěkné frontě. Citovali si vás s libostí: to by vás mělo zarazit tak, jako by zaráželo mne, kdyby mne s libostí citovalo Rudé právo. Stala se v tom tisku nehorázná věc: bylo zneužito autora nám oběma milého, aby se jím třískalo jako obuškem do hlav levice. Milý Rutte, v té kampani se vaše jméno vyskytnout nemělo; tady přece nešlo o levici (jen si přečtete recenze v levém tisku), ale o spornou otázku legionářskou. Bylo od vás hezké, že jste se Rudolfa Medka ujal proti hrubým slovům; ale mohl bych vám připomenout daleko hrubší literární invectivy, které vás kupodivu nepohoršily. Stalo se, že celý tisk pravice kolportoval šerednou demagogickou lež, že vlastenecký básník má být na nátlak levice zbaven místa; tady jste opomenul zadumat se nad tím, kdo vlastně zneužívá literatury k politickému štvání. Miroslave Rutte, mějte se na pozoru, abyste, hádaje se s levicí, nemluvil za tamtu frontu! Tady nejde o to, kdo bude mít poslední slovo v nevinné zábavě polemické; jde daleko vážněji o to, kdo u nás za těch okolností ovládne pole kulturní: zda anonymní a politicky služební práčata večerníkového bloku, nebo –

Tuto otázku bych rád odevzdal jiným.

Lidové noviny 13. 3.

MAGISTER DIVINUS

Zemřel, a jeho smrt jistě byla tichoučká a svatá jako jeho život; jistě Jakub Deml otevřel okna toho bílého pokojíku v Jaroměřicích, světničky bílé a chladné jako venkovská kaplička, aby pustil do nebe duši nebožtíka. Můj bože, jaký ho teď musí býti trochýtek! Býval vždy tak drobný a křehký a teď, když tak dlouho stonal, zbývá z té vetché tělesné schránky ještě míň. Jen ta sokratovská hlava zůstává veliká a těžká; příliš veliká a moudrá na tělo tak slabé. A i to útlé tělo mu bylo obtíží; jedl, jako by se za to hanbil, neschopen starat se o cokoliv, čemu se říká pohodlí, oděv, hmotné stránky života. Na první pohled byste mluvili o životě asketickém; ale nebylo to odříkání, byl to život tak zduchovnělý, že již byl skoro mimo hmotné věci života. Měl oči člověka, který tělesně mnoho trpí; ale nikdy se toho nedotkl slovem. A někdy říkal věci tak podivné a krásné, že byste řekli, že už nepřicházejí z tohoto světa.

A přece Otokar Březina i ve své samotě, ve své poustevně lpěl na životě, na člověčenství, na dnešku nesmírnou silou lásky. Snad musel být tak sám, aby mohl tolik milovat; snad musel být odpoután od života, aby jej mohl milovat v celé jeho šíři a složitosti. Měl stejný poměr něhy a úcty k technické kultuře, jako k přírodě, k básnictví, jako k vědě, k lidským zájmům, jako k posledním a božským tajemstvím. Duch úžasný ve svém poznání; ale daleko úžasnější a jedinečná krása byla ta univerzální něžnost a šetrnost ke všemu, čímkoliv se kde projevuje tvořivý a hledající duch lidský nebo veliký pud života. Není dnes ve světě ducha všestrannějšího a harmoničtějšího, než byl Březinův; nikdo nám neodpoví slovy smířlivějšími na náš nepokoj a naše konflikty. Tam, kde není odpovědi na bolest člověka a rozpory lidského světa, dovedl Otokar Březina říci slova lásky: Ano, život je tak nesmírně složitý. Jemu, samotáři, člověku nejplaššímu, muži, který se odřekl světa, jste to bez námitek věřili; bylo to tak podivné, slyšet ze rtů poustevníka oslavu života.

Nebylo na něm vzezření ani krásy; jen jeho velké krátkozraké oči zářily za brejličkami. Plachý, skromný, skoro rozpačitý; ale když se rozmluvil v té své střízlivé a chladné světničce, mohutněly jeho tlumené meditace jako chrámové varhany. Zdálo se, jako by drobný a geniální regenschori s očima zářícíma preludoval na nástroji daleko ohromnějším než on sám; slyšeli jste zpívající píšťaly idejí a rejstříky kultur, Hlas Člověka i Hlas Andělský, satyrskou šalmaj i polnici vítězství. V jeho slovech se klenula bohatá a vznosná melodie, neboť vězte, že myšlenky mohou být stejně krásné a čisté jako tóny. Kolikrát jsem chtěl sledovat moudrého učitele, který vše poznal a promyslel, ale místo toho s úžasem jsem slyšel jen velikého umělce, z jehož mozku se řine hudba ohromující ve své harmonii a božské kráse! Kolikrát chtěl jsem si zapsat jeho slova, abych s lítostí shledal, že píše jen slova místo mnohohlasého chorálu! Nyní budeme neumělými prsty na nástroji, který nám nechal, vyťukávat jednotlivé hlasy a píšťaly, kterým vládl; ale mistr umělec, magister divinus, už nebude na nich rozehrávat svou nekonečnou, všemi hlasy světa zpívající, všechny hlasy světa vysoko povznášející hudební meditaci. Nikdo z nás ji nemůže opakovat; ale víme aspoň to, že to bylo velebení boha.

Lidové noviny 26. 3.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ O MODERNÍ GALÉRII

Ad 1. Případ Bohumila Kubišty je ostuda už chronická. Musíme patrně vyčkat, až nebudou v kuratoriu Moderní galérie zasedat pánové, kteří na Kubištu za jeho života osobně zanevřeli.

Ad 4. Taková Société des amis by byla dobrá – předpokládajíc, že by Moderní galérie sem tam (aspoň dodatečně) přijala a vystavila její dary. I ty nejlépe dotované galérie u jiných národů vykazují velké procento soukromých donací. Snad by se podařilo i u nás zorganizovat soukromé mecenášství; otázka jenom je, zda by se správa Moderní galérie nechovala příliš tvrdohubě k darům jí vnuceným. Tedy dohodnout se předem s řečenou správou. Hlásím se už teď za člena Společnosti.

Musaion, duben

GEORGE BERNARD SHAW A BULHAŘI

Večerní list přinesl protest pražského spolku Bulharské sed'anky proti provozování Shawovy hry Hrdinové (The Man and the Arms). Doufejme, že žádný jiný český list se nepropůjčí nerozumnému protestu našich bulharských přátel. Shawova hra, hubatá jako všechny hry velikého ironika, si dobírá Bulhary daleko mírněji, než jiné jeho hry si dobírají Brity nebo Irčany. G. B. Shaw, který nešetřil vlastních krajanů, si získal právo na to, být nepříjemným jiným. Překvapilo by nás, kdyby naši bulharští hosté se chovali k Shawovi stejně nedůtklivě jak nedávno Maďaři. Mimoto by si bulharští inteligenti měli uvědomit jednu věc: jejich odpor k Shawově válečné hře není věcně zdůvodněn. Shaw opravdu tam nechce urážet a neuráží bulharský národ v osobě Petkovů a Saranovů, jako neuráží Švýcary v osobě kapitána Bluntschliho; jeho satira se netýká národů, nýbrž vážných problémů války a hrdinství. Osvícení lidé budou aplaudovati Shawově kritice války; za tu mu každý pokrokový a vzdělaný národ má být vděčen.

Lidové noviny 8. 4.

KDY ZAČÍNAT DIVADLO?

Pražská divadla už po leta uvažují, není-li náš zvyk, že se hraje od sedmi hodin, zbytečný, a zejména v létě nesmyslný. Všude skoro začínají divadla hrát až o osmé hodině; dobrá, zkusme to aspoň od půl osmé – snad i u nás lidé shledají, že se takto mohou klidněji před divadlem navečeřet a ještě se dostanou včas domů. Ale proti tomu projektu se vehementně ozvalo Právo lidu: prý je to dobré jen pro měšťáky, kdežto proletář se takto do divadla dostane tím tíže, protože bydlí obyčejně daleko od středu města. – Budiž, o všem na světě mohou být různá mínění, ale nemají být falešné argumenty. I kancelářský a obchodní zaměstnanec je proletář; končí-li se jeho denní práce o šesté hodině, jak se má do sedmi

převléknout a najíst, aby mohl do divadla? Ostatně hledáme-li skutečný i takzvaný proletariát, najdeme jej spíše v biografu nežli v divadle; a biografy začínají o osmi. Přeložila-li naše divadla začátek představení na půl osmou hodinu, je to spíše velmi demokratické úsilí o získání těch diváků, kteří jsou nejvíce zatíženi výdělečnou činností.

Lidové noviny 24. 4.

NĚKOLIKERO ÚSLOVÍ

O tom štěbetají vrabci na střeše, říkává se na dotvrzení různých víceméně aktuálních novinek a pověstí. Prý vrabci na střeše štěbetají, že jistá panička zanáší svému muži, nebo že nějaký ministr má nějaké nepříjemnosti pro nějaké tentononc, nebo že vůbec něco není s někým v pořádku. Obyčejně jsou to úřední indiskrece, veřejná tajemství a společenské skandály, co vrabci na střeše štěbetají. – Věnuji značnou pozornost tomu, co vrabci na střeše štěbetají; štěbetají to většinou zcela veřejně, na celé kolo a tak nahlas jako zedníci na stavbě; i mohu se vám zadušovat, že štěbetají o svých vlastních vrabčáckých záležitostech a nikdy, pravím, nikdy se nepletou do věcí jiných lidí. Nikdy jsem je nepřistihl, že by si důležitě šuškali o věcech, do kterých jim zhora nic není, jako je například soukromý život sousedních paniček. Nikdy neštěbetají o politice a nesdělují se o novinky, co prý se stalo nebo stane v nejbližších dnech. Je sice pravda, že na střeších štěbetají, ba i hulákají, povykují, hádají se a perou se; ale zaklínám se, že nedělají žádné klepy. To je věc tisku a politikářů, ale nikoliv věc vrabců. Vrabci jsou lepší nežli jejich pověst; neštěbetají o ničem z toho, co jim fáma připisuje. Jen lidé štěbetají o věcech, do kterých jim nic není nebo o kterých skoro nic nevědí.

To přece ví každé malé dítě. To mi řekl jeden automobilista, když jsem se prozradil, že nevím zcela jasně, co je to kardanový převod. Od té doby se dívám na každé malé dítě s jistou úctou jakožto na tvora, který ví, co je kardanový převod. Když jsem před mnoha lety nevěděl, co je kosinus nebo kdy vládl Karel VI., říkali mi profesoři s výčitkou, že to přece ví každé malé dítě. Onehdy jsem dokonce četl v národohospodářském článku, že prý dnes už ví každé malé dítě cosi o zlatém standardu nebo preferenčních clech. Přátelé, tyhle malé děti jsou prostě zázračné; vědí všechno. Kdyby se sebralo, co podle tvrzení nás dospělých zná každé malé dítě, vydalo by to velmi slušný naučný slovník o čtrnácti svazcích. Kdyby jediný dospělý člověk znal všechno, co „ví každé malé dítě“, nebylo by to s ním k vydržení, jak by řinčel svými znalostmi. S dětmi je to lepší; každé malé dítě sice ví, co je to kardanový převod a že bimetalismus je překonané stanovisko, ale nedává to nám ostatním najevo.

Každá liška svůj ocas chválí. Pokud to činí soukromě nebo v úzkém kruhu svých přátel a odpůrců, je to její věc; ale činí-li tak na manifestační schůzi svazu lišek nebo na celostátním sjezdu politické strany lišek, pak mluví o liščíím ocasu vůbec, a sice asi takto: „Kolegové a kolegyně, jak známo, náš liščí ocas vyniká nade všechny ocasy; jen naším ocasem se šlehají ebonitové blesky, čímž vzniká elektřina, rádio a veškerý pokrok. A čeho se nám za tento vynikající ocas dostává? Jenom nevděku a neuznání. (Bouřlivý souhlas.) Se žádným zvířetem nenakládá svět tak brutálně jako s námi liškami. (Výkřiky souhlasu.) Vidíme, že králem zvířat je privilegovaný lev, ačkoliv jeho ocas nemá elektrických vlastností. Ba i pes je na tom lépe než my, ačkoli vrtí ocasem neúčinně a neproduktivně. (Hlasy: Pryč se psy!) Brání se nám požívati hroznů pod záminkou, že jsou kyselé. (Hanba!) My chceme, aby se našemu ocasu dostalo takového místa, jakého zaslouží. (Potlesk.) Dosud jsme my lišky byly vydány nesčíslným ústrkům a urážkám; ale nyní si všechny lišky uvědomí své vůdčí poslání a půjdou vpřed se svým ocasem v čele.” (Frenetický souhlas a volání slávy.)

Lidové noviny 30. 5.

ČAPEK NEBO TCHAPEK?

Pod tímto názvem vyslovuje Demokratický střed do jisté míry právem svůj podiv nad tím, že na titulu francouzského překladu Anglických listů z „našeho českého Čapka se stal francouzský Tchapek”, ať prý už „tuto transkripci provedl autor sám, nebo překladatel G. Aucouturier, či vydavatel Grasset”. Tedy autor podotýká, že této transkripce sám neprovedl a dozvěděl se o ní, teprve když dostal překlad do rukou; pro všechny jazyky, se kterými má co dělat, nechává své jméno (i křestní) beze změny. Autor se pozastavil nad tou transkripcí; dostalo se mu vysvětlení od vydavatelstva, že to udělali proto, aby francouzské publikum si nepletlo K. M. Čapka Choda, jehož Turbína vyšla v téže knihovně, s autorem Anglických listů. – Nuže, snad na tomto důvodu něco je; snad tu působil i francouzský zvyk transkribovat jména ruských autorů. Ale ať je tomu jakkoliv, autor si myje ruce v nevinosti; nebyl by s to napsat své jméno jinak, než jak se tomu učil na obecné škole.

Lidové noviny 22. 6.

POVÍDKA ŽIVOTA

František J. Vlček: Povídka mého života

Mezi nemnoha dobrými knihami vzpomínek a autobiografií, které dosud máme, patří tato osobní historie českého kováře a clevelandského bossa F. J. Vlčka k zvláště cenným. Je dvojnásob typická: najdete v ní typického českého člověka z malých začátků, vesnického tovaryše, dobrého dřívce, onoho vzorného pracovníka, který odcházel na vandr do Vídně, do Rakous, do Němec, aby pracoval pro jiné, a jen zřídka se domohl samostatnosti, – ta pracovní česká diaspora nechala své stopy v celé střední Evropě. Najdete tu půvabné kapitoly o vesnickém dětství, něžný obraz přísné a počestné rodiny, chlapce pilného a nesmělého, který se brzo protlouká trpkými zkušenostmi na vandru v alpských zemích; v tom všem je tolik naivního a domácího češství, že ty kapitoly bych počítal k těm nemnoha literárním dokumentům našeho národního charakteru. Potom se karta obrací: nesmělý a nesamostatný Čecháček jde za svými sestrami do Ameriky; ani tady se s ním nestane žádný zázrak, ani mu nepadne štěstí do klína; má jenom ty dvě příčinnivé ruce a dobrou vůli něčemu se naučit; dejte těm dvěma českým vlastnostem místo k růstu a vývinu, a dostanete schopnost budovat podniky a vynalézat technická zlepšení. Mr. Vlček je pomocníkem v clevelandských kovárnách a naučí se ostřit kamenické nářadí; za pár let už vede mistrovu dílnu, zahospodaří si 150 dolarů a za ně si postaví vlastní kovárničku. Obchodní kniha prvního dne ve vlastním podniku má tento zápis:

Billy Vokřál, 4 staré podkovy 80 c

Frank Žižka, 2 nové podkovy 80 c

Mastný, 2 staré podkovy 40 c

Sprostý, 1 novou podkovu 40 c

Ten začátek je zajímavý už těmi prvními zákazníky: samí američtí Češi. Ale za dvacet let je z té kovárničky akciová továrna nesoucí titul The Vlček Tool Co. Ten vývoj podniku s jeho krizemi a těžkostmi je vlastní děj Mr. Vlčkovy „povídky života“.

A v tom je právě ta dvojitá zajímavost jeho paměti: jak se ten typický český pracovník nijak nepřevaží na stoprocentního Amerikána; zůstává, čím je, naším venkovským člověkem, stejně zdatným, jako nerozmáchlým; ten americký charakter podnikavosti a ekonomizace se k němu připojuje jako superstruktura, jako sociální zvyk a profesionální nutnost. Kde mluví o svém dětství, o české vesnici a svém chasnickém vandru, vane z jeho řádků dech přírody a země; tady jsou ty nejhlubší a nejosobnější dojmy. Z amerických kapitol mluví práce, rodina, život v povolání; nikdy nikde tu nezavoní země a neozvou se hlasy přírody. Teprve když se zralý a úspěšný muž po převratu vrátí na skok do staré vlasti a rodné vsi, probouzí se pod sociálními zvyky amerického Čecha dětské dojetí: „V kapliče na návsi zvonili klekání a zvuk zvonku nesl se tichou krajinou... až na vrchol kopce... Ve večerním pološeru vidím nedaleko

muže a ženu, kteří ještě nakládali jetel na trakař, ale sotvaže uslyšeli hlas zvonku, oba ustali v práci a... zbožně se modlili. Byla to vzácná scéna. Viděl jsem již mnoho na tom širém světě..., ale nikdy jsem nepodlehł tak strhujícímu a upřímnému dojetí jako nyní.” – Takové detaily mluví za celé psychologické rozbory; je třeba jen srovnat věcný a pracovní obsah amerických kapitol s těmito něžnými hlasy domova. A tak nás ta pěkná kniha amerického občana ani nechtíc vede zpátky k nám, k malým a mateřídouškovým mezím našeho domova. I pro toto poučení stojí každému za přečtení.

Lidové noviny 29. 6.

JOHN BARROW: VZPOURA A LOUPEŽNÉ PŘEPADENÍ NA KRÁLOVSKÉ LODI BOUNTY

Tato kniha není román, nýbrž vlastně něco krásnějšího: je to líčení a do jisté míry kritická analýze skutečného případu z dějin námořnictví, kterou napsal už asi před sto lety stálý tajemník britské admirality sir John Barrow na základě autentických papírů a svědectví o vzpouře na vojenské lodi Bounty ve vodách tahitských roku 1788. Je zřejmo, že sir John Barrow jednak se hleděl z pramenů spravedlivě dopídit, proč vznikla tato vzpoura, vedená prvním důstojníkem, a nachází pro ni mnohé polehčující okolnosti, jednak chtěl podat a podal podle soudních protokolů plnou rehabilitaci kadeta Heywooda, odsouzeného k smrti a osvobozeného milostí královou; za třetí pak se zvláštní sympatií líčí vznik podivuhodné obce, kterou založil zbytek vzbouřenců s tahitskými ženami na ostrově Pitcairnu. Je-li řečená materia facti sama o sobě aspoň tak zajímavá jako kterýkoliv dobrodružný román, má tato stará anglická kniha nadto svou krásu daleko jímavější a podivuhodnější: je to ušlechtilost, se kterou pisatel se hledí dobrati pravdy v zamotaném a těžce zločinném případě vzpoury, nikomu nekřivdě a s úctou vyzdvihuje statečnost i na té straně, jíž přiřítá vinu na tragédii lodi Bounty; je to překrásný zápal, se kterým mladičká sestra kadeta Heywooda bojuje o život svého nešťastného bratra; jsou to ušlechtilé a jemné vztahy rodinné, projevy loajální přízně a pomoci, půvabné dopisy, formální grácie a důstojnost 18. století, které se zrcadlí v procese se vzbouřenci, a posléze podivuhodná idyla té primitivní křesťanské obce na ostrově Pitcairnu, tento snad nejmalebnější a nejčistší kousek rousseauismu ve světové literatuře. K tomu přiřtete umírněnost a jasnou objektivitu, se kterou vysoký a vzdělaný úředník admirality podává úžasný příběh vzpoury, trosečnické plavby ve člunu a rajské organizace pitcairnské kolonie. Je to vzácná kniha, ať už jako dokument doby, nebo jako dobrodružný děj, nebo – a nejvíce – jako svědectví o krásných a statečných lidech.

NĚCO K POSTÁTĚNÍ NÁRODNÍHO DIVADLA V PRAZE

Tím, že stát převezme Národní divadlo, nastane mu ovšem celá řada úkolů; ale při nich by se nemělo zapomenout na jednu odloženou povinnost. Je to závazek ke starým penzistům Národního divadla v Praze. Stane-li se, jako jsme viděli nyní, že bývalý člen opery Národního divadla, jehož jméno podnes není zapomenuto, s pláčem studu chodí prosit neznámé lidi, aby mu něčím přispěli na pohřeb jeho nejbližší osoby, ukazuje-li třesoucí se rukou potvrzenku své měsíční penze – je to sto šedesát dvě koruny, a z toho nemůže být živ ani stařec, i když ho obléká České srdce; tedy dějí-li se takové věci, není to jenom hanba Národního divadla v Praze a zemského výboru; je to ostuda pro nás všechny. Převzetím Národního divadla převezme stát kus naší národní hrdosti a kulturní tradice; snad se nestane, aby s tím klidně zdědil a udržel také kousek naší sociální ledabylosti a kulturní ostudy. Sociální břemeno, které – doufejme – stát neopomene na sebe vzít v zájmu těch, kteří to v Národním divadle dosloužili až k žebrotě, nebude tak těžké; těžší je výčitka, jež za ty odhozené umělce padá na národní a umělecký ústav, jehož patronem nyní bude stát.

Lidové noviny 31. 7.

CONRAD VEIDT

Chlapík přes metr osmdesát dlouhý, čahoun úzkých boků a širokých ramen, v oku monokl, tvář diplomata, který neseděl za pecí a nezpomádovatěl; dobrá německá rasa, jenže teď už se cítí víc doma na druhém břehu, v Hollywoodu. Dotáhl to do oberprimy, než zlumpačil a dal se na herectví; i teď se mu stýská po hraní na jevišti jako po pravém domově. Mimoto vzdělaný člověk s pronikavým smyslem pro lidi a vášnivou láskou k umění: což oboje jsou typicky herecké přednosti. Má hlas dokonalého jevištního „šprehra“ (i česky se tomu tak říká) a velmi výrazné, bohatě plastické ruce. Mimoto jeví nenucenost chlapce a důkladnou znalost světa. Mohl by povídat o čemkoliv; ale mluví o filmu. Německý film: nedostatek peněz a odvahy, úpadek. Ruský film: jediný, který dnes má svou plnou váhu; dovedl vytěžit starou hereckou kulturu Moskevských a nesmírný výběr lidí; byl by to dokonalý výkon, kdyby v něm pokaždé neskřípala tendence. Americký film: naprostá krize, kterou způsobil vpád mluvícího filmu. Mluvící film je zatím špatný, ale musí se dělat, protože nese výrobcům peníze. Všechno fotogenické umění se hodilo přes palubu; herecké umění také; je jen shánka

po lidech s mikrofonickým hlasem. Fotografuje se divadlo, což je svým způsobem konec filmu; ale jsou tu nesmírné možnosti – přijde čas, že budeme nakládat se zvukem stejně jako dnes se světlem, že mikrofon bude stejně pohyblivý a tvárný jako dnes kamera. A Conrad Veidt běhá po pokoji, vzrušen možnostmi, které zatím můžeme sotva tušit.

Lidové noviny 17. 8.

HENRI BERGSON

Krátce před válkou zazářila světová sláva Bergsonova, jaké se málokdy dostává filozofům; na jeho přednáškách v College de France se tísnil mondénní svět, jeho jménem se oháněli debatěři v salónech i u kavárenských stolků celého světa, který se sám nazývá intelektuálním. Byla to závrtná a krátká doba bezpříkladné popularity; dnes, kdy se francouzský filozof dožívá sedmdesáti let, cituje se jeho jméno zřídka na univerzitních katedrách, a ještě řidčeji v tom širším světě, kterého svého času dobyl pro raketový zájem o filozofické otázky. Mohlo by se říci, že na něm leží kámen tvrdší než zapomenutí a nezaslouženější než neuznání: mínění, že je „překonán“.

Mladý Bergson začal jako matematik vynikajícího nadání; jeho mozek byl dokonale ustrojen pro absolutní logiku, pro nejintelektuálnější disciplínu a vědu čirého rozumu, jíž jest matematika. Jeho filozofii můžeme rovnou chápati jako osobní revoltu proti matematickému racionalismu. Najednou v něm vidíme psychologa, který se naklání nad zřešeným podvědomím lidské duše; učence, který s napětím stopuje tajemný pudový život přírody; filozofa, který s úžasem objevuje jiné zdroje poznání, než je metodický, kauzální, mechanický rozum: nalézá činný instinkt, intuici, inspirované pohřížení se v samu bezprostřední skutečnost. Jeho svět se rozestupuje vedví: na jedné straně obraz světa upravený podle kategorií rozumu, obraz nehybný, v němž životní děj je nahrazen logickým sledem příčiny a následku; svět mechanický, ve kterém se ohání věda i technika svými umělými instrumenty. Na druhé straně sám život, nekonečně plynulý, horečně zaujatý sám sebou, řítící se vpřed vesmírným tvůrčím rozmachem, v němž následek překonává příčinu. Toto je pravá skutečnost: není mechanická, neboť je tvůrčí; lze na ni působit nástroji rozumu, lze ji logikou ovládat, ale nikdy pochopit. A tu filozof Bergson skládá zbraně rozumu, aby uchopil sám život vášnivou intuicí, uchváceným zrakem sympatie.

Potud bychom mohli vykládat Bergsonovu filozofii osobním odbojem polo orientálního, polo galského temperamentu proti vysušenému, zmechanizovanému, číselnému obrazu našeho světa, ke kterému nutně dospívá vědecké poznání. Avšak ukázalo se, že Bergson není

sám ve své době: Francouz Boutroux rozvíklal kauzální výklad světa, aby učinil místo pro kyprost skutečnosti nepředvídatelné; Němec Vaihinger podrobil s mravenčí pílí skeptické kritice všechny kategorie vědeckého myšlení, aby ukázal jejich umělost a jejich funkci toliko praktickou; anglosaští pragmatisté podrobili rozum a jeho poznávací metody službě činnému a morálnímu životu lidskému, aby – řečeno s Kantem – udělali místo víře. Shledáváme, že se tu odehrával světový myšlenkový proces, kterým se filozofie obracela k životu. Hlubší jest prožití než rozumové poznání – to by mohlo být motem předválečné filozofie, o které se dnes poněkud pohodlně žvatlá, že je překonána. Je tak málo překonána jako sociální skutečnost, proti které v podstatě reagovala; v tomto světě industrializace a hmotné organizace, technických triumfů a životního zploštění nebude tak snadno překonána potřeba naslouchat skrytým hlasům života, citových puzení, osobní svobody a víry. V tom velikém myšlenkovém hnutí, se kterým se školská filozofie dosud plně nevyrovnala, náleží Bergsonovi místo, řekl bych, Šimona kouzelníka; je to filozofický čaroděj, oslňující svým osobním kouzlem a magií svých gest; trvalejší podněty však zůstanou po apoštolech prostších ve svých úmyslech a určitějších ve své lidské víře.

Lidové noviny 18. 10.

O TĚ ČTENÁŘSKÉ ANKETĚ

Chceme-li zhodnotit výsledky čtenářské ankety Lidových novin, musíme předpokládat, že v ní každý odpovídá „podle svého nejlepšího vědomí a svědomí“, jak tomu říkají berní fase. Jen za toho předpokladu můžeme dělat určité závěry týkající se našich čtenářů, nakladatelů i autorů. Máme tu tři sta čtenářů, většinou vyšší úrovně; bylo by zajímavě srovnat, jak se naše anketa nápadně rozchází se statistikami veřejných knihoven, kde nejvíc zájmu soustřeďuje Jirásek, Baar, Ignát Herrmann atd. V naší anketě vede absolutně Remarque; ze tří set čtenářů udává skoro šestina (45), že je v minulém roce nejvíc upoutala kniha Na západě nic nového. Tato přímo lavinová popularita válečného románu je úkaz zajímavý; ani Barbusse, ani opravdu dobré knihy, jako Mauroisovo Mlčení plukovníka Brambla nebo Duhamelův Život mučedníků, zdaleka nevzbudily svého času zájem tak okatý. Myslím, že k oblibě Remarquova u nás pomáhala zvláštní sympatie k antimilitarismu... u Němců; rozhodně nepůsobily tu pohnutky jen literární.

Hned po Remarquovi následuje Maurois s devatenácti životopisy a pěti romány, šestnáctkrát Galsworthy, dvanáctkrát Ludwig, desetkrát Sinclair Lewis. To jsou rekordmani naší ankety. Maurois a Ludwig padají patrně na vrub rostoucí (bohudík) zálibě v životopisech.

Ze tří set případů asi sedmdesát čtenářů udává jako nejzajímavější knihu některé paměti nebo životopis. To svědčí o rostoucí kultuře životní. Galsworthy a Sinclair Lewis ukazují, jak stoupá u nás zájem o svět anglosaský. Mezi vybranými čtenáři vede z cizích literatur anglická (79 románů a vůbec beletrie), po ní francouzská (72) a německá (71 – díky Remarquovi a Ludwigovi, na něž samotné počítejte 57 hlasů). Pozoruhodná je převaha Anglie nad Francií; proti tomu ruská literatura dosáhla jen jedenácti hlasů, severská devíti (Undsetová a Lagerlöfová), polská jednoho, jihoslovanská jednoho. Tu rostoucí oblibu anglosaské literatury nelze přičíst jen nakladatelskému trhu; je to úkaz opravdu čtenářský.

A nyní symptom velmi zarážející pro nás autory: zajímalo-li se sedmdesát devět čtenářů o knihu anglickou, zajímalo se jen o jednoho víc o knihu českou; a kdybychom pro paritu odečtli osm českých knížek veršů, vidíme, že české romány, povídky a paměti stojí co do čtenářského zájmu za prózou anglickou. Vůbec pokud jde o beletrii, dostaly cizí literatury přesně třikrát tolik hlasů co české knihy. Zdá se, že náš vzdělaný čtenář nenajde v naší literatuře dost knížek hodných jeho zvláštního zájmu; nebo snad že se o ni zajímat neumí. Rok po smrti Čapka Choda se našel mezi třemi sty čtenáři jenom jeden, který uvedl jednu jeho knihu. Třináct lidí se zajímalo o životopis Benjamina Disraeliho; jediný o vzpomínky na Gebauera. Čtyřicet pět našich čtenářů našlo svůj vrcholný zájem v německém válečném románu; jediný čtenář ve válečném deníku českého dobrovolce Jendy Hofmana; a ten jediný čtenář byl generál Faucher. Nejde o to, která kniha je nejkrásnější, ale kterou jsme četli s největším zájmem. Zdálo by se, že jsme jaksi dlužni svůj nejvřelejší zájem našemu vlastnímu životu; nuže, není tomu tak. Jediný čtenář se zajímá o vzpomínky Šrobárovy, o paměti paní Šoltésové nebo auditora Kunze; dva o vzpomínky Soukupovy, o životopis Baťův, o biografii Bedřicha Smetany. Třináct o Disraeliho, šest o Ludwigova Napoleona. Nezdá se vám, že to z těch cifer jaksi studeně fouká? Sedmkrát se líbí Maldoror, pětačtyřicetkrát Remarque; jedinkrát Čapek Chod. A tak dále. Říká se, že bližší je košile než kabát. Není to pravda. Aspoň u čtenářů je bližší vlajka ve větru než vlastní košile. Třikrát víc zájmu vzbudily u vybraných čtenářů knížky cizí než naše. Komu ten prapodivný poměr nasypat jako řeřavé uhlí na hlavu? Čtenářům? Nakladatelům? Nám autorům?

At' si každý vybere svůj díl!

Lidové noviny 17. 11.

KNÍŽKY ŽIVOTNÍ MOUDROSTI

Vstupuje-li do světa nová knihovna, hlásá obyčejně o sobě předem, že hodlá vyplnit takovou nebo onakou mezeru v kulturním životě. Ale v duchovním životě není mezer: narodili se básník, nevstupuje do mezery, která by byla pro něho jaksi předem připravena; teprve při pohledu zpět se nám zjevuje, jak hluboce a nenahraditelně by chyběl své době a jaká mezera by povstala, kdyby byl dodatečně vymazán.

Hodláme-li nyní vydávat knížky životní moudrosti, nemluvme o mezeře, která se má vyplnit, nýbrž o potřebě, která se má probudit, nebo aspoň povzbudit. Rádi bychom v našem čtenářském konzumu objevili písmáctví; rádi bychom zkusili, jak to v dnešní civilizaci stojí se starou a vážnou potřebou nehledat ve slově jen kratochvíli, ale i předmět souhlasu nebo nesouhlasu. I moudrost, i poznání mají svou zvláštní krásu; jsou myšlenky krásné jak měsíční noc nebo intenzivní jako dělný den. Můžeme-li souhlasit, je to uspokojení stejně sladké jako dary poezie. Můžeme-li nesouhlasit, je to vzrušení stejně prudké jako drama; je jenom třeba si konečně dopřát pokdy, abychom prodleli nad knížkami zkušenosti a přemítání. Rádi si představujeme svou dobu pod podobenstvím mezinárodního expresu nebo letícího avionu; dobrá, ale i v nejrychlejším vlaku či letadle je pro lidskou duši ještě dost a dost času přemýšlet, hodnotit a věřit. Jsou zkušenosti a útěchy staré jako svět; jsou krize a otázky nové jako dnešek; bylo by stejnou chybou zavírat oči před těmito jako ztrácet ony. Všichni bychom někdy potřebovali knížku, která by byla zrcadlem celého života a dala nám odpověď na všechno, co nás trápí. Není-li takové knížky, jsou aspoň takové, které ozáří třeba jen výsek nesčíslné skutečnosti, jež nás obklopuje, nebo které nás vyburcují z pohodlných jistot a frází, nebo které nás aspoň potěší optimismem života. Životní moudrost, pokud se nám jí dnes odkudkoliv může dostat, není jednoduchá; potřebuje stejně skepse, jako víry, tvůrčího neklidu, jako mužné důvěry. Nebudeme řezat skály skalpelem ani operovat rány v těle dynamitem. Má-li být dnešní moudrost skutečně životní, musí být mnohostranná jako život; chválabohu, to je program, který se tak brzo nevyčerpá.

Almanach Kmene 1930–1931

UMŘEL STAŘÍK

Když jsme přednedávnem vzpomínali jeho padesátky, věděli jsme, že i to je div na to křehoučké tělo, na to ubohé srdce těžce tlukoucí v té hrudi jakoby ptáčkově. Bylo třeba

nesmírného optimismu na jeho straně, aby se dožil aspoň té padesátky; zdálo se, že se nutí žít silou humoru, že pomáhá svému unavenému srdci třepetat se tím, že je sám obveseloval, jak mohl; ale jeho oči byly přitom tak strašně smutné jako oči raněného ptáčete. Týž osud, který mu nedal zdraví, mu nedal ani dar sebedůvěry. Začínal kdysi jako chemik a geolog; uchýlil se k tiššímu a útlejšímu životu bibliotekáře a mezi zaprášenými regály Zemského muzea se stal prvním českým casanovistou. Čas od času publikoval vášnivé a formálně vytříbené novely, dvě tři knížky všehovšudy; ale jako by si netroufal přetavit svůj droboučkový život cele v literaturu, uhnul, odmlčel se a počal sloužit literatuře jiných. Byl dramaturgem Národního divadla; když odešel do penze, založil divadelní agenturu a bez jakékoliv pomoci, trpělivě jako pavouček utkal síť reální výměny kulturních hodnot mezi národy. A zase se vracíval k snům o literatuře; sliboval si, že ještě začne psát; ale do té doby, než začne, se hleděl hřát na sluníčku života s dojemnou, a skoro bychom řekli, hrdinnou radostí. Jako málokdo dovedl sát teplo lásky, přátelství a milých lidských vztahů; dovedl se těšit i potěšovat jiné, aby si osladil ten kousek života, který mu zbýval. Odevždy nazýval sebe sama staříkem, jako by mu lahodilo být stár, dokud má na to čas; byl to veselý chlapeček a moudrý stařík, tragický epikurejec a rozkošný trpitel. Těm, kdo ho znali, bude teď smutněji na světě bez toho něžného, chytrého a milého staříka, poety a přítele, který tentokrát už nedovedl hubatě a šprýmovně odbýt tu mlčící a zahalenou, která si pro něho poněkoličrát přišla. Staříku Františku, nebolelo to příliš?

Lidové noviny 4. 1.

KDYŽ UŽ DISKUSE

Onehdy jeden spisovatel přednášel mládeži o české literatuře a obvinil ji z těžké věci: že prý je příliš státotvorná. Nehleďme na to, že je to výtka asi taková, jako kdybych se obořil na konduktéra v tramvaji, že je příliš málo násilný, nebo na listonoše, že je příliš svědomitý. Kdybych mluvil o krejčovíně, neptal bych se v první řadě, je-li ten nebo onen krejčí státotvorný, nýbrž jak šíje. Řekl bych, že naši spisovatelé se podobají krejčím, listonošům a jiným zajímavým lidem tím, že jsou dílem státotvorní, dílem nestátotvorní, podle toho, jsou-li od přírody optimisti nebo rejpalové nebo neurastenikové, tiší nebo hluční, bojovní nebo mírumilovní. Dokonce bych bez rozmýšlení řekl, že jako stav jsou co do státotvornosti méně výrazní než jiné stavy; neboť ve většině případů mohu například od řezníka očekávat státotvornost mladočeskou a od krejčího státotvornost národně sociální, zatímco o spisovatelích, jak známo, by každý takový dohad byl tuze nespolehlivý. Tolik prima facie.

Přesto si položme otázku, je-li naše literatura nějak zvláště státotvorná. Kdyby opravdu byla, museli bychom její jména nacházet všude tam, kde jde o velké veřejné zájmy, o otázky veřejného svědomí, o úkoly konstrukce a reformy. Museli bychom české spisovatele nějak nápadněji slyšet v takových veřejných věcech, jako je dejme tomu mírová organizace světa, výchova, socialismus, tisk, justice, parlamentarism a tak dále. Museli bychom je mít na očích tam, kde se o něco bojuje nebo na něčem pracuje ve jménu naší národní společnosti. Pokud je mi známo, čeští spisovatelé se v těchto a jiných věcech tak tuze nedávají slyšet; dokonce daleko méně než v jiných státech. Nevytýkám jim to; většinou nemají ani dost autority, ani dost praktické orientace, než aby se mohli projevit jinak než moralistním kázáním. Nicméně zůstává faktum, že náš literární stav naprosto nevyčnává činnou státotvorností nad jiné lidské stavy. Švehla se jistě vyznal v politické vlastnosti, která se jmenuje státotvornost; měli byste ho slyšet, co někdy říkal o státotvornosti českých intelektuálů, myslím, že právem.

Vemte si proti tomu literaturu anglickou: Kipling se svým velkobritským jingoismem; Chesterton se svým programem agrárním a maloanglickým; Shaw se svou sociální výchovou; Wells se svým povoláním reformovat všechno na světě; jací to jsou činní a expertní státotvorní duchové. Pravda, každý z nich si představuje britský stát a řád světa jinak; ale když už se o ty své koncepce pohádají, nežvaní o státotvornosti, nýbrž řeknou si své mínění o výchově Angličanů nebo o ženské otázce, o nezaměstnanosti a krizi průmyslu a jiných velmi určitých věcech, jež koneckonců něco znamenají pro budoucnost jejich vlasti. Čeští spisovatelé se prou o pokrok nebo o náboženství, o špatnou kritiku nebo o kozí chlup; mé srdce by se dojalo, kdybych se stal svědkem, jak dejme tomu přítel Durych doráží na přítele Medka pro státotvornou otázku pauperismu nebo ochrany hranic. Ale opět pravím, pokud je mi známo, nebýváme svědky takových literárních výkonů. Ani naše veřejnost se nezajímá o rozumy naší literatury ve státotvorných záležitostech; ty obstarávají anonymní redakce a sekretariáty, zatímco spisovatel má zvěstovat ve vánoční anketě světu, jak strávil Štědrý večer, nebo protestovat svým podpisem proti masakrům v Ázerbájdžánu, o kterých není nic blíže známo.

Rozumějte mi, tím nevybízím české poety, aby se chopili per a začali honem psát o reformě ústavy a trestního řádu a služební pragmatiky a jiných věcí, které dotud zvonily zdáli kolem jejich zadumaných hlav. Ke skutečné státotvornosti je třeba kuráže; neboť to znamená jít do mery, něco hájit nebo něco prosazovat a nastavit hlavu, aby se po ní sem tam praštilo klackem. Ale k takové státotvornosti je potřeba ještě něčeho víc: něčeho, čemu se říká věcná znalost, smysl pro fakta, pozitivní zájem a moudrost. Není-li toho všeho, nevyždímáme ani z literatury víc než buď kázavost, nebo lacinou a nadutou negaci.

Spisovatel, který chtěl českou literaturu pohanět tím, že prý je příliš státotvorná, je ovšem komunista. Dobrá: kdyby v noci ze sedmého na osmého ledna byl proveden komunistický převrat, co myslíte, probudil by se dotyčný pán dne osmého ledna s ohnivým úmyslem, že napíše zdrcující článek proti komunistickému státu? Myslím, že ne; mám za to, že by v sobě najednou objevil vášnivou státotvornost, ovšem komunistickou; a měl by zajisté mnoho námitek proti těm, kdo by ji nesdíleli. Horlit svobodomyšlně proti státotvornosti, protože jsem pro jinou státní a společenskou formu, to je, promiňte, něco hodně podobného neupřímnosti nebo aspoň křivému myšlení. Bylo by poctivější říci: odmítám velkou část české literatury proto, že jsem se v roce 1923 obrátil na komunismus. Ten argument by aspoň byl průhledný pro ty mladé lidi, které měl český spisovatel poučit o české literatuře.

* * *

Mladí lidé, ať je vám Anka, nebo Vladimír, kteří v minulém ročníku tohoto listu tak horlivě jste diskutovali o mladé a staré generaci, vězte především, že mi nesplývá dlouhý bílý vous po bradě a že si nemrkaje musím nechat líbit, říkají-li mi babky a konduktéři „mladý pane“. Nebudu vaši diskusi rozšiřovat ani jako mladý pán, ani jako stará generace; ale v zájmu vašeho myšlení vás chci o něco poprosit. Z vaší diskuse, jak se zdá, plynou dvě věci:

1. Že vám stará generace nic, ale zhoła nic nenechala, takže si musíte razit cestu v poušti bez vyšlapaných cest a oáz.

2. Že naproti tomu mladá generace hledá boha, avšak je vědecky materialistická, překonala neplodnou skepsi svých předchůdců, avšak nevěří ničemu než sama sobě.

K čemuž bych měl dvě trpělivé otázky:

1. O které staré generaci mluvíte? Probírám-li ctihodné staré pány od třiceti do osmdesáti let, rozpomínám se na osoby, které hledají boha, jako Březina, a na jiné, které jsou vědecky materialisté, jako Baťa či Šmeral; nalézám komunisty a fašisty, militantní katolíky a militantní protestanty, lidi věřící a nevěřící, muže pokroku a muže konzervace – jak to, že vám mladým nikdo nic nenechal? V cokoli byste se rozhodli věřit, najdete u někoho z těch překonaných, který v to věřil před vámi a dělal, co uměl, aby to uskutečnil. Zdá se, že byste si spíš mohli stěžovat, že ti před vámi vám toho nechali příliš mnoho: tolik, že si s tím nevíte rady a obracíte se zády ke všemu. Snad byste potřebovali najít svět jednodušší, který by na vás nežádal tolik volby – a tolik poznání; svět tak prostý a geometrický, jaký ležel před Abrahámem a Lotem, takže šel-li jeden vpravo, mohl jít druhý vlevo. Mám dojem, jako byste vzdorovali protivnému faktu, že ti lidé před vámi došli vpravo i vlevo a že se zčásti museli

důkladně hemžit a potit, aby se rozběhli na tolik stran. Kdybyste měli dvacetiletou paměť, viděli byste, oč extenzivnější je náš svět, nežli byl před dvaceti lety. Je sice v pohádkách meč, kterému stačilo říci „Všem nepřátelům hlavy dolů!“, a bylo to odbyto. Ve skutečnosti však nesetnete jedním mečem hlavu Šaldovu a Dykovu, Rádlovu a Marešovu, věřící a nevěřící, realistickou a fašistickou; můžete sice volat „Všem nepřátelům hlavy dolů!“, ale je to vítězství drobet verbální. Ve vás je takový kus bojovného donkichotství; myslíte si, že ti před vámi vás čekají se zbraní v ruce. Zatím my všichni, ať jsme na kterékoliv straně, se ohlížíme přes rameno a bručíme: Nu tak, kdypak už přijde někdo mladší? Vždyť je nás málo na tu zatracenou rachotu. – Nikdy nebyla mladým tak otevřena cesta k sebeprojevení jako dnes; ale dáte se světu víc poznati, budete-li mluvit o čemkoliv jiném než sami o sobě. Poznáme líp vaše názory, nebudete-li říkat, že jste to a to překonali, ale že to a to je z těchto výslovných důvodů špatné. Nezajímá nás, že jste překonali: zajímá nás, co vlastně. Nezajímá nás, že hledáte; zajímá nás, co přesně označeného hledáte; třeba je to ve třetí zásuvce shora vlevo, sáhnout hodně dozadu. Pravíte, že mladá generace je technická; ale nemýlím-li se, tu techniku udělali jacísi předváleční kmeti. Nebo hlásíte, že je vědecká; ale tu vědu tuším vynášeli staří katedroví vašnostové. Neříkejte sami sobě pořád, jací jste; je to, jako byste se dívali do zrcadla. Raději si plivněte do dlaní a popadněte něco, co je mimo vás; pak poznáte, že každá důkladná věc je nástroj práce: dokonce nástroj spolupráce.

2. Mluvíte o mladé generaci; i ptám se trpělivě, o které. Je mladá generace, která jde za panem Teigem, a jiná, která jde za panem Gajdou; je Ymca, a je Trn; jsou mladí integrálové, a jsou komsomolci. Rádi bychom věděli, za koho mluvíte: zda každý sám za sebe, za dva nebo za tři, za oktávu smíchovské reálky nebo za veškerou mládež bez rozdílu stran. Ona totiž vypadá trochu jinak mládež, která trampuje na Sázavě, a mládež, která drží na Honzla; mládež z Obrodného hnutí, nebo mládež z Národní myšlenky. Není to jedna tvář ani, upřímně řečeno, tvář naveskrz sympatická. Neklamou-li nás různé známky, není třeba brát tak tragicky, co všechno mládež ze starého haraburdí překonala, jako spíš to, co všechno nepřekonala a jakým velmi reakčním věcem občas přísluhuje. Mluvíte o tom, jaká je mladá generace; má to jen jednu chybu, že takové mladé generace není. Jsou čestní a pěkní mladí lidé; a pak jsou všelijaké radikalismy pro stádní mládež. Nesmí se směšovat duch stádní a duch generace; ale odečteme-li všechna davová hesla, zevní nános a polopravdy dne, zbývá toho po čertech málo, co by mělo mladou a novou tvář. Leda to, že jste vcelku fyzicky vyšší rasa; a že celkem míň víte než ti, kdo byli mladou generací před vámi. Přáli bychom si, aby bylo na vás vidět víc toho zmnožení života a uvolnění obzorů, víc možností, víc té republiky. Chtěli bychom

vás podněcovat, abyste byli víc tou mladou a novou generací; vězte, že i my bychom se pak cítili mladší.

Přítomnost 9. 1.

O MODERNÍM HRDINSTVÍ

Náhodou se mi sešly na stole dvě knížky, které na první pohled k sobě nepatří. Není přece mnoho podobného mezi mužem skloněným nad mikroskop a plavcem, který se potlouká mezi polárními krami; mezi učencem pěstujícím na agaru kulturu smrtelných bacilů a cestovatelem, který se potácí mezi ledními medvědy, kurdějemi, hladem a zmrznutím. A přece ty dvě knížky vás chytanou úžasem skoro navlas stejným: úctou k lidské tvrdohlavosti a kuráži, která se zjevuje ve dvou výsecích dějin té ctižádostivé lidské žízni poznat, co je. Jedna ta kniha je od Paula de Kruifa *Microb-Hunters*, jež vyšla česky pod názvem *V bojích s neviditelnými nepřáteli*. Druhá je *Volání Severu* od H. H. Houbena, vydaná v knihovně Sít'.

De Kruifova kniha vypravuje o hledáčích mikrobů od fantastického amatéra, delftského vrátného Leeuwenhoek; líčí podivíny a pedanty, koloniální doktory i laboratorní umělce, objevitele náhodné a skoro neznámé, jako je Ross, i velké systematiky, jako je Koch. Je to četba, jež vzrušuje mocněji než kterýkoliv detektivní román: sledujete lovce bacilů v jejich tápání a zoufalých neúspěších, v jejich trpělivé páračce i geniálních náhodách, jež jim náhle ozáří pravou cestu. Jedna z nejkrásnějších kapitol světové epiky vypravuje o vojáčku Kissengerovi a písaři J. J. Moranovi, kteří se dobrovolně nabídli „pro lidstvo a pro vědu“, aby byli infikováni žlutou zimnicí, „s podmínkou, že za to nedostanou náhrady“; o amerických vojácích, kteří po dvacet dní a nocí dobrovolně spali v potřísněném prádle a loži lidí zemřelých na žlutou zimnici, aby se zjistilo, zda se tato skoro neodvratně smrtelná nemoc přenáší také jinak než moskyty. Ale stejně fanaticky, jako Bruce nebo Reed bojují o život lidí, potýká se Theobald Smith s dobytčím klišťetem a velký Pasteur s chorobami hedvábného bource; ta absolutní objektivnost vědy září z těch kapitol neméně než lidská statečnost.

Kniha Houbenova je rovněž kus historie lidstva: líčí pokusy o dobytí pólu, o severovýchodní a severozápadní pasáž, o výzkum severu od vikingských plavců po pád generála Nobile a zmizení hrdiny Amundsena. V řadě těsných kapitol se rozvíjí neméně katastrof; skoro žádná výprava se nevrátila na téže lodi, na které vyplula, ani v plném počtu; ale všechny ty hrůzy hladu, kurdějí a šílenství nezastavily ty, kdo se pokusili dostat se o pár kilometrů dále na sever než ti, kdo ztroskotali před nimi. A zase málokteré epos světa vzruší čtenáře tak jako tragédie Franklinova nebo deník kapitána De Longa – nebo poslední vzlet

Roalda Amundsena, když se řítil na malém letadélku zachránit trosečníky Italie. (O této kapitole polárních dějin se dočtete bližších věcí v knize Odd Arnesena Vzducholodí k severní točně, jež vyšla nákladem Orbisu; je tu vypsán jeden z nejkrásnějších dějů našich let, jak se plavci a letci všech zemí přímo střemhlav vrhají, aby přinesli pomoc skupině mužů na ledové kře, – příběh, jenž stojí za čtení.) Málokterá povídka světa je krásnější než život doktora Cooka, který první došel na severní pól a byl o svůj čin okraden; nebo historie jeho bezohledného a tvrdého soka Pearyho, který si sám uřezává kapesním nožem umrzlé prsty na nohou, aby mohl jít dál za fantómem pólu.

Obě ty knihy, Kruifova i Houbenova, vás naplní úctou k člověku, k jeho strašlivé vůli jít za poznáním až na mez života. Dáváme ve školách za povinnou četbu války Caesarovy a tažení Xenofontovo. I v těch dvou knížkách jsou velcí dobyvatelé a heroické výpravy; bohužel není na školách hodin, ve kterých by patřily do rukou našich mladých lidí jako povinná četba. Snad k nim najdou svou cestu i tak.

Lidové noviny 19. 1.

POHŘEB EMY DESTINNOVÉ

Nebyl jsem mezi těmi tisíci lidí, kteří přišli uctít na poslední triumfální cestě zesnulou pěvkyni, která tak proslavila v širém světě své umění a s ním české jméno; ale čtu-li o věncích díků, jež byly složeny na její rakev, nemohu se ubránit jisté hořkosti. Emě Destinnové nebylo dopřáno, aby mohla užít svého hudebního nadání a svých pěveckých zkušeností k výchově příštích hudebních generací. Bylo by jistě ke cti a ozdobě naší konzervatoře, kdyby se mohla honositi jménem Emy Destinnové ve svém učitelském sboru; bylo by to zajisté i zaslouženou poctou zesulé pěvkyni, ale nadto by jí to bylo ušetřilo, aby se tato kněžna života nemusila v posledních letech tak tuze potýkat s hmotnými starostmi, jež na ni doléhaly. V tomto případě by bylo více učiněno poněkud větší úctou a vděčností zaživa než Slavínem po smrti. Nemůžeme se ubránit trpké výtce, že tady nebylo něco v pořádku, našlo-li se tolik překážek, aby národ a stát projevil Emě Destinnové uznání, jehož zasloužila. Předčasná smrt ušetřila Emu Destinnovou dalších a snad větších trpkostí, ale na naší veřejnosti a takřečených povolaných kruzích ponechala nevykoupený a nepěkný dluh, který není splacen žádnou parádou na poslední cestě slavné ženy.

Lidové noviny 5. 2.

ČESKÉ CESTOPISY

Je nesporný úkaz, že u nás cestopisů přibývá; není to jen věci poptávky, že to čtenáři rádi čtou, nýbrž i věci nabídky; přibývá osob, které se podívají dál do světa a mají k tomu příležitost. Je dobře to konstatovat, poněvadž i to náleží k rozšířeným možnostem našeho života v samostatném státě.

Profesor botaniky dr. Karel Domin sjezdil už důkladný díl světa veden svým vědeckým povoláním. K jeho dosavadním cestopisům přistupuje druhý svazek jeho Dvaceti tisíc mil po souši a po moři pod titulem Pod hvězdnatou vlajkou. (Vyd. J. Otto, 736 stran a 240 neotypických příloh.) Je to výtěžek zájezdu na kongres biologů v Novém Yorku, spojeného s exkurzemi po východě i nejzazším západě Spojených států; zájezdu jistě pilného, když krom kongresové práce a rychlé cesty napříč Amerikou vynesl autorovi deník plný pozorování i důkladného studia a nadto nepřebornou zásobu dokonalých snímků. Jsou různé metody cestování: metoda profesora Domina zřejmě je vyzbrojit se na cestu předběžným poznáním přírodních a historických podmínek země, do které má zaměřeno, a na místě činu pak opravdu neztrácet minuty, pozorovat, srovnávat a zapisovat, co viděl. To vše dodává jeho cestovním záznamům všestrannost a systematickosti řídkou u zápisů cest tak letmo absolvovaných. Tu vynikající přednost jeho metody můžeme pozorovat právě na tomto svazku; tolik jsme už četli o přírodě a městech ve Spojených státech a namnoze to byly popisy malebnější, než jaké nám dává klidný přednes Dominův. Ale právě vycvičené pozorování Dominovo nám poví daleko víc o zeměpisné a přírodní velikosti Ameriky; provádí nás klimatickými a geobotanickými podmínkami; vkládá své postřehy do rámu soustavného přírodovědného poznání, líčí krajinu jako kus zemědělu a život, který je vidět dnes, jako kus vývoje. Jeho cestopisy podržují klasickou úlohu poučit čtenáře o cizích zemích. Profesor Domin si všímá všeho, lidí i měst, řádů i zvyků, ale hlavně přírody; kde jiní cestovatelé jen propukají v nadšení nad krásami přírody, rozebere ji Domin po stránce geologického vývoje, klimatu, půdy a rostlinných společenstev; a místo nadšeného slovního líčení připojí své vzorné fotografie.

Tutéž metodu zachovává prof. Domin také v druhém mohutném svazku svých Cest po Západní Indii, jejichž první díl vyšel před rokem. Druhý díl je věnován z největší části ostrovu Dominika, jež náš autor probádal botanicky při delším pobytu a při exkurzích do džunglí dosud skoro neprozkoumaných. Tady ovšem daleko víc přichází k slovu systematicky botanik okouzlený horečným bohatstvím tropické vegetace, ale také botanik praktický, kriticky vážící kultivační možnosti čarovných Antil. Vidíte tu přímo při práci moderní vědu botanickou; to už dávno není jen sbírání kytiček a „počítání tyčinek“, nýbrž ve stejné míře zjišťování

přírodních podmínek pro určité hospodářské porosty. Proto sleduje profesor Domin i koloniální a produkční dějiny „svého“ ostrova, všímá si povahy jeho obyvatel i jeho vulkanických dějin – tak před námi vyvstává celý ostrov jako přírodní a hospodářský celek mající svou minulost a budoucnost. A opět jsou to překrásné původní snímky autorovy, jež provázejí jeho výklad svým krajinným kouzlem.

Rovněž Zdeněk Němeček cestoval na Západoindických ostrovech; ale jeho Západoindický deník (vyd. Ant. Svěcený v knihovně Sít', str. 255) je cestopis poety, což znamená skoro tolik jako cestopis romantika. Jeho vnímání je kypře smyslové, dojmy útočí na něho v hojnosti až matoucí. I jeho vztah k lidem, jež potkává, je poetický; domýšlí si je v typy, spřádá o nich téměř povídky; jeho lodní doktor je figura, na kterou nezapomenete, uprchlá dvojice milenců se provívá jeho deníkem jako tragicky rudá nit', černošský páter Martin, moravský bratr, je netendenční, ale tím přesvědčivější apologií černé rasy. Němečkův cestovní deník je zejména v jedné věci krásný typ cestopisu: je prožit a tvořen básnicky, ale nikoliv na úkor objektivitu; autor se nepará se svými pocity, je plně a čile zaujat světem, do kterého vstupuje; vidí a čichá, naslouchá a požívá, ale klade si i otázky a naráží na velké aktuální problémy; receptivní pozornost poety je v něm zesílena aktivní zvědavostí žurnalisty v dobrém slova smyslu. Není to dílko soustavné, ale kompletní v jiném významu: plností svého slova a mnohostí svých živých a účastných zájmů.

Joe Hlouchy Prodavačky úsměvů (vyd. A. Neubert, str. 112, 8 barevných příloh a 38 fotografií) nejsou cestopis, ale průhled do intimního života v mizejícím Japonsku: do čtvrtí gejš a do čtvrtí džorají čili nevěstinců. Evropský čtenář si obyčejně plete gejši a oirany; oirany jsou prostitutky, kdežto gejši jsou:školené zpěvačky, hudebnice, tanečnice, a nadto, abychom tak řekli, dekorativní předměty společenského života. Joe Hloucha nám znale a jemně vypravuje o jejich školách, o jejich hudbě a písničkách, o jejich sociální funkci; s nepokrytou lítostí zaznamenává rostoucí úpadek instituce gejš, jež byly kus kultury, ale i změkčilosti Japanu, ve prospěch hrubších a modernějších radovánek barů a tingltanglů. Krásné fotografie, které k své malé monografii připojil, dávají zřejmě za pravdu jeho stesku; i na těch obrázcích je tolik decentního půvabu, že plně chápeme pietní pomníček, ježž náš citlivý cestovatel a sběratel postavil mizejícím gejšám.

Lidové noviny 8. 2.

KRAJ JIRÁSKŮV

Ten kout podhoří mezi Úpou a Metují byl světem našeho dětství; jeden dědeček hospodařil na živnosti nad Babiččiným údolím a znával ještě bláznivou Viktorku; druhý, pan otec z hronovského mlýna, vozíval studentu Aloisovi do Hradce bochníky chleba a šestáky šajnu od pekařů Jirásků. Mezi údolím Metuje a Úpy se vlní mírné kopce z červeného pískovce, proseté stříbrnými hájky březovými a temnými smrčínami a borky; na kopcích rozhozeny samoty, kde ještě za našeho dětství od rána do noci tloukly ruční stavy pohorských písmáků, duchařů a sektářů balcaráků.

Kousek výš probíhá klikatá čára jazykové hranice, která se za Náchodem prolamuje do Pruska, do Kladska. To sousedství dvou národností bývalo tiché a pokojné; Němci ve svých michlovských čepicích a vestách posetých lesklými knoflíky mluvili nářečím, kterému ani rakouské úřady nerozuměly; neměli skoro styků s námi a my s nimi; ta jazyková hranice byla jako konec světa, za kterým už nic není. Blizoučká hranice říšská byla i branou, kudy odcházela a tajně se vracívala náboženská emigrace; tu elegickou tradici najdete podnes v krkonošských hloubalech a duchařích.

Přirozený spád celého kraje je k Josefovou a Hradci, městům vojanským a tereziánským; ještě podnes mívají tamní statky vnitřní zdi dvojité, aby sloužily za tajné sýpky pro případ války. Málokterý kraj u nás má tolik válečné minulosti jako ta mírná končina; Jiráskův historicismus je přímo lokální tradice. Náchodský a ratibořský zámek vyvolává jinou tradici, rokokovou a dvorskou, tradici vévodských domů a pánů Franců, odbojných rychtářů ze Rtyně a osvícených páterů. Ten kout země leží na silnici dějin, ale přitom v intimním a skoro uzavřeném ústraní; velmi stará minulost dožívala v jeho podhorských zákoutích a samotách, v dřevěných chalupách vyřezávaných štítů a sloupků. Minulost, do které se Jirásek vracel, nebyla ještě minulostí v kraji jeho dětství. Dole uzavírá Jiráskův kraj Hradec, město jezuitské a buditelské. Tamní učitelé Aloise Jiráska byli i učitelé našeho otce; byl tam profesor, který místo rakouských dějin přednášel oktávánům po celý rok o Francouzské revoluci. Nezapomínejme na starý Hradec, mluvíme-li o Jiráskovi.

Říká-li se krajině kolem Hronova Jiráskův kraj, děje se to plným právem; toho čestného přisvojení je hoden Jirásek i jeho kraj. I když Alois Jirásek náleží celému národu a je jím milován, podržel ve svém celém díle tu skoro přírodní krásu a intimnost svého kraje mezi Brendami a Hejšovinou: kraje nepatetického, naivně otevřeného a mírného, cudného a jemného; kraje, který v dějinách víc lidově trpěl, nežli vedl, ale který se tiše a houževnatě udržel v typickém češtví na samotném pomezí naší národní oblasti. Na rakvi našeho

nejnárodnějšího spisovatele nesmí scházet kytička tolijí a pryskyřníků z vlhkých luk nad Hronovem.

Lidové noviny 14. 3.

SLOVENSKÁ RADOST

Učitel Plicka natočil na Slovensku nový film, který teprve přijde na veřejnost; netřeba znovu chválit jeho malířské vidění, se kterým dovede volit typy a zacházet s krojí v celé jejich kráse a důstojnosti. Ale Plickova etnografická dokumentace je nadto nesena velkou radostí ze života; jeho obrázky slovenských tanců detvanských a goralských, jeho snímky zbojnických her jsou prostě překrásné ve svém veselí a fyzickém stylu. Má tam tanečnicka čičmanského odzemku, za kterého by se nemusel stydět starý carský balet; má tam goralské tanečnicko, kteří svou exotičností se vyrovnají Kongu; má tam horské chlapce, valachy ze Ždiaru, provozující tělocvičné hry, jakých by se měli chytit mládenci celého světa, nemluvic o našich sokolech. Nepíši tyto řádky, abych chválil skvostné a šťastné obrázky Plickovy, ale z jisté úzkosti: především aby tyto filmy byly pečlivě archivovány; a podruhé aby byly vzaty ještě jednou, zvukovým filmem, dokud není pozdě; dokud ještě jsou gajdoši, pištcí na fujaru a slepci se skřípkami, dokud ještě se zpívají písně do tance, dokud ještě chlapci juchají a tropí tartas své skvostné etnické mladosti. Je naší povinností zachovat dokonalý obraz tohoto národního života, není-li už v naší moci konzervovat ten život sám. Bylo by hříchem nenalézt peněz pro toto kulturní dílo, důležitější než deset Dienzenhoferových pavilónů.

Lidové noviny 15. 3.

ROZHLAS A SVĚT

Už několik lidí se pokoušelo mně vysvětlit, jak to vlastně přijde, že se z toho řine muzika, řeči a jiné zvuky, ale marně; jakmile začali házet slovy jako kondenzátor, akumulátor, variometr, izolace a tak dále, byl jsem ztracen; nejsem si ani jist, není-li tam také kardanový převod, rubínová ložiska, rovnoběžník síly a jiné technické věci, které mi až doposud zůstaly tajemstvím. Na celé věci jsem pochopil hlavně toto: když se otočí takový černý knoflík, začne to hrát nebo mluvit, a když se knoflík otočí zpátky, přestane to dělat hluk a rozhostí se příjemné ticho. Je to veliký pokrok proti parlamentu, schůzím, divadlu a společnosti, kde takového knoflíku není.

Vedle toho má rozhlas tři veliké přednosti, které dokonce mohou mít vliv na náš lidský svět.

1. Především rozhlas ve svých důsledcích znamená návrat k domovu. Chtěl-li někdo dříve naslouchat orátorům, musel se odebrat na schůzi nebo aspoň do hospody; nyní se za týmž účelem odebere domů. Chtěl-li se za starých časů člověk oddávat rozkoším hudby, musel jít do koncertu nebo jinam mezi lidi; dnes může jít prostě domů. Může jít domů, chce-li tancovat nebo přeje-li si slyšet anglického krále; chce-li se dozvědět poslední novinky, může si je jít vyslechnout domů. Je sice pravda, že se tím do jisté míry podporuje lidská lenost, ale na druhé straně přicházejí k lidem do jejich domu četné hlasy života, které dříve byli líní vyhledávat a slyšet. Je podivný fakt, že do čtyř stěn našeho příbytku se dnes vejde širší a širší okruh světa. Vracíme se do svých domovů jako do končiny daleko rozsáhlejší, než je ulice nebo koncertní síň. Má to své nevýhody jako všechno na světě. Znam například jednoho jemného básníka, kterému jeho přátelé pořídili takovou tu černou bedničku s knoflíkem; od té doby je ztracen; cítí jakousi morální povinnost vyslechnout všechno, co se mu od rána do noci v rozhlasu povídá neb hraje. Nemá dost brutální síly, aby tu bedničku umlčel; zdá se mu to nezdvořilé a hrubé, jako by někoho nechával marně klepat na své dveře; má za to, že musí vyslechnout každý hlas, který se domáhá slyšení. Nyní mu zbývá jediná naděje, že jednoho dne se něco v té bedničce pokazí nebo opotřebuje a on bude zbaven Hlasů, které k němu přicházejí.

2. Tento návrat domů, způsobený rozhlasem, je fakt víceméně osobní, avšak rozhlas má nebo aspoň může mít následky sociologického řádu. Už několik století se odehrává ve všech civilizovaných státech útěk z venkova do měst. Ve většině případů je to ovšem putování ke zdrojům práce a výdělků, ale ve velmi mnoha případech to je dezerce před nudou a tichem malého města nebo vesnice. Horror vacui žene lidi ze samoty k tomu, čemu říkají kulturní střed a čemu by se spíše mohlo říkat možnost podívané a poslouchané. Vedle sociálního vylidňování venkova existuje vylidňování psychologické; pro mnoho lidí se život na venkově stal čímsi jako pobytem na poušti. Dnes si člověk na venkově otočí knoflíkem a může poslouchat koncert Casalsův nebo nejnovější foxtrot; velké město se hrne proudem až do jeho venkovské samoty mezi jabloňovými sady nebo olšemi. Ta jistá izolace, kterou trpíval vzdělaný člověk na venkově, je široce proražena. To znamená, že do jisté míry se stávají velká města zbytečným přežitkem; snad se bude víc a víc cítit, že jsou barbarským přežitkem. Brzo bude technicky nemožno, aby lidská aglomerace ve městech rostla v dosavadní míře. Je velikým psychologickým a sociologickým problémem, jak provést decentralizaci lidského bydlení; rozhlas přišel právě včas, aby svým způsobem pomohl relativní valorizaci venkova.

3. Třetí stránka rozhlasu, která je schopna změnit náš vztah k tomuto světu, je bezmála politická. Myslím tím internacionálnost rozhlasu, i když je teprve v začátcích. Slyší-li člověk u svého krbu hlasy z Londýna nebo operu z Říma, diví se tomu zprvu, ale pak si zvyká na nový fakt, že je ve spojení s celým světem a že do jisté míry se celý svět uchází o jeho pozornost a sympatii. Krom jiných věcí je to rozhlas, co v nás posiluje vědomí jednoho velikého a společného světa a budí v nás důvěru, že jsou a mohou být svazky, jež překračují hranice států. Přimlouval bych se tak naléhavě, jak jen mohu, aby této možnosti rozhlasu bylo co nejvydatněji využito; aby každý národ, vysílající do našeho vesmíru svou písničku, nás co možná nejvíc seznámil sám se sebou, aby byly ve vesmíru dny, které patří tomu národu a podruhé druhému, aby každý hlásal, jak nejkrásněji a nejzvučněji dovede, že je na světě a chce říci něco svého a pěkného těm ostatním. Daleko častěji než dosud by se mohl konat mezinárodní a světový kongres: byl by to kongres lidí sedících každý u svého krbu, a přece si podávajících ruce v bližším a bližším poznání.

Lidové noviny 5. 4.

PAN F. X. ŠALDA MINISTREM JUSTICE

V nedělním Prager Tagblattu odpovídá prof. F. X. Šalda na anketu, co by dělal, kdyby byl ministrem spravedlnosti. Co vás nemá, žertuje pan profesor, ani by ho prý nenapadlo zrušit cenzuru nebo reformovat kriminály; ale, povídá, „uvrhl bych Karla Čapka do vězení. Psal před nějakým časem s velkou spokojeností o našem vězeňství. Nuže, měl by na vlastním těle zakusit výtečnost těchto znamenitých ústavů a pak s námi sdělit své zkušenosti.” – Pan F. X. Šalda je na mne trochu krutý; chtěl by mě uvrhnout do žaláře právě proto, že jsem sděloval své zkušenosti. Nikdy jsem nepsal o našem vězeňství, nýbrž jen o věznici pankrácké; psal jsem o ní, když mne advokát komunistů na základě svých informací o útrapách uvězněných komunistů intelektuálů o to žádal. Šel jsem se do pankrácké věznice podívat s archem jeho stížností; bylo mi dovoleno prohlédnout věznici od korekcí až po kuchyně a dílny; bylo mi dovoleno mluvit s kterýmkoli vězněm a ptát se ho na cokoli. Shledal jsem, že uvěznění komunisté mají jedinou velikou stížnost: že jim nejsou přiznána práva politických vězňů. V tom jsem jim dal i veřejně za pravdu; ale za to nemůže správa věznice, nýbrž zákon na ochranu republiky. Dále jsem napsal, jak na Pankráci vypadají cely a dílny, kuchyně a špitál, tedy jen to, co jsem skutečně viděl. Musel bych býti veliký lhář, kdybych věci líčil hůře, než jak jsou. Aktuální otázka byla, je-li pankrácká věznice tak bídná a nezdravá, jak to tehdy líčil německý tisk. Mohl jsem na místě konstatovat, že ony konkrétní výtky neodpovídají pravdě.

Tedy potud šla moje „velká spokojenost“ s pankráckou věznicí. Ale abychom se dostali k věci: Dal si pan F. X. Šalda kdy práci, aby se očitě přesvědčil o věcech, proti kterým protestuje? Mám velmi nerad řízné úsudky, které si odpouštějí věcné ověření. Já bych pana Šaldu do vězení neposílal; ale občas bych ho rád odsoudil k tomu, aby psal jen o věcech, ve kterých získal aspoň trochu osobních a kontrolovatelných zkušeností.

Lidové noviny 26. 4.

MORÁLKA A DIVADLO

Čas od času, v intervalech skoro pravidelných, se ozve takzvaný vážný hlas, aby promluvil o zkáze mravů, a o nemravnosti divadla zvláště. Z jakýchsi hlubších příčin se takový hlas obyčejně rozléhá na krajní pravici a dochází ohlasu ve vrstvách, kterým se říká konzervativní. Před padesáti lety zvedl se u nás křik proti nemravnému Scribeovi. Dnes se zvedl pokřik proti nemravnému Dostojevskému, Gayovi, Brucknerovi. Před padesáti lety protestovala ta jistá morálka proti francouzské veselohře; dnes protestuje proti hrám těžšího zrna a někdy až drásavé tragiky.

Pokud jsem mohl řečenou mravní kampaň sledovat, platí u ní za obzvláště a zejména nemravné věci tyto:

1. Zločiny, ale jen ty, které jsou na jevišti kladeny s celou svou strašnou mravní a justiční složitostí; naproti tomu nemravné nejsou zločiny spáchané jedem, dýkou nebo penězi, pokud se dějí jen tak fórově a bez těžších subjektivních důsledků.

2. Cizoložství, ale jen to, se kterým to špatně dopadne, jako v Anně Karenině; kdežto cizoložstva, se kterými to dopadne dobře a laškovně, nemravná nejsou.

3. Pohlavní zvrácenosti, které budí ošklivost a vedou obyčejně k špatným koncům; kdežto salónní pohlavní anarchie a vyšší polygamie jsou publiku i jeho mluvčím jenom milou a slušnou zábavou.

4. Nevěstky, pokud žijí v nejnižších vrstvách uprostřed cynismu pasáků; kdežto dobře placené metresy v pařížských modelech žádných mravních a rodinných citů nepohoršují.

5. Velmi často je pak nemravná takzvaná společenská spodina, protože je nucena brát věci vážně a mluví o nich hrubě; vyšší prostředí pak není nemravné, protože tytéž věci nebere vážně a mluví o nich v narážkách.

Ve většině případů není zarážející jen to, při kterých okolnostech mravní cit jisté blahobytné části publika protestuje, nýbrž (a větší měrou), při kterých okolnostech vůbec neprotestuje. Například neprotestuje proti žádné salónní frivolitě, proti vyšší prostituci, proti

manželským trojúhelníkům, proti cynismu oděnému do fraku, kožišin a luxu, proti žádnému pustému světáctví, jen když se tyto věci traktují s jistou blahovolnou lehkostí. Publikum se hrozí, aby jejich synové a dcery nevzali úhony, když vidí na divadle svět nevěstek, zlodějů a chudých všiváků; ale kupodivu se o jejich mravní zásady nebojí, když jim divadlo ukazuje svět rozkošných metres, bohatých korouhevníků, lásky draho prodejně a přepychu placeného zřeknutím se všech mravních skrupulí. Když mravní přísnost, tedy aspoň důsledná; ale mravní pokrytectví je horší než lascivnost. Nebojí se ctnostné maminky o své dcery, když je vodí na komedie, ve kterých hlavní roli hraje Deauville, cizoložství, krajkové dessous, auto, mileneček a hadry od firmy té a té? Nenapadne je někdy, jaké životní nároky se tím podněcují a jaká morální měřítko, zabalená v hedvábí, se podstrkují mladým lidem? Je náramně kupodivu, že tytéž vrstvy, které se mravně pohoršují nad zločineckými a sexuálně zruďnými kusy na divadle, drží ve veřejném životě palec dennímu tisku, který vypocuje kriminální a sexuální senzace stůj co stůj. Prosím, dělal bych důkladný rozdíl dejme tomu mezi Brucknerovými Zločinci a sprostou kriminalitou takzvaných bulvárních plátků. Pane profesore Nikolaue, kde zůstává váš morální protest proti kriminálně a pohlavně senzačnímu tisku? Nečetli jsme v Politice úvodník, který by se ohradil proti denní šestákové otravě. Když morálka, pak prosím jděme dříve na ulici než do divadla; ale právě tady nám ty mravně citlivé vrstvy zůstaly až hrůzně dlužny své mravní osvědčení.

Lidové noviny 27. 4.

ANDRÉ MAUROIS

Chytrá hlava, trochu těžká pro štíhlé a útlé tělo; typický francouzský výraz, složený z jemné pozornosti, mírné únavy a jistého rozkošnictví, jež s naprostou přesností dovede strhnout prostředí v estetický dojem. Muž nad obvyklou míru a přitom samozřejmě znalý světa; prochází všemi zeměmi, jako by se po ničem nepídil, ale o všechno se zajímal. Jeho hovor, tak jako jeho knihy, spojuje dokonalou lehkost s čistotnou a přemýšlivou vážností. Být tak vážný a nebýt přitom vrtákem, to je jeden z tradičních rysů francouzské spirituální kultury. Je velmi podoben svým knihám; zatímco u nás se stal tak populární jako autor biografií, sní o románech a o fantastických povídkách, ve kterých by promítl moderní vědu do groteskních závěrů. Praha ve své jarní svěžesti zaujala jemného pozorovatele svou atmosférou mládí a vznikání.

Lidové noviny 2. 5.

DĚDEČEK DIVADELNÍK

Už těžko, velmi těžko vystoupil na ty dva nebo tři schůdky vedoucí na jeviště, když se před několika lety posledně děkoval za potlesk svého uznalého obecnstva; ale v jeho pokloně byl ještě důstojný šarm starého divadelníka, který se rád a dobromyslně sklání před svým publikem a jeho vkusem. Nebylo na Vinohradech premiéry, aby Štolbova běloučká, stařecky pěkná hlava nevyhlížela z levé lóže; a nebylo autora, kterému by rád netleskal vlídnýma rukama dědečka a nekýval mu povzbudivě na jeviště. Miloval divadlo neomrzelou a pozornou láskou milence, jací se dnes nerodí: beze stínu hořkosti, tiše a věrně, jaksí potěšeně, že mu ještě kolem hlavy šumí divné a vzrušující opojení divadla, i když ty úspěchy nebo nezdary nesla jiná a zase jiná generace divadelníků. „Panu notáři se to líbí,“ říkalo se vždy mezi domácím lidem divadla; ale pan notář našel pokaždé nějaké vlídné slovo; nepřicházel soudit, nýbrž polaskat divadlo, herce, publikum, šum hlediště, potlesk a rychle vadnoucí vavříny toho horečného a zářivého života na prknech. Jeho dílo bylo již dávno uzavřeno a dopsána poslední tečka; ale člověk, jenž odchází, nechá mezi lidmi bolestnou mezeru.

Lidové noviny 13. 5.

ČESKÝ POLÁRNÍK

Přiznám se, že jsem se denně těšil na večerník, ve kterém vycházely vzpomínky českého polárního dobrodruha, náčelníka Novosibiřských ostrovů Jana Welzla ze Zábřehu; vzpomínky počínají se naivním putováním za „voláním Severu“ a shrnují třicet let podivuhodného života mezi lovci kožišin a zlatokopy, Eskymáky a velrybáři, poustevníky a tuláky nejzazšího Severu. Pročetl jsem už slušnou řadu arktických cestopisů, ve kterých skládaly své vědecké i heroické účty pyšné i tragické polární výpravy; ale žádný z nich nebyl pro mne tak poučný a objevitelský jako hovorná šváda strýčka Welzla; žádný mi tak dobře neřekl, jaké podivné barvy mají ledovce, jak detonuje zamrzající moře a jak se tam nahoře lidé živí. Žádný Jack London by nevyličil názorněji psychologii polárních ztracenců, kteří se střílí pro bolení zubů, jsou šíleně zamilováni do bílé slečinky z plakátu na mýdlo, snášejí útrapy, které se už nezdají být pro člověka, a přece se vrací znovu na ledový Sever, když náhoda života jimi smýkla zpátky mezi lidi. Je veliký rozdíl mezi cestováním a životem; Eskymo Welzl zná svůj Sever až příliš dobře, tak dobře, že by ho snad ani nenapadlo vypravovat to rozkošné množství poutavých a intimních věcí, kdyby své vzpomínky psal sám. Naštěstí pero není jeho obor; vyskytli se dva zvědaví a čiperní lidé, kteří se ho dovedli všetečně vyptat: A jak je to, strýčku

Welzle, tam na Severu se ženskými? A co když člověku umrznou prsty? A co dělá takový polárník, když je polární noc? Jen tak mohla vzniknout tato jedinečná kniha, přímo nabitá samou milou a drsnou zkušeností; kniha, o které nepochybuji, že půjde světem.

A s ní půjde světem i strýček Welzl, svým způsobem typus našeho člověka: podšitý a uvážlivý, nerozmáchlý, počítající na prstech, dělný a rozšafný; skromný a houževnatý kramář, který i ve svém světoběžnictví podržuje střízlivost a opatrnost českého chalupáka; typ při vši mazané prostotě tak životní, čestný a průbojný, že se stává čímsi jako pohlavárem bílých i kosookých obyvatel onoho drsného kraje, – náš pan prezident ho s úsměvem tituloval „kolego“, když k němu přivedli tohoto našeho nejsevernějšího krajana. Stal-li se do jisté míry dobrý voják Švejk mezinárodním typem našeho domácího ražení, buďme rádi, že Eskymo Welzl staví vedle něho druhý typ zavalitého a přizemního Středoevropana, opatrně podnikavého, mírně Gründerského, příčinlivého hospodářička, nadaného stejně dobrým filipem, jako trpělivostí, kteréžto domácí vlastnosti působí přímo neodolatelně v indiánsky drsném prostředí arktické divočiny.

Řekl jsem divočina: ale v sousedsky bodrém líčení tatíka Welzla se ukazuje jasněji než v kterémkoliv odborném cestopise, že i tento život na posledním pomezí lidských poměrů má svůj řád, svou tuhou morálku, svou třeba divokou justici, své bezpečné vztahy důvěry, vzájemné pomoci a solidarity. Řád, který dovoluje, aby byl utracen nemocný, nepřipouští, aby byl okraden zbidačelý Eskymák. Samotáři bydlící na několik dní neschůdné cesty od sebe se pokládají za sousedy a členy těžké obce až do těch povinností, jež zavazují sousedy a občany. Na těchto stránkách jsou paměti Welzlovy skutečným objevem: to už není jen líčení věčného ledu, nýbrž věčného lidství, i když utvářeného prostředím až groteskně tvrdým.

Lidové noviny 25. 5.

HLASY ZVENČÍ

Někdy si zatočíte tím knoflíkem na rádiu; ale místo aby se vám odtamtud vyřinulo drnkání mandolín nebo tramtará dechové hudby, slyšíte hádat se, povykovat a pochechtávat se dva cizí hlasy, které si vyřizují ve vašem příbytku nějaké své poněkud nesrozumitelné záležitosti. Tu řeknete „aha, činohra“, a buď posloucháte dál, nebo honem otočíte tím knoflíkem zpátky.

Nevím, jsou-li činoherní produkce v rozhlase u takzvaného nejširšího publika oblíbené nebo neoblíbené; ale v žádném případě by neměly zůstat lhostejny divadlům a veřejným divadelním instancím, jako je kritika. Pro mnoho lidí je rozhlas náhražkou divadla, pro slušný počet mezi nimi čímsi jako výchovou k divadlu. Myslím, že by si muzikanti nedali dlouho

líbit, aby koncerty v rádiu byly improvizovány od muzikantů narychlo a jen ad hoc sehnanych; ať je to Česká filharmonie nebo tamburáši pražského Sokola, musí to být pevný a dobře secvičený ansámbl, za který odpovídá jeho jméno a jeho dirigent. Nerad bych komukoliv osobně křivdil; ale činoherní produkce v rozhlase dělá obyčejně dojem pouhé čtené čili breptané zkoušky, nadto ještě nouzově obsazené; hlasy neviditelných herců do sebe nepřesně zapadají a posluchač si je plete, protože jejich tóny nejsou dost úzkostlivě a skoro hudebně odstíněny. Vím náhodou, jak ledabyly a narychlo se odbývají v rádiu činoherní zkoušky; s vypůjčenými herci to ani jinak nejde. Není to vina osob; je to vina systému. Slušnější úroveň rozhlasových činoher se dosáhne jen tehdy, přestanou-li do rádia mluvit ad hoc sezvaní herci a svěří-li se činoherní večer pozvanému plnému ansámblu; tedy nebudou-li v takovém večeru hostovat pouzí členové sebelepších divadel a jmen, nýbrž uspořádá-li se čas od času pohostinské vystoupení ansámblu toho neb onoho divadla ve zvlášť pro rozhlas vybraném nebo upraveném kuse, který dotyčné divadlo samo nastuduje se svým režisérem a svou uměleckou odpovědností. Přitom může rádio zaměstnávat své vlastní herce pro menší příležitosti nebo pro své vlastní produkce; hlavní je, aby i v rozhlase proniklo vědomí, že činohra, stejně jako orchestrální hudba, je umění ansámblové, které se pod trestem nedůstojné úrovně nemůže jen tak improvizovat.

Sliboval bych si od takového systému zvýšení činoherní kvality v našem rozhlase, jak je v zájmu rozhlasu, jeho posluchačů i herců, jejichž výkony by tím byly zhodnoceny; ale sliboval bych si od toho ještě něco víc, totiž zvýšenou kulturu hlasu a mluvy. U nás se i na jevištích mluví foneticky a akusticky hodně nekultivovaně. Kdyby naši režiséři byli donuceni zabývat se jenom hlasy svých herců, bez výpomoci hry a mimiky, tedy hlasy zcela izolovanými ve své pouhé akustické funkci, kdyby byli donuceni ty hlasy kontrolovat, muselo by to vést je i herce k vědomému pěstění hlasu a přednesu. Pak by rozhlas přestal být ledajakou náhražkou divadla a stal by se jeho skoro laboratorním spolupracovníkem.

Nepochybuji mnoho, že za pár let tu budeme mít k rozhlasu ještě televizi; že chudší fanouškové budou mrkat dírkou na obrázky v nějaké bedničce, zatímco bohatí budou mít v nohách postele projekční plátno jako v biografu. Je v zájmu divadelnictví, aby si rozhlas navykl už dnes neklusat cestičkami nekalé soutěže, nýbrž spolupracovat s vážným uměním divadelním. Bude jen zdrávo divadlu i rozhlasu, začne-li se ta součinnost už dnes.

Lidové noviny 1. 6.

SLYŠTE PÍSEŇ HLÁSAJÍCÍ

Slyšte píseň hlásající,
jak k nám přijel železnici
pěvec Šaljapin
a jak o tom v potu tváří
naši čačtí novináři
psali do novin:
Slavný host na Wilsoňáku
v sedm dvacet (přesně!) z vlaku
rázně vyskočil,
nalevo prý pohnul hlavou
a pak (přesně!) nohou pravou
kolej překročil.
Načež vlídným kynem hlavy
zdravě čekající davy
do hotelu jel,
a tam přes tu dlouhou cestu
svlékl kabát, svlékl vestu
a s Nedbalem pěl.
Potom po nějakém čase
opět vestu oděl na se
a i kabát vzal,
a pan Nedbal s Šaljapinem
nad dalmatským (přesně!) vínem
pobesedoval.
Když pak v době vhodné k tomu
slavný pěvec bral se domů
lehnout do peřin,
malý kamelot naň volá:
„Do Prahy jich vítám, hola,
pane Šaljapin!”
„Ty mne znáš?” A chlapec vece:
„Pane, to ví v Praze přece

každý od novin,
že dlí právě mezi námi
veliký a světoznámý
pěvec Šaljapin;
a že jste na Wilsoňáku
v sedm hodin dvacet z vlaku
rázně vyskočil,
nalevo pak pohnul hlavou,
načež zrovna nohou pravou
kolej překročil;
nato vlídným kynem hlavy
zdravě čekající davy
do hotelu jel,
a tam přes tu dlouhou cestu
svlékl kabát, svlékl vestu
a s Nedbalem pěl:
Slyšte píseň hlásající,
kterak přijel železnicí
pěvec Šaljapin
a jak o tom v potu tváří
naši čačtí novináři
psali do novin.”
(Zpívá se pořád dál)

Lidové noviny 7. 6.

CONAN DOYLE A SHERLOCK HOLMES

Conan Doyle v dějinách psané literatury bude asi zaujímat méně místa, nežli mu právem náleží v dějinách literatury čtené. Ať soudíme jakkoli o detektivním žánru Doylea, vedle francouzského Gaboriaua jest v něm klasikem. Gaboriau nesl ještě přítěž konvenčního romantického románu; Doyle je autor zcela moderní, čistě intelektuálně prosycené břitkosti, vědecké detekce. Jeho Sherlock Holmes zůstane trvalou postavou našeho světa fikcí; žije svým trochu suchým odbornickým životem mezi věcnými hrdiny a vášnivci, mezi Fausty, Dony Quijoty, Monte Christy a tím vším; je tak výrazný a živý, že se nám zdá daleko bližší

než jeho autor sir Conan Doyle. V posledních letech jsme čítali Doyleovo jméno mezi obhájci a vykladači spiritismu a snad tato konverze detektivního pozitivisty v člověka uvěřivšího, jenž přijímá tajná znamení ze zászvetí, má své příčiny v nějakém zlomu osobního života; ale snad je to hlubší a skoro tragický motiv ducha, jejíž laboratorní metoda přesného zjišťování faktů nakonec vyvrhla neukoženého a zmateného na břeh tohoto moře temnot, které uniká do nekonečna naší detektivní zvědavosti. Tam nyní zašel sir Conan Doyle, ale jeho Mr. Holmes s tenkými rty, lulkou, duch nemetafyzický a suše faktický, bude ještě dlouho žítí pro nás živé.

Lidové noviny 8. 7.

ČESKÉ DIVADLO A NĚMECKÉ FILMY

Tak tedy velká část novin hlásá, že to je v pořádku, že pražské obecnstvo dalo spontánně najevo, že nechce být nadále provokováno německými mluvenými filmy a že si žádá, aby mu za jeho peníze nebyla vnucována němčina. Nicméně nám se zdá, že tu přece jen něco není v pořádku. Předně není jasno, kdo nutí pražské obyvatelstvo, aby se už dvanáctý či kolikátý týden hrnulo na německý operetní film. Nikdo by mne nepřinutil, abych šel proti své vůli na Nesmrtelného lumpa, či jak se ten tyrolácký kýč jmenuje. Dnes noviny mají nebo měly by mít své filmové referáty, ve kterých mají možnost říci obecnstvu i filmovým agenturám předem, který film je pro Prahu trochu hloupý nebo jinak nevhodný. Rozčilují-li se proti některému filmu dodatečně, prosím, pak se usvědčují z čehosi jako opominutí povinné péče. Chodí-li česká Praha po měsíce na německý film, zní trochu falešně, píší-li dnes noviny, že česká Praha protestuje proti německému filmu. Nelíbí-li se české Praze německé filmy, nemusí čekat, až proti nim zakročí pan primátor Baxa nebo cenzura; stačí, když se na ně P. T. publikum nebude tak ochotně hrnout. Nikdo nebude do Prahy přivážet filmy, na kterých by prodělal. Vyřizuje-li se pouličními demonstracemi, co se v Praze má a smí českému obecnstvu předkládat, je to, abychom tak řekli, trochu urážlivé pro naše publikum, jako by nedovedlo samo poznat, nač má chodit a čemu se má vyhnout. Nejsou-li si té trapnosti vědomi demonstranti, čekali bychom, že si ji uvědomí noviny. Ale zdá se, že ve značné části pražského tisku tentokrát zas něco povážlivě selhalo.

České publikum by bylo naprosto v právu, kdyby si rozhodně žádalo mít svou podívanou a poslouchanou v české řeči. Zdá se nám, že taková jakási podívaná a poslouchaná skutečně existuje; vzpomínáme si, že máme česká divadla dobré, až prvořadá úrovně. Prosím, tato divadla zejí prázdnotou. Česká divadla prodělávají zoufalou krizi, i když přímo potí olej, aby přilákala české diváky. Nebylo by té krize, kdyby toto národně uvědomělé publikum,

protestující spontánně proti německým filmům, hledalo stejně spontánně remeduru v českém divadle. Bylo by krásnou nacionální událostí, kdyby ty tisíce lidí místo pobíhání po ulicích si šly koupit lístky do dobrého českého divadla; jakým by to bylo ziskem i pro naši národní kulturu, nemusím vám říkat. Kupodivu se nenašel ani jeden vlastenecký redaktor, který by vedl uražené národní vědomí k nejbližší divadelní pokladně; například od vytloukané kavárny Nizzy tam nebylo nijak daleko. Něco se tu přímo strašně nerýmuje; zdá se, že na českém divadelním umění nemají ty jisté noviny zdaleka tak ohnivý zájem jako na demonstracích před Německým divadlem. Myslím, že naše místo není tak tuze před Německým divadlem jako v českém divadle; pánové a dámy, kteří jste se neobtěžovali demonstrovat pro českost Prahy, to místo na vás čeká; snad ukážete, že jste to mysleli doopravdy se svou žízni po česky mluveném slově.

Nebudeme si ovšem zapírat, že v pražských demonstracích šlo o věci a zájmy, které už nemají s žádným filmem co dělat; ale to by byla docela jiná kapitola, ze které plynou jiné a hodně neutěšené věci. Každý pouliční kravál, ať jde o bochník chleba, nebo o politická hesla, vrhá delší stíny, než jakých se dovede domyslit vznětlivý lid. Ty stíny půjdou až za hranice, ale ten nejhlubší a nejsmutnější stín zůstane jen nám: že se čeští lidé prali na pražských ulicích s československou státní exekutivou za souhlasného pokřiku vládních novin a stran. Nuže, zde je nejpalcivější otázka odpovědnosti, která nebude a nesmí být vyřízena tím, že se pražským ulicím vrátí jejich normální řinčení tramvají a večerní shon za německými nebo americkými filmovými kýči.

Lidové noviny 28. 9.

MUŽ BEZE JMÉNA

Promiňte, že se ještě jednou vracím k anonymitě. Je to úkaz, který mi vrtá hlavou; nemohu jej dobře pochopit, tak jako nemohu pochopit dejme tomu sadismus, pesimismus a jiné podivné druhy chování. Myslím totiž, že každý normální člověk má k svému písemnému projevu stejný vztah jako k svým jiným činům a řečem; je to prostě kus jeho lidského a občanského já. Přijde-li mi do rukou anonymní dopis, mám dojem čehosi výstředního, jako kdybych potkal na ulici člověka s maskou na tváři nebo jako kdyby mne zčistajasna oslovil někdo s černou kuklí přetaženou přes hlavu. Nejhorší na anonymovi není to, že (aspoň většinou) dělá něco nekalého, nýbrž že to dělá vědomě: ví dobře, že by to neměl dělat, a proto si předem opatřuje svou anonymitou cosi jako alibi. Přitěžující pro anonymitu je, že je to obyčejně vědomá a zamýšlená špatnost nebo neslušnost. A to mi právě vrtá hlavou, jaký

divný poměr musí mít sám k sobě člověk, který vědomě dělá něco, k čemu se nemůže hlásit. Poslyšte, v takovém člověku to musí vypadat!

* * *

Tak dejme tomu dostávám téměř pravidelně anonymní korespondenční lístky od jakéhosi neznámého občana, který má nutkavou potřebu vynadat mi, že jsem špatný vlastenec a zaprodanec; činí to, jak píše, jménem národně uvědomělého občanstva a tak dále. Ten národně uvědomělý občan je jeden z mnoha jiných nakvašených lidí, kteří občas se zamlčením svého jména vyjadřují redakcím listů svůj politický nesouhlas; ale žádný, myslím, není tak horlivý a radikální jako tento náš korespondent. Nuže, na řečeném národně uvědomělém občanu je pozorovat jeden z charakteristických rysů anonymity: takové jakési „když už, tak už“. Když už je schován za svou anonymitu, tož si toho dá co nejučtější porci. A s jakousi rozkoší se válí v tom, co nadělá. Urážky. Necudnosti. Věci, které spadají pod paragrafy o ochraně republiky. Je skoro neodolatelně nucen, aby anonymitou sklouzl do kriminality. To už patří k přírodopisu anonymity, že každý habituální anonym je typ vyloženě patologický.

Snad každá redakce a každý veřejně činný člověk má své anonymy, kteří si ho vybrali za terč svých (obyčejně politických) výlevů. Nuže, vedle té jisté mravní stránky mě zajímá nepochopitelná intelektuální pitomost těch politizujících anonymů. Nikdy je nenapadne, co si adresát pomyslí o partaji, jejíž věc anonym svými invektivami chce hájit. Je přece přirozeno, že si adresát řekne: „Inu, je to tam divná čeládka.“ Koneckonců je to – krom zkázy vlastní duše – jediný výsledek, jehož anonym dosáhne: že hrozně kompromituje věc, se kterou chtěl bojovat, jak se říká, se spuštěným hledím.

* * *

Jiný je takovýhle případ: v Pražském večerníku pocítil kdosi potřebu napsat, že Čapkovy Povídky z druhé kapsy jsou slátanina a že je to takříkajíc ostuda, že jim byla přirčena státní cena, která tím prý je deklasována a tak dále; ale kupodivu pisatel necítil potřebu se pod tento svůj názor podepsat. Má přece právo si to myslet; nemohl bych mu za to utrhnout hlavu, ba ani bych se s ním nemohl o věci přít. Nicméně vím obvykle rád, s kým mám tu čest; i vzkázal jsem pisateli, aby mi ve vší důvěře prozradil své jméno. A kupodivu: muž tak od plic písící se jal prosit, aby mně jeho jméno nebylo vyzraženo. A teď mi někdo řekněte, proč se nechce přiznat k svému literárnímu úsudku, na který má, abych tak řekl, nezadatelné právo; proč má kuráž jej otisknout anonymně, a ne pod svým jménem, řekněme pod jménem Karel

Schulz. Tedy to je ta nepěkná stránka anonymity novinářské: že dává některým lidem odvalu psát věci, které by patrně vyjádřili méně řízně, kdyby se pod ně měli podepsat. Velká část tiskových hrubostí a inzultů je možná jen tím, že pod nimi není nikdo podepsán. V politických lokálkách jsme si na tu anonymní statečnost bohužel až příliš zvykli; ale do literárních rubrik to přece jenom nepatří a nesmí se to stát zvykem. Anonymita v tisku je jeden z nejvážnějších problémů veřejné výchovy.

Lidové noviny 16. 11.

1931

ALOIS JIRÁSEK: POVĚSTI A LEGENDY ZE STARÉ PRAHY

Jestli mohu radit anglickému čtenáři, doporučuji mu, aby četl tyto pověsti tak, jak jsme je čítali já a moji vrstevníci: opásání dřevěným mečem a sedíce v nejvyšších větvích dubu – to je ten nejlepší způsob, jak číst hrdinské pověsti své země. Bylo mi tehdy osm nebo devět let, ale navzdory svému útlému mládí jsem byl postupně starodávným českým šlechticem, vládcem hradu, rytířem, králem, kouzelníkem, dvorním katem krále Václava a mnoha dalšími osobnostmi. Dokonce ani dnes se nemohu docela smířit s myšlenkou, že tyto pověsti napsal starý pan Jirásek; mám spíše pocit, že se přihodily za mé osobní účasti. Nepochybně všechny národy vlastní takovéto knihy, které jaksi přestaly patřit pouze literatuře a staly se součástí skutečného života stejně jako dětské hry, škola a kraj, v němž jsme vyrostli. Jsou to knihy, které se staly klasickými lidovým hlasováním, tím, že je každý četl nebo čte. Jejich hodnota je stejně nesporná jako hodnota národních tradic.

Lidové pověsti jsou v podstatě nepřenositelné, protože vyrostly jako součást dějin a charakteru země. Ale naše pověsti v podání Aloise Jiráska mají docela zvláštní cenu a význam. V dobách rakouské nadvlády vychovávaly naše děti politicky, byly učebnicemi národního uvědomění. Každý z nás chlapců, nebo skoro každý, tasil svůj dřevěný meč proti nepřítelům své země. A přišel čas, kdy tento meč již nebyl dřevěný: nová kapitola byla pak připojena ke starým pověstem českým a také na této kapitole má starý pan Jirásek velmi značný, i když nepřímý podíl. Tuto stránku pověstí s námi nemůže plně sdílet žádný čtenář jiného jazyka a jiného prostředí, stejně jako host plně neocení rodinnou cenu starého křesla

nebo obrazu na stěně. Ať je to tak, nebo onak; postačí, najdete-li trochu potěšení v těch několika chvílích, které se chystáte strávit v našem rodinném kruhu.

Úvod k angl. vyd.

PŘÍPAD S OTOKAREM BŘEZINOU

Nejsem jistě sám, kdo s pocitem povděku a úlevy četl v novinách, že prezident republiky použil svého práva a zastavil trestní řízení proti básníku Jakubu Demlovi, žalovanému pro urážku prezidenta republiky. Té urážky se podle zpráv novin dopustil páter Deml tím, že na veřejné oslavě Otokara Březiny uváděl ústní výroky zesnulého básníka, ve kterých státní zastupitelství spatřovalo urážku hlavy státu.

Nejsem právník a nebudu se pouštět do otázky, zda inkriminované tři výroky opravdu náležely pod paragrafy zákona o ochraně republiky; měl jsem spíše dojem, že dva z nich byly jen kritikou Masarykovy Světové revoluce, kdežto třetí citát byl patrně zkomolený. Byl by to první případ, kdy by byla vyslovena legální nepřipustnost kritizovat literární dílo, ať je kdokoliv jeho autorem; a je mi úlevou, že tento případ nenastal, zejména že nenastal pro kritiku autora, který po celý svůj život byl kritikem otevřeným a přímým.

Ale věc, právě abolovaná rozhodnutím prezidenta republiky, není pro nás abolována literárně. Předně je tu otázka, jak se má a jak se smí hospodařit s ústními výroky zesnulých, zejména jsou-li to lidé významu Březinova. Páter Deml byl Březinovým přítelem; ví tedy, co lidí by nyní mohlo vyrukovat s citováním, co jim *in camera caritatis* básník říkal. Otokar Březina se už nemůže bránit. Rád bych věděl jen to: hovořil jaroměřický poustevník se svými přáteli proto, aby jejich ústy mluvil dál k veřejnosti? Proč jeho přátelé nešli s jeho citáty na trh za jeho života? Patrně si byli vědomi toho, že by jim Březina neprominul. Zkusil jsem to za jeho života sám: zapsal jsem a otiskl za čerstvé paměti několik citací z Březiny ironika; slyšel jsem pak, že měl mi to za zlé. A měl pravdu. I zcela doslovné citování může být jednostranné; nezáleží jen na tom, co se cituje, ale i na tom, co se necituje; pouhou citací se dá každá kniha, každý hovor, každá filozofie postavit na hlavu. Citováním bible můžete bibli porážet; citováním Březiny můžete z něho udělat podrážděného a maloměstského národního demokrata. Není to zlá vůle; ale je to nedobrá služba mrtvému básníkovi.

De mortuis nisi bene. Citováním soudíte mrtvé; můžete je zmenšit, místo abyste je uchovali. *A mortuis nihil nisi bene.* Z rukou mrtvých berme požehnání, ale ne to, co je menšího a horšího. Chcete-li citovat důvěrná sdělení zesnulých, pamatujte, že jsou ve vašich rukou a nemohou protestovat proti tomu, co z nich uděláte. Z rukou malých pamětníků i velcí

mrtví vyjdou malí; z rukou lidí zakyslých vyjdou zakyslí a mrzutí. Pozor na památku Březinovu!

Pozor na jeho památku už proto, že po dnech a měsících samoty mluvíval rád a mnoho; rád se slyšel tak jako mistr varhaník, který s rozkoší preluduje na svém nástroji. Tu zahraje týž motiv v largu, tu v posměvačném scherzu, pohrává si s tóny i s předznamenáními. Jsou lidé a myslitelé, kteří svou pravdu a víru vyslovují vždy týmiž slovy, prostě a neměnně. K nim Březina nenáležel; těšilo ho obměňovat své myšlenky ve variacích a přirovnáních, v ironickém zrcadlení i v paradoxních obratech; kdo z vás si troufá zapsat tu nekonečnou a duhovou improvizaci, které se až do sebezapomenutí oddával? Každá věta vytržená z hovorů Březinových je zkomolení; nemůžete-li jinak, tedy aspoň ji komolte s krasocitem, který u něho převládal.

Nezáleží na tom, řekl-li Otokar Březina doslovně to, co mu Jakub Deml klade do úst; mohl bych popaměti citovat docela jinaké jeho výroky, a jiní zas jiné; snad by to bylo velmi zajímavé pro bližší poznání Otokara Březiny, ale jdete-li s jeho citací na rynek, není otázka jenom, řekl-li to Březina doslova tak, nýbrž také, měl-li v tom pravdu a stojí-li to za to. Dovolte, abych to uzavřel... zrovna citátem z hovoru Březinova: „Nemají se světu ukazovat lidé v jejich slabosti a nehezkosti, ale v jejich kráse.“

Tu výtku mně učinil Březina, když jsem ho – snad trochu neuctivě – nakreslil; nyní ji odevzdávám Jakubu Demlovi – a dalším.

Lidové noviny 4. 1.

PŘÍPAD S RICARDEM GOMEZEM

Stalo se to tak: jeden mladý český autor, jemuž umělecká správa předního divadla vrátila jeho kus, byl přesvědčen, že se na něm stala křivda. Na tom není nic divného, neboť pocit křivdy je výsadou každého autora. Nuže, aby dokázal, že česká divadla zacházejí s domácími autory herodesovsky, dal osobám své hry španělská jména a dal svůj kus zahrát na malém jevišti pod jménem Ricarda Gomeze. Mystifikace se povedla: sbor kritiků psal o hře domnělého seňora Gomeze se značnou blahovůlí; recenze pochválily její románskou živost, galskou duchaplnost a jiné, téměř exotické kvality; a mladý autor, mávaje těmito příznivými kritikami, vyvolal do světa své vítězství nad nespravedlivostí našich divadel k mladým domácím autorům.

Neviděl jsem hru pana Ricarda Gomeze; ostatně o ni už nejde. Jsem už tak otrlý, že sebepochvalnější hlasy naší vážené kritiky by mne nepřesvědčily, že jeho hra je znamenitá,

stejně jako bych nebyl přesvědčen sebejednomyslnějšími hanami, že je beznadějně špatná. Panu Gomezovi se ovšem nemohl povést důkaz hodnoty jeho kusu; ale zato se mu nesporně povedl důkaz, že naše kritika nalítla na jakousi španělskou vesnici. Je-li kdo touto mystifikací blamován, jsou to odborní pánové, kteří v této domapečené hře objevili rysy a kvality, které prý chybějí našim autorům. Nelze se zbavit dojmu, že zobali tento semenec jen proto, že jim byl nasypan jako španělské zrní. Je-li tu jakási ostudička, netajím se tím, komu ji přeju; je v ní obsažena lekce o naší kulturní servilnosti k cizině a jiných podobných tématech.

Ale tato gomezovská mystifikace má jinou stránku, která se nám nemůže líbit. Nevím, padá-li to na vrub pana autora, nebo provozujícího divadla; ale tady šla mystifikace dále, než je dovoleno žertu. V divadelním listě onoho divadla bylo před premiérou psáno: „Komedií Gomezovou... mladá literatura španělská dosáhla ojedinělého triumfu. Hra přijata byla už v Paříži i v Londýně pro příští sezónu, hraje ji s ohromujícím úspěchem celá Jižní Amerika. Je snad vůbec nejlepší věcí současného divadla. Gomez vydal řadu děl, která jsou přeložena do všech světových jazyků, i do češtiny. Patří mezi spisovatele, kteří jsou v Paříži vítáni jako králové. Svoji komedií stal se Gomez představitelem nejen španělského, ale vůbec západoevropského divadla ve stejné řadě jako Passeur, Sarment, Achard či Crommelynck či Maugham. Svými básnickými hodnotami a kulturním zpracováním je však i v mnohém předčí.” A tak dále. Tedy zde, řekl bych, už přestává mystifikace a ukazuje se cosi jako podvod. Tvrdit neprávem o nějaké hře, že je přijata v Paříži a Londýně a hraje se s ohromným úspěchem na druhém kontinentě, je prosím reklama nepřípustná a nečistá. Chápu poněkud, že na úsudek toho neb onoho referenta mohlo mít toto neslušné předstírání zahraničních úspěchů hry jistý vliv; netroufali si ovšem shledávat špatným pro malou pražskou scénu, co jest dost dobré pro Paříž nebo Londýn. Jenže tato sugesce už nepatří do rubriky literární mystifikace, nýbrž do rubriky obchodního dryáčnictví. Není veřejně známo, má-li se přičíst odpovědnost za tuhle stránku věci panu autorovi, nebo správě divadla; mělo by se to vědět, aby bylo známo, na koho si dát příště pozor. Po úspěchu pana Gomeze jsme četli, že jeho příkladu užijí i jiní nedocení spisovatelé; ten onen už dal napsat, že jeho romány nebo hry se překládají do cizích řečí, a nebyla to ovšem pravda; tedy pozor na tyto špásy, které by cti naší literatuře nepřidaly.

Lidové noviny 11. 1.

K HISTORII SLOVA

Člověk druhu pěšáka se někdy zaplete do cesty automobilu; i stane se mu, že mu řidič auta v rychlosti vysvětlí, že je trumbera, vrták, motovidlo nebo něco podobného; ale v době novější někdy od řidiče zaslechne: „Tak se tu neplet, ty mamrte vrtohlavá, ty mamrte pruhovaná!”

I zamyslel se člověk pěší nad tím, odkud se vzalo urážlivé a pohněvané slovo „mamrt”. Jisté je, že už zvuk slova zní jaksi nelichotivě. Jednoho učeného muže napadlo, není-li to slovo původu starokřesťanského; neboť prvotní křesťané trpěli v Římě in carcere Mamertino, ve vězení Mamertově; snad jim proto tehdejší lepší, řekněme autoklubová veřejnost přezdívala pohrdavě mamrtů. Ale spíše lze přijmout jiný učený výklad: že slovo „mamrt” k nám přišlo z Francie. Tam leckterý pěší i na gumách jedoucí našinec mohl hodně často slyšet zvolání: „Cela m'emmerde.” Nelze to doslovně přeložit: co do zdvořilosti rovná se to asi našemu „vlez mně někam”. „Tu m'emmerdes! Cela m'emmerde!” Zdá se opravdu, že náš český mamrt připutoval od břehů Seiny.

Lidové noviny 11. 1.

NOVÉ DETEKTIVNÍ ROMÁNY

V sérii detektivek, kterou nově vydává F. Topič, lze mezi nepříjemným běžným zbožím zaznamenat dvě knížky hodné pozornosti. Jedna z nich, Stopa k druhému zločinu od Johna Stephena Strange, má vlastnost velmi vzácnou u detektivních románů: že její konec nezklame a že si autor (prý autorka) dovedl uchovat to pravé překvapení až na poslední stránky. Tedy dobře stavěný a chytře psaný příběh. Druhá knížka, Když pacient spal od M. G. Eberharta, zaujme tím, že slušně psaná detektivka, tak jako každá řádná literatura, dovede uchovat místní a národní kolorit. V tomto případě je to kolorit irský s jeho baladickou fantastičností a podivnými, trochu výstředními lidičkami. To bizarní irčanství dává příběhu i jinak nešpatnému dobrou a ostrou chuť.

Lidové noviny 13. 1.

PŘÍPAD S KNÍŽKAMI

Velmi rád bych s hlasitým povděkem pozdravil úkaz, že řada nakladatelů se rozhodla vyprodat své zásoby knih, téměř, jak se na trhu říká, za korunu a po koruně; konečně si

mohou nakoupit knížek i ti, kdo jsou nuceni obracet v dlani každý šesták. Tedy to bych rád pozdravil, neboť laciná kniha je nepochybně k dobru národní kultuře. Pohříchu stává se velmi často, že na dobrých věcech bývá něco špatného. Laciná kniha by byla nesporně dobrá věc; ale laciné výprodeje knih už nejsou tak nesporně a bezvýjimečně dobrým a příznivým úkazem.

Především už to samo není zrovna příznivý kulturní úkaz, že nakladatelé mají tak tuze plné sklady. Znamená to, že se u nás prodá příliš málo knížek. Rozumí se, že do laciného výprodeje přijdou jen takzvané ležáky, to jest knihy, po kterých už není na knihkupeckém trhu poptávky. Nuže, buď jsou ty ležáky knihy, které skonalý přirozenou smrtí, knižní jepice, zkrátka takové to nanicovaté a nudné zboží, jakému se říká nakladatelský omyl; v tomto případě nemůžeme zrovna s jásetem vítat roh hojnosti, který naplní tímto mrtvým makulaturním papírem knihovny šetrných čtenářů. Nebo jsou (a jistě také jsou) mezi těmi ležáky dobré, užitečné a podnes živé knihy, které si zasloužily lepšího osudu; a tu nám zajisté kazí radost z té láce knížek nepříjemné pomyšlení, že se dobré a živé knihy pohříchu stávají mrtvým ležákem, – což není úkaz zrovna kulturně kladný.

Je celkem pochopitelné, že se nakladatel chce zbavit starého zboží, které mu mrtvě zabírá sklad, a že je raději prodá, jak stojí a leží. Ale tento výprodej má daleko delší a horší stíny než výprodej zbytků lyonského hedvábí nebo rumburského plátna. Vyvolává se tím totiž (bohužel velmi klamný) dojem, že když ne dnes, tedy zítra klesnou v ceně všechny knihy a že by byla hloupost kupovat knihy, které teď vycházejí, za plnou cenu. Tento předpoklad by totiž mohl ochromit vydávání knih vůbec. I když by nebylo zrovna veřejným neštěstím, kdyby vycházelo knih o něco méně, bylo by těžkým handicapem pro živou, a jmenovitě pro mladou literaturu, kdyby se měla zhroutit skoro všechna nakladatelská podnikavost. Tomu hromadnému výprodeji ležících knih by se dalo čelit zlevněním knížek nových; ale zatím se neukazuje možnost toho, že by na trhu knižních novinek mohly ceny klesnout. Papírny zlevnily papír jen nepatrně; tiskárny nemohou snižovat mzdy, knihárny po podzimní stávce přidražily, a aby stát nezůstal pozadu, zvýšené poplatky poštovní a železniční zvýšily režii knihkupeckého sortimentu. Bylo by jen dobře, kdyby knihy byly lacinější než dosud; ale takhle se k tomu asi nedostaneme. Zatím to vypadá tak: jako dříve knižní novinky zabíjely starší zboží, budou teď v hluku výprodejů ležáky zabíjet novinky. I když je to zajímavý úkaz msty téměř metafyzické, budeme to cítit těžce na své živé a tvořící kultuře.

Bohužel nemám v kapse recept, jak napravit ty svízele dnešního trhu knížek. Nakladatelské podnikání se až dosud podobalo bujně džungli, kde si každý rostl, jak chtěl, a obyčejně výše, než mu bylo zdrávo; snad to jinak nešlo, chtěl-li se dostat na slunce. Doufejme, že i v tomto

podnikání jednou dojde k náhledu, že to bez organizace výroby a konzumu nepůjde a že i výroba knih by měla být řízena aspoň tak odpovědně a racionálně jako výroba hřebíků nebo poniklovaného drátu. Prozatím se kus té přerostlé džungle likviduje; ale zaplatí to literatura.

Lidové noviny 25. 1.

SLOVENSKO MÉNĚ ZNÁMÉ

To Slovensko, o kterém je tu řeč, je prozatím málo přístupné; je uloženo v gramofonových deskách, které pro naši Akademii natočila firma Pathé s pomocí pana Plicky, toho, co natočil ty nejkrásnější filmy ze Slovenska. Ty desky zatím nejsou na trhu a většina jich nikdy nebude, neboť povedou čestnou sice, ale velmi tichou a uzavřenou existenci vědeckého materiálu.

Kdybych byl muzikant, napsal bych o těch slovenských písních docela jiné věci; například bych propukal v nadšení nad tím, že ta jedna má tóninu lydickou a ta druhá mixolydickou, že se tam zčistajasna vyskytne es nebo gis neb jiné takové úkazy, po kterých hudebníci pasou jako po nějakém divém a vzácném zvířeti. Naneštěstí nerozumím těmto učeným věcem ani za mák; dívím se jen, že taková čičmanská babička nebo pastýř z Poľany dovedou udělat es nebo mixolydickou tóninu, ačkoli nemají absolutorium z konzervatoře. Já bych to jakživ nesvedl.

Ale i ducha neučeného ty méně známé slovenské písně ledačím překvapí. Především tím, že z valné části jsou to písně, které jsou nerozlučně spojeny s určitou životní situací. Ta jedna se zpívá jenom při hrabání trávy, ta druhá, jenom když Janko rukuje; tato se zpívá jen o křtinách a ona při svatojánském ohni (tato je čistě pohanská a stará jako pazourková sekyrka). Jsou písně polní a písně krčemní, písně večerní a písně, které se zpívají jenom jednou za rok. Ty písničky byly prostě kus života lidského i přírodního; nebyly jako ošoupaný šesták, který lze kdykoliv vyndat z vrecka. Řekl bych to tak: umělý básník opěvá jaro; lidová báseň neopěvá jaro, nýbrž jest jaro, tak jako kvetoucí petrklíč jest jaro. Lidová poezie neopěvá loučení, nýbrž jest loučení. Lidová píseň ve své původní funkci není lyrika, nýbrž drama; nezpívá jenom, nýbrž se odehrává. Kdybychom tyto poslední zbytky původní lidové poezie chtěli skutečně uchovat, nestačila by nám gramofonová deska ani noty; bylo by třeba zvukového filmu. Zpívá-li mládenec píseň rekrutskou, není to jenom píseň, nýbrž i mládenec máchající rukama, děvčata, maminka, dědina, kterou opouští, aby šel bojovat s Turkem nebo kým, a krčma, ve které s junáckou kuráží utápí svůj žal. Jsou písně, ke kterým patří hory a doly; není-li hor a dolů, je té písničky jenom kousek, jako když vám někdo zapíská na hubě motivek veliké symfonie. Ještě by byl čas zapsat tu lidovou poezii, jak opravdu byla, s horami

i obláčky, se stády ovec i doprovodem života; ale je nebezpečí v prodlení. Za deset let by snad už bylo pozdě.

* * *

I člověk nemuzikant smí vyslovit svůj úžas nad těmi podivnými písněmi, zvláštními dvojhlasý a intervaly a kadencemi a rytmy a jak se to všechno jmenuje; tady si řeknete, jak česká národní píseň je vlastně už rokoková a učitelská proti těmto téměř pravěkým zpěvům. Tady by se měla i dnešní hudba čemu naučit; ne v napodobení folklóru, ale v odvaze a takové jakési vehemenci. Rádi se oháníme folklórem; ale je to folklór už kulturně převařený a nakadeřený. Ten pravý a silný lidový ráz jsme ještě sami pro sebe dost neobjevili; i tu je nebezpečí v prodlení.

Lidové noviny 1. 2.

ČESKOSLOVENSKÉ FOTOGRAFIE

Tato ročenka čs. fotografů amatérů na rok Páně 1931 podává pěkné svědectví o úrovni amatérské fotografie u nás. Dobrý (aspoň většinou) výběr motivů, zvýšený zájem o detail, smělá a volná obrazová kompozice se zřejmým vlivem moderního optického vkusu, to vše jsou slušné známky čiperného vývoje. Zřejmě ubývá motivů žánrových a pohlednicových krajin; místo toho poutá moderního fotoamatéra veliký detail, struktura hmot, výřez prostoru, monumentální skladba světla a stínu. Vzorné Neubertovy reprodukce hlubotiskem zvyšují grafický půvab těchto listů. Z této pěkné amatérské všehochuti je patrné, že by se naši fotografičtí umělci mohli odvážit i na díla monografičtější, na alba typické české krajiny, zvířat, zátiší atd. Fotografie nemá přece úkolu krásnějšího než provádět a uchovat konskripci nekonečné skutečnosti kolem nás.

Lidové noviny 7. 2.

PRAŽSKÝ ROMÁN KARLA POLÁČKA

Muži v ofsajdu

Autor, o kterém je tu řeč, přijal s příkladnou pokorou nálepku humoristy. Každá nálepka – i v písemnictví – deklaruje sice s jistou výstižností obsah nebo aspoň předpokládaný účel předmětu; ale nesmíme ji považovat za dostatečnou definici. Je sice pravda, že Karel Poláček

je humorista; ale snad poněkud přesnější deklarace by byla, že je monografista. Každá jeho kniha a knížka si obírá za předmět, jak se říká, určitý výsek světa; ve skutečnosti je to spíš svět pro sebe, v sobě uzavřený a téměř se nekřížící s těmi jinými světy. Jednou je to pražská kavárna se svými flákači a holkami; podruhé svět malých židů; potřetí dům na předměstí; jindy stůl hráčů v karty; v poslední knize je to zelený trávník kopané a lidé kolem něho.

Karel Poláček tyto své světy zná skrz naskrz; zná jejich zvyky i jejich jazyk, jejich zájmy, zkušenosti, trampoty i satisfakce. Zná je důvěrně; a důvěrnost, jak známo, sama sebou v sobě zahrnuje drobet neúcty a hodně mnoho dobromyslnosti, čili oba hlavní předpoklady humoru. Tragika není důvěrná; opravdu důvěrný bývá humor. Tragika není důvěrná, protože je obecně lidská; humor je spíš stavovský, třídní a profesionální. Je humor myslivecký, mlynářský, medický, židovský a tak dále; humor se rodí nejspíš v uzavřeném prostředí profesionálních zvyků, důvěrných narážek a kamarádského dobírání. Lidé, kteří jsou si navzájem cizí, vytvoří těžko atmosféru humoru; k té je třeba, aby si lidé dobře rozuměli a dobře se znali. Osamělý člověk může být duchaplný, ale plný humoru může být člověk jen tehdy, je-li v těsném kamarádském a intimním styku s určitým prostředím.

To vše říkám, protože to platí o humoru Poláčkově. Jeho knížky jsou svým způsobem odborné monografie. Když líčí život karbaníka, můžete být jisti, že vyčerpá tak zhruba všechny náležitosti stavu karbanického, jeho typy a případnosti a terminologii a obřady a zvyky a mudrosloví; že je to takříkajíc národopisná studie lidu karbanického. Jeho Muži v ofsajdu jsou v daleko větší míře dokument tohoto sportovního věku, než by byly sebrané sportovní referáty za pětadvacet let. S odbornou důkladností probírá všechny specie, variace, mutace i aberace fotbalového fanouška našich dnů; na jednoduchou šňůrku děje navléká človíčka za človíčkem, pokud mají touž ránu, týž fanatický zájem, totéž přírodopisné určení sportovního fandy. Nic jiného nevstupuje do tohoto lidského hemžení, žádný jiný svět neprotíná toto specifické prostředí, žádný jiný zájem se nekonfrontuje s tím vášnivým stranictvím klubovních fandů – leda potud, pokud se mu stává služebným. Jak vidíte, je skladebná stránka takového románu velmi jednoduchá; ale nežádejte od monografie, aby se zpronevěřila svému poslání.

Poláčkova kniha je dokument o průměrném Pražákovi našich dnů. Zajisté by bylo možno z jistých vysokých kulturních hledisek lamentovat nad těmi desetitisíci lidiček, pro které je klubovní utkání světovou událostí a víra v barvy jejich klubu skoro něčím jako náboženskou konfesí. Bylo by možno krčit nosem nad tím světem fandů; ale zkuste v Poláčkově knize odepřít svou náklonnost otci a synu Habáskovým, panu Načeradci, bratřím Šturcům a ostatním věřícím zeleného trávníku. Budete se na ně aspoň usmívat, budete hledat jejich tvář

na ulici a v tramvajích, abyste na ně srozuměně mrkli jako na své dobré známé. Nuže, humor nemá krásnějšího poslání než toto. Neboť pravý humor je psychologická demokracie.

Lidové noviny 11. 2.

RADUJ SE VELMI, LIDE NÁŠ

Raduj se velmi, lide náš:
vyvstal nám nový mecenáš.
Nedal sic prachy, jen silou pysků
ujal se mocně svobody tisku,
když příležitost naskytla se,
že zabavili Fortinprase.
Tož cenzuru chtěl kárat za to.
Mluvit je Stříbrný, mlčet je zlato.
Justici hodlal namlet a
k tomu si vypůjčil Hamleta,
– že nikdy jej nečet, nevadí:
politik se vším si poradí,
neb on má o všem, dobře a krátce,
své vlastní a přesné informace.
Shakespeare byl starý popleta
v tom příběhu prince Hamleta,
jenž teprve teď je, na mou víru,
uveden na svou pravou míru.
Voláme k doktoru Hilarovi:
v Praze se zrodil Hamlet nový,
jejž v zájmu pravdy v pojetí smělém
stvořil pan Stříbrný se Zavřelem.
Jaký to nový Hamlet! Kýžtě
co nejdříve přijde na jeviště!
Nad Hamletem tím se zdíví svět:
Ne drama. Jenom kabaret.

Lidové noviny 21. 2.

PŘÍPAD S CENZUROU

Mám za to, že úřad cenzora je povolání celkem neutěšené. Nikdy se nestane, že by kterýkoliv počin cenzorův byl uvítán s obecným uznáním a povděkem. Je to povolání, které v nejlepším případě je rádo, když se o něm co nejméně mluví. Nechtěl bych být cenzorem, ani kdybych za to dostal slepici snášejíci zlatá vejce: ne proto, že bych se tak bál nepopulárnosti toho povolání (neboť nepopulárnost si člověk může uhnat i jinak), ale proto, že bych byl odsouzen číst potištěný papír, který z devíti desítin za čtení nestojí; že bych například musel číst všechny úvodníky nebo že bych nesměl přeskakovat stránky nebo zahodit rozečtený román hlásaje, že takovou pitomostí si nebudu kazit svůj mladý život. Musí to být strašné, pročítat potištěný papír od A až po Ž; myslím, že to musí mít neblahý vliv i na povahu a světový názor.

O služkách se v novinách mluví, jen když se z nešťastné lásky napijí lyzolu; o cenzuře se v novinách mluví, jenom když udělá hloupost. Máme teď případ (i když už hodně uleželý), že cenzura zabavila jakýsi román. Pro svou osobu myslím, že by bývalo lépe toho nečiniti. Zbytečně se tím dělala voda literární plácanině, po které by jinak pes neštěkl a kterou by snad jen pan Jindřich Vodák měl sílu a trpělivost přečíst. Zbytečně se mohl vydávat za ochránce literární svobody muž, který má k literatuře asi takový vztah jako vrabec k pomníkům. Zkrátka vzniklo z toho spíš nedobré než dobré. A není to ojedinělý případ. Někdy se konfiskují věty nebo pasáže, při kterých se sami namáháte pochopit tajemné cesty tužky cenzorovy. A jindy kápnete na kus potištěného papíru, nad kterým si řeknete, že zásadně by sic neměla cenzura být, ale když už je, že toto nemělo spatřit světlo světa. Mohl bych vám citovat ukázky, kdy nespala, ale chrápala cenzura, jejímž tradičním úkolem je bdíti nad dobrými mravy. Někdy je cenzura nepochopitelně nedůtklivá; ale někdy je nepochopitelně laxní. Zmýlit se je sice lidské; ale cenzor není člověk, cenzor je úřad. Úřad si nesmí dovolit, aby byl záhadný, vrtkavý a nedůsledný, jako jsme my lidé.

Až dotud jsem mluvil proti cenzuře; nyní bych rád řekl něco na její omluvu. Nejsou to jen zákony a úřední předpisy, co určuje cesty cenzorovy tužky; je to i úzus; je to i veřejná morálka. Není-li pevné veřejné a občanské morálky, visí cenzor ve vzduchu se svým politickým nebo mravním vetem. Je těžko hájit veřejného zájmu, není-li si veřejnost jista, co její zájem opravdu jest. Je nevděčno potlačovat zlé, dělá-li se ve veřejném životě tak nepřesně rozdíl mezi dobrým a zlým; nedovede-li se rozeznávat mezi ctí a nectí, mezi pravdou a pomluvou, mezi bojem a zákeřnictvím; nemá-li veřejnost nos pro to, co je nízké, neslušné, zlovolné, všivé a korumpované; vládne-li beznadějný zmatek v rozlišování hodnoty a

nehodnoty lidí, zásad i skutků. Kde tápe občanská morálka, nemůže být cenzura jiná než krátkozraká, nemohou ani tiskové soudy, ani sebelepší tiskové novely se dovolat něčeho, co teprve naplní smyčky paragrafů vnitřní autoritou, totiž živého vědomí cti a práva.

Kdyby cenzor chtěl říci, čím vlastně je, řekl by asi, že má být strážcem veřejné tabule hodnot. Dobrá, strážce tu je; ale na té tabuli není nic čitelně napsáno, nebo je to zanešeno čertví jakým neřádem.

Lidové noviny 22. 2.

ŠTVŘTĚ HODINKY S KARLOM ČAPKOM

Hned po podání ruky pustí sa do mňa:

– No pravda, Slováci! To aby ich človek za kabát ťahal. Je ich už tu v Prahe pekná hromádka, ale nikde ich nevidieť. Sakramentskí chlapíci! Vari kolenačky máme behať za nimi, aby prišli medzi nás? Na koľkých pekných akciach by sa mohli tu zúčastniť! Myslím v prvom rade na slovenských spisovateľov. I v Prahe sú už niekoľkí zo Slovenska a každú chvíľu je tu niekto, ale oni ani náhodou nezablúdia do nášho rajonu.

Výčitka je akiste myslená žartovne, ale z úst Čapkových znie hodne vážne. Počas celého rozhovoru mám dojem, že jeho slová, formované v hĺbke duše s hravou ľahkosťou ex tempore, skrivajú sa, náhle sú vyslovené. Akási vnútorná ustavičná nervozita stiera z nich nádych bezprostrednosti, ktorej sme si pri Čapkových dielach toľme navykli. Lenže literárny profil zriedkakedy kryje i profil ľudský. Čapek je azda najvšestrannejší duch modernej českej literatúry. A čím komplikovanejší je duch, tým skôr môžeme hovoriť o takzvanej melancholii intelektuála. Na vonkajšiu provokáciu reagujú takíto ľudia vždy podráždene. „Noli turbare circulos meos!” No, reporterskej agresivite sa ani Čapek nevyhne a po niekoľkých pekných slovách odovzdane jej padá v obeť:

Váš vzťah k Slovensku?

– Bol už vo famílii. Datuje sa od roku 1910. Môj nebohý otec totiž odtedy pôsobil ako kúpeľný lekár v Trenčianských Tepliciach. Zprvu len cez letné mesiace. Prázdniny som trávil u neho a tak som sa sblížil so slovenským životom. Mohol by som povedať, že rodičia sa mi celkom poslovenčili. Roku 1916 už definitívne presídlili do Trenčianských Teplíc a ostali tam až do roku 1922. Považie som poznal skrz naskrz z častých vychádzok a bezprostredného styku s ľudom. Smutný, naozaj veľmi smutný bol vtedajší život slovenský. Chudoba a nad ňou krutá päšť. Len ako ilustráciu spomeniem, že roku 1917 povolali otca na župný úrad do Trenčína a zaviedli proti nemu prísne vyšetrovanie, upodozrievajúc ho z politických

machinácií. Že prečo? Úradom sa stal nápadný tým, že sa k Slovákom choval slušne a humánne. Roku 1918 za prevratu bol – i predsedom miestneho revolučného výboru. Nová ilustrácia pre nové pomery: na oslobodenom Slovensku mu skalami vybili okná. No, časom sa už mnoho zmenilo a na mnohé zabudlo a ja som svoj záujem o Slovensko väčšmi rozšíril. K Trenčianskym Tepliciam som pridal Tatry, Oravu a každý rok Topoľčianky.

Aký špeciálny rozdiel vidíte medzi Čechom a Slovákom?

– Češi sú iný národ ako Slováci, ale nie jazykove. (Na môj protest zdôrazňuje:) Slovenská otázka vôbec nie je otázkou jazykovou. Ide o dva národy rozdielne nie jazykom, ale povahou! A to je dobre tak. Lebo práve tento rozdiel pováh znamená prínos pre spolunažívanie Čechov a Slovákov. Čím častejšie prichádzam na Slovensko, tým väčšmi to poznávam. Čo má Slovák ako plus oproti Čechovi, je jeho savoir vivre. Počínajúc od dedinského robotníka, Slovák má peknú formu družnosti, istú grandezu, ktorá nám Čechom chýba. Sme kostrbatí, spoločensky nemotorní. Češi môžu priniesť Slovensku vyššiu kultúru civilizačnú, ale Slováci môžu nám Čechom dať hlbšiu kultúru spoločenskú. Ako vidíte, každý by mohol jeden druhému pekne pridať. Škoda že si Slováci ešte neuvedomili cesty na západ a neprichádzajú do Čiech. Mali by byť viac dobývační. Keď sa tak dívam na mapu Československa, mimovoľne mi prichádza na um istá podobnosť situácie v Británii. Na jednej strane Škótsko a Anglicko, na druhej strane Slovensko a Morava s Čechami. Na jednej strane prevážne vrchy (Slovensko) a na druhej roviny (Morava a Čechy). Prirodzený vývoj je ten, že ľudia z vrchov zostupujú do dolín a pomaly ich dobývajú. Škóti sú azda ešte väčší separatisti ako Slováci, ale to im nevaďí, aby neprešpacirovali celú Angliu a nemali ju de facto v rukách. Slováci, obyvatelia vrchov, si ešte nevytýčili heslo: zliezť do dolín, na roviny.

Čo súdite o slovenskej literatúre?

– Najsamprv vám musím niečo povedať. My Česi máme tú zručnosť, že čítať slovensky nie je tak ľahko ako hovoriť slovensky. Čech hovorenej slovenčine skôr rozumie ako slovenčine písanej. (Naozaj?) V písanej slovenčine je viac rozdielov – povedal by som – grafických ako gramatických. Zdôrazňujem: grafické rozdiely. Je prirodzené, že pre ne mnohí Česi už aj z pohodlnosti nesiahnu po slovenskej knihe. Špeciálne, čo Slováci majú v literatúre, sú básne. Ale napríklad takému Hviezdoslavovi ani mnohí Slováci celkom nerozumejú. Nesmieme zabudnúť, za akých okolností a pod akými jazykovými vplyvmi písal Hviezdoslav. Pre Čecha je Hviezdoslav veľmi ťažký. Myslím, že slovenská literatúra doposiaľ ešte nedala to, čo mala dať. Život v plnej jeho harmónii. Pred prevratom bola viac-menej protestom proti panujúcim pomerom a ako taká nebola bez istej jednostrannosti. Slovenská literatúra potrebuje, aby prestala byť protestom a stala sa oslavou slovenského života. My tu v Prahe

máme ústredie Penklubu pre Československo. Penklub, ako viete, má cieľ interný a externý: utvoriť neutrálnu spoločenskú pôdu pre domácich spisovateľov a pestovať literárny styk s cudzinou. Pražské ústredie vyjednáva, aby si v Bratislave založili autonómnu odbočku pre utúženie československých literárnych stykov. Dúfam, že táto odbočka Penklubu bude dobrým inštrumentom pre intímnejšie zblíženie českých a slovenských spisovateľov. Nakonec len toľko, že Slovensko si musím ešte „pořádne prokouknout“.

Elán, březen

PŘÍPAD S JEDNOU KRIZÍ

Mluví se o krizi divadel; přednáší se o zradě dramatiků, zradě divadelníků, zradě obecnstva a jiných hlubších příčinách, pro které to dnes s divadly neklape. Přiznám se, že bych o krizi divadel nedovedl dumat tak subtilně; mám (snad poněkud triviálně) za to, že celá krize je prostě to, že si divadla nejsou s to vydělat na živobytí. Proto chrlí premiéry, snižují úroveň a hledí nalákat publikum prostředky třeba i málo výběravými. Tím z krize hmotné vzniká ovšem krize kulturní.

Podívejme se na celou věc sub specie čísel. I když naše cifry platí jen pro Prahu, budou mutatis mutandis odpovídat i poměrům jinde. Praha má asi 850 tisíc obyvatel. Z nich stěží polovina padá na váhu jako odběratelé vstupenek na všeho druhu podívané a poslouchané. Jsou tu děti a staří lidé; jsou tu chudáci, nezaměstnaní, maminky a lidé, kteří na takzvané hlouposti a kratochvíle nemají ani pokdy, ani chuti. Kdybyste sondovali v širším okruhu, myslím, že byste odhadli ještě níže kvótu těch, kteří s jakous takous pravidelností kupují pár hodin zábavy. Ale vezmeme-li si hodně růžové brýle, koncedujme, že každý druhý obyvatel Velké Prahy jde aspoň jednou týdně do biografu nebo do divadla. To by znamenalo denní spotřebu vstupenek 60 000.

Ve Velké Praze je dvacet stálých divadel, z nichž některá hrají desetkrát týdně, většina sedmkrát. Jenom těch dvacet divadel dává denně na trh asi 22 000 míst – de facto více, protože z některých divadel mi chybí počet míst k stání. S koncerty je to slabší; odborníci odhadují průměrný denní počet vstupenek, které se v sezóně nabízejí, asi na dva tisíce. Konečně máme tu 114 biografů, z nich 86 stálých, hrajících až třikrát denně; tím přichází na denní trh na 159 000 vstupenek. Úhrnem se nabízí denně v Praze 183 000 lístků, které se mají konzumovat. Velmi optimistický odhad průměrného možného odběru na den dělá 60 000 lístků. Tedy stěží třetinu toho, co se nabízí.

To tedy znamená, že máme strašný nadbytek divadel, divadýlek a biografů; že by jich na naše poměry stačila polovička, která by ještě hodně převyšovala optimum spotřeby. Zdá se, že by v ministerstvu vnitra potřebovali aspoň jednu tužku, aby si napsali pár těch cifer, než udělí zase koncesi na nový biograf nebo divadlo. Na 850 000 obyvatel Velké Prahy připadá 1 280 000 lístků týdně; není-li toto bláznovství, nehospodárnost a kulturní anarchie, pak už nevím, proti čemu se ve jménu rozumu ohradit. Koncese na hospody nebo na řeznické krámy se neudílí tak lehkomyšlně jako koncese na divadla a biografy. Ministerstvo osvěty má zachránit divadla z krize, do které je vehnalo ministerstvo vnitra. Stát má pomáhat divadelní kultuře z bryndy, zatímco státní úřady řečenou bryndu zavinily a ještě pořád zhoršují. Všeemožné humanitní, osvětové a vlastenecké instituce kryjí svým jménem za pár tisícovek koncese na biografy; sekretariáty stran zakročují u úřadů, aby propánakrále nebyla zamítnuta koncese, na které má strana jakýsi zájem. A ministerstvo školství krčí bezmocně rameny nad kulturní porážkou českého divadla, kritikové přednášejí o zradě dramatiků, divadelníci už nevědí, které svinstvo hrát, stotřiaosmdesát tisíc lístků se k nám vztahuje denně v tomto roce bídy a starostí. Nuže, vyberte si.

Lidové noviny 1. 3.

DIVNÝ MECENÁŠ

Tím divným mecenášem je zemský výbor slovenský, který právě nyní zvýšil svou subvenci činohře Národního divadla v Bratislavě na celých 100 000 Kč, ale s podmínkou, že za to bratislavské divadlo bude hrát 50 procent her slovenských. Nedovedu si představit, že by se slovenské Národní divadlo mohlo zavázat za 100 000 k takovéto podmínce. Myslím, že by se žádné pražské divadlo nechtělo a nemohlo zavázat, že bude hrát do roka dejme tomu deset původních her. Copak víme, napíše-li a zadá-li se toho roku pět nebo šest nebo deset původních her, které vůbec lze s dobrým svědomím dát hercům do práce, publiku pro potěšení a divadelní kasi k prodeji? Česká dramatická produkce je přece jen hojnější než slovenská, a přesto by takový závazek i pro českou scénu byl nesmyslný. Zemský výbor slovenský tu provozuje vůči slovenské literatuře mecenášství trochu neobratné, a nadto za příliš málo peněz. Státní subvence bratislavskému divadlu je, pokud víme, sedmiciferná; jaké podmínky by si potom měl klásti československý stát, chce-li si slovenský zemský výbor za svých sto tisíc koupit celou polovičku repertoáru?

Lidové noviny 17. 3.

LADISLAV PROKOP PROCHÁZKA: CESTOU ZA ZDRAVÍM

Kniha městského fyzika pražského dr. Procházky je konfese hygienika a sociálního lékaře. Pravím konfese, to jest vyznání víry, protože zde sociální lékař shrnuje a sceluje své zkušenosti, své úkoly i svůj pocit bezmoci v metafyzické klenutí pozitivní víry. Čistě filozoficky řečeno, má tato víra rysy význačně medické; je to kus přírodní filozofie, pro kterou zrození, nemoc i smrt, růst i degenerace, množení i vymírání jsou nutné variace jediného řádu, v němž soucitný a poněkud skeptický lékař vidí jako jedinou metafyzickou útěchu vládu nesmírné a nám nepochopitelné ruky kosmického Hospodáře. Je příliš doktorský otevřený, aby nám zastíral i tu jistou bezohlednost onoho vyššího řádu, který stejně štědře tvoří, jako odklízí. Ten řád může být útěchou silných; ale stěží utěší slabé a bázlivé. Může dát víc vnitřní jistoty lékařů než pacientovi; ale konfese Procházkova je právě určena lékařům, aby ve svém povolání našli víc než úspěšné nebo neúspěšné případy, aby neutkvěli na tom, čemu je často učí jejich praxe, totiž na typickém doktorském nihilismu. Pro lékaře je to naopak kniha smírné moudrosti: kde nestačí lékařský um se všemi svými zákroky, lze se odevzdaně sklonit před tou odklízající mocí, která zachovává neúprosný a silný řád i tam, kde ničí. Ale ta přírodní filozofie je jen částí těchto meditací lékařových; větší a závažnější jejich díl tvoří lékařská sociologie. Procházka právem vytýká dnešní společnosti, že její zákony i organizace jsou vyhrazeny právníkovi a že lékař není dosud brán v potaz při úpravě životního řádu. A tu rýsuje požadavky sociálního lékaře ve věcech bydlení, škol, urbanismu a tak dále; ukazuje, že nejde jen o tělesné, ale i o duševní zdraví národa, o hygienu duše národa. Vidí tu lékaře, který daleko raději mluví o zdraví než o nemocech. Tady jeho kniha oplývá podněty, které jsme si dosud – přes všechno povídání o vědeckém a osvíceném věku – nenavykli brát za naléhavé sociální úkoly. Po těch všech stránkách starý fyzikus neburcuje a nevolá k dílu jen lékaře, ale i laiky, a v té veliké službě životu a budoucímu zdraví nabývá tato kniha lékařova vysoké hodnoty účinného optimismu.

Lidové noviny 20. 3.

JAN WELZL: PO STOPÁCH POLÁRNÍCH POKLADŮ

Znovu a rádi se setkáváme s naším českým polárníkem, zábřežským strýčkem Welzlem, patrně naším nejsevernějším krajanem, který se teď už zase ohání někde v Nome, ne-li ještě výše. Doufejme, že se vrátí a bude nám vypravovat třetí díl toho nejzábavnějšího českého cestopisu. Zábavnost Welzlových vzpomínek neleží jenom v drsném a podivném prostředí

arktických plaveb, zlatokopečských táborů a potulek lovců kožišin, o kterých tu s velikou švádu vykládá, nýbrž v samotné osobnosti Welzlově. Welzl je cestovatel, jenž není ani turistou, ani badatelem; je to docela prostý člověk, který hledá kousek cesty pod točnou své živobyti, jako by byl doma, a dívá se na věci kolem sebe právě se zájmem prostého člověka. Vidí-li cokoliv nového, zaujme ho hned, jak se to dělá, co to nese, jak by to mohl vzít do rukou. Překypuje ustavičným odborným zájmem, jednou nautickým, podruhé loveckým, potřetí prospektorským a tak dále. Nuže, jen prostý člověk má tuto bezprostřednost zájmů; učený člověk by vám vypočítal dejme tomu arktickou faunu zajisté důkladněji a soustavněji, ale neřekl by vám tak dobře, jakým zvláštním způsobem se to nebo ono zvíře loví, jak se vaří a jak chutná, co se platí v Nome za jeho kůži a tak dále. Právě těmi svými téměř chlapeckými, to jest naprosto živými zájmy vás strýček Welzl překvapí častěji a víc než sebeučenější cestovatel; řekne vám víc nového a názorného než protokoly slavných výprav; a protože je to takový arktický kramář, který se poctivě pachtí za svým živobytím, je vám společníkem důvěrnějším a žoviálnějším než kterýkoli z velikých objevitelů, kteří putují za slávou či poznáním. I dobrák Welzl mnoho poznal, ale jen mimochodem, cestou za svým výdělkem; vrhal se do nejpodivnějších dobrodružství a končin, ale ne proto, že by byl štván ctižádostí, nýbrž proto, že mu nějaký vousatý lovec nebo tulák napovídal, že by se tam dalo vydělat pár pěkných dolarů. Ta mimovolnost a neheroičnost Welzlových dobrodružství je skvostná; a to, co vypravuje, je stejně kořeněno naivitou, jako velmi dobrým pozorováním, zatracenými zkušenostmi i krásným optimismem prostého a statečného člověka. Druhý svazek Welzlových vzpomínek je kniha neméně vzácná, než byl svazek první. Nelze ani dost ocenit takt, se kterým oba Welzlovi literární spolupracovníci dovedli uchovati pepř i mízu Welzlových slov i jeho osobnosti.

Lidové noviny 22. 3.

DVA BÁSNÍCI

Ten jeden je z nejmilejších našich poetů a nejčestnějších lidí. Za Rakouska vášnivý antimilitarista; jako jednoročák na důstojnické škole zavřen pro antimilitaristické (velmi slavné) verše do kriminálu a degradován. Za války mobilizován na vojnu jako obyčejný pěšák a prometl kdekterou frontu až někam po Dobrudžu. Pak jako marod ve špitále. Potom sanitář v linii někde u Soče. Teprve koncem vojny nějakou pletichou dobrých přátel povolán jako vojenský písař do Vídně. Teprve tady se začíná přesvědčenému antimilitaristovi stýskat. Ale

ne po domově. Po jeho regimentu. Po těch hoších a tatících u baťáku. Po tom chlapském životě tam venku.

Ještě dnes, potká-li na vršovických polích mašírující vojáky, může si po nich ukrotit hlavu. „Pěkné je to,” bručí s jiskřícíma očima a má co dělat, aby nemašíroval s sebou.

Málokdo má tolik práva říci o vojsku, že „je to pěkné”, jako tento velký básník a malý vojáček ze světové války, autor nejkrásnějších a nejbolestnějších protiválečných projevů, jež vůbec v literatuře máme, muž, který za svůj antimilitarism platil mincí téměř mučednickou.

* * *

Ten druhý, dnes nebožtík, byl malý a slaboučký muž, myslitel přímo kněžského posvěcení. Řekl jednou asi toto: „Jednou nebude válek. Až lidstvo vyrostě z dnešního barbarství, nebude už ani s to pochopit naše války; ale vždy budou, vždy musejí být vojáci. Bude a musí být v životě mužů povinnost, kdy se neslouží jenom schopnostmi a výkony, ale i životem a smrtí. Tak jako ženy riskují život tím, že rodí, jsou i mužové povinni nést na trh svou kůži v nějaké službě života. Snad to bude při epidemiích, při požárech nebo při povodních; vždy zůstane příležitost sloužit až do sebeobětování. Jistě jednou nebude válek; ale už pro tu hodnotu života musí zůstat slavný závazek být pohotov k boji, a třeba i k smrti, kde toho bude lidstvu třeba.”

Básník, který takto mluvil, byl duch obzvláštní něžnosti a nesmírné lásky. Byl to Otokar Březina.

Aventinský magazín, duben

O SLOVESE „CHTÍTI”

Přikukoval jsem zedníkům, kteří stavěli zeď z důkladných kamenů; to se rozumí, že jsem jim přitom také radil, že jsem zjišťoval, kolik mají dětí a jaké mají světové názory a podobné věci, ale hlavně jsem hleděl si očíhnout, jak se budují kamenné zdi a co se přitom dělá.

„Sakra,” řekl ten mladší a šikovnější, když s pomocí strejdy přidávače posadil nový kámen, „ten tady nechce sedět.”

„Sem by chtěl jinej,” pravil strejce s fajfkou a zamyslel se nad hromadou hrubých kamenů. „Von by tam možná chtěl tenhle.” I zvedl jej, aby vyhověl jeho vůli, a posadil jej na patřičné místo.

„Ten sem chce,” mínil ten první, „ale von má zadek na druhý straně. Vobrat’te ho, von chce sedět na zadku.”

I stalo se, a kámen byl posazen na zadek, jak byla jeho skrytá vůle.

„Dobrý,” děl zedník, „ale tady ten pupek chce přijít pryč.” I vzal dláto a urazil pupek, který chtěl přijít pryč. A pak kámen zapadl na své místo, pro něž se cítil povolán, pevně, pohodlně a se zřejmým výrazem uspokojení. A tak to šlo kámen po kameni, až každý kvádr přišel na to pravé místo, na kterém chtěl být a trvat takříkajíc s kamennou neoblomností; a já jsem tedy shledal, že kamenná zed' vzniká tím, že je nutno splnit tisícero vůli kamenů, jež se chtějí stát pevnou a nerozbornou zdí.

To sloveso „chtítí” není ovšem zvláštností zednickou; u lidí ve dřevě pracujících tahle laťka chce být trochu kratší a toto prkno chce být tadyhle přihoblováno; u dřevorubců ten strom chce padnout na tuto stranu, a ne na tamtu, kde by polámal mlázi; u krejčích ten kabát chce tadyhle drobátko ubrat a tak dále. Při každé práci s hmotou mají věci nejen své samostatné bytí, ale i svou vlastní vůli, které jest záhodno vyhovět; neboť vězte, že teprve pak vznikne dobré a solidní dílo, sloužící jak náleží svému účelu.

Tedy tento způsob vyjadřování můžete vysvětlovat všelijak, třeba jako filozofický voluntarismus nebo jako prastarý animismus; ale myslím, že dává svědectví o něčem jiném, totiž o jistém optimismu, který mezi námi kvete přes všechny potíže a mizérie. Je to důvěra, že kámen má vůli ležet tak, aby byl dobrou služebnou součástí zdi; že není prodchnut zlomyslnou vůlí viklat se nebo vyčuhovat z řady nebo jinak se vzepřít lidskému pokusu udělat z něho kus zdi. Chce-li, jak říkají krejčí, kabát tadyhle drobet ubrat, znamená to, že dotyčný kabát naprosto nemíní člověka škrtit v podpaždí nebo mu jakkoliv zhoršovat život, nýbrž padnout jako ulity a přidat krásy jeho postavě. Kabát má vůči člověku vůli dobrou a ochotnou. Kácený strom nechce drtit mlázi, nýbrž chce padnout šikovně a neškodně; byl by v tom hrozný pesimismus, kdyby dřevorubci předpokládali, že by chtěl padnout just na jiné stromečky. Je tichý předpoklad veškeré lidské práce, že hmota opravdu chce být tím, co se z ní udělá, a sice plně a pokud možno účelně.

Jenom v lidských záležitostech nemáme tu optimistickou důvěru v objektivní dobrou vůli věcí; neříkáme například, že by cla chtěla být snížena nebo že cukr chce být lacinější. O takových věcech se jen hádáme; samy nám neříkají nic.

Lidové noviny 12. 4.

SMRT KARLA VÁVRY

Tak tedy dotrpěl, takovou jakousi komplikovanou chorobou, jako byla komplikovaná a uzavřená duše tohoto velkého herce. Hrával nejčastěji intrikány, zlé a chladně vypočítavé

postavy; nuže, v tomto případě předváděl přímý opak toho, čím v životě byl: neboť málo byste i mimo divadlo našli tolik vrozeného džentlmenství, takovou bezúhonnou čistotu intelektu, tolik nenáročné hrdosti jako v tomto herci, který i na jevišti stál neposkvřen lží, patosem a lacinými efekty líbivosti. Jeho hra byla skoupá a rezervovaná; cedil svůj text skrze zuby napohled nedbale, ale s jedinečným vycizelováním každé pointy, s dokonalým, byť zcela nenápadným akcentováním každé nuance: první herec neromantického, civilního stylu, kterého jsme měli. Hrál tak přesně, jako inženýr rýsuje plány nebo jako vědec zjišťuje skutečnosti; tato naprostá poctivost potlačovala v něm veškerý patos, ale také každou nejistotu a neúměrnost.

Byl ze skutečně silných lidí, kteří i v utrpení zůstávají cele sebou samými. Do poslední chvíle se neráčil piplat se svou chorobou; už umírající člověk, nechtěl ležet a čekal na svůj konec v křesle s límečkem na krku, odmítaje každou pozornost; styděl se za nemoc i za umírání, jako by to byla slabost nehodná celého muže. Když se ho v agónii lékař pokoušel těšit, vycedil ze zubů raskolnikovsky: „Jste ironický, pane.” A dost. Žádná falešná sentimentalita. Strašně zahryznutý smutek, že už je konec, – ale nač dávat najevo něco tak měkkého a citlivého? Tož jen odvrátit hlavu, a snad si myslet něco z rezignované moudrosti chána Kublaje, který byl posledním a snad nejplnějším ztělesněním herce a člověka Karla Vávry.

Lidové noviny 12. 4.

POHŘEB HERCŮV

Bývá něco divného a tklivého na slávě hercově. Karel Vávra, se kterým jsme se v úterý loučili, nebyl herec slavný; byl to herec veliký, ale ve většině případů se velikost nekryje tak docela přesně se slávou. Zesnulý herec nebyl z líbivých mimů; jeho styl potlačoval veškerý patos, každou efektní machu, každé citové dryáčnictví, bez kterého se většinou divadlo ani neobejde. Patřil k exkluzivním zjevům uměleckým; a přece jsme s pohnutím viděli, jaká tisícová obec diváků se přišla poklonit mrtvému herci, jenž se nikdy nepokusil být miláčkem publika. Nebylo tu společenské podívané, která provází slavné funusy; to, co přivedlo a ukáznilo ten obrovský a tichý špalír na poslední cestě Karla Vávry, byla zvláštní úcta k osobnosti lidské a umělecké, něco hlubšího než popularita. Ten špalír vděčných a uctivých diváků ozářil odchod velkého herce slávou nejkrásnější; neboť vzbudil v nás důvěru, že umění divadelní nemluví ještě do prázdna, že má ještě otevřenou velikou cestu k srdcím lidí.

VELIKÁ POTÍŽ

S tou velikou potíží se obyčejně setkávají zástupci Československa na mezinárodních kongresech vědeckých, literárních a vůbec kulturních. Takový kongres zpravidla zahajuje předseda nebo jiná vynikající osobnost nadšenými slovy, že se zde setkávají zástupcové všech národů, aby pěstili kulturní spolupráci, svobodnou výměnu duchovních statků a jiné dobré věci. Nato pravidelně vstane delegát maďarský a prohlásí, že Maďarsko se sice plně staví na půdu kulturní spolupráce, ale že v Evropě existuje stát, který uzavírá své hranice zásilkám maďarských vědeckých publikací, románů, básní, odborných časopisů, ba i kuchařských receptů, a ten zajímavý stát že je Československo. Nato se zraky všech přítomných obrátí na delegáta československého, který by se v tu chvíli raději viděl v Trhových Svinech nebo v Kardašově Řečici, neboť nemůže se slavnostně zadušovat, že ono maďarské tvrzení neodpovídá pravdě a že se náš stát takové hlouposti nedopouští.

A přece ono maďarské tvrzení, které nám v očích vzdělaného světa škodí víc, než si můžete představit, je jenom polopravda jako tolik jiných agitačních hesel politických. Není pravda, že náš stát brání dovozu i nepolitických publikací maďarských, nýbrž jest pravda, že řečenému dovozu brání jen určité úřední kruhy ve slovenské části země. Maďarské knihy, které není dovoleno posílat z Pešti do Nových Zámků, se posílají bez závady do Prahy nebo do Brna. Chce-li někdo na Slovensku dostat tu nebo onu maďarskou knihu, objedná si ji z Moravské Ostravy, z Brna, nebo dokonce z Vídně, neboť na těch stranách cenzura už není tak nedůtklivá. Nuže, nejdou-li věci zařídit krátkou cestou, nýbrž oklikou, říká se tomu úřední šiml nebo byrokratická šikana. Mohou-li se maďarské publikace legálně dostat v Praze, není vážného důvodu, aby se nemohly stejně legálně dostat v Bratislavě. Praví se ovšem (a nelze o tom pochybovat), že Maďaři až příliš často zneužívají svých publikací k politické, iredentistické propagandě; ale čelit dnes, v době rádia a mezinárodního tisku, takové propagandě uzávěrou kulturních hranic, je trochu jako chtít drátěným plotem zastavit vítr. Spíš tím dodáváme nepřátelské propagandě vítanou a bohužel i účinnou municí; poskytujeme Maďarům záminku, aby mohli kdykoliv na mezinárodním pódiu vznést protest proti československému kulturnímu násilí a vyvolat tím dojem pro náš stát dost nepříjemný. Proti takovému protestu mívají naši delegáti těžkou práci; řeknou-li, že to je toliko ochrana proti maďarské iredentě, namítne se jim, že přece Petöfi nebo Jókai nebo medicínské knihy nejsou iredenta. Bylo by lépe z hlediska cti, kdyby v takové situaci naši lidé mohli říci, že odsuzují

tento československý režim, ba že jej odmítají i naši nejvážnější politikové, ale že bohužel naše kulturní a politická veřejnost je krátká na cenzurní praxi jistých úřadů; ale toto podle pravdy říci nám obyčejně brání prostá loajalita. Nemáme-li na mezinárodním fóru stát vždy znovu zahanbeni, je načase, aby cenzura maďarských publikací byla aspoň nějak legalizována a přestala se podobat jakési zvůli; nepůjde-li to, bylo by snad lépe, abychom se vyhnuli všem mezinárodním kongresům, pokud na nich nejsme s to uspokojivě obhájit kulturní politiku svého státu.

Lidové noviny 23. 4.

AUTOR ROBINSONŮV

Je tomu dnes dvě stě let, co zemřel Daniel Defoe, který se psal po šlechticku de Foe a jmenoval se vlastně jenom Daniel Foe, muž, který měl snad více vlivu na anglický román i typický anglický charakter než kdokoliv druhý. Syn sektářské rodiny, byl zprvu určen na kněze; ale už se v něm ozývá liberální odpoutání od církevnictví a Defoe se stává obchodníkem, upadá v bankrot, píše první svůj Esej o projektech, kde varuje před ukvapenými hospodářskými podniky, doporučuje úvěry otřeseným obchodníkům, školy pro děvčata, školy pro armádu a jiné dobré věci, které se teprve po staletích staly skutkem. Po liberální revoluci roku 1688 je důvěrným přítelem nově zvoleného krále Viléma Oranžského a při větší tiskové svobodě žurnalistou; po smrti Vilémově zůstává věren politice, působí jako vládní agent v různých stranách a dovede se vlouditi do opoziční redakce jako redaktor pracující pro vládu. Stejně připravuje dlouholetým pobytem v Edinburghu parlamentní unii anglo-skotskou, metodami ne zrovna zcela kalými, ale úspěšnými pro dobrou věc. Teprve ve svém devětapadesátém roce vydává svůj první a nesmrtelný román Robinson Crusoe, vyličení osudů námořníka Selkirka; a pak následuje román po románu, všechny napojené týmž solidním duchem realismu, že se čtou jako historické dokumenty skutečných událostí; jeho hrdinové, ať jsou to piráti, dobrodružky, nebo angličtí kavalíři na bojištích třicetileté války, jsou průměrní Britové, kteří v neobvyklých situacích rozvíjejí svou, či spíše defoeovskou schopnost energie a optimismu. Tyto romány, z nichž jenom Robinson Crusoe zdomácněl u všech národů, byly školou anglické povahy; britský „average man“, moderní „muž z ulice“, nese na sobě rysy, které razil pro své hrdiny autor Robinsona Crusoe, jedné z těch mála skutečně nesmrtelných knížek světové literatury.

Lidové noviny 24. 4.

ZA VIKTOREM DYKEM

Ty, kdo Viktora Dyka znali, náhlá zpráva o jeho smrti zdrtila, ale sotva překvapila. Už dlouho jsme se báli o to apoplektické a krevnaté tělo, o tu pěknou lví hlavu, která se tak snadno zalévala krví při každém vzrušení; a vášnivá, fanatická nátura Dykova vzplanula až příliš často, jistě pod vlivem jeho tělesného založení. Nyní tedy padl muž, který se v ničem nešetřil, daleko od vlasti, jejímž byl vášnivým bardem. Rozený ironik, tížený duchem negace z konce století, našel v horoucím nacionalismu jediný klad, jedinou naprostou víru, které se tělem i duší zapsal. I ti, kdo s lítostí sledovali cestu Dyka politika, nepochybovali nikdy o jeho rytířské integritě; i kde křivdil jiným, činil tak bez záludu, rovně a otevřeně. Ale nám, kdo jsme ho i přes rozdíly názorů milovali, nesluší se souditi politika, nýbrž s úctou vzpomínati básníka, jazykového tvůrce nebývalé citlivosti a přesnosti, kouzelného poetu Milé sedmi loupežníků, velkého rapsóda statečných básní, jež šlehly jako blesky v zoufalé tmě války a národního útlaku. Žádnému z poetů našeho mládí nenáleží antický vavřín, vínek básníka hrdiny tak plným právem jako Viktoru Dykovi; ale ten mužný věnec národního pěvce je nadto propleten něžnými květy lyrismu, tak čistého a křehkého, že básník Dyk přetrvá svými nejtiššími verši samu vzpomínku na vřavu politických a ideových půtek, pro které největší poeta našich dnů skoro docela pověsil na hřebík svou božskou lyru. Nám, čtenářům, nepřestala zvučet nikdy.

Lidové noviny 16. 5.

FRANCOUZSKÁ ŠKOLA

Letošní jaro dalo nám, Pražákům, mimořádně bohatou příležitost orientovat se znovu v moderním francouzském umění výtvarném. Vybraná výstava v Mánesu a obsáhlejší výstava, kterou pod názvem École de France pořádá Umělecká beseda v Obecním domě, rozvinuly před námi kus vývoje od papa Bonnarda po poslední surrealisty. Ukazuje se, že stále jistě vedou, abych tak řekl, malíři našeho mládí, ti, které jsme před dvaceti lety objevovali u víceméně podivínských obchodníků s obrazy v rue de la Boétie nebo ve veliké kůlně Salónu Nezávislých, dokud ještě byli velmi daleci toho, aby začali být slavní, a dokud ceny jejich obrazů měly o dvě nebo tři nuly méně než nyní. Pablo Picasso zůstal týmž kouzelníkem a Braque týmž bachovským skladatelem; Matisse dostal rysy poněkud tatíkovštější, Vlaminck ještě lépe mává štětcem, Derain se dal na renesanci – bože, jako by to včera bylo, kdy jsme se poprvé setkali s jejich plátny. Přibyl Utrillo a Dufy, narostlo jiných, ale až po ty zbrusu nové

je to pořád jedna rozvětvená škola, jedno živé umění podávané z ruky do ruky, z rukou silných někdy do rukou slabších, ale ve vývojové kontinuitě, jaká je neznámá zemím od Francie na západ. Ještě žijí příklady dané před dvaceti, třiceti, padesáti lety – ano, a před staletími; neboť i Louvre žije, žije Canaletto i Tizian, žije i antika. Duch francouzského umění je tak živoucí, že oživuje i tradici, i muzea; zde se netvoří nadarmo, umění velkých osobností není ukládáno do hrobu ještě zaživa svých tvůrců, zde není mrtvých, nýbrž jenom život úrodný a souvislý. Ta vývojová kontinuita umělecké Paříže je tím podivuhodnější, že do ní co chvíli vstupují cizorodé geniality, emigranti všech národů, buřiči všech proveniencí; francouzský výtvarný duch si dovede zasimilovat všechny cizince, stejně jako všechny věky, aniž kdy upadl v eklektismus; je to taková jakási organická pohoda, vhodné a plodné umělecké klima, příznivé všemu klíčení. Proto „škola francouzská“ zůstává školou světa.

Ano, taková francouzská výstava je jako kvetoucí a rozrostlý sad, kde co krok potkáváte život strašně starý nebo prudce trýskající novým růstem. Naše umělecké klima je nepochybně aridnější a tvrdší; ale putujeme-li kouzelným i bizarním libosadem francouzského umění, nemáme pocitu zahanbení za svůj chudší a drsnější kraj. Takový selský Špála by nebyl se svou písničkou přehlušen satyrskou píšťalou Francouzů, a jiní se svou někdy sušší a hrubší notou by nic neztratili v tomto harmonickém halasu. S potěšením si vzpomeneme na život svého umění, jež dosud nebylo umrtveno ani tou strašlivou izolací obecného nezájmu, ve kterém se pokouší existovat. Milostivá pohoda francouzského umění není jenom v umělcích, nýbrž v té obecné lásce a schopnosti k požitku z umění. Tu příznivou atmosféru pocítíte i na těch dvou výstavách; samy obrazy o ní mluví svou radostnější a nenucenější tváří, než mají obrazy u nás. Francouzská škola by neměla být jen školou umění, nýbrž i školou pro obecnostvo.

Lidové noviny 31. 5.

VYPRAV SE, ČTENÁŘI, NA CESTY

Vyprav se, čtenáři, na cesty,
svůj tlumok předem zchystav.
Co tyto řádky píšeme,
vypukla doba výstav.
Výstava kaktusů, výstava psů,
pardubská výstava zdraví,
v Lounech je vystaven lounský kraj,

v Praze zas stroje a krávy.
Všude je nějaká výstava,
kam jenom oko zhlíží.
Tož chutě, čtenáři, na cesty
a rozjed' se ku Paříži.
Dí zvěst, že každý třetí dnes
je v Paříži Čechoslovák,
že každý pátý je z Vinohrad
a každý sedmý je Novák.
Má každý proud svůj daný spád,
jak možno vidět všady.
My odtud máme na Paříž
své přirozené spády.
Pardubský perník je daleko.
Paříž, ta je nám blíže.
Brňané, příští výstavu
přeložte do Paříže.
Když výstava, tož v Paříži,
ne v Brně a ne v Praze.
Výstavám umění z Francie
ta zkušenost přišla draze.
Dvě francouzské výstavy měli jsme,
což hned se neuvidí.
Výstavy umění. Výstavy z Paříže.
Jenže tam nešli lidi.

Lidové noviny 6. 6.

KRIZE... NIKOLIV JENOM HOSPODÁŘSKÁ

Chtěl bych vzít drobet do ochrany dnešní hospodářskou krizi: nesvádějte na ni všechno; nestrkejte na ni psí hlavu, neboť nemůže za vše, co se jí přičítá.

Je ovšem krize zemědělská, je krize výrobní a patrně i krize obchodu. Mimoto je krize divadel, protože mají málo publika, a krize knihy, protože se knihy nekupují, a krize umění, protože malíři marně čekají na někoho, kdo by nemohl být živ bez jejich obrazů. A tuto

druhou část krize nemůžete beze zbytku vysvětlit takzvanou hospodářskou tísní. Pokud známo, tyto obory lidské činnosti nebyvají příliš závislé na klientele zemědělské ani dělnické. Největší část jejich odběru připadá na takřčené kruhy inteligentní, na úředníky, učitele, lékaře a tak dále, tedy na vrstvy, které buď vůbec nejsou, nebo jsou nepřímo postiženy hospodářskou krizí. Nuže, záhada je, kam se tato klientela poděla.

Pravda, většinou nemívala mnoho prostředků; ale nyní jich nemá méně, živobytí se nezdražilo, tedy to málo, co zbývalo na kulturní potřeby, by mělo zůstat aspoň z větší části zachováno. A nezůstalo. Pomalu se přestanou vydávat knihy, pozavírá se polovina divadel, a co se týče malířů, to ani nevím, k čemu by se v dané situaci hodili. Prostě zmizelo obecnstvo. Rád bych se oddal soucitné představě, že vzdělaní lidé, kteří až dosud jakžtakž udrželi při životě naši kulturní produkci, hlodají pod tlakem hospodářské krize suchou kůrku chleba, hledíce kalným okem na prázdné stěny svého kdysi skromně sice, ale vkusně zařízeného příbytku. Ale s tou představou se ledacos neshoduje. Majitelé biografů si zajisté stěžují na krizi, ale není známo, že by přestali raději hrát; naopak, biografů přibývá. Majitelé lahůdkářských obchodů jistě mají nač si naříkat, ale pokud vím, neohlašují výprodej kaviáru nebo Perly Narenticy za desetinu ceny, jako to dělají nakladatelé s knihami. Nezdá se, že by hospodářská krize nějak snížila konzum trampování nebo naléhavou potřebu jet do Paříže na koloniální výstavu. Kupodivu stačila jen na to, aby lidem vzala chuť kupovat knížky nebo jít na výstavu obrazů či do vážného divadla. Na hospodářskou krizi je to úkaz poněkud jednostranný. Kdybychom tomu řekli krize kulturní, bylo by snazší jej pochopit.

Zdá se, jako by obecnstvo jenom čekalo na záminku, aby mohlo říci: Když teda je ta hospodářská krize, nebudou se vyhazovat peníze za nějakou literaturu – místo toho, stará, se půjde do biografu nebo na partičku bridže. – Muselo se stát nějaké takové tajné spiknutí, protože peníze nezmizely; ztratilo se jenom obecnstvo. Jen z menší části je to úbytek peněz; z části daleko větší je to úbytek zájmu; přesněji řečeno, je to úbytek vnitřního života. Před válkou jsme byli patrně chudší, než jsme teď; byli jsme maloměstější a škuldivější, ale tu jistou kulturní spotřebu, lidi, tu jsme naplnili daleko čestněji než nyní. Hospodářská krize je smutná skutečnost; ale horší a nenapravitelnější by byl výprodej statků mravních a kulturních.

Lidové noviny 20. 6.

NAARDEN

Nechci křivdit tomu pěknému starému městečku, jež dřímá ve svých starých hradbách; ale myslím, že přijde-li sem turista, přichází navštívit spíš hrob a památku našeho Komenského

než cokoliv jiného. Naardenští si také náležitě váží vestigií velkého exulanta, byť se svého času zuby nehty bránili tomu, aby klid jeho kostí byl porušen vykopáním a vědeckým vyšetřením jeho pozůstatků. Dalo to dost práce, než se přísní naardenští kalvíni smířili s otevřením hrobů v bývalém valonském kostelíku. Ten kostelík byl kdysi součástí naardenských kasáren; byla v něm patrně krejčovna, neboť podnes tam jsou na stěnách připíchnuty obrázky ze starých módních listů a nakreslení tužkou frajeři vojáci. V jednom koutě je otevřený hrobeček, obestlaný věnci; tam tedy je ta dubová truhlice s kostmi starého, vysokého muže, sehnutého revmatismem páteře. Podle všech dokumentů jsou to skutečně kosti Jana Amose Komenského; učený amsterodamský archeolog prof. Kleiweg de Zwaan, který asistoval profesoru Matiegkovi při exhumaci, mne ujistil, že při všech vědeckých kautelách není pochyby o autentičnosti Komenského pozůstatků. Ta otázka by tedy byla vyřízena; ale Naarden má pro nás otázek víc.

První otázka je, jak upravit ten bývalý valonský kostelík. Vlastně to už není ani tak otázka jak, nýbrž otázka, kdy už. Holandská vláda darovala kostelík vládě československé – přesněji řečeno, postoupila nám jej do nájmu na 99 let. Je rozhodnuto budovu restaurovat a rozšířit na mauzoleum. To vše je pěkné; ale přítomný stav budovy je, upřímně řečeno, tak nedůstojný, že by nesloužilo ke cti naší vládě, kdyby se velmi brzo nezačalo s pietní úpravou. Jsme to dlužní sobě i holandským ctitelům Komenského.

Druhá otázka, kterou bychom se měli obírat, je Komenského muzeum v Naardenu. Je to malé muzeíčko, dva pokoje s dřevěným holandským stropem, pár vitrín s listinami, pár skříní s knižními comeniany (jak chatrné, jak málo reprezentativní jsou ty edice!), pár sádrových modelů a fotografií, jedno číslo českých novin s článkem o Komenském a to je celkem vše; a přece do toho méně než skromného muzea přichází rok co rok na tři tisíce lidí. Tři tisíce návštěvníků, to už je muzeum žijící; to už by stálo za to ukázat lépe, kdo to Comenius byl. To je další dluh, který splatit jsme povinni především my. I tady jsou připraveny projekty, jak rozšířit muzeum o další místnosti; ale mělo by se už myslet i na to, čím je bohatě a názorně naplnit. Jen si představte, co všechno by vlastně mělo být zastoupeno v muzeu Comeniově: patří tam muzeum pedagogie; měl by se tam znázornit vývoj mateřských škol, dějiny názorného vyučování od Komenského až po naše dny. Měla by tam být expozice církve českoobratské – až po ty Moravian Brethren našich dnů a všech zeměpásů. Neměly by tam chybět dokumenty o vzniku svobodného zednářství; nebo vývoj univerzálního vzdělání od pansofie po moderní encyklopedie; nebo vývoj zeměpisné kartografie. Patří tam jazykověda i hvězdářství. Nebylo by třeba přímo exponátů dokumentárních, jako spíše názorných, které by ukázaly, jak ideály Comeniovy žily v dějinách a žijí podnes, za co vše je i dnešek povinen

díkem a vzpomínkou tomu podivnému, mystickému a modernímu učiteli národů, jednomu z nejúrodnějších duchů Evropy. To vše není věc Naardenských, nýbrž naše. V osobnosti a díle Komenského je až nadbytek toho, co by z malého muzea v Naardenu mohlo učinit jedno z velikých poutních míst vzdělaných lidí. Ten kousek československé půdy uprostřed naardenských bažin stojí tisíckrát za to, abychom jej vybudovali s pietou i pýchou; neboť tam se můžeme právem hlásit o svůj veliký podíl na vývoji evropské osvěty a intelektuálního řádu světa.

Lidové noviny 18. 7.

ŽENEVA PRO LITERATURU A UMĚNÍ

Tedy letos sešel se poprvé pod krovem Společnosti národů v Ženevě Stálý výbor pro literaturu a umění; totiž abychom to řekli přesněji, řečený výbor sešel se spíše pod krovem CICI čili Mezinárodní komise pro duševní spolupráci, kterážto komise opět sídlí pod krovem Společnosti národů stejně jako mezinárodní komise pro potírání obchodu s omamnými prostředky a veliké množství jiných komisí, Subkomisí, Rad a Výborů, následkem čehož panuje v místnostech Společnosti národů nejenom čilý život, nýbrž často i náramný rámus a tartas, jaký by pocestný člověk nikde jinde v celé Ženevě nenašel.

Nuže, kdyby zmíněný pocestný, zváben oním hlukem, strčil hlavu do dveří sálu E, řekl by si v první chvíli, že se snad octl v nějaké komisi pro odzbrojení nebo pro co; ten pán v čele stolu vypadá trochu jako Briand, tamten s monoklem, tváře pozorné a nervózní, je jistě diplomat, ten, co zrovna teď mluví a gestikuluje, je podle všech známek generál v civilu, tamten bělovlasý a růžolící je jeden z těch, do kterých by to člověk neřekl, ten s pozorně zdviženým nosíkem by mohl být finanční znalec a tak dále. Teprve při bližším ohledání se zjistí, že onen výmluvný generál v civilu je Ugo Ojetti a že vykládá s velikou vervou o tom, jak se má recitovat Dante; ta briandovská hlava náleží panu d'Estrée, bývalému belgickému ministru osvěty a velkodušnému fechtýři za poezii a kulturu; ten diplomat s monoklem je prostě Paul Valéry a ten pán, do kterého by to člověk neřekl, je poeta laureatus John Masefield, jehož ptačí oči nějak upomínají na nebožtíčka Antonína Sovu; a ten s tím pozorným nosíkem je maďarský skladatel a pianista Béla Bartók, co magistraliter nasbíral tisíce slovenských a rumunských písní; ta tvář bojovného junkera, zmírněná lulkou, je pan de Reynold, básník a fribourgský profesor a křepký katolík; ten statný padesátník, co nevydrží sedět, je sedmdesátiletý vídeňský profesor dějin umění Strzygowski, ale není tu na svůj obor sám, neboť ten tlustý krátkozraký pán, co leží nosem až na stole a kreslí skály a fjordy, je

francouzsky archeolog pan Focillon, a ten vlasatý herec s brejlemi na čele je bukurešťský profesor dějin umění Oprescu, a ještě je tu pan Paribeni s pěknou bílou bradou, direktor krásných umění v Itálii; ten britský státník je Gilbert Murray, oxfordský profesor řecké poezie, a ten typický Němec tuhé šíje, to je Thomas Mann, a ta zdravá, počestná tvář statkáře, to je švédský architekt Řstberg; a ještě je tu seňor Costa, brazilský poeta, a básnířka slečna Vacaresco a paní Nini Anker, norská spisovatelka, a štáb pánů z Institutu pro duševní spolupráci a pohlaváři z CICI a roj sekretářek a nějací zdvořile se usmívající Číňané a interpreti a plné česno novinářů, kteří koukají přes brýle v zřejmých rozpacích, co by mohli vrazit do novin z tohoto podivného komitétu, který tak vážně a někdy až vášnivě rokuje o tom, jak v tomto století pomoci na nohy poezii nebo čím čelit vítězství hmoty nad duchem.

A tu se chápe slova Paul Valéry, houpaje nervózně monoklem v ruce; mluví o krizi poezie v tomto věku mechanizace, ale bezděčně se dostává dál a šíř, povídá o vzniku a funkci poezie, o mnemotechnice rytmu, o magii nesrozumitelnosti; a na padesát lidí ze všech koutů Evropy naslouchá bez dechu tomu magistrálnímu výkladu artis poeticae z úst jednoho z nejčistších a nejsložitějších básníků našeho věku.

John Masefield, poeta laureatus Velké Británie, si přidržuje u ucha dlaň, aby mu neušlo ani slovo jeho francouzského kolegy.

Paul Valéry, básník, ovládá celé sezení; je utopický a je věčný; klade veliké otázky a umí nalézat střízlivé odpovědi.

Pravými debatéry sesí jsou pružný a verzatilní Ugo Ojetti, který se vyzná ve všem; komatantní konzervativec pan de Reynold; horlivý a dělný pan Oprescu, který se namáhá každý námět postavit na praktické nožičky.

Patetik shromáždění: slečna Vacaresco.

Ostatní jsou víceméně specialisté.

* * *

Thomas Mann mluví stoje harašivou severní němčinou; děkuje Společnosti národů, že si vzpomněla dát slovo také básníkům a umělcům. Mosty, které my budujeme mezi národy, jsou také politika; jsme vděční za to, že jsme pozváni tam, kde se pracuje na politice shody mezi národy.

A všichni jsou vděční Thomasu Mannovi za to, že měl odvahu užít slova politika v této poněkud platonické akademii básníků a umělců.

* * *

Uprostřed jedné živé debaty vstane předseda pan d'Estree a praví: „Madam Woodrow Wilson.“ Všichni se obracejí ke dveřím a vstávají. V auditoriu usedá paní dosud krásná a opravdu byste řekli královská.

„Madam,“ praví pohnutě pan d'Es tree, v tuto chvíli dvojnásob podoben jednak básníkovi, jednak starému dvornímu mušketýrovi. „Madam, vítáme vás pod střechou instituce, která děkuje za svůj vznik iniciativě prezidenta Wilsona. Tento komitét schází se letos poprvé, aby také na poli literatury a umění připravoval a organizoval dorozumění mezi národy. Hledáme teprve své cesty, ale v tom duchu, který zde spojuje zástupce tolika národů, můžete najít živou památku ideálů svého manžela.“

Paní Wilsonová, bledá a soustředěná, hledá vteřinu, co by na to řekla, pak praví docela prostě: „Chtěla bych, aby můj manžel seděl mezi vámi.“

A pak pokračovala dál debata o něčem z toho, co leželo na srdci těm intelektuálům: o mezinárodním hudebním archívu, o mezinárodní koncentraci studia umění nebo jiných starostech básníků a umělců, kteří se hlásí k slovu pod krovem Společnosti národů.

* * *

Tedy ten nový komitét opravdu teprve hledá své cesty; musí je hledat opatrně, neboť zatím nevládne ani hmotnými prostředky, ani dostatečnou administrativou, aby mohl bezprostředně realizovat projekty kladoucí jisté nároky na praktické provedení. Prozatím jen připravuje půdu a zjišťuje své budoucí úkoly; ale jednou se nebude moci vyhnouti tomu, aby se nedomáhal širšího místa a účinnějších prostředků také pro činy. Stát, který by se při rozpočtu Společnosti národů ujal potřeb intelektuální spolupráce, by si tím získal vděku a sympatie, jež by stály za to.

Lidové noviny 19. 7.

* * *

KONGRES PENKLUBŮ V HAAGU, KTERÝ SE KONAL koncem června za účasti více než tří set delegátů a hostí, přijal statuty mezinárodní organizace Penklubů; v nich nejdůležitější závazek, že Penkluby se vždy budou stavěti za kulturní spolupráci a snášenlivost národů. Více než formálními statuty projevily se duch Penklubů na slavnostní večeři v Scheveningách, kde za vřelého souhlasu všech dva Němci, Felix Salten a Theodor

Däubler, formulovali jasně a závazně nejaktuálnější kulturní propagaci dneška: sblížení Francie a Německa. Ty hlasy kulturních Němců nemají zaniknout v dnešním politickém hluku – zejména v Německu ne.

Lidové noviny 25. 7.

GBS 75

Povím vám jméno muže, který dnes zajisté nijakým způsobem nevzpomene pětasedmdesátin G. B. Shawa. Má vážné důvody se tak zachovat, neboť je to G. B. Shaw sám. Snad by řekl, že nemáme co oslavovat jeho věk, nýbrž jeho mládí, jeho bujnost jednoho z nejmladších žijících Angličanů; byl by dosti ochoten vzít od nás kytičku uznání, ale ne za to, že je už tak ctihodným dědkem, nýbrž za to, že předně není vůbec ctihodný, a za druhé proto, že vůbec není a nikdy nebyl stár. Tož nechme stranou tu pětasedmdesátku a vzpomeňme jen tak na dlouhého a hubatého Irčana, který zajisté hodlá ještě dlouho zůstat enfant terrible svého věku, který právě nyní vykukuje ze svého ježatého obočí na to, co mu ukazuje sovětské Rusko, – a má jistě něco na jazyku, s čím spíš dříve než později vyhrkne. Ani ten, kdo zná Shawa dobře, nemůže prorokovat, trkne-li to, co má dnes Shaw za lubem, víc buržoazní Evropu nebo SSSR; ale že Evropa, a hlavně Anglie dostane svůj pepný díl, na to můžete vzít jed. Nuže, GBS má na to předem právo: neboť není mužem, který vysvětluje a konstatuje, nýbrž mužem, který útočí a podněcuje. Teď po své pětasedmdesátce jistě ukáže, že mu zuby nevypadaly.

Lidové noviny 26. 7.

BÁBUŠKA HÜBNEROVÁ

Už se jí tak dávno říkalo v hubatém světě divadelním; ale to slovo mělo akcent zvláštní úcty, která se ukrývala za tím důvěrným názviskem. Babička Hübnerová opravdu byla svým kolegům a divadelnímu světu něco víc než veliká herečka; byla přímo symbolem českého divadla; a to je to krásné v jejím uměleckém osudu, že nabyla té symbolické platnosti nejen za života, ale uprostřed plné, nevyčerpatelné jevištní práce. Dnes ještě není třeba připomínat její úspěchy; ale pomalu bude záhodno zjišťovat a uchovat paměti její hereckou metodu. Byla vyhraněný typ herce intuitivního; měli byste ji vidět, jak jí jely oči po babkách na trhu, po klepnách na zápraží, po babičkách s dětmi, jak si nelenovala postát a pozorovat; ale pak, jako klasický realista, jímž byla, neimitovala jednotlivosti, jež nasbírala, nýbrž vybila životní

zkušenost, již byla plna, mohutnou zkratkou, lapidárně ztypizovaným gestem, inkantací své vyřídilky. Nikdy netvořila své figury z mozaiky detailů, nýbrž z jednoho kusu, vyvinula je z jednoho základního pocitu nebo aktu, kterým se s nimi ztotožnila. Ztotožnila se s nimi tak, že ztrácela hranici mezi životem a hrou; často řekla režisérovi nebo autorovi: „Tuhle větu mně vynechte, tu já nemohu říci.“ A proč ne, paní Hübnerová? „Ta tam nepatří, to nejsem já, to já neřeknu a dost.“ A neřekla. A jindy bojovala za každou větu, kterou jí chtěli z textu vyškrtnout; hájila ji jak kus svého já, jak kus svého osobního života, skoro se slzami v očích.

Žila vlastně jen na jevišti; co býval její soukromý život, muž, přátelé, pejsek, odcházelo neúprosně na onen druhý břeh, a zbývala tu jen ona, věchýtek menší a menší, opuštěnější a usazenější; ale sotva vstoupila na prkna scény, rozehrály se rázem ty zázračně hojné a šťastné fondy života, které by nikdo nehledal v té vetchoučké a naříkavé stařence, která skoro mátožně ťapala do divadla. Autor, který ji předtím neznal, trnul hrůzou, když na zkouškách chvatným šeptem, s očima v prázdnu odříkávala svou roli a pak se ztrácela v koutku, bez zájmu o vše, co se kolem dalo; ale na premiéře nevěřil svým očím, když na scénu vrazila babka hubatá jako čert, čilá jako pometlo, které najednou bylo plno až po poslední galérii. To byla celá Hübnerka: její veliké herectví vytrysklo jako jediný a zcela životní projev, instinktivní a nedělitelný, nezvratný a samozřejmý. Kde byla ve svém nejlepším, byla primitivní a silná, hluboká a nevyčerpatelná, jako je živý člověk. Její pravý život byl v jejích rolích; mimo ně vláčel se jenom bědný a sebe litující stín.

Ta vetchá stařenka úžasně chtěla žít; proto sem, sem s novými rolemi, a hrát, do úpadu hrát, do úpadu ožít v jiných a jiných životech, vyžít to všechno, ještě desítky a sta nových životů! A bála se smrti; v žádné její roli se nesmělo mluvit o smrti – „to neřeknu a dost“. Bála se smrti až k pobožnůstkářství, až po spiritismus; i v tom byl strach ze smrti, jak dychtivě prožívala život každé své role, – „udělejte to tak, ať tam mám poslední slovo,“ žádala na autorech. Chudák bábuška Hübnerová, nechtěla odejít; ještě chvíli mne nechte hrát, nechte mne žít, a když už opona musí spadnout, tedy ať je ještě jiný kus, jiný život, jiné vtělení –

Bábuška Hübnerová nedohrála: jenom dožila.

Lidové noviny 6. 8.

THEODOR DREISER A ŠEDESÁTKA

Pisatel těchto řádků prohlašuje, že podle všech známek je omylem tvrzení, jako by americkému romanopisci, autoru Americké tragédie Theodoru Dreiserovi bylo dnes šedesát let. Viděli jsme ho v Praze asi před čtyřmi lety a odhadli jsme toho silného a ramenatého

chlapce na nějakou čtyřicítku nebo o něco málo víc; a to ještě se Theodor Dreiser zdál na čtyřicítku kupodivu naivní. Nezapadl k nám náhodou; jeho maminka se narodila na Moravě a ještě prý se modlívala česky. Dreiser sám, po fyzickém typu stoprocentní Američan, nemůže ve svém díle zapřít ten dědičný kus Evropy; jeho Americká tragédie, první velký úspěch jeho života, vám stále v něčem – vzdáleně, ale neodbytně – připomíná dokonce Dostojevského. A pak ta tvrdá kritika americké justice, která se rozvíjí v celé polovině toho mohutného románu, řadí Dreisera mezi ty neklidné americké duchy, jako je Mencken, jako Upton Sinclair a jiní, kteří zvedají masku pohodlného amerického optimismu a odhalují pod ní skutečnost nevykoupenou a trýznivou. Je-li Dreiserovi opravdu šedesát let, pak doufejme, že ho nezkaží nedávný úspěch jeho románů a že se bude zářvat ještě hlouběji pod povrch amerického života. Pozdravujeme ho jako našeho částečného krajana.

Lidové noviny 27. 8.

SVĚDECTVÍ O JAKUBU DEMLOVI

Stalo se, co se dalo čekat a před čím jsem Jakuba Demla včas (bylo to na tomto místě) varoval: jeho záznamy hovorů s Otokarem Březinou, které vydal s poněkud okázalým titulem Mé svědectví o O. Březinovi, vyvolaly pohoršení; ti, kdo milovali Březinu, nemohou jaksí uvěřit svým očím, že by se harmonický poeta občas projevoval in camera caritatis způsobem tak málo odpovídajícím představě, kterou jsme si vytvořili o básníku Březinovi. Ta jistá nesrovnalost mezi básnickým typem Březinovým a Demlovým svědectvím o zesnulém člověku dopadla ovšem špatně pro Jakuba Demla; četl jsem na nejednom místě naznačeno nebo rovnou řečeno, že ty jisté méně sympatické výroky a názory vkládá Březinovi do úst Deml sám, že je nějak pokřivil nebo že domnělými slovy nebožtíka, který se už nemůže bránit, vyrovnává své vlastní účty a malicherné antipatie.

Je přirozeno, že nám všem musí záležet na uchování uctivé a ozářené památky Březinovy: ale ne za cenu křivdy na někom jiném. Žádná legenda nestojí za to, aby vrhala nespravedlivý stín na druhé. Není pochyby, že Jakub Deml neučinil dobře vydáv své hovory s Ot. Březinou; ale od této chyby je ještě daleko k vědomému falšování slov a názorů Březinových. Jakub Deml ublížil památce Březinově; to však nás neopravňuje přisoudit Demlovi vinu jinou a těžší.

Když jsem listoval v Demlově Svědectví a nalézal místa, která na tolika stranách vzbudila pohoršení, vzpomínal jsem na hodiny a dny, které jsem mohl strávit s Otokarem Březinou; mohl bych je spočítat na prstech, ale tím lépe jsem je podržel v paměti. Leckteré místo v

Demlovi se ve mně ozvalo souzvučnou vzpomínkou: tak o věcech, tak o lidech mluvil i se mnou Březina – s výhradou odstínů; o to nebo ono jsem se s ním kdysi přel; ten nebo onen jeho názor mne tehdy zabolet zklamáním. Bylo by ušlechtilejší jej nepublikovat; ale stalo-li se to, máme právo jej vydávat za podvrh a lež? Ledacos, zdá se, Deml dost přesně nepochopil; ale málokdo by postačil na Březinův kulturní eklekticismus a univerzální erudici. Na Otokara Březinu je Jakub Deml svědkem poněkud naivním; ale pokud mohu podle své zkušenosti soudit, není svědkem křivým.

Svědectví Demlovo – stejně jako každé jiné – selhává v tom, co na Březinových hovorech bylo nejkrásnější: to, co jsem kdysi srovnával s preludováním varhaníka, který pro svůj vlastní požitek spřádá hudební motivy a variace v umné a bohaté kontrapunkci; byly to chvíle, kdy se Březina odpoutal od skutečnosti a prostředí a splýval s jakýmsi duchovním absolutnem, kdy snoval nekonečnou filozofickou meditaci na motivy Buddhy a Platóna, Krista a Sokrata, staré mystiky a nejnovější fyziky. Avšak tam, kde se Otokar Březina v tematickém vlnění svého hovoru obracel k věcem pozemským a časovým, nechával často ve svém posluchači pocit zklamání a skoro hrůzy. Jakže, je opravdu tak málo víry, tak málo optimismu, tak málo – řekněme to slovo – velkodušného idealismu v tomto velkém a vzletném duchu? Nemá více co říci, nemá více več věřit, nezírá do nějaké jiné a vyšší budoucnosti? Ve velikých lidských otázkách, ať se jmenují odzbrojení nebo náprava sociálních křivd, světový mír a spolupráce, sblížení národů a ras, království boží na zemi, v těch velikých průhledech a nadějích do lepšího příští nebýval Březina jenom skeptikem, ale spíš malodušným a provinciálním skeptikem. Jaksi se octl mimo ty veliké duchovní proudy, které přese vše vanou dnešním nevykoupeným světem; Březina nemíval k nim o mnoho více co říci než nedůvěřivé kritické glosy a invectivy namířené spíše proti osobám než proti ideám. A právě tady mluvily z jaroměřického askety divné a malicherné hořkosti, jeho antisemitismus a omezený nacionalismus, jeho politické sotizy stranně informovaného čtenáře novin, jeho osobní zaujatosti a nedostatek lidského vztahu... Tady si jeho posluchač s lítostí uvědomoval, v jaké duševní samotě, v jakém vyřadění ze světa činných a aktuálních hodnot žije duch tak povznesený. Byla v tom snad i chabost vůle uvězněné v těle tak křehkém a slaboučkém, neboť účast na živých ideálech by znamenala bojovnictví, konec kvietismu, konec toho samotářského preludování – Budiž tomu jakkoliv: to, co neradi čteme ve Svědectví Jakuba Demla, jsme tak přibližně slýchali i z úst básníka v době, kdy – ví bůh z jaké vnitřní krize a nedůvěry – přestal nám dávat své poselství věčným písmem. Bylo to zklamání tím citelnější pro toho, kdo měl příležitost poznat vůdčí kulturní duchy jiných národů s jejich velkorysou vírou a horoucí účastí na díle budoucnosti. Soudnější a taktnější

přítel Březinův by byl lépe než Jakub Deml rozlišil, co z projevů jaroměřického „starého z hory“ náleží básníkovi a co náleží jeho malému prostředí; Deml nám zkreslil Otokara Březinu ne tím, že by k jeho slovům něco neprávem přidal, nýbrž tím, že nedovedl třídít. Je škoda, že Jakub Deml, jeden z Březinových nejbližších, mu neprokázal lepší službu; ale není v zájmu historické ani mravní pravdy, aby legenda o jaroměřickém světci byla vykupována těžkou křivdou na jeho nekritickém svědkovi.

Lidové noviny 20. 9.

ORIENTÁLNÍ HUDBA

Gramofonové společnosti natočily už tisíce a tisíce desek s orientální hudbou; ty desky mají jen jednu nevýhodu: že se vlastně nedají koupit. Mohli byste získat sta čínských oper a písní, ale jen kdybyste si pro ně jeli až do Číny. Jsou kouzelné desky s hudbou javánskou; ale ty desky se razí v australských filiálkách výhradně pro javánské odbytíště. V Evropě nejsou vůbec na trhu; dokonce ani jejich katalogy nelze v Evropě dostat, a když už si je seženete, nejsou vám mnoho platny, protože jsou tištěny nejen v dotyčném orientálním jazyce, nýbrž i japonským nebo siamským nebo jakým písmem.

Mimochodem řečeno, dosud jste mohli ještě nejspíš dostat orientální muziku, ale také lidovou hudbu evropských národů na deskách amerických. Američané je totiž nenatáčeli pro vývoz do dotyčných zemí, nýbrž pro vystěhovalce žijící v USA. Donedávna jste mohli například poměrně slušné desky slovenské dostat skoro jen ze Spojených států; dnes je to o něco lepší, ale vcelku je dodnes každý nejen orientální, ale i každý evropský národ co do reprodukování hudby uzavřeným odbytíštěm, z něhož jen s velkou sběratelskou námahou můžete získat ukázky typické národní hudby. Jen mezinárodní šlágr nezná hranic.

Až dosud jen americké firmy uváděly ve svých katalogích jakýs takýs výběr ze světového hudebního folklóru v rubrice Educational Records. Nyní v tom ohledu vykonal velmi pěkný a příkladný krok Lindströmův koncern, když vydal na deskách Parlophonu a Odeonu album dvanácti desek orientální hudby redakcí prof. Hornbostela s připojenou informační, opravdu užitečnou brožurou. Jsou tu čtyři ukázky japonských oper a písní, tři ukázky z hudebních dramát čínských, javánské zpěvohry, překrásné tance z Bali, kousek opery siamské, dvě písně z Přední Indie, jedna z Persie, dva taksimy egyptských Arabů, „andaluská“ píseň z Tunisu a zpěv tuniských dervišů. Nejsem s to vám něco říci o těch deskách v termínech hudební vědy; ale jako hudební laik nacházím nevyčerpatelnou rozkoš v naslouchání těm podivným nástrojům, hlasům, stupnicím a rytům. Japonský zpěvák svůj zpěv jaksi vytlačuje způsobem

pro nás trochu nepřírozeným, kdežto čínský jej drsně vyrazí a siamský vymňoukává; indický zpěvák tvoří koloratury artikulovaně, kdežto arabský v nosových a měkkých glissandech. U všech orientálců je lidský hlas traktován ornamentálně, jen Číňan křičí pateticky a s dramatickou strohostí. A pak ty divné a kouzelné nástroje: hrdinný japonský šamizen, javánské zvonové gamelany a metalofony, jež opojně zvoní a vlní se jako hudební fontány, řinčivé gongy a xylofony z ostrova Bali, flétny, bubínky a kotle siamské, okouzlené zurčení rebábů a fléten arabských, lkajících hlasem skoro lidským, to jsou sladké i prudce vzrušující dojmy, někdy až trýznivě evokativní. Skutečným překvapením pro mne, sběratele, je v Hornbostelově albu hudba gamelanů z Bali, dynamicky bohatá a instrumentálně zářivá jako nevímkterá moderní symfonie.

Krásné album Orientu, vydané v Lindströmově koncertu, vzbudilo ve mně naději, že není poslední. Dvanáct desek je trochu málo na hudbu Orientu; například jedna siamská opera nestačí na divnou a skřečící polyfonii Indočíny; není tu zastoupena chrámová hudba Číny a Indie; nedostalo se místa na perské tásnify ani na turecké virtuosy flétny či rebábu. Doufám pevně, že první album bude následováno dalšími; a že po hudbě Orientu dojde i na lidovou hudbu evropskou, na španělské cantos flamencos a joty, na portugalské fade a rumunské dojny a baskické pištce a na tolik krásných produktů lidového hudebního génia, – pokud na to není pozdě. Ještě je čas sbírat, vybírat a dát nám všem do rukou. Jsou tu nové a veliké ediční možnosti pro reprodukovanou hudbu. Začátek je učiněn, a buďme rádi, že dobrý.

Lidové noviny 6. 10.

HOVORY S KARLEM ČAPKEM

Pane doktore, redigujete Knihovnu životní moudrosti. Dal jste popud k jejímu založení. Co byste nám řekl o jejím poslání?

Po mém soudu každé čtení je do jisté míry poznávání – i čtení románů. Jsem už takový Bildungsphilister – takový věčný chlapec –, těší mě dovídat se a poučovat se. V dnešní době specializace zájmů považuji za užitečné pro sebe i pro jiné vychovávat, pokud to lze, sebe i jiné k jakési univerzálnosti. Pokud možno, znát všechno, zajímat se o vše. Už leta jsem záviděl devadesátým letům knihovnu Pelclovu a Laichterovu. To byl takový pokus shrnouti poznání své doby. Dnešní době scházejí ty širší obzory. Jeví se to v politice, literatuře i jinde. Vždycky si myslím, jak ideální by byla ediční činnost, která by tomu mohla čelit. I pro nás je nutno poněmáhlu sbírat materiál ke kompletní univerzální kultuře, sbírat poznatky i myšlenky, fakta i zásady. Knihovna životní moudrosti je jen částí toho, co bych si přál pro dnešního

čtenáře. Ta moderní kultura, jež se má sbírat, musí být kultura demokratická, přístupná každému. Najít tu fazónu a způsob přednesu jsou těžké věci, ale dá se v tom hledat a zkoušet. Jak je vidět na prvních svazečcích této knihovny, věnoval jsem hlavní pozornost bohemikám. Vybral jsem z českého života věci, které pořád zapadají, ale které by měly mít stále živou hodnotu, tak kupříkladu taková Česká přísloví, Vymazalova Zrnka aj. Benešův Rok 1848 ukazuje nám tradici, která tu je, aniž o ní víme. Doufám, že mi také Peroutka udělá pro knihovnu výbor z Havlíčka.

Člověk si musí vždycky uvědomit, pro koho co píše. I jako novinář, i jako autor si musí stále říkat: vychovat, vychovat, vychovat. Výchova není v tom, poučovat lidi nebo jim dělat kázání, ale dát jim příležitost, aby sami mysleli, aby sami srovnávali.

Vyšel ode mne impuls, aby Aventinum vydávalo Angloamerickou knihovnu, ne jako mustr, ale aby český člověk mohl srovnávat. Radil jsem k vydávání Zeměpisu a Rostlinopisu. Knihovna Plutarchos má vychovávat k hlubšímu uznání osobností. Tyto edice plní druhou část úsilí o moderní kulturní univerzálnost.

Co sám v nejbližší době vydáte?

Knihu Na okraji literatury. Není to sbírka kuriozit. Obšírně se referuje o sbírce čtrnácti básní, které vyšly ve 220 exemplářích na holandu, ale o to, co se dostane do ruky statisícům, co je literární potravou velkého počtu, o to se lidé málo zajímají. I v tom směru je třeba trochu více demokracie. Máme si toho aspoň všimnout. V tom jsem viděl mezery. Když jsem to psal, chtěl jsem se poučit sám, co vlastně mám psát. Mají čtenáři právo, aby byli ukojeni literaturou ve svých živých a třeba naivních potřebách? Má to básník dělat, je to dobré? Při psaní této knížky jsem si uvědomoval, co vlastně je posláním literatury.

Dále vydám pohádky pro děti. Když vidím malé děti od čtyř od pěti let nahoru, tak mě u nich překvapuje ta frenetická potřeba jazyka, jak milují slova, jak jsou šťastné, když najdou nové slovo. Myslím tedy, že dětská literatura má mít ten nejbohatší a nejkypřejší jazyk. Odnese-li si dítě málo slov z dětství, bude jich znát málo po celý život. To je pro mě problém dětské literatury. Dát dětem co nejvíce slov, představ a schopností vyjadřovat se – pamatujte si, že slova jsou myšlenka, celý duševní fond.

Potom bych rád dokončil třetí díl Hovorů s T. G. Masarykem. Tento díl by se týkal výhradně jen jeho filozofické soustavy.

Nepíšete nové drama?

Zatím ne. Nechci zapadnout do žádné kategorie. Nechci být pouze dramatikem ani pouze romanopiscem. Chci dělat všechno.

Co byste nám řekl o zfilmování svého Loupežníka?

Neviděl jsem ani jednu zkoušku, to víte, v létě mám co dělat na zahrádce. Mohu vám říci jen tolik, že jsem byl zásadně proti.

Rád bych se vás, pane doktore, zeptal na Povídky z jedné a z druhé kapsy. Myslím, že většina kritiků, kteří o knize psali, šla jaksi vedle. Mohl byste nám o tom něco říci?

Předně, člověka omrzí psát věčně jen sloupky, esejíčky a fejetony. Dále i v tom je jistý literární problém, jak má vypadat povídka pro noviny. Představte si tajemný čtenářský okruh lidí, kterých neznáte, ale s nimiž chcete mluvit. První můj autorský zájem o detektivky vycházel z problémů noetických, jak se poznává a objevuje skutečnost. Povídky z jedné kapsy jsou tedy povídky noetické. Jakmile jsem se začal zabývat světem zločinu, zaujal mě proti mé vůli problém spravedlnosti. Asi v polovici mé knihy najdete ten přelom. Místo otázky, jak se poznává, převládá otázka, jak trestat. Povídky z jedné kapsy jsou tedy povídky noetické a justiční. Justiční povídky jsou myslím o něco lepší.

V Povídkách z druhé kapsy mě zas upoutal motiv literární, problém kolokviální řeči: Chtěl jsem zkusit nosnost jazyka mluveného, který by vyjádřil všechny odstíny. Té stránky si ve knížce všiml jedině profesor Mukařovský. V obou případech jsem se zbavil komplexu, který mne tlačil. Byly to nahromaděné zkušenosti, s kterými jsem musil jednou ven. V těch dvou knihách je daleko víc reálného, co se skutečně stalo, než si kdo myslí. Nijak si nestěžuji, ale ty dvě knihy nebyly pochopeny dobře. Nebyly to žádné odštěpky, považuju je za stejně důležité jako své ostatní knihy. V obou knihách mě dále ještě zajímal problém krátké povídky. Málo se o tom přemýšlí, jak se má krátká povídka udělat. Formálně je pro toho, kdo to dělá, taková 8–10–12stránková povídečka stejný požitek jako sonet nebo jiná uzavřená forma básnická. Myslím, že Angličané naučili se tak dobře psát jen na povídkách a jen tady našli ten úžasný dril, nepustit se na špacír.

Nechtěl byste nám, pane doktore, říci něco o své pracovní metodě?

Většinou píšu nahlas, musím si větu přeříkat, jak zní. To dělám při psaní divadelních her, povídek a pohádek.

Jak se díváte na své novinářské povolání?

Domnívám se, že jsem novinář. Nedělám to vedlejší rukou, беру to stejně vážně jako literaturu. Přál bych všem spisovatelům, aby měli novinářskou školu, aby se naučili o vše se zajímat. U literatury mě hrozně trýzní, že autor většinou vězí ve svém uzavřeném světě. Spisovatel má žít ve světě, který patří všem. I novinářství je pokus o univerzálnost. Po všem se musí jít, nutno se zajímat o celý svět, nejen o určitý výsek. Chesterton, Wells, Shaw jsou také novináři.

Sbíráte exotické gramofonové desky a zajímáte se o přísloví a písničky různých národů. Co byste nám o tom řekl?

Jsou to moje koníčky. Takové desky, to je vlastně cestování po cizích duších. Je to nepohodlnější a nejpřímější poznávání světa. Shání se to s velikými obtížemi, ale právě tím se to stává sportem.

Rozpravy Aventina 22. 10.

O PORUŠENÍ SADU A JINÝCH SADOVÝCH VĚCECH

Ono se sice říká, že *de gustibus non est disputandum*: ale někdy to člověku nedá a pře se o záležitostech gusta, jako by o nich mohl toho druhého přesvědčit. Mně například to nedá a musím se přít o nový Plečnikův kostel na Královských Vinohradech, jakož i o náměstí krále Jiřího (čili jak se u nás na Vinohradech říká, o Jiříkové náměstí). Obé bylo nedávno v tomto listě podrobena přísné kritice: ten kostel prý není jaksi povedený a to náměstí s parkem, do jehož středu byl po dlouhých tahačkách řečený kostel postaven, je prý touto budovou porušeno a Praha je zase ochuzena o kus sadu. Byl bych ochoten bojovat v Praze i kdekoliv ve vesmíru o každý kus sadu takřikajíc s kyjem v ruce; ale obávám se, že v tomto případě se Plečnikově budově velmi ublížilo. Předně pokud se týče samotné architektury; je snad pro nás maličko cizorodá, jakoby severoitalská nebo dalmatská; ale Plečnik je přece Jihoslovan a má právo na trochu té jižnější inspirace. Dále lze vytknout ten poněkud smutný a neušlechtilý materiál tmavých struskových cihel; za to ovšem projektant nemůže, že rozpočet mu vnutil materiál zřejmě lacinější, než by se na budovu tak mohutnou patřilo. Ale Plečnikův kostel má veliké plus: že to je opravdu kostel. Nic světského není na té přísné, a přece lyrické budově; je na ní vidět, že je to dílo člověka věřícího. Ta široká a plochá věž, prolomená velikým kruhovým oknem, má patetický a mohutný vznos, nadlehčený těmi obelisky po stranách; široká a nízká loď chrámová už pro pohled zvenčí vyjadřuje, že je zšeřeným shromaždištěm lidí, místem klidu a soustředění. Musíme ovšem ještě vyčkat, jak bude působit vnitřní prostor Plečnikova chrámu.

A nyní to náměstí, v jehož centru se tyčí nový kostel. Přestože máme být vděční za každý kousek volného prostoru, které nám výstavba včerejších a dnešních měst nechala, bylo to snad to nejmíň pěkné pražské prostranství. Byla to prázdná kapsa, visící po jedné straně živé komunikace; rozlehlý a plochý prostor bez středu, bez dominanty, bez komunikačního členění, bez jakékoliv prostorové logiky. Vypadalo to, jako by tam jen omylem zapomněli postavit čtyři bloky činžáků, načež tam z rozpaků nasázeli pár křovin a stromů. Byl to sad bez

poezie, bez charakteru, bez formy; nebyla to ani zahrada, ani tržiště, ani dětské hřiště; nebylo to nic. Plečnickovým kostelem dostalo toto jalové náměstí mocnou a ústřední dominantu; v naprostém rozporu s citovanou kritikou bych řekl, že teprve nyní se vlastně stalo komponovaným prostorem. Prostranství, které nemohlo řádně fungovat jako rozšíření komunikace, nabylo teď jakéhosi poslání jako volný prostor obklopující veliký centrální objekt. Není už výdutí uliční tepny. Má svou osu. Dostalo svůj architektonický smysl.

* * *

Ale když už mluvíme o veřejných sadech; buď se na nich v obecních rozpočtech tak tuze šetří, že na ně není ani dost pracovních sil, ani víc rostlinných kultur, anebo se naši zahradníci ještě málo naučili z moderního zahradnictví. Skoro nikde nevidíme porosty peren předsazené dřevinám; nikde souvislejší rozária; nikde jarní podrost petrklíčů nebo podléštěk. Nikde se nepokusili o kout nejjarnější flóry, o podzimní záhon, o vždyzelené zákoutí. A nikde se při kopčitém pražském terénu nesnažili vyrovnat výškové rozdíly terasami, skalkami nebo kvetoucími zdmi. Máme sady tak různého terénu, že přímo nabádají k specializaci porostu; mohli bychom jednotlivé sady a parčíky osázet takovými rostlinnými společenstvy, že by tam v době květu putoval kdekdo jako k slavnosti. Připomínejme si čas od času, že u nás se vlastně ještě ani nezačalo s moderní parkovou a zahradní kulturou; i po té stránce jde o nový urbanismus, o výstavbu měst stejně jako v otázkách dlažby nebo komunikací. Prosí se o trochu víc pozornosti k této otázce; o lepší hospodaření s každým místečkem věnovaným zeleni; a zejména o trochu víc poezie, to jest šťastné invence.

Lidové noviny 1. 11.

TENTOKRÁT O DIVADLE

Chválabohu, konečně se počíná trochu víc psát i mluvit o věci, na kterou už po léta – samozřejmě bez úspěchu – upozorňuji takzvané povoláné činitele. Je to nadpočet premiér u našich státních a jiných veřejných divadel. Počítejte, že takové divadlo považuje za kasovní nutnost pouštět do světa dvacet pět až třicet novinek rok co rok. To znamená především, že na každý nový kus připadá průměrně deset zkoušek – ve skutečnosti ještě méně; neboť vzhledem k odpoledním představením se může naplno zkusit jenom čtyři dny v týdnu. Ujišťuji vás, že šest plných zkoušek je už velmi slušný průměr při většině her, které vidíte na největších scénách. Mám své zkušenosti režiséra; mohu vám říci, že šestá zkouška, kdy se už herci do

svého textu jakstaks vmluvili, kdy už vědí, kde v které chvíli stát, kterými dveřmi odejít a na kterém fleku padnout mrtvi, že tato šestá zkouška je zhruba konec počátečního chaosu a měla by být začátkem skutečné, čisté práce herecké i režisérské; že teprve nyní by bylo možno vypiplat souhru, vyčistit dialog, propracovat charaktery, komponovat tempo a dynamickou linii hry; byl by to teprve počátek poctivého divadelního řemesla, nemluvic o práci tvůrčí. Toho dokončení práce se nedočká u nás málem žádná hra; většina toho, co vidíte na našich největších jevištích, je jenom polotovar narychlo spíchnutý jako šaty na nebožtíka, držící dohromady jen pod tlakem premiérového napětí a o reprízách se už kus po kuse rozpadávají. Je to prostě systém šmíraření; mívá-li naše divadlo přitom občas slušnou úroveň, je to div, za který nenáleží dík vládcům divadla.

* * *

Nejde tu jen o ty zkoušky, ale i o reprízy. Vemte si, že náš herec, sotva si odabsolvuje uštvanou, nervózní premiéru, musí zpravidla hned příštího rána začít zkoušet novou roli. Pracuje-li na ní jen trochu vážně, musí si tu včerejší už zase vyrazit z hlavy, aby memoroval novou; včerejší výkon už se mu odcizí novým úkolem. Bývá to vidět na tom, jak se u nás kus opakováním rozklížuje, místo aby se scelil; dočká-li se (výjimečně) až dvaceti repríz, musí se obvykle znovu přezkoušet. To se rozumí, hraje-li se ledabyly, vyhání se tím publikum z divadla; i řekne se: ten kus už netáhne, tož honem sem s nějakým novým! I podobá se divadlo psu, který honí dokola svou oháňku pořád rychleji; jenže psa to konečně omrzí, kdežto divadlo to dělá dál.

* * *

Spotřebuje-li jedno divadlo do roka dvacet třicet novinek, můžeme odhadnout, že se v Praze studuje do roka více než sto her. Vzal bych na to jed, že se v celém světě nenapíše do roka víc než nějakých třicet dobrých kusů, které stojí za zájem více než lokální. U těch ostatních se už slevuje na úrovni. Pochybuji velmi, že bych našel divadelního fanouška hlásajícího, že bychom se ve jménu umění nebo divadelní kultury nebo já nevím čeho neobešli bez dobré poloviny toho, co se nám hraje. Hraje se to, protože není dost věcí lepších nebo zajímavějších; a protože se z důvodů kasovních musí hrát pořád něco nového.

Každý rozumný člověk řekne, že je-li ve městě sto kaštanářů, budou dělat horší obchody, než kdyby jich bylo jenom dvacet. Hraje-li se v Praze za rok sto kusů, připadne na každý z

nich méně diváků, než kdyby se jich hrálo jen padesát. Okruh divadelních zájemců není totiž neomezený. Jedna novinka konkuruje druhé; přitom ovšem ostrouhají kolečka obě. Ale tato hospodářská abeceda naráží u divadel na ctihodný a vžitý systém. Je to systém abonentů. Abonent, to je několik set štamgastů, kteří se chtějí jednou týdně sejít ve foyeru divadla a zčásti také v hledišti. Tito abonenti tedy žádají, aby se jim každý týden předhodilo něco nového vem kde vem. Nechtějí se abonovat na deset nebo patnáct večerů; to už by nebyl duch štamtiše. Musí jich být dvacet nebo třicet. A divadlo stojí v pozoru před abonenty, protože ti jim zaručují stálou denní návštěvu. Hle, praví vládcí divadla! Není to vlastně veřejnost, nýbrž cosi jako uzavřená společnost, jež vládne veřejnými divadly; a jak dnes věci stojí, ani státní divadla se dnes neodvážejí rozházet si to se svými štamgasty a hledat nové publikum nebo jinou organizaci zájmu.

Lidové noviny 29. 11.

STARÝ ZELENKA ZEMŘEL

To už bylo ustálené názvisko, které mu přikládal svět jeho mladších hereckých kolegů. Byl mezi nimi i uznaným seniorem nejen věkem, nýbrž i rozšafností. Více než na jevišti vážila jeho osoba v různých hereckých organizacích, ale přesto téměř do posledních let svého života rád si v Městském divadle pražském zahrál i na scéně roli bodrého, rozumného, poklidného starocha, jímž byl v životě. S ním odešel v úterý kus dějin Městského divadla, spojeného také s nebožkou jeho ženou, výbornou komickou herečkou, jež odešla ze světa živých nedávno, když již dávno předtím opustila scénu svých životních úspěchů. Máme zase méně o jednoho pamětníka staré divadelní gardy a o dobrého, čestného starce, po němž zbývá větší mezera lidská než herecká.

Lidové noviny 3. 12.

1932

DIVADELNÍKEM PROTI SVÉ VŮLI

Nic platno, jednou se k tomu musím přiznat: že jsem se k divadlu a k divadelnictví vůbec dostal jako slepý k houslím. Nikdy jsem jako mládě nesnil o tom, že bych měl co dělat s divadlem; nikdy jsem nechtěl být hrdinou na jevišti, neobcházel jsem zadní východ divadla, nepatřil jsem mezi sektáře třetí galérie. Nemínil jsem ani být dramatickým autorem; pokusil

jsem se kdysi napsat povídku v dramatické formě, a je jen vinou nebožtíka staříka Františka Khola, že ji ze mne vytáhl a dal ji provozovat. Ta povídka se jmenuje Loupežník. Tímto nedopatřením jsem se stal dramatickým autorem, což mělo další následky, například ten, že mne jednou Jaroslav Kvapil začal přemlouvat, abych šel na Vinohradské divadlo jako dramaturg. Byl jsem na ten úkol naprosto nekompetentní; následkem toho se mi zdál dobrodružstvím, a to jediné mne svedlo, abych to zkusil. Tak jsem se dostal do divadla zadním vchodem, mezi kulisy a praktikáby, propady a výtahy. Byl to pro mne dokonale nový a cizí svět.

První dramaturgický úkol, který na mne padl, byl vybrat něco ze Zeyera k jakémusi jubileu. Pročetl jsem celého dramatického Zeyera s intenzívním pocitem, že se to nedá hrát. Například tahle Stará historie: jak si to autor představuje, že se má hrát současně ve dvou místnostech, nebo před domem a v domě zároveň? Podnes nevím, jak si to Zeyer představoval; ale když jsem sklapl knížku, napadlo mě, že by to šlo, kdyby se dům otvíral a zavíral jako knížka. Hrál jsem si s tou představou, až z toho bylo cosi jako scénické řešení. Jenže, rozumí se, to své řešení bych nemohl vnucovat žádnému režisérovi. Nezbylo mi než navrhnout, že bych Starou historii režíroval sám. Nikdy předtím jsem na režii nemyslel a neměl jsem ponětí, jak se to dělá; teprve během práce jsem s hrůzou shledával, že se kus musí také obsadit, že herci žádají od režiséra, aby jim řekl, mají-li přijít zprava nebo zleva, že existují záhadné a důležité osoby jako divadelní mistr, rekvizitář, krejčí, parukář, nábytkář, čalouník, osvětlovač a oponář, jimž všem je třeba něco nařizovat nebo je brát technicky v potaz; že mám rozhodovat, na kterém tahu má viset nebe, má-li svítit čtyrka nahoře, reflektor nebo koryto, má-li pan Štěpánek dostat paruku ze Zimní pohádky nebo z Jana Výravý, má-li se dát dělat nová vařečka, a tady ta lajsna je v cestě, a to křeslo se sem nehodí, a pane režisére, ať mi dají jiné fousy, a pane režisére, já mám chřipku, a pane režisére, máte jít k telefonu, a pane režisére, máte udělat korekturu cedule. Byla to zkušenost tak hrozná, jako kdybych měl z ničeho nic řídit stavbu zdymadla, které musí být do zítřka hotovo, nebo pronést spatra švédskou přednášku o racionální výrobě toluolu. Jak to dopadlo, je jiná kapitola; ale facit je, že jsem se stal režisérem ne sice bez své viny, ale pouhým nedopatřením a z naprosté neznalosti toho, jak složitá a těžká mašina je režie.

Jednou jsem se dokonce stal hercem, ale to bylo už docela proti mé vůli. Při jedné repríze Ghéonova Chleba jsem rovnal na jevišti kompars s takovou horlivostí, že jsem si nevšiml, že už jde opona nahoru. Najednou to zaválo zdola chladem a šuměním hlediště. Bylo pozdě prchnout do kulis. Zůstal jsem na scéně jako muž z davu, ne docela na místě mezi

vzbouřeným lidem, a nesmírně jsem se snažil, abych vypadal jako živý. Nemohu posoudit, měla-li má snaha nějaký úspěch; zdá se, že jsem aspoň nic nepokazil.

Tak vidíte, bez vlastního přičinění jsem se stal divadelním autorem, dramaturgem, režisérem, a dokonce i hercem. Vy, čtenáři, to máte snazší: od vás divadlo žádá jen to, abyste byli diváky. Važte si toho: zdola je to nejpěknější.

Ve sborníku Čtvrtstoletí Městského divadla na Královských Vinohradech

GOETHE A STŘEDNÍ EVROPA

Připadla mi pocta promluvit k vám o tom, co znamená Goethe pro národy střední a východní Evropy.

Pokusím se vám tedy nastínit, jaké bylo – od časů Goethových – postavení těchto národů. Bez výjimky nebo téměř bez výjimky byly podrobeny cizí nadvládě: habsburské, ruské nebo turecké. Život duchovní a mravní byl pod nadvládou kléru a šlechty: mezinárodní a aristokratická civilizace mentorovala život dokonce i v jeho projevech měšťanských nebo lidových. Národní jazyky přestaly být řečí vzdělanců; národní duch přežíval jen v prostém umění služebného a venkovského lidu.

Historicky řečeno, Goethovo působení na duchovní život těchto národů se časově shoduje s obecným vlivem Francouzské revoluce. Ona otřásla mocí šlechty a církve a dala středním a nižším lidovým vrstvám vědomí svébytného života. To ve střední a východní Evropě znamená probuzení národního ducha a dožadování se jeho práv. Čím dál víc se uplatňuje vůle po nezávislosti a samostatnosti. Zpočátku byla vymáhána nezávislost mravní, svoboda myslet a cítit podle své vlastní povahy, jedním slovem národně. A právě zde ukázal cestu Goethe. Herder a herderovec Goethe zájmem, který projeví o lidovou poezii jednotlivých národů; Goethe navíc tím, že oceňoval středověký partikularismus; Goethe dále a hlavně tím, že úchvatností a svobodou tvůrčího života podal velkolepý příklad duchovní suverenity. Tak se stal Goethe Velkým předchůdcem i romantiků, i klasicistů. Tak otevřel cestu k obrodě jak intuice, tak přísně ukázněné logiky a zkoumání.

Ano i bez Goetha by pravděpodobně vedl národy životní instinkt v tomto smyslu, ale bez Goetha by byl postup obtížnější a méně plodný. Je úžasné a hluboce významné, že tyto zotročené a ponížené národy dovršily ten rozmach obrozené víry dobytím božské svobody v říši ducha, v doméně ozářené sluncem Goethovým.

Emancipace mravní připravovala osvobození politické: tak to chtěla logika dějin. Ale to jsou dějiny zcela nedávné: nezapomínejme, že Goethe je jedním z těch, kdo na prahu nového

století a před ním diktovali jejich chod. To on nám pomohl – ve všech věcech ducha – odhalit náš národní charakter. A nyní toto národní uvědomění bylo ztělesněno politicky a může téměř všude vzdělávat pole i zahradu, které náležejí jen jemu.

A tu je třeba se zase vrátit ke Goethovi. Je to zase on, kdo nám odedávna ukazuje cestu. Cestu, která vede od národního k lidskému. Od mravní nezávislosti k mravnímu společenství. Od duchovní svobody k duchu, který přelétává hranice.

Velké postavy dějin nás vedou k cílům dějinným i politickým. Génius nás vede dále, přes časy, přes každý cíl. Jsme na prahu druhé etapy goethovského působení. Je načase vydat se s ním na novou cestu.

Ve sborníku Entretiens

ARCHITEKT SKORO NEZNÁMÝ

Ten architekt skoro neznámý je dnešní šedesátník, Slovinec Plečnik; ne že by nebyl světově znám a proslulý svým stavitelským dílem – vždyť jenom v Praze měl příležitost realizovat díla tak veliká, jako je nová úprava Hradu a projekt kostela na Královských Vinohradech; ale je skoro neznámý osobně, skoro neviditelný. Přijíždí do Prahy neohlášen, s nákresey pod paží, jde mezi mistry a stavitele Hradu, porokuje, prohlédne rostoucí dílo a zmizí opět, dříve než kdo zví, že byl vůbec v Praze. Pro něho architektura není placenou zakázkou; je jeho vyznáním víry. Vinohradský kostel je konfese věřícího katolíka. Úprava Hradu je projev lásky a vděčnosti k národu, který mu první nabídl úkol učit mladé architektky. Nepřijímá honoráře za toto uctivé a čestné dílo, na kterém pracuje s úžasnou trpělivostí a pietou, promýšleje, kresle a překresluje každý patník i kámen klenební. Je zvláštním štěstím i ctí pro pražský Hrad, že navěky zůstane označen čistým, ušlechtilým a vznešeným smýšlením Plečnikovým.

Lidové noviny 23. 1.

SÁM O SOBĚ A O VĚCECH ZÁVAŽNĚJŠÍCH

I. O té státotvornosti

Přátelé, padla na mne veliká hana: jsem prý státotvorný. Říkají to o mně mladí; šíří to o mně, kdekdo si v našem národě osobuje monopol na var, čin, tvorbu, levou frontu a jiná toho druhu názviska. Mohl bych dělat hloupého a tvářit se, že to slovo беру doslovně; načež bych se mohl hlasitě divit tomu, že se ode mne žádá, abych snad pomáhal rozvracet a bořit tento

stát. Nuže, aby nebylo mnoho řečí o slova, konstatuji předem, že té přezdívice tak nerozumím. Je to sice velmi nepřesný termín, ale chce se jím říci asi to, že já a jiní pod záminkou, že sloužíme státu, sloužíme v pohodlné spokojenosti stávajícímu politickému a sociálnímu řádu, a tím jaksi klademe odpor přestavbě dnešní kapitalistické společnosti. Doufám, že to tak je míněno; ti druzí by to řekli asi ostřeji, ale nač bych jim ještě pomáhal.

Nechme zatím stranou ten řád sociální; ještě na něj dojde. Postůjme chvíli v zadumání nad stávajícím řádem politickým. Už jednou jsem se veřejně přiznal k jedné své slabosti: že pro samé stromy nevidím les; upřímně řečeno, považuji dokonce vnímání stromů za stanovisko dosti oprávněné. Řekne-li se politický řád, vidím lidi, kteří jej provozují ze řemesla nebo z vášně, vidím parlament, úřady, volby, strany, veřejné mínění, tisk, vládu, politické masy a zvyky, zkrátka co tak tvoří konkrétní obsah toho abstraktního rámce, kterému se říká politický řád. Bůhví, při tomto pohledu se najde velmi málo určitých pohnutek k pohodlné spokojenosti; bylo by třeba značné tuposti nebo cynismu, aby člověk chtěl oddaně sloužit tomuto stavu věcí. Zmítá-li mnou něco, je to především nespokojenost; po té stránce bych si trvám nezdal mnoho s panem Zdeňkem Nejedlým nebo s panem Zdeňkem Smetáčkem – ovšem předměty naší nespokojenosti by se asi v několika ohledech nekryly.

Mluvme tedy o tom, jak se náš řád jeví v politických mravech a zvycích; neklamu-li se, jsou prašpatné. Podívejte se na parlament, na noviny, na veřejné mínění, na průměrného občana. Je to palčivá hanba, že národ tak schopný a vzdělaný si nevytvořil lepší politický život. Jen račte den za dnem věnovat drobet pozornosti tomu ševlení listů a jazyků, frází, pomluv, polopравd, injurií, lží, závisti, demagogie, podezírání a podrážděnosti; to je jaksi obecná atmosféra, v níž žijeme. K tomu si připojte, co nejmohutněji hýbe těmi, kdo provozují politiku nad námi občany; je to vzájemná nedůvěra, neloajalita, nesoučinnost, slepé partijní sobectví, osobní komplicita nebo osobní vzteky, nezájem o větší koncepce, neschopnost k větším řešením, neochota vzít na sebe odpovědnost. Politické přitímní. Můžete říci, že generalizují; ale neříkejte, že přepínám. Vím, že se vyskytují v politice větší idealisté a lepší lidé; bohužel také vím, že právě proto bývají zpravidla tragicky izolováni.

A z tohoto živého, lidského, osobního materiálu je udělán náš politický řád. Každý politický řád je dělán z lidí. Demokracie není udělána z lidských práv, nýbrž z lidí a jejich působení. Diktatura je dělána z mužů, a ne z poroučení. Komunismus je věc lidí, a ne věc foršriftů. Vybudujte kterýkoli řád: z polovičatých, neloajálních, nestatečných, malých lidí to bude nedostatečný a chaotický řád. V malodušném, politicky malicherném národě sebelepší politický systém bude malý, zvrtačený a neúčinný. Neříkám tím, že je lhostejno, který řád a

system pro nás volit. Chci jenom říci, že jste-li vůbec pro nějaký řád, nesmí vám býti lhostejno, jaká politická duše se vychovává v tomto národě. Máte namnoze plná ústa toho, že jste pro lepší budoucnost, pro nový a luznější řád světa; ale kde, u všech všudy, zůstáváte, když den za dnem jde v nějakém ohledu o lepší dnešek? Když se na vahách dneška rozhoduje mezi lepším a horším, ctí a bezectím, pravdou a lží? Co nám je do toho, říkáte; to všechno přestane, až přijde nový řád. Pane na nebi, jaké pohodlíčko! Nemusit se párat se zjišťováním, kdo v té denní mele je v právu, kde se děje křivda, kde se vraždí čestnost a rozum; nemuset nikomu pomáhat ani se trápit svou bezmocí; prostě odmítnout, štitivě odvrhnout celý dnešek, nezážený, nerozsouzený, nezhodnocený – ale vždyť to je intelektuální a politické estétství! Obrátit se zády k realitě a zírat někam: do budoucnosti, na trůn boží nebo na něco podobně odlehlého; a za tu cenu se zbavit té špinavé práce, vyhrabávat z denního smetí ten kousek lidské morálky, solidarity, účasti, bezprostřední povinnosti – nemohu si pomoci, ale tohle mně je ta pravá zrada kleriků. Jednou jsem se přel s velkým básníkem o různých věcech tohoto slzavého údolí. „I pláč dítěte,“ děl básník, „patří k harmonii vesmíru.“ Pohněval jsem se; u čerta, slyším-li pláč dítěte, nebudu se starat o vesmír, nýbrž poběžím se podívat, zda se řvoucímu harantovi nic nestalo, nebo půjdu aspoň mu otřít nos. Pro vás leckterý pláč věcí, leckterá bolest lidí patří téměř harmonicky do vašeho zásadního názoru, že tento stav světa je pro kočku; to ve vás vyřadí tu první a přirozenou reakci, to instinktivní trhání obyčejných mužů a žen, rozhodnout se pro osobní účast od případu k případu.

Od případu k případu: přátelé, to ovšem je něco, co člověka strašně kompromituje. Postupuje-li od případu k případu, shledá, že někdy je pravda na té, ale v některých případech na oné straně; že nízkost, křivda, lež, cynism nesetrvávají vždycky v jednom táboře; že lidé bývají horší než jejich programy nebo naopak. Vida ho, relativistu, vida ho, chlapa bez zásad! Včera souhlasil s Fabiánem a dnes se zastává Šebestiána; hele, člověk, jenž nemá víry ani programu! – Tu bych mohl říci, že už sama víra ve fakta je zatracená a velmi přísná víra; ale to je metafyzika. Povím vám něco lepšího: že ani putování od případu k případu není lhostejno pro víru. Najdete, že přece jenom – i po smíšených zkušenostech – víc pravdy, víc dobrého, víc lidských hodnot, víc možností je na té straně než na oné; že tady, a ne tam je místo pro vaši důvěru, byť ne slepou, a pro vaše očekávání, byť ne neomezené. Nevybral jste si tuto víru proto, že se vám náruživě líbí, nýbrž proto, že je dobrá, nebo aspoň lepší než ty druhé. Nejdete se svou stranou proto, že bez výhrad přísaháte na její pravdu a dokonalost, nýbrž proto, že jí důvěřujete, že může mít a bude mít víc a více té pravdy a dokonalosti. Ve vážných konfliktech života není neutrality.

Být pro stávající řád – jak si to vlastně představujete? Stávající řád je boj; kdo by byl pro pouhé trvání boje? Kdo je takový blázen, aby se ujímal rvačky, v níž jsme? Nikdo napravo ani nalevo není pro stávající řád, leda ti, kdo s ním dělají politický kšeft; jinak každému jde o vítězství jeho strany. Nebo, řekněme, jde o vítězství velké věci. Ale nebude žádného vítězství velké věci, bude-li to vítězství malodušných a neukázněných lidí. Pamatujte na to, jací lidé, jaké duševní stavy, jaká měřítká, jaké náhledy se líhnou v naší politické a morální atmosféře. Nemohu si pomoci, není to s námi dobré; přes všechno mlácení hubou a všechny radikalismy jsme národ ochablých ideálů a mdlého nadšení. Věřím, že výchova k čestnosti je výchovou k boji; věřím, že vyhrají ti, na jejichž straně bude méně fórů, heslovitosti, prorokování a generalizací a více počestného zájmu o celou a nezkrácenou skutečnost; méně dogmat a víc hledání pravdy; míň slov a více aktivismu. Že pravdu mají ti, kdo nečekají na budoucí řád, ale koukají, co kloudného se dá udělat dnes.

II. O demokracii

Napsav slovo demokracie mám dojem, že mám zde daleko více co říci mladým lidem na pravici než na levici. Měli jsme krátké a neslavné hnutí, které aspoň řeklo na plnou hubu, jak to myslí s demokracií; bylo to zhruba to, že demokracie je pro kočku. Dnešní reakce proti demokracii je zarytější a neurčitější; tím těžší je s ní polemizovat. Mladí přátelé, jsem staříčkový pamětník: pamatuji se na události tak vzdálené, jako je převrat a psychologický stav po něm. Tehdy nebylo lidí, kteří by šeptem nebo okázale špitli jen slovíčko pochyb o demokracii; každý byl demokratem od kosti; nebylo strany, která by už svým titulem nebyla demokratická, republikánská nebo aspoň lidová. Nebýt demokratem bylo by tehdy něčím strašně starorežimním, zaostalým a zatuchlým. Je až kupodivu, kam se poděly ty loňské sněhy. Dnes se bez rozpaků mluví o soumraku demokracie, o tom, že demokratický řád se neosvědčil; méně jasně se ovšem říká, co by mělo přijít na jeho místo. Není tu totiž aktuální politická možnost něčeho jiného než demokracie; proto není nutno se zastávat demokratického režimu, jako není nutno se přimlouvat za další trvání dvacátého století; prostě žijeme v něm a nemůžeme se v dohledné době odebrat do jiného.

Ale demokracie je něco daleko širšího než politický režim a není vyčerpána tím, jak vypadá parlament nebo schůze výkonného výboru té nebo oné strany. Demokracie je řád životní. Ta nechť mnoha mladých radikálů k politické demokracii v sobě nese jedno aktuální nebezpečí: že z nich vyroste generace, která už nebude s to tu dnešní polovičatou demokracii naplnit lepším a bohatším životem. Naše demokracie přece není dosud hotova, ba ani se dosud nevžila. Vemte si průměrného občana a jeho vztah k státu, k vládě, k úřadům, k parlamentu; řekněte sami, máte-li před sebou psychologický typ lidovládce, který je si vědom,

že o těch věcech spolurozhoduje, – nebo typ reptajícího, neochotného a podrážděného ovládaného? Vypadáme vcelku, jako bychom si vládli – nebo jako bychom skřípali zuby pode jhem jakéhosi cizího vládnutí a ouřadování? Tady nejde o to, máme-li určité příčiny skřípat zuby; jde o duševní habitus našeho občana, který se dosud nevžil do toho, že demokracie, vládnutí, pořádek a to všechno je kolektivní dílo, na kterém i on má svůj kousek účasti, odpovědnosti a případně spoluviny. Duševně žijeme ještě pořád ve stavu nevolnictví, ovládanosti, nesvobody. Podívejte se na zralejší demokracie, na národy povahově vyspělejší: oč méně servilnosti a fouňovství, nakvašenosti a neochoty, byrokratičnosti, neúcty a nedůtklivosti se jeví už ve styku člověka s člověkem. Jakápak je tohle demokracie, když nebudí z živých vztahů ochoty, kamarádství, účasti a tolerance, důvěry a otevřenosti? Demokracie je něco jako dobrovolná kázeň; ale mezi lidmi nevrlymi není kázně ani dobré vůle. Všimněte si, že odpor proti demokracii se spojuje obyčejně s chronickým nadáváním, s pasívním pesimismem; názor, že demokracie se přežila, prýští zpravidla z ponurého tvrzení, že všechno je samá lumpárna. Je-li tomu tak, co chcete zlepšit? Hromada neřádu zůstane neřádem, i když se převrátí.

Nevůle k demokracii je typický duševní stav upadající a rozvrácené buržoazie; je to komplex minority, která už nemá za mák schopnosti uchovat se aspoň jako jakás takás elita; proto sní o režimu, který by jí pomohl na nohy mocensky. Je to egoism ne sice zrovna půvabný, leč pochopitelný; ale prosím vás, co v tomhle zákopu mají co hledat mladí? Vždyť je to jenom životní defétism; vždyť je to kolaps sebedůvěry a sebevědomí; vždyť čekat spásu od nějakého silného poroučení je příznak nemohoucnosti a kapitulace intelektu. Je-li vám demokracie slabá, nad kým má býti silnou a bezohlednou rukou panováno: nad námi – nebo nad těmi druhými? Chcete panovat – nebo potřebujete mít sami nad sebou vládu jako řemen? Jste tyránci, nebo jste otroci? Opakuji: tady nejde o politické možnosti, nýbrž o stav ducha; není lhostejno pro věci veřejné, věří-li se u nás v práskání bičem a ve vyšší nutnost ovládat lidi tohoto národa po zlém, protože po dobrém to nejde.

Obracejte to, jak chcete: demokratičnost přesvědčená, demokracie jako program je optimismus, láska, srdečnost, důvěra, životní schopnost a čilost; je to činná důvěra, že i když věci nestojí dobře, dá se spolupracovat k lepšímu; je to radikální odvrát od nespokojené a otrávené indolence. Ono se to stokrát nepovede; máme si proto dát nohu za krk? Ono by bylo kratší, kdyby se ctnost, spravedlnost a vlastenectví daly naporoučet fermanem; ale byly by to potom ještě ctnost, spravedlnost a vlastenectví? Máte snad – vy nebo vy – pocit, že pro vaši vysoce nadanou osobu je v demokracii málo místa a možností? Tedy poslyšte, předně to není tak zlé; my, věkovití pamětníci let předválečných, aspoň víme, že dnes se každý talent dostane

přece jen snáze k slovu než tehdy; máme daleko víc úkolů k řešení a práce k udělení než šikovných hlav a rukou. Za druhé povím vám, podle čeho se pravý talent pozná: že mnoho a dlouho vydrží; že se nedá jen tak znechutit ani odkrouhnout. Není-li u nás pro schopné lidi dost místa, pak promiňte, to nejsou schopní lidé, nýbrž onuce. To se rozumí, pubertní sen, že bychom chtěli vykonat něco velikého, neověncí ještě naše čela vavřínem zásluh; vykonat něco velikého je totiž obyčejně notná a vytrvalá dřina.

Vyrůstá-li nám v mladé generaci tolik lidí, kteří mají k demokracii vztah přinejmenším vlažný a nepevný, není nejpálčivější otázkou, mají-li či nemají-li v něčem pravdu, nýbrž jsou-li nebo nejsou-li vnitřně zdraví a rezistentní. I tady jde – nedím o estétství, ale o chudokrevnou štítivost překompenzovanou siláckými radikalismy: jedním slovem o typ dekadentní. Mnoho mladých hlav prohlašuje, že se jim hnuší dnešní politický stav; bojím se, že v tom případě není něco v pořádku s jejich vnitřní sekrecí. Kdyby cestář tvrdil, že se mu hnuší tahle rozbitá cesta, nikdy by ji nespravil; kdyby se doktorovi hnusili nemocní lidé, byl by to špatný lékař; má-li se něco dělat, je nám třeba lásky, důvěry a jiných kladných stránek – až po slušnou dávku vědění a praxe.

* * *

Jenže otrěs té důvěry v demokracii se občas jeví i u intelektuálů levice. I oni – jako chroničtí nadáváci z druhého břehu – mají jakési chorobné uspokojení z všeobecné lumpárny a z toho, že to takhle dál nejde; mluví o státě, o byrokracii, o politických stranách jako o něčem, co je naprosto mimo ně, jako o moci skoro nepřátelské, která nemá být předělána, nýbrž poražena. Pokud jde o přesvědčené komunisty, nemůžeme ovšem od nich žádat něco jiného; horší je, rozhostí-li se podobná neúčastná negace i jinde. Mezi slovy, že stát něco dělá špatně, a slovy, že my něco děláme špatně, není rozdíl jenom verbální; neboť to druhé vede k jiným skutkům – především vůbec k nějakým skutkům. Řeknu-li, že stát se dost nestará dejme tomu o nemocnice, může mě to naplnit chmurným dostiučiněním: dixi et salvavi animam meam. Ale řeknu-li, že my, my se dost nestaráme o nemocnice, tu mne to, holenuku, zavazuje, abych se staral, psal, agitoval a dřel se pro tu věc až do sklonku dnů. Demokratická kritika je posoudit věc – a zapřáhnout se do ní. Ta druhá kritika je víceméně jen povýšenost intelektuálů.

Je demokracie nějaký ideál? Ale kdepak, slyším volat; demokracie není cíl, nýbrž jenom taktika a metoda. Co je tedy cíl? Je jím socialism? Myslím, že i socialism je jenom metoda – řekněme k dosažení spravedlnosti; ale ta spravedlnost bude nakonec snad zase demokratická –

nebo ne? Je revoluce ideál nebo jen metoda? Přátelé, má-li mezi všemi politickými možnostmi některá charakter ideálu, to jest řádu trvalého a žádoucího, bude to asi demokracie. Ale je to právě ideál: něco, co dosud není a má být naplňováno – na tom místě, zítra, v budoucích generacích, do skonání světa.

III. O tom socialismu

Tož abychom nechodili kolem horké kaše: v tom konfliktu našeho věku je na jedné straně kapitalism a buržoazie, na druhé straně socialism; přes nejrůznější denominace na obou stranách jsou tu jen ty dvě fronty, a není poctivě možno být uprostřed mezi nimi nebo jednou nohou v té a druhou v oné. Jsi buď tady, nebo jsi tam. Jsi pravý, nebo jsi levý.

Někteří si vzali do hlavy nazývat mne člověkem buržoazním. Mínilo-li tím, že raději sedím doma, škrabu povídačky nebo „obírám lístky pelargónií“, místo abych v kavárně rozjímal o věšení měšťáků, nemohu se tomu bránit; ale chcete-li tím na mne naložit, že se sdílím o názory pravice, tu, lidičky, žádáte ode mne příliš mnoho, a nemohu vám vyhovět. Líbení sice není argument, ale mně se buržoazie – zvláště ta naše – nechce líbit. Mám intenzívně nerad její náhledy a stanoviska, její kulturní indolenci, její duševní typus; nemohu dobře nalézt, co by na ní krom několika lidí bylo k hájení nebo k šetření. Nebýt s ní, nebýt jeden z ní, to opravdu není kumšt ani zásluha; stačí podívat se na její ideály, záliby a sympatie, aby toho měl člověk jak náleží plné zuby.

Tedy socialism? Samozřejmě; aspoň pokud je názvem pro tu celou druhou frontu. Ale obávám se, že jsem špatný socialista; chybí mi totiž skoro docela schopnost myslet hospodářsky. Mám úctu k těm, kdo to dovedou; myslím, že k tomu musí být zvláštní dar od pánaboha tak jako k matematice nebo k teologii. Kdybych se rozkrájel, neumím se dívat na běh světa jako na proces hospodářský; když to neumím, uklidňuji se aspoň tím, že to není moje métier. Někdy si plaše myslím, že třeba Vítězslav Nezval nebo pan F. X. Šalda se dívají na věci hospodářsky, i když to nedávají najevo. Nemohu se nadchnout pro socialism jako pro hospodářskou teorii, protože mi chybí ty jisté buňky; zájem by tu byl, ale shledávám, že bych se marně nutil myslet v pojmech materialismu. Rozumím věci jen natolik, abych rozpoznal, že většina intelektuálních socialistů ukrutně žvaní, jakmile chce pronést něco ortodoxně materialistického. Říkám si s útechou, že ti páni tomu asi rozumějí stejně chabě jako já, ale nechtějí se k tomu přiznat, to je to.

Nemíním tu svou hospodářskou neschopnost dávat jiným za příklad; naopak považuji ji sám za jistý defekt, ale co dělat. Pro mne socialism není teorií hospodářskou; je mi teorií a postulátem spravedlnosti a slušnosti. Nerozumím nadhodnotě a výrobním prostředkům, ale rozumím tomu, že naše organizace života není slušná a spravedlivá k většině lidí. Na to není

třeba hospodářské teorie, abychom viděli, že příliš mnoho lidí není a nemůže být šťastno, protože jsou odsouzeni žít v starosti, nedostatku a ponížení. Je to rozběšňující pohled na nesmírnou a nedůstojnou křivdu. Na tomto místě mi skočíte do řeči a povíte, že takovéhle city nejsou žádný socialism, nýbrž jen vulgární soucit a slaboduchá humanita; socialism že je pozitivní doktrína nebo taktika, jak tyhle křivdy odčinit. Nemohu si pomoci, ale přál bych si opravdu, aby svět byl na všech stranách zaplaven vulgárním soucitem a slaboduchou humanitou; myslím, že by nám to velmi pomohlo k tomu odčinění křivd a ještě k něčemu lepšímu: k zhodnocení lidských životů. Ale pokud se týče té doktríny a taktiky, shodují se se socialismem – nebo řekněme rovnou: s komunismem – ve většině jeho ideálů; ale nemohu se s naším komunismem – nebo přesněji řečeno: s jeho dnešním a dočasným stavem – srovnat ve většině jeho metod. Jeho soustavná nevrlost, jeho doktrinářství, jeho trucování, jeho neúčast na praktických řešeních aktualit života, jeho výchova lidí – v tom všem nemohu jaksi nalézt ani stopy, že by se tu urodil nový, lepší, celejší člověk. Chcete měnit řády, aniž byste měnili lidi – aspoň sebe samy. V tom je deprimující nedostatek idealismu, zoufalé manko pravé víry. Kdyby přesvědčení bylo věcí volby, volil bych pro sebe být socialistou devadesátých let – na prahu mládí jsem ještě byl unášen onou vlnou sociálního buditelství; tehdy to byla celá víra, přetvořující člověka, určující vztah od člověka k člověku, víra posvěcující; bylo v něm víc skutečné bolesti i víc pravé radosti; tehdy ještě kolem Komunistického manifestu netajtrlíkovali estéti a intelektuální flákači. To nebylo proto, že tehdy byl socialism mlád; víra není mladá, protože je mužná. Tehdy socialism byl apoštolství; dnes bych se smířil s devízou, že socialism je džentlmenství, že má být výkvětem humanity, – laciněji to nedám. Věřím sice, že lidstvo může být spaseno; ale daleko určitější je má víra, že může být povzneseno. Jenom si myslím, že by se s tím mělo víc a soustavněji začít už teď a na tom místě.

Nyní bych rád napsal jeden odstavec, který má právo napsat jen deklarovaný straník; rád bych řekl, v čem nejsem se socialismem spokojen. Protože je cestou budoucnosti, měl by se na tu cestu lépe zásobit; měl by mít víc vědomostí, víc vzdělání, víc praktických i duchových zájmů než ti, kdo by chtěli uchovat, co je. Má být mladší, všestrannější a praktičtější. Jsa na pochodu, má mít víc smyslu pro vedení, pro vůdčí a osobní hodnoty. Čím více bude mít zájmu o skutečnost, tím spíše ztratí svou chronickou nevrlost a zakyslost. Přál bych mu, aby byl raději věcí lidovou než davovou; lid je něco trvalejšího než masa. Přál bych mu, aby v něm bylo dost prostoru pro všemožnou iniciativu, pro požehnanou hojnost uskutečňování; neboť nestačí spravedlivěji rozdělit statky, je potřeba je rozmnožit. A tak dále.

* * *

Ostatně ať je to socialism, nebo ne: věřím v zespolečenštění výrobních prostředků a omezení soukromého vlastnictví, v organizaci výroby a spotřeby, v konec kapitalismu, v právo každého člověka na život, práci, blahobyt a svobodu ducha, věřím v mír, ve Spojené státy světa a v rovnost národů, věřím v humanitu, v demokracii a v člověka, amen. Jak vidíte, je to docela tuctová nebo řadová víra; je-li buržoazní, nedám si proto nohu za krk; hlavní je, že nic z toho ještě není uděláno – ani ta demokracie ovšem ne – a vše čeká na nesčíslné naplňování a nekonečné úsilí: je tu dost, čemu sloužit, pro celého člověka, pro celý život, pro celá pokolení. Tuctové ideály, budiž; ale kdybych se k nim divoce zatvářil a pronesl něco neurčitěho o nastávající revoluci a diktatuře proletariátu, – nebylo by to, lidičky, za dnešních poměrů také něco náramně tuctového? Jenže revoluce, diktatura a jak se ty věci ještě jmenují, to nejsou žádné ideály ani programy; to jsou v nejhorším případě jenom instrumenty, ale žádné cíle. Instrumenty nejsou předmětem víry, nýbrž volby a vhodnosti; mohou být hrubší nebo jemnější, podle inteligence těch, kdo je připravují. Mám nedůvěru k hrubým nástrojům: může jich užít někdo jiný k něčemu jinému. Nezaměňujte radikálnost v instrumentech s radikálností v cílech.

Poslyšte, nemuselo by se ani mluvit o socialismu, abychom mohli sledovat ten předěl oddělující dvě fronty našeho života. Vemte si pojem tak mírný a laskavý, tak málo podobný heslu do mely, jako je humanita. Dávejte pozor, na které straně, ve kterých houfech je toto slovo pravidelně provázeno podrážděným mručením; dávejte pozor, odkud, ze kterých listů skřípne popuzený protest, jakmile jde o cokoliv smírného, tolerantního a lidsky ušlechtlejšího, ať je to přemáhání rasové nenávisti, zlidštění justice, sociální pomoc, služba míru. Případ co případ staví se proti sobě tvrdá, bezohledná, násilnická, mocenská morálka – a ti druzí. Dvě fronty. Uvědomte si i ten předěl etický: je jemnější a hlubší než bitevní čára politická a kryje se s ní skoro navlas. Přátelé, i na této téměř pomyslné linii se děje poziční boj; snad budoucí historie pozná, že i v tomhle potýkání se vyjádřil veliký konflikt a smysl našich dnů; a bude přitom jmenovat jméno Masaryk.

IV. O nacionalismu

V debatách o nacionalismu se obyčejně natropí hromada neplechy tím, že to jedno slovo označuje dvě docela různé věci. Jednou je to – no zkrátka obyčejná, instinktivní, zrovna fyzická láska člověka k svému národu. A podruhé je to politický program, heslo, za kterým se jde, prapor, pod kterým se lidé šikují. Tedy to dvoje by se nemělo směšovat. Láska není žádný program, heslo ani prapor. Mladí lidé, kteří milujete, zajisté se tím nešikujete pod žádný prapor ani nevstupujete do organizace milujících, nýbrž prožíváte něco docela osobního a soukromého; kdyby někdo na vás zahřimal, že nepřestujete pravou a plnou lásku k ženě, dokud

se nepřihlásíte k ideji feminismu, patrně byste si pomyslili, že je to trouba. Ale v politice se takové věci opravdu dělají; v politice se káže na plnou hubu, že nemiluje svůj národ doopravdy, kdo se nešíkuje pod prapor nacionalismu, to jest, kdo se nepotýká s hydrou internacionalismu, nenadává socanům a Benešovi, nekypí živelným pobouřením nad německým nápisem ve Volarech nebo Žacléři a vůbec nejde s tou nebo onou, ale v každém případě jedinou vlasteneckou a uvědoměle nacionální stranou a s její bankovní, hospodářskou, prestižní nebo personální politikou. Tedy pokud jde o politické programy, měla by se láska k národu už jednou nechat pěkně stranou; žádná partaj nemá na ni monopol. Znímá komunistické básníky, kteří milují svůj národ daleko hlouběji než redaktoři národně uvědomělých večerníků; je to aspoň vidět na jejich češtině. Vždycky mne zarážela jedna věc: že radikální nacionalism je tak zlostný a nesnášlivý. Národ jsme my všichni, bez rozdílu stran; ale nevidím, že by politický nacionalism projevoval nějakou zvláštní přívětivost k bližnímu téhož národa, ale odlišných zájmů. Mně by stačilo, kdyby pan Vraný nebo pan Nikolau jevíli horoucí zájem například o naše nezaměstnané; je jich na čtyři sta tisíc, a to už je notný kus národa. Kdyby čtyři sta tisíc českých duší sídlilo dejme tomu na Moravském poli nebo u Blatenského jezera, bylo by asi náruživým programem pánů nacionalistů osvobodit je od krutého útisku sveřepých nepřátel; ale starat se o osvobození čtyř set tisíc našich duší od krutého útisku bídy, to už náruživým programem nacionalismu nebývá. Nebo bychom očekávali, že uvědomělý nacionalism bude jaksi mimořádně potěšen a hrd, zaskví-li se v našem národě nějaká osoba zvláštním významem před očima světa; nuže, posuďte sami, jaký divný vztah má náš politický nacionalism k Masarykovi – a k leckomu jinému. Čtete prosím listy, které nejvíce řinčí národním uvědoměním; získáte z nich leda tragický dojem, že náš národ je zaprodán zrádcům, že všechno je samá lumpárna a korupce, že ti druzí jsou samí bezectní vyžírači a tak dále. Tomu by se mohlo říci dělat do vlastního hnízda. Podle hlasů uvědomělého nacionalismu bychom jako národ, jako veliký kolektiv vypadali ztrápeně žalostně a nedůstojně. Mezi živými už vlastně není málem nikoho a ničeho, před čím by se to hlasité vlastenectví mohlo zastavit s jakýmsi nádechem úcty a mužného uznání. Zůstává leda Žižka nebo Komenský, ale jen proto, že si to s těmi pány už nemohou ničím pokazit. Mluví se o veliké minulosti: co jiného zbývá, když naše živá, pracovní přítomnost je potřísněna a znehodnocena jako hejnem opic?

* * *

Ale abychom zbytečně nekřivdili politickému nacionalismu: jemu přece nejde, aspoň ne v první řadě, o nějaké pěstění národního ducha, a nemusí tedy dostávat známku zcela nedostatečnou za to, co v tom ohledu dělá nebo nedělá. Je to prostě jistý politický program,

který si přisvojil etiketu nebo agitační heslo nacionalismu; přesněji řečeno, je to spíše shluk různých politických názorů a zájmů celkem dosti špatně krytých barevným štítem nacionalismu.

Předně se tu vyskytuje jakýs takýs konzervatism. Byl bych rád, kdybych nemusel říci jakýs takýs; náramně bych si vážil lidí, kteří by dovedli udržet v našem životě kus tradice a konzervovat určité, staletým životem ověřené hodnoty, pravidla jednání nebo formy života. Bohužel se mi zdá, že bychom u nás těžko vypátrali nějaký pozitivní obsah pro konzervaci. Za námi není žádný historický řád, ze kterého bychom odvodili jakákoliv platná kritéria; za námi je totiž jenom rakouský režim. Naše společnost je povýšenecká a bez tradice. Naše kultura má své duchovní odkazy, ale nemohla vytvořit obecný kulturní řád. Působí-li v našem politickém životě nějaké konzervativní síly, pak je to jen konzervatism znechucených, konzervatism negativní. Lidé u nás cítí konzervativně ne proto, že by se jim nějak obzvláště líbil řád minulý, nýbrž proto, že jim z těch nebo oněch důvodů nehoví stav přítomný. Protože nemohou přiznat, že se jim stýská po Rakousku, říkají, že se jim stýská po tom starém vlasteneckém nadšení, které kdysi bouřovalo proti Vídni. Předválečný česky lev totiž řinčel okovy a brojil; ta potřeba brojení a řinčení zůstala mnohým lidem podnes. Nemohou-li už řinčet proti Vídni, řinčí proti Hradu, proti cizáctví nebo proti německým filmům. Je příznačné, že své nacionální city dovedou vyžít jen tehdy, když proti něčemu brojí a protestují, tedy čistě negativně. Konzervativní nacionalism nám nemá co přinést, protože nemá kladného obsahu; čeká jen, aby mohl čas od času vzplanout takzvaným živelným odporem proti zlořádům, které mu bude aportovat nacionální žurnalistika.

Druhý a vážnější faktor politického nacionalismu je kapitál. Nemusíme si lámat hlavu nad tím, proč majetné třídy mají tak zvlášť vyvinuté národní vědomí: není to zajisté jenom z pouhé lásky k národu – tu lásku bychom například marně hledali v kulturním mecenášství –, nýbrž patrně a hlavně proto, že politický nacionalism si, jak známo, leží ve vlasech se socialismem. Politický nacionalism je kapitálu prostě práčetem; proto čas od času takřečené hospodářské vrstvy, jindy tak opatrně investující, neštítí se aliancí ani s vyloženými politickými šarlatány, jen když harcují proti nepřátelům na levici. Koneckonců není nic divného na tom, že politická a hospodářská pravice hledí mít v záloze nějaký davový radikalism a cosi jako své úderné tlupy; ale bylo by v zájmu nacionalismu, aby přece jen dovedl rozlišit, v čem slouží národu a v čem dejme tomu bankokracii.

Třetí činitel politického nacionalismu je jistá zvláštní politická morálka. Pro mnoho, velmi mnoho lidí společenský řád je prostě otázkou moci a komanda. Jsou to lidé zklamání demokracií nebo nedozrálí pro demokracii; lidé, kteří by chtěli uhájit svou bývalou moc, nebo

lidé, kteří sní o nějaké moci budoucí. Padlé veličiny a dobrodruzi; fouňové a odstavení; smetánka a desperáti; prostě velmi smíšená společnost, slepená k sobě jen víceméně zřetelnou představou, že „by se s tím mělo zatočit“. Pro tuto lidskou species je vypjatý nacionalism zpola demagogií, zpola skutečnou vírou; někdy je těžko to dvoje rozlišit. Proti demokracii, jež má být mandátem lidu, staví něco, co by bylo mandátem národa; všichni diktátoři a imperialisté se totiž náramně ohánějí jménem národa. U nás je tenhle druh politického myšlení až dosud hodně neujasněný; vyčerpává se hlavně svým vlastním negativismem, špačkováním a děláním ostud.

Myslím, že v našem politickém nacionalismu je faktorem daleko slabším, než by se zdálo, odpor proti Němcům; je to spíše jen účinné heslo pro ulici – jak známo, právě nacionalistické strany se dovedly snadno a rychle dohodnout s našimi Němci, když šlo o to, utvořit majoritu proti levici. Ale zůstaňme při tom odporu: být proti Němcům – je zase jen kousek negace; kde máte nějakou pozitivní formulaci? Jste-li proti Němcům, jste pozitivní frankofilové – jako Beneš? Jste pozitivně nakloněni mentalitě anglosaské – jako Masaryk? Jste pozitivní a aktuální rusofilové – jako Společnost pro kulturní styky se soudobým Ruskem? Nebo snad hledíte vybavit sebe a celý československý národ kulturními silami a mravními kvalitami tak štědře, aby konečně už jednou mohl žít sám ze sebe a po svém? Co tedy? Když jste dejme tomu demonstrovali proti německému filmu, pro který film jste demonstrovali? Pro český, na který pořad ještě není prostředků? Pro francouzský nebo anglický, kterému rozumí jeden člověk z deseti? Pro ruský, který nám zakazuje cenzura? Být prostě a pouze proti něčemu je intelektuální lajdáctví; musíte říci, pro co jste. Nebudu tu klást řečnickou otázku, co máme dělat s třemi milióny našich Němců, ani jakou tvář ukazovat sedmdesáti miliónům, mezi něž jsme bohužel vklíněni; lehké to není a zařatou pěstičkou se to nepředělá. Nemíním mluvit o politice tak vysoké; hledím si vysvětlit jenom běžné názory. Opakuji: protiněmecké smýšlení je jen negativní stanovisko; zkuste to, formulovat je pozitivně.

Úhrnem, politický nacionalism je živ z několika negací: z nespokojeného konzervatismu, z odporu proti socialismu, z nechuti k demokracii, ze smýšlení protiněmeckého; to vše je zpatetizováno silným citovým přízvukem, který vyznačuje nacionalism i v jeho frazeologii. Tu životní zápornost vidíte už v jeho duševním habitu: v jeho kulturní vypráhlosti, v jeho stařecké zlosti na všechno nové a „moderní“, v jeho nedůtklivosti, hašteřivosti a mrzuté nedůvěře, v jeho věčném namítání a protestování – bůh s ním a bůh s vámi, kterým duševně stačí být proti; ani nevíte, co vám uniká.

* * *

Ale abychom nevyhlili dítě s vaničkou: nás, kteří jsme plně prožili válku, drceni úzkostí a nadějemi, nás, kterým šlo o osud národa krvavě vážně, nás nemusí nikdo učit nacionalismu; děkujeme uctivě za všechny prsní tóny vlasteneckého kázání. Pro nás mnohé zůstal nacionalism hlasem krve; nezdegeneroval v partajnictví. Zůstal láskou; nezvrhl se ve fandění. Je to samozřejmá víra; ta se nenosí na kabátě ani v hubě.

Je kulturní nacionalism, který si nemůže strčit do kapsy žádná politická partaj. Existuje něco jako praktická důvěra, že národu je především třeba, abychom dělali svou věc dobře a hodnotně. Ať děláme socialism nebo náboženství, básně nebo boty, rozsudky nebo silnice. Kulturní nacionalism je mít otevřené oči a srdce pro všechno dobré a cenné, co tato národní půda vydá; není to jenom Franta Nekolný. Bez velké dávky vnitřní radosti nemůžete nic poctivě hodnotit. Nejste-li velkomyslní, nemáte oči pro velikost. Čím krásnější a ušlechtlejší věci na svém národě budete milovat, tím hlubší bude vaše láska; ale také vás posedne a zapřáhne vás do své služby – ne v partaji, ale v životě. Existuje nacionalismus tvůrčí; nemyslím tím jenom na muzikanty nebo vůdce lidu; myslím na kohokoliv z nás, neboť každý na svém místě představuje národ a může tak činit k obrazu božím.

V. O čapkovské generaci

Nemohu za to, že se stalo zvykem mluvit o čapkovské generaci; já ji nevymyslel, i myji si své ruce v nevinosti. Pokud mohu soudit podle mínění osob, které se v problému generací vyznají patrně líp než já, zní zatykač na čapkovskou generaci asi takto: Vzrůst prostřední. Nos mezi očima, jejíž občas jí upírají. Zvláštní znamení: relativismus, pragmatismus, humanismus, liberalismus. Holduje neřestem státotvornosti a kompromisnosti. Je oficiální, a následkem toho překonaná. Pěstuje přízemní realism a živí se přísluhováním vládnoucímu řádu. A tak dále. Slovem, generace děsně protivná. Když jsem se o ní tu a tam dočítal, míval jsem neodbytný pocit, že je-li taková generace, nebudu se do ní raději hlásit a navrhnu, abych byl škrtnut ze seznamu jejích členů. Jenomže nevím, koho o to formálně požádat.

Nejsem naprosto kompetentní mluvit jménem nějaké čapkovské generace; ale když už je mi hrou osudu určeno náležet mezi Čapky, dovolím si vyjádřit se o jistých čapkovských problémech, řekněme o čapkovské osobní historii. Je-li to v něčem kus osobní historie také jiných současníků, poznají-li v ní něco, čím se i oni museli prokousat, ať si to řeknou sami pro sebe; nebude to nikoho zavazovat ke generační ani jiné solidaritě.

* * *

To si musíte zpřítomnit české duchovní prostředí z let kolem roku 1910, ve kterém volky nevolky plavalo takové mladé, zelené, s přiměřenou živostí reagující čapkovské individuum,

jež pro větší nestrannost a objektivitu označíme písmenou Q. Je-li vám známo, tehdy – až do roku 1914 – nebylo žádné světové války ani revoluce; to jest nebyl žádný dějinný zářez, který by pohodlně a přesvědčivě rozsekl dějiny na to, co je minulé, překonané a odbyté, a na to, co vítězně spěje lepší budoucnosti vstříc. Lidi, tehdy to bylo všechno náramně pomícháno; ideje i knihy se dožívaly dlouhověkosti přímo havraní; na nezkušeného mladého člověka tehdejších let dorážel současně a v jedné směsici Dostojevskij a Walt Whitman, Baudelaire a Strindberg, Balzac a Hamsun, Nietzsche a Ch. L. Philippe; bylo to děsné; to vše vedle sebe žilo a nikterak se nejevilo něčím uzavřeným a překonaným; všim bylo nutno se prokousávat na vlastní pěst a instinktivně zachraňovat svůj vlastní kožich z drtivého eklektismu fin de siecle. Tehdy vlastně jsme prožívali v nahromaděném součtu celé dekády let takzvaného vyrovnávání s Evropou; bylo toho příliš mnoho najednou; tehdejší mladý člověk se duševně rodil (přes notorické malé poměry) jako kulturní světoobčan, opájený i přesycený výpary toho čarodějnického kotle, ve kterém bublaly všechny veliké i podivné literatury světa. Možná říci, že ta kosmopolitní orientace byla pro kulturní vývoj našeho národa dějinně nutná; pro tehdejší mladé lidi to bylo veliké dědictví, které jim daroval – a zároveň zatraceně nastavěl do cesty kulturní diapazon konce století.

* * *

Mluvím o literatuře; tehdy se totiž v ní a skrze ni žilo daleko intenzivněji a hlouběji než teď – patrně z nedostatku politických, revolučních a jiných zájmů. Byli jsme politickou a společenskou provincií; tož jsme se náruživě vyžívali v písemnictví a jiných starostech intelektuálů. Ano, fueramus Pergama; spatřili jsme světlo světa mezi duchy, kteří nemluvili k zástupům a pokolením, ale byli ochotni si ukousat hlavy pro příslušnost k té nebo oné literární rodince. Podnes se nemohu rozhodnout, abych bral vážně osoby, které se tehdy dovedly tak vytrvale a tak nabubřele potýkat o literátské kozí chlupy. Nehledíc na ty kotérie, kvetli tehdy na našich literárních luzích realisté (které jsme cítili jako překonané), dekadenti, senzualisté, ironikové; vedle nich se ne docela určitě rýsoval program, nebo spíše postulát nějaké kulturní syntéze, kázně, stylu, nadosobních a duchovních hodnot – ale jaksi in abstracto; byl to jen rámeček, do kterého bylo možno vložit katolicismus nebo klasicismus, uctívání forem nebo uctívání idejí. Úhrnem můžete říci, že tehdy šlo literátům hlavně o sebezrcadlení a sebezrcadlení, o tanec kolem vlastního já; bylo to zhruba estétství – stav zcela pochopitelný tam, kde literatura se cítí ve výlučné osamělosti nadřazena svému národnímu prostředí – a vlastně i samotné skutečnosti.

Ano, abych nezapomněl: tehdy se totiž také vyskytovala jakási skutečnost, i když na ni lidé ducha a pera brali po čertech malý zřetel. I do našeho provinciálního závětrí to vhrkalo ze všech stran: mašiny, beton, železo; něco sportovního ducha, něco američanství a něco dráždivého exotismu; bezohledné lokte technické civilizace; hromadné síly, nástup rychlosti a dynamismu. A mládenec Q, vylákaný do světa literárním kosmopolitismem, už si tam nemohl dřepnout v Café Größenwahn nebo butikách Montmartru, nýbrž trochu vyjeveně se konfrontoval se skutečností syrovější, drsnější, sociálněji a – víc vzrušující, než byly magické třepty a osobní problémy knížek, na kterých se dosud tak dychtivě kázil.

* * *

Je pravda, že v letech před válkou se rodila nová skutečnost; ale je neméně pravda, že se v nich dožíval veliký, stoletý poklid a koncentrace ducha. Můžete to vidět na předválečných filozofiích. Byla tu čirá, skoro mrazivá potřeba duchovní kázně u filozofů novokantovských, u logicistů a systematicků; byl tu jemný, estetický, kulturní eklekticism v heidelberské filozofii hodnot, v relativismu Simmelově, v historismu Rickertově; do toho vpadl přírodní dynamism vitalistů a velkolepý ohňostroj Bergsonovy filozofie tvořivého života; mezi těmi zářivými systémy čírého myšlení si kasal rukávy civilního kabátu anglosaský pragmatism, Marta biblická, neštítící se zasahovat do „faktů demokratických“. Z většiny těch filozofií vanul duch osvobozující; skutečnost se už nejevila ve strnulém aspektu pozitivistického kauzalizmu; bylo v ní volné místo pro tvořivý vývoj, pro lidskou iniciativu a uskutečňování, pro svobodně volený řád účelnosti. Skutečnost už nebyla něco hotově daného, podřízeného věčným zákonům; vnikl do ní element heraklitovský, možnost vývoje a dějin, tvoření, vzniku věcí nových a nebývalých. Psychologické nauky už přestávaly demonstrovat univerzální, uměle vyrobený model lidského vědomí; tuhle narážely na podvědomí, onde na nekonečnou individuaci lidské duše, tam na psychologii sociálních skupin. Všemi mezerami, které zbývaly, drala se do světa sociologie; vlastně ve veškerém filozofování se víceméně hlásily k slovu zájmy kolektivní; věci, hodnoty, ba i vědy samy se jevíly v aspektu sociálním, to jest vývojovém, historicky podmíněném – a vlastně relativním. Rozumějte relativismu trochu filozoficky; neznamená jen skepsi, nýbrž i utěšenou vyhlídku, že věci tohoto světa nejsou jednou provždycky hotové a věčně platné, že bez konce mohou být činěny lepšími. Byl v tom opojný dech optimismu; jen udělat místo pro život a tvoření, a můžeme překonat nebo uskutečnit vše, překonat i smrt, jak zajásal Bergson. A teď uvažte, že historickou odpovědí na ten duchovní optimism byla světová válka.

Kdybychom si z ducha tehdejší filozofie konstruovali životní typ soudobého člověka, byl by to asi optimistní a konstruktivní anarchista, věřící ve svobodu člověka, kolektivní řád a radikální iniciativu v účelném předělávání světa. Jak vidíte, vyhnul jsem se obratně jakékoliv zmínce o revolučnosti. Tehdy totiž revolučnost nebyla programem ani taktikou.

* * *

Upřímně řečeno, trochu vybledlejší je politický obrázek tehdejšího mladého člověka, řekněme Q. Domácí politické hádačky, nějaké ty protiburšácké demonstrace a řečnické výkony v parlamentě mu byly, budiž na něho žalováno, náramně cizí; ten mladý dareba byl z literárního dopuštění takový kosmopolita, že ho dejme tomu pan Maštálka zajímal stejně jako monsieur Daudet. Masaryk se mu jaksi ztratil ve Vídni; a Vídeň mládence nezajímala, nezajímala ho ani rakouská monarchie; byla mu prostě cizí. Nebyl to už ani nějaký odboj proti Rakousku; bylo to jakési tiché a samozřejmé zúčtování naivního světoobčanství s něčím příliš úzkým, zkostnatělým a neschopným vývoje. Toto své politické lajdáctví do jisté míry nahrazoval pozorností k věcem sociálním; tady se něco dělo, byla to doba sociálních revizionismů, taylorismu, trastů, dynamického nakupení sil. Zkrátka tady bylo v co věřit; kdyby tehdy byl nastal nástup revoluce s heslem nového uspořádání světa, byl by předválečný Q šel nadšeně a přesvědčivě s sebou. Určitě. Byl k tomu preparován všemi antecedencemi.

* * *

To tedy byl v několika ohledech svět mladého člověka před válkou. Nebylo žádné generace, která by ho nesla s sebou; každý se musel víceméně prokousávat sám a po svém si vyřídit ten nával literatur, ideologií a skutečností, který se na něho hrnul tím víc, čím byl pozornější. Byla to těžká škola všestrannosti – zdá se mi, že dnes jsou věci přece jen jednodušší. Nejdřív si mládenec Q musel vyřídit spor s dekadencí, estétstvím a subjektivismem fin de siecle; tím vypadl z magického kruhu výlučnosti a zapletl se do anarchického a dobrodružného světa faktů; zkrátka svým způsobem novinařil, škrabal to a ono na okraji svých dnů a kompromitoval se zájmy literárně ne dosti důstojnými; přitom se občas trápil, že nepíše dost umělecky, dost vznešeně, dost lege artis, jak ho kdysi poučil významný kritik.

A tehdy přišel jistý převrat v intelektuální sféře; přineslo jej výtvarné umění. V malířství vypukl kubismus, kladoucí přísný a autonomní řád, geometrii, svobodnou kázeň ducha místo

citového a smyslového impresionismu; s ním bylo zahájeno přehodnocování a nové poznávání všeho toho kulturního nánosu, jež naplavily dějiny umění, etnografie, sběratelství, inženýrství, fotografická kamera a kdeco – i film; bylo to, jako bychom prokoukli novými očima. Architektura se vzepřela dosavadnímu formálnímu eklektismu a položila si svůj vlastní ideál: účelnost materiální i funkční – tehdy ještě nebylo vynalezeno slovo konstruktivism. To výtvarné novatérství a ta jasná potřeba formální kázně nakazily i literaturu; nějaký čas si hleděla pomoci zkoušením starých formálních kadlubů a regulí, ale ta cesta nevedla dál a nestačila na dynamism současnosti; bylo nutno rozbít kadluby, matriku, syntaxi, literární konvence, fetišism stylu, krasomluvení a celou tu starou, bohatě ověšenou statiku. –

Fueramus Pergama; bylo to po čertech zajímavé období, ale literárně se nevyžilo, aspoň u nás ne; i ve svém osamění jsme však táhli ruku v ruce s mladou Evropou, s Apollinaiem a Paulem Zechem, s německými expresionisty a taliánskými futuristy, s unanimismem, s kolektivisty různých denominací, s celou tou dobou tendenční a hledající, ale bůhví nějak krevnatější a jadrnější než ta, která si (mluvíme o písemnictví) říká revoluční. Tehdy, zdá se, každý dělal nějakou revolucičku na svou vlastní pěst; ale byl v tom veliký optimism vývoje, – abyste věděli, čemu válka udělala konec. A řeknu vám, že těžko dnes najdu v literárních nebo výtvarných manifestech a programech něco, co by víceméně výslovně nebylo řečeno a – děláno před válkou.

Ale to není to poslední slovo, které bych chtěl říci o mladém člověku před válkou. Nešlo jen o literaturu a umění. Šlo opravdu o nějaké nové evropanství, a o víc, o nějaký nový vztah k světu. K světu hromadnému, zrychlenému, budovatelnému. Odtud ten duchový obrat k objektivitě. Odtud i ta – snad až těžkopádná – potřeba poznávat. A snad až zbytečný pocit odpovědnosti.

To byl duševní stav, do kterého brutálně zasáhla světová vojna.

VI. O čapkovské generaci za války a po ní

Tož to se rozumí: nejtíživě dolehla válka na záda tehdejší mladé generace. Polovička byla na frontách, kde chcípala úplavici nebo „tahala svá střeva po terénu“; druhé polovině už nestálo ani za to, si zapínat kalhoty při tom běhání od musterunku k musterunku, od špitálu ke špitálu. Bylo to ohavné životní provizorium; za naši kůži by nikdo nedal šesták. To nebyla generace vyreklamovaných a nepostradatelných; bylo to prosté pokolení obětované, pro které nebylo v zázemí místa, – nikomu nestálo za to, zaměstnávat mladého člověka. Myslím, že málokterá generace poznala na svém těle tolik bezohlednosti a sobectví, zbabělosti, znehodnocení a ponížení jako tato.

A hned tady zaznamenávám: instinktivní reakcí a obranou proti tomu zneuctění člověka v nás bylo divné, skoro uchvácené zvnitřnění, zvroucnění, láska k člověku, nebo jak bych to řekl; už nešlo o spásu života, šlo o spásu duše. Najděte si to v českých knížkách z let války; ale myslím, že ta vnitřní zkušenost není vyčerpána dodnes.

* * *

Ztroskotán, rozmetán byl svět mladého Evropana z doby před válkou; rozmetán stav důvěry, civilizační optimism, naivní aktivism, radostný pocit součinnosti a hromadnosti. Mladý západník Q nebyl stržen slavjanofilskou vírou v ruský parní válec; jeho srdce krvácelo ranami dopadajícími v Belgii, ve Flandrech, u Verdunu. V prvních měsících války se pokoušel dostat se do Itálie; chtěl pomáhat futuristům v jejich protirakouské propagandě – ten pošetilý pokus mu vynesl jen nepříjemnou pozornost státní policie. Byl příliš nedůležitý, než aby mohl mít většího podílu na domácím odboji; byl by chtěl sloužit, nabízel se vážně, že odstřelí některý ze sloupů Rakouska, ale nikdo mu nekoupil revolver. Ten úkaz vlastní bezmoci byl horší než hrubý tlak války. Hledal úlevu aspoň v tom, že se pokoušel organizovat kolektivní antologii francouzské poezie a sám se po dny a noci potil s překládáním; měl trochu mystický pocit, že tím jaksi pomáhá těm tam na Sommě a u Verdunu. A když Wilson podával Německu ultimatum, dával mladý intelektuál do tisku knížku o angloamerickém pragmatismu; přátelé, to nebyla „filozofie generace“, to byla politika; to bylo intelektuální spojení s Wilsonovou Amerikou; to byl svým způsobem ždibeček toho, čemu se říká „domácí odboj“. Ne že by to mělo nějakou váhu; ale bylo to silněji prožíváno, než si myslíte; bylo to krédo demokracie a svobody, byl to demokratický duch republikánského a civilního Západu, který se – v zjednodušené ideologii válečné – stavěl proti césarismu a militarismu centrálních mocností. A vida, kde jsi se octl, člověče předválečný! Najednou, světoobčánku, stojíš oběma nohama na půdě národa, bereš na sebe jeho kříž, žiješ jeho fanatickou nadějí; horečně prožíváš to, nad čím jsi dosud krčil nosem, totiž politiku; jsi přesilně zapnut do nového hromadného zájmu a vztažen k novému ideálu; prostřed válečné mizérie pozvedáš hlavu a větříš dychtivě nový optimism, novou víru a vanutí nového ducha. A ocitáš se mezi lidmi, kteří naprosto nejsou umělci ani básníci, nýbrž celí, militantní chlapáci, lidé rizika, muži praxe; připadáš si mezi nimi se svým intelektualismem jako třasořítka. Zatím tvoji vrstevníci, tvá generace je v legiích. Bůhví, bylo to jako probuzení, jako veliký výdech: poprvé v životě bylo lze věřit cele, bez výhrady a kolektivně.

Každá veliká láska je monogamní, každá zjevená víra se udá jednou pro život; kdo toto prožil, zůstane tím poznamenán do smrti. Dnes je lehké tvrdit, že „Plutarch lhal“, že šlo o mocenskou a kapitalistickou válku, a ne o konflikt ideálů nebo duchovních světů. Pokud nás se týče, nám šlo opravdu o ty ideály, pro nás se skutečně dala světová revoluce a bojovalo se o nový řád světa. Šlo o věc národa, ale nejenom o ni; šlo o hodnoty demokracie a svobody, o sociální spravedlnost, o samé krásné a světové věci. Ostatně najdete si české projevy, programy a manifesty z konce války: od roku 48 nemluvilo české politické vědomí v koncepcích tak evropských a pokrokových jako tehdy.

A tu mi asi řeknete: Aha, pane, tady to vězí; vy jste ustrnul v ideálech let války a nemůžete dál; kdežto pro nás mladší a radikálnější je to už jen překonané haraburdí. – Milí přátelé, na tento vítězný pokřik bych zdvořile namítl, že jaksi nebylo na čem ustrnout, protože svrchu řečené ideály se z největší části dosud nestaly skutečností; naopak jsme od nich v některých ohledech dále než tehdy. Ale hlavně musíte odpustit, že opravdu jsem ustrnul v paměti na léta války, na léta hromadného vraždění, despotismu a bezpráví; a že pokud dýši, budu takřikajíc s pěnou u úst protestovat proti všemu, co by brutálně hazardovalo s lidskými životy, právy a svobodou. Odpusťte, nejsem tak cynický, abych přes tu zkušenost dovedl jen tak přejít. Národní, sociální a světové ideály z let války se nezrodily z pohodlných debat a špekulací, nýbrž z osobního a kolektivního *de profundis*. Je možno je zradit; není možno je překonat.

Bylo po válce; a předváleční mladí nastupovali do praktického života. Nepadaly jim do klína tučné ouřadky, nevynesla je revoluční konjunktura; ale i ta sebemenší funkce byla tehdy, v počátcích nového státu, cítěna odpovědněji a vážněji, než si dnes dovedete představit. Zdálo se, že všechny věci jsou ve stavu reformování; bylo nutno se zajímat o všechno; s povzdechem se odkládala stará kulturní exkluzivnost a šlo se sloužit mnohým věcem. Místo literárních kaváren a debat byli jsme postaveni do prostředí docela jiných lidí, zájmů a hodnot; a musili jsme se učit – učit koukat se především. Myslím, že málokteré pokolení se kdy životně střetlo s tolika tak různými osobnostmi, úkoly, zájmovými sférami a praktickými problémy; abych tak řekl, naše klerictví bylo zatraceně sekularizováno. Mělo to své dobré, ale byla to i nepohodlná zkušenost.

Předně to byla zadržaně blízká perspektiva; viděli jsme modly národa i s jejich hliněnými nohami; viděli jsme rub hesel a podolek velkých programů; příliš záhy jsme prokoukli omezené partajnictví, osobní interesy, nesnášlivé církevnictví a podfuk velkých slov. Na druhé straně jsme poznali lidi i poměry víc a důvěrněji, než abychom nebyli nuceni odložit intelektuální a dogmatické fouňovství, pohodlné přezírání a takzvané zásadní odmítání. Dělej co dělej, svět se jevil ve složitém aspektu částečných pravd a chronického konfliktu; konfliktu

tak dějinného a hromadného, že žádný myslící člověk není oprávněn považovat jej za vnitřně vyřešený tím, že se rozhodl pro tu nebo onu politickou víru. Takové „Hie Velf, hie Ghibellin“ se hodí pro bitvu, ale je krajně vrtáckou devizou pro dějinný proces; zejména u intelektuálů se rovná abdikaci na prerogativy i povinnosti myslícího ducha. Nezbývá než hledět rozumem a svědomím si razit cestu v té džungli sporných skutečností. Vždycky jsem měl za to, že důvěra v praktickou platnost rozumu a svědomí ve světovém dění se jmenuje optimism; ale shledávám s trapným podivem, že v hantýrce zásad se tomu říká skepse, relativism, kompromisnictví a nevím jak ještě.

Rozumí se, existují velmi protivní lidé, kterým stačí mít recht a krčít rameny nad omyly a bláznovstvím druhých; oni to vědí lépe, což je plní osobním uspokojením. Nepřál bych si přechovávat v sobě tento druh rozumu; prodal bych jej za sebemenší dávku morálního stavu, kterému se říká účast. Svět, ve kterém žijeme, není dělán pro tento luxus, „mít pravdu“; je ustavičně něčím ohrožen: reakcí, bankrotem, válkou a bezprávím. Nemáme v bezpečí svůj stát; nejsou zaručeny dosud dosažené úspěchy národní i sociální; není celkem v suchu nic lidského. Ve většině docela všedních i nejdůležitějších věcí je zač cítit odpovědnost; opravdu není jaksi pokdy na lidi, kteří mají nejvíce na starosti svou zajímavost a svůj „postoj“. Jděte mi do Paříže se všemi postoji; to se hodí do panoptika, ale ne do hemžení života. Svět, ve kterém se káže, prorokuje a žvaní, je ovšem absolutní, zásadní a nepodmíněný; ale jakmile zkusíte něco realizovat, setkáte se se světem zatroleně relativním a podmíněným. Jenže, přátelé, v tom právě je veliká dramatická svéta: že něco prakticky konat, něčím se činně zabývat je tak nesmírně těžší a složitější než jenom povídat. Zdá se, že přemnozí se dovedou uvést ve stav víry jenom tou metodou, jakou se fakír uvádí ve stav mystického vytržení, totiž zíráním na špičku nosu; nebo – chcete-li – pěstují pohlížení na věci „pod zorným úhlem“ toho či onoho názoru; čím ostřejší je ten úhel, tím břitčívější jsou jejich soudy; bohužel si přitom přestanou uvědomovat, že každý zorný úhel je jenom výsekem ze tří set šedesáti stupňů celé skutečnosti. Svět, ve kterém se opravdu a cele žije, je třírozměrný; jsou v něm věci bližší a vzdálenější; v třírozměrném světě je košile bližší než kabát, dnešek bližší než budoucnost, skutečnost bližší než programy. A je v něm místo pro boj i pro lásku, pro osobní život i pro dějiny, pro národy i pro lidstvo. Je to svět pluralistický a všelijaký jiný, ale především je to svět daleko dramatičtější a lidštější než to, co se zjevuje v zorném úhlu a osvětlení sebeoslnivější teze.

* * *

Ale jako že košile je bližší než kabát, je člověk bližší než košile; nemáte-li proti tomu zásadních námitek, tedy snad starost o dnešního a budoucího člověka je přece jen to

nejhlavnější. Ano, v první řadě starost o to, aby se na lidech nedála křivda hmotná ani morální – do všech důsledků; zhodnocovat život všech usilováním o lepší řád sociální a světový; a dát se do toho prakticky, bez chiliasmu a bez klapek na očích. Ale to „v první řadě“ neznamená, že vyslovivše toto, spasili jsme svou duši – nebo vzali dostatečný zřetel na duši bližního. Dejme tomu, existuje jakési puzení nezhořčovat bližnímu zbytečně život. Nebo nějak oživit jejich důvěru, jejich úsměv, jejich lidské vztahy. Nebo nepřihlížet mlčky, když jsou nakloněni urážet sebe i druhé, ubližovat si, užírat se v sobě. A tak dále. I tady jde tuším o jakési zhodnocování života. Nebrat lidem víru, ale brát jim bolesti, otravu, malomyslnost a osamocení. Hledět udržet lidi ve stavu srdečnosti, vzájemné loajality a ochoty, radosti a úcty, jedním slovem morálky; jedním slovem optimismu; a ještě jedním slovem nezvrtačeného a plnomocného lidského života. Uznejte, že lež, fráze, nenávisť a malodušnost, hloupost, intolerance a hypochondrie, demagogie a cynismus člověka ponižují, drží v duchovním nevolnictví, vyřadují ze vzestupu; a uvažte, zda té charakterové přítěže nevtlačí náš život s sebou až příliš mnoho. Můžete se od toho odvrátit neúčastně a povýšeně, jako že máte na mysli věci vyšší a ideovější; anebo –

Anebo se dá s vámi mluvit.

* * *

Vylíčil jsem jenom antecedence, životní zkušenosti, determinující okolnosti mladého člověka předválečného. Jak se s nimi vyrovnal, co a jak dělal, to posoudit už je vaše věc. Jen to bych doložil: je-li to jaká generace – buhví kde všude je; ale zajisté to není kavárenský stůl. Museli byste ji vyhrabávat ze šachet na frontě; a z obyčejného, dělného života; z malých ouřadů a škol od Jasiny po Cheb, neboť – mimochodem – je to první pokolení aktivních Čechoslováků. Řekl jsem generace obětovaná; na konec dodávám: generace zapřažená v nesčetných úkolech; a generace, která až dosud sloužila za podnož – starším i mladším.

VII. Tedy o takzvané mladé generaci

Zjišťuji, že se dost, ba až silně nelíbím některým lidem, kteří se veřejně a hlasitě představují jako mladá generace. Nuže, upřímnost za upřímnost: většinou se mně oni také nelíbí; jenže mám s nimi větší trpělivost a jsem ochoten čekat deset nebo dvacet let, co z nich vyleze. Jednou pronesl Fráňa Šrámek tichou pohrobní řeč nad mladým básníkem: „Talent, to ještě nic není; ale vydržet dvacet nebo třicet let!“ Nemíním však nijak podvracet sebejistotu mladých; chtěl bych s nimi pobesedovat o něčem jiném.

Především o tom, že s mladými lidmi bývá těžké dorozumění, ne proto, že jsou mladí a ohniví, nýbrž proto, že mají ohnivou náklonnost generalizovat a vyjadřovat se v abstrakcích. Řeknou-li třeba, že „my mladí cítíme revolučně“, opomenou nás informovat, kterých a kolika mladých se to týká. Zajisté jsou mladí, kteří cítí revolučně; ale pokud vím, jsou také mladí, kteří aplaudují panu Stříbrnému; jsou mladí, kteří dají na úvodníky pana doktora Borského nebo představují majoritu spolku Všehrd; jsou mladí, kteří se drží za šos F. X. Šaldy, a mladí, kteří se s mladistvou energií ubírají za F. X. Hodáčem. To sice není nic divného ani nebývalého, ale plní to vzdálenějšího diváka jistou skepsí k deklamacím o mladé generaci. Čekali bychom, že si mladí vyřídí své generační a generalizační problémy především mezi sebou a pokusí se nějak navzájem přesvědčit nebo předebatovat; místo toho mají zvlášť spadeno na ty, kdo se (bez vlastní viny) narodili nějaký rok před nimi. Ale ani to není nic nového, nýbrž dělávalo se to tak odjakživa.

Tož víte co, já raději nebudu mluvit obecně o mladé generaci, nýbrž jen o těch, kdo tu a tam vystupují jako její oprávnění mluvčí. Nebudu zkoumat jejich legitimaci; jak známo, někdy na ni stačí jistá porucha takzvaných zábranných center. Nuže, pokud jde o tyto mladé lidi, jež potkávám v říši potištěného papíru, řekl jsem už, že se mi nijak zvlášť nelíbí. Ne proto, že jsou mladí, nýbrž proto, že nejsou mladí. Nacházím v nich z valné části onu starou a malichernou literátštinu a politikářství, o kterém bych jinak soudil, že už by mělo být dvacet let za námi. Konstatuji na nich hašteřivý a partikulární duch kotérie, malodušnost a nesnášlivost intelektuálního štamtiše. Rozneste mne za to špatné mínění na kopytech; ale nemohu si pomoci, tohle nejsou noví a mladí lidé, nějak lépe rostlí, nějak vnitřně neomezenější; jsou to malí pedanti kulturní nebo političtí, hrající si s několika škatulkami, pohněvaní na všechno, co není jednou z jejich ideových pěti švestek. Nemám jim za zlé, že jich dosud neotrhalí víc ze stromu života; ale nepříjemná je jejich sufizance. Ze srdce jim přeju jejich pocit povýšenosti; ale přál bych jim, aby se víc vypínali tím, co jednou mohou udělat, než tím, co jsou – a s čím nesouhlasí teď. Je jedna skoro věčná iluze: že „překonávající“ to nebo ono jaksi tím vystupujeme výše. Přátelé, na tohle je škoda času: nikdo nepřidá pídě k své postavě tím, co starého překoná, nýbrž tím, co přinese nového. Abych tak řekl, nestojíme o mladé lidi; stojíme o lidi nové.

Ale nechci být zbytečně protivný a nebudu mentorovat; řeknu to raději tak: Rád bych už potkával skutečné mladé lidi, duchovně sportovnější, svobodnější a hybnější, stojící důkladně na zemi a rozhlížející se ještě kus za dosavadní meze. (Jsou takoví, ale asi ne mezi těmi, kdo okusují svá držátka.) Chlapíky prováté volnější atmosférou, nesené větší důvěrou, přerůstající všechny ty škatulky a papírové stěny, harašící v tomto opravdu hodně zatuchlém světě. Živé

lidi, nový národ, novou Evropu. Lidi, kteří nic nepřezírají, protože přezírat je nevidět. Mládence, kteří nejdou za někým nebo za něčím, protože přicházejí s něčím. Lidi, kteří nás všechny nechají za sebou, ne proto, že by se piplali s překonáváním, ale proto, že půjdou rychleji a dál; na to mají mladé nohy. A hlavně, hlavně žádné papírové a exkluzivní záprtky.

Neboť hleďte, abyste aspoň nekřivdili této době. Není to doba malá a malicherná; upřímně řečeno, jde v ní o všechno, o sociální i politickou organizaci světa, o dějství nesmírné a složité. Zrodili jste se do doby až strašně veliké a tvárné; nesmí vás mást, že vidíte jen víceméně nedůstojné handrkování, sobecké třenice a hádky o slova. Jako soli bude třeba všude a ve všem vůdčích a dělných, v každém případě celých lidí, připravených vzít na sebe kousek toho dění; a ne pouhých panošů. Můžete si stýskat, že jste se nenarodili v epoše idyličtější; ale chcete-li být muži, kteří jednou stačí na svou dobu, pak se hleďte vymanit ze zajetí slov a hesel a rozrost' se co nejvíce do skutečnosti. Skutečnost není nikdy stará; je v ní i to, co teprve bude.

Říkal jsem v jiné kapitole obecně známou věc: že totiž dnešní stav světa se velmi podobá pozičnímu boji. Bohužel věc není tak pohodlná, jako bývají vojny; lidé na sobě nemají navlečeny mundury, aby podle nich poznali, ke které straně kdo patří. Dejte pozor, abyste z pitomosti netáhli proti lidem téže fronty, ale jiné zbraně. Bylo by to maření času, ne-li něco horšího.

Ostatně pokud vím, nikde jinde se tolik nehantýruje generačními nároky jako u nás; jinde se lidé hrnou do života buď jako osobnosti, nebo jako ideové skupiny sepnuté něčím obsažnějším a určitějším než školáckou solidaritou věkové třídy; to se rozumí, i z těch ideových skupin odpadnou souputníci a zůstane jen pár osobností – znovu ta otázka vydržení! Patrně je v tom nějaká česká nebo slovanská vlastnost, cizí národům reálnějším; je to snad jakýsi nejasný mesianism, pubertní a nekritický erós mladého kamarádství, rozechvělá víra, že svět čeká na nás, na nás pět, na nás dvanáct, abychom Něco udělali; ale upřímně řečeno, je v tom i hodně polovzdělání, řekněme neznalosti toho, co už je řečeno, co se dělá a co už existuje jako jasně položený úkol. Naše škola, naše výchova ukládá mladým lidem trýznivý pocit méněcennosti; při první příležitosti bude na něj mládí reagovat překompenzovaným sebecitem a mesiánským horováním. Anebo podlehne kterékoliv staré politické nebo kulturní kurvě, která mu bude na rohu lichořit: „Pojď se mnou, já tolik miluju mládí a tolik od něho očekávám! Splním všechny tvé sny a učiním tě mužem –“

* * *

Jsou lidé, kteří ve své bibli (ať je to kterákoliv) mají odpověď na všechno; nemusí si ničím trápit hlavičku; jejich Alláh jest velik a rozhodl v této věci tak a tak. – Naproti tomu jsou lidé

potrefení hroznou intelektuální kletbou: že všechno se jim v rukou obrací v problémy. Poezie, pohlaví, generace, náboženství, všechno je problém; nic není existující skutečnost; o všem lze psát články a glosy tak dlouho, až se z toho vymlátí všechna realita a zbývá jen rozcupovaný a světu nepodobný hasroš.

Na vašem místě bych si nekoupil to ani to. Nalézám zvláštní mladost (která se dostavuje až v mužném věku) v tom, vidět věci vlastníma očima a sám si pomoci k úsudku o nich. A za druhé nacházím trvalou mladost v tom, být schopen na věci – na velké i denní věci – reagovat srdcem, lidsky, účastně a osobně; odpovídat na ně z bezprostředního hnutí a nerozšlapávat je v umělé problémy; to znamená jít na ně se zdravým rozumem a normální, aktivní, řekněme naivní mravní jistotou. Takový život je aspoň prožit; není prožvaněn ani odmocněn.

* * *

„Mladí vám zazlívají, že se vám nedostává víry.”

I hele. Jako by víra byla jen to, co se s rozhalenou hrudí veřejně vyznává, a ne to, s čím se pracuje a žije. Obyčejně pokládáme za nevěrce ty, kdo věří v něco jiného než my. Snad nejsme nevěřící, nýbrž jen věříme drobet jinak než mladí.

To je přirozené: mladí věří, nebo si aspoň myslí, že věří v něco jiného než ti druzí. Za deset let budou noví mladí věřit zase jinak než jejich ctihodní předchůdci, ovšem stejným právem jako oni. A za pár let přijdou zase noví a budou jménem mládí reklamovat pravdu a pravou víru pro sebe. Jenže, přátelé, tomuhle se právě říká relativismus. Je-li pravda, víra, životní názor, životní poslání věci generace, pak s tou generací také zajde; pak vůbec není pravd ani věr, nýbrž jsou jen odplývající vlny, jen „dobové příznaky”. Upřímně řečeno, na to je nás všech přece jen škoda: nás i vás i budoucích. Není-li v našich názorech a postulátech, co by trvalo přes generace, pak by bylo lépe sedět snivě na břehu řeky a dívat se na běh vln, protože aspoň netrvají tak zbytečně dlouho jako lidská pokolení.

Aktivní život však není založen na pouhých změnách, nýbrž na trvalosti věcí; sláva i dramatičnost života je v tom, co trvá, a ne v tom, co se rozplývá v nic. Zdá se mi, jako by zejména u nás byla nepotlačitelná záliba v rozplývání; patrně i ta beztvorost a neplnost našeho života je – aspoň zčásti – právě v tom netrvání.

* * *

Ale nadevše bych mladým lidem chtěl opakovat: jediné plné a silné mládí je mužnost; vše ostatní, všechno pubertální hárání a zmítání, všechny domnělé konflikty, všechny chlapecké fanatismy, to ještě není mládí. Buďte muži; nebuďte hysteriky ani kostelníky kterékoli

církve, nebuďte papíroví pedanti ani intelektuální vrtáci; pak teprve vejdete do mladého světa, který znamená budoucnost.

Přítomnost 3., 10., 24. 2. a 9., 16., 23. 3.

O DNEŠNÍM JAZYCE

Zásluhou Pražského lingvistického kroužku a jeho debatních večerů se ukázalo, že je mezi námi jeden veliký a živý zájem: o náš jazyk. Nejde tak o to, aby byl vyřízen starý spor mezi jazykovými puristy a stoupenci jazyka živého, tvárného, a následkem toho časem překypujícího přes fixované jazykové normy. Myslím, že v tom sporu – jako v tolika jiných – nebude dohody o tom, kdo má vlastně pravdu, ale lze se dohodnout v tom, kde ji má, ve kterém oboru užití. Živý jazyk je něco jak příroda, ve které každé stéblo, každý vrabčák se v něčem liší od kteréhokoliv druhého. Do jisté míry každý člověk má svůj vlastní idiom; každá rodina má svou hantýrku, každá skupina, každý stav svůj slovník, svou kadenci, své vyjadřovací zvláštnosti; a zejména každý básník a spisovatel má svůj vlastní jazyk. Veškerý život je individuace; jednota, platnost, obecný řád je jenom dílo abstrakce. Ale jinak je tomu s češtinou, která je předmětem vyučování; z těch tisíců a stotisíců živých idiomů, kterým se úhrnně říká řeč, lze učit jenom jednomu jazyku, víceméně normalizovanému, ustálenému – a konvenčnímu. To je, řekl bych, literární jazyk, na rozdíl od jazyka živého a literárního; jazyk školní, do jisté míry uměle vypreparovaný nebo vyabstrahovaný; zkrátka jazyk mluvnický. Ani ten není pro věky platný, bude se přizpůsobovat národnímu úzu; ale hlavně nemá se domáhat platnosti, která mu nenáleží: nemá chtít nahradit jazyk živý. Má být teoretickým základem, a ne praktickou normalizací živého jazyka. Řekl bych to tak: bylo by dobře, aby spisovatelé byli puristy; ale nepřál bych si, aby puristé byli spisovateli – prostě z důvodů jazykových. Kuchař má znát ten kus zdravovědy; ale kdyby profesori hygieny vařili, nebylo by to asi k – chci říci k jídlu. Konflikt mezi puristy a námi druhými je zbytečný: puristům náleží škola; nám náleží mluvit, sdělovat se a básnit – a čas od času, jako se prakticky vracíváme k čisté násobilce, se obracet k čisté mluvnici své řeči.

Ale když tady je ten oživený zájem o naši řeč, rád bych přišel se svou troškou do mlýna. Nejde mi o řeč literární; myslím dokonce, že je živější, bohatší a tvárnější, než jakou jsme ji dostali do rukou. Zdá se mi, že v jistém nebezpečí je řeč živá, řeč lidí mezi sebou. Dnešní lidový jazyk je plošší, jalovější a chudší, než byl jazyk našich babiček. Podobá se víc a víc ošoupaným hracím známám; je nepřiléhavý, nekonkrétní, polovzdělanecký. Rozumí se, že je to vliv novin, lidové literatury, politických schůzí a tak dále. Říká se na omluvu novinářské

češtiny, že ve chvatu žurnalistické práce není pokdy na lepší vyjadřování. Nevěřte tomu; na napsání článku má novinář asi tolik pokdy, jako kdyby věc někomu povídal. Ve většině případů by ji povídal lépe, než ji napíše; zejména vyjádřil by ji prostěji. Jazykový handicap novinářův je v tom, že namnoze píše, co psal už nejmíň dvacetkrát, a ještě častěji v tom, že bývá nucen psát o věci, kterou dobře nezná a které rozumí jen napolo. Je-li nucen napsat nekrolog na smrt naší spisovatelky Květoslavy Vyskočilové Mnichovohradištské, od níž jakživ nečetl řádky, co může psát jiného než ošoupané fráze? Vemte si politické mluvení a psaní s jeho fatální potřebou všecko přepínat a zveličovat; co bude z jazyka, který si zvykne na velká a prudká slova, aniž jimi rozumí cokoli velkého? Vemte si řeč úřední, tuto směšnou a děsivou nestvůru co do slovníku i syntaxe: není i to výchova lidu k hrozně představné, že prostá řeč, jak ji mluvíme, se musí nějak pokroutit, aby se stala řečí psanou? Vemte si divadlo: nemáme dosud hotov literární jazyk, který by se dal nahlas mluvit. A zase z jiného konce: jak se bude vyvíjet lidová řeč i na vesnici, je-li soustavně infikována nejhrubším jazykovým pepictvím některých humoristických plátků? A tak dále: zkratka v aktuálním nebezpečí není naše spisovná řeč, nýbrž jazyk živý; to jest už nejen kultura, ale sám národ.

To se rozumí, tady nepomohou přednášky: spíše by mohla pomoci škola – nejen výchova dětí, ale i výchova učitelů. Vychovat učitele, aby si stejně ošklivili frázi, jako si oškliví pravopisné chyby. Nezlobte se na mne, ale zatím je to tak, že školské vzdělání spíše ještě vede k frázovitosti a k chátrání jazyka. Ale i ve veřejném životě, v politice, literatuře potřebujeme vést boj proti frázi – vedle jiných zájmů také v naléhavém zájmu mateřštiny. Pozitivní lingvistika by se musila stát tak trochu politikou, kritikou národního života, plným kulturním aktivismem.

Lidové noviny 7. 2.

CO ZŮSTALO PO EDGARU WALLACEOVI

Vzdělanějším čtenářům byl Wallace spíše výrobcem senzační četby než spisovatelem; pod jeho jménem, i když ne z jeho ruky, vyšlo příliš mnoho knih, které jsou opravdu zbožím méně než tuctovým. Ale najdete v té spoustě zbytečného papíru místa, figury a zápletky, na kterých se přece jen pozná silná, chlapsky tvrdá ruka muže, který mnoho poznal a ledačím v životě byl; muže nabitého poznatky, zájmy a zkušenostmi. Nuže, ty jisté mužné stránky Wallaceova díla přetrvávají popularitu jeho senzací; ale ještě spíše ji přetrvává jeho humor, jeho dobromyslný úsměv starého globetrottera, jehož si dopřál ve svých afrických knihách o Sandersovi a Bonesovi. Tady byl Wallace tak trochu pokračovatelem imperialismu Kiplingova, menším

sice, ale snad o něco lidštějším. I když se ani tady nestal básníkem, projevil se aspoň plně jako Brit.

Lidové noviny 11. 2.

O DETEKTIVKÁCH

Někdy toho člověk potřebuje; někdy pocítuje, že veškerá vážná a vysoká literatura je nějak krutá, smutná a sedmibolestná, neboť mu fatálně připomíná jeho vlastní život. A tu sáhne po něčem jiném, co by ho dobrodružně provedlo temným lesem hodin; to, po čem sáhne, už bohužel nebudou Tři mušketýři ani Děti kapitána Granta ani Syn lovce medvědů; bude to spíše detektivka.

Bůhví čím to je; ale čím víc nějaké věci na světě je, tím je ta věc horší. Čím víc detektivek se píše a tiskne, tím jsou špatnější. Místo aby se vyvinuly svou vlastní tradicí k větší dokonalosti, jde to s nimi z kopce. Žijeme v době různého upadání; jedna z těch dekadencí je úpadek detektivek. Tytam jsou doby Sherlocka Holmese, přísného metodika, čistě mozkového detektiva naditého znalostmi, pozorováním, dedukcemi a čirou logikou. Tytam jsou krásné časy mužské, intelektuální, řekl bych málem vědecké detektivky. Dnešní průměrný detektiv (v devadesáti případech ze sta) už není odborný pozorovatel; stal se pouhým hrdinou. Už to není fanatický člověk mozku; vyvíjí se v obyčejného milence. Už mu nestačí čiré řešení záhady; musí se nakonec oženit s děvčetem, které tak nebo onak zachránil ze spárů zlosynových. Do přísného, chlapského světa Scotland Yardu, detektivů a zločinců se vedral živel ženský a romantický a porušil jeho odbornou čistotu. Není již čistokrevných detektivek; to, co se za ně vydává, je ze zdrcující většiny kříženec mezi kolportážním románem a detektivkou.

Nemám opravdu nic proti druhému pohlaví; ale do detektivek nepatří, leda jako oběť. Nemá se jinak plést do té mužské záležitosti, jako je řešení záhad a lov kriminálních šelem. Jakmile se do takové věci zamíchá dívka, komplikuje celou intelektuální situaci fatálními vztahy sentimentálními. Obyčejně se do ní zamiluje detektiv, ať už je to amatér, nebo policejní inspektor. Obyčejně v celé zlotřilé intrice jde buď o její život, nebo o ohromné dědictví, které jí má (ač ona o tom do této chvíle nemá tušení) spadnout do klína. A obyčejně krátce před koncem románu vleze to nešťastné děvče jako ovce zlosynovi do nástrahy, je unášeno autem, spoutáno v opuštěné farmě a upírá zděšené oči na napřážené ústí revolveru, když vtom se rozletí dveře...

Zkrátka od té doby, co detektivky přestaly být četbou výlučně mužskou, zvrhly se pohoršujícím způsobem. Spanilá čtenářka, ke které se obrací, není tak bezdeše napínána logickým a pozorovatelským postupem detektivovým, jako spíše dychtivým očekáváním, vyvázne-li detektivní hrdina ze šlamastiky, do níž ho uvrhla horlivá péče o jeho dámu; děj už nevrcholí rozuzlením hádanky, nýbrž hubičkou a termínem sňatku; už nejde o řešení záhad, jde o erotické překážky. Před našimi zraky kloní se k zániku zase jeden druh populární literatury. Zašly pohádky, zapadl historický román, končí se epocha detektivky. Jen kýč zůstává.

Lidové noviny 14. 2.

DOPIS KARLA ČAPKA

Svou recenzi o Shawově Metuzalému zakončil pan Josef Träger v Literárních novinách č. 3 těmito slovy: „Pro české poměry je uvedení Shawova Metuzaléma proto důležité, že zvýraznilo inspirační zdroj dramát bratří Čapků.” Lituji, že pan Träger užil slov tak kulatých; nepraví, která dramata bratří Čapků má na mysli, ani neříká, do jaké míry a v čem by Shawův Metuzalém byl jejich inspiračním pramenem. Pro případ, že by byl ochoten promluvit jasněji, bude zajisté tak kriticky opatrný, aby zjistil, kterého roku byl Metuzalém publikován. Pokud se týče dramát bratří Čapků, ušetřím mu práci o zjištění časového sledu: RUR vyšlo tiskem roku 1920, Ze života hmyzu 1921, Věc Makropulos 1922, Země mnoha jmen 1923, Adam Stvořitel 1927; koncipovány a napsány byly průměrně ovšem o rok dříve. Panu Trägerovi náleží nyní onus probandi co do inspirační závislosti těchto dramát na Shawově Metuzalému. Za sebe podotýkám jen to: všechna jmenovaná dramata byla hrána ve vlasti Shawově. Ani jeden anglický kritik (a jak známo, anglická kritika je důkladnější a odbornější, než bývá zvykem jinde) nepřišpendlil českým autorům literární závislost na hře Shawově nebo kterékoliv jiné. Na ten kousek musel přijít teprve kritik český.

Literární noviny, březen

O CELNÍCÍCH, O ČEŠTINĚ A O NÁRODNÍ PROPAGANDĚ

V Paříži u Fasquella právě vyšla kniha Gabriela Faure s titulem Sur les routes de la Boheme. Pan Faure je náš přítel a dává to hojně najevo; ale čtete první věty jeho knihy:

„Cheb: první stanice československá, smutná a nehostinná jako všechna hraniční nádraží, kde člověk ztrácí hodinu hloupými formalitami celníků a policie. Nikdy prohlídka zavazadel a

pasů nezabránila nejmenšímu podvodu a nikdo nemá iluzí o zbytečnosti těch vехаčních opatření; přesto jsou věčná jako tolik projevů lidské hlouposti...”

I tážeme se poněkolkáté: nešlo by to konečně zařídít trochu lépe a hladčeji, aby přechod přes naše hranice byl cizincům méně trapný, a nevyplatilo by se nám stonásob, kdyby naše finanční byrokracie si řekla, že i ona může mít podíl... na jakési národní propagandě?

O kousek dále píše pan Faure o řece Mži, pro Francouze těžko vyslovitelné:

„Nicméně je to slovo snadné, věřím-li jednomu svému sousedu z jídelního vozu, který mne prosí, abych vyslovil větu ‚Strč prst skrz krk‘. Samozřejmě pro Francouze nebo Itala, zvyklého na plynulý libozvuk samohlásek, se to zdá pramálo osvěžující.”

Nuže, jak dlouho se budou u nás ještě vyskytovat troubové, kteří považují za vhodný žertík ukazovat takto cizincům libozvučnost naší mateřštiny?

Lidové noviny 5. 3.

MONOPOL NA LITERÁRNÍ VÝVOZ?

S tímto titulem píše... ovšem Polední list, že to s českou literaturou za hranicemi vypadá tak, jako by u nás byl monopol na vývoz autorů opírajících se o současnou hradní moc. Doklad takových „úspěchů za hranicemi” přináší moravský časopis Právo, který tvrdí, že Švédové se zajímají o Durychův román Bloudění, který měl být přeložen do švédštiny. Stockholmské čs. vyslanectví dalo však o Durychovi informace v tom smyslu, že Durych není persona grata, jeho dílo by se ve Švédsku nerentovalo, a chtějí-li již ve Švédsku něco českého vydávat, ať prý vydávají Karla Čapka. List činí za tento postup stockholmského čs. vyslanectví odpovědným ministra dr. Beneše a žádá zakročení, aby se Durychovi, který byl poškozen, dostalo zadostiučinění. „Když jsme před lety psali, že úspěchy p. Čapků za hranicemi nejsou bez účasti zastupitelských úřadů republiky, tvářili se pánové náramně dotčeni... Očekáváme, že tentokrát význam osobnosti básníka Durycha si vynutí zásah literárních korporací...”

Potud cituji a k tomu poznamenávám: Protože každá taková intervence našeho zahraničního úřadu by mi byla trapná a po mém soudu i zcela nemístná, dotázal jsem se na zahraničním ministerstvu, co je na věci pravdy. Dostalo se mi těchto informací: Stockholmské vyslanectví zjistilo, že švédská překladatelka slečna Westerová by ráda něco přeložila z české literatury; proto jí zahraniční ministerstvo poslalo (vedle Šrámka, Vančury a Čapka) Durychovo Bloudění, k němuž pro zvláštní rekomandaci přiložilo nadšený referát Paula Eisnera z Prager Presse. Na soukromou zprávu, že slečna Westerová snad přeloží Durychovu

románovou trilogii, považoval jeden z referentů ministerstva za svou povinnost ji upozornit, že některé partie románu vzbudily protesty českých evangelíků, a doporučil její úvaze, nebude-li se jimi cítit dotčena protestantská veřejnost švédská. Nic víc. Není mou věcí rozjímat, bylo-li takové upozornění na místě; já bych toho druhu ohledy ponechal švédské překladatelce nebo nakladateli; ale hlavně to bylo zbytečné, protože slečna Westerová vůbec nemínila Bloudění překládat a vybrala si jiné knihy. Chcete-li to vědět, tedy Němcové Babičku a Jiráskovo Temno. Ale ani k těm překladům nedošlo, protože slečna Westerová zemřela. A chcete-li to vědět, stal se ještě jeden pokus umístit ve Švédsku aspoň Durychovu Menší valdštejnskou trilogii. Překlad pořídila – sama choť našeho vyslance ve Stockholmu se slečnou Stjernwardovou. Překladatelky našly i nakladatele; ale ten nechtěl knihu vydat, ledaže by nemusel nic platit ani za autorizaci, ani za překlad. Na tom snad věc uvázla – ale to už se netýká naší věci. Tedy z toho je doufám patrné, že naše stockholmské vyslanectví činilo pro Jaroslava Durycha, co jen mohlo; dále že nikdo ani zmínkou nevnucoval Švédům Karla Čapka; dále ledacos jiného, co charakterizuje naši žurnalistiku. Tedy až dosud kolem padesáti knížek bratří Čapků vyšlo v překladech; asi ve dvaceti řečech byly hrány jejich hry; to vše nestálo naše úřady ani krejcaru subvence, ani kroku intervence. Snad si za to zasloužíme aspoň svatý pokoj od insinuačí; ty kroky a ty subvence ze srdce přejeme druhým.

Lidové noviny 5. 3.

THOMAS MANN

Rovný, kostnatý muž trochu přísné tváře; ale když se do těch tvrdě řezaných rysů díváte víc zblízka, přečtete v nich něco až chlapecky přímého a bezelstného. To je na osobním projevu velkého německého prozaika to nejkrásnější; ta přímota a prostota, ta severská zdržlivost a sebevláda, kořeněná naprosto neformální otevřeností. Dobrý řečník, ale žádný patetik; když řeční, je skoro bezděčně puzen, aby řekl, co má na srdci, co je starostí dne, co prožívá duch plně a odpovědně obrácený do přítomnosti. Přišel do Penklubu jako spisovatel mezi spisovatele; to, co tam řekl a chtěl říci, bylo především politické krédo, krédo jednoho z těch, kterým se říká „das andere Deutschland“, krédo demokracie, míru a dorozumění. Poznali jsme celého muže v tom, koho jsme znali jako spisovatele moudrých a širokých románů; autor k nám našel cestu již dávno, doufejme, že ji k nám najde častěji a blíže i člověk.

Lidové noviny 15. 3.

ZÁKON NA POTLAČOVÁNÍ MECENÁŠTVÍ

Řeknete zajisté, že mluvit o mecenášství je poněkud neaktuální, neboť nestává se u nás příliš často, že bychom se setkávali s nějakou nezkrotnou štědrostí; jak víte, je tomu spíše naopak. Ale i to se někdy stane, a přihodilo se to také v těchto dnech.

Jedna dáma básnířka darovala jedné vážené a – jak se říká – celonárodní korporaci svou sbírku obrazů, aby řečená korporace ji přiřadila k své veřejně přístupné galerii. V té sbírce jsou některé z nejvzácnějších pokladů českého malířství, jejichž cena se odhaduje číslicí sedmimístnou. Načež ona korporace zjistila, že by podle platných fiskálních zákonů musela státní pokladně odvést jako dávkou z darování nějakých tři nebo čtyři sta tisíc korun; i poprosila dámu mecenášku, aby si svou sbírku zase odnesla. To tedy je případ, který stojí za úvahu.

Když procházíte velkými galériemi za hranicemi, shledáte, že velká a skoro nejlepší část jejich majetku bývá získána donacemi soukromníků. U nás se skoro všechno očekává od státu; školy, laboratoře, muzea, knihovny jsou skoro bez výjimky alimentovány státní pokladnou; soukromý zájem, soukromá iniciativa a štědrost jsou u nás vyvinuty asi tak jako ocas u zajíce. Ten stav není zrovna nejlepší občanskou výchovou: čím víc se od státu žádá, tím víc se na něj nadává, když to nemůže splnit; čím víc má pořizovat, tím více zůstává dlužen. Mohlo by se říci, že kousek toho mecenášství by nebyl jen úkolem kulturním nebo humánním, nýbrž také občanským. Už v zájmu státu bychom měli umět častěji se dovolat velkodušného mecenášství; místo toho jsme v situaci poněkud groteskní, že sám stát klade ojedinělým Maecenům překážky tou nastavenou a ne zrovna šetrnou dlaní fisku.

Zdá se, že finanční zákonodárci, znajíce své pappenheimské, vůbec nepočítali s přítomnou nebo budoucí možností nějaké pozoruhodnější veřejné munificence a že si jaksí nelámali hlavu starostí, aby – regulující zákonem majetkové převody – nevyhlídli s vaničkou také dítě. Jenom když byl dán prezidentu Masarykovi jubilejní dar, pamatoval darovací zákon na to, aby mohl být rozdělán veřejnému prospěchu zadarmo a neztenčeně. Tady, myslím, je nedopatření, které by nebylo těžko napravit. Jak věci stojí, fiskus nepřijde o mnoho peněz, vzdá-li se svého podílu na donacích ve prospěch veřejných, kulturních, humánních nebo sociálních účelů. Při naší nátuře nebudou takové obecně užitečné dary nikdy pršet; ale mohly by aspoň kapat. Koneckonců vše, co se dostane veřejnosti ze soukromé ruky, uleví nějak státní kapse, uspoří státu ne-li to, co by musel pořádit, tedy aspoň to, co by zůstal veřejnosti dlužen. Nebylo by zajisté nesnadno novelizovat finanční zákon tak, aby fiskus nebyl nucen čas od času přímo obírat o peníze veřejné účely kulturní nebo charitativní. I když, jak víme, má parlament

většinou jiné zájmy, získal by si trochou pozornosti k té věci zásluhu, jež by někdy ani nemohla být doceněna.

Lidové noviny 17. 3.

JEDINÝ GOETHE

Goethe básník. Goethe přírodovědec. Goethe dramatik. Goethe dvorní rada. Goethe kreslíř. Goethe myslitel. Goethe archeolog. Goethe světoobčan. Goethe romantik. Goethe klasik. Goethe člověk. Tolik se toho v těchto dnech napíše o každém jednotlivém z těchto Goethů, že je snad na místě připomenout si jeden zvláštní a podstatný fakt: že to vše byl jenom jeden Goethe. Bylo by stačilo pro věčnost, kdyby Goethe byl jenom básníkem; ale nebylo by to stačilo Goethovi. Výmarský všeuměl nebyl první ani poslední, ale zajisté nejkrásnější příklad vzácného lidského typu, člověka všestranného, činně žijícího všemi zájmy a nadaného univerzálním duchem. All round muž ve sféře intelektuální. Duch plně rozvinutý. Celý člověk mezi milióny lidí kusých. Nejenom Faust je věčný, není věčný jen Werther, není věčná jen krása básní dokonalých a jakoby božských; věčný a věčně aktuální je i ten neomezený duchovní typus goethovský, to plné a celé lidství, jemuž nebyla cizí žádná z vysokých metod lidské kulturní tvorby. Čím neodbytněji nátlak doby ohrožuje naše duše jednostranností, omezenou specializací a strohým profesionalismem, tím mocněji a skoro mytičtěji září ideál univerzálního člověka, ztělesněný Goethem. Bylo by příliš málo, aby jenom tento den byl ve znamení velkého Výmařana; veď nás, dnešní i budoucí, duch Goethův do lepšího a neomezenějšího světa kulturní syntézy.

Lidové noviny 22. 3.

JAK JSEM K TOMU PŘIŠEL

Přednáška pro rádio

Když mně bylo uloženo, abych něco řekl o své literatuře, napadla mě především otázka: jak jsem vlastně k tomu přišel, že jsem se stal spisovatelem. Tatínek, sám lékař, mne od malička navykal na myšlenku, že budu lékařem; já sám po několika jiných plánech (například jít za konduktéra) jsem také počítal s tím, že budu doktorovat. Nechci svalovat na jiné odpovědnost za to, že se můj život nakonec obrátil jiným směrem; ale upřímně řečeno, největší vinu na tom má domov a rodina.

Předně tu byl tatínek, venkovský doktor a krom toho pěkný příklad někdejší – dnes už velmi nečasové – generace buditelů. Byl veliký čtenář; od dětství nás zásobil knížkami, což nám nijak nevadilo, abychom víceméně potají nepročítali jeho celou knihovnu od Havlíčka a Nerudy po Soudní lékařství. Mimoto náš starý pán dělal politiku, řečnil na táborech lidu, přednášel dělníkům, předsedal místním ochotníkům a byl okresním básníkem; ještě dnes ho vidím, jak po večerech v tichu ordinace vonící karbolem skládal slavnostní proslovy a pak je pohnutým hlasem předčítal rodině. Protože byl veliký a silný, napodobili jsme ho my kluci s nadšením; už od nějakých osmi let jsme skládali veršované vinše a jinou toho druhu příležitostnou poezii. Rád to viděl a povzbuzoval nás. Tehdy – bylo to v době kolem Národopisné výstavy – zapisovala naše maminka národní písně, pohádky a pověsti; to k nám chodili dědové a tetky z toho kouta světa kolem Babiččina údolí a zpívali a vypravovali nad hrncem curifindy, zatímco tatínek sbíral lidové výšivky, truhly a keramiku a starožitnosti; bral to od lidí místo honoráře – ledacos je z toho v Národopisném muzeu; také snad mamčin fascikl národních písní a pohádek tam někde zůstal.

A pak jsme měli babičku, paní mlynářku z Hronova, zbožnou, moudrou a přitom veselou jako skřítek, plnou písniček, úsloví, pořekadel a lidového humoru; byla živým ztělesněním lidového ducha i jazyka našeho kraje. Čím déle píše a pracuji v našem jazyce, tím více si uvědomuji, co všechno mám po ní a co jsem se od ní naučil a učím se podnes.

Maminka byla v rodině živel romantický; byla planoucí, prudce citová, nadaná a naprosto nevěcná: zamlada zpívala romantické písně a dobře psala. Po ní je ten kus romantiky a jakési té fantastičnosti, bez níž by asi má literatura vypadala v mnohém jinak.

Tatínek byl – krom toho buditelského humanismu – typický duch takzvaného vědeckého století: byl přírodovědecký materialista, věčně zaujatý záhadami přírody; zajímala ho prehistorie a dějiny, filozofie i přírodopis, řád vývoje i tajemství neznámých krajů; jeho knihovna bylo laické kompendium všemožných nauk, a ve všech tak trochu diletoval. Krom toho zahradničil a tesařil, včelařil a rouboval růže, kreslil obrazy a staral se o záležitosti obecní. Byl všestranný a prostý, naprosto objektivní a plně obrácený ke všem věcem tohoto světa; nikdy se nepáral se svým já, žil v tom, co dělal, a byl dobrým lékařem. Jsem si vědom toho, jak mnoho z toho, co dělám a jak to dělám, je dědictví po něm.

K tomu už v dětství přistoupil vášnivý hudební svět mé sestry a malířská objektivnost mého bratra. A pak prostředí dané tatínkovým povoláním: svět bolesti, putování po chalupách chudáků a šerých pokojích milionářů; maloměstské prostředí malých řemeslníků a kramářů, chudobince a fabrik, dělníků, duchařů a starosvětských chalupníků; prostředí selských Němců

z jazykového pomezí a radikálního, továrního městečka českého; jako na dlani krajní kontrasty sociální i národní; zdá se mi, že i z toho všeho jsem si něco odnesl.

Já vím, to je jen část toho, co jsem nasbíral a hledím dál nabrat v životě; ale myslím, že je to grunt, a nemohu to, co jsem kdy napsal, vysvětlit sám sobě ničím lépe než právě tím gruntem. A když tak na to myslím, zdá se mi, že jsem se ani tak docela nezpronevěřil tomu povolání, ke kterému mne rodinné prostředí určovalo. Že svým způsobem, pokud to dovedu, se také pokouším doktorovat, hojit lidi, pomáhat jim v jejich bolesti. Nejsem chirurg, ale spíš internista, jako bývají venkovští praktikové; tady dávám kapky a tady obklad, jak už to denní praxe s sebou nese, – a rád bych také já byl doktorem dobrým, který pomáhá.

Lumír 16. 4.

O NÁRODNÍ DISKOTÉKU

Podle chystaného tiskového zákona jsou do tiskovin zařaděny i gramofonové desky; to dalo podnět k úvahám, že by se potom měly odvádět povinné „výtisky“ gramofonových desek některé státní knihovně, tak jako se děje u jiného tisku.

Ta možnost soustředit doma ražené gramofonové desky v nějaké státní diskotéce nám uvádí na mysl projekt uměleckého výboru při Společnosti národů: aby každý stát soustředil a uchoval v nějaké národní diskotéce cenné desky obsahující jednak národní folklór, jednak vynikající díla domácích skladatelů nebo výkonných umělců a uměleckých souborů, pokud jsou nahrána na gramofonových deskách. Tak by vznikl skutečný archív národní hudby v autentickém a vrcholném provedení, archív sloužící k mezinárodní propagaci domácího umění, k rozšiřování rádiem, k vědeckému studiu atd. – věc jistě žádoucí. Je možno, že výbor znalců při Společnosti národů dosáhne mezinárodního přijetí tohoto plánu: pak budeme i my povinni zřídit národní diskotéku. Nebylo by dobře použít nového tiskového zákona k tomu, aby se z povinných exemplářů gramofonových desek počala už teď zřizovat ta budoucí národní diskotéka, pokud nejsou matrice vytlučeny a materiál rozbit? Potom by opatřování starších desek bylo příliš nesnadné – a drahé. Dnes lze udělat začátek prostě jasným ustanovením, že se i na gramofonové desky u nás ražené vztahuje předpis o povinných výtiscích. Prozatímní archivování a katalogizování československých desek by jistě nebylo tak těžkým technickým problémem; a byli bychom z prvních, kdo by začali zakládat státní hudební archív mechanické hudby, k němuž se dříve nebo později nevyhnutelně dojde všude.

Lidové noviny 2. 5.

PANÍ FELICINKA

Připíšme černý křížek na den nedělní: Už nebude nedělních čajů u paní Lauermannové, uzavírá se kousek historie společenské a literární; zavírá se nejstarší literární salón pražský, jemuž mezi starodávným vykládaným nábytkem, obrázky od Chittussiho a víceméně mladými tvářemi předsedala paní Felix Téver, paní Felicinka, jak se jí říkalo s impertinencí trochu synovskou a dceřinou. Ta vzácná a moudrá bábuška byla tak trochu měšťanským protějškem k babičce ze Starého bělidla: už tím, jak pěkně a jasně dovedla zestárnout, už tím, jak pořád měla kapsář svého srdce plný jablíček a ořechů pro ty mladší, už tím, že tak štědře rozdávala sympatie, zájem a humor světu, který těm starým odrůstá, že byla tak požehnaně živa a tak moudře ráda mezi lidmi v letech, kdy jiní se uzavírají do osiřelosti věku. Byla ze vzácných u nás literárních osobností, kterými ztratil více život než literatura, po kterých zůstane bolestná mezera přervaného styku s moudrým osobním životem a ušlechtilou společenskou tradicí. Bude nám chybět člověk, v němž humor a životní zkušenost, blahovůle i bručivost, statečnost a dobráctví, něco z intelektuálního mužáctví a přemnoho ze širokého srdce skládalo osobnost velkorysou a důvěrnou. Ohlížíme se po ní s tesklivým citátem, k němuž nemáme často příležitost: Šťastná to žena!

Lidové noviny 17. 6.

* * *

FRANCOUZSKÉ ZAHRADY, STARÉ I MODERNÍ, PŘInáší v bohatě ilustrovaném čísle francouzský obrázkový časopis L'Illustration. Kdo se zajímá o zahradní architekturu, najde v tomto sešitě mnoho poučení i mnoho radosti, zvláště z krásných fotografií a reprodukcí zahrad staré, klasické školy francouzské. Daleko méně uspokojí dnešního zahradníka moderní zahrady francouzské. Dílem se přidržují starého stylu barokních stříhaných zahrad s květinovými ornamentálními koberci, rondely, stříhanými loubími a fontánami, dílem – pokud se pokoušejí o řešení méně tradiční – nedovedou se vymanit ze zakletí dekorativního a geometrického zahradničení. Kupodivu zůstala Francie kdesi mimo vývoj soudobého zahradnictví; uchází jí kouzlo dnešní přírodní zahrady s jejím nekonečně vděčným rostlinným materiálem, nevžila se tu poetická a přitom tak praktická a nenáročná zahrada, již nás naučilo zahradnictví anglické. Jen jihofrancouzské zahrady díky klimatu kypí vegetací tolik, že nespoutaný lyrismus přírody přerůstá ono trochu malicherné dekoratérství francouzských zahradních architektů. Ale už samo srovnání různých zahradních slohů je podnětné a poučné.

BOHEMIKA V AMERICE

Jako soukromý, bibliofilský vypravený tisk vyšel právě (bez udání místa) vzorný překlad Rodericka A. Ginsburga Vrchlického Satanely, s předmluvou J. J. Reichmana a kresbami J. V. Brožka. Překladatel v úvodním slově se téměř omlouvá, že si zvolil Satanelu téměř podvědomě, ze staré záliby, ač si je vědom, že znalci Vrchlického by mu navrhli básně snad vyšší hodnoty a typičtější platnosti. Té omluvy není třeba: angličtina je ve zvláštní míře romantický jazyk, je řečí pro sny a fikce; v ní tato menší Vrchlického báseň zní tak přirozeně a kouzelně, jako by ani nebyla převodem. Pan Ginsburg, bakalář chicagské univerzity, dokončuje překlad Máchova Máje; bude-li ho provázet stejný zdar jako při tlumočení z Vrchlického, můžeme se na jeho další dílo jen těšit.

Lidové noviny 25. 6.

HOLANDSKÉ STAVEBNICTVÍ

V knihovně Stylu vydal J. Polášek obsažnou a bohatě ilustrovanou studii o holandském stavebnictví. Třebaže v ní přihlíží jen k modernímu urbanismu, neuchází mu historický základ bytové techniky v Holandsku, kde se bydlení po staletí souvisle, bez velkého sociálního vybočení nahoru nebo dolů, racionálně zdokonaluje. Proto holandské stavebnictví dělnických i vilových čtvrtí je v mnohém ohledu nejlepší školou pro moderní architekty a urbanisty. Polášková studie poučí technika hojným materiálem půdorysů i řezů a pěknými fotografiemi; ty potěší a poučí i laika, který si uvědomuje, že bytové otázky jsou a zůstanou ještě dlouho jednou z nejpřednějších sociálních a kulturních starostí.

Lidové noviny 25. 6.

ODPOVĚĎ VILHJALMURU STEFANSSONVI

Drahý pane,

je mi líto, že nemohu panu Stefanssonovi ponechat, aby se radoval ze své důmyslné teorie. Vskutku jsem nenapsal Welzlovu knihu Třicet let na zlatém severu. Dokonce jsem k ní nenapsal ani předmluvu. Napsal jsem o ní jen recenzi do českých novin, protože se mi kniha líbila svou naivitou a malebností; tuto recenzi bez mého vědomí otiskl anglický překladatel

(nebo nakladatel) jako předmluvu k anglickému vydání. Nemám proti tomu námitek, protože považuji Welzlovu knihu za dobrou četbu. Nemohu posoudit, je-li správná v detailech; na mou čest nevím, žijí-li na Novosibiřských ostrovech Eskymáci, a až do této doby jsem neměl zvláštního zájmu o to, ve kterém věku dozrávají eskymácké dívky. Zajímala mne hlavně živá osobnost, která se rýsuje v příbězích Zlatého severu, ta postava tlustého kramáře, dětinného a chytrého zároveň, toho dobrodružného bon enfant, který se čile a počestně ohání ve tvrdé Arktidě.

Žije skutečně Jan Welzl? Drahý pane, pokud vím, žije; nikdy jsem ho nepotkal, ale máme na to svědky tak spolehlivé, jako je prezident Masaryk, který ho viděl; jako je celé městečko Zábřeh, kde Welzl nedávno po delší dobu žil; jako jsou dva žurnalisté, pan Valenta a pan Golombek, kteří podle jeho vyprávění napsali onu spornou knihu. Jan Welzl ji sám nepsal. Svého času poslal jakési zápisky našemu už zesnulému básníku Těsnohlídkovi. Ten polo věřil, polo nevěřil deníku neznámého dobrodruha, a něco z něho upravil pro tisk. Po jeho smrti se náš arktický tulák vrátil do vlasti a v Zábřehu ho vyhledali oni dva novináři v naději, že snad z jeho vypravování bude zajímavá reportáž pro noviny. Nu, a byla z toho celá kniha. Ba dokonce byla z toho ještě jedna humorná kniha, ve které oba reportéři vypravují o svých potížích, jak vysoukat z pana Welzla příběh jeho života. I ta knížka, drahý pane, stojí za přečtení, neboť je v ní živý člověk.

Znám oba tlumočníky Welzlovy historie: jeden z nich je básník, oba jsou novináři zvyklí protokolovat, co jest. Nemám nejmenší pochyby o jejich spolehlivosti. Nevylučuji, že sama transkripce ústního vyprávění může při nejlepší vůli tu a tam vést k nedorozumění nebo omylu. S touto výhradou se domnívám, že za celou knihu je odpovědný skutečný Jan Welzl, toho času opět někde v Arktidě. Prosím pány odborníky, aby omluvili jeho nepřesnosti; je to neučený muž a obávám se, že nestudoval vědeckou literaturu o polárních krajích; byl tam jenom.

V jedné věci ovšem má teorie p. Stefanssona něco do sebe. Čtu někdy tlusté cestopisy badatelů; většinou by skutečně stály za gigantický šprým, jaký bohužel není dosud napsán. Ti páni mívají měřicí nástroje, dobré pušky, vědecké znalosti a často i statečné srdce; ale chybí jim obyčejně jen jedna věc, oči. A kousek imaginace, které je potřebí k vidění. Do jisté míry Welzlova kniha dává šňupku autoritám v arktickém badání, ale nečiní to naschvál. Pan Welzl neví, jak se má psát o polárních zemích; následkem toho o nich psal nebo mluvil jako obyčejný a živý člověk. Snad někdy i lhal jako obyčejný a živý člověk. Snad není všechno pravda ani v Kolébce hlubin, ale je to dobrá kniha. To mohu posoudit, ale na to jste se mne už, drahý pane, neptal.

GERHART HAUPTMANN V PRAZE

Krásná goethovská hlava s vlající bílou hřívou, převysoké čelo nad naivníma a světlýma očima; vysoký kmet v staromódním dlouhém kabátě – na první pohled Altmeister našich dnů. Sedí v čele stolu, u kterého se sešlo na šedesát spisovatelů. Češi, Němci, Francouzové, Rusové. Po obědě obligátní proslovy. Vstává Otokar Fischer, germanista a básník, a počíná mluvit. Ale to, co říká, není už tak obligátní. Oslovuje velkého Slezana, jehož svět skřítků a tkalců, sklářů a vizionářů je týž po obou stranách Krkonoš; oslovuje básníka, jenž svým „bláznem v Kristu“ Quintem vstupuje do šlépějí českých bratří; jsme si blízcí, praví, tím, co nás dělí. Gerhart Hauptmann se vztyčuje ve své celé výši. Má v kapse napsanou řeč, řeč spisovatele k spisovatelům, ale nechá ji tam a místo ní mluví jen několik vět. Ne o literatuře, ale o národech, kteří si mohou a mají rozumět. Několik vět o díle míru, o barbarství národní nenávisti. Prý poprvé v životě (řekli pak jeho přátelé) pronesl Gerhart Hauptmann řeč nepřipravenou a řeč téměř politickou. Je pěkné, že ji řekl právě v Praze, že jí snad vyslovil něco, co Praha, „svaté město“, jak ji jednou nazval, šeptá pozorným uším.

Lidové noviny 19. 10.

OTEVŘENÁ ODPOVĚĎ NA OTEVŘENÝ DOPIS UHERSKÉHO INTELEKTUÁLA V PESTER LLOYDU

Vážený pane,

adresujete mi otevřený dopis, ve kterém si stěžujete, že – sotva byly uvolněny cenzurní překážky, jež bránily přístupu maďarské literatury na Slovensko, – nemohou zásilky maďarských knih překročit celní hranice naší republiky pro valutní potíže. Žádáte, aby českoslovenští spisovatelé se ujali exteritoriálních práv ducha proti byrokracii, která považuje knihy stejně za pouhé zboží jako kukuřici nebo kanafas. Protestujete proti tomu, aby literatura byla hodnocena jako obchodní artikl, jehož vývoz nebo dovoz musí být kompenzován jabloneckým sklem nebo rumburskými věbami. Žádáte, abychom vám pomohli „stavěti mosty k příští evropské kulturní vzájemnosti“.

Priznávám se, že by mi bylo těžko brát do ochrany naši byrokracii a byrokracii vůbec. Pokud vím, nejste vy, uherští intelektuálové, jediní, kdo si právem stěžují na valutní bariéry

postavené mezi národy a státy. Mám sám potíže, chci-li dostat německou nebo francouzskou knížku; naši Němci si důvodně stěžují na znesnadněný dovoz německé literatury; a mnozí ujišťují, že to je ještě horší s dovozem strojů, chemikálií, textilu a já nevím čeho ještě. Promiňte, že připomínám hodnoty tak málo literární; i když mi velmi leží na srdci díla spisovatelů, myslím, že v dnešní evropské mizérii jsme povinni myslet také na práci dělníků a zemědělců. Ani Evropa, ani lidská kultura nebudou spaseny tím, kdyby knížky směly přeletovat hranice volně jako boží ptáčekové, zatímco ostatní lidská práce zůstane uvězněna ve valutní a politické izolaci. Prosím, nezjednodušujme si nesmyslný stav dnešní Evropy!

Zdá se mi, že to není tak jednoduché ani s odpovědností za tento stav a za jeho kulturní stíny. Považujete za neosvícené, že dovoz maďarské literatury má být kompenzován dejme tomu exportem jabloneckých tretek. Ale stejně neosvícené je kompenzovat dovoz jabloneckých tretek raději vývozem špeku než maďarské literatury; tuto stránku věci by si maďarští intelektuálové museli vyřídit se svými úřady. Hospodářská sekatura, která dolehla na dnešní svět, je totiž vzájemná; vzájemná je neochota a nedůvěra, vzájemná je i nouze. Považuji za slušné a spravedlivé, aby byl ukojen kulturní hlad těch, kdo chtějí číst Kosztolányiho nebo Herczega; ale považuji za stejně spravedlivé a slušné, aby měl práci rumburský tkadlec nebo jablonecký sklář. Nepovažoval bych za nic nízkého, kdyby básně Petöfiho byly vyměněny za kus práce podkarpatských dřevorubců. V tom se, pánové, poněkud rozcházíme; ale mohli bychom se sejít v názoru, že víc ochoty a důvěry, víc vzájemnosti kulturní i hmotné by krajně prospělo oběma stranám. Nechte byrokratům, ať si to zformulují v termínech kompenzací, smluv, vývozních povolení nebo já nevím čeho; ale zvýšit tu ochotu a důvěru – to, vážení přátelé, je do jisté míry i ve vašich rukou, neboť můžete mít vliv na veřejné mínění u vás doma.

Pravíte, že to, oč usilujete, není „vysoká“ politika, která prý je v Evropě víc a víc rejdištěm všeho sprostého. Dovolte mi říci: to právě je chyba. Bylo by na místě, abyste se právě naopak pokoušeli dělat vysokou politiku. Chcete-li, aby se něco v dnešní Evropě napravilo, začněte dělat doma vysokou a evropskou politiku. Ne v úřadech, ale v národě, v tisku, ve výchově, ve veřejném mínění. Pak bychom se opravdu mohli sejít na velmi mnohých společných úkolech; pak byste i vy mohli pomáhat nám a druhým stavět mosty ke kulturní vzájemnosti Evropy, a snad i budovat víc než mosty. Vzájemnost není jen věcí celních hranic, nýbrž záležitostí míru, spolupráce a vnitřního společenství. Čeští spisovatelé nebudou váhat ujmout se maďarské literatury, jako to už učinili nejednou; ale otvírajíce cestu knize, rádi by tím otvírali cestu také duchovním hodnotám dobré vůle, součinnosti a důvěry.

Lidové noviny 23. 10.

GALSWORTHY A NOBELOVA CENA

Ne pokaždé se poštěstí Nobelově ceně, aby dopadla tak jaksi samozřejmě, jako by se ani nedalo jinak čekat. Letos se čtenář podiví: Copak John Galsworthy ji nedostal už dávno? Udělilo mu ji dlouhá léta letoucí před tímto formálním uznáním mezinárodní čtenářstvo; i u nás je z autorů nejvíce čtených, jak ukázala před několika lety čtenářská anketa Lidových novin. Jistě Galsworthy není duch, který byrazil nové cesty; ale je z duchů zamyšlených a pomalých, kteří se ohlížejí na cestu vykonanou předcházejícími generacemi s pozorností a tak trochu i s lítostí. Zvláštní poezie jeho velké Ságy Forsythů je právě v tom, že zhodnocuje život dnes už nenávratně ztracený, život občanských budovatelů, svět viktoriánské buržoazie vzestupující k patricijství a s ním umírající. Stesk nad oním zapadajícím světem obestírá dílo Galsworthyovo jemným kouzlem podzimkovým. Byť jeho dílo bylo sebeangličtější, je pomníkem oné generace otců všude, kde nachází svoje čtenáře. Může se říci: John Galsworthy se zasloužil o dnešní svět, neboť mu něžným smutkem připomněl svět dnes už zapadlý.

Lidové noviny 11. 11.

* * *

PODNIK, JEŽ LZE MAĎARŮM ZÁVIDĚT, JSOU MONUMENTA Hungariae ethnologica ac ethnografica, vydávané uherskou Akademií věd. Dosud vyšly dva sešity, vydané (také) v angličtině: Trans-Danubian Mirror-Cases (Zadunajské zrcadlové skřínky) s textem László Madarassyho a Tiszafüred Pottery (Keramika z Tiszafüredu) s textem od Károly Viskiho. Oba sešity obsahují překrásný materiál barevných i černých reprodukcí; právě tím, že jejich téma je poměrně vysoce specializováno, lze na nich ukázat folkloristický ráz kraje výrazněji než v dílech kompendiálních. Maďarské lidové umění má opravdu svůj charakter; je v něm cítit souvislost s lidovým uměním slovenským i podkarpatským, ale tu si musíme s lítostí říci, že tento náš folkloristický materiál se dlouho ještě nedočká toho zhodnocení, na něž se nyní odvažuje pešťská Akademie.

Lidové noviny 16. 11.

SPISOVNÁ ČEŠTINA A JAZYKOVÁ KULTURA

Sborník, který pod uvedeným titulkem vydal Pražský lingvistický kroužek, má už tu velikou zásluhu, že oživil zájem o spisovnou češtinu; ten zvýšený zájem bylo vidět i v čtenářské anketě Lidových novin. Pro nás, spisovatele, je to problém věčně živý a přímo životní; doufám, že nezůstaneme pozadu za lingvisty a přijdeme se svou troškou do mlýna. Tady jsou dvě takové trošky, které se mi nejvíce vnucovaly při četbě sborníku.

* * *

Předně díky za to, že norma spisovného jazyka už není hledána jen v češtině historické a v řeči lidové, nýbrž i v současném písemnictví. Dosud není zhodnocen rychlý vývoj spisovné češtiny za posledních řekněme třicet let; i čeština devadesátých let už nám připadá skoro antikvovaná. Před našima očima se děje intenzivní vývoj jazyka; ten živý proces překypuje nutně přes normy doložené v historické literatuře a lidovém úzu. Lingvisté nemohou trvale přezírat, že řeč se stále mění životem a užitím; materiál, který mají zkoumat, je živý a svrchovaně přítomný. Současná literatura zčásti přetváří živý jazyk, zčásti jej zrcadlí: hic Rhodus pro moderní lingvistiku.

Ale z hlediska spisovatele vypadá věc, myslím, poněkud jinak. Co je, co má být jazykovou normou pro spisovatele. Tady nelze jen tak prostě říci, že soudobý spisovný jazyk. Dáte-li na to pozor, shledáte, že každý spisovatel má svou vlastní spisovnou češtinu, svůj slovník, svou syntaxi, svou intonaci. Ale každý spisovatel, pokud své řemeslo koná vážně a zbožně, pracuje pořád na své řeči, chce ji zdokonalit a očistit; trápí se svou jazykovou nedostatečností a zápasí s andělem národního jazyka, aby mu poželhal. Páni lingvisté, kde je norma pro tvořícího spisovatele, který si uvědomuje svou odpovědnost vůči národnímu jazyku? Nepomohou mu příklady ani příkazy, nestačí mu napodobit nebo poslouchat; ale potřebuje vyrůstat z mateční půdy nebo stavět svou stylovou architekturu na pevných základech. Jako nemůže obstát filozofie bez noetiky, nemůže se jazykové tvoření obejít bez jistých, skoro absolutních jazykových jistot. Ty nám nedá běžný úzus. Jeden je bude hledat v historii jazyka; druhý v lidové řeči; třetí v literární tradici; ve všech případech budeme hledat ducha řeči tam, kde puristé často hnidopišsky se pídí po slovíčkách, ale oblast budeme mít s nimi společnou a velmi často se od nich s povděkem poučíme, neboť, hledte, spisovatel nemůže opovrhovat ani tím slovíčkem.

* * *

Vděční musíme být pracím Lingvistického kroužku za rozpoznání, že není jen jedna spisovná řeč, že jiné vnitřní zákony řídí pojmově přesnou řeč vědeckou, „automatizovaný“ jazyk úřední (namnoze i novinářský) a řeč básnickou, jež mezi těmi druhými má účel být řečí neotřelou, bezprostřední, „aktualizovanou“. Je to metodicky plodné rozlišení pro lingvistiku, ale i pro estetiku básnictví. To přece je věčný a hlavní úkol poezie: vracet jazyku jeho výrazovou svěžest a obsahovou plnost, vrátit těm ošoupaným hracím známkám, kterým se říká slova, rosný pel novosti a původnosti, učinit je „herrlich wie am ersten Tag“. Ale tento plodný poznatek zaráží ve formulaci sborníku, podle něhož tato aktualizace v básnickém jazyce je samoúčelná; prý jde v ní o „neočekávanost, neobvyklost a jedinečnost“; jeví se jako deformace tvořená „zpravidla neobvykle, se značným násilím na jazyce po stránce tvarové i významové“. „Má-li básnictví dostát ve svém jazykovém úkolu, nesmí se bát žádného experimentu, žádné deformace spisovné normy, osvětlí-li se jimi řeč z takové stránky, z jaké nebyla dosud viděna.“

Řekl bych, že v této formulaci lingvistická teorie se poroučí a dělá místo programové estetice nebo apologii jedné soudobé básnické skupiny. „Neočekávanost, neobvyklost a jedinečnost“ je jen jedna metoda aktualizace básnického jazyka; řekl bych dokonce, metoda poněkud snadná, hravá a libovolná. Nijak ji neodmítám; ale skláním se s úctou před jazykovým tvořením, kterému nejde o samoúčelnou deformaci, nýbrž o vědomou spolupráci v duchu jazyka. Je možno stavět řeč na hlavu, aby se ukázala z takové stránky, z jaké nebyla dosud viděna; ale věřím, že lze ji stavět také na nohy, aby kráčela... například dopředu; nebo aby tančila... například v nějaké nově nalezené radosti. Deformace není pružnost: pružný je život, pružný je duch. Deformovat lze jen neživý materiál; ale řeč není básníkovi látkou, kterou libovolně stříhá, nýbrž obsahem, který prožívá. Je-li dovoleno deformovat řeč, je dovoleno deformovat i logiku i lidské vztahy i lidské nitro, pro něž teprve hledáme slova. Deformovat není objevovat. Možno jen pozdravit, že dnešním lingvistům už není historický jazyk ani lidová mluva hotovým ideálem nebo strohou normou spisovné řeči; ale bylo by metodickým a filozofickým nedopatřením upírat tím vývoji spisovné řeči cosi jako cílové zaměření. Jazykově tvořit znamená usilovat o jazykový ideál, o nějaké duchovní vítězství; tady jsou ve hře hodnoty mravní a duchovní, které se nemohou stavět na tříšť svévolných a samoúčelných deformací.

Lidové noviny 4. 12.

JENŐ DE HUBAY

Světový houslista, doktor, profesor, skladatel a člen panské sněmovny v Pešti: zajisté velmož mezi hudebníky, jakých nemnoho. Byl teď v Praze na koncertě svých skladeb, které sám dirigoval a kde hrál teplé sólo houslové. Mnozí z vás ten koncert slyšeli v neděli ve svém rádiu; zde máte siluetu umělce, kterému jste naslouchali. Pěkný bělovlasý a bělovousý pán, neobyčejně přívětivé tváře; je rozjařen Prahou, pře se, že Vltava je stejně krásná jako Dunaj, velebí „Turčanskou zahrádku“, kde žije každé léto na svém druhdy révayovském sídle. Uprostřed samé chvály zvažní a povídá: „Jak to, že čeští dirigenti tak dobře chápou maďarskou hudbu, jak to, že my Maďaři tak dobře rozumíme české hudbě? My hudebníci si podáváme ruce přes hranice, proč by to nešlo i v jiných věcech?“ A Jenő Hubay se rozechřívá pro sblížení dvou zemí, které má rád; nemluví o politice, ale o kulturní izolaci, která tísní duchy této části Evropy. V tu chvíli se slavný muzikant mění v kulturního vyslance své země; snad ještě více se jím cítil, když pak večer vysílal svým posluchačům drsný a vřelý zpěv svých houslí. Přejeme vlídnému umělci, aby i doma mohl opakovat: Proč by to mezi námi a druhými nešlo jinak a líp?

Lidové noviny 13. 12.

Z LITERATURY CESTOPISNÉ

Česká literatura cestopisná není příliš rozsáhlá. V posledním roce můžeme v ní zaznamenat větší rozpětí; sejde-li se nám na stole kniha o Trinidadu, o rovníkové Africe a severní Africe, je to úkaz u nás dost neobvyklý.

Největší a nejcennější dílo z těch tří je prof. dr. Karla Domina pokračování jeho Dvacet tisíc mil po souši a po moři, silný svazek s titulem Země kolibříků, věnovaný ostrovu Trinidadu. (Vyd. J. Otto.) Prof. Domin je jako cestovatel dokonalý typ popularizujícího učence. I když jeho cesty ho vedou za studiem botanickým, cestuje, řekl bych, vzdělaně a poučeně; zajímají ho dějiny té země, kterou projíždí, její geologie i hospodářství, její populace i její malebnost; o všem tom rád a živým slovem poučí i své čtenáře, snaží se, aby opravdu se seznámili s tím dalekým krajem, o kterém čtou; horlivě fotografuje, připojuje mapky a statistiky, zkrátka pro něho je cestování vehiklem všestranné erudice vlastní i sdělované. Jeho srdce botanikovo se ovšem rozechřeje, jakmile se rozhovoří o vegetaci; tady rozdává z vlastní hojnosti, ale zároveň pěkně ukazuje myšlenkové cesty dnešní botaniky; pro něho, pro moderního učence, je krok od botaniky k hospodářství, k problémům zemědělské

kultury, k praktickým otázkám hospodářské úrovně a vyhlídek do budoucna. V tom ohledu jsou jeho cesty podnětným zkoumáním a otvírají výhledy, kterých u cestovatelů obyčejně nenalzááme.

Víc fejetonistická je kniha Vojtěcha Lva Země zahalených žen (vyd. Ant. Svěcený), kterou autor nazývá „cestopisná reportáž z Maroka“. Autor si pozorně všímá všeho, co potkává, ale zvláště ho láká právě ten závoj na tváři žen, právě ten utajený život zotročeného orientálního ženství. Obávám se, že tady se už nedá říci mnoho nového. Nejpoutavější části knihy Vojtěcha Lva jsou v něčem docela jiném: v poznámkách o francouzské kolonizaci, o státnictví a „bejovské politice“ maršála Lyauteye. V tom s povděkem uznáme bystré postřehy cestujícího žurnalisty.

Opět docela jiný, primitivní druh cestopisu je Františka Paula V rovníkové Africe. (Vyd. Orbis.) Této nejméně oběhané zemi dostalo se vylíčení, které se nejvíc pohybuje ve vyježděných kolejích globetrotterství. František Paul nebyl turista, žil opravdu v krajích kolem Kilimandžára jako hospodářský a misijní úředník; ale jeho cestopis není o mnoho více než kronika o tom, kde byl, kam šel potom a co ulovil. Jeho prostý a upřímný cestopis nese ještě známky starého a kulturně málo zajímavého cestovatelství, které se nevyšinulo podstatně nad pouhé lovectví. Jen mimochodem utrousí poznatky skutečně cenné, ze kterých si čtenář může konstruovat tvář a povahu rovníkového kraje a života.

Lidové noviny 14. 12.

1933

ANESTHESIS

Ve své utopii *The Brave New World* nám vedle jiných luzných vyhlídek líčí Aldous Huxley, jak to bude mít budoucí lidstvo snadné s pozemskými starostmi: spolkně se prostě pilulka úředně dodávaného preparátu „somy“, jež okamžitě opatří zkormoučené duši zapomenutí. Přiznám se, že když jsem toto četl, styděl jsem se za tu budoucnost a rozhostilo se ve mně cosi jako vděčnost za to, že žiju v pradávne, primitivní a hrdinné přítomnosti.

* * *

Ale kdyby se nějaký lidský tvor z pravěku ne příliš odlehlého přišel podívat na nás, měl by možná podobný pocit. Snad by shledal, že odvěká lidská potřeba odpoutání a zapomenutí už nedochází svého úkoje jen výjimečně, nýbrž stala se prostě denní potřebou. Rádio, film, sport, lehká literatura a divadlo – vždyť to jsou vlastně také jenom drogy, které lidé berou, aby zapomněli na tíhu a starost života. Snad by takový návštěvník z minulých dob na první pohled nepostřehl, že největší spotřeba těchto prostředků se nenalézá právě tam, kde se té tíhy nese nejvíc; snad by se proto domníval, že se dnešní lidé vcelku něčím tuze a vytrvale žerou, když tak horlivě hledají únik ze své vlastní tísně. Teprve ponenáhlu by na to kápl, že obecenstvo, které konzumuje maximum těchto prostředků, neuniká nějaké trýzni nebo konfliktu, nýbrž něčemu jinému: prázdnotě a nudě. Že se lidé odpoutávají vlastně jen sami od sebe; že se pokoušejí zapomenout vlastně na svůj vlastní životní normál. A tu by se ten člověk z minulých časů patrně zasmušil nad tím, co vidí.

* * *

Pokud máme doklady o minulých dobách (jako například o devatenáctém století), zdá se opravdu, že konzum těch kulturních anestetik se od těch časů nějak zmnohonásobil. Předně, rozumí se, nebylo tehdy tolik příležitosti; ale nesporně nebylo také té habituální potřeby. Když si vzpomínám na lidi, kteří obklopovali mé dětství, mám dojem, že se nesnažili zapomenout na svůj osobní život, naopak, že si ho byli náramně vědomi a trvali na něm až komicky důstojně a důležitě. Že neměli nutkání přenést se přes meze svého všedního života, ale zato dbali, aby své místo vyplnili důkladně a bytelně. Zdá se mi, že se vůbec nenudili; ale pokud vím, pořád něco dělali, a když odpočívali, požívali sebe samých, svého rozumu, své rodiny, svých přátel. Nehledali odpoutání, nýbrž připoutání. Člověk by řekl, že je nadobro saturovalo, že žijí, jak žijí a co dělají; i nebylo jim třeba úniku. Žili těžce, ale nějak sebevědoměji; své povolání nesli jako trvalou hodnotu, ne jako špinavou dřinu, na kterou je lépe zapomenout. Nechci je vynášet, ale zdá se, že byli šťastnější a prožili svůj život silněji a bděleji. Měli ze svého života víc, protože jim nebyl předmětem zapomenutí a odpoutání.

* * *

Co tam, to tam: nač o tom marně mluvit. Jde o to, je-li dnešní výroba hromadné anestézy biologicky a sociálně účelná. Nechceme zajisté kazit žádnou legraci a přejeme každému jeho potěšení; ale předně anestéze není žádný pravý špás: i k tomu, abychom se hluboce veselili, je třeba bdělosti. A za druhé: anestéze není léčením choroby, není řešením konfliktu, nevede

nikam dál. Biologicky lépe je cítit, že nás něco bolí, a kurýrovat to, pokud to umíme. Sociálně lépe je nezapomínat, kde nás tlačí bota, a myslet na to, jak ji zout nebo předělat. Kulturně lépe je neunikat své vlastní prázdnotě a hledět ji naplnit něčím kloudným.

Zvykne-li si člověk bavit se náhražkami života, ztrácí schopnost bavit se životem samotným. Žít je nudno; jděme do biásku. Pozorovat lidi je matoucí; pojdme pohlížet na jejich stíny. Stalo se potřebou odpočinout si od života, být vedle skutečnosti; v jádře je to kouření dýmčičky s opiem. Chodíme se dívat na zápasy; to nás zbavuje vnitřní nutnosti zápasit sami. Hledáme v novinách, co je nového; následkem toho už nemáme své vlastní oči pro to, co je nového ve vesmíru. Co všechno se vymyslelo jen proto, aby se nemuselo myslet! Říká se, že náboženství je opium pro lid; ale i politický chiliasmus, diktatura, demagogie jsou opiáty pro lid: zbavují jej odpovědnosti, osobní snahy a těžkého úkolu myslet a soudit.

* * *

Ale ne, žádného návratu není: není-li něco v pořádku, je jediný prostředek posvítit si na to. Například se jednou celým svým rozumem podívat na to, jak pitomá a nicotná je většina toho, co jsme si zvykli považovat za kratochvíli. Vzbouřit se proti ohlupování, které si kupujeme jako zábavu a zapomenutí. Shledat, že je to vlastně nedůstojné a že nás to ponižuje. Na to není třeba než obyčejného rozumu. Koneckonců víme skoro všichni, že to, čím zabíjíme svou nudu, je hloupé a věčně stejné; ale chováme se k tomu shovívavě a dáváme najevo, že jako neklademe větších nároků na pouhou kratochvíli. Ale řekněme si, že život přese vše je tuze cenná věc a že následkem toho i ta kratochvíle si zasluhuje trochy naší vážnosti. Bavme se cele, s vynaložením plného intelektu: shledáme potom, že k tomu je zapotřebí myslet, poznávat, kutit, s něčím se potýkat, něco tvořit – zkrátka být aktivně při věci; a přestat být pouhým obluzeným divákem.

Přítomnost 4. 1.

STARÝ MISTR

Dívat se na obrázky Alšovy, to se dělá jinak než u všech jiných obrazů. Jinde člověk se znalecky nakloněnou hlavou a jedním okem přimhouřeným nazírá na obraz z dálky a celkově; pak se podívá zblízka, jak je to děláno, a ještě jednou ustoupí, aby ocenil úhrnný dojem. Ale dívat se na Mikoláše Alše, to znamená strčit nos až k obrázku a celý si jej pročíst, aby nám nic neušlo; třeba je to žnečka, to se musím podívat na její šněrování („a pan farář se jí ptal, kdo tě, děvče, šněroval“), ty silné panenské ruce, a s jakou láskou hleděl starý mistr na prsty jejich

bosých nohou, a hele, tady v trávě sedí kobyłka, za vlnami klasů vyzírá cibulová báň věže, na nebi obláčky a skřivan, dole vlášení kořenů – co toho je, co toho chce dobrák Aleš vylíčit na tom drobném obrázku; vždyť je to kousek vesmíru od oblak až po to podzemní kořání; kousek vesmíru a celý mnohohlasý domov. A proto si Mikoláš Aleš tak liboval v těch skládaných obrázcích, kde z arabesky větví či kořání vykukují scény z přírodního, dětského a lidového života: je zima, kluk se zaťatými pěstmi se klouže po ledě, řezník zabíjí prase, voják na koni kluše zasněženou krajinou, tetky a děvčata přadou, v Betlémě se narodil Kristus Pán, tři králové s uzlíkem putují sněhem maloměstského rynečku, nad bílým a mrtvým krajem, nad palicemi vrb a řadami topolů krouží havrani: to vše patří k české zimě, k zimě našeho dětství a domova; to vše je na jednom listě, všecko chce kreslíř láskyplně připomenout v hovorné simultánnosti svých obrázků a ještě to vyložit lidovou písničkou, pořekadlem nebo pranostikou. V té miniaturní skladbě jeho kreseb je dojemná snaha říci vše, nic neopomenout, obsáhnout celý život, – pokud a jak se jeví dítěti; neboť dítě je objevitel domova.

Nebo je to jen jedna figura: dragoun, dítě, pocestný, a za ním celý svět. U Alše není pozadí jenom pozadím; mluví s sebou, hovoří, pomrkává důvěrně: Nepamatuješ se? Já jsem ta myslivna, ten ryneček, ta alej topolová, ten pokřivený Nepomuk, vzpomínáš si? Vše patří k sobě a vše žije svým osobním životem; svět je pln věcí a každá je o sobě důležitá, neboť na každé se zachytí milující pohled. Alšova kompozice není podřadování; je to harmonické soubytí, je to simultánní mnohost bezpečně sevřená rámem domova.

* * *

Ano, je to národní idyla: děti, lid, písnička, kraj. A hned vedle husitský hetman na netolickém koni, svatý Václav, turecké vojny, silný Bivoj, Poděbrad, šavlování, erby, pohanský pravěk a vlající korouhve. Vedle monumentálních fresek obrázky pro slabikář; vedle kalendářů heroický mýtus. Všecko má otec Aleš v jednom uzlíčku: národní idylu i národní epos, brouka v trávě i rytíře v seči, přírodu a dějiny, děti a krále, zvířátka a živly, přítomnost i pravěk; neboť to vše spolu zní, řekne-li se a cítí-li se domov. Toto je druhá veliká simultaneita, která k nám mluví z Alšova díla: přítomnost všeho, co nám znamená domov; domov, to je svět našeho dětství, příroda, lidi i havěť polní, píseň děvčete a moudrost babičky, práce mužů a písmáctví dědů, rodný kraj, mýtus, legendy a dějiny, lid a králové, požeňání míru a třesk zbraní. To vše musel Mikoláš Aleš kreslit, neboť chtěl cele nakreslit domov, ničeho nepomíjeje. Husitský hetman mu byl stejně kusem domova, jako kluk vytloukající pišťalku, jako motýl, jako roční počasí, jako čeření stébel. V té plnosti a celosti je Alšova klasičnost.

* * *

A v tom je i jeho příklad. Není a nemůže být národní umění bez takové celosti, která shrnuje nebe i zemi, přírodu i mýtus, věky i vteřiny, věci největší i nejdrobnější v jednu skutečnost danou k vidění a lásce. Tím je nám Aleš i Smetana, tím jsou nám hlasy národních básníků. Vše ostatní je jenom osobnost.

Lidové noviny 22. 1.

MÁME NĚJAKOU STÁTNÍ OPERU?

Čtenáři novin padne do oka nápis: Premiéra ve Státní opeře. Nejsa si jist, jde-li o Staatsoper ve Vídni nebo v Berlíně, čte čtenář dál, až zjistí, že ta premiéra byla na Národním divadle v Praze. Kde se vzal, který mudrc vymyslel název „Státní opera“? Národní divadlo zůstalo Národním divadlem, i když bylo převzato státem. Neměli jsme předtím žádnou Zemskou operu ani předtím Družstevní operu, ačkoliv provozovatelem divadla byla země a před zemí družstvo; vždycky to bylo jen Národní divadlo. Jméno Národního divadla znamená kus naší kulturní historie, a ví bůh kus čestný; to, že bylo vskutku dílem národním, že si je nevybudoval žádný stát, nýbrž národ z dobrovolně daných krejcárků, to nesmí nikdy být zapomenuto pod zbytečným názviskem Státní opery nebo Státní činohry. Máme Národní divadlo a Stavovské divadlo; až stát někdy postaví novou budovu, bude to Státní divadlo – ale do té doby je nevkusné a hloupé nevážit si toho kousku dějin uloženého ve jménech pražských divadel.

Lidové noviny 31. 1.

GRAMOFON OTVÍRÁ CELÝ SVĚT

Ten svět mám doma ve skříni; to tedy je velmi pohodlné, ale méně pohodlné bylo opatření si jej. Kdybyste například dostali chuť zahrát si doma na gramofonu desku s čínskou hudbou, musíte si pro tu desku jít do Číny; v Evropě se totiž vůbec nedostane koupit. Španělskou desku byste si museli objednat ve Španělsku; desky pro Jávu se většinou tisknou v Austrálii a tak dále. Z toho vidíte, že pořídit si sbírku víceméně exotických desek je složitý a svízelný podnik, skoro tak těžký jako objevovat neznámé končiny.

Cestovat se nemá příliš rychle; je dobře prodlet v cizí zemi, abychom jí přišli na chuť a pochopili aspoň něco z duše lidí a kraje. A právě tak cestujte zvolna i se svým gramofonem. Někdy vás ta hudba bude tahati za uši, ale přemýšlejte potom o podivné duši lidí, kterým je

požitkem to, co vám bude trýzní, a podivujte se bohaté složitosti světa, lidských ras a jejich zvláštních kultur.

Revue Ultraphon, leden-únor

AUTOR FORSYTHŮ UMŘEL

Byl to jemný a tichý muž ušlechtilé, poněkud kněžské tváře; velmi zdržlivý, velmi pozorný, jakoby opředěný samými ohledy k sobě a ke každému; každým coulem džentlmen, poslední bard a dokonalý představitel viktoriánského patricijství, té staré a propěstěné buržoazie, která překročila svůj vrchol a s elegickým steskem se ohlíží zpět na své silné, vladařské otce, potomky velkomožných dorsetských sedláků: to je sám Galsworthy i jeho dílo v jednom. Byl nesmírně podoběn svým knihám: týž stesk, táž trochu pasivní ušlechtilost, táž rezerva tichého a elegického pozorovatele věcí, jež míjejí, týž rezignovaný smutek byl napsán v jeho světlé a zjemnělé tváři jako na stránkách jeho pokojné a vzpomínavé Ságy. Ta Sága po nějakou dobu dobyla vzdělaného světa; dnes se i po ní ohlížíme jako po něčem tiše uplynulém; bože, to poslední zdřimnutí starého pana Forsytha, smrt starého rodinného psa, tichý odchod všelikých strýčků a tetiček, to vše se dotklo i našeho osudu, ale jako by to už bylo nějak dávno, v jakémsi jiném světě.

V posledních letech se zdálo, že ten stesk ve tváři Galsworthyho se prohlubuje. Slaven na mezinárodních kongresech spisovatelů, jichž byl uznanou hlavou, zdál se zapadati v osamělost, které si byl zřejmě vědom. Trpělivě a snáselivě přihlížel k hemžení rvavějších a hlasitějších generací; byl vlastně odsunut na čestný trůn své samoty. Když teprve dosahoval vrcholu svého vypravěčského umění, zajímal se svět už o jiné věci a problémy, než byla tichá elegie jeho Ságy; pro decentního a moudrého džentlmena to musilo být jako hejno opic hlučně povykujících nad jeho drahými problémy rodiny, lásky a životní důstojnosti. Všecko to, co chtěl ozářit zlatým sluncem své zralosti, šlo krátkou cestou k čertu. V době, kdy se u nás začal číst, byl v mladší Anglii už literární antikvitou, jakýmsi staropanenským a přežilým písemnictvím. Nezapomenu, jak jsem ho viděl posledně v Haagu: sám a sám uprostřed štěbetavých hloučků, z nichž k žádnému nenáležel. Bylo na něm přímo trýznivě vidět, co je to takzvaná sláva: je to strašná samota.

Je to zvláštní, jak svět divně hospodaří s duchovními hodnotami. Příroda ve své hojnosti má dost místa pro bílou labuť i pro černou vránu, pro jepici i pro stoletou želvu. Ale pro Galsworthyho už nebylo místa, jakmile se lidé rozhodli uznat Lawrence, Joyce nebo kterého jiného božího tvora. Byl, jak se říká, překonán. Nikdo neprojevil zvláštní radost z toho, že

lidský duch dovede být znepokojivý a vulgární jako Joyce, ale také taktní a ušlechtilé vychovaný jako Galsworthy; lidé neprojeví mnoho pochopení pro krásné bohatství života, které v sobě zahrnuje skřek vášně i mlčelivou rezervovanost lásky, bouřlivé vlání ducha i dokonalou sebekázeň uzavřeného srdce. Nad Galsworthym se nemilosrdně zvedlo vyholené obočí snobů; zaživa se mu dostalo hořké cti, která náleží mrtvým: ticha a odcizení.

Lidové noviny 1. 2.

O POSLÁNÍ LITERATURY

Milý Peroutko,

jak známo, bývá ten, kdo se drží pedagogické zásady, že se nemá vylévat dítě s vaničkou, podezírán z kompromisu. Přesto bych rád ku sporu o prof. Rádla, comstockovštinu, poklopec a mravní soud nad dnešním písemnictvím podotkl něco málo o dítěti a vaničce. Není zajisté pochyby, že jít na veškerou literaturu s kanónem obecné užitečnosti, praktické morálky a podobných postulátů vyžaduje mozků vybaveného mimořádnou necitlivostí a kázavostí. Ale na druhé straně by nebylo zcela poctivé tvrdit, že v žádném případě literatura nepodléhá měřítkům mravní a myšlenkové odpovědnosti. Jsou totiž jisté rozdíly mezi literaturou a literaturou. Je literatura, která nechce a nemůže být ničím jiným než krásou, než poezií, nazíráním života, oslavou, zpovědí. Ale je také literatura, která vědomě chce něco jiného: chce útočit nebo stavět, chce budít, vést, soudit. Bylo by také zatracenou úzkoprsostí, kdyby chtěl někdo ve jménu Umění zakazovat literaturu, aby šla tou druhou cestou. V tom případě není spisovatel tak privilegovanou osobností, aby byl stavěn mimo vnitřní odpovědnost za to, co hlásá, k čemu vede a jakým hodnotám slouží. Nevidím důvodu, proč by to měl mít pan spisovatel pohodlnější než politik, než filozof, než člověk opravdu bojující. Chce-li se kdo zásadně ohradit proti mravnímu policajství nad literaturou, pak by měl zároveň snažně poprosit beletrii, aby se proboha nepletla do praktického života hodnot a věr a holdovala jenom nevinnému snění, proti čemuž by se bohdá zas právem ohradili spisovatelé. Račte rozumět, tím nevolám po trestních sankcích na literáty, nýbrž jen po odpovědné opravdovosti, z níž nemá být literatura vyňata.

Ano, řeknete, ale tady jde o svobodu uměleckého projevu. Dobrá; ale myslíte, že dnes literaturu víc dusí úzkoprsost moralistů než dejme tomu přítomný stav kritiky takzvané estetické? Jak věci stojí, pan profesor Rádl by byl nejmenší bolestí současného literárního života.

ROZHOVOR O KRITICE

Zaznamenává Josef Kodíček

Ve společnosti, která někdy řeší při kávě veřejné otázky, rozpředl se nedávno živý rozhovor o kritice. V debatě bylo vysloveno několik myšlenek a stížností, které se zdály hodny zaznamenání. Účastníci mne vyzvali, abych se pokusil o reprodukci toho rozhovoru; patrně proto, že jsem nejvíc mluvil. Činím to, ačkoliv jsem si vědom roztříštěnosti takových diskusí. Mluví-li několik lidí o jednom tématě, má každý na mysli věci sobě nejbližší, takže se hlavní myšlenka nerozvíjí jednotně a soustředěně. Jistě by každý z účastníků raději psal o věci sám, neboť kázeň souborných hovorů platónských už upadla v zapomenutí. Ale dohromady tvoří takový rozhovor přece jakýsi poučný obraz.

Celkem jednotně mluvilo se o bídném stavu naší kritiky.

* * *

J. Kodíček:

Co se týče kritiky všeobecně, je hlavní omyl v tom, že se kritika obyčejně klade nad literaturu, vedle ní nebo pod ní. Kritika jest přece sama také literaturou. Novelist, postaven například před úkol zobraziti život prodavačky ovoce, má projevit největší přesnost pozorování, obraznosti, znalosti života, instinktu, síly a citlivosti; stejný úkol má kritik před literárním dílem. Liší se od novelisty jen tématem a rozdílnou metodou, zejména větší měrou rozumové analýzy. Nakonec však je úkol jejich stejný: rozmnožovat poznání života, posilovat radost z něho, ukazovat, co je v něm skryto. K tomu má mít kritik bohatší představivost a vášně, jemnější nervy a větší sílu mozku než jiný člověk. A má, jako každý spisovatel, dobře a nějak pozoruhodně psát. Bohužel, u nás skoro všichni kritikové nepíší, nýbrž – smím-li tak neslušně mluvit – kakají své věty.

K. Čapek:

Jaký má kritik v podstatě být, vyjádřil bych takto: Šli jste někdy s hajným po lese? Najednou se zastaví, jako by větril, a povídá: Ticho, tam na protější stráni je vysoká. – Nevím, pozná-li to čichem, sluchem nebo očima; ale ví to, zatímco my to ještě dlouho nepoznáme. – Kritik má být jako takový hajný: má vědět. Ať to pozná instinktem, zkušeností nebo metodou, má dřív a jistěji než druzí poznat, že to čeření na protější stráni je zjevením vzácného života

nebo sestupujícího ducha. To jediné bych žádal od pravého kritika: má být takový, aby věděl; to je jeho nestrannost i jeho láska, jeho neklamná spravedlnost a jeho vůdcovství. Může být nadto učený nebo prostý, nemluva nebo krasořečník: hlavní zůstane to vědění, ta krásná jistota.

J. Čapek:

Stává se, že skutečná kritická osobnost může přerůst svou dobu, že kritik může být i mohutnější tvůrčí složkou, než jsou výkonní umělci sami. Že je hlubší, instinktivnější, uvědomělejší, zákonitější, posvěcenější duchem a citem (a nevímco ještě bych k jeho pěknému vybavení uvedl) než autoři, malíři, skladatelé, herci; vždyť umělecká produkce nemá jen svou dokonalost a výši, nýbrž i své omyly, svou prostřednost a také své strašlivé nížiny.

J. Kodíček:

Ano, opravdový kritik má psát s nárokem, že jeho kritika přežije v určitých případech dílo, které je mu podnětem ku psaní. Takové případy se už v dějinách mnohdy uskutečnily.

F. Langer:

Ale je jich málo.

J. Kodíček:

Velkých uměleckých výkonů je vůbec málo.

F. Langer:

Vezměte – prakticky – naši kritiku divadelní. Je oficiální (až na nejlevější, ovšem, ale to většinou není kritika) stejně jako naše divadla. Netvoří sama ani nežene do nového tvoření, soudí pasívně hotovou situaci a nepokouší se vytvořit a vymáhat novou. Asi je takový poměr dán dobou. Vypadá to jako vzájemné soužití. Kritika čeká na divadlo, až co se v něm stane. Není to tedy čisté soužití. Kritika je v něm členem druhotným.

A když tomu tak je, tedy by měla kritika divadlu sloužit. U nás si našla pohodlnější stanovisko. Kritika jen interpretuje. Naši kritikové jsou velmi inteligentními diváky, kteří mohou říci, co v divadle viděli, protože jsou také diváky velmi rutinovanými. Ale jejich způsob soudů nemá ani přesvědčivosti ani odbornosti ani vášnivého úsilí, aby něco v našem divadelním umění zlepšili. Jejich možnosti jsou asi takové jako u každého jiného diváka: něco se jim líbí, něco ne a povídají to druhým lidem. A divadlo chtě nechtě musí pokládat za velkou službu, když této moci užívají spravedlivě.

J. Kodíček:

Opravdu, máme-li již mluvit o divadelní kritice; ta kritika už dávno za nic nebojuje. Původně, když se skutečně zdvihala úroveň divadla, pronásledovali nové snahy, jak jen

mohli. Když Kvapilovo krásné úsilí o Shakespeara vrcholilo, potíral ho například Jindřich Vodák tak, že z toho byl Kvapil celý smutný. Dokud znamenal Hilar průbojnost a bezohledné úsilí, stáli proti němu skoro všichni. Vzpomínám na tu dobu dobře. Teď ovšem hudou všichni tóny velmi konciliantní a uznalé trochu pozdě. Jinak zásadně máloco poznají, co není úplně jasné a přežvýkané. Vzpomínám, jaké kampaně vedl například K. Engelmüller proti Brucknerovi, jak vytáhl do boje proti půvabnému lyrismu Nezvalovu, proti Neveuxovi, kdysi proti Hilarově interpretaci Słowackého Baladyny atd. To vše pod maskou dobromyslnosti. K bulvárnímu braku jsou ovšem páni velmi umírnění.

E. Svoboda:

Prosím vás, nepřeceňujete trochu význam literární kritiky u obecnstva? Což to někdo čte mimo vás?

J. Kodíček:

Čte-li to někdo, nevím. Jisto však je, že útok na jemnější a neověřenou věc v rozšířených novinách, kde „znalec“ potvrzuje pudovou nechut' obecnstva k duchovnějším věcem, má obyčejně vzápětí vzetí díla z repertoáru.

K. Čapek:

Já zazlívám naší kritice už ten zvláštní nedostatek zájmu. Kdo by se o literatuře a umění dovídal jenom z kritik, nedostal by jakživ chuť přečíst si knihu, jít do divadla nebo se koukat na obrazy. Mívám dojem, že to ty pány vlastně nebaví, že nemají žádnou radost z knih nebo z podívané; chudáci. Ať chválí, nebo haní, jsou kožení, abstraktní, fádni jako gymnazijní češtináři; nejde z nich teplo ani zima; jsou umrtvující, assommant. Každý pravý zájem oživuje; vždyť je to radost, poslouchat člověka, který mluví se zájmem o předmětu svého métier, i kdyby to byl kameník; i ten kámen pak je živý. Jak to je, je služba kritiky negativní: je to překážka, přes kterou musí přelézat umění i obecnstvo, – ledaže ji obejdou.

J. Kodíček:

Tato chladnost a jakási blazeovanost je velmi nápadná a souvisí s otřelým, neosobním stylem, jímž se u nás kritiky píší. Na jedné straně pouhé recenzentství, na druhé abstraktní, neosobní ideologičnost a škatulkářství, dogmaticnost, jejíž obraz se v několika údobích úplně mění. Nikde bezprostřední, smyslný a smyslový poměr k pozorovanému dílu.

F. Langer:

Naše kritika je soubor. Rozpětí úrovně mezi většinou kritiků je sice dosti veliké, ale vždy mezi dvěma stupni jsou povlovné přechody. Žádný mezi nimi není, kdo by druhé přerostl. Nejste na žádného z nich zvláště zvědav. Nečekáte s netrpělivostí, co právě řekne XY. Nefouká-li nějaký vítr ze zákulisí, zní chór naší kritiky dosti zladěně. Mezi našimi kritiky není

svobodného kozáka. (Neoficiální, levá kritika kozačí ovšem víc než dost, ale také zase jen v chóru.) Žádný z nich se neodváží daleko od svých kolegů.

K. Čapek:

Takového kritika nebaví mluvit o věci, zkoumat ji, říci, co to je a k čemu to slouží, z jaké to je látky a jaký to má řád; spíš se nutí, aby jeho napadlo něco hlubokomyslného nebo vzdělaného; následkem toho mluví obyčejně o něčem jiném než o tom, co autor mínil udělat. Kdybyste mu přivedli kozu, neřekne, jaká je to koza, ale zamyslí se a pronese kritický verdikt, že to pohříchu není jelen a že by to měl být raději bílý slon. Nechce poznávat; chce poučovat. S věcí si nemusí hlavu lámat; jeho problém je, má-li se o ní vyjádřit s uznáním nebo odmítavě. Má ukrutné starosti s tím, co o věci řekne; méně starostí si dělá s tím, co v ní fakticky je. Z nedostatku zájmu a smyslu pro skutečnost by chtěl řešit pořád nějaké obecné otázky; to ho zbavuje povinnosti podívat se řádně a blízce na tu danou a živou skutečnost. To je to: zkoumání se drží věci, ale poučování vede fatálně k obecnostem. Kritika, která kantoruje, je hrozně nevědecká a nepřesná. Žádné kázání není hledání poznatků, ale přežvykování hotových pravd. Myslíte, že se může zároveň poučovat a objevovat? Já bych chtěl nejdřív kritika, který vidí, a teprve potom kritika, který dumá a pronáší zlatá slova.

Další věc, která s tím souvisí, je nekompetence. V tom věčném hodnocení a mudrování málem už nenajdete slova, které by zaznělo, jako když se trefí hřebík na hlavičku: to a to je jádro věci, tak a tak je to uděláno – chybí tu to zkušené mistrovství, ta odborná znalost, ten instinktivní hmat, který vypadá jako zázrak; zatím je to jen dokonalé vyžrání zájmu a zkušenosti, zájmu, který tou zkušeností roste. Kritik může být jako byrokrat, který zpytuje, vyhovuje-li věc jakýmsi předpisům; nebo může být jako mistr řemesla, který hmatne, je-li dobře dělána z dobré látky. Jsem pro to druhé, protože spíš potřebujeme dokonalých věcí než sebelíp míněných předpisů, zásad a programů – aspoň v umění.

To je ta dogmaticnost; ta už patří k té kritické byrokracii. Pořád srovnávají to, co tu je, s něčím, co by tu podle jejich vydumání mělo být. Mají-li v hlavě čtverec, tvrdí, že trojúhelník, kruh, pes nebo matka s dítětem je špatný čtverec, jakási polovičatost, a vůbec umělecký omyl. Jsou tak vysušení, že dovedou akceptovat jenom jednoho autora, jeden zákon, jeden směr; ze všeho jiného je jim zásadně špatně. Chybí jim nos pro fakta; proto se orientují podle hesel, tendencí, znamení na nebi a podobných maršrut. Co dělat, jsou to papíroví páni; nemůžete od nich chtít, aby užívali svých smyslů jako obyčejní lidé, například jako umělci.

J. Kodíček:

Ale můžeme od nich chtít, aby byli poctiví. Kdyby se u nás platily kritiky jako inzeráty – což se děje ve Francii –, byly by v jistém smyslu jasnější poměry. Čtenář by aspoň věděl, na

čem je. Ale u nás je mnohem hlubší, velmi složitá korupce vnitřní, osobních vztahů, klikaření, závistí a nechtů, která jde tak daleko, že jest v kritikách korumpováno samo duševní prožívání věcí. Přidá-li kritik jednomu na váhu, druhému ubere, v třetím se zmýlí, o čtvrtém nemůže říci celou pravdu z důvodů osobních, politických, pro hmotnou závislost nebo proto, že zakrátko bude sám posuzovaným autorem souzen, nebo že má zadán kus, vzniká naprosté změnění hodnot. Hierarchie českého umění a literatury je dnes rozbita osobními a generačními zájmy. Vytvořil se kruh nemravných souvislostí, kterým je nemožno prorazit, ježto spravedliví a schopní lidé stojí stranou; vznikly autority, jejichž váha je umělá a lživá. Více než polovina toho, co je dnes nahoře, mělo by právem být dole, a naopak. Udělat v tom pořádek je už pomalu otázkou cti.

J. Čapek:

Ano, naše kritika přendává z úzkého či nesvědomitého partyzánské mezníky přímo znamenitě. Aby zvelebila svého Maška, musí o to ubrati na poli Vaškově; aby se Mašek jevil skvěle mohovitým, musí se Vašek jevit přenáramně nuzným. Jak nazvat takovou kritiku, která škodolibě jásá nad ztroskotáním? A jak tu (ani takové nejsme u nás ušetřeni), která umělecká ztroskotání vyhlává, aby mohla co nejhruběji vyhověti této své, řádnému a rovnému člověku tak nepochopitelné potřebě? To je moral insanity, to je neřest.

J. Schieszl:

A jak je naše kritika přísná, jak je zlá. Sotva takovou najdeme v celé světové literatuře. Zdá se, že jsme v celém životě i v soukromém a politickém – nevraživější než v jiných národech.

J. Kodíček:

Také tím, že náš kritik necítí se účastníkem uměleckého zápasu, nýbrž divákem a soudcem. Mnoho kritiků soudících například naše malíře nebo dramatiky ztotožňuje se neuvědoměle s vrcholnými jevy těch oborů; poněvadž je Picasso velký malíř, hledí s opovržením na malíře, kteří nejsou Picassy, ačkoliv sami také nejsou Picassy svých oborů. Počínají si, jako by byli sami vytvořili Picassovo dílo. V dramatech je každý z nich tu půlhodinku, co píše recenzi, jakousi syntézou mezi Shakespearem a Shawem, nanejvýš. Přitom vlastního úkolu neplní ani tak dobře a svědomitě jako docela malý umělec. Rys gigantismu je pro amatéry příznačný.

K. Čapek:

Takhle to mají pohodlnější: poučovat a dávat známky může každý, kdo k tomu dostane katedru; ale poznávat a objevovat, to už je tvořivé poslání.

J. Čapek:

Kritik má míti v domácím kulturním hospodářství své užitečně a radostně účastné místo. Má míti tolik přirozeného smyslu pro umění a jeho věci, aby v něm nekale neplichtil, aby

všemu bylo dáno to místo, kam co náleží. Nemá v tom kulturním hospodářství působit škodu a nepořádek, nemá v něm býti ani domácí klepnou, ani milostpánem, ani lelkujícím otravou, ani domácím zlodějem. Kritika, která si zde není vědoma žádného svého mravního příkazu, degraduje se na žurnalistiku nižšího druhu. Ta ovšem nedovede viděti v umění ducha, nýbrž jen pouhou dočasnou materií, která si musí nechat líbit všechno, jak s ní takový kritik podle své nedostatečnosti či z vůle nakládá.

J. Kodíček:

Tato z vůle vyplývá jednak z nedostatečnosti kritiků, jednak ze zásadně nesprávného kritického poměru k látce. Většina kritiků se domnívá, že jejich hlavním úkolem jest soudit dílo, jak tu bylo řečeno. Pravý kritik však soudí sebe. Nemá mít umělec trému před kritikou, nýbrž kritik má mít trému před dílem. Jemu klade dílo otázky, jeho vnímavost, citlivost, styl, světový názor zkoumá. Každým novým dílem, vždy znovu ověřuje kritik na díle svůj poměr k životu, ku dění světa, svou filozofii, sociální přesvědčení, svou hudebnost i lyrismus. Kritik, který nepíše v této podstatné soustředěnosti, který nezápasí s dílem, jako zápasil autor se svou látkou, který v průběhu práce necítí hrůzu z úkolu, jež si předsevzal, z jeho velké odpovědnosti, koho se nechápe zoufalství, dokud nezmohl své látky, či citlivost nedospěla na okraj snu a do hlubin, v nichž hovořívají i síly podvědomé a iracionální, kdo nerozpoutal a znovu nezmohl, píše kritiku, vášně svého života, svého bdění i dumání, kdo nemá přesvědčení, že vidí dílo poprvé a nově, zrakem neopotřebovaným, kdo se při kritickém psaní neoddá plně pokoře a nerozpoutá celou statečnost, kdo prostě nepřiblíží se hlubokým silám života, – není kritik, nýbrž recenzent. Na takového klidně můžete užít Goethovy výzvy: „Schlagt ihn tot, er ist ein Rezensent!“ Jen recenzent může s libovůlí glosovat umělecké jevy, pudem nenávidět osobnosti a podporovat nedochůdnost, uštěpačně rýt do opravdových snah, upravovat cestu neživotné neschopnosti a nakonec, při konečném životním účtování, musit doznat, že všechno, co se později stalo statkem národní kultury, ubíjel a většinu toho, co zahynulo, podporoval. Pánové, myslím, že bychom nechtěli mít na svědomí, co v těchto věcech napáchala i leckterá skutečná kritická osobnost.

K. Čapek:

Prosím vás, co s takovou takzvanou kritickou osobností; jen si vzpomeňte, kolikrát se takový pán omýlí, kolikrát bývá vedle, proti komu bývá a koho vyhondává. Osobnost, pro mne a za mne; ale kritik vůbec ne. Nežádám od kritika neomylnost; ale má být aspoň tak spolehlivý jako obyčejný tesař. Tesař nedělá ze sirek trámy a klády nepovažuje za laťky; chlap, který by se takto pletl, nemohl by dělat své řemeslo; proč se to má odpouštět kritikovi? Tak subjektivní a soukromou věcí umění a kultura přece jenom nejsou.

J. Kodíček:

Nemá se odpouštět, ale musí se přiznat, že určité osobnosti mají rozměr, který sám – jako estetické divadlo – inspiruje. Polemický elán, i když je osobivý, náladový a nedůsledný, dialektický spíše než opravdově myslitelský, může být životním zážitkem i silnou školou. Dráždivý polemický temperament tíhne vždy ke stranickosti.

K. Čapek:

Zajisté. Polemik má právo být stranický, protože bojuje za určité umění nebo určitou ideu. Ale když už bojuje, má bojovat jako muž, a ne jako malý a poťouchlý pleticha. Veliký je Sixt; chcete důkaz? Nuže, Septimus je svrabař a Oktáv je nula; ergo vynikající muž je náš Sixt. Nazvěte toto, jak chcete; ale fair play to není, a jen malí brebtové se mohou rozehrát pro tento intelektuální sport. Mužný polemik nebude své Thersity vydávat za Achilly a hulákat na ty druhé, že jsou nedonošení pancharti; lhát si do kapsy je jen hochštaplerství. Koneckonců i polemika má svou nestrannost: říká se jí čestnost. Pravý polemik není udýchaný marodér, ale vůdce: žádá od svého tábora veliké výkony a dovede k nim inspirovat. A to nám také chybí.

A. Fuchs:

Bylo by třeba revue, jež by věnovala soustavně pozornost kritice, v níž by i autoři mohli na kritiku reagovat. Je dělána ponejvíce velmi neodpovědně, libovolně. Mám doklady, z nichž je zřejmo, že recenzent ani nečetl pořádně knihy, kterou kritizuje, a místo kritiky se lepší autorům na záda již hotové viněty, u nichž si můžete předem vypočítat, jaké budou. Je třeba kontroly recenzentů, protože je obava, že v tomto oboru zavládne úplná nekázeň. Což jsme nebyli svědky toho, že v denním listě jakýsi čiperný mladý muž prostě zrušil Goetha?

J. Kodíček:

S takovými žerty setkáváme se velmi často. Tu jde ponejvíce o pubertní jevy, diktované stranickou příslušností, jež nejsou zdaleka tak vážné jako to, že celek naší kritiky je usměrňován a řízen osobními zájmy a klikami. Mám doklady o tom, že například divadelní kritika jest systematicky zpracovávána z jednoho ústředí, že kritikové jsou při představeních i po nich ovlivňováni, že bývají kritikové interpelováni za pochvalu konkurenčního divadla a režiséra, že se kritikům sugerují názory na představení, že se tato práce pokládá za část úřední činnosti a že nechuť nebo neschopnost takové činnosti vysvětluje se jako nedostatek – věcné vhodnosti funkcionářovy. Odtud naprostá libovůle v oceňování ústavů, osob i výkonů, hraničící na úplnou nemravnost. Není skutečnosti dosti průkazné, aby nemohla být zfalšována, i když jde o tak objektivní fakt, jako je číselný příjem.

F. Langer:

Mluví-li se už o divadle, upozornil bych rád, jak naši kritikové vidí takřka výhradně jen literární složku divadelního umění. Kritizují divadelní hru jako knihu, k níž režie a herecký výkon jsou jen ilustracemi. Nepřístupují k inscenaci ani jako k celku, ani úměrně neváží všechny ty složky, které je vytvořily. Viděl jsem chyby režie svalovat na autora a výbornosti režie přičítati autoru k dobru. O režii se rozovídá naše kritika jen tehdy, když zřejmě vidí, že text slouží režisérovi pouze za záminku. Když běží o režisérské představení. Jinak se mluví o ní jen velmi povšechně a mluvené zřídka se dovodí příklady. A vždy velmi stručně. Viděl jsem mnoho skvělých hereckých výkonů, které stály za větší analýzu, než jaká se věnuje každému prostřednímu libretu. Byl-li posudek delší než řádek, schová si jej chudák herec vděčně do svého archívu. Ale nevím, napsal-li kdy některý kritik o některém výkonu: Lidičky, na ten se jděte podívat. Proto se u nás lidé chodí dívat jen na Sedláčkovou a na Buriana, na které se posílají sami. A přece máme u nás herecký průměr lepší, než je průměr naší dramatické literatury.

J. Čapek:

Vcelku je tomu tak. Ale zavedlo by nás daleko, kdybychom chtěli vypočítávat od oboru k oboru a od osoby k osobě všechno, čím kritika hřeší. Důležité je to, že kritik může být mocnou složkou kulturního života, že může býti vůdcem. Ale není-li takový a náleží veškerou svou bytostí bahnu a nížinám, a přece chce býti soudcem a podílníkem cest umění! Když se neostyšně vtírá do jeho drah a není lepší, nýbrž hlupák, ne instinktivnější, ale popleta, ne uvědomělejší, ale omezenec čepýřící se v agentských službách skupiny, na jejímž vozíčku se veze, ne zákonitější, ale nesvědomitý politikář a náladový mstivec, ne posvěcenější duchem a citem, ale jen jalový pedant, vycpaný právě nějakou ideologií, vždycky – ať soudí či chválí, deptá či horuje – je na něho strašně škaredá a trapná podívaná. Podívaná zrovna tak ošklivá jako na každé jiné tlučubovství, kazisvětství a otravování v každém jiném oboru.

J. Kodíček:

Načež jen chybí, aby byl povolán k odpovědnosti od případu k případu a velmi konkrétně.

Přítomnost 15. 2.

AUTOR O KRITIKOVI

Milý Peroutko,

v tomto čísle Přítomnosti otiskujete Kodíčkův článek, který vznikl z jednoho hovoru o mizérii české kritiky. Od toho hovoru uplynul nějaký čas; v té době jsem vydal knížku, o níž se už začalo psát způsobem u nás neobvyklým. Nuže, mám jistou obavu, aby mé špatné

mínění o kritice, pokud je citováno v Kodíčkově článku, nebylo vykládáno jako moje odpověď na nějaké referentské psaní mně aktuálně a z osobních pohnutek nepříjemné. Nepokládám za poctivé, vyřizuje-li někdo své osobní účty fechtováním ve jménu obecných pravd. Nebudu žalovat na dezolátní poměry, šlápne-li mi někdo na nohu; to se, jak známo, vyřizuje jinak. Podobně nebudu apostrofovat celou kritiku, mám-li na mušce toho nebo onoho pána. A ví bůh, mám jich na mušce několik.

Tedy *exempli gratia*: dovolím si být osobní. V Národním osvobození kritizuje pan G. mého Hordubala. Nechme stranou jeho souhlas či nesouhlas; to je jeho soukromá záležitost, a považuje-li za důležité zvěstovat *urbi et orbi*, co jemu se líbí či nelíbí, bůh s ním – *non est disputandum*. Jenže kritika, jak doufám, je také k tomu, aby říkala, co v knize je; a to už není soukromou věcí pana referenta; do toho má co mluvit, řekněme, i sám autor. Tedy podívejme se na pana G.:

1. Nejprve podává obsah knihy. Činí to sice svými slovy, ale špatně. Nechápe základní konflikt. Nechápe trojdělení knihy. Nevidí do vnitřní motivace. Myslí si, že podává obsah, když namáhavě a školácky přežvykuje zevní děj.

2. Následuje takřečená analýza. „Konkrétní příběh horala... je Čapkovi podkladem k odtažitě analýze lidské spravedlnosti a jejího výkonu.” Jenže autorovi není o této odtažitě analýze nic známo. – První část prý má „nadstavbu...”, jež dává názorové a citové perspektivy autorovy na oblast lidské spravedlnosti”. Autor podotýká, že se vůbec žádnými názorovými ani citovými perspektivami na oblast lidské spravedlnosti nezabýval. „Čapek nepostavil objektivní problém spravedlnosti a justice do středu svého díla.” Opravdu ne; rovněž ne problém elektrizace jižních Čech nebo problém regulace Bodrogu; buď poctivě řečeno, že ho řečený problém nikterak v daném případě nezajímal. „Naopak: jenom o něm (tj. o tom problému) dává sem tam mluvit, aby dal najevo svůj hluboký souhlas s míněním starého četníka...” Pane G., citovat! Kde dal autor najevo svůj hluboký souhlas se starým četníkem? „Stejně se posmívá tomu, když orgán spravedlnosti chce... vypreparovat logický a jasný justiční případ.” Pane G., kde se autor posmívá? Takto neodpovědně zacházet s textem není přípustno.

3. Načež pan G. dává najevo svou sčetlost. „Je to český populism v nejčistší formě.” To se ví, musí se to narazit na francouzské kopyto populismu. „Postava starého četníka je zvlášť inspirována Chestertonem.” U všech všudy, prosím račte blíže uvést: čím z Chestertona? Až to pan G. učiní, prozradí mu autor ochotně svůj domácí zdroj inspirace.

4. Posléze pan referent poučuje autora: „Toto spojení objektivního jádra a subjektivního výkladu činí názorový i stylový nesouzvuk této povídky...” („Činiti nesouzvuk” a „dávati

perspektivy – jaká slohová potence!) „Druhá část je jiná. Tam ustupuje epický názor, neboť Čapek už netvoří elementární život, nýbrž vede z jeho faktů svůj subjektivní důkaz o lidské spravedlnosti.” (Rozumějte: vésti důkaz = Beweis führen; jsme tu ve škole stylových souzvuků.) K tomu by autor mírně poznamenal: a) že kniha Hordubal je vnitřně i zevně rozdělena na tři knihy, aby nikomu nemohlo ujít, že tu jde úmyslně o trojí naprosto různé ladění; b) že se tu nikterak nemá spojovat objektivní jádro a subjektivní výklad, nýbrž tři objektivní průběhy, řekněme tři stejně objektivní tvářnosti jednoho děje, zřeného jednou z nitra, jednou zevně, jednou médiem mravního soudu; přičemž autor nechává stranou poučný výklad, co je objektivní a co je subjektivní, neboť pan G. zřejmě není doma na poli základních filozofických pojmů; c) že Čapek nevede subjektivní důkaz o lidské spravedlnosti, neboť jednak se nedopouští tak hrubých jazykových poklesků, jednak je ochoten podávat důkazy logické nebo empirické, ale nikoliv subjektivní (z vrozeného odporu k špatně užitým pojmům), a za třetí v příběhu o Hordubalovi nežádal od lidské spravedlnosti nic víc než dokonání vesnické balady.

* * *

Tak to je osobní dovětek k mé neosobní invektivě proti kritice. Zdá se mi, že bych teď mohl své výtky rozmnožit o několik bodů, které, jak zřejmo, nejsou v naší kritice vyloučeny: tak například povrchnost, pseudovzdělání, snad úmyslně křivý výklad textu, neschopnost číst a psát a ledacos jiného; ale nechám si to napodruhé – příležitost k tomu se najde.

Váš Karel Čapek

Přítomnost 15. 2.

* * *

JE SNAD VÍC ČTENÁŘŮ, KTEŘÍ SE NEBUDOU MOCI smířit s hoření charakteristikou autora knihy o San Michele, kteří stěží ho uznají za „ducha vzácně jemného”, jenž nedává najevo „vulgární zájem o vlastní osobu” a „nepokládá se za žádného hrdinu ani za pozoruhodnou osobnost”. Případ Axela Muntheho není tak jednoduchý – ani literárně ne. Tento literární amatér dovede velmi šikovně přehazovat rejstříky literární tradice skandinávské, anglické short story a francouzské ironické impresivnosti (až po ten útěk do antiky); hraje to všemi barvami, je to kosmopolitní směs; ovšem životní běh autorův opravňuje toto sbírání smetany z národních kultur. Povážlivější je jiná stránka věci: Munthe je lékař a vypisuje ve své knize zkušenosti lékařovy; bohužel jeví se po té stránce jako

mezinárodní šarlatán neostýchavě kořistící z hypochondrie svých klientů, a zejména klientek; to, co ochotně propovídá o erotické závislosti svých hysterických pacientek, by spíš mohl psát indiskrétní doktorův sluha Johan než jemný a lidský lékař. S okázalou drsností naznačuje své lékařské služby chudým; ale stejně okázale a vtíravě (právě ve zdánlivé ledabylosti) se neopomene zmínit, že jeho pacientkou byla třeba císařovna rakouská nebo že ho přišel navštívit císař Vilém. Je forma ješitnosti, která se jeví zrovna tím, naznačovat své úspěchy a zásluhy jen tak mimochodem, jako by o nic nešlo. Axel Munthe se ve své knize projevuje jako typický déraciné, poněkud dobrodružný a poněkud podvodný mastičkář, spředený z velkodušnosti a šarlatánství, lidumilství a nesolidnosti, básnivosti a trapného vychloubání; zajímavý případ pro psychologa, ale nikoliv čistý případ literární. Co chvíli to nepěkně skřípne v knize, která na mnohých stránkách je skutečným básnickým dílem; úspěch knihy u čtenářů je humbuk; její dokumentární cena by byla v něčem, co samolibý autor nezamýšlel: v palčivé obžalobě doktorského šarlatánství těžícího z lidské hrůzy ze smrti a z bolesti.

Lidové noviny 16. 2.

DUCH A BOTA

Německý spisovatel Heinrich Mann, předseda literárního odboru pruské Akademie umění, podepsal provolání pro jednotnou frontu republikánů, „aby nenastal pád do barbarství“. Načež:

říšský komisař kultu pohrozil, že literární odbor Akademie bude rozpuštěn, nebude-li Heinrich Mann volán k odpovědnosti a budou-li v Akademii trpěny levicové živly jako spisovatelka Käthe Kollwitz;

prezident Akademie Max šl. Schilling požádal Manna a Kollwitzovou, aby se vzdali členství v Akademii;

což se stalo a bylo provázeno rezignací architekta Martina Wagnera, člena Akademie; další rezignace prý se očekávají.

To jsou zatím fakta; lze čekat, že v Hitlerově Německu nebude tento případ ojedinělý. Jak vidět, kus Evropy se před našima očima našup vrací o sto let zpátky, do éry Metternichů. Tvrdá je bota reakce; pozor na tu dámu i u nás! Nestačí kroutit hlavou nad Německem; jde koneckonců o kulturu Evropy.

Lidové noviny 18. 2.

O TAKZVANÉ KRIZI DIVADLA

I. Obecenstvo

To, čemu se říká krize divadla, nespadá vjedno se současnou krizí hospodářskou a nemůže jen jí být vysvětlováno. O krizi divadelní bylo lze mluvit už tehdy, když se nám většinou ani nesnilo o nějakém snížení životní úrovně. Rozumí se, potíže, do kterých divadlo pořád víc zabředá, jsou a byly od počátku také povahy hospodářské a sociální; ale vedle nich a s nimi se zhoršují i podmínky kulturní, a posléze je tu handicap daný samotným systémem našeho divadelnictví, které z předválečných dob zdědilo a houževnatě udržuje jistý provincialismus, jenž čím dál tím víc zatěžuje náš divadelní život, nebo spíš paživot. To vše spolu souvisí: například z ohledu na kasovní úspěch snižují divadla rok za rokem úroveň repertoáru; přitom abonentní systém, který má divadlům dát takzvanou bezpečnou finanční základnu, je zároveň uvádí v těžkou závislost na jejich kmenovém publiku; a toto publikum se rok za rokem zhoršuje jednak tím, že si rádo zvyká na tu nižší kulturní úroveň, která se mu tak ochotně nabízí, jednak tím, že vlastně ustrnulo ve veliký štamtiš, který se už ani kulturně neomlazuje, ani sociálně nerozšiřuje. Z řady důvodů musí se tedy analýza dnešní divadelní mizérie počít u publika.

1. Díváte-li se do hlediště, shledáte, že nejnápadnější změnou (proti letům Páně dřívějším) je úkaz, že návštěvníci divadla se rekrutují ve zdrcující většině ze starších ročníků. Mládí (nejen to levé) chybí, a ubývá ho v divadle napořád. Příčiny: rostoucí převaha sportovních zájmů nad kulturními v mladé generaci; soutěž kina, jež svou intelektuální úrovní je mládeži patrně bližší; zproletarizování vzdělané mládeže; ale vedle toho: fakt, že divadlo přestává být duchovní událostí a že se o to už málem ani nepokouší. Spokojuje se se svým letitým publikem, které víc vynáší a celkem míň žádá; aby divadlo myslelo na obecenstvo budoucí, na to nemá patrně ve svých aktuálních starostech chuti ani pokdy.

2. Druhý nápadný úkaz: divadlo přestalo být lidovým svátkem. Tytam jsou bývalé slavné neděle, kdy divadla bývala napěchována jiným, prostším a vděčnějším publikem než o dnech abonentních. Stěží lze říci, že je to vina divadla; jsou to sociální a kulturní poměry, které přerostly divadlu přes hlavu. Faktum prostě je, že takzvaný širší lid (bez rozdílu tříd) už nepovažuje divadlo za svou věc.

3. Tedy divadelní produkce je dnes naprosto a způsobem rozhodujícím odkázána na poměrně tenkou a neměnnou vrstvu buržoazie starších generací; to fatálně znamená, že divadlo je nuceno exploatovat tuto velmi omezenou vrstvu divadelních zájemců co možná nejrychlejšími střídáním kusů, chrlením polohotových novinek, usilovným ždímáním jednoho

a pořád téhož houfce diváků; za druhé smí servírovat těmto svým spolehlivým zákazníkům většinou jen to, co jim zaručeně vyhovuje, – tedy hlavně takzvané salónní hry a podobné konfekční zboží; za třetí místo hereckého umění ansámblového pěstuje systém favoritů, miláčků té dané společenské vrstvy; za čtvrté bude ve všem všudy klást větší váhu na úspěch nežli na výkon. Sečtete si ty položky; dohromady se jmenují šmíra, a toto slovo označuje velmi přibližně budoucnost českého divadla.

4. Ten stav je v našich velkých divadlech přímo petrifikován soustavou abonentní. Abonent už je cosi jako akcionář divadla, který má do věci co mluvit; předplatí si právo na pětadvacet nebo třicet novinek do roka, čímž si zakupuje i právo, aby se mu právě tolikrát do roka vyhovělo v jeho zálibách. Běda divadlu, které by se častěji odvážilo krmit abonenta něčím vážnějším nebo méně obvyklým! To hned prší protesty a vždycky se najdou noviny, které se ujmou utiskovaného abonenta a ženou divadelní správu k veřejné odpovědnosti. Vzpomeňte si na případ Vojcka, který zdaleka nebyl jediný, ale zato nejhlasitější.

Vzpomeňte si, jaký býval repertoár našich hlavních divadel před patnácti, před deseti lety; vzpomeňme si, jak se hrálo... a jak vážně se v hledišti naslouchalo. Tady je před našima očima hanebně prošustrován kus národní kulturní úrovně; hledáme-li příčinu toho poklesu, musíme se nejprve podívat do toho prořidlého, duševně zpohodlnělého a jaksi zestárlého hlediště. Ale pak je otázka, zda vůbec a jak bylo a je toto publikum pro divadlo vychováváno a vedeno, zda a jak je jeho vztah k divadlu podněcován a zmlazován.

II. Kritika

Upřímně řečeno, nepřál bych si být v kůži kteréhokoli z divadelních kritiků, kteří po léta letoucí dozírají na české divadlo, radí mu, udílejí pochvaly a důtky, hloubají o kulturním poslání divadla a podobně; mám totiž za to, že je nemůže naplnit hrdým uspokojením, ohlédnou-li se po svém životním díle. Za těch posledních deset patnáct let je vývoj divadla u nás rozhodně sestupný; jeho ohlas v lidech, v lidu, v nových pokoleních je slabší a slabší; úroveň repertoáru nepochybně klesá; dramatická produkce ochabuje a tak dále. Jak věci vypadají, nezdá se, že by tito povolání ochránci dramatického umění mohli důstojně tvrdit, že vykonali svou povinnost.

Dovolím si jít o něco dále; odvažuji se říci, že máme stejně krizi divadelní kritiky, jako máme krizi divadla. Nelze například tvrdit, že by naši divadelní recenzenti byli nějak oživující, že by se dovedli pro divadlo rozehrát natolik, aby vzbudili pocit, že tu o něco jde, co se musí vidět a s čím stojí za to žít. Budiž řečeno na jejich omluvu, že mají-li (v Praze)

absolvovat rok co rok nějakých sto, sto dvacet premiér, jsou pochopitelně, jak říkají naši sousedé, theatermüde a nemají už co říci, leda že režie byla přiléhavá (místy vážla, vypracovala kus do podrobností) a že ti a ti herci se zhostili s úspěchem svých rolí; což ovšem nevzbudí v nikom neodbytný dojem, že je lépe jít do divadla nežli do baru. Potud hřeší divadlo na kritice a tím samo na sobě; k téhle vadě systému se budeme muset vracet napořád. Snad z té omrzelosti přestala kritika být bojovným (výbojným i defenzivním) orgánem dramatického umění a stala se nudným kantorstvím, které řemeslně udílí cenzury a známky. Kdyby mohla nějak zjistit, kolik dychtivých duší získala pro divadlo, myslím, že by se musela zděsit nad prázdnotou, která jde za ní. Prohrálo-li divadlo svou věc u mladých, je za to odpovědná především kritika, jež z divadla učinila věc nudnou.

Ale jsou tu jiné stíny. Na prvním místě ten, že z největší části naše divadelní kritika divadlu celkem nerozumí. Mluví o kuse, jako by to byla jenom literatura; stejně dobře by mohla sedět doma a přečíst si jenom text. Pro to, co je specificky divadelní a divadelně kouzelné, pro ten dramatický zápas o ztělesnění slova a zduchovnění fyzických prostředků nemá smyslu nebo zájmu. Troufám si říci s plným uvážením, že z našich kritiků nerozumí umění režisérskému bezpečně a spolehlivě ani jeden; že krom několika výjimek a příležitostí neodvážá se kritika (pro nedostatek kritické jistoty) analyzovat výkon herecký. Ptal jsem se nedávno několika herců z našich nejlepších, který z kritiků může jim něco říci. Zamyslili se a shledali, že dnes žádný; že před několika lety byl aspoň jeden. – Divadelní kritika, orientovaná jenom literárně, je něco jako barvoslepý divák nebo hluchý svědek: nemůže se vyrovnat se skutečností plně a hluboce. V tom ohledu je třeba aspoň větší pozornosti a živějšího zájmu.

Třetí stížnost na kritiku je poněkud choulostivá a týká se jakýchsi inkompatibilit. Z valné části bývají u nás pověřeni kritickou rubrikou lidé, kteří mají k divadlu také vztahy jiné nežli jen kritické. V Německu bylo například stanoveno, že divadelní kritik nesmí zadat kus žádnému z divadel, o nichž referuje. U nás se to nebere na tak citlivé vážky; tady recenzenti klidně píšou hry pro scény i herce, o kterých mají kriticky soudit, mají podíl na správě divadla, vystupují korporativně jako odboroví zájemci ve věcech dramatických. Rozumí se, že tu byly křiklavé případy abúzu; ale hlavně to zalehlo náš divadelní život zájmovým přišesím a spleť všelijakých vzájemností a závislostí. Nakonec dochází k tomu, že lidé kulturně produktivní si moudře řeknou, že divadlo je patrně výhradní oblastí divadelních recenzentů a víceméně je ponechávají této uzavřené společnosti divadelníků z povolání. Doklad toho máte v nápadném úbytku domácí dramatické tvorby. Jen si spočítejte, kolik bylo autorů (mezi nimi i vážných a poměrně úspěšných), kteří ještě před šesti, desíti lety byli přitahováni živými možnostmi divadla, ale jeden po druhém toho potichu nechali; každého omrzí chodit na oči společnosti,

která ho jaksi nerada vidí, protože není jedním z nich. To prohlubující se odcizování, které nastalo mezi divadlem a literaturou, je také kus té krize divadla.

III. Dramaturgie

Máme-li spravedlivě posoudit potíže dnešní dramaturgie, musíme vzít v počet okolnosti, za jakých pracuje. Především se to děje pod bičem abonentního a repertoárního systému. Ber kde ber, každé divadlo musí dodat ročně své klientele dvacet třicet novinek; to číslo násobte počtem divadel v místě a máte to. Bůhví že urodí-li se za sezónu v celém světě deset opravdu pronikavých, opravdu nových her, je to už rok mimořádně požehnaný; to ostatní je víceméně slušné dramatické zboží, které se jinde vyrábí doma, ale k nám se většinou importuje; nám totiž chybí dobré, jevištně zralé dramatické řemeslo – proč, to by byla jiná kapitola. Připočtete, že u nás domácí dramatické literatury valem ubývá a že publikum i kritika jeví celkem málo blahovůle, mají-li se dívat na kusy už kdysi obehnané. Dále je tu fakt, že žádný sebezkušenější, sebezáslužnější zešedivělý divadelník nemůže zaručit, bude-li ten nebo onen kus mít úspěch; už tato nejistota ukládá dramaturgii, aby se, pokud lze, vyhýbala riziku nějakého experimentování. Kdyby si dramaturg vzal do hlavy, že nepustí na scénu nic, co není takzvaný umělecký čin, byl by tuze brzo na dně s repertoárem; ovšem divadlo a pokladna by byly na dně ještě dřív.

Ale to si žádný dramaturg do hlavy nevezme, už proto ne, že je vázán svým obecnstvem. Jak už řečeno, dnešní divadelní ruch je celkem přendávání hrstky obecnstva z jedné kapsy do druhé. Hraje se víceméně pro tisícíhlavý štamtiš, který chce mít servírováno pořád něco nového, ale nesmí to být příliš nové; je to povětšinou jen dramatické vyvařování pro stálé hosty – ten kousek umění bývá občas přidán jako kytička na stole mezi slanými rohlíky a pepřenkami. Nadto dramaturgie musí hledět vyhovět té oné herecké hvězdě, která si sama vybírá pro sebe role jako klobouky nebo rukavice. Dále musí se snažit, aby šla, jak se říká, s duchem doby: jednoho roku se nosí anglické látky, roku příštího pařížské modely; letos se nosí psychoanalýza, za rok to bude Zeitstück nebo co; a dramaturgie musí provádět poněkud zoufalý a neobratný tanec mezi vejci, která se jmenují: umění, pokladna, vrtochy primadón, móda snobů, lidový kýč a vznešené poslání.

Jedno z těch vajec jsem nechal stranou: je to kritika. Dramaturgie má svou měru v takzvaných studených mládencích na prvním balkóně; zatímco ona je prakticky nucena uzavírat kompromisy s pokladnou, s publikem, s okamžitou situací atd., nejsou recenzenti zatíženi žádnými takovými vulgárními ohledy a mohou pokojně soudit ve jménu Umění,

Vysokých Hodnot a jiných velikých písmen. Z toho se vyvinul zvláštní druh kulturního pokrytectví: dejme tomu hraje se pro paničky normální, takzvaná hadrová, salónní čili konverzační komedie s nezbytným manželským trojúhelníkem; ale aby se uchlácholila přísná důstojnost kritiky, napíše se předem, že „tento pronikavý psychologický kus směle řeší palčivý dobový problém mimomanželské soulože” nebo něco podobně velkohubého. A kritika se pak opravdu rozepíše o palčivém dobovém problému a všecko je v pořádku. Už se nehrají veselohry, frašky a normální kýče, lidé nechodí do divadla smát se nebo plakat nebo koukat se na šaty, nýbrž máte tu samé problémy a řešení, studie mravů, otvírané perspektivy a kdesi cosi. V jádře je to falšování kulturní měny a matení pojmů; publiku může dramaturgie i kritika posloužit líp, řekne-li mu na pravém místě, že toto je pouhá kratochvíle, toto řádná legrace a toto cosi většího a vzácnějšího.

Úhrnem dramaturgii připadá v dané situaci osud málo vděčný; musí pečovat o to, aby se vlk nažral a koza dramatického umění zůstala zdánlivě celá. Rozumí se, je to nabírání vody řešetem, provozované jako práce na akord. Za takových okolností dramaturgie nemůže tvořit; může jen den ke dni sloužit tomu, aby se hrálo dál. Nemůže považovat dosaženou úroveň za stupeň k úrovni vyšší. Je obětí daného systému, jemuž se až příliš služebně podrobila.

IV. Herectví

Vemte tužku do ruky a počítejte: třicet premiér do roka. Odečteme-li prázdniny a neděle, vezmeme-li v počet, že ve středu a sobotu se zkouší jen napolo, jelikož se odpoledne hraje, vyjde nám na každý kus sedm dní zkoušek. Ve skutečnosti se některý kus zkouší dokonce čtrnáct dní, kdežto jiný se dožije světla ramp po třech nebo čtyřech zkouškách. Ale dopřejme mu týden: během toho týdne se musí kus promrskat ve zkušebním sále, kde „tahle židle je židle, tahle židle je okno a tenhle věšák jsou dveře”; načež se stěhuje na jeviště, kde se musí se vším začít znovu; pak jde napověda do budky a musí se ještě jednou začít od gruntu; načež propukne generální zkouška, jež je zároveň první a poslední zkouškou komparsní, dekorační, osvětlovací a kostýmní, strašný den kraválů, zmatků, chybějících rekvizit a šatů, které se musí přešívát; téhož dne večer nebo den nato je premiéra, do které i nejsvědomitější herec jde s vědomím, že neumí slovo, že má třicet devět stupňů horečky a že tu velkou scénu ve třetím aktě nebylo pokdy prozkoušet. Nějakým divem se premiéra dohraje; ráno nato brumlá herec už zase jinou roli ve zkušebním sále, kde „tahle židle je lavice, tahle židle piano a tenhle věšák je portiéra”; a zapnut do nové práce odřikává večer mechanicky reprízu včerejšího kusu, kterým se už nemůže vnitřně zabývat. Můžete mi věřit, že nepřepínám. Tedy i za těchto

absurdních okolností se přihodí vynikající herecký výkon; ale soustavná umělecká činnost, zejména herecké umění ansámblové je téměř vyloučeno. Vyloučeno je sežít se s rolemi tak, aby herec během hry už nemusel myslet na text, děsit se, podá-li mu partner narážku, starat se o to, kdy má podle rozkazu režisérova vstát, sednout, přejít vlevo nebo vpravo; aby mohl jen hrát, jen být unášen souhrou, jen být tím člověkem a osudem, jenž mluví z jeho úst.

Poslyšte, máme dost dobrých herců i dobrých režisérů, ale naše divadlo je v zásadě vedeno jako provinciální šmíra; většina kusů, jak je vidíme, je stěží polonastudovaná, narychlo spíchnutá, chatrně sroubená jako něco, co má vydržet jen pár večerů. Však také se takový kus při páté šesté repríze povážlivě rozklíží; hraje-li se častěji, musí se honem přezkoušet, aby se nadobro nerozsypal. Viděl jsem některé kusy hrané v cizině a pak u nás; bylo to srovnání ponižující ne pro naše herce a režiséry, ale pro naši divadelní kulturu. Nemáte ponětí, co vybičované pracovní intenzity je takto vymrháno a vlastně ničeno; z té pile, z té vážnosti, dobré vůle a nadanosti by se mohlo pořídít nesrovnatelně víc, ale chybí tu ta subkonstrukce průměrné divadelní kultury evropské úrovně.

Za těch okolností se musíme spokojit, pomůže-li si herec na jevišti machou, aktérskou konvencí a v nejlepším případě jakousi virtuozitou; nemůžeme na něm žádat, aby svůj osobní výkon vypjal co nejvýše a zároveň jej orchestrálně zladil s výkony druhých. Někdy až skřípe, když takový osobitější herecký projev se stěží prodírá z řemeslné rutiny partnerů, sám nedokončen do poslední tečky, tu jen načrtnut, tu v polou nalomen, tu pokřiven nedostatkem souvislosti. Herci bývají příliš soustředěni na sebe, než aby si dovedli plně uvědomit, jak jejich výkon závisí na výkonu všech, s nimiž jsou na scéně. Vídal jsem jinde daleko menší herce hrát bezvadně; u nás ani nejlepší výkon nás nezavádí k pomýšlení, jak by to ten herec mohl zahrát, kdyby se s herectvím zacházelo jako s uměním. Vytýkává se hercům, že se nedovedou na jevišti chovat dost samozřejmě a přirozeně; jenže k tomu je zapotřebí především naprosté aisance, pocitu, že jeviště není místem hysterické honičky a strachu, nýbrž klidného, soustředěného tvoření. Nebo se jim vytýká, že nevěnují dost péče češtině; ale jak věci jsou, herec není ani hotov s tím, co má říkat. Odstín dá víc práce vnitřní i zevní než křiklavý patos, přirozenost předpokládá delší uzrávání než póza a tak dále. Herecká práce, jak se u nás praktikuje, vede spíš k neklidné honbě za efemérním úspěchem než za trvalou hodnotou výkonu. Vzpomínám si, jak jsem se kdysi ptal Michaila Čechova, proč nehraje Hamleta. Bránil se zoufale: „Ještě ne, ještě ne, na to bych ještě nestačil.“ To není pouhá skromnost. Náš herec nemůže tak měřit své síly, protože spoléhá na úsměv štěstěny, na výhru z loterie.

Nejhorší je, že tento protiumělecký, protiherecký systém se před našima očima spíš zhoršuje. Tempo divadel je pořád řemeslnější, exploatace herců je pořád bezohlednější.

Věřím, že to nejdůležitější a nejživější na divadle je herec; vše, co sníží intenzitu a přitažlivost herectví, snižuje nevyhnutelně i životnost divadla.

V. Režisér

O tom, co dělá režisér, nemá divák obyčejně dost jasnou představu; myslí si, že to je někdo určený k tomu, aby dohlížel na herce jako poklasný na čeled'. Ve skutečnosti jeden režisér je pouhým aranžérem, a druhý je divadelním tvůrcem; z těch tvůrců jeden je čímsi jako vizuálním básníkem, druhý vychovatelem herců, třetí konstruktivním vykladatelem ducha hry a tak dále. Režisérství nelze definovat jednou funkcí; je to dohromady výtvarnictví, psychologie, literární znalectví, jevištní technika, davové vůdcovství, pedantérie detailu, znalost kdečeho v životě, kus herectví, fantastická všumělost a nadto zvláštní a intenzivně tvořivé umění, na němž je nejdivnější to, že čím je dokonalejší, tím víc se ztrácí ve své realizaci; jakmile je jím prostoupena každá nitečka hry, stává se neviditelným. Vzpomeňte si na Rusy; mohli jsme myslet na režiséra, když jsme vnímali tu naprosto hotovou jevištní realitu?

Zeptejte se kteréhokoli z našich lepších režisérů, zda při dnešní divadelní praxi může režiséřsky dodělat, opravdu dodělat kus jemu svěřený. Režiséřovi obyčejně nezbývá pokdy na zpytování svědomí; ale doufám, že každý z nich má na generální zkoušce hlavně ten zdrcující pocit, že teprve teď by měl začít se svou prací: prohánět ansámby, piplat se se sólovými výkony, začít kontrolovat souhru, montovat dialog, pročistit výslovnost, a vůbec dát se do definitivního vytváření kusu nahrubo spíchnutého. U nás se hraje dramata ve stavu režiséřského polotovaru. Bylo by třeba věnovati každé hře nejmíň měsíc houževnaté režiséřské práce, aby se mohl režisér vyrovnati se svým úkolem alespoň na padesát procent. Máme dobré režiséřy a daleko vyšší pojetí o umělecké funkci divadelní režie než dejme tomu divadelnictví v Anglii a ve Francii. Ale tvoření je především práce a to, co je našim režiséřům přikázáno, není práce, nýbrž jakési melouchářství. Že jim přitom zhrubnou ruce, že se předem vzdávají vyhlídky na jakékoliv dotvoření svého díla, že musí počítati s pouhým a-peu-prčs v herectví, ve výpravě, v souhře i textu, že nemohou spolutvořit na herci a souboru, to by si mohli dáti rovnou do kontraktu: to je prostě oběť zavedeného systému českého divadelnictví vůbec.

Ten nedostatek času na skutečnou režiséřskou práci se jeví i v něčem jiném; protože není pokdy na vnitřní režii, na duchovní vedení hry, pomáhá si režisér často zevním efektem, křiklavostí a okázalostí v mise en scene; aby bylo vidět, že má svou koncepci, je ochoten

stavět se na hlavu nebo nějakým vnějškovým nápadem ukázati snahu, že se dělá pro hru co nejvíc; odtud to pachtění něčím diváka překvapit, třeba násilně, oponentit hru, zakrýt okatými gesty mnohé a živé nedostatky. Protože režisér musí počítati s tím, že nemůže své dílo dodělati, a že následkem toho většina jeho práce padne jednoduše pod stůl, přepne předem detaily, formu, styl a efekty, aby zachránil aspoň něco. Kdyby mu bylo dáno více času a místa, aby mohl pracovati trochu načisto, nebyla by jeho režie jenom bohatší, plnější a mnohostrannější, ale odpadlo by také mnoho zbytečného, skřípavého a neorganického, co vlastně jen ztěžuje recepci divákovu.

Znám z vlastní zkušenosti, na jakých malých a nesčetných překážkách se zadržuje práce režisérova. Málokdy má všechny herce pohromadě, protože mu běhají po jiných zkouškách. Většina zkoušku jenom markýruje; na jeviště se dostane až v poslední chvíli; dekorace, kostýmy, rekvizity přicházejí v poslední minutě; v obsazení rolí musí brát ohled na to, kdo z ansámblu je okamžitě a náhodou volný; přijde-li do toho ještě chřipka v ansámblu nebo změna v obsazení, pak může poručit pánu bohu, jak premiéra dopadne. A když spadne opona za tím agonizujícím střetnutím překážek, pohrom, dřiny a zoufalé improvizace, pak je souzen režisér a herci, je souzena souhra i dramaturgie, je souzen kus i autor, všichni, kdo v tom nechali víc své kůže než svého hotového díla. Vzpomínám si na své někdejší režie: jednou za premiéry musila být padající kulisa opřena novou latí, jež zatarasila cestu komparsům, – „režisér nestačil na davové scény“; jednou mi účinkující dáma rozsedla před premiérou promítací sklíčka, jejichž sférické zkreslení jsem sám po týdny konstruoval. To jsou jen maléry pro smích, ale ilustrují tu uchvátanost a nedodělanost, jež je osudem divadelní práce u nás a která už není pro smích, jakmile ohrožuje kulturu herectví i režisérova tvoření.

VI. Autor

Mluvíme-li o divadle a jeho přítomné tísní, nemůžeme vynechat ani dramatickou literaturu. Snad mi dáte za pravdu, že dnešní doba není tak hluboce a silně charakterizována svým dramatem, jako byla doba, za kterou mluvil Ibsen, Strindberg, Shaw, Hauptmann, Wedekind. Tehdy ještě byl předmětem dramatu konflikt jedince se sociálním řádem, se společenskou morálkou, s rodinou – ale vždycky to byl konflikt jedince. Dnes je (zhruba řečeno) jedinec jako osobní nositel osudových konfliktů víceméně odbytou věcí, a co z něho zbylo, uchýlilo se do podvědomí. Není to řád, se kterým by se srážel, nýbrž chaos; a není tu místa pro mravní osobnost, která by se srážela, neboť nemáme mravních jistot, kterými bychom dovedli zhodnotit tu osobnost a její tragické právo. Řekl bych to asi tak: jeviště se podobá kazatelně,

na níž se nezvěstují obecně platné pravdy, nýbrž obecně platné lidské osudy. Naše pravdy se dosud nestaly plně lidskými; a lidský osud nemá dnes té vnitřně uznané, té metafyzické hodnoty, ze které by pramenila jeho vyšší platnost. Snad je doba až příliš dramatická, abychom dovedli uchopit dramaticčnost v lidech. Naznačuji jen, nevysvětluji; je jisto jen to, že mnoho z toho, co chybí dnešní dramatice, má své nejhlubší příčiny v době, jíž procházíme.

Pokles dramatické tvořivosti, jakési zadrhnutí dramatického vývoje není jenom kulturním problémem našim, nýbrž světovým. Vedle vnitřních příčin jsou tu i zevní, například přílišná merkantilizace divadel. Dnešek se už nedívá na divadlo sentimentálně jako na stánek umění, nýbrž jako na podnik, a i většina dramatické produkce se přizpůsobila tomuto názoru. Na divadelní hru se klade v první řadě nárok, aby byla úspěšná, aby měla v sobě technické předpoklady populárního úspěchu; to znamená, aby byla především dobrým divadelním řemeslem. Nepodceňujme tu řemeslnou stránku: patří k divadlu tak jako technické znalosti k architektuře.

Naše dramatická produkce trpí z velké části právě nedostatkem této technické divadelní kultury. Její dialog bývá papírový, skladba děje násilně smontovaná, charakterizace osob ne dost konkrétní a tak dále; každý, kdo kdy u nás divadlo dělal, naráží na tu poddajnost divadelních prostředků. Prostě nemáme je samozřejmě v malíčku. Český autor téměř nikdy nevidí svou hru jinak než ve stavu polohotového, narychlo a zhruba sroubeného, víceméně definitivního provedení na jevišti. Nemůže postřehnout své vlastní chyby a nedostatky, protože není vidět, co padá na vrub jemu a co nedodělané realizaci herecké a režijní. Nenaučí se pevně a jistě stavět, nenaučí se cizelovat, protože nemá příležitost kontrolovat tyto technické hodnoty na technicky dokonalém a zralém provedení scénickém. Je to vidět nejnázorněji na jevištní češtině, jež zůstala za funkční dokonalostí češtiny básnické. Divadelní čeština se nezrodí na psacím stole, ale na jevišti; netřeba vykládat, co se tím vykoná pro kulturu mluveného jazyka, pro fonetické i vyjadřovací zhodnocení naší živé řeči.

Nebojím se opakovat ctihodnou větu, že divadlo je školou života. Mezi všemi uměními má divadlo charakter výrazně kolektivní; rodí se z kolektivní, organizované spolupráce a je kolektivně prožíváno. Divadlo je nebo má být školou souhry, styku, lidského společenství; na jeho vzniku i v jeho konečné realizaci se vyjadřuje jemnost, přesnost i dramaticčnost vztahů mezi lidmi. Divadelní hra, to není hlouček jedinců, jako je autor, dramaturg, režisér a herci, z nichž každý pracuje na svou pěst, jako se děje v životě; divadlo je součinnost, v níž jeden každý zvyšuje výkon každého druhého a všech; to je ten vyšší příklad, jenž je posláním divadla. Každá nehotová organizace, každá nedokončená spolupráce je spíš špatná než dobrá, nese v sobě spíš chaos než co jiného; falešný tón v orchestru je větším porušením řádu než

uliční vřava. Jde o to, umožnit divadlu jeho kolektivní umělecké tvoření; to není v moci žádného jednotlivce, na to je třeba nahradit dosavadní extenzivní systém divadelní praxe podmínkami utvořenými pro práci intenzivnější a dokonalejší.

VII. Závěry

Shrnuji ještě jednou důsledky minulých kapitol:

I. Divadla (mluvím o těch velikých, kulturně nejodpovědnějších) se vlivem faktorů hospodářských a společenských ocitají stále víc v závislosti na svém kmenovém obecnstvu, připoutaném k divadlu abonentním systémem.

1. Žádné divadlo se už téměř neodvažuje hrát mimo předplacení, neboť nemůže počítat s nahodilým, fluktuujícím publikem; to svědčí o povážlivém poklesu širšího zájmu o divadlo.

2. Aby bylo možno vyabonovat nějakých dvě stě večerů do roka, musí na každou čtvrtku připadnout dvacet až třicet představení; to znamená, že divadlo je nuceno nastudovat ročně dvacet až třicet her. Mám po ruce statistiku státních a městských divadel v Německu; maximum premiér do roka je tam patnáct, průměr asi dvanáct.

3. Tento hospodářský grunt divadla, abonentní obecnstvo, je se sociologickou nutností určitá tenká vrstva lidí zámožnějších, usedlých, víceméně konzervativních; je to dost homogenní kolektiv s přirozenou tendencí ustálit se jako společnost. Divadlo stává se záležitostí spíš společenskou než kulturní.

4. Toto kmenové obecnstvo, vázané odsedět si své večery, zachraňuje divadlo před příliš prázdnými řadami sedadel; tím umožňuje dokonce, že čas od času si může divadlo dovolit hrát něco umělecky vážnějšího aspoň po těch pár večerů.

5. Na druhé straně však tato abonentní společnost vykonává morální tlak v tom směru, že v repertoáru i v obsazování nutno aspoň většinou dbát jejího vkusu a jejích zálib. To se jeví například v převaze konvenčních společenských her na našem divadle.

6. Tím se ovšem divadlo odcizuje ostatním vrstvám společenským i věkovým; zejména ztrácí kontakt s mládeží, ale ztrácí i prestiž kulturní a veřejné významnosti.

7. Přitom velká divadla jsou provozována nebo subvencována z veřejných prostředků: státem, zemí nebo městem z titulu svého kulturního poslání. Čím více poklesne kulturní význam divadla, tím rozpačtější a neochotnější bude tato patronance veřejných těles. Dnešní stav už je důkladně rozpačitý a nejasný.

II. Systém, který naše divadla podržela z provinciálních dob předválečných a kterého se nemohou lehko vzdát v době kulturní lhostejnosti a hospodářské tísně, nese v sobě těžké důsledky pro umělecké vedení divadel:

1. Příliš velký počet her, které musí divadlo ročně dodávat, zaviňuje trapnou promiskuitu v hodnotě repertoáru.

2. Pro nedostatek pracovního času je vůbec vyloučeno vypracovat hry režijně a herecky tak, aby se plně uplatnila ta pravá atraktivnost divadla, ta pravá divadelní kultura, jež tkví v uměleckém výkonu herců a souhry, v kolektivní dokonalosti jevištního výrazu.

3. S pracovní metodou našich divadel souvisí i pokles úrovně repríz a s tím i ochabující zájem obecnosti. Zařídili jsme své divadlo na její život, vrcholící premiérou a pak už pomalu agonizující.

4. Pro tu nehotovost jevištní realizace není divadlo ani autorům dostatečnou zkušeností, kde by se bezpečně naučili dramatické stavbě, dialogu, dikci atd.

5. Kritika je přetížena přílišným počtem her, které musí absolvovat; dostavuje se únava a zevšednění; tisk už nemá chuti věnovat divadlu neúměrně víc místa než jiným kulturním oborům; divadlo ztrácí publicitu, přestává být duchovní událostí a stává se téměř jen novinářskou lokálkou.

III. K tomu přistupuje soutěž filmu. Račte uznat, že v kyčařství a líbivosti nemůže divadlo konkurovat s většinou filmové produkce; horší je, že těžko soutěží i s těmi nemnohými filmy vyšší hodnoty co do dokonalosti jejich herecké, režijní a technické práce. Divadlo by to mohlo nad filmem vyhrát jen svou vyšší kvalitou; nikdy tím, že by se chtělo přizpůsobit nižším požadavkům, jež klade většina filmové produkce na své obecnosti. Dobrý film zvyšuje nároky na divadlo; jsou už lidé, kterým divadlo ve své dnešní nevytříbenosti, se svou konvenčností, ve svém neladu polohotového díla jde prostě na nervy, – a tento proces se nezastaví. Koneckonců film znamená i to, že nám hrají herci a režiséři celého světa a zůstávají v nás měřítko, jež už nejsou jen naše lokální. Má-li naše divadlo obstát v soutěži se světovým filmem, musí usilovat o optimální úroveň divadelní kultury; k tomu mu chybí především žádoucí pracovní podmínky.

IV. Jediná cesta, myslím, je pracovat ke změně našeho divadelního systému. Pravda, v dnešní době kasovních starostí nebude mít žádné divadlo chuť nějak experimentovat se svým obecností, ale nebudeme se přece zařizovat natrvalo podle přítomné krize. Ani nejde o to, zahodit náš systém do starého železa, nýbrž učinit jej pružnějším. Pro naše poměry by byl dobrý stav, kdyby velká divadla nemusela ročně produkovat víc než deset dvanáct premiér, aby byl měsíc pokdy na zralou uměleckou přípravu každé hry a aby takto bylo možno plněji

zhodnotit tvořivé talenty našich herců a režisérů i vážné úsilí naší dramaturgie. Nepochybujeme, že lépe hrané divadlo bude mít větší přitažlivost pro obecnost a silnější ohlas ve veřejnosti. Můžeme říci s matematickou pravděpodobností, že čím menší počet her se bude honit po našich jevištích, tím vyšší kontingent publika připadne na každou z nich. Řekněme nějakých osmdesát premiér ročně je na Prahu groteskně mnoho; je to i hospodářsky tak nerozumné, jako když je v jedné ulici příliš mnoho hospod. Tedy tato přeměna systému by znamenala podstatnou možnost zvýšit úroveň našich divadel při jistých úsporách hmotných, dále vyhlídku na zesílení veřejného ohlasu a kritického zájmu a konečně úkol jinak si rozdělit a zároveň rozšířit masu divadelního obecnstva.

V. To nemůže provést jedinec ani jedno divadlo na svou pěst. Bylo by třeba především dohody vedoucích divadel, za která odpovídá stát, město nebo jiné veřejné korporace; bylo by nutno nahradit mezi nimi vztah hospodářské soutěže vztahem zájmové spolupráce. Bylo by nutno převychovat obecnost a vzbudit jeho zájem o vyšší typ divadla, o divadlo vybavené z pout provincialismu a skrytého šmírařství. Šlo by o to, získat nové, širší a mladší obecnost. To je v rukou tisku, a zejména kritiky. Nikdo nespasí naše divadlo sám; je zapotřebí spolupráce a společného boje proti krajně nepříznivým poměrům, jež nejsou jenom hmotné.

Lidové noviny 19. 2., 1., 5., 12., 19., 26. 3. a 2. 4.

PAST ŠRÁMKOVA A PAST KRITIKŮ

Když teď vyšel šestý až desátý tisíc Šrámkova románu *Past*, připomněl jsem si, že se na té knížce stala svého času křivda, že se o ní psalo nepěkně a nepozorně; že poslední Šrámkův román má své chyby, ale že jsou v něm stránky a partie, které patří k tomu nejlepšímu z české prózy. O tom jsem chtěl při druhém vydání něco napsat; ale když jsem si pro osvěžení paměti přečetl hrst tehdejších recenzí – je toho jen hrst, ani dvacet syrečků by se do toho nezabalilo –, poslyšte, to je přece jen trochu silný tabák, čemu je u nás literatura vystavena! A už necítím nutnost hájit Šrámkovu knížku proti křivdě a hrubosti, kterou byla zavalena. Není toho třeba. Stačí podívat se na ty pány, kteří o ní psali; stačí sáhnout na zuby jejich poznatkům a srovnat jejich verdikty. Jejich případ není tak dávný, aby už byl jen dokumentem: je otevřenou žalobou. Nelze na nich žádat neomylnost; ale musí být nějaké meze dovolených omylů. Lidská mínění se mohou rozcházet, ale z toho neplyne nic víc, než že je třeba dělat jakýsi rozdíl mezi poznáním a míněním a uctivě prohlásit, že pouhé mínění si může udělat každý čtenář a nepotřebuje na to kritika. Ale ty závěry si nechme na konec; sledujme nejdříve tanec kritiků nad dílem básníkovým.

* * *

Ani nevím, čím začít. Řekněme hrdinou románu, neboť každý román mívá svého hrdinu:

G. (Národní osvobození):

Šrámkův nový román Past je zase monografický: osud jednoho člověka je jeho jádrem.

Karel Sezima (Lumír):

Autor zřejmě míní vytvořit cosi jako rámcovou skladbu současných osudových běhů životních... rek sám byl vždy jen epizodou v životě jiných.

Jak zřejmo, hledá se jádro románu; pohříchu pánové nejsou v této věci jaksi zajedno: V. K. (Lidové listy):

V Pasti je to únavné vypisování kronik rodin nemajících s ústředními postavami nic společného, jež brzdí děj a ohrožuje čtenářův zájem.

Studentský časopis:

Kompozici úplně ruší letopisy rodin Žlábkovy a Stocké.

Jan V. Sedlák:

Doprostřed svého vyprávění, které je místy opravdu strhující, vsunul Šrámek náhle a neorganicky celou historii o... Stockém.

vz. (Zvon):

... posupně naturalistický obraz vztahu mezi otcem, dcerou a synem, s dvěma postavami mohutně viděnými, je to sestra Samcova Anna (Žlábkova), ženský běs smyslnosti a chamtivosti, a její švagr Stocký, chlípák a pokrytec. Tato partie je provedena ryze románově a je vlastně jádrem knihy.

To je ovšem trochu povážlivý rozpor, je-li jednomu jádrem knihy to, co druhému se jeví jako neorganická a rušivá epizoda. Nemohou-li se pánové shodnout ani v takovém základním zjištění, jak by byla možná shoda v hodnocení?

AMP (Právo lidu):

... dvě neúměrně rozsáhlé epizody, jakoby vyňaté z venkovské a maloměstské skandální kroniky... Oba tyto pobočné děje (tj. o Žlábkových a Stockých) pro nedostatek předmětnějšího podání a pronikavější psychologické motivace působí spíše dojemem pochybné démoničnosti a kolportážní senzačnosti.

A. N. (Lidové noviny):

(Autor) se nespokojil se žalostnými manželskými a nemanželskými historkami rodiny Samcovy, nýbrž... vložil do sedmé až deváté kapitoly sáhodlouhé a vesměs banalitou trýznivé letopisy přiřvagřených rodin Žlábkovy a Stocké.

AMP (Literární noviny):

... zde Šrámek neuniká nebezpečí všednosti, a nadto senzační příběh i jeho hrdina (Stocký) utkvívají v barvotiskové plošnosti.

Jan V. Sedlák:

... toto d'ábelství (sestry Samcovy) není dost psychologicky jasné a není pro ně vysvětlení.

Josef Knap (Venkov):

V Pasti nejsou to také pasáže křehkých citových konfliktů mladých lidí, nýbrž partie pregnantní epiky kolem historií učitele a dobrodruha (Žlábka a Stockého), co je nejpozoruhodnějším přínosem nového Šrámkova románu.

AMP (Literární noviny):

... i zde zůstala jeho psychologická obraznost nemálo dlužna postavě ženské fúrie.

Antonín Veselý (Čs. republika):

Příkladem Šrámkova pokroku je postava hrdinovy sestry (Žlábkové)... Vedle upřího milovníka (Stockého), kterého tato chladnokrevná sobecká žena vlastně oklame, je nejútočnější představou o „pasti“ smyslů v tomto románě. Je hlubokým pohledem do života, jehož hrůza musela býti zlidštěna jako u Dostojevského, po jehož příkladě zde Šrámek k otevření tvrdého srdce užil kouzelného klíče – soucitu. Tato postava sama je svědectvím rozhodného pokroku romanopisce.

K. Sezima (Lumír):

... obě nejrozsáhlejší epizody (Žlábkových a Stockých) celým zkratkovým, epicky zhuštěným způsobem podání převažují děj hlavní.

Josef Knap:

Je tu znamenitě uchopený příběh prohnáního přetvářivého světáka (Stockého)...

Karel Sezima:

... znamenitě modelovaná intrikánská sestra hrdinova...

Jak vidíte, táž postava je barvotiskově plošná nebo naopak epicky zhuštěná a vypuklá; nebo je znamenitě modelovaná pro jednoho znalce, zatímco pro druhého je psychologicky nejasná; „partie pregnantní epiky“ trpí „nedostatkem předmětnějšího podání“ a tak dále; prostě blázinec. Ani neproblematická postava starého sedláka Samce neušla kritickému změní jazyků:

AMP (Literární noviny):

Lidštěji a přesvědčivěji je viděna toliko postava starého sedláka, v němž uražené mužství zápasí s otcovským citem a jenž prožívá trýzeň pozdní vášně i hrůzu z tajemné temnoty, v níž se rodí lidský osud. (!)

Jan V. Sedlák:

Také otec Ladislava Samce není postava celistvá;... ten vztah lásky i nepoddajnosti dořešen není.

Následuje vánoční epizoda na zámku:

P. E. (Prager Presse):

... Šrámek gerat wiederholt in die Untiefen einer recht fragwürdigen Provinzialität, sogar der Halbkitsch des billig Gemütvollen (das Elternpaar der Schlosshexe) wird gestreift.

AMP (Právo lidu):

Neblahá snaha poetizovat banalitu... provází Šrámka celým románem. Zračí se to... ve scéně rodinné vánoční idyly na venkovském zámku, která i nechutně bodrým humorem se ocitá přímo na úrovni kalendáře.

A. N. (Lidové noviny):

... Na chvíli se objeví přece nejlepší Šrámek, lyrik v próze... Myslím vánoční epizodu na zámečku u Krupků, která svou světlou pohodou tolik připomíná povídkovou prózu Svat. Čecha.

P. F. (Naše doba):

... V Pasti je jedna velká kapitola umění kouzelně soustředěného a vyzrálého: kapitola, kdy mladý voják přijíždí na Štědrý večer k rodičům svého přítele Krupky. Sem, do těchto míst přečistého dechu lyrického uvedl F. Šrámek všechny nejjasnější prameny svého umění: bolest raněného lidství, dobrotivou pohodu starosvětské rodiny správce Krupky... od památných závěrečných slov ve Stříbrném větru nenapsal F. Šrámek úsek tak sevřeného umění evokačního...

Tak tu to máme! A už nám toho v románě mnoho nezbývá, kde by si páni mohli plnou hubou odporovat, leda sám konec:

P. E. (Prager Presse):

... ein Schlusskapitel, echter Šrámek, gibt in jähem Ruck dem geruhigen Eingang des Buches einen bitterbösen Sinn und die tragische Grimasse; bekehrt wieder von neuem zu diesem für das tschechische Erlebnis des Eros unendlich bedeutungsvollen, ja klassisch repräsentativen Autor und unbedingten Dichter.

K. Sezima:

Závěr... je důsledným zavrcholením hrdinova osudu a zároveň jeho sebekritikou. J. B. Č. (Čin):

... uboze šklebný konec, chlastání Samcovo se starým kamarádem v hospodě, dosvědčuje jen správnost názoru, že výlučná a ničím neposvěcená láska k hmotě vede posléze... k cynickému vyznání nicoty, k rozkladu všeho.

Jan V. Sedlák:

Málo vkusnou a kompozičně neorganicky připravenou scénou je závěrečná scéna hrdiny, když... drasticky a ironicky účtuje nad svým životem.

Ještě slovo o hrdinovi knihy Ladislavu Samcovi. Šrámek jej líčí jako donkichotovského rytíře lásky, jako prohrávajícího erotika plného jemnosti a volní slabosti zároveň; svým málomluvným charakterizačním způsobem mluví o „měkkých, poddajných rysech jeho brady“ a tak dále; případ je zkrátka jasný. Ale to naprosto nevádí kritikovi AMP, aby se netvářil, že Šrámek vydává svého Ladislava za stoprocentního hrdinu, dobyvatele, celého muže nebo já nevím co, a aby nezačal vítězně pokřikovat:

... Nebylo by většího omylu než pohlížeti na Šrámkova hrdinu jako na bytost tragicky prohrávající v zápase s osudem... Na to vše je Šrámkův hrdina slaboch bez energie a soudnosti... To vše svědčí spíše o prostomyslném hlupáčkovi než o typu výbojného mládí, spíš o slabošské třtině než o nesmluvném snílkovi.

... Na první pohled je vidět, jak historický je tento typ mládí... proti životní realitě dnešního mládí s jeho zralejší zkušeností, bohatším i dramatičtější světem, komplikovanější psychologií.

Ano; ono by také nebylo většího omylu než pohlížeti na Hamleta jako na Fairbankse nebo na ratibořickou babičku jako na mezinárodního dobrodruha; ale pokud známo, nikdo se takového omylu nedopouští a není přípustno pohoršeně vytýkat autorům, že jejich figury nejsou něčím, čím být vůbec nehodlají. Za druhé, byl-li Šrámkův hrdina mlád někdy koncem devadesátých let, nechápeme dobře, proč má dostávat po hlavě „životní realitou dnešního mládí“. Za třetí, nu, nechme toho; jak zřejmo, existuje také pucování klik u dnešního mládí.

* * *

Neshodli se páni o tom, co v knize jest; jak by se pak mohli shodnout o autorovi, i když v tom směru jsou po ruce osvědčená klišata? Tak například se stalo zvykem o Šrámkovi tvrdit, že je básníkem mládí, touhy a podobných věcí:

A. C. Nor:

F. Šrámek zůstal věren svému mladistvému nazírání na svět. Je to už víc než padesátník, ale mluví ze srdce všem mladým.

M. Rutte:

F. Šrámek se celkem nezměnil. Nepřestal být tím, čím byl od počátku... není ani po dvanácti létech mužem, který by si byl našel svou hlubinu bezpečnosti a svůj smír. Je to spíše prošedivělý chlapec s tesknýma a horkýma očima, nedobouřené a plaché srdce, jež chvěje se

posud zajiklou touhou před tajemným slovem „život“ a které všechna skutečnost nedovedla oloupit o jeho krásný a nejdražší sen.

b. v. (Levá fronta):

Šrámkova Past je svědectvím stárnutí básníka... a je to stárnutí podivné: od samého raného jara skok do samého podzimku.

V. K. (Lidové listy):

Jinak svítí nad Šrámkovým románem ztlumené podzimní slunce, jakási podzimní životní moudrost.

AMP (Literární noviny):

Šrámkův zážitkový a představový komplex: jakýsi pocit životní rezignace... v Měsíci nad řekou mělo to téměř přízvuk defetistické glorifikace maloměšťáctví, ta prohra mladistvých nadějí a snů jevila se tam přímo jako životní nutnost a smír s ní jako spasitelná moudrost. V Pasti stává se tento pochod životní deziluze a rezignace přímo jádrem děje...

Tak vida, věčné mládí a stárnutí hopem, sen nebo deziluze, smír a zase žádný smír; papír snese všechno. Snad budou páni víc zajedno v tom, že Šrámek je poeta lásky, smyslů a vůbec takzvaného senzualismu:

P. F. (Naše doba):

... horká, zavalující smyslnost, proti níž se jeho lidé nikdy neubrání, neboť je jim vtělením blaženě bezstarostné okamžikové pohody.

J. B. Č. (Čin):

Román Past je pastí Šrámkovy myšlenkové a tvůrčí úžiny. Důsledek sebevědomého odvržení duše. Živočišnost není ještě život...

... Šrámkovy osoby žijí jen čirou, neosobitou pudovostí.

J. B. Č. (Kostnické jiskry):

... lidé jsou tu jednoznační a bědně chudí, žijí stále jen ventilováním svých pudů... G. (Národní osvobození):

Šrámek... vidí svět z hlediska lidského pudu... chápete z něho jen chvíle pudové erupтивности... jeho základním prožitkem je výbuch, smyslný vzmach, silný úder krve a vášně.

jv. (České slovo):

Šrámek miluje tělesnost jen v určitém poetickém zušlechtění, ne v její naturalistické syrovosti. Musí se s tou tělesností zacházet u Šrámkova velmi opatrně, ježto on přimíchává do ní stále silné dávky duševnosti a vlastně by ji všecku chtěl proměnit v látku ryze duševní.

Jeho nerozhodnost, jeho nepevnost v pojetí a vedení románu má právě tu příčinu, že on se v každé scéně pořád usilovně vmýšlí do nitra svých osob a že jim nedovolí jediného hnutí,

kterého by dříve nebo zároveň nevysvětloval niternými popudy, úvahami, rozbory dojmu a předsevzatými úmysly.

Chudák autor, jednou je jeho „zážitkovým a představovým komplexem jakýsi pocit životní rezignace“, podruhé „jeho základním prožitkem je výbuch, smyslový vzmach“; tomu se říká dušezpytný rozbor. Zato mu nikdo neupírá aspoň to, že je lyrik a impresionista; jenže:

Miloslav Novotný (Rozpravy Aventina):

Taková lyrická marnotratnost se lépe hodí do veršů nežli do prózy. Lyričnost Šrámkovi škodila v dramatických pracích a bývala mu v nich vytýkána velmi často.

Tedy bez té lyričnosti by to snad bylo lepší.

V. K. (Lidové listy):

Šrámka stíhá osud všech impresionistů: dovedou podivuhodně zapůsobit náladami, avšak neumějí vytvořit řádné románové osnovy.

Tady se autor zavděčil aspoň těmi působivými náladami, když už na něm vadí ten nedostatek řádné románové osnovy.

P. F. (Naše doba):

Nic by nevadilo, že kompozice Pasti je chatrná a rozběhlá, že se tu autor řídí spíš rozmarem a náladami než přísnou kázní skladebnou, ale u Šrámka zaráží to divné glorifikování všech nálad vůbec, jež zní: každé nálady máš poslechnout, každého vznětu, každého sebemenšího chvěje, jenž tebou proudí.

Tedy kompozice by nevadila, ale vadí spíš ty nálady.

Josef Knap:

Epika, která dává románový tvar tomuto pojetí, pomáhá si nyní stále méně náladováním, lyrickými pasážemi, poetickou mlhovinou. Ponořuje se do složitějších vztahů, je vedena pevně, má výrazný profil.

A teď se v tom někdo vyznej!

* * *

Ale nejde jen o to, že si ti páni navzájem šlapou na jazyk, že s fatální důsledností haní jeden, co chválí druhý; pro změnu někdy šlápne takový znalec na jazyk sám sobě a počne velebit, co o pár řádek výše přísně pokáral:

Šrámek ani tentokrát (píše AMP) se nevzdal svého subjektivismu a impresionismu, takže... nesleduje osud svého hrdiny v organickém rozvoji, nýbrž předvádí jej pouze v oslněných chvílích citového otřesu a smyslového vzrušení.

To zní jako výtky, že ano? Ale kousek dále čtete:

Tato slova... jsou diktována úctou k Šrámkovi lyrikovi, k níž znovu přispívá i několik partií tohoto románu. Jsou to především scény milostného vzplanutí... a dobrodružství... v nich zůstává Šrámek okouzlejícím básníkem... nedostižným lyrikem... Nenajdeme u nás druhého, jenž by dovedl tak citlivě evokovat ovzduší milostného zjitření... jako právě Šrámek, nejspíš tam, kde zůstává básníkem žhoucího vitálního opojení.

Tak vida, ty „pouhé oslněné chvíle“ jsou tady básnickým a lyrickým činem; o kousek výše byly pouhým subjektivismem a čímsi jako nemilosrdně odhalenou neřestí. Až dojemně stejně je tomu u pana G. (Národní osvobození):

To jsou zlé dispozice pro románovou epiku. Především: Šrámek kotví úplně v subjektivnosti prožitku. Chytá dobře horké lyrické chvíle... Jeho základním prožitkem není melodie života pozvolna se košaticího do vitální a osudové fatality. I tento román je skladba proniklá skrz naskrz subjektivitou..., již se nedostalo plné předmětnosti. Šrámek vidí, cítí a umělecky plně ztvárňuje zrovna ty vzrušené chvíle – nevidí, necítí a nedovede ztvárnit proud času, jenž se rozvíjí do šíře a hloubky. U Šrámků nikdy nemáte pocitu totality světa. Chytáte z něho jen útržky. Chápete z něho jen chvíle vzrušené vitality... Poslední krystalizace tvarová a poslední totalizace předmětná tomu vždy chybí.

Ale několik intenzívních chvil, jež předvádí, má plnou šrámkovskou emotivitu a subjektivní výraznost; pudové temno mezi lidskými srdci, to tajemné osudové blýskání, nervové jítření, bezpomocná něha... to vše je pravý Šrámek, a silný Šrámek.

Uf. Dejme tomu, že to tak je. Ale je-li v těch intenzívních chvílích „pravý Šrámek a silný Šrámek“, proč, u všech všudy, na něm chcete ještě něco jiného? Hleďme, tito papíroví panáčci kárají hrušeň, že neplodí jablek; vytýkají lilii polní, že se nekošatí do šíře jako dub nebo já nevím co. Mumlat nespokojeně nad tím, že Šrámek si dovoluje být „pravým Šrámkem a silným Šrámkem“ a ničím jiným, to, odpusťte, už není kritika. A pak přijde jiný a káře Šrámků, že je „nenapravitelný lyrik“; druhý krčí rameny nad tím, že „neukazuje cest k novým životním obsahům“; třetí míní, že Šrámkovou chybou je, „daß er das Allgemeinste durch Demonstrierung an einem Sonderfall von Subjekt und Objekt der Allgemeingültigkeit beraubt“. A tak dále, vesměs věci, jichž splnění by slušelo Šrámkovi asi tak jako kopyta pěnici. Kdyby Linné vytýkal nahosemenným bylinkám, že nejsou dvouděložné, nedospěl by k rostlinné systematice. Nebude skutečné kritiky, pokud bude kritická byrokracie předpisovat básníkům jiný vnitřní zákon, jiné duševní ustrojení nežli jejich vlastní.

* * *

Aspoň v jedné věci se shodla většina pánů: že Šrámkův román je kompozičně roztříštěný:

ju. (České slovo):

... Šrámek nesnesl žádné přísné vazby, jež by mu bránila ve volném pohybu. Raději se zpronevřít všem požadavkům uměleckého románového díla nežli si ukládat nějaké omezení ve svobodném tĕkání představ a myšlenek.

Miloslav Novotný:

Past je mezi romány šrámkovskými nejvýznačnějším příkladem stavební, architektonické dezorganizace nenapravitelného lyrika.

A. N. (Lidové noviny):

Naplnil se zde běžný osud romanopisců impresionistických. Dovedou sice okouzlit situacemi, ale neumějí zosnovati děje.

K. Sezima:

Autor zřejmě mínil vytvořiti cosi jako rámcovou skladbu... Tento záměr kupodivu ušel těm, kdo ho soudili pro kompoziční roztříštěnost a kdo v tom viděli jen momenty rušivé. Je opravdu riskantní mít zvláštní skladebné vrtochy dnes u nás, kde se těší oblibě jen stavba jasná a průhledná jako činžák, – a favorizuje se proto kdekerý polír, toporně robící své blátivé melouchy. Funkce, kterou mají v Pasti epizody, nebyla obecněji pochopena, ač je jisto, že v tomto románě cítil Šrámek větší skladebnou závaznost než v jiných svých kusech.

Antonín Veselý:

Autor Pasti počíná rozuměti vypravovatelské plastice, která nespočívá jen v dějové stavbě, ale... v intenzitě pohledu.

K tomu bych rád poznamenal: Ti páni soudí Šrámka jménem jakési přísné románové zákonitosti, architektonického řádu, tvarové záměrnosti, stavební kázně nebo jak tomu ještě říkají. Ačkoliv se hlásím velmi horlivě ke všemu, co v umění se nazývá řád, kázeň a forma, nevím dobře, co tím ti páni myslí; byl bych rád, kdyby mi ukázali například architektonickou záměrnost Cervantesova Dona Quijota nebo přísný stavební řád Vojny a míru. Když se mluví o románě, chtěl bych citovat několik zkušených vět o tom, jak se romány dělají:

Romanopisci stačí klidný koutek, inkoust, papír a jeho dumavá energie... Taková naprostá nezávislost dodává jeho úkolu nesmírného půvabu, ale z téhož důvodu je to zároveň úkol nesmírně obtížný a nesmírně záhadný. Nemá vedlejších pomůcek, nemá po ruce pohodlnou kostru jako dramatik... Ačkoliv jsem se sám po více než třicet let pokoušel psát romány, nemohu přesně říci, jak se to vlastně děje. Dodneška nevím, jak začínám ani jak pokračuji; vím jen, že není žádného pravidla... Usadím se ráno do křesla s psací podložkou na kolenou, péro v ruce, dýmku v ústech a v hlavě nic. Sedím. Nic nechci; nic neočekávám; ba ani v nic nedoufám. Přečtu si poslední napsané stránky. Náhle moje péro zaznamenává nějaký pohyb

nebo poznámku, a tak to jde dál... Když si pak člověk přečte, co napsal, překvapí ho, že se to vyvíjí z předchozího a že se to upíná k jakési možné budoucnosti. Tyto stránky, jež dodávají postavě tkáň, vyplynuly ze zásobárny podvědomí...

Ty věty neproněsl žádný nenapravitelný a těkavý lyrik, nýbrž John Galsworthy; doporučoval bych každému, kdo rád mluví o zákonitosti, architektuře, záměrnosti a podobných věcech, aby si je pětkrát přečetl nahlas; snad by ho to přivedlo k tomu, aby těch slov užíval méně frázovitě a s menší pedantskou povýšeností.

* * *

A ještě jednou musím ty pány citovat; jsou přímo nevyčerpatelným zdrojem poučení. P. F. (Naše doba):

Past... je typický příklad maloměstské a malosvětské povídky... historie bývalého básníka a nyní maloměstského berního, který doživoří někde v zatuchlém vzduchu turgeněvovské pasivity a odporného kvietismu... Šrámek se vciťuje do představivosti těchto (tj. vesnických a maloměstských) lidí, nechává je promlouvat jejich jazykem a jest patrné, jak mu je svět tohoto primitivismu, ta nízká životní úroveň jeho lidí, setrvávajících při vegetativnosti, blízká a jak se mu líbí.

Tedy tenhle pán si patrně žádá, aby se autor neciťoval do představivosti těchto lidí a nenechal je promlouvat jejich jazykem. Divné názory.

V. K. (Lidové listy):

Výbojný je sem tam styl..., však nijak výbojný je líčený život, utápějící se v provinciální šedi a typickém českém maloměšťáctví.

Řekli bychom, že je-li toto maloměšťáctví typicky české, má plné právo být předmětem českého románu.

A. N. (Lidové noviny):

... výklad a důkaz, jak ze svěžího venkovského hochy, studenta, milovníka a veršovce vyrostl – československý berní. Avšak nic, pranic jiného nechtěl F. Šrámek v Pasti demonstrovat.

I kdyby to byla pravda, že nic jiného nechtěl F. Šrámek demonstrovat: jak známo, vyrůstají českoslovenští berní opravdu povětšinou ze svěžích venkovských hochů; takový je život. Budiž nám útechou, že československý berní na malém městě je koneckonců také člověk; proč by se neměl psát román o československém berním? Vážení pánové, s tím maloměšťáctvím trochu pozor; máme ho příliš mnoho a nedá se odbývat pohrdavým zašklebením. Jsme vcelku národ maloměšťáků; neračte se tvářit, jako byste do toho nepatřili... a stáli nad tím.

* * *

A dost už toho galimatiáše. Viděli jste větu po větě, jak vypadají svědectví, jež podávají ti páni o díle básníkově. Má-li to být soud, tedy musíme konstatovat: pro naprosté rozpory ve výpovědích by byl verdikt nad obžalovaným autorem zmateční; i nezbyvá než autora Pasti osvobodit ve všech deliktech, ze kterých je viněn.

Ale ty pány ještě nemůžeme poslat domů. Příliš si ve svých svědectvích odporovali, než aby bylo vhodné je propustit bez napomenutí. Vpravdě nebylo jednoho tvrzení, proti kterému by nestálo mínění zrovna opačné. I když necháme dosti široký přípustný okraj pro lidskou omylnost, tohle už je trochu mnoho; tak na psu normální lidská inteligence není, aby se nám takový zmatek v pojmech i v názorech, které se vydávají za autoritativní nebo odborné, zdál přirozený a snesitelný. Nejde koneckonců o maličkost; jde o kulturní hodnoty, o výchovu lidí k chápání hodnot; takový úkol nelze jen tak ponechat nezávaznému a neodpovědnému štěbetání čehokoliv, co komu slina na jazyk přinese. Ukázal jsem na jednom příkladu, jak takové čimčarování vypadá; a to ještě Šrámek je básník velmi vyhraněný a málo problematický; samotář, který nikomu nestojí v cestě a netřímá prapor žádné literární kotěrie; poeta, o jehož posvěcení není aspoň pochyby. Uvažte, oč nespolehlivější a koruptnější budou úsudky, jakmile půjde o spisovatele, vůči kterému se mohou uplatnit pohnutky kamaráderie, partyzánství, sváru, generačního rozporu a kdesi čehosi; nebo o spisovatele problematického a bojujícího. Pak se intelektuální věž babylónská změní v pozoruhodný chaos morální. A když už je z toho paseka, začnou ti páni dumat o kulturní krizi a hledat ji... někde jinde.

Ale držme se toho groteskního změnění jazyků. Je tu možno jedno z dvojího: buď ten celý referentský kšeft je a má být něco víc než rejdiště privátních, a tudíž neodpovědných mínění; řekněme, že tu jde a má jít o hledání pravdy, o správné, platné a důvodné hodnocení, o zjišťování hodnot. Pak nevyhnutelně jen některý z kontradiktorních pánů kritiků může mít pravdu a ti druzí jsou vedle, pletou se, nerozumějí věci. Ale pak by se v tom měl udělat jednou jakýsi pořádek; leží-li nám kultura na srdci, nenecháme ji na milost a nemilost nepovolaným fušerům. Kdyby se dva doktoři neshodli na nejprostší diagnóze, pak nejmíň jeden z nich je šarlatán, i budiž zapuzen krokem sviňským. Pánové, toto není otázka vědecké kritiky – tak daleko ještě nejsme, ale aspoň odpovědné, aspoň sebe kontrolující, aspoň svědomité kritiky. Ale i od toho jsme, promiňte, náramně daleko; račte sami uznat, že citovaná mela názorů o žádné takové odpovědnosti nesvědčí.

Nebo není nepovolané, vrtácké, nekompetentní kritiky a ti pánové jen poctivě a otevřeně sdělují svá osobní stanoviska; rozcházejí-li se jejich názory, inu, jak známo, quot capita, tot sententiae, a proti gustu žádný dišputát: zkrátka je to jejich soukromá věc. Ale ovšem jakmile

přistoupíme na to, že veškeré estetické hodnocení je věcí čistě subjektivní, musíme se uctivě otázat, co nám vlastně má být po subjektivních záležitostech a náhledech těch pánů; z jaké troufalosti oni činí ze svých soukromých pocitů veřejná a autoritativní měřítko hodnot; jakým právem se opovažují soudit autora a dílo, místo aby jenom referovali o svých zajímavých subjektivních dojmech. Není-li kritika nic víc než subjektivní hodnocení, na jaké má právo každý čtenář, pak je to podvod a fouňovství, tváří-li se kritik jako objektivní arbiter, znalec a přísězný zkoumatel hodnot. Ale má-li v ní být něco jako skutečné znalectví, jako úsilí o vyšší platnost, jako kulturní poslání – a v to chci přese vše doufat –, pak nesmí vypadat tak nesmyslně a kontradiktorně, jak jsme si dovolili ukázat. A také ne tak hrubě, tak nadutě, tak preceptorsky.

* * *

A co tedy Šrámkova Past: je to tak matoucí případ, jak by se podle těch kontradikcí zdálo? Učínme dohad (pouhý dohad, prosím!), který snad vysvětlí její nedostatky i přednosti: pravděpodobně nebyla Past vůbec koncipována jako román o Ladislavu Samci. Zdá se, že tu byly tři novely: novela o rodině Samcově, příběh o pasti (spíš mravní než erotické), do níž se chytla chamtivá žena učitelova; tato novela je dokonale dořešena a psychologicky uzavřena vysvobozujícím soucitem nad ženou propadlou zlu. Druhá novela je z těch šrámkovských povídek vojáckých: mladé hoře z lásky, životně vyřešené vojenským i robustně ženským kamarádšoftem. Třetí je historie Stockého.

Bůh sud', proč si vzal Šrámek do hlavy z těch několika novel sešít románový příběh. Snad má na tom svůj podíl právě naše kritika, která obyčejně dává najevo vulgární nechuť k „pouhým“ novelám. Bylo pak nutno těch pár novel nějak skloubit a zarámovat; ale Šrámek je příliš básník, než aby na jeho díle nebyla k poznání taková druhotná a výplňková práce. Není třeba zavrhovat román utkaný z epizod – koneckonců to je základní a prvotní forma románu; ale na tu epizodickou strukturu byly Šrámkovy novely příliš mohutně vypracované, než aby šlo jen tak je navléknout na šňůru ad hoc spředeného děje.

Ale i tak zůstává nedotčeno dokonalé mistrovství těch několika novel; z nich prvá je nejen „pravý Šrámek a silný Šrámek“, ale také Šrámek nový; je nejbohatší výrazově, neobvykle intenzivní a soustředěná v psychologii tří hlavních postav. Toto nemělo být přehlédnuto; takový jadrný kus je etapou v díle básníkově. Kdyby nebylo v Pasti nic víc než tato „epizoda“, – do řady, pánové, a pěkně smeknout klobouk. Zde se ocital Šrámek na nové a plodné cestě; viatikum, které mu na ni dala česká kritika, je k zvracení. Víím náhodou, že autor, zatímco Past byla v tiskařském lisu, se zanášel představou jakési několikavěté sonáty v

próze. Ta sonáta už asi nebude napsána. Ti pánové mají své divné zásluhy o české písemnictví.

Přítomnost 22. 2.

INTERVIEW O DIVADLE

Některé pražské listy otiskly tuto zprávu: Morning Post uveřejňuje rozmluvu svého pražského dopisovatele s Karlem Čapkem. Autor RUR prohlašuje, že „se rozhodl nepsati příště žádná dramata. Divadlo dnes již není vhodným prostředkem výrazovým. Režiséři a herci nedovedou ani při sebevětší fantazii a citlivosti podat autorovu myšlenku, jak se v něm zrodila. Z toho důvodu nechodím již také na představení svých kusů.”

K tomu bych poznamenal: Nebylo žádného interviewu. Za interview lze pokládat jen rozmluvu buď stenografovanou, nebo takovou, kterou interviewovaný četl a schválil. Za jiné rozmluvy nelze přijímat odpovědnost.

Dále nevím, je-li Morning Post citován správně, ale vím, jak tento hovor ve skutečnosti byl, a mohu jej opakovat skoro doslovně, protože podobných hovorů jsem měl na tucty a všechny jsou si podobny jako vejce vejci. Tedy:

– Mr. Čapek, co soudíte o dnešním divadle?

„Je ve vnitřní krizi. Dramatikové nemají mnoho co říci. Velké životní problémy a konflikty jdou celkem mimo divadlo. Považuju divadlo za věc koletivní. Dnešnímu dramatu chybí ten kolektivní obsah.”

– Chystáte nějakou novou hru?

„Ne.”

– Proč ne?

„Z mnoha příčin. Například proto, že pokud člověk píše hry pro divadlo, vyrábí vlastně jen polotovar. Není to hotové dílo, teprve režisér a herci je plně realizují. Chce-li se autor definitivně vyjádřiti, musí spíše psát román. V románě je víc on sám. Román je vděčnější.”

– Vy tedy nemáte divadlo rád?

„Mám a nemám. Mám je rád tak, že tam skoro ani nechodím, ani na vlastní kusy ne. Trýzní mě sedět jako pasivní divák. Chtěl bych se někdy do věci míchat, chtěl bych někdy uprostřed představení zavolat: Počkejte, zastavte, zkuste to ještě jednou, v té větě, v tom gestu, v té konfiguraci něco chybělo. Rozumějte mi, byl jsem autorem i režisérem, nedovedu být lhostejným divákem. A dívat se na vlastní hru? Vždycky jsem měl pocit jako štěně,

kterému strkají nos do jeho vlastní loužičky. Vidím jen samé svoje chyby a zlobím se, že již je nemohu změnit.”

Tedy to jsou věci, které jsem o divadle řekl, ne jednou, a které ne jednou byly tištěny; ale to pražské listy nikdy necitovaly. Nemohu ovšem očekávat, že pan Antonín Veselý nyní odvolá svoje ne zrovna pěkné poznámky, kterými v Pražských novinách doprovodil citaci Morning Postu.

Lidové noviny 26. 2.

AUTOR O KRITIKOVI

Vážená redakce!

Pan Fr. Götz odpovídá v Národním osvobození na můj dopis z předminulého čísla Přítomnosti. Předně ocituji věci, se kterými se nepolemizuje: „... autorská povýšenost a zloba... s gestem uraženého veličenstva... pojal sebe jako génia a svého kritika snížil na hlupáka... hlavně se staví nechápavým...” Tyhle verbální manýry literátského federfechtýřství z předválečných let bychom snad už mohli hodit do starého haraburdí a mluvit k věci, ne? Tedy pan Götz má toto co říci:

1. „Že chestertonovského starého četníka vložil (Čapek) do děje jako hlásnou troubu svého subjektivního názoru na oblasti (!) lidské spravedlnosti a svého trochu rozměklého humanismu (chce-li p. Čapek citát, ať si přečte poslední odstavec na str. 148); celá konstrukce děje ukazuje, že Čapek je při tomto četníkovi, že s ním souhlasí, že vyjadřuje i jeho přesvědčení.” (Snad p. G. míní: že jím vyjadřuje své přesvědčení – to je ostuda, jak už se nedovede česky psát.)

Nic platno, musím tedy citovat ten odstavec: „... řekl Gelnaj: Jenže, víte, vražda na vesnici, to se nemá tak brát. Vy jste městský člověk, vy do toho tak nevidíte. Kdyby to byl loupežný mord, tak budu... čuchat jako vy. Ale vražda v rodině –... Zavraždit pro peníze, to je jasné, to se udělá jedna dvě; ale považte, týdný a týdný to v sobě nosit, po dny a noci si to rozvažovat – to máte, Biegl, jako byste si čuchnul k pecku.” Tážu se normálního čtenáře, je-li toto „subjektivní názor na oblasti lidské spravedlnosti a trochu rozměklý humanism”; čistota a pořádek v pojmech je předpoklad veškeré kritiky. „... Čapek je při tomto četníkovi.” Ano, stejně jako při Hordubalovi a Polaně, Míšovi, Bieglu a kdekdo, protože to pro autora nejsou pimprlata z papíroviny; to patří nejhloběji k věci – ale tomu pan Götz nemůže rozumět.

2. „Ať si p. Čapek přečte kapitolu VI... a pozná, že se starý četník posmívá, když Biegl chce z rodinné tragédie vypreparovat jasný kriminální případ; a úsměv Gelnajův má rysy

úsměvu autorova.” Nechme úsměvy stranou. Posmívá-li se starý četník mladému zajíci, je v tom, domnívám se, spíš atmosféra četnické stanice než autorův „subjektivní názor na oblasti lidské spravedlnosti”. Nebo řekněme to jinak: posmívá-li se starý četník mladému, je v tom kus autora; ale kus autora je i v mladém četníkovi, který říká: „Mně se líbí zjistit pravdu. To je, Gelnaji, práce pro chlapa.” Autor je v Hordubalovi i v jeho vrahu, v sedlácích i v soudcích; není-li v nich a s nimi, jsou to špatné figury, stíny a pouhý papír. Není dovoleno, pane, není počestno přišpendlit autorovi na záda figurku, vystříženou z jeho díla; jen celek díla s celým svým obsahem života – je autor.

3. „Jeho Gelnaj je vším všudy chestertonovská postava, svým postojem ke spravedlnosti, svou filozofií práva (!), svou metodou vyšetřování kriminálního případu; K. Čapek se úmyslně tváří nechápavým tam, kde je to jasné nad slunce; těším se velice na označení domácího zdroje jeho inspirace – to bude už dovršena komika situace.” Ano, bude. Autor totiž obyčejně nežije, jako kritikové, z přežvykování přečtených knížek. Žije ve skutečnosti a nalézá svou látku v ní. Nikoliv literárním zdrojem inspirace, ale živým modelem na Gelnajovo filozofování byl autorovi Karel Poláček, moudrý znalec soudní síně. Pramenem kriminalistické metody Gelnajovy (i Bieglovy) byly české četnické relace, na které tu je odborný časopis. Pane Götz, literatura se nedělá z knížek, ale ze života. Myslím, že by i kritika vypadala jinak, kdyby se začala rozhlížet po životě. Pak by víc objevovala a míň kantorovala. Viděla by hlouběji a míň by házela špatně pochopenými pojmy, jmény, papírovou lžiuceností a celou tou jalovou literátštinou, která nás dusí.

* * *

Pan Götz si stěžuje, že prý „býti dnes v Čechách kritikem – je nejtěžší osud, který tě může potkat”. Nunu, nepřehánějme; jsou osudové horší. Není mi známo, že by si některý kritik, zraněn nevděkem světa, zastřel svou tvář a oněměl; ale je to známo... například občas o básnících. Pan Götz tvrdí, že prý „před několika lety se ozvalo volání po přísné kritice, jež... má opravdovou bojovnost, jež... má soudit, bojovat, usměrňovat vývoj. Od té doby uplynula snad tři léta a po vlastech českých se nese píseň právě opačná: stížnost na přísnost a příkrost kritiky... Je to příznačné pro typickou českou polovičatost a neupřímnost: dobrá, jsme pro silnou, drtivou, nemilosrdnou kritiku, ale prosím, ona se nesmí vybíjet v našich revírech... Kritik je dnes zvěř nechráněná...” Z toho si nic nedělejte; autor je, jak známo, také zvěř nechráněná. Chcete snad, aby kritik nebyl podroben kritice a odpovědnosti? To by bylo trochu pohodlné. Ale o to nejde. Spíš musíme prosit, aby se udělal konec s falešnými pózami. Ve skutečnosti nejsme pro „silnou, drtivou, nemilosrdnou” kritiku, ani pro mírnou nebo

shovívavou kritiku; jsme pro to, aby kritika byla prostě kritikou, kritikou o díle, znalectvím, pozorováním, zkrátka poznáváním; jde-li o poznání, je „drtivost“ nebo „mírnost“ pouhá fráze. Nepoznává se drtivě, nepoznává se blahovlně; prostě se poznává, nebo nepoznává, a nic jiného sem nepatří. Nemohou-li se kritikové rozloučit s pojmy jako „přísnost“ nebo „mírnost“, usvědčují se z fušerství a libovůle, a buďte vymrskáni jako penězoměnci, i když se halí v řízy kněžské nebo velekněžské.

Karel Čapek

Přítomnost 1. 3.

SPORNÝ MUNTHE

Axel Munthe, o jehož knize o San Michele jsme přinesli dva kontradiktorní referáty, je, jak se zdá, sporný i lékařům jako lékař. Jeden odborný lékař v dopise, který nám zaslal, se ujímá Munthea proti nařčení, že se jeví jako mezinárodní šarlatán: „O knize vyšla v Časopise českých lékařů kritika z pera dr. Škorpila, který nemá dojmu pana K. Č. Mluvil jsem o knize s řadou lékařů, ale žádný se nezmínil, že by měl nepříznivý dojem... Případy, o nichž mluví Munthe, nejsou vzácností v denním životě dobře zaměstnaného lékaře, jenže se o nich nepíše. Stanovisko M. k lékařství si nezadá se stanoviskem známého německého dr. Lieka... Věnoval-li M. svou praxi jak chudým, tak i bohatým, má právo o tom psát jako o čemkoliv jiném, nikde se však tou ani onou klientelou nevyneší. Že nebyl prospěchářsky založen, to se dočteme zcela zřejmě na několika místech knihy. Hlavní zásadou M. praxe bylo pomoci nemocnému. To je pravá lékařská praxe... Domnívám se, že kritizovati lékařskou činnost M. může pouze dobře zaměstnaný lékař neurolog a psychiatr.“

Naproti tomu píše lékař vědec, univerzitní profesor: „Nemohu Vám zamlčeti radost nad pronikavým prokouknutím Muntheho, před jehož knihou laické publikum civí s otevřenou hubičkou. Velmi správně povídáte: šarlatán. Hltal jsem knihu asi do polovičky..., ale najednou mne něco kleplo přes nos: – vždyť ten chlapík lže! Totiž ta romanticko-odvážná výprava na Mont Blanc. M. píše, že ho odvezli do Paříže a že měl nohy omrzlé a černé ‚jako černocho‘ – za šest týdnů prý zase běhal jako dřív. To ne, chlapečku, to nám nenamluvíš! Nohy do černa omrzlé značí sněť přinejmenším několika prstů a ty by odpadly! Bezpodmínečně! A tak jsem si řekl, v tom lžeš – a snad jsi ty druhé historky jen slyšel... Na této bázi čpí mi také silně ten sociální cit pro chudinu. Jeho vychloubačnost zdá se mi přímo abnormální a jeho nestoudně opovržlivý postoj k ženám – to je hřebík do rakve. Tak nemluví člověk cítící s člověkem, a zvláště ne lékař, žák Charcotův, jenž by něco znal z psychologie a byl srdcem

poeta. Nemám nijak lepší mínění o provozování medicíny než M. – v tom je snad více pravdy, než M. tuší, ale umění nemůže postrádati mravního ložiska, v němž je opřena osa dění. A to tu chybí. Prostě: kniha trapná...”

Mluví-li vynikající lékaři, nebudeme se do toho jako laikové plést. Ale z citovaných dopisů je zřejmo: Munthe je případ sporný – jako literatura, jako dílo lékařovo, jako problém mravní i společenský.

Lidové noviny 3. 3.

NEMĚLO BY SE...

Časopis Sobota přinesl ostrou poznámku o málem už poledním našem literárním časopisu Lumíru. Nemáme k ní co poznamenat – to je věc Lumíru; ale dlužno si přece jen něčeho všimnout. Sobota cituje báseň Hanuše Jelínka: díky pánubohu,

„že daroval ti božský, lehký smích

.....

a že ti dopřál, abys verše psal,

s nimi se mazlil, hrál si, piloval...”

K čemuž list poznamenává: „Pokračuj, šťastný básníku, – čas k tomu potřebný ti platí – republika.”

Nemáte snad dojem, že toto koukání do kapes je už příliš příznačné pro jistý rys české povahy a že se vyjímá prapodivně jako stanovisko ve věcech kulturních? Snad stačí jen citovat, aby takovéto poznámky zůstaly propříště vyhrazeny tisku jinému.

Lidové noviny 8. 3.

PAST KRITIKŮ A JEJÍ DŮSLEDKY

Nejprve – aby nic nepřišlo nazmar – hrstka citátů:

„Pustá ubohost Čapkova názoru..., prostě fixlování.... zlobná vášeň, jež vede K. Čapka..., diletantský názor..., literaturou zbohatlý Čapek..., nemožné kalení vod...” (Fr. Götz). „Čapkovy pojmy a názory o kritice jsou tak primitivní..., je prostě absurdní..., je komické..., volá do nebe..., Čapek se tváří udiveně..., pomíjí smysl a podstatu kritického referátu větami libovolně vytrženými z celkové souvislosti a násilně spojovanými..., libovolná kombinace polemiky vydrážděné Čapkovy fantazie..., tuto větu prohlašuji za nactiutrhačnou” (A. M. Píša). „Pomluvil a zdiskreditoval odpůrce..., aby to bylo ještě bezpečnější, zmatou se

základní pojmy o kritice..., K. Čapek přiznává kritice jen jakousi lokajskou podřadnost..., leze nám už z krku ten mentorský humanismus, jehož rubem je nedůtklivá ješitnost. Leze nám už z krku ta mravní a kulturní diktatura, jež povýšeně a ‚fouňovsky‘ soudí kdejakou hodnotu, jako by měla patent na pravdu a počestnost” (Mir. Rutte). „Sáhlo se nebojácně na bolavý zoubek Karla Čapka..., žádná obhajoba tu nepomůže...,

modla se povážlivě naklání” (Lidové listy). „Povídají Čapci: kritika je na psí. To proto, že mají asi prázdné obě kapsy” (Večerník Práva lidu).

S díky přijal a puntík. Svým článkem o Pasti jsem poskytl kritikům příležitost, aby mne spořádali podle chuti; doufám, že řekli naplno vše, co měli na srdci, a mohu tedy pokračovat. Ano, udělal jsem útok na kritiku; chcete-li, byl to útok hrubý, paušální, provokativní, osobní – račte si posloužit. Mám totiž svou zkušenost, že u nás se nedařívá vyviklat lidi po dobrém z jejich pojmového a názorového pohodlíčka. Před rokem byl učiněn pokus vyvolat sérii článků diskusi o některých pojmech, se kterými se v našem veřejném i kulturním životě hantýruje nečistě nebo mlhavě. Nebylo diskuse. Zkuste, dejme tomu, vykládat urbi et orbi něco obecného o politických nemravech; nikdo ani nezamžourá. Musíte napsat, že se řečených nemravů dopouští ta a ta partaj; teprve pak se dočkáte jakéhosi živého zájmu a odpovědi, byť to bylo tyčkou od plotu. Chcete-li, aby se mluvilo o věci, musíte z ní udělat něčí věc osobní. I to je symptom duševní letargie, ve které žijeme.

A teď tedy mohu připomenout, proč jsem svůj minulý článek nazval Pastí kritiků. Nikoho nenapadlo, že rozvíjím-li celou tasemnici hladce kontradiktorních citátů, musím patrně (s takzvanou logickou nutností) téměř polovinu z nich považovat za správnou nebo za správnější, než je polovina druhá. Má hromadná citace šla s plným vědomím proti srsti všem; chtěl jsem jí vyvolat určité odpovědi a těch se mi zhruba dostalo. Podívejte se teď znovu na ty citáty; jsou mezi nimi docela cenné kritické poznatky: například to, co píše vd. (České slovo) o Šrámkově erotice, je objev téměř definitivní; velmi pěkné je, co píše Karel Sezima o formální experimentaci, ne špatně vystihuje Miroslav Rutte psychologický typ Šrámkův, dobré poznámky najdete i u vz. (Zvon), a dokonce u Ant. Veselého. Teď to mohu říci, protože si tím už nikoho nezavazuji k blahovůli.

(Nabízím komukoli k volnému použití hrst verbální munice: Karel Čapek se vykrucuje..., cítí se v úzkých..., chce nám namluvit..., rozpačitě se vymlouvá a tak dále. Račte si posloužit. Shledávám s mírným podivem, že manýry literárních polemik z let před válkou nevymřely s takzvanými novými generacemi; pořád to verbální šermířství, stále to oblíbené břitké ripostování – Že se vám chce! Že vás ještě neomrzela ta provinciální elegance, to břinkající lajtnantství na písemnickém korzu! Jen si připomeňme to načepýřené literátské kohoutění

někdejších let; nic, nic, nic po něm nezbylo než hromádka uražených ješitností a potištěný papír. Jde-li nám o věc, pak je škoda času na tyhle polemické exhibice.)

Jel-li jsem ovšem proti srsti, nedělal jsem to jen tak žertem; šlo o to, aby se z více stran reagovalo, aby se konečně jednou diskutovalo o metodách a pojmech literární kritiky – a s ní o některých věcech důležitějších.

Napadl jsem kritiky tím, že jsem ukázal, jak si ve svých rozborech a nálezech skoro slovo za slovem nesmyslně odporují; položil jsem dvě teze: Buď je kritika věcí jen a jen subjektivní, v kterémžto případě nemá valné ceny. Nebo je úsilím o poznání, o objektivní analýzu, o platné znalectví, ale pak nesmí tonout v takové nejistotě a libovůli. Promiňte, že se budu zabývat jen tím, co se týká věci.

Pro nedostatek místa se k věci nemluví

Bohužel páni, kteří se chopili slova jménem kritiky, měli k dispozici jen pár dlouhých sloupců novin; to jim stačilo taktak k tomu, aby mne polemicky sepsuli; na věc, o niž je spor, jim místa nezbylo. „Není tu místa k tomu,” praví A. M. Píša, „abychom se obírali teorií hodnocení a filozofií kritiky.” To je škoda; na té teorii totiž velmi záleží. „Není sdostatek místa,” podotýká Miroslav Rutte mezi dvěma sty řádkami osobní polemiky, „abychom mohli šíře rozvésti úvahu o subjektivních a objektivních prvcích v kritice...” Věčná škoda; jde totiž právě o to, udělat jakýsi pořádek mezi subjektivními a objektivními prvky v kritice; je toho naléhavě třeba, má-li kritika vypadat poněkud jinak než dosud. Co dělat, musím jenom sbírat droby, které byly o věci utroušeny.

Kritika odjakživa

„Není tu místa,” praví A. M. Píša, „abychom uváděli doklady z dějin písemnictví, jak o největších zjevech světového písemnictví soudili a soudí kritikové zcela protichůdně...” „Připomínáme,” dokládá Mir. Rutte, „že důkaz, jaký vede Čapek proti české kritice, bylo by lze vésti se stejným... i větším úspěchem proti kterékoliv kritice kterékoliv doby. Ať si Čapek vypíše názory, jež byly napsány například o Zolovi a Goethovi, nebo ať si srovná soudy, jež napsali o díle Wagnerově Chamberlain, Nietzsche, Müller a Hanslick...”

Já vím; ale promiňte, to není argument. Odjakživa a všude na světě umírali operovaní lidé na sepsi, což nevadilo Listerovi usoudit, že to je zbytečné a že je to chyba doktorů. Zdá se, že kritika, která se odvolává na omezenosti a chyby kritiků minulých, se z nich ničemu nechce naučit a nehodlá se napravit. Byli ovšem kritikové, kteří honili Smetanu nebo Alše; ale máme za to, že jim to neslouží k posmrtné cti. Ruku na srdce, dr. Rutte: bylo by vám opravdu lhostejné, kdyby budoucí kritika měla shledat, že jste o svých současnicích soudil křivě? Myslím, že ne; myslím, že pro kritika je věcí cti, aby správně viděl a tušil. Můžete uvést

notorický doklad: Goethe soudil příkře o Kleistovi. Ano, ale otázka je, soudil-li Goethe Kleista dobře, nebo špatně; doufám, že bychom si vážili Goetha ještě víc, kdyby byl dovedl být práv mladému básníkovi. Dějiny kritických úsudků nedokazují jenom, že se kritikové ve svých názorech rozcházelí, nýbrž také a zejména, že se pletli, že nedovedli pořádně vidět, že měli své předsudky, své idiosynkrazie, své osobní malichernosti, svou zkostnatělost; že bývali nepozorní, doktrínální, straničtí nebo natvrdlí. Vedle toho zbývá ještě dost, kde se jejich úsudky rozcházelí z hlubších důvodů a kdy spor jejich názorů je něčím jiným než blamáží kritického souzení. O tom si povíme dál.

Názor zcela naivní

Dále cituje A. M. Píša Arne Nováka:

„Jen názor zcela naivní... vytýká kritikům, že se v soudech svých tak podstatně druh od druhu odlišují...; hájiti tohoto stanoviska může pouze ten, kdo zapomíná, že ve vědách duchovních, nepřipouštějících ani experimentu, ani exaktního důkazu, závisí každý soud na osobnosti svého původce a že osobnosti vždy jsou různorodé.”

Nunu, to jistě není tak míněno. Doufejme, že v první řadě závisí každý soud na souzeném díle, a to není žádná neurčitá a proměnlivá mlhovina. Umělecké dílo je něco nepochybně skutečného; je to uzavřená realita se svými zákony, svým jedinečným řádem, svým nezfalšovatelným obsahem. A tato skutečnost se nemění tím, má-li ji tahle posuzující osobnost ráda, zatímco druhá ji má jaksi nerada; nemění se ani tím, že si na ní tenhle kritik, tahle doba všimne jedné stránky a druhý kritik nebo jiná doba stránky jiné. Dovoluji si hájit realitu uměleckého díla; domnívám se, že úkolem kritika je zabývat se touto duchovní skutečností – a nestarat se tak tuze o svou osobnost. Nebojte se, ona se přitom neztratí.

„Je prostě absurdní,” soudí A. M. Píša, „srovnávat kritické hodnocení s lékařskou diagnózou, která připouští exaktní důkaz.” Ano, pane, ale obyčejně až při pitvě; nechte raději medicíny. A nechme už jednou toho záměrného směšování kritického poznatku a hodnocení. Doufám aspoň, že žádný kritik nepovažuje za dostatečné poslání, aby vykládal čtenářům, že se mu něco líbí nebo nelíbí. Ať to řekne, proč ne; má na to stejné právo jako abonentka v divadle nebo člověk, který si koupí lístek na výstavu. Ale to přece není kritika. Kritika zjišťuje, co v díle je, jaká duchovní látka, jaká tvarová koncepce; soudí výraz, styl, psychologii, vnitřní smysl a formální řád. To vše připouští exaktní důkazy, neboť je to trvale a objektivně obsaženo v díle. Nemůžete-li „exaktně dokazovat” žádný z kritických poznatků, pak by bylo lépe kritiky vůbec nechat; bylo by to zaměstnání nedůstojné muže. Loajálně uznávám, že metoda naší běžné kritiky exaktních důkazů většinou opravdu nepřipouští.

Rád bych upozornil pány, že by v této věci nemuseli se mnou mluvit jako s „provinčním diletantem v Kocourkově” (Götz) ani jen tak odbýt mé námitky jako „názory hodné okresního básníka” (Píša). Tyhle otázky byly a jsou náhodou můj vědní obor a nezabývám se jimi ode dneška. Snad někde v Univerzitní knihovně tlí má doktorská teze z roku 1915 o metodě estetiky a o teoretických předpokladech estetiky objektivní; tehdy ji nebožtík Čáda považoval za přípravu k habilitaci. To jen tak mimochodem; můžete mne vyvracet, pánové, ale není třeba mne odbývat tak povýšeně.

Volá do nebe

„Volá do nebe (míní A. M. Píša), když K. Čapek se tváří udiveně a pohoršeně zároveň nad rozdíly, jež v soudu o téže knize nachází mezi Götzem a Sezimou, Fraenklem a Knapem, Ruttem a Václavkem, – tedy mezi kritiky, kteří jsou navzájem protichůdci ve svém vnitřním ustrojení i světovém názoru, v kritické metodě i v soustavě měřítek.”

A to pan Píša ještě nejmenoval všechny kritiky, mezi kterými jsem si dovolil poukázat na jisté rozpory. Asi všichni jsou samí ideoví protichůdci, mohutně vybavení různými vnitřními ustrojeními, světovými názory a kritickými metodami. Ale ježto snad také každý autor má svůj světový názor a své vnitřní ustrojení, rád bych potom věděl, jak je možno si vzájemně rozumět. Rád bych věděl, může-li potom kritik tak výrazného vnitřního ustrojení nějak nestranně posuzovat autora, jenž je vnitřně ustrojen poněkud jinak. Nepochybně i pan Pachmayer mluví o kulturních věcech podle svého vnitřního ustrojení a světového názoru; svěťte kritickou rubriku třeba pražskému pohodnému, a bude činit totéž. Pozor, páni; snad se budeme přece jenom ptát, zda to vnitřní ustrojení a světový názor jsou vhodné pro posuzování uměleckého díla. Snad se shodneme, že vnitřní ustrojení a světový názor řekněme Brandesův byl lepším nástrojem k studiu literatury než světový názor a vnitřní ustrojení libovolného pana Natansena, obchodníka s obilím. Že jeho soudy byly platnější, že jeho poznání bylo hlubší a věcně fundovanější. Neohánějme se jen tak vnitřními ustrojeními a světovými názory; ptejme se raději, jaké vnitřní ustrojení dává jednomu estetickému soudu vyšší a obecnější platnost než druhému. Patrně je to takové vnitřní ustrojení, které činí člověka vnímavějším, esteticky pružnějším, pozornějším, bohatším, přesnějším a znalejším, zkrátka nadaným lepší schopností orientovat se v objektivní a živoucí realitě uměleckého díla.

Dále, nejde o to, že si kritikové odporují; jde o to, v čem. Přečtěte si prosím ještě jednu článek o Pasti: ani na jednom místě nevytýkám kritikům jako pohoršující rozpor, že se jednomu líbil Šrámkův román víc a druhému míň, málo nebo pranic. To je věc gusta. Ale vážně mne pohoršuje, prohlašuje-li jeden kritik o téže figuře, že je „barvotiskově plošná”, a druhý, že je „znamenitě modelovaná”. Je-li tohle věc různého světového názoru, pak sbohem.

Jednomu se kterási epizoda „svým nechutně bodrým humorem ocitá na úrovni kalendáře“, kdežto druhému je „kapitolou umění kouzelně soustředěného a uzrálého“. Rádi bychom věděli, jaká protichůdnost světových názorů vede pány Píšu a Fraenkla k rozporu tak zajímavému. A tak dále. Tedy tohle nejde, a neračte maskovat světovými názory a soustavami měřítek tuto povážlivou kritickou anarchii a libovůli, která se stává blamáží kritiky. Možno být radikálně různého světového názoru třeba o bosáckém realismu, ale nebude se říkat, že Maxim Gorkij neumí psát nebo že není k rozeznání od paní Flygaré Carlénové. Tohle už nejsou věci gusta, ale pravdy, správného postřehu a čehosi, čemu se říká kritická objektivita.

Musím maličko odbočit. Dva z polemizujících pánů poukazují na to, že nemenší rozpor byl nedávno v Lidových novinách mezi Tetauerovým referátem o knize Muntheově a mou poznámkou k němu. Byl. Ale nebyl to rozpor v rozpoznání estetickém, nýbrž etickém; týkal se lékařské morálky a lékařské osobnosti, tedy věcí, ve kterých jsem, jak snad račte vědět, byl doma od dětství. Je mi dostiučiněním, že téma, které jsem nadhodil, je sporné i pro lékaře. Propříště bych doporučil lépe číst.

Různé světové názory, různá vnitřní ustrojení, různá kritéria a metody, ano. Konceduju. Ale kalvíni, kteří rozbíjeli v kostelích sochy a pálili obrazy, jednali také podle svého světového názoru a vnitřního ustrojení; přesto (doufám aspoň) nebude jejich metoda uznána za oprávněnou kritiku. Ateista, který by se pochechtával před zbožnými obrazy Giottovými, dává také najevo svůj světový názor a vnitřní ustrojení; přesto byste asi řekli, že je to idiot. Pro náš světový názor je výtvarný impresionism, jak se říká, překonán; ale to nám nedává právo povykovat, že dejme tomu Antonín Slavíček byl kyčař nebo že Edouard Manet je hluboko pod úrovní řekněme Ady Hoffmeistera. Kdyby mé vnitřní ustrojení bylo sebevíc otevřeno Vítězslavu Nezvalovi, nemohu a nesmím jen proto dojít ke kritickému verdiktu, že Karel Toman je svrabař. To snad je sám předpoklad kritiky. Světové názory, proč ne; ale pro ducha kritického napřed je umělecké vědomí a svědomí, napřed je dílo, napřed je čistá a nezviklatelná skutečnost umění. Místo toho se piplat a vypínat se svým vnitřním ustrojením a jinými osobními zajímavostmi, to je, promiňte, trochu malé.

Ještě ten světový názor

Prosím za prominutí, že se ještě chvilku přidržím slova, které A. M. Píša uvedl do debaty; velmi si totiž vážím světových názorů a myslím, že nutno je uchránit před jejich zneužitím. Bráním se proti představě, že takzvaný světový názor je cosi jako skládací metr, který kdekdo nosí ve své duševní kapse a na kterém má každý jinou měrnou soustavu: palce, versty, stupně Celsia, světelné roky, ciferník nebo čárky na pivním tácku. Uznejte, že by to byl blázelec, kdyby se lidé takto vyzbrojení měli shodnout na zjištění nějaké veličiny. Světový názor není

měřítka, světový názor je jistá vnitřní totalita. Nedává nám měrný loket, nýbrž argumenty. Se světovým názorem se nechodí měřit, vážit, puncovat nebo hodnotit; za něj se jde bojovat jako za věc velikou a spornou. Vše jiné je omezenost nebo jarmarečnictví.

Nuže, bylo by jen v pořádku, kdyby Píša, Götz a ostatní šli nějak bojovat za své světové názory; ale pochybuji, že referování o knihách by k tomu bylo vhodnou a čestnou zbraní. Myslím, že funkce kritika, zejména kritika v novinách, je, aby informoval čtenáře o uměleckém díle, a ne o svém světovém názoru nebo vnitřním ustrojení. Co byste tak tomu řekli, kdyby jeden kritik rozhořčeně odmítl sochu Colleoniho nebo Uccellův bitevní obraz z hlediska pacifistického, zatímco by muž světového názoru militaristického prohlásil Štursova Raněného za humanitářskou pitomost. Snad byste řekli jako já, ať si jde každý své světové názory vykládat jinam a tady ať se dívá na sochu nebo obraz. Snad byste usoudili jako já, že se tu odehrává barbarské směšování, ano znesvěcování umění i názorů. Snad by se vám nezdálo v pořádku, kdyby pan J. B. Čapek zavrhl Durycha z hlediska evandělického; ale ani nemrknete, když třeba Götz posuzuje básníka psychické osamělosti z hlediska jakéhosi kolektivismu, jak to demonstroval právě na Šrámkovi. Zdá se vám poněkud nesnesitelné, když profesor Rádl jde na literaturu s měřítkem moralisty; ale nikdo se neohradil, pokud vím, když ten neb onen měří umělecká díla kritériem marxisty nebo surrealisty, klackem politiky, loktem generace nebo latí revolučnosti; jak se zdá, některým světovým názorům přiznáváte právo, aby se takto projevovaly, a jiným ne. Ohražujete se občas proti názorům byrokrata, který vykonává policejní cenzuru; ale nejste tak citliví vůči kritické byrokracii a kritickému policajství jiných názorových observancí; existuje totiž cenzura, která sice nemůže vybělit věty, ale zato svým způsobem potlačuje dílo, osobu, ducha, sám život, samu složitost života. Ovšem to vše ve jménu světového názoru nebo soustavy měřítek.

Životní cit

„Kdo se zaměstnával otázkou kritiky jako vědy,” píše Rutte, „ví, že odlišnost mínění není žádným důkazem proti kritice, nýbrž zcela přirozeným zjevem, ježto kritika je spoluurčována životním citem a světovým názorem kritika a doby, a že každý její soud je výsledkem duchového souboje mezi kritikem a básníkem.”

Neberme ten souboj příliš doslovně; nejde snad o to, kdo vyhraje, zda kritik nebo básník; přičtěme to rčení typické zálibě kritiků ve velkých a neurčitých slovech. Rovněž netřeba si lámat hlavu životním citem a světovým názorem doby. Nejsm si totiž jist, že by třeba pan Teige uznal Rutteho za ten pravý orgán životního citu doby. Mimoto kdyby kritika byla tak zřetelně spoluurčována světovým názorem a životním citem své doby, nemohla by si snad tak prapodivně odporovat ve svých jednotlivých hlasech, – ledaže by se odvolala na to, že právě v

jejích rozporech se zrcadlí chaotičnost a intelektuální úpadek naší doby. Namouduši, na tom by něco bylo.

Ale dobrá, máme tu do debaty nové slovo: životní cit. Není to špatné slovo; vyjadřuje citovou dispozici, určité náklonnosti, určité zaostření, určitou receptivitu a reaktivnost. Není pochyby, že člověk deprimovaného životního citu bude jinak reagovat na humor než jiní; ale bude asi v tom směru špatným soudcem. Někomu chybí orgány pro poezii a jinému pro skutečnost; to jsou právě různé životní city. Vidáme opravdu, že člověk, jemuž je dáno těšit se z lyriky, se z božího dopuštění stane divadelním referentem; co dělat, také to pak podle toho dopadá. Máme případy, že tento životní cit bývá strašně uzoučkový ve srovnání se šíří života a kulturního dění; stane-li se takový životní citeček sudím nad živými hodnotami, pak děkujeme uctivě: nic není víc protiživotního než tento případ duchovní dyspepsie. Jednomu kritikovi se dělá špatně, jakmile má přičichnout k triviální realitě; druhý nemůže strávit nic, do čeho není kápnuto nabádavosti; třetí se živí jen vyvařenými problémy a tak dále; zkrátka těžké klinické případy. Řekli bychom, že kritik by měl mít své kritické orgány v pořádku, že má být mužem silného a širého životního citu, nezúženého vnímání a všestranné reaktivity. Jen takový kritik se může organicky blížit objektivnosti. Ale kritika, která je spoluurčována různými druhy životních invalidit, kulturních neuróz a osobních insuficiencí, – prosím vás, co s tím?

Případ ovšem není beznadějný; zkuste to, je jistě možno cvičit své méně vyvinuté životní city. Nemýlím-li se, kultura a umění může sloužit právě tomuto cviku.

Osobnost

Jednu námitku mi nikdo z pánů nepodal tak výslovně a pádně, jak jsem očekával, a proto si ji činím raději sám: „K. Č. diletantsky a uboze vytýká kritikům rozpory, jako by nevěděl, že kritické hodnocení je výrazem osobnosti hodnotícího, ve svém úhrnu pak výrazem osobností různých a často protichůdných.” Tak nějak.

Nuže, považuju za zvláštní dar svého života, že mi bylo přáno potkat a poznat mnoho skutečných osobností. Obyčejně pozoruju, že taková pravá osobnost nedekretuje své soudy jménem své osobnosti, nýbrž že se co nejsilněji opírá o fakta, o zkušenost, o jistotu objektivní. Osobnost není poslední instance: tou je duch poznávající a vědoucí. Jsou osobnosti zajímavé a osobnosti veliké. Ty druhé se poznají podle toho, že do sebe pojaly víc obsahu, víc řádu i dramatičnosti toho, co slove skutečnost. Nemohu žádat, aby ten neb onen z kritiků byl takovou osobností; ale má se o to aspoň poctivě snažit.

Co myslíte, je vůbec osobnost v kulturním řádu něco hotově daného? Není snad čímsi, co... dejme tomu má růst? Stačí-li někomu, že je, jaký je, a že zná a chápe, co znal a chápal dosud, pak je, promiňte, cosi jako boží hovado a snad ani nemá nesmrtelnou duši; má jen tu

zásluhu, že zpestřuje podívanou na svět. Umění, kultura, duch jsou nám dány ne proto, abychom k nim zaujímali osobní stanoviska, ale abychom jimi a na nich rozšířili svou osobnost, svůj osobní život, své uvědomění. V kulturním řádu osobnost není přírodní fakt, cosi jako animální individualita, nýbrž stálý duchovní úkol. Nepustím tě, dokud mi nepožehnáš, tak zní příkaz. Pes kropí sokl pomníku a štěká na měsíc; obé je sice výraz psí osobnosti, ale kritika to není. Mohu citovat slova jiného: kritika je zároveň autokritikou. Kritizovat není sebe vyjadřovat, nýbrž na sobě pracovat. Ujišťuju znova: osobnost se přitom neztratí.

Ano, máte pravdu, takový Nietzsche jménem své osobnosti, svého životního citu, svého světového názoru potíral Wagnera. Ale neračte přehlédnout, že Nietzsche nepsal do novin referátky. Že vystupoval jako bojovník, a ne jako zaujatý informátor. Nebudu číst Fall Wagner, abych získal mínění o Wagnerovi, nýbrž abych lépe poznal Nietzscheho. Léon Bloy byl zajímavá osobnost; ale jeho výpady proti vrstevníkům nám dávají cennější svědectví o něm než o těch druhých. Kdybychom měli vybrat z českých kritiků zajímavé osobnosti, myslím, že bychom je mohli pohodlně posadit na jednu zahradní lavičku. A to ještě zbývá otázka, je-li kulturní rubrika novin k tomu, aby v ní jeden pán účinně předváděl svou osobnost, nebo spíš k tomu, aby uváděl své čtenáře do uměleckých výtvorů jasněji a hlouběji, než dovedou sami.

O kritikově prožitku

Budiž řečeno ke cti Fr. Götze, že řekl o něco více než druzí, jak si představuje teoretické základy literární kritiky:

„Čapek zapomíná, že poezie není materiální substrát, nýbrž duchovní skutečnost, v níž není a nemůže být vnější zákonitosti, neboť je to dílo duše, vždy nové a původní, jež kritik poznává prožitkem, sympatií a fantazií, tedy celou svou osobností, takže každé kritické hodnocení je relativní; je v něm vždy vztah určité osobnosti k objektu, jenž dekretuje hodnotu. Kritikův soud vyrůstá ze zážitku hodnoty básnického díla, které uspokojuje nebo neukájí komplex jeho duchovních potřeb i tužeb. Kořeny tohoto zážitku jsou tedy často velmi subjektivní.”

Mohl bych ujistit, že jsem nezapomněl, že poezie není jenom materiální substrát, papír a tisk, nýbrž dílo duše, ale nechme toho. Táži se jen: nachází kritik „prožitkem, sympatií a fantazií” to, co v díle je, nebo něco, co v díle není? Povídá nám cosi, co se mu jenom zdá, nebo něco, co je v uměleckém výtvoru fakticky uloženo jako výraz, obsah, forma, smysl, strukturální znak a tak dále? Prožitky mohou být všelijaké, do toho nemáme komu co mluvit; ale nesmí si odporovat, je-li řečeno: to a to je v díle. Záliby se mohou měnit od osoby k osobě,

od doby k době; na téže básni může jeden nalézt to a druhý ono; staletí mohou objevovat nové a dosud neobjevené znaky a vnitřní zákony velkého uměleckého díla nebo stylového řádu – ale pozor, pánové, abyste se nepokoušeli dokazovat, že téže věci, je-li to umělecké dílo, je přípustno a oprávněno přisuzovat znaky, které se vylučují. To by prostě bylo popření kritiky jako inteligentní činnosti.

Beze všeho: prožitek, fantazie, sympatie a ledacos jiného. Jenže to jsou orgány, kterými kritik vniká do díla; to jsou prostředky, jež mu opatřují materiál k jeho poznání. Ale vedle toho je snad něco, co kontroluje prožitek, co jej ověřuje, co soudí a usiluje o správnost soudu. To něco se jmenuje intellectus, je-li vám snad o tom něco známo, a teprve to dělá z privátních zážitků a dojmů kritiku.

Koukejte se, umělec snad má také prožitek, fantazii a sympatii; ale ono záleží na tom, co z nich udělá, jak je ve svém díle zobjektivuje. Jinak mu ty jeho duševní záležitosti nebudete věřit. Sám prožitek není žádné dílo, ani dílo kritické. Kdyby prožitek všechno omlouval, mohl by se i autor odvolat, že to, co a jak napsal, je prostě jeho zážitek a basta, jakápak kritika. Uznejte, že takový autor by byl hloupý a domýšlivý.

Umělecký výtvar není prázdná tkanina, do které kritik teprve svým „prožitkem, fantazií a sympatií“ vyšívá libovolný vzor, není něčím polohotovým, co kritik po svém dokresluje, – doufám aspoň. Kdyby toto bylo jasno, mnoho by se změnilo: nejen by se soudilo věcněji, ale byl by už jednou také konec s tou ohavnou kritickou pseudolyrikou a pololiteraturou, s těmi slohovými cvičeními, s tím strašným, nabubřelým, hysterickým slovníkem, kde nic není jasný pojem a všechno chce vypadat jako vášnivé a inspirované zření. Známe tu hantýrku velkohubých, květnatých a nepřesných slov; je to pohodlné a zbavuje to věcné kontroly; a tento nečistý bastard literatury a kritiky pomalu už vytlačil schopnost přímého, pozorného kritického vidu.

Generace

„Ale kritik se musí povznést nad privátní mínění,” pokračuje Götz, „a zjistit, zda to, co je hodnotou jemu, je i hodnotou pro větší celek – například pro generaci, jejíž je členem a za niž mluví. Kritik tedy zevšeobecňuje soud a dopracovává se poznání stupně síly, hloubky a životní expanzivity umělecké hodnoty. To se stane tím, že měří dílo komplexem svých kritérií, na nichž pracovala celá jeho osobnost, celý vývoj, celá doba... Zola byl v době romantické odmítán, v době plného květu pozitivismu byl hodnocen jako génius, v době novoidealistického symbolismu byl zavrhován jako špinavý barbar a v době moderního kolektivismu zase rehabilitován. Kritika zjišťuje životní a duchovní aktivitu básnického díla pro dnešek, pro generaci.”

Jsem v pokušení otázat se na bližší podrobnosti, například jakým způsobem může kritik zjistit, že to, co je hodnotou jemu, je i hodnotou pro větší celek, například pro generaci. Dělá se to telefonním dotazem, pane Götz? Koná se nějaká porada nebo anketa? Prosím vás, jak se to zjišťuje? Dále: je-li kritikovým problémem, zda umělecká hodnota je platnou hodnotou i pro větší celek, například pro generaci, jejíž je členem, mohl by se druhý kritik orientovat podle jiného většího celku, jehož je členem, například podle své politické partaje, podle národnosti, podle církve, podle stavovské organizace, podle Obchodní a živnostenské komory nebo já nevím čeho. A tihle páni mluví o svobodě kritiky a o kritické osobnosti! Když větší celky, tož prosím: dávejte o uměleckých dílech hlasovat a máte to. Tím se aspoň poctivě zjistí „životní a duchovní aktivita básnického díla“ pro „větší celek“.

Ale ne, hlasovat netřeba; pan kritik stačí na to sám, aby „mluvil za generaci, za dnešek“. Neptejte se, kdo mu dal tento mandát; na to, aby kdokoliv mluvil jménem národa, doby, třídy a podobných „větších celků“, může stačit, jak známo, docela obyčejná demagogická drzost. Mluvit za větší celky je živnost nekoncesovaná, tak jako prodávat na ulici jojo. Pan Nikolau může mluvit jménem národa a pan Götz jménem dnešku; na rozdíl od politiky není k tomu třeba ani voleb. Stačí odvolat se na „větší celek“ a máte to dobré: už tím jste se „povznesli nad privátní mínění“.

Počkejme, Götz přece jenom říká, jak se to dělá, aby se člověk stal mluvčím generace: „To se stane tím, že měří dílo komplexem svých kritérií, na nichž pracovala celá jeho osobnost, celý vývoj, celá doba.“ Celý vývoj a celá doba, nic míň. Kladu zdvořilou otázku, pracoval-li „celý vývoj a celá doba“ také na kritériích dr. B. Fučíka: v tom případě by totiž byl jménem generace učiněn kříž nad „životní a duchovní aktivitou“ Františka Götze. Nebo pracuje-li „celý vývoj a celá doba“ stejně na kritériích naší mladé levice, jako na kritériích mladých pánů ze Všehrdu nebo z Šejdru. Zdá se totiž, že si kritéria vrstevníků tu a tam zadržují. Ale to nic. Tady máme kritika, který o sobě tvrdí, že jeho kritéria jsou mu vnuknuta čímsi jako Duchem Doby. Druhý může býti přesvědčen, že jeho ústy mluví Duše Národa. Třetí prohlásí, že ve svých úsudcích je inspirován Duchem svatým, a dobrou noc. Budiž rozhodnuto, je-li takové jednání spíš bezmezná naivita nebo šarlatanerie. Do diskuse o kritice to určitě nepatří.

Ano, mění se soudy s dobou a generacemi; svatá pravda. „Dnes tě mají za svatého, zítra budeš sviňák.“ Například kdyby nastala neblahá doba, že by František Götz přestal být pilným činitelem v jistém zájmovém okruhu, obávám se, že by se neobyčejně změnily soudy o něm, například o Padajících hvězdách. Ale to jen tak vedle. A také nechme vedle, že to, co se vine k panu Götzovi, je asi něco jiného než generace. Dejme tomu, že pan Götz opravdu mluví

jménem dnešku. Domnívá se Fr. Götz vážně, že jménem běžného roku lze klást nároky na básníky, aby „uspokojili komplex jeho duchovních potřeb a tužeb“? Copak jsou básníci líferanti, kteří dodávají zboží podle potřeby? Jsou to krejčovské, kteří se mají ohlížeti, jaké se toho roku nosí revéry a čamrady? Má umění vyhovovat, nebo má tvořit? Zrovna Fr. Götz se nejmíň jednou za rok rozhovořuje o tom, že letos se nosí „nová věcnost“, podruhé „lidství“, potřetí „kolektivismus“, – najděte si to v jeho písemných zbytcích, prosím; je toho jistě více než tucet a bylo by načase poděkovat se za tento krejčovský vztah k literatuře. Kdyby se Mikoláš Aleš dožil s tužkou v ruce našich dnů, nebudu ho vyhazovat z dnešku, nýbrž budu uctivě žasnout nad tvořivostí, jež uhájila svůj vnitřní svět. A je vůbec dnešek naveskrz něco tak moudrého a velkého, tak osvíceného, aby byl poslední instancí hodnocení? Řekli bychom, že pravý kritik, tvůrčí kritik, není zavřen v dnešku, ale vidí přes něj a za něj, že se nebude vrtět kolem t. č. generace, nýbrž bude dosahovat hlouběji do minulosti a dále dopředu.

Útočil jsem na kritiku. Teď jsem jí musel hájit proti intelektuální i mravní diskvalifikaci.

Absolutní hodnoty

Fr. Götz: „Je diletantským názorem, že kritika může zjistit absolutní hodnotu díla. Literární dílo nemá absolutní hodnoty. Hodnota jeho záleží na hodnocení lidí, a mění se tudíž podle dob a generací... Je neodolatelně komické, když relativista Čapek upadá do nemožného estetivního (?) absolutismu německého profesora tak asi z roku 1820 a klade na kritiku zcela nesmyslné požadavky.“

Ano. Kladu například na Františka Götze zcela nesmyslný požadavek, aby uměl číst. V mém článku nebylo zmínky o absolutních hodnotách, nýbrž řečeno jest toliko: že v kritice „jde a má jít o hledání pravdy, o správné, platné a důvodné hodnocení, o zjišťování hodnot“; řečeno jest, že v kritice „má být něco jako skutečné znalectví, jako úsilí o vyšší platnost, jako kulturní poslání“. Tedy podle Götze nejde v kritice o hledání pravdy; Götzovi nejde o správné, platné a důvodné hodnocení; Götzovi nezáleží na zjišťování hodnot, neboť to vše nazval názorem diletantským a požadavkem nesmyslným. Budiž vzat za slovo: dobře to přišel sobě – a jiným.

Ale když už je o tom řeč: jsem tak dalece relativista, že nekážu o absolutních hodnotách; já v ně jenom věřím. Nepokouším se dokazovat objektivní platnost všeho estetického hodnocení; ale žádám na kritice, aby o ni usilovala. Nemáme ničím zaručeno, že naše věda je v držení objektivní pravdy, ale je vědou v krásném slova smyslu, pokud o tuto pravdu usiluje. Famulus Wagner si myslí, že zná pravdu; filozofovi stačí, že o pravdu jde, že se jde za pravdou usilovně a poctivě.

Tak vida, umělecké dílo prý nemá absolutní hodnoty, hodnota prý záleží na hodnocení lidí. Tedy řecká socha měla nejdřív hodnotu krásy a potom nic než hodnotu vápna, které se z ní páliho. Van Gogh, Cézanne nebyli nic, dokud tvořili nepochopení; stali se hodnotou teprve tehdy, když je trochu pozdě zhodnotila kritika a začali na nich vydělávat obchodníci s obrazy. Báseň, do které se zabalí syreček, je jen cár papíru, zapomenutý básník, básník dosud neobjevený, je bezcenný; ale zato se Zahradník Brodský bude měřit hodnocením lidí, kteří jej čtou. Tak tomu je, záleží-li hodnota na hodnocení lidí. A v jiné oblasti hodnot nemá třeba T. G. Masaryk vůbec hodnoty, nadává-li se mu v hospodě, ale má ji, když je ctěn. Lidi, lidi, domýšlejte věci až do konce! Jde zatím jen o kritiku; ale je na pováženou, jak demoralizující jsou tyhle náhledy.

Teprve literární historie zjistí hodnotu

„Hodnoty umělecké jsou ve věčné fluktuaci,” míní Götz. „Teprve literární historie, jež změří duchovní aktivitu básnického díla v různých dobách, normuje hodnotu.” Fr. Götz asi není informován, že žádná historie není normativní věda; za ten názor by se mu historikové jistě poděkovali. Myslím, že by literární historie s díkem vrátila úkol měřit hodnoty, dokonce určovat je podle toho, jak se o díle „v různých dobách” soudilo. Měl by Götzovi někdo poradit, aby raději nemluvil o vědě; v ní je totiž kompetence poněkud přísněji vymezena než v literární kritice.

Řekněme to prostěji: podle Götze mohou kritikové v různých dobách soudit tak nebo onak; však to jednou literární historie uvede na pravou míru. To se sice někdy přihází, ale je to prapodivná zásada metodologická. Představte si, že by byl v politickém životě otevřeně hlásán podobný názor: Nám je jedno, jsou-li naše názory a představy, naše hodnocení, naše skutky správné nebo ne; však to jednou dějiny uvedou na pravou míru; my si s tím hlavu lámat nebudeme. Myslím, že by nám takové stanovisko páchlo buď cynismem, nebo pevným odhodláním vůbec nemyslet. Ať si přeceňujeme, nebo křivdíme, ať sloužíme dobrému, nebo zlému, to je fuk; jednou, až bude pozdě něco napravit, to historie už nějak posoudí. Pěkné, že?

O humanismu a relativismu

Fr. Götz: „Zlobná vášeň... dovedla K. Čapka až ke zradě celého jeho životního názoru a základních stanovisek. Humanista Čapek vždy horlil pro svobodu víry a přesvědčení všech lidí, ale tuto svobodu upírá literárním kritikům. Kritický soud je věcí poznání, ale i víry a přesvědčení celé kritické osobnosti. Proto se budou soudy o literárních dílech vždy lišit. Vymáhaje shodný soud od všech kritiků, znásilňuje Čapek člověka a zrazuje svůj humanism. Zrazuje i svůj názorový relativism tehdy, když toho potřebuje. Sám sice navrchovato využívá

vší jeho pohodlnosti, ale na kritiky klade požadavek absolutního souzení, absolutního zjišťování hodnot, jako by to bylo vůbec možné.”

Tak počkejme. Předně jsem se nikdy nevydával za humanistu a relativistu; ta slovíčka na mne připíchlá kritika se svou mánií pro nálepky. Za druhé je lež, že „na kritiky kladu požadavek absolutního souzení, absolutního zjišťování hodnot”. A teď můžeme mluvit dál. Ano, upírám kritikům svobodu tropit jisté nesmysly, například tvrdit o téže věci, že je barvotiskově plošná nebo epicky zhuštěná a vypuklá. Upírám lidem neomezenou svobodu tvrdit, že Bohdalec je zarostlý palmovým hájem, že Máchův Máj je psán hexametrem a že Malostranské povídky jsou známý krvák. V takových věcech jsem strašně neliberální a odmítám jakýkoli relativism. Ba jdu tak daleko, že považuju nesmysl, křivost a jalovost právě za nesmysl, křivost a jalovost, i když jsou založeny na „víře a přesvědčení celé osobnosti”. V tom ohledu není se mnou žádná řeč, a je-li to „znásilňování člověka”, obávám se, že budu toto znásilňování provozovat až do konce svých dnů. Dovedu si vážit víry a přesvědčení, ale při nejlepší vůli si nedovedu vážit hlouposti, nepravdy a prázdného mluvení. Nemám prostředků, abych vymáhal na lidech stejný soud; ale žádám na lidském rozumu jako jeho intelektuální a mravní povinnost, aby se ptal, když si odporují dva soudy o téže objektivní skutečnosti, který z těch soudů je špatnější, méně důvodný a oprávněný, méně věcný, povrchnější, svéhlavější nebo omezenější. Odmítáte-li tento požadavek, řekněte to prosím nahlas.

Kritika a Dědrasbor

Podobně Mir. Rutte: „K. Čapek, jenž přiznává kritice jen jakousi lokajskou podřadnost, přál by si zjevně, aby přednášela hromadně jednotný a v určitých případech pochvalný soud jako nějaký Dědrasbor, což překvapuje dvojnásob u autora, který celým svým dílem obhajoval relativitu lidských pravd...”

Chce-li to Rutte vědět, ani bych si nepřál, aby kritika recitovala (na to nemá dost čisté a mužné hlasy), nýbrž naopak aby víc užívala orgánů mozkových než vokálních. Já nevím, snad někomu připadá nudné, říkají-li skoro všichni lidé, že zelená tráva je zelená tráva; já to spíš považuju za krásné, neboť to ve mně budí důvěru, že lidé si koneckonců přece jen mohou navzájem rozumět a mají nějakou společnou radost. Kdyby se lidé, kdyby se naše doba dovedla shodnout na některých kladech duchovních, myslím, že by svět nebyl méně zajímavý, ale že by byl připraven o něco víc k aktivitě a vývoji než k věčnému mumlání a změtení jazyků. A víte co, nejde tak o to, udělat z kritiků Dědrasbor, nýbrž přát si, abychom místo samých Dědrasborů a Rádobydēdrasborů měli dostatek opravdových kritiků. Ti, kteří mermomocí chtějí mávat taktovkou nebo udávat ladičkou tón, být dirigenty, sbormistry, tenoristy nebo aspoň hlaholit s většími celky, – ti to nebudou.

Nebudeme žádat na kritikách shodu: to by, upřímně řečeno, bylo trochu málo. Ale budeme na nich žádat metodu a mravní opravdovost, budeme na nich žádat jen to, aby se snažili poctivě a věcně poznávat. Není shody ani ve vědě, v žádné vědě, leda ve školních učebnicích; ale je tu aspoň nepochybná cesta za pravdou: i rozpor je tu prostředkem k lepšímu poznání, ale jen tehdy, je-li podroben důslednému a stálému rozlišování mezi pravdou a omylem, hlubší nebo povrchnější zkušeností, poznáním a lichou domněnkou. V tom je čistota, v tom je i krásná dramatická – nejen vědy, ale všeho silného duchovního konání.

Právo básníků a právo kritiků

„Čapek hájí práva básníka,” praví Götz, „aby (básník) mohl být sám sebou, což znamená pro kritiku požadavek, aby jej (básníka) soudila jen z něho samého a jím samým. Prakticky to znamená odpor ke každému objektivnějšímu kritériu, a tedy přímo útok na samotný základ kritiky. Má-li kritik soudit autora jen z jeho vlastních dispozic, nedospěje ke zjištění hodnoty a k stanovení stupně a hierarchie hodnot. Šrámek nechce být ničím jiným než lyrikem i v próze, ale stejně třeba Zahradník Brodský nechce být ničím jiným než lidovým spisovatelem a Skružný lidovým dramatikem. Teprve až přiložíš objektivnější kritérium, nezávislé na subjektu básníka, změříš hodnotu... Básník musí být vyložen z něho samého (česky správně: ze sebe sama), ale souzen musí být neosobním kritériem... Boj za práva básníka – ano, k tomu má K. Čapek právo. Ale nesmí jít až k nesmyslnosti boje proti samotné základně kritiky.”

Chválabohu, konečně víme, co je samotná základna kritiky: Chceš-li změřit hodnotu, musíš přiložit „objektivnější kritérium, nezávislé na subjektu básníka”. Ale přitom (jak nám vyložil sám Götz, ale i Rutte, Píša a jiní) toto objektivnější estetické kritérium je závislé na osobnosti kritikově, že ano? Na jeho vnitřním ustrojení a životním pocitu, pravda-li? Na jeho osobním prožitku a světovém názoru, že? Nebo také „na větším celku, například na generaci, jejímž je kritik členem”, či ne? A toto „objektivnější kritérium”, jež má sloužit „k stanovení stupně a hierarchie hodnot”, bývá tak podivně ustrojeno, že jím lze v tomtéž hierarchickém případě konstatovat kalendářovou úroveň i umění kouzelně soustředěné a vyzrálé, že ano? To tedy je, jak praví František Götz za sebe a za jiné, samotný základ kritiky – má bohužel pravdu; podle toho ta kritika vypadá. To je ten celý trik: vzít nějaký ten subjektivní loket (vide: osobnost, prožitek, světový názor atd.) a obratem ruky jej vydávat za „objektivní” a normativní míru. To je ovšem falšování jakéhokoli systému měř a vah; kdyby v tom nebylo tolik bezmezná a sufizantní neuvědomělost, muselo by se tomu říkat sofistický podvod. Koneckonců nic jiného nedělá ani hospodský radikál, který svůj „světový názor”, svou „příslušnost k většimu celku”, své osobní náležitosti pokládá za objektivní a nesporné měřítko

k zjištění „hierarchie hodnot“ politických; raději snad vědět, jak to vypadá a do jakého směru to uvádí veškeré věci lidské. Nelze považovat Götzův výklad za náhodný protimluv; je to přesné vyjádření hrozného noetického lajdáctví a myšlenkové nečistoty, jež je „samotnou základnou kritiky“.

Pokud paměť sahá, chtěli jsme právě na kritice, aby užívala „objektivnějších“ a „neosobních“ kritérií a nespokojovala se jenom svými privátními zálibami a nelibostmi; napsal jsem, že jde „o správné, platné a důvodné hodnocení, zjišťování hodnot a skutečné znalectví“. Na to se mi namítlo, že jsou to názory hodné okresního diletanta a nesmyslné požadavky, neboť kritikův verdikt je závislý na jeho osobnosti atd. A teď se mi obratem ruky přičítá „odpor ke každému objektivnějšímu kritériu“ a „útok na samotný základ kritiky“, neboť prý „básník musí být souzen neosobním kritériem“. Budiž to posouzeno po stránce buď soudnosti, nebo počestnosti.

A přestaňte už jednou s tím, že soudíte básníka a jeho subjekt. Máte soudit jeho dílo nebo úhrn jeho díla, skutečnost objektivní a cele danou. Sud'te to, čím dílo je, a ne to, čím není nebo čím by podle vašeho zdání mělo být. Sud'te Zahradníka Brodského právě jako lidového spisovatele; vykládat, že to není James Joyce nebo Dostojevskij, to patří do oblasti zbytečného žvanění. Dokonce by neškodilo, kdybyste si jednou všimli, jak taková špatná lidová literatura vypadá a jaký asi má vliv na duši svých čtenářů. Postaví-li architekt mlékařský kiosk, nebudete to posuzovat jako nepodařený chrám nebo špatně řešené nádraží; to myslím je první požadavek objektivní. Žádná kritika neučiní váš soud objektivním, nýbrž jen to, že se budete držet díla. Nejste služební autorovi ani čtenáři ani „větším celkům“; jste služební jen tomu, vidět a poznat, co jest.

A hodnotit, dekretovat „hierarchii hodnot“: to se rozumí, bez toho nedáte ani ránu. Řeknete, kritika není popisný přírodopis, kritika, jářku, je hodnocení; „v Linnéově systematice rostlin by měl nahosemenný Zahradník Brodský tutěž hodnotu jako dvouděložný Karel Čapek.“ To se rozumí, ale našly by se aspoň morfologické zákony, jež určují ten i onen systém, a už to, panečku, by bylo něco – aspoň něco víc než to dávání známek, kterému se říká kritické hodnocení. Zdá se mi, že tady nějak zápasíte s pojmy; rádi byste měli „objektivní kritéria“, a nemůžete se rozloučit s hodnocením, jež, jak známo, pramení bez odvolání z lidské subjektivity, kompromitované, jak neméně známo, osobními zájmy, přízní, podjatostí a jinými nepříjemně subjektivními faktory.

Řekněme to trochu školsky: umělecké dílo je objektivní celost charakterizovaná jako systém znaků. Špatný, povrchní, omezený kritik jich najde málo, vidí je matně, konvenčně, šablonovitě; následkem toho jeho rozbor a výklad řekněme Šrámka se nebude příliš lišit od

jeho rozboru dejme tomu Neubauera; jeho hodnocení, ať je kladné, nebo záporné, je jalové. Proti tomu dobrý kritik najde na Šrámkovi daleko větší bohatství znaků výraznějších, intenzivnějších, méně konvenčních, původnějších než na případu druhém; už v tom je zahrnuto hodnocení uměleckého díla. Ty znaky a komplexy znaků jsou objektivní, jsou doloženy dílem; jeden kritik si všimne těch, jiný oněch – podle svého zaměření; kritiky nebudou souhlasné, ale nebudou nesmyslně kontradiktorní. Pravděpodobně ten, kdo bude dílo milovat, objeví na něm větší bohatství znaků a jejich vztahů – sympatie je totiž lepší heuristická metoda než nechut'; pravděpodobně týž kritik bude pozornějším a povolanějším kritikem díla, jež mu je osobně blízké, než díla, které mu zůstane cizí. Nicméně kritika přestane být nesouvislým štěbetáním a stane se ve svém úhrnu součinným poznáváním uměleckého díla a umění; bude možno hlasy kritických osobností sčítat pro lepší, úhrnnější, všestrannější pochopení uměleckých děl a kulturní skutečnosti. Nebude se jednat s umělcem jako se školákem, který má být chválen nebo kárán; nebude se zacházet se čtenářem jako se slabomyslným tvorem, kterému je nutno předfíkávat, co si má o čem myslet. Kritika nebude preceptorstvím, nýbrž kulturní spoluprací. A tak dále.

Viděli jsme na případu Šrámkovy Pasti, že od něčeho takového jsme přímo zoufale daleko. Nyní vidíme, že stav, který jsme zjistili, má své hlubší příčiny v určitých předpokladech teoretických a metodologických. Na nich totiž záleží veškerá praxe, jsou-li v pořádku nebo ne. Mohou být instinktivní, ale nesmějí být špatné. Problém je položen zřetelně – a týká se všech.

Je dnes kritika horší než jindy?

Byla vyslovena námitka, je-li dnes problém kritiky nějak zvlášť aktuální v tom smyslu, že by dnešní kritika byla podstatně horší než kdykoliv jindy. Po pravdě řečeno, tu otázku jsem si takto nekladl, a ani mne nezajímá. Bolí-li nás hlava dnes, je to, rozumí se, horší a aktuálnější než bolení hlavy před dvaceti lety. Nezáleží tak na tom, je-li dnes kritika v horším stavu než jindy, jako spíš na tom, že je dnes horší doba. Nebudeme dělat literární kritiku odpovědnou za špatný duchovní stav dnešní doby; to bychom příliš přeceňovali její vliv a význam. Je spíš jen malinkým součinitelem celkové mentální mizérie; škodí spíš tím, že nesplňuje, než tím, s čím si důležitě, ale za pramáloho obecného zájmu pohrává.

Vidíme málem ve všem lidském myšlení a souzení to, co jsme u kritiky nazvali změtením jazyků. Nejde o to, že se lidé neshodují, ale o to, že se už ani nechtějí shodovat; není společné, vpravdě sociální pudy rozumu, zkušenosti, spravedlnosti a objektivní kritiky, na níž by bylo možno platně rozhodovat zuřivou při kontradikci, hodnot, názorů a měřítek. Nemusíme se ohlížet daleko, abychom viděli, kam to vede; není-li rozpor názorů řešitelný žádnými

instancemi pravdy a správnosti, bude se řešit násilím a brutalitou, pěstmi a kopanci, noži a revolvery; my všichni jsme svědky této cesty evropských národů k barbarství, a není to pohled utěšený. Nemusí to jít vždycky na nůž; stačí i korupce mentální, nekrvavé metody netolerance, nenávisti, filozoficky řečeno neobjektivitu; je to převaha vůle, vášně, hodnocení nad rozumem – inzult je také hodnocení.

Pravda, nemůžeme se těšit nadějí, že by kultura, že by umění a filozofie, že by duch poznávající a tvořící mohl lidstvo retovat z postupující barbarizace; ale nesmí jí aspoň podlehnout. Nebude stát štítivě mimo a umývat si ruce v esencích své výlučnosti; ale nebude adoptovat pro sebe metody hrubého boje a chaosu. Právě kritika, kritika nezmatená a pravdivá, nezprostitovaná, vědomá, věrná a ničemu nepoplatná, kritika jako orgán kázně a svobody, lásky a objektivitu, kritika jako sebepoznání ducha bude mít před sebou povinnost těžkou a slavnou: uhájit volnost myšlení a tvoření, autonomii ducha. Ta ničemná větička, hosená do mely: „Kritiku, autoru služ, nebo kuš,” dává podivné svědectví: jako by se kritika rozhodovala, má-li nad autory panovat, nebo jim sloužit. Z této mentality nevyroste nikdy kritika rostlá na úkoly doby. Bylo by načase zeptat se kritiky, co vlastně chce.

* * *

Byla kritikům položena otázka, chtějí-li, aby kritika byla jejich soukromým plezírem, nebo kulturním posláním; aby sloužila chaosu, nebo poznání; aby byla subjektivně neodpovědná, nebo objektivně odpovědná. Tuto otázku odmítli hromadně a solidárně jako „útok proti svobodě kritiky”. Mám tu čest vidět před sebou jednotnou a jednomyslnou frontu: stojí v ní Otokar Fischer vedle Bedřišky Pachmajerové, A. M. Píša vedle anonyma z *Expresu*, Miroslav Rutte, Karel Teige, I., –ger, Koko, V. K., v. k., Jan Dač, R. Z. a nevímkdo ještě; prosím pány, aby se navzájem seznámili. A dívám-li se, vidím důvěrné a pro naše prostředí charakteristické zamrknání: Jaképak řeči, my to známe; to Hordubal, to Pradědeček, to uražená autorská ješitnost, to zloba padlé veličiny, to semhle tamhle takové ty osobní pohnutky – vímeť, jak to mezi námi děvčaty bývá.

Rád bych to zjednodušil, je škoda času. Shodněme se na tom, že není Karla Čapka; je zrušen, je pro vás mrtev a pochován a nemusí vám už překážet; zbytečno se s ním zdržovat. To jen neznámý autor, to jen jakýsi čtenář klade otázky kritice a hledá její filozofický a mravní grunt. Myslí to vážně; na to snad nebude nutno odpovídat polemickými piruetami, verbálním šermem nebo pohodlným odbýváním, že to či ono jsou samozřejmosti nebo že už tuhle tamhle někdo jiný hlásal to a to. Není samozřejmostí, kde jde o základy; nezáleží na tom, co kdo jiný řekl, nýbrž na tom, co kdo může právem říci sám za sebe a za čím stojí. Jde o

to, zajistit vyšší, důstojnější a potřebnější pojetí kritiky – zatím té literární. Z úcty ke kritice: mluvm k věci.

Přítomnost 8., 15. a 22. 3.

AŽ SE BUDE DĚLAT TISKOVÝ ZÁKON

Až se bude dělat tiskový zákon, bylo by možno a snadno svézt s tím jednu užitečnou věc: aby každý tisk, který je povinně označen jménem tiskaře, byl zároveň povinně označen datem dne, kdy prochází tiskařským lisem nebo rotačkou. Nic by to nestálo a mělo by to velkou cenu pro příští historiky a kritiky, pro politickou i kulturní historii, pro archivářství. Každá tisková věc se tím stane dokumentem přesně datovaným; uvažte, že se dnes – a ne zbytečně – archivují i letáky, plakáty a všelijaká tisková drobotina dne. Jediný, kdo by měl zájem, aby tiskoviny nebyly datovány, jsou – někteří nakladatelé, kteří rádi uprou knížce nějaký ten rok, aby se nezdála stará. Ale právě u knih je nedatování počin trochu nekulturní a velmi zavrženíhodný. U knihy je datum vzniku fakt opravdu historický. Znovu ujišťujeme, že by takovým nařízením byl zadarmo a bez obtíží vykonán rozumný kulturní čin.

Lidové noviny 10. 3.

HYPNOTIZÉR SE MÝLIL

Ve své přednášce proslovené na známém debatním večeru o kritice (man unterhält sich weiter über Kunst) dal Otokar Fischer k lepšímu tuto pravdivou anekdotu, která, jak pravil, charakterizuje „jeden znak nezbytný v každé kritice“; cituji jeho slova podle posledních Rozhledů:

„Jeden kritik... byl ve společnosti, kde se prováděly experimenty; a tak ho vyzvali, aby také jednou byl médiem. Usedl do křesla a před očima mu začali dělat indické hokuspokusy, třeli mu končetiny a za nějakou chvíli hypnotizér pronesl hrobovým hlasem: ‚Vaše pravá ruka už je docela nehybná, že ano, že je vaše pravá ruka nehybná?‘ Načež uspávaný odvětil: ‚Ano, a noha také.‘ Uspavač zakroutil nevládně hlavou, protože na nohu se neptal, a uspával dál. Za chvíli přešel své oběti magickým hmatem přes víčka a konstatoval: ‚Vaše oči jsou těžké, nemůžete je otevřít, už spíte, že ano, že už spíte?‘ Načež ten, který měl už spát, polohlasem odvětil: ‚Ano. Spím. Totiž, skoro spím.‘ Tohle ‚skoro‘ však magnetizéra do té míry rozhorlilo, že polodřímajícího indignovaně probudil a prohlásil: ‚S vámi nic není, vy jste kritik, vás neuspím.‘ – Ano, taková je morálka této epizodky: kdo je kritik, ten se nedá uspat. Je to snad

k smíchu, ale je to také hrozně smutné, nenechat se uspat; zachovávat si kousek bdělého intelektu i tehdy, když naše smysly jsou omámeny; my kritici, i když vychutnáváme plnými doušky rozkoš nebo krásu, i při tom ještě si vydáváme počet ze svých senzací, ještě srovnáváme, ještě říkáme ‚také‘ a ‚skoro‘ a ‚do jisté míry‘; my kritici, i když je dav stržen hromadnou sugescí, usilujeme uchovat si krok podle rytmu svého vlastního srdce; my kritici, i když budem na smrtelném loži, budeme ještě to své umírání analyzovat.”

Prosím za prominutí, ale tu pravdivou anekdotu je třeba trochu opravit; hypnotizér se mýlil: ten uspávaný pán totiž nebyl kritik. Aspoň ne pořádný a plnokrevný kritik. Chceme totiž předpokládat, že by se pravý kritik v řečené situaci nezajímal egocentricky o svou pravou nohu ani o svá těžká víčka, nýbrž o to, co se kolem něho děje. Například že by pozoroval falešný patos toho hrobového hlasu, dryáčnictví těch sugestivních otázek a varietní kejkle „magických hmatů”; že by si do poslední chvíle neúprosně uvědomoval to dramatické ano, to tragické střetnutí kýčařského komediantství hypnotizérova s vírou a pochybami diváků, fascinovaných děsem z tajemna. Tohoto kritika by asi bylo také těžko uspat, ale ne proto, že by věnoval zvláštní pozornost sám sobě a své noze, nýbrž proto, že by kriticky pozoroval celou skutečnost... až po její metafyzický dosah. Teprve tento kritik, pane, by reagoval jako celá a vyzrálá, jako aktivní osobnost, protože by nebyl hypochondricky rozpolcen mezi vnímání světa a sebezpozorování. Tento kritik by se asi v hodinu smrti nezaměstnával jenom analýzou svého vlastního umírání; spíš by se ještě díval na lidi kolem sebe, na jejich lásku a únavu, a snažil by se jim pokynout. A tento kritik by o tom, co se zájmem poznává, užíval zpravidla určitějších a závaznějších pojmů než „také” a „skoro” a „do jisté míry”; nebyl by mužem výhrad, nýbrž mužem poznatků. Není žádná skoro-skutečnost ani také-skutečnost, pokud nám jde o něco víc než o pouhá mínění a domněnky; což trvám je právě základ veškeré kritiky.

Obávám se, že tady nejde jen o rozpor v definici kritiky a jejích znaků, nýbrž o věc podstatnější: o samo pojetí úkolu a poslání kritiky.

Přítomnost 29. 3.

KE SPORU O KRITIKU

Když jsem psal pro Přítomnost své články s titulem Past kritiků a její důsledky, očekával jsem poučnou diskusi o názorech tam obsažených; ale shledávám znovu, jak je těžko udržet u nás zájem lidí, jakmile nejde o jejich vážené osoby, nýbrž o věc. Bude patrně nutno tu a tam se víc zabývat osobami, aby kulturní věci nezůstaly, kde jsou.

* * *

Nějaké námitky pronesl František Götz (Národní osvobození 26. března); ale poslyšte, s ním je těžká řeč. Píše například: „Čapek zahájil vědomou válku básníků proti kritikům, když zakazuje hodnocení jakýmkoliv objektivnějším kritériem, nezávislým na osobnosti básníkově, a sahá tedy na to, co je samotné kritické sakrosanktum.” – Lež. Čtenáři tohoto listu vědí, že jsem zahájil vědomou válku právě ve jménu vědeckějších a objektivnějších metod kritiky. – „K. Č. připouští také jedinou metodu, jíž je mu sympatie k dílu. Tak, tady máme neostyšně vyloženo, oč jde.” – Lež. Napsal jsem: Sympatie je lepší heuristická metoda než nechuť; pravděpodobně týž kritik bude pozornějším a povolanejším kritikem díla, jež mu je osobně blízké, než díla, které mu zůstane cizí. – „Ve svém despektu k práci kritické vůbec chce Čapek udělat z kritika jen pokorného služebníka básníkovy, jemuž je milostivě dovoleno, aby dílo popisoval, vykládal, poznával a propagoval.” – Hrubá lež. Kde vzal Götz ten despekt, kde vzal to propagování, kde vzal službu básníkovi? Napsal jsem: Nejste služební autorovi, ani čtenáři, ani „větším celkům”; jste služební jen tomu, vidět a poznat, co jest. – „Měřit básnické dílo komplexem kritérií, jež jsou přímo duchovní strukturou kritikovou, to jest mu noetickým lajdáctvím a myšlenkovou nečistotou...” – Lež. Noetickým lajdáctvím a myšlenkovou nečistotou jsem nazval zcela striktně to, vydává-li kritik svůj subjektivní loket (osobnost, prožitek, světový názor) za objektivní a normativní míru. – „Kritik je mu nečistým páriou, od něhož štítivě utíká...” Nu, další lež. – „Mohu... klidně nazvat jeho postup, jímž odvozuje z mé věty, že literární historie normuje hodnotu, jako bych tvrdil, že historie je vědou normativní, polemickou nepoctivostí.” – Prosím vás, co tohle je? Věda, která normuje, je normativní – ano nebo ne? – S Františkem Götzem nelze vážně mluvit, dokud se nenaučí buď správně číst, nebo poctivě citovat, co je řečeno.

* * *

A. M. Píša v Právu lidu mne odbyl stručněji; shledal v mém článku „směs cynismu a mentorství” a „unfair útočné způsoby”. Jinak trvá na tom, že estetické měřítko vyrůstá také ze světového nebo životního názoru. „Bude-li evangelický kritik,” míní Píša, „posuzovati ‚vnitřní smysl’ Durychova Bloudění, dojde patrně k podstatně jinému soudu než kritik katolický.” – Patrně ano, ale je otázka, bude-li to pak ještě literární kritika. Povím příklad: když jednou Jaroslav Durych napsal cosi proti Husovu pomníku, pohoršil proti sobě tisk pokrokových i vlasteneckých světových názorů; tehdy anonymní novináři psali o „takébásníku” a „takéspisovateli Durychovi”. Ani jediný kritik, ani jediný spisovatel se tehdy neohradil proti tomuto způsobu soudu nad dílem básníkovým; udělal to jen pisatel těchto

řádků. A vzpomeňte si na Soumagnova Nového mesiáše nebo na Vojcka; tehdy se mělo jistým světovým názorům velmi za zlé, že ze sebe činily rozhodující instanci ve věcech uměleckých, že ano? A my všichni dnes mravně protestujeme, když v Německu jsou umělci a učenci vyháněni ze svých míst – právě jménem světového názoru, že ano? Pozor prosím na ty světové názory. A ještě dejme slovo A. M. Pišovi: „To jest jen ukázka z řady podobných polemických trumfů Čapkových, jež vyvraceti jest škoda času i místa.” Punktum.

* * *

Nakonec něco pozitivního. Ve svém posledním Zápísníku určuje F. X. Šalda kritiku „ve vysokém pojetí slova” jako kritiku strukturálnou, jako nauku vědeckou, jako uměnovědu; ukládá jí „rekonstruovat básníkův proces tvořivý, poznat v něm vyšší zákonnost a typičnost, projít s ním znova... cestu tvořivosti od zárodků k dílu”. – Nuže, ten vědecký úkol kritiky lze jistě formulovat i jinak; ale podstatné je shodnout se konečně na tom, že kritika jest disciplína vědecká, že – jako každé poznání – podléhá kritériím správnosti a pravdy, kontroly a důkazů. Jakmile přijmeme tento základ, přestává být kritika privátním míněním a neodpovědnou věcí gusta; stává se poznáním, které lze opravovat a doplňovat; přestane být pouhou osobní reakcí na duchovní skutečnosti a stane se jejich zkoumáním. O nic menšího nejde.

Ale vedle toho, praví F. X. Šalda, má kritika funkci společenskou; je předzvědem života a životnosti; ptá se, může-li lidstvo jít za svými básníky, ve směru jejich postav, za jejich vidinami, přesvědčeními, snahami. Zde je místo kritika jako činitele kulturního.

I s tím je možno jen souhlasit. Řekl bych ještě ostřeji, že právě tak, jako činívá básník, i kritik bojuje za něco nebo proti něčemu, že se zasazuje o určité pojetí života, o mravní ideály, o společenské hodnoty. Ale bylo by z mnoha důvodů účelné definovat tuto funkci kritikovu jiným pojmem, než je kritika; nazval bych ji polemikou – už proto, že je načase vidět v polemice něco víc než haštěření. Kritik může a často i musí být polemikem; ale nemá si to dvoje plést; musí být schopen lišit estetické poznání a hodnocení od mravního nebo ideového souhlasu či nesouhlasu. Zmatečnost kritiky bývá právě v tom, že se mní soudit umělecké dílo, když se jenom vyrovnává s jeho domnělou nebo skutečnou kulturní tendencí. Umět to dvoje jasně odlišit ve vnímání i v interpretaci díla – to neochudí kritiku o žádnou z jejích funkcí; jen ji očistí a učiní ji lépe vidoucí a odpovědnější. To je předpoklad duchovní svobody kritikovy – tak jako je to předpoklad veškeré autonomie ducha ve všech věcech lidských. A o ty také jde, když mluvíme o kritice.

Přítomnost 19. 4.

KARL KRAUS: POSLEDNÍ DNOVÉ LIDSTVA

Válečná kniha Karla Krause, tato dramatická kronika takzvané Velké Doby 1914–1918, stává se dnes aktualitou: jednak proto, že se chystá její české vydání, jednak a daleko víc proto, že čtenář, který se k ní vrací, se neubrání trýznivému dojmu, že Krausova tragická sbírka průvodných a psychologických úkazů války se po těch uplynulých patnácti letech znovu stává osudně aktuální. Po válce jsem mohli věřit, že je to strašná obžaloba toho, co bylo; dnes začínáme rozpoznávat, že je to obžaloba něčeho, co trvá. Poslední dnové lidstva nejsou věci minulé.

* * *

Jednou přijde doba, jež bude považovat Krausovo zdrcující defilé válečných zločinů, spáchaných myšlením, řečí i skutky, za groteskní zkreslení, za satiru vědomě přeastřenou; ale do té doby natropí lidstvo, jak se zdá, ještě spoustu zločinů stejných, snad větších a hromadnějších.

* * *

Řekl jsem zločiny. Karl Kraus pohání před soud rozumu a svědomí sta figurek, lajtnanty a feldmaršály, císaře i auditory, keřasy a novináře, filantropické dámy, kameloty, císařské rady, pastory i byrokraty, doktory i drožkáře, flákače, líferanty, básníky i nevěstky, muže na ulici i řemeslné katy, průřez Vídní, průřez celou válečnou člověčinou; jeho žalobní spis viní toto válečné lidstvo z brutality, lži, marodérství, bestiality, nestoudného sobectví, tisícerych hříchů proti bohu i člověku; ale to všechno jsou Karlu Krausovi jenom odstíny jednoho nesmírného zločinu duchovního, jemuž propadlo to odporné lidské hemžení. Tím velikým, kolektivním zločinem je lidská pitomost. Všichni ti obžalovaní, ať jejich causa je vražda, prolhanost, mamon, kariéra, krvelačnost nebo ochotná komplicita, mají jeden společný šklebný rys: idiotství, duchovní méněcennost, zmechanizování mozku zblblého foršrifty, frázemi, hesly, ziskem, velkými slovy nebo malými chtivostmi. Karl Kraus není moralista; je kritik. Tam, kde by moralista už začal omlouvat nebo promíjet, kritik se ještě otřásá odporem. Ztrojčený starý Biach, zpitomělý čtenář novin, optimista stůj co stůj jsou mu stejně bezmezně vinni jako honvéd kuchající srbské ženy nebo jateční generál. Vina proti duchu je neomluvitelná, neboť je metafyzická.

* * *

Stejně těžká je vina takového krvavého Pflanzera-Baltina, jako vina občánka tlachajícího Krieg ist Krieg. Je vinen vynálezce otravných plynů, ale je vinen válkou a jejími hrůzami i lhoucí, nadšeně povykující novinář nebo literát v zázemí. Slova, myšlenky, ideje jsou motivem nebo sankcí skutků; a kritik sestupuje za nimi a vytahuje na světlo boží ta běžná slovíčka, ty duté fráze, ten surově technický žargon války, ty lži a polopravdy, ta klišé z novin, jež lidem nahrazují myšlenky, ta zobecněná hesla, jež nahrazují svědomí, a ukazuje: Nejen masakry na frontě, ale toto je válka, tato korupce ducha, tato bezmyslnost a nepravdivost, tato dobrovolná slabomyslnost, jež je horší a surovější nežli nenávisť. Moderní válka, ne už válka vojáků, ale válka národů, je podmíněna hromadným duchovním nevolnictvím, je podmíněna spoluvinou všech nebo skoro všech. Ale nadevše strašlivá je kritikovi vina těch, kdo se učinili nástroji této duchovní temnoty. Antikrist, který triumfuje na padlých, se nejmenuje Vilém ani Bedřich, jmenuje se Moric Benedikt. Jmenuje se Tisk. Jmenuje se Logos. Ale je to logos zneužitý, služebný a ohlupující.

* * *

Karl Kraus není zásadní pacifista, není z programu humanitář, není kazatelem žádné víry; stačí mu být kritikem. Nepotírá hesel ve jménu nějakého jiného, a třeba lepšího hesla; bojuje proti nepravdě, proti nemyšlení a neupřímnosti, proti prázdnotě. Nic nehlásá, jen vyšetřuje a soudí, v tom je jeho krajní spravedlnost, ale také jeho neúchylná kladnost. Neměří věci svým přesvědčením, nýbrž jejich vnitřní pravdivostí; nezavrhne lidské tlachy a fráze proto, že jsou řečí jiného tábora, nýbrž proto, že to jsou právě pusté tlachy a přejaté fráze. V této rozumově poněkud zanedbané době dává Karl Kraus příklad čisté kritiky jako projevu svrchované svobody ducha, jenž neslouží ničemu než hledání pravdy. Tento příklad není omezen místem ani dobou ani oblastí svého použití; i ten relativní mír, ve kterém dosud žijeme, má své tábory a fronty, své prapory a své zázemí, má své generály i staré Biachy, flákače a parazity, kriegsberichterštáby a intelektuální pomahače, fražéry a šafmachry, hejsky a feldkuráty; pro samá velká slova o smyslu doby se ochotně zavírají oči před její nesmyslností. Říká se, že lidé chtějí v něco věřit; ano, ale jsou ochotni věřit i ve válku. Poslední dnové lidstva jsou zdrcující kniha o lidech, kteří věřili, protože nechtěli vidět. Tehdy jsme my Češi viděli víc, a přesto nebo právě proto jsme počali věřit. Nebudeme Krausovu tragickou merendu války číst jenom jako zběsilou inkriminaci, nýbrž jako přísnou výzvu: mobilizovat lidského ducha včas, mobilizovat jej stále proti lži, proti ujařmení frázemi, proti abdikaci kritického a svobodného rozumu.

Přítomnost 10. 5.

LITERATURA A MRAVNOST

V diskusi o kritice jsme slyšeli už několikero oddechnutí, že spor je u konce. Obávám se, že toto oddechnutí je předčasné. „Nebyl nikdo usvědčen z nepoctivosti ani z korupce,” libuje si jeden z kritiků, „nebyl jmenován ani jediný talent, jehož kritika umlčela, nebyl dán ani jediný iniciativní popud pro kritickou metodu či praxi. Nebyla ani oddělena zrna od plevy.” Čili „nic se nestalo”, jak řekl kdysi lapidárněji jeden primátor.

Nezávidím nikomu uspokojení z toho, že „se nic nestalo”. Byl bych v tomto případě raději, kdyby se něco stalo, kdyby například kritikové z povolání místo advokátské obhajoby běžné kritické praxe nám řekli něco kloudného o funkci kritiky. Nečetl jsem všechno, ale zdá se mi, že popsali v té diskusi dost papíru; tvrdí-li nyní, že výtěžek sporu je nulní, říkají tím zřetelně, že oni sami nenapsali k věci nic, co by stálo za zapamatování. Patrně nemají co říci – jinak by spor nebyl pro ně marný; uvítali by v něm aspoň příležitost říci, co je kritika, a čím je jim. Ale nic se nestalo, a ti páni z povolání jsou s věcí hotovi. Nemají do ní dál co mluvit.

Ale ne ti druzí. Pro nás druhé není otázka kritiky a kritičnosti vyřízena a netýká se jenom knížek a premiér; pro nás spor hodnot nebude zajímavou osobní záležitostí, nýbrž věcí skutečnosti a poznání, pravdy a omylu, intelektuální odpovědnosti. Budiž konstatováno, že kritika z povolání se této odpovědnosti zřekla. Tím diskuse přechází do jiných rukou.

* * *

Em. Rádl položil v Přítomnosti otázku, co znamená mravní odpovědnost, co znamená především povinnost demokratická pro spisovatele; podle jeho „prostého, snad šosáckého” názoru, „jako básník nepřestává být básníkem, když vypravuje svým dětem pohádky, tak nepřestává být občanem, otcem rodiny, slušným členem společnosti se všemi jejími závazky, když bere do ruky básnické pero”. Tento názor není ovšem tak prostý, jak vypadá. Pokud mne se týče, žádal bych pro spisovatele tu nejplnější odpovědnost a ukládal bych literatuře nejvážnější povinnosti. Ale jak známo, „být občanem, otcem rodiny, slušným členem společnosti se všemi jejími závazky” znamená něco radikálně jiného v Rusku, něco jiného v Německu nebo Itálii, něco jiného u nás; různé jsou ideály, které se tu nebo tam ukládají výchově a obecnému věření. Pochybuji, že by prof. Rádl (kdyby ho osud uvrhl do jiné země) byl ochoten být slušným členem hitlerovské společnosti se všemi jejími závazky, a že by za tím účelem bral do ruky filozofické pero; obávám se, že by spíše byl z těch autorů, jejichž knihy jsou páleny ohněm nebo vymítány z knihoven jako díla špatných občanů a nehodných otců rodin. Odpovědnost literatury je vážné téma; ale dnes by bylo neméně aktuální mluvit

také o svobodě a nezávislosti literatury a ohradit se proti tomu, aby svoboda myšlení a slova směla být rušena ve jménu společenských závazků a vládnoucích názorů. Literatura může být vnitřně odpovědná jenom tam, kde je svobodná; bez svobodného rozhodování, bez volnosti svědomí a ducha není žádné pravé odpovědnosti. Každá reglementace literatury, ať ji vykonává politická moc nebo církev, moralism nebo móda, společnost nebo kritika, je zásahem do intelektuální i mravní odpovědnosti literatury.

* * *

Ještě se vraťme k Rádlově otázce, přestává-li být spisovatel slušným členem lidské společnosti, jakmile bere do ruky básnické pero. Rozumí se, že ne; ale musíme se ještě dohodnout o tom, co je to „společnost se všemi jejími závazky“. Není-liž pravda: společnost, to jsou také zvyklosti a konvence, předsudky a módy, fráze, pověry, lži a pokrytectva, šablony a přežitá normy, nedostatky rozumové i citové; je ctí literatury a filozofie, že až dotud tak často revoltovala proti společnosti a rušila ji v jejím z pohodlnění. Hleďte, i zrak, i sluch má sklon ke konvenčnosti; tu přichází nové malířství nebo nová hudba a rozbíjí toto zmechanizované a netvořivé vnímání. I živá řeč se stává soustavou ošoupaných a prázdných slovních mincí; tu zase básnictví ruší konvenci společenského jazyka a vrací slovu jeho původní výraznost. Nic naplat, umění je řád i vzpoura, je tím obojím z moci a milosti tvůrčího života; tryská z hloubi své doby a zároveň překonává to, co v ní je malé, omezené a neživé. Splnit „všechny závazky společnosti“, to je privilej kýče; pravé umění překračuje, co je dáno společností a dobou. V první řadě umění obohacuje život, neboť stále nově objevuje živoucí skutečnosti a možnosti. Jsem si vědom toho, že pravím-li „život“, kladu tím něco, co nějak uniká mravní kvalifikaci; život je, jak se říká, mimo dobro a zlo.

* * *

Ano ale život člověka ne. Život člověka je skutečnost mravní, ať chceme, nebo ne. Protože je to skutečnost duchovní. A protože je to skutečnost sociální. Čím je cokoli lidského duchovněji a sociálněji, tím silnější a vážnější etický nárok na to klademe. Jsou některá umění téměř fyziologická; nebudeme kompromitovat etické ideály tím, že bychom je poslali dělat kázání radostem smyslů. Ale čím výš umění vystupuje na žebříčku duchových a sociálních úkolů, tím přísnější odpovědnost na sebe bere.

* * *

Prosím vás, jaká odpovědnost? Komu odpovídá umění: Obecenstvu? Kritice? Dějinám? Úspěch u obecenstva bývá v obráceném poměru k mravní ceně díla; soud kritiky bývá jednostranný, pedantní nebo jalový; a soud dějin přichází trochu pozdě. Literární dílo je odpovědno samu sobě: může být nemravné, ale za to platí svou vlastní malostí; může být moudré a hluboce mravní, ale jen tehdy, bude-li velkým dílem básnickým. Řečeno upřímně a bez estétství: není nemravného umění. Krása, dokonalost, velikost nemůže být nemravná, protože nemůže být duchovně a lidsky malá, malicherná a nízká. Existuje nemravná literatura; ale jdeme-li věci na kloub, přijdeme na to, že ta amoralita je zároveň uměleckou nepravdou; že se v ní vyjadřuje jistá povrchnost nebo schválnost, papírové hračkářství, póza, provokace, neprožitost nebo snaha o zajímavost; nebo že je to nepřetavená struska osobního života, nějaká vnitřní zborcenost a malomyslnost, která pokřivuje i dílo. Kýč bývá mravně hrubý ze své vlastní tuposti a malosti, literátština bývá imorální z vypočítavosti, ale pravé básnictví není nemravné, tak jako není nemravná pravda. Bylo by těžkým nedorozuměním, kdybychom s prof. Rádlem putovali od díla k dílu a měřili, které je mravnější. Starejme se o to, které je umělecky dokonalejší a hlubší, ve kterém je poznáno, zformováno a zhodnoceno víc z věčného lidství.

Kdyby si papírový, lživý, netvořivý spisovatel vypůjčil pro své dílo sebekrásnější etické ideály, bude to dílo mravně bezcenné, protože ty mravní hodnoty v něm budou jen zmalicherněny, zploštěny a zbaveny života.

* * *

Ale básnictví nelze předpisovat žádný mravní standard: ne proto, že je mimo dobro a zlo, ale proto, že si musí na svou vlastní pěst razit cestu k mravním hodnotám. Básnictví není pastorece, nýbrž hledání a objevování. Básník není učitel, ale jak říkala antika, vates. Jeho dílo je vidění věcí, jež jiní lidé možná budou vidět po něm. To mu ukládá závazek: vidět skutečně, vidět pravdivě a jasně, dívat se pozorně a vlastníma očima, zírat daleko a obzírat široce: neklamat, nehrát si, nepovídat lži o něčem, co nezná nebo po čem mu nic není. Básník spoluplořívá svět, v němž lidé žijí; nedává jim pouček, ale rozšiřuje a naplňuje obsahem jejich skutečnost. Za to je literatura eticky odpovědna, činí-li tuto skutečnost hlubší, moudřejší a lidsky cennější, naplňuje-li ji životem nebo papírovinou, poznáním nebo verbalismem, láskou nebo lhostejností. A za to je eticky odpovědna i kritika, aby uváděla jistotu v tento svět duchovních skutečností, aby vypěstila v lidech zkoumající a třídící zkušenost literární. V tom smyslu je funkce kritiky stejně tvořivá jako funkce básnictví; neboť má podíl na skutečnosti, v níž žijí a se kterou se obeznamují duše lidí.

MEMENTO

Jednou z prvních starostí každého diktátorského převratu je, že se okázale začnou čistit různé utajené a zaneřádné kouty režimu právě odklizeného. Vidíme to i v dnešním Německu. Rozumí se, pohnutkou k tomu bývá politická msta, ale spíše jde o kus šikovné demagogie. Kterýkoli režim se hledí mravně ospravedlnit tím, že pronásleduje skutečnou nebo domnělou korupci, která přestává být chráněna mocí toho času povalenou. Jak známe duši davů, v tom ohledu může každý režim, ať je ideově a mravně založen jakkoliv, počítat se sympatií nejširšího publika. Tím aspoň pro první chvíli získá lidový souhlas.

U nás platívá za státnickou obezřelost nepřipouštět podezření, že by někde něco nebylo v pořádku, že by to z některého zákoutí politiky nebo administrativy páchlo nepořádkem nebo korupcí. Ale každý trpěný nebo zakrývaný zlořád je cosi jako kapitálek ukládaný ve prospěch příštích politických dobrodruhů a šarlatánů. Mluvíme dnes o nutnosti chránit demokracii.

Nuže, bylo by svrchovaně státnické, kdyby demokracie neponechala demagogii ten nejpoohodlnější a nejprobátnější prostředek, kterým si získává bezprostřední souhlas lidu: kdyby se ohlédla, kde je jaký nečistý kout, a vládla nejen mečem a vahami, ale také řádným koštětem. Vyplatilo by se jí to bezpečně. Dům, ve kterém nevládne koště, se stává asanační bouračkou. Volá se po obraně demokracie; ale dějiny nejsou porota, aby se v nich dalo něco poříditi dojemnými plaidoyery. Nic na světě, ani demokracie, nebude ospravedlněno svými zásadami, nýbrž svými skutky.

* * *

Na Opernplatze v Berlíně už odklidili popel z hranice spálených knih. Dohořela díla básníků a vědců; socialismus, pacifismus, svoboda myšlení byly vrženy do ohně, jako by tím je bylo možno sprovodit ze světa. Ale nebyly to jen tyto knihy. Do plamene, který by mohl být výstražnou hranicí, bylo naházeno také ledajaké svinstvo, kterým notoricky oplýval německý tisk. Byla tu pálena také pověstná Nacktkultur a neméně pověstná pseudověda, která se vydávala za Sexualwissenschaft, vedle jiného papírového neřádu. Oheň na Opernplatze byl znečištěn tímto mrzkým palivem; stalo se hrubé násilí na kultuře a svobodě duchovní tím, že byly smíšeny s oním nečistým parazitismem svobody, umění a kultury v jediném čadícím houfu. Není škoda všeho, co na té berlínské hranici shořelo. Byl to také kus primitivní národní dezinfekce.

Rozumějte, nevolám tím po hranici, do které bychom i u nás házeli leckterou papírovou nečistotu; ba dokonce nevolám ani po prohibitivní cenzuře. Ale kultura, umění, duchovní svoboda musí být hájeny nejen proti reakci, nýbrž i proti špinavému parazitismu, který je kompromituje. To je v první řadě úkol kritiky. Nestačí se štítivě odvracet od papírových ničemností a zastírat je pohrdavým mlčením. Nestačí ignorovat tu mravní a myšlenkovou korupci, která se provozuje pod titulem populární nebo naopak exkluzivní literatury. Podívejte se do výkladní skříně průměrného venkovského knihkupce; je to většinou etaláž hrubého erotického braku. A o tom se nepíše. To je četba, kterou kritika nekontroluje, kterou se nesnaží odmítnout, kterou fakticky toleruje. V každé kritické rubrice novin by měla být hranička, která by páčila tuto literární nečistotu; i kdyby neodradila čtenáře, připálila by prsty aspoň nakladatelům a kšeftářům s literární všivostí. Byla by to jednou aspoň činná obrana kultury a svobody.

Lidové noviny 21. 5.

IVAN MEŠTROVIĆ

Ve srovnání s formátem svých soch je velmi drobný; snad sen o monumentalitě je vrozen právě lidem, kteří nevynikají čahounstvím a kolohnátstvím. A ve srovnání s patetičností své plastiky je to tichý a klidný muž, rozvážně hovořící, věcný, nijak nerozmáchlý; žádný jižní temperament, žádné zevní umělectví, co by k sobě obracelo pozornost. Leda to plasticky klenuté čelo, jakoby směle modelované sochařským palcem.

Ivan Meštrović je jeden z umělců vpravdě národních: nejen národním obsahem, patosem a formální monumentalitou svého díla, ale také jasným vědomím svého občanského poslání. Umění mu není záminkou k individualismu, který se necítí vázán starostmi a úkoly své doby a svého národa. Jako za války neváhal politicky sloužit svému národu, tak i dnes mu slouží světovostí svého umění, aniž přitom přestal pozorně a kriticky obzírát svět a postavení své vlasti ve světě. Zůstal bdělým a soudným mozkiem; i když sochařsky tvoří mýtus svého národa, je realistou vůči jeho přítomnosti. Tento reprezentační umělec je i velkým občanem své vlasti.

Lidové noviny 21. 5.

MÍTI FILIPA

Člověk hledá něco v kalendáři, a najde tam Filipa. Chcete-li to vědět: 26. května, Filipa N. A tu ho napadne, proč se vlastně říká, že někdo má nebo nemá filipa. Míti filipa, to znamená mít za ušima, být mazaný, být pohotový, mít dobrý nápad nebo tak něco. Proč má chytrý člověk „Filipa”, a ne dejme tomu Felixe nebo Theobalda? Jaký původ má to rčení „míti filipa”? Třeba byl kdysi nějaký chytrák Filip, po kterém zůstala nesmrtelná pověst mazanosti; ale v kulturních dějinách o tom mnoho nenajdeme. Byl sice apoštol Filip (1. máje) a evangelista Filip (6. června), ale o jejich vtipu se nic bližšího netraduje. Byl svatý Filippo Benizzi, vynikající kazatel a krom toho rádce Rudolfa Habsburského, takže tento panovník měl skutečně Filipa. Dále byl svatý Filippo Neri, zakladatel oratoriánů a rádce papežů i kardinálů; je to jeden z mála svatých, o kterých se dochovalo, že byli veselí a vtipné letory. Není tedy vyloučeno, že člověk mající filipa má právě svatého Filippa Neri.

Ale je možný i jiný výklad: že rčení „míti filipa” je odvozeno ze slova filipika. Filipiky jsou čtyři útočné řeči Démosthenovy proti Filipovi Makedonskému; říká se tak i čtrnácti polemikám Ciceronovým proti Antoniovi. To už tak bývá, že lidé nadaní filipem mají poměrně čilou hubu a ostrý jazyk; ale naproti tomu lidový filip neznamena nic útočného a veřejně činného; spíš je to taková soukromá čipernost a duchapřítomnost.

Další výklad: anglické „fillip znamená šňupku, ale také podnět; „to give a fillip je asi tolik jako animovat nebo dát popud, k čemuž je ovšem třeba mít právě filipa.

Dále: „míti filipa” může souviset se slovem „filuta” (z francouzského „filou”); člověk „filipa” mající mívá v hlavě filouterie, taškařiny – lid si to už předělá po svém na „filipa”, veden svou zálibou personifikovat slovní zvuk (honit Davida, na svatého Dyndy, chrám Páně svatého Bouchala, zmatený člověk je Matěj, jankovitý člověk je Janek; neznám původ rčení: poradit se s Vaňkem atd.).

Ještě spíš si lid mohl udělat toho „filipa” ze slova filozof; protože slovo filozof mu znělo příliš cize, zdůvěrnil si je slovem běžnějším, převzatým z církevního kalendáře.

A konečně původem toho rčení (nebo jedním z jeho původů) může být pouhý zvuk. Slovo „filip” zní jaksí vrabčácky, čiperně a pohotově; nemohlo by se dobře říkat o bystrém a verzatilním člověku, že má v hlavě Romualda nebo Bonifáce. „Filip” už svým zvukem vyjadřuje cosi jako čilost a vtip.

Jak vidíte, můžete si vybrat důvod, proč my Češi máme „filipa”.

* * *

Až budeme mít (kdy jen?) moderní slovník jazyka českého, najdeme tam i kulturní dějiny slov. Naše „kudla” je jistě z francouzského „coutelas”; ale v které době k nám přišlo, že tak naprosto zlidovělo? „Labužník” je nepochybně z francouzského „pour la bouche”; „to mně je fuk” je asi z francouzského „je m’en fou”; ale kdy a jak k nám byla ta slova zaváta? Nemusí jít ani o slova cizího původu: například vyskytovalo se slovo „ulejvák” už před válkou? Nebo je vyvozeno z úředních vyhlášek o „válečných úlevách”? Dějiny slov by na malinkých fasetách zrcadlily celou národní historii; ale toho díla se dnešní generace už sotva dočkají.

Lidové noviny 26. 5.

O POVAZE NAŠICH PŘEDKŮ

O svých předcích míváme představy jednak heroické (jako by nedělali nic jiného, než bojovali), jednak víceméně tragické; zdá se nám, že by ztratili na důstojnosti, kdyby se chovali jako obyčejní lidé. Bohužel písemné památky po předcích se nezabývají podrobně jejich všedním a domácím životem; máme po ruce jen některé dokumenty, například adresáře nebo telefonní seznamy. Tam jsou totiž rodová jména a ta dávají podnes svědectví o lidech, kteří je před staletími dostali, a ještě spíše o těch, kteří je před věky přišli na záda svých bližních.

Telefonní seznam není ovšem nejspolehlivější pramen pro studium jmen, už proto ne, že obsahuje jména jen určité společenské a městské vrstvy; vesnice a proletariát mají většinou jména češtější. Ale přesto když v něm listujete, můžete se zastavit u některých typických zjevů. Například na čtyři Smutné a jednoho Nerudu připadá čtyřicet Veselých (nepočítaje Veselíky, Veselky a Veselské) a čtyřicet Kratochvílů; na čtyři Nerady dva Radoušové, jeden Radoušek a jedenatřicet Šťastných krom čtyř Šašků a jednoho Smíška. Zdá se, že naši předkové dali víc na to, je-li někdo veselý a šprýmovný, než na povahové rysy pochmurné a nudné. Pojmenovali člověka podle jeho veselosti a kratochvilnosti, ne podle jeho trudů. Jsou sice Smolaři a Smolíkové, ale v tom už zní trochu výsměchu nad potrefenými bližními. Na jednoho Mlčocha najdete tři Hovorky a čtrnáct Hubáčků, Hubálků a Hubatků; patrně těch nemluvů bylo pořádku. Mohli bychom soudit, že se u našich předků kratochvíle, dobrá pohoda a řečnost těšily zvláštní oblibě.

Česká specialita jsou zdobněliny. V tom telefonním seznamu jsem našel jedenáct Řezníčků, ale žádného Řezníka; je tam deset Sedláků, ale patnáct Sedláčků. Je tam třikrát Pavel, dvakrát Pavlů a jednou Pavlas, ale dvaadvacet Pavelků, Pavlásků, Pavlousků, Pavlíčků a Pavlíků. Jenom šestnáct Jírů, Jiráků a Jirasů, ale jedenačtyřicet Jiráčků, Jirečků, Jurečků,

Jirků, Jiroušků, Jirotků, Jiráneků, Jirásků, Jiříků a Jiříčků. Na čtyři Jeleny napočítáte dvaapadesát Jelínků a tak dále. Myslím, že se z toho nemůže soudit jenom na zvláštní něžnost naší národní povahy; v těch nesčíslných zdobnělinách je i rys dobromyslné ironie a kamarádského dobírání. Vždyť i ta veleběžná česká jména, jako Pospíšil, Vyskočil, Dostal, Nevečeřel, zní jako petrifikovaná pointa nějaké anekdoty; někdo nějak vyskočil a povídalo se to o něm v žertu dál, až mu to zůstalo jako přezdívka.

Vůbec je v češtině nápadně mnoho vlastních jmen, která jsou nepochybně starodávný posměšek. Nemusíme se ohlížet po groteskních jménech, v jakých si libují humoristé; i běžná jména, jako Hlaváč nebo Kotrba, Kalivoda, Hnátek, Bobek, Fučík, Drbohlav, Kepka, Nejedlý, zkrátka pomalu každé druhé české jméno má v sobě stopu té na někoho ušité posměvačné přezdívky, z níž se zrodilo. Těžko se lze ubránit dojmu, že i ti všelijací Hrdinové, Slavíkové, Moudří a Pokorní bývali na počátku míněni nějak podšitě, někomu na potvoru. Český romanopisec mívá ukrutnou potíže, hledá-li pro svého hrdinu vážné a důstojné jméno, ve kterém by se nezašklebila ani památka po někdejším úsměšku.

Můžeme tedy soudit, že naši předkové se rádi smáli; rádi si zašprýmovali na účet svého souseda, který jim asi nezůstal odpověď dlužen. Rozhodně nebyli pochmurní a kožení, nebyli kakabusové ani naříkači; měli smysl pro žert, když si nechali líbit přezdívku nebo zdobnělinu, kterou na ně přišpendlili jejich všeteční bližní. Česká jména jsou radikálně demokratická až po tu svou veselou a důvěrnou všednost.

Lidové noviny 4. 6.

JEJICH NEJVĚTŠÍ PÝCHA

Něco jiného je interviewovat takzvané slavné muže než s nimi lidsky a prostě mluvit. V prvním případě cítí povinnost říci něco důležitého: něco o svém díle, o budoucnosti Evropy nebo podobně; ať chtějí čili nic, čeká se to od nich. Ale zkuste to, načít s nimi hovor z jiného, obvyčejnějšího soudku: co takhle dělají, je-li rodina zdráva –. A už je to tu: už jim jede ruka do kapsy, vyndává portfej a z něho – „To je můj syn,” povídá slavný táta a je v tu chvíli nějak živější, než kdyby mluvil o svém minulém nebo budoucím románě. Viděli jsme Emila Ludwiga lovit z kapsy obrázky jeho dětí, viděli jsme nyní Jakoba Wassermanna vyjímat z náprsní tašky obrázek jeho hezkého kloučka. „Ale tady není vidět to nejkrásnější,” dokládá honem, „totiž jeho oči.” – Ale ne, slavní otcové, není to pravda, že se chcete účastnému cizinci pochlubit svou rodinou; pravda je jednodušší: chcete se sami hovorem a ještě jednou

podívat na to své nejmilejší, i budiž pochválen, kdo vám dá důvěrnou otázkou záminku k tomu, vyndat ten milovaný obrázek a chvílku, jen okamžik se na něj bez rozpaků zahledět.

Lidové noviny 4. 6.

ODKUD VANE VÍTR

Známa věc: chce-li někdo vědět, co vítr přinese, musí se ptát, odkud vane a jak to vypadá v těch končinách, odkud fouká. Nedá se nic předvídat, nevíme-li, odkud vítr vane. Je to laciná moudrost, ale lidé si ji obyčejně zapomínají poříditi, kde jde o flatus vocis. Pořádný díl duchovního zmatku, ve kterém žijeme, vzniká tím, že se lidé neptají, odkud vanou názory a slova; že nekoukají na to, kdo je pronáší; že nezkoumají, jak to vypadá tam, odkud to nebo ono zaválo. Nejsvětější pravda může být fráze, polopravda nebo nestoudná lež podle toho, kdo ji bere do úst. Těžká část lží kulturních, politických a veřejných je dána tím, že velmi nepravá ústa pronášejí věci, které by mohly být pravdami.

* * *

Dejme tomu nacionalism. Kdo by chtěl trvat na tom, že nacionalism je věc překonaná, musel by být nadán záviděníhodnou zabeđeností. Sporné je jen, jaký má být a jak se má jevit. V podstatě je málo pojmů tak populárních a tak nejasných jako nacionalism. Mluvíváme o národě, jako by to bylo něco přesně ohraničeného a téměř hmotného jako náš dům nebo naše město. Rád bych se zeptal všech radikálních nacionalistů, jak si kdo z nich definuje národ. Kromě těch, kdo jsou pevně odhodláni nedbat skutečnosti a jenom věřit v idiotskou pověru fyziologické rasy, odpověděli by v různých variantách asi to, že národ je definován jazykem nebo dějinami, tradicí, národní povahou, vědomím, ideou nebo kulturním posláním; z čehož všeho plyne zřetelně aspoň to jedno: že národ je skutečnost duchová, že to není fakt hmotný, ale ideový a kulturní. Dobrá.

A teď se rozhlédněte, kdo u nás, kdo ve světě vyhlašuje nacionalism nejsilnějším hlasem. Ve většině případů to bývají lidé – jak je označit? – nu, ne zrovna duchovní; ne zrovna nejvzdělanější; ne zrovna oplývající samými kulturními zájmy. Je osudný úkaz, že noviny, které okázale a z profese hájí nacionalism, to činí většinou tou nejmizernější, frázovitou, naprosto nevzdělanou mateřštinou. Nebo že lidé holdující národnímu idealismu mívají takový sklon ke kulturnímu kýči a kulturní reakci. Nebo že se nacionalism tak často stavívá na odpor proti duchovní svobodě a tak dále. Ale ty úkazy nejsou argumentem proti nacionalismu. Jsou jenom dokladem, že ti, kdo se jím tak tuze ohánějí, nejsou ti praví. Vidíme-li, že vulgární,

kulturně méněcenný, duchově zkorumpovaný tisk bere nacionalism za svou věc, neznamená to, že nacionalism je vulgární a nekulturní, ale že ten tisk lže.

* * *

Nebo demokracie. Dnes není u nás třeba zvláštní inspirace k tomu, aby kdo chce, něco veřejně zahlaholil na obranu demokracie. Dělají to víceméně všichni; je až na pováženou, kdo všechno se ujímá ohrožené demokracie. Například ti, kdo až dosud prohlašovali demokracii za buržoazní přežitek. Nebo ti, kterým se vinula ruka k ruce toho politického paskvilu, kterému se říká československý fašismus. Byli bychom poněkud otřeseni, kdyby věc demokracie měla ležet v těchto rukou; neboť dovedeme do jisté míry tušit, co by z ní udělaly.

Pokud nejde o násobilku, nenaučíme se rozlišovat mezi pravdou a lží, dokud nedáme pozor na to, kdo co říká a proč to říká. Bez kritiky lidí budeme věčně v zajetí slov. I dost rozvážní lidé někdy míní: „Já vím, že ten a ten je špatný chlap, ale v tom, co říká, je kus pravdy.“ Pozor na pravdy, kterých je jenom kousek! Kterákoliv pravda, za kterou nestojí celý člověk, která není doložena jeho životem a chováním, je tak kusá jako hrnec, který má ve dně díru. V tomto pozemském světě můžeme těžko žádat pravdu absolutní, ale žádejme aspoň pravdu úplnou. A kousky pravd dejme raději tam, kam házíme jiné úlomky: na smetiště.

* * *

Nejde jen o politiku; i v kulturních věcech je třeba ptát se, odkud ten který vánek zavál. Nedávno nakously Volné směry kampaň, která by mohla být pozoruhodně aktuální. Byl to jakýsi rozhořčený útok proti zkýčření a zmerkantilizování našeho uměleckého života. To nemělo přejít nepovšimnuto; bylo by už načase všimnout si jednou také našeho výtvarnictví. Zkýčření a zmerkantilizování – ano, právě o tom by se mělo pojednat; ale vyrazil-li s tím orgán spolku Mánes, je to, promiňte, asi takové, jako když tisk pana Stříbrného vystupuje jako svědomí demokracie. Těžko by se totiž našel aktuálnější objekt pro úvahy o zkýčření a zmerkantilizování naší kultury, nežli je právě činnost spolku, jehož orgánem Volné směry jsou. Tento spolek, který kdysi nesl epochu našeho výtvarnictví, se z vlastního pilného přičinění stal hlavně spolkem profesorů, akademiků a líferantů pro uměleckou reprezentaci státu. Budiž mu přána ta hrst prebend a výhod čile sháněných; vážnější je jeho vina proti Duchu svatému: odpoutání od jakéhokoliv programu; oportunistická promiskuita, která přechovává v jednom regále oficiálnost, kýč, akademism, kousek avantgardy, které toto sousedství nepřekáží, tuhle starožitnost a tuhle něco šik, zkrátka pro každého něco, jako obchodní dům. Ztratilo se kulturní poslání; snad by nám po tom nic nebylo, kdyby Mánesu

stačilo být výkladní skříní svého smíšeného zboží; ale má-li podivné záchvaty starat se o jiné věci, než jsou hmotné a spolkové zájmy jeho členského slepence, klade nám tím otázku: kdo a co je to, tenhle ten spolek bez tváře? Kampak se poděla jeho umělecká činnost, kampak se vytratila ta někdejší živost uměleckého listu, který sám kdysi znamenal slušný kus živého kulturního programu? Zkýčání a zmerkantilizování, ano; a k tomu hrozný strach přiznat si ten rozklad, úsilí zamaskovat jej jednou slavnostním chorálem na akademické výstavě a podruhé avantgardním tatrmaněním, – aby se zdálo, že to ještě žije a že to nestvůrné těleso, které jednou nohou stojí v Jednotě výtvarných umělců a druhou v Devětsilu, je organismus schopný života.

* * *

A tento růženec by bylo možno odvíjet dál. Baroví flákači a dekrepidní dekadenti, kteří vyhlásují nástup nového světa; papíroví intelektuálové, šustící osobnosti; udýchaní souputníci, vyrážející povely jménem doby, aby se zdálo, že oni ji vedou. Jen se na ně podívat: co mrtvě narozených slov, co polopравd a lží by bylo vyřízeno, kdybychom se za ně podívali na toho nebo na ty, kdo je říkají. Jsme – jako veřejnost – nadáni zvláštní nekonkrétností; věříme ve slova jako středověk. Nemusíme se dívat daleko za své hranice, abychom viděli, kam taková víra vede.

Přítomnost 7. 6.

PŘÍPAD CÉLINE

Cesta na konec noci je po Axela Muntheho Knize o San Michele druhý doktorský román, který je svým způsobem světovou senzací. Jenže ten Ferdinand Céline, doktor pařížské periferie, je víceméně vyložený protějšek doktorského Cagliostro, lidumilného a samolibého mága, mondénního cynika nadaného velkodušností a nadšením pro zdravou a naivní přírodu, jenž je hrdinou knihy Muntheho. Céline se nikde nevydává za muže velkodušného nebo úspěšného; naopak, co může říci o svých nezdarech, o své zbabělosti a smolařině, o celé mizérii svého bezcílného a svrabařského života, to poví, skoro jako by se tím chvástal; dokonce pečlivě zatajuje jakýkoliv případ úspěchu a vnitřní satisfakce, jehož není prosta medicína sebeřemeslněji vykonávaná. Jeho sebeponižování je až děsivé a brutální, je cynické a nevyčerpatelné; zaplavuje celý svět, čenichá každou páchnoucí špinavost, obnažuje všechny lidi s jejich fyzickou ubohostí a mravní dekrepidností. Divný doktor, kterého jaksí uspokojuje děsit své čtenáře tím, že jim staví na oči jejich tělesný rozklad a duševní bídu, pokud vůbec

lze mluvit o nějaké duševnosti nad touto hromadou střev, pohlaví a výměšků, z nichž jsou složeni. Křečovité nenávidí bohaté – a oškliví si ty druhé; nakonec je egalizuje rovností jejich bédné a nečisté hmoty. Je to, jako by se tento doktor z periferie vztekle mstil na celém lidstvu.

* * *

Ano, ale proč?

Budeme-li analyzovat cynismus Célinův, najdeme na něm několik velmi specifických znaků. Především blagérství Pařížana, ten škleb velkoměstského dítěte, které „do toho vidí“. Hned na začátku knihy Céline nad aperitivem nadává na vlast – a jde dobrovolně na vojnu. Dělá grimasy sám nad sebou, posmívá se vlastenectví a statečnosti, špačkuje, chytá sebe i druhé při každém hnutí zbabělosti; dopustí se jako dragounská hlídka hrdinského činu a honem ujišťuje, že měl přitom plné kalhoty a že chtěl vlastně dezertovat. Když miluje, uchechtává se nad svým pasáctvím. Zuřivě se brání tomu, brát nějak vážně a uctivě sebe sama; stejně neuctivě odhaduje své bližní, pošklebuje se jim bez jakéhokoliv vnitřního veselí, jeho mentální záznam je karikatura; v tom je typický rys městského proletáře, jeho výsměšná bystrost, jeho předpojatá záliba v negaci.

Druhý znak: medický materialismus, jenž bývá u doktorů cosi jako profesionální tik. Jakási schvální a okázalá hrubost, otrlá řezničina, návyk brát lidi jako balíky střev a špatně fungujících orgánů; u Céline se stupňuje až v nauzeatickou posedlost, ve zvláštní směr záliby a štítivosti. Řekli bychom, že Céline vzal příliš doopravdy ten medický cynismus, jako vzal příliš vážně onen škleb městské periferie.

Příliš, to znamená: něco tu neseď; tím teprve se vyhocuje případ Célinův. Všimněte si jeho doktořiny: byť o ní mluví jen tak vedle jako o svém bezradném a nepovedeném řemesle, neujde vám, že tenhle doktor bere svůj úkol až bolestně vážně; že je úzkostně skrupulózní a těžkopádně svědomitý. Nedovede filozoficky a lhostejně pokrčit rameny tam, kde nemůže pomoci. A stejně tak se vracívá až podrážděně k tomu, kde nějak selhalo jeho svědomí, jeho jistota, řekli bychom jeho etická stránka. Nikde o tom nemluví, nikde ho nepřistihnete, že by se k takové pečlivě ukryté stránce přiznal; ale je ji cítit v té vzteklosti a zjitřenosti, se kterou vás ujišťuje, že všechno je nicotné a nesmyslné. Marná sláva: sebechvástavější drsnost neodreaguje bolestné pohnutí a tragickou citlivost tohoto doktora chudých. Ten celý výsměšný cynismus na něm haraší tuze hlučně jako obranný krunýř, který ho dře do krve. Poběží na druhý konec Paříže sehnat nějaké nové sérum pro nemocného uličníka; ale aby zakryl svůj neklid a svou úzkost, bude se pošklebovat malicherností a pedantérií takzvaného stánku vědy. Céline je moderní pokrytec, který se stydí za své svědomí, za svou měkkost, za

svou vůli sloužit; ta neupřímnost se na něm mstí; je zmatený a nešťastný; potřeboval by lékaře duší, který by mu řekl: Človče, to je jen taková nervóza; uvolněte své potlačené pudy lásky a statečnosti, u všech všudy, vyžijte se mravně v obětavosti a svědomitosti, místo abyste se jich dopouštěl tajně a nedůvěřivě; a uvidíte, že vám bude líp...

A to by nebyl recept jen pro Célinea.

Lidové noviny 11. 6.

ZEMĚ NIKOHO

Dnes večer bude se v pražském kinu Fénix promítat tento německý film. Bude to představení, jehož výtěžek bude věnován zpolovice našim nezaměstnaným, zpolovice Komitétu pro pomoc německým běžencům. Je to v pořádku. I tento film je německým běžencem; zakázán v Německu, ukazuje nám tvář Německa zakřiknutého a vypuzeného z vlasti, potlačeného a znásilněného Německa, jež se aspoň v minoritě srdcí pokoušelo o modlitbu za mír. Toto dnes pohaněné Německo je teď také zemí nikoho; je to ztracená země mezi zákopy, ze kterých se střílí aspoň hrozbami a nenávisť. A když z té zmučené země nikoho vychází pět mužů čelem proti válce, připojuje se k nim pokaždé české publikum potleskem, který říká víc než úvodníky. Nejde jen o to, vidět tento film; viděli jsme jiné, které byly drtivější a názornější obžalobou války. Ale musí se slyšet ten potlesk; to je nejsilnější dojem z tohoto mírového filmu, neboť ten potlesk znamená spojení našeho lidu s věcí míru – spojení s tímto velikým běžencem dnešního Německa; a podání ruky těm, kteří jsou dnes exulanti v zemi nikoho.

Lidové noviny 16. 6.

PŘEKLADATELÉ, POZOR!

Dlužno uznat, že z velké části počínají mít naše překlady z cizích jazyků slušnou, v některých případech i velmi pěknou češtinu. To je zajisté věc nejdůležitější, ale nezbavuje překladatele také jiné péče, například o věcnou přesnost a znalost. Například čteme-li v nesnadném a jazykově dobrém překladu krásné Melvillovy knihy Bílá velryba opět a opět o icelandských velrybářích, jsme tím poněkud rozmrzeni; neboť Island Anglosasů je pro nás jednoduše Island. Na druhé straně se budeme marně namáhat, abychom našli na mapě mys Roh, o kterém vytrvale mluví český překlad. Musíme se dovtípit, že jde o mys (nebo Kap) Horn, správně Cape Hoorn; toto jméno nelze překládat, neboť objevitel Schouten tak pokřtil

to místo roku 1616 na počest svého rodného města Hoornu v severním Holandsku. Tedy provždycky: mys Hoorn. – Když už jsme u takových chyb, připomeňme si, jak v českém překladu Passosových Tří vojáků mluví doktoři o poraněních Caseových; jenže Case není žádný voják, nýbrž po česku a po doktorsku Případ. V bídně překládaných detektivkách, které vydává Vl. Orel, se občas vyskytuje jakýsi Certain, který někomu něco vyčaruje z kapsy; tato záhadná osoba, o které se čtenář nic bližšího nedoví, se po česku jmenuje Kdosi nebo, chcete-li, neznámý pachatel. – To jsou nahodilé ukázky; kdyby se jednou provedla razie překladů, to by byla žeň pro zlost i pro smích!

Lidové noviny 1. 7.

HOLANDSKÝ PENKLUB A NĚMCI

Na kongrese Penklubů v Dubrovniku vzbudilo podiv stanovisko holandských delegátů, kteří protestovali proti tomu, aby se tento kongres spisovatelů zabýval nekulturním pálením knih a vylučováním spisovatelů v Hitlerově Německu. Podobně se zachovali i delegáti vídeňští. Jak známo, projevil potom Penklub rakouský nesouhlas se stanoviskem těchto svých delegátů; nyní rozesílá i Penklub holandský oficiální komuniké, ve kterém se praví, že „vzav na vědomí raport svých delegátů na dubrovnickém kongrese, uznává plně, že tito delegáti byli prosti jakéhokoliv předsudku politického a rasového a že mylné je domnění, jako by jejich stanovisko se zdálo schvalovati spalování literárních děl a vyluku autorů. Má za to, že delegáti nebyli vedeni jiným motivem než tím, aby nedošlo k roztržce v Pen. Nicméně lituje, že stanovisko delegátů dalo vzniknouti dojmů, že holandský Pen je na straně Němců, a že nebylo učiněno dosti, aby takový dojem byl potlačen. Holandské centrum protestuje proti chování center německých, která z důvodů, jež nemají co činit s literaturou a uměním, vylučují ze svého členství hodnotné kolegy, a vyslovuje nesouhlas s ničením knih, mezi nimiž se nalézají takové, které jsou ke cti německému duchu. Shledává žalostnou bezmoc Němců zabránit takovým opatřením. Holandské centrum uznává humanitní zásady a duchovní svobodu jako nedotknutelné hodnoty lidské existence.”

Toto elegantní, ale přísné desaveu je ke cti holandské demokracii i literatuře.

Lidové noviny 7. 7.

CITÁTY

Das neue Tagebuch, vycházející v Paříži a Amsterodamu, cituje z hlubin minulosti slova, která vypadají, jako by byla řečena dnes. Roku 1799 píše německý filozof Johann Gottlieb Fichte svému příteli Reinholdovi:

„... Úhrnem: není nic jistšího než to nejjistější, že nezískají-li Francouzové nesmírné převahy a neprosadí-li v Německu, aspoň v jeho části, změnu, nebude v několika letech v Německu člověk, který by byl znám tím, že by měl v životě jedinou svobodnou myšlenku a jediné pokojné místo.”

To bylo roku 1799; v roce 1834 cituje Heinrich Heine tato Fichtova slova a připojuje:

„Podotýkám, že tento dopis není z včerejška, nýbrž má datum 22. máje 1799. Politické poměry tehdejší doby mají náramně skličující podobu s nejnovějším stavem v Německu.”

Němci z roku 1933 mohou jen opakovat povzdech z roku 1834 – leda s tou změnou, že dnes už opravdu člověk, který by měl jedinou svobodnou myšlenku, nemá v Německu pokojného místa.

Lidové noviny 21. 7.

ŽIJE ČESKÝ AUTOR NESPRÁVNĚ?

V obnovených Rozpravách Aventina vyšel zajímavý článek Pavla Eisnera, ve kterém se praví zhruba toto: Průměrný český román má ten typický znak, že autor málo ví, málo věcí poznal a skutečně prožil. Chybí tu ta ohromná vnější empirie, ze které se rodí velká literatura. Látková, situační, citová a prožitková empirie normálního českého autora je chudá a kusá. Když vezmeme v počet nedostatky a znivelizovanou šed' našeho společenského života, jeho kapacita je přece jen větší než kapacita české literatury; náš život naši literaturu přerostl. Český autor se neodvažuje překročit svou sociální malost, vyhýbá se společnosti, vyhýbá se veřejným a hospodářským problémům, jež hýbají dobou. Český literát debatuje v kavárně o literatuře, místo aby žil; je spíš nepřitelem než fanatikem života. Zmocňuje se zevního světa s přílišnou rezervou a ostýchavostí. Má nepatrnou zvědavost a životní hlad. Má malou vitalitu. A Pavel Eisner ukazuje na Goetha, Balzaca a Shawa jako na obžerné hltavce života. Proti nim je český autor téměř abstinent života, outsider života, defétista života. Píše víceméně jen o sobě a o lidech z úzkého kruhu své empirie; zná jen lidový venkov, studentský proletariát, kumštýrský život, život měšťských spodin a středního měšťáctví až někam k odborovým

radům a policejním komisařům. Má daleko k plnosti života, nepřekračuje svůj nejužší životní kruh, zkrátka žije nesprávně.

* * *

Potud citujeme, a nyní se podívejme, je-li tato diagnóza správná – a je-li celá. Metodicky bychom poznamenali, že je-li řeč (výslovně) o průměrném českém autorovi, neměl by být měřen zrovna Goethem, Balzacem nebo Shawem; chceme-li najít specifické zvláštnosti průměrné české literatury, museli bychom ji srovnávat s neméně průměrnými romány francouzskými nebo anglickými. I to srovnání by bylo zajímavé; ukázalo by nám, co praktických zkušeností, co moudré životní znalosti a společenského vědomí chybí české próze, ale také co jí uniká konvenčnosti, normalizovaných typů, běžných lží a víceméně pohodlných mravních měřítek. Tedy pozor. Nemluvme raději o průměrné literatuře, nýbrž o literatuře vůbec.

* * *

Podle svědectví Pavla Eisnera český autor „skutečně zná, a proto dobře podává” jen venkov, inteligentní proletariát, život městských spodin a středního měšťáctví až po odborové rady. Kdyby tomu tak bylo, tedy chválabohu obzíral by důkladný kus života a nemuseli bychom se trápit proto, že nepíše o mravech plutokratické vrstvičky, které se u větších a bohatších národů říká hořeních deset tisíc. Pokud vím, Hamsunovi stačí norští sedláci a nějaký ten nesrstný inteligent; Anton Čechov nedospěl ani k společenským výšinám odborových radů a starý Dickens nepřekročil látkovou oblast městské spodiny a střední buržoazie; a přece se tomu říká světová literatura. Tedy v tom asi nevězí ta pravá chyba, že empirický okruh českého autora bývá hodně úzký; spíš v tom, že se nedívá dost intenzívně a že nepoznává dost tvořivě to, co ho obklopuje. Je-li v mnoha případech jeho zkušenost chudá a jeho svět papírový, není to proto, že nežije ve správném prostředí, nýbrž proto, že špatně pozoruje a špatně píše.

Mimochodem řečeno, poznal jsem dost významných spisovatelů z těch šťastnějších zemí, jež nám jsou dávány za příklad. Řeknu vám, že jsem nepozoroval, že by nějak hltavě žili; mají na to příliš mnoho práce. Většinou jsou to samotáři... jako ti naši; a jsou uvrtnáni ponejvíce k psacímu stolu jako ten průměrný český autor. Jsou na tom lépe potud, že je literatura uživí, a že tedy nemusí polovinu svého času věnovat jinému povolání. Naši autoři jsou většinou nuceni být žurnalisty, doktory nebo úředníky; je to těžký handicap, ale... není i v tom kus životní empirie?

* * *

Vezměme si příklad: politický román. Račte uznat, že základní politické pojmy a skutečnosti může a má znát každý normální občan; existuje cosi jako politická empirie, která je ve vzduchu, k níž stačí soudně číst, vidět a trochu myslet. Vzpomeňte si na několik českých politických románů z posledních let; je přímo zahanbující vidět, jak si český autor představuje politiku; jaké tlachy, jaká falešná gesta, jaký vulgární a hloupý romantismus – zkrátka wie sich's eben der kleine Moritz vorstellt. Tady už nemůžeme říkat: český autor nezná prostředí atd. Nýbrž český autor je nechce znát, chce něco onačejšího a patetičtějšího a ve jménu literatury bortí a falšuje skutečnost, až to praští. To je jen část pravdy, že český život v mnohém přerůstá naše písemnictví; druhý kus pravdy je, že mnohdy se naše literatura snaží přerůst náš „malý, všední, střízlivý“ život, ale dělá to za cenu pravdy, prožití a životní poctivosti. Právo na fikci není právo na lež.

* * *

Ano, to se rádo říká a ještě horlivěji cítí, že náš domácí život je malý, všední a střízlivý. Nejsm si tak docela jist tím, že hodnota a zajímavost lidské duše se řídí podle sociálního postavení, prostředí a hmotných prostředků; shodneme-li se na tom, že předmětem literatury je především lidská duše, nebudeme snad tvrdit, že český autor je obdařen látkou méně cennou a méně nevyčerpatelnou než ti druzí. Malé poměry mohou rozteskňovat venkovskou slečinku, která se domnívá, že by mohla zpívat v opeře nebo být kinohvězdou v Hollywoodu; ale člověk, který má na světě co dělat, nežije v malých poměrech a setkává se se světem velmi dramatickým. „Malá, střízlivá a všední“ skutečnost vzniká teprve trapnou konfrontací jakýchsi subjektivních snů a představ s realitou, jež jim ovšem neodpovídá; pro přímé a poctivé pozorování není žádné malé a střízlivé skutečnosti, ani žádné výjimečně veliké a opojné, nýbrž je jen jedna skutečnost, a ta je všude a odjakživa nekonečná, nic víc a nic mén. Tak jako vesmír je stejně veliký, ať stojíme kdekoliv.

„Malá, střízlivá, přízemní“ česká skutečnost vzniká zpravidla v očích lidí, kteří mnoho a poněkud naivně čtou; protože se dívají na náš život brejlemi literatur, jsou deziluzionováni: hledají fikci, místo aby nalézali skutečnost; chtěli by, aby se náš život podobal románům... dokonce cizím. Toho zvláštního rozladění nejsou prosti autoři, ale nejsou ho prosti ani jejich kritikové. Kolikrát jsme se setkali s kritickým ohrnutím nosu, že ta ona knížka je, jak zní oblíbený termín, příliš přízemní; že jejím hrdinou je dejme tomu „jenom“ maloměstský berní nebo že se autor s nízkou zálibou obírá „jenom“ obyčejnými lidičkami a tak dále. Román o drobných, pozemských, nevýjimečných lidech našeho světa je téměř automaticky považován

za jakousi nižší a umělecky podřadnou literaturu, která nám nemá co říci. Tenhle strach před životní obyčejností má do velké míry na svědomí typický útěk před skutečností, který tak často nacházíme v českém písemnictví v několikeré podobě:

1. Aby ušel všednosti českého života, píše náš autor dejme tomu román o benátském šlechtici nebo mezinárodní kurtizáně nebo honí své figury po Deauvilleu, Monte Carlu a lůžkových vozech C. I. W. L. Tomu se může říci romantická xenofilie.

2. Opačný případ: romantická idealizace domácího ražení. Prchaje před všedností našeho světa, uchyluje se autor na neporušený venkov nebo do nějakého zámečku prostřed lesů, kde lze v umělé izolaci od kontaminujícího prostředí pěstít vášně a osudy lidí v žádoucí velikosti a čistotě.

3. Nebo zase naopak: negativní grimasa. Když už autor musí mluvit o domácím prostředí, dává najevo, že protestuje proti jeho malosti a že s ní je víceméně v radikálním konfliktu. Odtud v české próze tolik figurek kreslených se zřejmou a téměř mstivou chutí ponížít je; řekl bych tomu básnická nespravedlivost.

4. Jiný útěk: odvrát od skutečnosti vůbec a fingování lepšího, jaksi vznešenějšího, méně plebejského světa. Připomeňte si romány a dramata, ve kterých se hrdina nesmí jmenovat Novotný, Pospíšil, nebo jak jinak se čeští lidé obyčejně jmenují, nýbrž nějak libozvučněji, Bojar nebo Varhan; kde dívky slují Kordélie nebo Marcely; kde vystupují potomci starých patricijských rodů, bohatí a zajímaví mužové bez bližšího povolání, abbéovští duchovní hodnostáři a podobná neskutečná společnost; kde se odehrávají veliká gesta, neobyčejné vášně a veliká slova a tak dále. Zkrátka papírový, čistě a jenom literární svět, osvobozený od všedního života a také mu dokonale nepodobný.

5. Vnitřní xenofilie, kulturní závislost na cizích literaturách. Věčná horlivost transplantovat k nám cokoliv, co kde přinesl literární a duchovní vývoj bez ohledu na jiné životní předpoklady. I stane se, že náš Budulínek z dědiny dělá Prousta nebo že český malíř pilně pokrývá plátno španělskými kytarami. Obsahy ani formy nevyrůstají z domácí oblasti, ale z cizí; neplynou z poznání domácích věcí, nýbrž z okukování cizích výtvorů. To je jedna z nejvážnějších příčin, proč naše literatura nám namnoze tak málo povídá o životě – a proč ten náš zná tak špatně a nepravdivě.

6. Další únik před empirií: ustavičné mesiášství. Český autor má pořád pocit, že nestačí, aby naši „malou a všední“ skutečnost poctivě pozoroval, ale aby ji soudil a aby napravoval svět. Odtud ta heslovitost, ta snaha něco řešit a dokazovat, ta primitivní psychologie, jež těm hodným dává zásadně za pravdu a ty druhé zásadně vyvrhuje z úst svých. Kdo chce dokazovat, ten se obyčejně dívá málo a špatně; místo zkušeností klade ideje a místo světa

pomyslnou konstrukci. Kdyby autoři přestali poučovat, mohli by začít učit se sami – hlavně pozorovat a poznávat. V žádné literatuře bychom nenašli tolik „záměrného“, tolik „ideových kladů“, tolik „řešení problémů“, jako se u nás požaduje.

V těchto všech případech nestačí kázat autorovi, aby zvětšoval extenzitu svých životních zkušeností; spíš by bylo načase kácet ty papírové stěny, které se u nás vsunují mezi literaturu a život. Mám za to, že to by byl úkol pro kritiku. Ale buďme skromnější: žádejme na ní, aby aspoň nebyla spoluvinná na tom, co českému písemnictví chybívá k plnému poznání života – a k plnému češtví. Chudá, omezená, jednostranná znalost života je malý hřích; těžším hříchem je vnitřní nepravdivost a neúcta k pravdě. Je-li český autor životně skromný a ostýchavý, budiž mu prominuto; horší je, je-li jeho nedostatečná životní empirie založena na intelektuálním přezírání složité a těžké, všední a víceméně obyčejné skutečnosti lidské a národní.

Zmínil jsem se o kritice; zajisté i od ní bychom měli žádat ten zájem o život, všestrannou znalost skutečnosti nebo aspoň vášeň empirie. Dejme otázku, jak dalece bývá kritika schopna kontrolovat životní pravdivost literatury, kterou posuzuje a kterou chce vést. Bludné budou cesty písemnictví, pokud bude souzeno očima, jež nepoznaly o mnoho více nežli svět knížek. Takovým očím ujde mnoho..., dokonce i v české literatuře.

Lidové noviny 15. 10.

ZE ŽIVOTA SLOV I

Někdy se člověk zarazí nad nejběžnějším slovem a řekne si: Kde se to slovo vzalo? Nezní česky – odkud tedy přišlo a kdy se k nám mohlo dostat? U slov, která pocházejí z němčiny, na tom není mnoho divného; ale najdeme-li v lidové řeči slovo, které má patrně původ francouzský nebo italský, je věc složitější. Něco k nám snad přineslo zámecké rokoko nebo napoleonské války; něco u nás utrousili Taliáni a něco vojáci Radeckého. Takové slovo, bůhví odkud zanesené větrem, má na sobě kus kulturních dějin.

* * *

Řekněme „dělat cavyky“ je asi z němčiny (Zeug zeigen); ale z čeho je „dělat brykule“? Italské bricolare znamená házet kamením; briconeria je uličnictví, briccone uličník, briconeggiare je tropit darebné kousky. A co „dělat rutyku“ nebo „rotyku“? Italské rotto je krach, rottame jsou střepy; podnes, když jsme „v ráži“ (což asi z franc. rage, etre en rage), děláme krachec (čili banca rotta) a obracíme své okolí v kůlničku na dříví. – „Dělat kravál“

k nám asi přišlo z němčiny, ačli i tam není cizího původu; kdežto „dělání randálu“ připomíná italské randellare, což znamená někomu namlátit. – Když už jsme u těchto temperamentních slov, připomeňme si lidové „sajrajt“. Bývalo vysvětlováno, že pochází ze slova soirée; ale ježto ne každé soirée je zároveň sajrajt, přidržme se raději mínění prof. Rippla, že český „sajrajt“ pochází z německého Sauerei.

* * *

Jsou známy dlouhé vědecké spory, z čeho je slovo „fór“, „dělat fóry“, „fórový“, „pro fórek“. Podle jedněch je to z německého etwas vormachen (předstírat); podle druhých z francouzského de foire (trhový, jarmareční, tedy obyčejně i fórový); podle třetích z latinského pro foro čili pro venek, pro veřejnost, zkratka pro fóry; myslím, že mají pravdu všechny tři teorie a že naše fóry jsou kulturního původu velmi složitého. Ale když už jsme u písmeny „f“, jež je v češtině poměrně neobvyklá, může nám někdo říci:

zda slovo „fiflena“ je původu českého;

je-li slovo „floutek“ odvozeno z flauty nebo čeho jiného;

zda „fofr“ a „fofrovat“ pochází z francouzského frou-frou nebo německého Fächer a fächern;

odkud je slovo „fintit se“ a je-li „fábor“ slovo české;

má-li „fantit se po někom“ co dělat s fanatismem (čili dnešním fanděním), fantazií nebo hrou na fanty (Pfund);

a z čeho vzniklo slovo „frmol“?

Pokud se tyče našeho „filuty“, pochází nepochybně z francouzského filou; „to mně je fuk“ je z francouzského je m'en fou; kdežto o rčení „míti filipa“ pokládejme za prokázáno, že pochází ze Skutků apoštolských.

* * *

A tedy ještě několik otázek: Odkud pochází slovo „harant“?

Kde se vzalo rčení „mít z něčeho špundus“? (Mít z něčeho vítr je původu zřejmě loveckého.)

Je rčení „tahat moldánky“ původně české?

* * *

Snad někteří učení i neučení čtenáři budou mít pro to nebo ono slovo dobrý výklad jazykový nebo historický; snad si mnozí jiní připomenou jiná taková tajemná slova, která si

čeština a lidová řeč přisvojily a přizpůsobily buhví kdy a odkud. Napište nám; z poznání slov se pozná mnoho ze života řeči i národa.

Lidové noviny 11. 11.

ZE ŽIVOTA SLOV II

Vracím se ještě k slovům, která jsem tu minule předložil k úvaze:

1. „Dělati rotyku” – není-li v tom spoluobsaženo i staré rotiti, to jest nadávat a klnout, a rotiti, to jest srocovat, působit, aby se lidé srotili? Je velmi možno, že některá rčení mají původ složitý; takových lze ukázat více.

2. „Fiflena” podle Jungmanna je odvozeno od slova fiflit nebo fiflovat (zdobit, fintit), což opět pochází od feflovat; fefel pak je stužka na přilbici a je odvozováno od latinského *peplum*. Z čehož je zřejmo, že fiflena je původu starodávného, ba přímo rytířského.

3. „Fábor” je ovšem původu francouzského: *faveur* čili stužka darovaná na důkaz přízně.

4. Konečně „frmol”; u Jungmanna jsem našel: „Chrmol, videtur errore positum pro chomol, q. v.: Aby lidských zlých příhod a neštěstí, *wichrůw* a *chrmolůw* nikdy nezkusil. Pont. o stat. 95.” Čili že chrmol je omylem psáno místo chomol, to jest chumel: což znamená vír, hromada, spletený houfec, tlačence neboli, jak dnes se říká, frmol. Je však možno, že chrmol je ne omylem řečeno za chomol nebo chumel, tak jako chuchel (klk, chuchvalec) se ozývá ve slově chrchel a chuchati (foukat, prskat) ve slově chrchlati. Tudiž záhadný „frmol” videtur positum pro chrmol, i. e. chumel.

* * *

Ještě několik slov podezřelých tím, že v nich je f, v češtině málo obvyklé:

„Fafrnoch” čili famfrnoch (falešná kadeř) odvozuje Jungmann od německého Favoritchen; ale z čeho je „fanfrněti se” po někom? Domnívám se, že v tom slově může být obsaženo: famfárum (fanfarón), fantit se, italské fanfera čili slepě (slepě se zamilovat) – a famfrnoch se v tom ocitl snad jen zvukovou asociací.

„Facka” je ovšem z latinského *facies*.

„Findy” nemít, nemít „fňáry”, je asi totéž jako nemít „vindry” (Wiener Gulden), snad ze zvukového spolupůsobení feniku a filéru.

„Za fatku” dostat se odvozuje z latinského *fatuus* (pošetilý, nicotný).

„Finta” se odvozuje z francouzského *feinte*, přetvářka, kdežto „floký” jsou z latinského *floccus* (vločka, chumáček chlupů); nemít floků je ovšem asi odvozeno od zkratky fl (*florin*).

„Fakana” bychom byli v pokušení vyvozovat z italského facchino čili posluha, kdyby tu nebylo starého českého slovesa fákati (kálet, špinit).

„Ferina” připomíná latinské ferinus (zvířecí, šelmí); ferina a šelma je tedy totéž.

„Ficka” kuchyňská může snad pocházet z latinského vice (Vizeköchin).

„Frc” je, jak známo, odvozeno z Versatzamt, snad zvukově připodobněno k pohrdavému domácímú slovu frc. (Podle Jungmanna: „Frc, frcek. W podlém mluwenj wýznam střewnjho zdmuťj, gelikož podobným tomu slowu zwukem wen odcházj, der Furz, bombus emissus.”)

* * *

Z čeho asi pochází „kuliferda” čili chytrák? Jungmann to slovo odvozuje od kulifaj, stařík; ale spíš bychom v tom ferdovi mohli hledat ferinu, kuliferda je ferina vykutálený se zvukovou asociací na kulicha (cf. kulihrášek), a toto slovo, bohaté na asociace, se mohlo zrodit (neodporuje-li tomu doba vzniku) z literárního jména Gulliver, tedy ze satiry dávno známé celému světu.

„Capart” jako označení pro děcko odvozuje Jungmann od slova caparty neb taparty, to jest útržky, cancoury čili camfrnochy na šatech; taparty pak pocházejí z latinského tabardum (vojenská tunika), později tapart, otrhaná halena. To se zdá jasné; ale proč se to slovo přeneslo na dítě ve smyslu dost něžném? Snad by se to nestalo, kdyby zvukově nepřipomínalo cápka (kozlátko) a dětské capkání (cupání). „Capkej, ty caparte!”

(Ad „cancour”: u Jungmanna též „cancora”, otrhanec. Srovnej italské zanzero, prodejný chlapec.)

(Ale z čeho může pocházet slovo „camfrnoch”?)

„Cirifinda” (druhdy též cirifandl nebo cinifál), špatné víno nebo špatná káva, zkrátka brynda, se odvozuje od německého Zierfahner, což jest druh vína. Ale také slovo „brynda” je poněkud podezřelé: na jedné straně je německé Pfründe, prebenda, tedy obročí i s pivem a vínem; z druhé strany nám zazní do ucha španělské brindar čili připíjet na zdraví. Ale kdožví; Jungmann nás nadto uvádí v pokušení německým Brühe. Snad by se dalo zjistit, zda pivo a víno, které církev prodávala ze svých prebend, mívalo nechvalnou pověst; pak bychom zjistili, proč se podnes říká brynda a bryndání.

* * *

Je-li jasno, proč nemáme ani vindry, ani findy, ani floku, zůstává otázka, proč mimoto nemáme „prachy”. Snad to vzniklo ze rčení nemíti prachnic (pranic) nebo z vojenského nemít prach (například bez prachu stříletí = lháti). Co se týče „brků” (nemám ani brku), možno to

vysvětlit pomocí slovesa „ošklubati“; kdežto nemíti „brd'olu“ je rčení víceméně záhadné. Nemíti „šupu“ je doloženo u Jungmanna: „šupáky = penjze. Má on šupáky, er hat viel Geld. Prov. Brn.“ Naproti tomu „kule“ (půjč mi deset kulí) je asi odvozeno z německého Gulden, zatímco šup z důvodů aliteračních vyslovuje představu šestáku.

Lidové noviny 17. 11.

CHVÁLA REŽISÉRA

Divadlo je dům iluzí, a to nejen pro diváky: autor žije v iluzi, že hra je to, co on napsal: herci věří, že hra je to, co oni hrají; a režisér má za to, že hra je to, co on dal dohromady. Zajímavé na věci je, že všichni mají pravdu. Každý z nich je tvůrcem hry, a po svém způsobu celým tvůrcem. Jenže divák herce vidí a slyší slovo básníkovo; nevidí režiséra, který pobíhá a plete se mezi herce, a neslyší jeho slov (která jsou z velké části křik a klnutí); může ho jen tušit, tak jako to říká o Tvůrci v přírodě, v každém stebélku i v pořádku, jenž váže k sobě atomy.

Budiž řečeno, že režisér není muž, který jenom regíruje, to jest řídí; je-li mužem na svém místě, tedy je to člověk, který vytváří. Stejně jako herci hledá cesty a prostředky, jak myšlenku a slovo učinit událostí viditelnou a slyšitelnou. Stejně jako básník usiluje o to, utvořit z živých slov a živých lidí dramatický řád a pevně sklenutý, uzavřený, duchovní celek. Jeho úkol je, aby byl fyzičtější než básník, neboť všechno, co je v básníkovi myšlenkou, musí převádět ve smyslová data; a jeho úkol je, aby byl duchovnějšší než aktéři, neboť staví z jejich gest, hlasů a individualit duchovní architekturu hry. Režisér dělá hru z básně a vytváří báseň ze hry; obé je dílo imaginace. Nadto je to muž, který musí všechno znát, všemu rozumět a všechno vidět. Muž posledního detailu i abstraktních obrysů. Zároveň stavitel, jenž rýsuje, i dělník, jenž míchá maltu. Povolání svrchovaně dráždivé a dramatické tím střetáváním hmotné, smyslové konkrétnosti a jednotícího myšlenkového řádu. Métier, k němuž je třeba smyslové geniality i ducha přísně tektonického. Jen z takových předpokladů roste pravý režisér – tak jako každý povoláný a tvořivý vůdce kteréhokoliv díla kolektivního. Neboť veškero vedení je také režie.

Lidové noviny 19. 11.

KRIZE ČESKÉ LITERATURY?

Četl jsem nedávno v jedné revui, že česká románová literatura celkem za nic nestojí, že je šedivá, papírová a nezajímavá, a vůbec že čtenáři mnoho neposkytne. Přiznám se, že jsem očekával, najde-li se nějaký advokát české literatury, který by se optal, nevytláčí-li se takto dítě s vaničkou. Ale snad že naše kritika je stejného mínění s oním pisatelem, snad že nemá pokdy na to, aby se ujala českého písemnictví: zkrátka nikdo si věci nevšiml. Nemíním odporovat pisateli, neboť proti gustu není dišputát; ale rád bych dal k obecné úvaze několik otázek, které se týkají právě toho, zůstává-li naše aktuální literatura tak mnoho dlužna svému poslání. Snad aspoň čtenáři knížek se nad těmi otázkami zamyslí a sami pro sebe rozhodnou, je-li naše písemnictví k ničemu a má-li je vzít čert.

Pravda, je těžko hodnotit nějaké obecné poslání literatury; patrně bychom se všichni ani neshodli na tom, jaké to poslání jest a býti má. Ale spíš se shodneme na jistých dílčích a konkrétních úkolech literatury a můžeme se ptát, jsou-li v naší soudobé tvorbě nějak nápadně zanedbány.

* * *

Předně tu máme jazyk. Je jazyk dnešního písemnictví šedivý a neživotný? Je, nebo není na něm vidět nějaký vývoj od dob předválečných? Ustrnul a zploštěl, nebo kypí životem a vyjadřovací schopností? To je první základní otázka, kterou by bylo třeba kriticky zkoumat, než se bude jakkoliv generalizovat soud o hodnotě moderní české literatury.

Dále stylistika. Upadla česká syntaxe v literatuře do šablony a frázovitosti, ztrácí česká věta na pružnosti a tvárnosti, pracuje se málo nebo jen jednostranně na české stylistice? Máme nebo nemáme v literatuře stále pokusy o výraz přímý nebo obrazný, o styl krajně konkrétní nebo vysoce abstraktní, o řeč lidovou i o řeč umělou? Nic z toho se nesype jen tak z rukávu, to vše znamená práci, a práci tvořivou. Otázka je, je-li naše písemnictví jazykově i stylisticky tvořivé nebo ne. Ta otázka, pokud vím, rovněž nebyla zkoumána.

Za třetí můžeme vzít styl ve smyslu skladebném. Platí obecná výtku české literatury, že si neklade žádné úkoly ve formě a skladbě? Není dost charakteristické pro české autory, že se většina z nich pokouší o formu románu i eseje, dramatu i povídky přímo z nadbytku tvarové experimentace? Máme snad příliš mnoho konvenční, nic nehledající, řemeslné literatury, nebo jí máme naopak nedostatek, soudíme-li podle toho, že se právě ta literatura do češtiny překládá téměř hromadně z jiných jazyků? Panuje v našem písemnictví pohotovost a osvědčená

konvenčnost, nebo spíš usilovná, často až tápavá a nedozrávající experimentálnost? Je-li to druhé pravda, pak nelze říci, že naše literatura je pro pozorného čtenáře nezajímavá.

* * *

Po látkové stránce: je správné, že naše literatura je ve svých tématech nějak nápadně omezena? Ano, snad potud, že se vyhýbá dějům ze společenských výšin života; ale neodpovídá právě to zvláštním způsobem našemu životu a české nátuře?

Dále: uhýbá naše písemnictví opravdu aktuálním problémům a zavírá oči před otázkami doby? Nebo spíš je namnoze vyhledává s vážností až těžkopádnou a upadá tím v kázavost a tendenčnost? Zůstává dlužno své době zájem o její starosti a rozpaky? To by se těžko dokazovalo. Je ve svém celku naše literatura spíš bojující, a dokonce služebná, nebo je samoučelnou, artistní kratochvílí? Není tak plna kritičnosti, nejistot a ideálů společenských, mravních a jinakých, že ji to proti jiným literaturám až zatěžuje a zachmuřuje? I to jsou otázky, které zasluhují zvláštního zájmu.

A nenese naše písemnictví ve svém celku dostatečné vědomí odpovědnosti? Nenacházíte například, jak usiluje o tradici, jak těžce si klade úkol češství, i starost, abychom neztráceli souvislost se světem? Není v tom všem pozorovat nějaký vývoj, který současně překračuje duchovní lokálnost i vrací se k národnímu sebevyjádření? Nebo: je to náhoda, že se naše literatura tak často pokouší přestoupit meze úzké vrstvičky intelektuální a jít demokratickou cestou za širší a lidovější duchovní obcí, čili konkrétně řečeno: je to, myslíte, jen materiální závislost, že většina našich spisovatelů slouží žurnalistice? Je to nahodilý úkaz, že se tolik našich autorů pokouší o literaturu pro děti?

Kladu jen otázky; na každou z nich by se mohlo odpovídat celou studií. Byla by to revize naší literatury od převratu a já se domnívám, že ta revize by byla dostatečnou apologií.

* * *

Pořád čítáme, co chybí naší literatuře nebo v čem ten onen autor neodpovídá duchu doby nebo jiným vysokým požadavkům. Budiž, proč ne; ale tyto verdikty budou mít jen půl pravdy a následkem toho žádnou pravdu, pokud nebudou doplněny poznáním, co naší literatuře z božího řízení nechybí a co pozitivního dává ten či onen autor literatuře a životu. Ujišťuju vás, že nemáme svůj literární inventář po té stránce v pořádku. Kdyby naše národohospodářské rubriky denně jenom zjišťovaly, že se u nás nedaří pomerančům nebo že se u nás nepěstuje bavlna, nenaučili bychom se hospodařit s tím, co u nás roste. Nejde o to, abychom si libovali, co máme, ale abychom o tom aspoň věděli. Například u nás si nikdo celkem nevšiml paměti

českého člověka, který žil v polárních krajích; ty paměti byly v cizině skutečnou událostí. Nezaráží-li ten fakt nikoho, pak máme už poněkud tvrdou kůži. Stane se, že zčistajasna někdo zakvílí ve vážné revui, že nemáme českého humoru nebo českých knížek pro děti. A nikdo v tom případě veřejně neporadí, aby si ten pán tedy trochu prohlédl českou literaturu. Ano, píše se pilně a svědomitě o knížkách; ale obávám se, že česká literatura počíná být u nás oblastí neznámou a neprobadanou.

Lidové noviny 26. 11.

ZE ŽIVOTA SLOV III

Míti „špundus” připomíná smyslem nejvíce italské spavento, to jest strach, hrůza. Míti „pifku na někoho” odpovídá německému erpicht sein. Lze z toho vyvozovat i původ těch slov?

Abychom nezůstali jen u těch fórů a harantů: Ví snad některý filolog nebo i neučený čtenář, z čeho mohlo vzniknout pražské uznalé slovo „číman”? Z čeho je „plynéra”, což v pražské řeči znamená lehkou dívku, ale kteréžto slovo je doloženo (u Rýpara) i v dialektu severomoravském? Jak vyložit slovo „semetrika”, jež označuje říznou paničku? Je „jsem z toho tumpachový” odvozeno ze slova tumpach (fombak) nebo nějak z německého dumm? Je slovo „kumbál” původně české? Je někomu známo tajemství slova „hulvát”? A což záhadný „rámus”? A není pro našeho „pašáka” lepší výklad než turecký paša? A což slova „halabala”, „habaděj”, „halama” a „haluzna”? Zde tedy mají zájemci otevřeno několik otázek.

Lidové noviny 5. 12.

V ZAJETÍ SLOV

Fráze. Fráze se definuje jako ustálené rčení; ale řekne-li nám někdo tak ustálené rčení jako „Dobry večer”, nenazvem ho ještě proto frazérem. Velmi mnoho výroků, které pronášíme v obyčejném životě, jsou rčení naprosto ustálená. Miliónkrát už bylo řečeno „Bolí mě hlava” nebo „To se ty dny krátí”, a přece to nejsou fráze. Řeč lidu sestává většinou ze rčení velmi ustálených; přesto lid zpravidla nemluví ve frázích, aspoň ne mezi sebou a ne o věcech, které dobře zná. Aby se ustálené rčení stalo frází, musí v něm být něco falešného, něco nepravdivého a přepjatého. Fráze vždycky tak trochu lže. Fráze není ustálené rčení, ale ustálené lhaní. Fráze je habituální a zmechanizovaná neupřímnost.

Nadsázka. Pro frázi a frázovitost je příznačné, že skoro vždycky obsahuje nadsázku. Prostá, věcná, opravdově míněná výpověď se nemůže stát frází, i kdyby byla omílána milióny úst denně. Z věty, že někomu umřela teta, neudělá frázi ani ten největší tlučhuba; jenže tlučhuba to neřekne, nýbrž bude hlásat, že nám neúprosná Morana vyrvala jeho milovanou tetinku. Tlučhuba neřekne, že lidé mají těch daní zrovna dost, nýbrž že náš lid úpí pod břemenem nesnesitelných daní. Náleží k povaze fráze, že zveličuje nebo opentluje všecko, co bere do úst. Z toho důvodu má fráze strukturu většinou adjektivní: dělá se nejvíce z přídavných jmen. Slovo „sedlák“ je holý a takřikajíc poctivý fakt; připojme k němu „náš“, „český“, „náš čacký“, „náš uvědomělý“ sedlák, a máte z toho frázi jako lusk. „Nepřítel“ znamená něco tak určitého a vojensky střízlivého, že se toho slova v civilu téměř neužívá; musí se říci „zavilý“, „sveřepý“ nebo „odvěký“ nepřítel, musí se to adjektivně předimenzovat, aby to slovo ztratilo své věcné ostří a mohlo se jím házet jako pouhou verbální figurou.

Filozofie fráze. Fráze má své zvláštní logické postavení mezi všemi soudy a výpověďmi. Především nepočítá s tím, že bude brána doslovně; úpí-li náš lid pod břemenem daní, nemá tím být řečeno, že můžeme na ulicích slyšet kvílení, sténání a štkání poplatníků. Protože fráze se prezentuje jakožto rčení víceméně obrazné, má předem dáno jakési noetické alibi: vymyká se kontrole, zda odpovídá faktům. Ale na druhé straně, ježto každá pořádná fráze je omletá, běžná a absolutní, nelze ji vydávat ani za hodnotu estetickou, za krásnou fikci a výplod čiré fantazie. Tedy fráze není ani výrazem skutečnosti, ani projevem obraznosti; je nereální a přitom bez fantazie; nevychází ze skutečnosti ani z ducha, ale podvrhuje obé pouhými slovy.

Fráze jakožto slovní mechanismus, jako hotové klišé, jako víceméně afektivní přepínání, jako verbální příkrasa nemá, to se rozumí, co dělat s hledáním, kritickým formulováním a sdělováním zkušeností a poznatků. Ale nejhorší je, že není ani vědomou a záměrnou lží. Frázi nelze vyvracet jako omyl nebo nepravdu. Je mimo pravdu a mimo lež. Žádný logický podvod, žádná nesmyslnost nekorumpuje lidské myšlení tak jako fráze. Frazéra nelze přesvědčit, protože lže nevědomě, sám podváděn slovy, která přijímá místo věcí. Čte-li nebo slyší-li člověk tisíckrát, že náš nepřítel je odvěký nebo dnešní svět je zbabělý, nepotřebuje to nakonec už důkazu, tak jako netřeba dokazovat, že Palackého most je Palackého most. Určité spojení slov se prostě stane zvykem; tím se stane i přesvědčením.

Fráze má vůbec v duchovní ekonomii funkci náhražky; je náhražkou vzdělání, myšlení, stanoviska, zájmu, citu, poznatku, přesvědčení, víry; je podstatným falšováním všech hodnot duševních. Na rozdíl od falšování potravin je to činnost dovolená, a dokonce vážená; namnoze se jí učí na školách, je prakticky prováděna na politických schůzích a s vynálezem knihtisku a rotačky se stala předmětem strojové velkovýroby.

Morálka fráze. Frázi se vytýká, že kazí jazyk a sloh. To je sice pravda, ale její destruktivní síla je daleko hlubší. Fráze stírá rozdíl mezi pravdou a nepravdou. Kdyby nebylo frází, nebylo by demagogie, nebylo by veřejných lží a nebylo by tak lehké dělat politiku, počínajíc rétorikou a končíc vražděním národů.

Lidové noviny 6. 12.

PROČ NEMÁME LIONA FEUCHTWANGERA ČILI DO TŘETICE O NAŠÍ LITERATUŘE

Potěšme se především úkazem, že se česká literatura opět stává trochu víc předmětem pozornosti. Je ovšem asi takovým předmětem pozornosti jako obžalovaný, o jehož špatném chování vypovídají znalci a svědkové a kterému dává nevalné vysvědčení příslušný obecní úřad. Není to zrovna senzační pře; ale když už ji máme, neškodilo by vést ji do konce; budiž naše písemnictví pohnáno na světlo boží a vyšetřeno ve všech svých proviněních. Bylo by ovšem lépe nežalovat literaturu, která se jaksí nemůže bránit, nýbrž došlápnout si na její pachatele a spoluviníky s uvedením jejich jmen a skutků. Pak by ta pře byla aspoň méně mlhavá.

* * *

V Přítomnosti došel Miloš Vaněk k náhledu, že naše literatura neplní své poslání, neboť nemá svého Feuchtwangera. Přesněji řečeno, naše dnešní próza je prý skoro šmahem lyrická; nedovede se inspirovat skutečností a sociálními souvislostmi, nedovede naši realitu umocnit v básnickou skutečnost živoucí a hodnou světového pozoru, neumí se jí podívat do očí zrakem intelektuálně poučeným. Naše písemnictví si hraje, místo aby tvořilo, odvrací se od skutečnosti, utíká, dezertuje; není literatury české, jest jen pouhá slovesnost. Proto závidíme Maďarům Szabóa a Němcům Feuchtwangera. Co je to Feuchtwanger? „Patos. Tragické napětí. Bez jediného patetického slova. Bez jediné tradiční rekvizity tragismu. Citová střídmost, suchost líčení, nedojatá věcnost, odstup, úzkostlivé neztotožnění, cynismus cudný jako na fakultě, kniha bez dialogů – a přece: jaké burácení fakt a osudů, jaký výkřik, jaké drama! Jaká lekce všem slovesným čarodějům, klenotníkům, cizelérům tvořícím jen ze sebe sama!” „Božínku,” vzdychá na to odpůrce ve Vaňkově imaginárním dialogu, „snad by opravdu neškodilo, kdybychom měli ještě také nějakého svého Szabóa, Feuchtwangera, Wellse...” „Nevidím,” burácí Miloš Vaněk, odpovídaje mu, „u nás dost mužů a žen, kteří by si v tvorbě i v kritice byli vědomi svého poslání.”

* * *

Ano, snad mezi našimi autory není dokonce žádného, který by si byl vědom svého poslání. Totiž poslání být Lionem Feuchtwangerem. Nebo poslání být H. G. Wellsem. Snad z nedostatku imaginace a poučeného zraku se naši autoři obyčejně rozhodují pro skromnější poslání být sebou samými. Obávám se, že se, řekněme, Jaroslav Durych nikdy neodhodlá stát se naším H. G. Wellsem. Mám podezření, že se Vladislav Vančura nikdy nedostane k suchosti líčení, nedojaté věčnosti a odstupu takového Feuchtwangera. Pokud mne se týče, přiznám se, že mne dosud neznepokojilo, že my Češi nemáme svého Feuchtwangera. Ba ani jsem nezáviděl Němcům, že oni ho mají a my ne. Zdá se mi dokonce, že toho dotyčného Feuchtwangera máme spíše my než dnešní Německo. Jak ukázala anketa Lidových novin, máme u nás opravdu svého Feuchtwangera; jmenuje se Lion Feuchtwanger. Svého Wellse máme už dávno: je to nějaký H. G. Wells a není nutno, aby se vyskytoval ve dvou exemplářích nebo po tuctech.

* * *

Nemáme svého Shakespeara. Nemáme svého Balzaca. Nemáme svého Einsteina. Nemáme svého Mussoliniho. Nemáme svého Rockefellera. Kdypak nás omrzí hrát si s tím, co dopuštěním osudu nemáme? Svého času mrzelo některé naše literáty, že u nás není v písemnictví dost pederastie ani satanismu, a přispíšili si obětavě vyplnit tuto kulturní mezeru. Zazdalo se někomu, že nemáme svého ruralismu, i bylo nutno něco tak aspoň pokřtít. Zželelo se jinému, že nemáme svého Picassa, i natvořil nám veliký počet španělských kytár. A tu to máme, teď zase aby se někdo uvolil nahradit palčivý nedostatek Feuchtwangera. Nemyslíte, že to je divný vývoj, vycházíme-li tak často – vlastně z negativních položek? Nemáme moře, nemáme kolonií, nemáme velmocenské váhy; tož nezbyvá než dělat politiku podle toho, co máme. Víte, co to je skleníkový průmysl: je to úsilí vyrábět, co ten nebo onen stát dosud nevyráběl; a je známo, jaká hospodářská paseka z toho na světě pošla. Pozor na skleníkovou literaturu, pozor na písemnictví, kterému se dává za úkol dělat také u nás, co se dělá jinde. Pravda, jednou to někdo třeba udělá; ale nebude to dělat proto, že to nemáme, nýbrž proto, že to dovede a že to je jeho vlastní a osobní úděl.

* * *

Stále se předpisuje literatuře, jaká by měla být. Má být revoluční. Nebo má stát na stráži národních hodnot. Nebo se má inspirovat skutečností. Nebo má skutečnost překonávat. Nikdo, jak se zdá, nepřistupuje k literatuře s nárokem, aby ve svém celku byla rozmanitá a složitá

jako skutečnost, jako člověk, jako dnešek, jako svět. Pokud vím, ve skutečnosti, jež nás obklopuje, je místo pro historické dění i pro kvítko polní: obé je stejně skutečné. Skutečné je hoře lásky i veliké drama dějin; skutečný je člověk se svou intimní dušičkou i „burácení faktů” ve své mnohosti a sociálnosti. A v tom skutečném světě je místo i pro sny a fantazie, ba i pro útky; který polní žandarm má právo odříznout lidské duši útěk do sebe nebo do dětství, do vesmíru nebo k bohu? Nechme literatuře ne právo, ale povinnost, aby nezavírala oči před žádnou skutečností: ani ne před tou nejvnitřnější a nejosobnější.

Ty nejlepší mozky našeho světa, praví Miloš Vaněk, souhlasí v jednom: „Vzdali se Absolutna básnického a přemýšlejí o sociální funkci básnické tvorby.” Ano, správně, dejte nám sociální funkci, abychom věděli, proč vlastně děláme tu divnou a bláznivou, tu nepraktickou věc, které se říká básnictví! Ale není-liž jakási sociální funkce také v tom, vyjádřit a zhodnotit duši člověka, život člověka? Není-li sociální funkce také v tom, aby, obrazně řečeno, pod nohy člověka byly nastlány lilie polní a nad jeho hlavou utkána koruna hvězd, aby byla vyjádřena láska a vysloveny nejskrytější bolesti? A není nakonec třeba i nějakého básnického Absolutna, aby jím byl zveleben člověk ve své duchovní dokonalosti? Sociální funkce literatury je stále objevování člověka, soud nad ním, jeho obrana i oslava; a jediné, co literatura má dělat, je, že má poznávat člověka tisícerou cestou. Žádná nesmí být zakázána, pokud vede k člověku. A žádnou nemůžete předpisovat, nechcete-li z literatury udělat pouhý dopravní prostředek po cestách už vyjetých.

* * *

Ne že bych nedával Miloši Vaňkovi v mnohém za pravdu. Věřím s ním, že „co” v literatuře naprosto není lhostejné a že písemnictví není jenom hra s formami, nýbrž vážné poslání. „Úkol jest jen jeden – pro vědce, umělce i politiky: dobývat onomu druhu organického života, jemuž říkáme lidský rod, stále více prostoru a svobody.” Víc prostoru, ano; ale snad k tomu prostoru, který má být stále dobýván, patří i prostor pro citové vztahy člověka, pro jeho křepčení i snění i pro jeho soukromí; ničím se nepřispěje sociálnímu a lidskému osvobození lidského rodu, vyloučíme-li ze svého zájmu cokoli opravdu a hluboce lidského. Víc svobody, ano; ale víc svobody pro lidský rod, to znamená také víc svobody pro lidského ducha. Nechte v ní také kousek místa pro svobodu básnickou.

* * *

Ještě jeden citát odjinud. „Za dob dekadentního básnictví musil být básník zasažen nemocí a proniknut chutnáním smrti, aby řekl dobře to, co chtěl, aby své nadání stimuloval ničivou

odvahou k negaci... Dnes, za podobných dob pokračujícího krachu kapitalistického světa, je dvojí možnost pro to, aby se básnilo s chutí: buďto je nutné, aby básník přišel do literatury jako výsměšný a jízlivý buřič, chladný a přitom spalující jako lučavka..., anebo to musí být takové májové dítě jako Nezval, které snadno z bohatství svých čerstvých a hravých smyslů poetizuje i nejvšednější a nejohavnější skutečnost, bez ohledu na její sociální pozici a cenu.” (Fedor Soldán v Panorámě.)

Tak vida: buďto, anebo. Buď lučavka, nebo májové dítě. Tak to tedy asi Jiří Wolker nebásnil s chutí, neboť nebyl jízlivý buřič. A Hora, Halas nebo Zahradníček také patrně nebásnil s chutí, jelikož bohužel nejsou ani chladnou spalující lučavkou, ani májovým dítětem, „zbaveným pro svou osobu útlaku morálky”. A za dob dekadentního básnictví byli, pokud vím, také nějací poetové, kteří své nadání nestimulovali ničivou odvahou k negaci. Ale nejde o to, abychom korigovali soud poněkud křivě generalizující; jde o to typické chování k literatuře, o tu pomalu už okázalou nevělu nebo neschopnost přijímat básnictví v jeho lidské i sociální složitosti. Buď budeš jízlivý buřič, nebo májové dítě; nejsi-li to ani to, nýbrž něco jiného, budiž zavržen, nebo jdi do háje. V politice by se tomu řeklo glajchšaltování, kdežto v literární revui se to jmenuje kritický soud. A nevím, bylo-li by dobře se na to dívat tak dlouho, až by se z toho stal rys doby.

Lidové noviny 10. 12.

O SLOVĚ ROBOT

Zmínka prof. Chudoby o tom, jak se podle svědectví Oxfordského slovníku ujalo slovo robot a jeho odvozeniny v angličtině, mne upomíná na starý dluh. To slovo totiž nevymyslel autor hry RUR, nýbrž toliko je uvedl v život. Bylo to tak: v jedné nestřežené chvíli napadla řečeného autora látka na tu hru. I běžel s tím zatepla na svého bratra Josefa, malíře, který zrovna stál u štafle a maloval po plátně, až to šustělo.

„Ty, Josef,” začal autor, „já bych měl myšlenku na hru.”

„Jakou,” bručel malíř (opravdu bručel, neboť držel přitom v ústech štětec).

Autor mu to řekl tak stručně, jak to šlo.

„Tak to napiš,” děl malíř, aniž vyndal štětec z úst a přestal natírat plátno. Bylo to až urážlivě lhostejné.

„Ale já nevím,” řekl autor, „jak mám ty umělé dělníky nazvat. Řekl bych jim laboři, ale připadá mně to nějak papírové.”

„Tak jim řekni roboti,“ mumlal malíř se štětcem v ústech a maloval dál. A bylo to. Tím způsobem se tedy zrodilo slovo robot; budiž tímto přiřčeno svému skutečnému původci.

Lidové noviny 24. 12.

1934

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ DNEŠEK POTŘEBUJE KNIHU

Nemohu si pomoci: spojení těch dvou slov mi připadá tak divné, jako kdybychom například řekli „žulové schody a dnešek“ nebo „příroda a čtvrtek“. Možná že v některém dnešku hrají žulové schody zvlášť významnou úlohu a že některého čtvrtku je po přírodě větší nebo menší poptávka než jindy; ale přesto žulové schody nebo příroda, jakožto věci příslušné do řádu trvání, jsou pojmově těžko srovnatelné s časovou platností dneška nebo čtvrtku. Mám za to, že kniha, literatura a básnictví náležejí také do řádu trvání; pořádná kniha, kniha, jaké potřebujeme, není jenom věcí dnešku a není vymezena vztahem, který k ní má dnešní den. Nejsme na správné cestě, myslíme-li jen na to, co říká ta a ta kniha dnešní době; spíš se máme důkladně podívat na to, co ta kniha vůbec říká. Chceme-li psát dobré knihy, chceme-li je správně číst nebo posuzovat, budeme – byť nevědomky – překračovat sami v sobě to, co je v nás podmíněno jenom dneškem; nebudeme hledat dnešního člověka, nýbrž prostě a obecně člověka; nebudeme hledat senzaci dne, nýbrž krásu, v níž se vyjadřuje jakýsi trvalý a obecný zákon.

Almanach Kmene 1934–1935

* * *

JEDNA MEZERA V NAŠÍ VÝTVARNÉ KULTUŘE JE PARKOVÁ a zahradní architektura, ačkoli náleží stejně k urbanismu, jako k architektuře rodinných domků nebo řadových bloků činžovních se sadově upravenými dvory. Zvláštní věc: ačkoliv čeští zahradníci mají v celém světě vynikající pověst, je u nás zahradnictví po výtvarné stránce naprosto zanedbáno a sadovnictví – krom starých parků zámeckých a městských – zůstává hodně pozadu za tím, co se dělá jinde. I tak čistě architektonické úkoly, jako úprava terénu a vedení cest, vertikální členění v terasách a svazích, rozdělení ploch v souvislosti s

architekturou domu atd., bývají ponechány vkusu nebo nevkusu obyvatel, místo aby byly vypracovány současně s plánem domu. Překáží tady nedostatek znalostí, ale také nepozornost k této části moderní kultury životní. Stačilo by už při plánování domu obklopeného zahrádkou pracovat se zahradním architektem – a kontrolovat i jeho plány, aby dodatečně nerozbil obraz domu samými pergolami, balustrádami a jinými parádami salónních zahrádek nebo aby příliš ochotně nevyhovoval rozmarům klientů, kterým nevadí, roste-li jejich domek s plochou střechou rovnou z křivolakých větví ovocného sadu nebo z barokních květinových parterů. Tady je třeba víc vzájemné spolupráce mezi zahradníky a architekty; ale pak musí i moderní architekt aspoň něco vědět o zahradách, o jejich stavebních prostředcích, formových možnostech, stanovištních podmínkách a koneckonců i o rostlinném materiálu. Měl by se o tom něco dovědět už na škole a měly by si toho všímat umělecké časopisy. I při plánování uličních prospektů a náměstí, městských redut, a zejména veřejných parků by bylo záhodno, aby si projektující architekti věděli rady s vegetací a vyvinuli nějakou invenci v jejím užití. Jsme povážlivě pozadu v tom ohledu, a nejen pozadu: mnohdy i na špatných cestách, jak vidět na většině našich veřejných sadů.

Život, leden

ZIMA 34

Snad se mi to jenom zdá; ale mám silně ten dojem, že nastalo jakési ticho. Zdá se, že se před několika lety křepčeji a mohutněji mávalo perem, že bývalo hlásáno víc rozmanitých kulturních programů a duchovních cest, a že vůbec bylo víc ochoty stavět se duchovně v čelo lidí a vyvádět je, jak se říká, ze zmatku doby. Kupodivu bylo to v době (jak vidíme) poměrného blahobytu a nemalého životního bezpečí. Dnes je v každém ohledu hůř; dnes nejde jen o hmotné věci, ale i o vedení lidských myslí, jde o víru, důvěru, odvahu a podobná viatica, bez kterých se nám těžko půjde dál; nuže, zdá se, že právě v této těžší a horší době kultura, inteligence, duch vzdělaný a tvořivý má nějak tuze málo co říci.

Pravda, ono se říká: *inter arma silent Musae*. Doufejme, že se za pár tisíc let i Múzy poněkud vyvinuly a nejsou už éterickými bytostmi, které plaše umlkaly mezi drsnými válečníky. Myslicí duch není motýlek, který se vynořuje jenom za slunných jiter a delikátně se ukrývá za dnů bouřlivých. Naopak, mohli bychom říci, že třesk latinských zbraní dávno umlknul, kdežto antické Múzy mluví dál. Děj se co děj, duch nemlčí nikdy, leda tenkrát, když se zříká sebe sama. Duch, který mlčí, je jako řeka, která váhá téci; my tomu říkáme, že vyschla. Už z biologických důvodů můžeme mít za to, že inteligence není přepych, který si

život dovolil z jakési hravosti a za podmínek zvláště příznivých, nýbrž že je to spíše nástroj, který byl vytvořen k přemáhání překážek a k lepšímu postupu života.

* * *

Myslíci a poznávající duch nemlčí nikdy, ledaže se zřekl myšlení a poznávání. Tím ovšem není řečeno, že napořád stojí na tribuně a slavnostně káže shromážděným zástupům. Aktivní inteligence není pan učitel, který na pódiu vykládá žákům, co si mají myslet, nýbrž muž skloněný nad zkumavkou, životem nebo textem a hledající nějaký poznatek. Řekněme si v první řadě, že inteligence tu není k tomu, aby vedla, nýbrž aby poznávala, dále aby učila ty druhé, jak poznávat a rozeznávat, a konečně aby nedovolila sobě ani jiným hřešit proti Duchu svatému. Nu, řeknete, tohle je nám kázání! Tož dobře, abychom nekázali věčné pravdy: asistujeme jednomu z největších kulturních debaklů v dějinách světa; jeden celý národ, jedna celá říše přistoupila duchovně na víru v živočišnost, v rasu a podobné nesmysly; prosím, celý národ i s univerzitními profesory, faráři, literáty, lékaři a právníky. Myslíte, že by se mohla taková animální doktrína hlásat, kdyby každý vzdělanec v oné vysoce vzdělané říši pokrčil rameny a suše řekl, že takové primitivní voloviny nedělá s sebou? Tady se nestalo nic menšího než nesmírná zrada vzdělanců a budí to hroznou představu o tom, čeho je inteligence schopna. Mohlo by se uvést příkladů víc, a nejenom z té jedné země. Všude, kde se děje násilí na kulturním lidství, nalézáme vzdělance, kteří to hromadně provozují s sebou, a dokonce se přitom ohánějí ideovými důvody. To už není krize nebo bezmoc inteligence, nýbrž její tichá nebo náramně činná komplicita na morální a politické pasece dnešní Evropy.

* * *

Já vím, na tomto místě potřesete hlavou a zeptáte se, co má a může takový víceméně osamělý a sociálně závislý inteligent dělat; nestačí zajisté, aby s hlubokým sice přesvědčením, ale slabým hláskem protestoval proti rozpoutaným silám. Ponechme jemu, co může dělat nad to; nesporné je, co má dělat. Záporně řečeno, nemá a nesmí zradit svou duchovní disciplínu. Už začínáme všichni cítit, že je něco divného a neřešitelného v rozporech světových názorů, generací, politických zásad, a co ještě nás rozděluje. Uvnitř téhož národa jako bychom mluvili různými jazyky a už si nemohli rozumět. Mezi národy jako by pro nás neplatila společná logika, stejné pojmy, a aspoň jedna jediná společná norma etická. Zdá se mi, že právě v tom tak strašně selhal duch, inteligence a to, čemu se říká kultura. Selhal duch, který sám sebou je definován jako univerzální. Selhala inteligence, která sama sebou znamená protiklad každé omezenosti. Selhala kultura, která je, počínajíc škamny, založena na světových pokladech

ducha, světových dějinách a světovém vědění. Přesněji řečeno, selhali příliš mnozí z těch, kterým byly tyto hodnoty svěřeny vzděláním, povoláním a posláním. Není to náhoda, že každý násilný režim se obrací v první řadě proti svobodné inteligenci, že zuřivě potlačuje tu vnitřní světovost, ten boží dar univerzality, že násilně omezuje čili usměřňuje ducha: jednomu národu, jednomu systému, jednomu sobectví budeš sloužiti, nebo tě vykopneme botou okovanou. A není to bohužel náhoda, že tomu ujařmení nebo zkurvení ducha pomáhají s velikou ideovou horlivostí právě intelektuálové. Jak se zdá, v dnešním stavu světa má být inteligenci vyhrazena trojí cesta: spoluviny, zbabělosti nebo mučednictví.

* * *

Snad ještě zbývá čtvrtá cesta: neznat svou duchovní disciplínu; za žádných okolností, pod žádným nátlakem nezaprít v sobě ducha neomezeného a vidomého. V tom, a v tom jediném je zvláštní svoboda a urozenost ducha; nenechme si ji vzít, neboť stojí za nejtěžší oběti. Můžeme tím nějak pomoci světu? Kdybych věděl, že ne, byl bych klidný a smutný; ale cítím s hroznou úzkostí, že ještě je možno vyhrát nebo prohrát. Ještě je možno čelit fanatickému zpitomění světa; ještě je možno ne kázat, ale dorozumívat se všemi jazyky světa; ještě může být rozum společný všem, zkušenost sdělitelná, poznání platné a zákony ducha a svědomí, jež zavazují svobodné muže. Žádná internacionála kultury, ale jen kultura. Žádný duch nad stranami, ale jen duch, který se nechce odchýlit od cesty poznání. Nejsme soudci v té veliké při, která se děje; avšak ve jménu cti my nesmíme zůstat jenom diváky; máme být věrnými svědky. A záleží na svědectví těch, kdo víc vidí a dovedou se vystříhat hrubých omylů, jak ten proces dopadne. Nesmíme být falešnými svědky; naše přísaha je přísnější a naše vnitřní odpovědnost větší. Lže-li či selže-li inteligence, je to těžší provinění než neznalost nebo lež těch druhých.

* * *

A neříkejme si, jaképak strachy u nás! Nechte to být, hrozí nám to zvenčí a je to nalomeno i u nás a v nás; pod tlakem doby to může praskat hlouběji. Připočtete k tomu obecný stav ducha: nedůvěru, stísněnost a zklamání; dnes by mohl lidem zvrtačit hlavy kdejaký politický primitiv nebo kejklíř, který by jim přinášel zdánlivé jistoty nebo davovou sugesci naděje. Lidé chtějí věřit, a utíkají do kostelíčků, chtějí doufat, a naslouchají šarlatánům; chtějí nalézt jistotu, jež není v nich. Je to chaos, který lze rozmíchat kdekterým heslem; ale je to také chaos, ve kterém lze hledat půdu pod nohama. Najít ji, to by už také znamenalo najít sebe sama a sejít se na ní s druhými.

Přítomnost 3. 1.

JAKOB WASSERMANN

Před několika měsíci byl v Praze: zasmušilý, mračný, ježatý muž, který se dost těžko dával do řeči; a jeho čilá, inteligentní paní, sama píšící pod jménem Marta Karlweiss. Člověk, který se s ním setkal, měl pocit, že s ním nebude lehká řeč; nazdařbůh, aby hovor nestál, vybuchl na Wassermanna: „A co dělá rodina?“ Tu to v tom temném, žlučovitém obličejí jaksi povolilo a žilnaté ruce se začaly horečně hrabat v tajemných hloubkách notesu. Tak, tady je to: fotografie krásného chlapce a nad ní zářící tátovská tvář slavného spisovatele; a už je tu plno řečí o hochovi, o domku nad Aussee, o zahradě a o všem možném, a hned „lieber Freund“ a široký úsměv na přísných a nemluvných ústech. Ale za chvíli bylo po úsměvu a Jakob Wassermann s očima palčivě zachmuřenýma těžce, nesouvisle ze sebe soukal asi toto: „Víte, když člověk vidí, co se děje v Německu dnes, vždyť jsem pro ten národ žil... a všechno bylo nadarmo! Píšeme nadarmo a nemůžeme nic... Kdybych věděl, proč vlastně jsem psal! Pro koho – Což je možno, aby ti lidé byli takoví? Nebo jsem se tak hrozně a nesmyslně mýlil?“ To nebyl stesk, to bylo zoufalství, to byl zachmuřený, suchý pláč. Snad to bylo toto divoké zklamání, které umučilo překotnou sklerózou srdce autora Případu Mauritiova.

Lidové noviny 4. 1.

JOSEF SUK NASLOUHAJÍCÍ

Jsme spíše zvyklí naslouchat Josefu Sukovi než dívat se na něho, jak naslouchá. Pisatel těchto řádků vás může ujistiti, že i to je zvláštní radost a zjevení srdce muzikantského. Měl jednou nebo dvakrát příležitost bombardovat drahého skladatele hudbou cizích a exotických národů, ovšem jen z gramofonových snímků. Pouštěl do něho naivní nápěvy negrů afrických a harmoniky pařížských bals-musettes, dramatický všesk čínských oper, plamenné cantos flamencos ze Španěl, zurčení javánských gamelanů, rumby kubánských černochoů, baskické píšťaly a skotské dudy, a co se tak ještě v širém světě hraje a zpívá. A Josef Suk mohl na tom, abych tak řekl, uši nechat, zářil, oči mu svítily a co chvíli propukal v nadšení. „Tohle je krásné, tenhle motiv, tady to ostinato, a ty nástroje!“ Chyběla mu slova, brnkal to prsty ve vzduchu, bzučel to v nápěvu. Žádná divokost, žádná trivialita, žádný divošský skřek mu nevadil, aby si z těch šílených bubnů, píšťal a tamtamů nevytloupl věčné jádro Hudby a nezajásal nad ním v úžasu a pohnutí. Byla v tom celá pokora a čistota uměleckého srdce, jež objevuje a pozdravuje krásu, buď si to v čemkoliv; a silná mužská hubička, kterou vlepil hráči na gramofonu, byla bratrský pozdrav všem muzikantům světa, tlukoucím do bubnů na stepi,

hudoucím před oltáři neznámých božstev a zplna hrdla zpívajícím oslavu lidského srdce ve všech jazycích světa.

Lidové noviny 5. 1.

ZE ŽIVOTA SLOV IV

E. Bass nám zde připomněl, jak konkrétní svým původem, jak chytré je rčení „míti za lubem“. Takových pěkných rčení, u kterých se můžeme rovnou pousmát nad živou a plastickou zkušeností, ze které vznikly, máme habaděj. Takové „páté kolo u vozu“ musilo lidem opravdu znázorňovat něco dokonale zbytečného, dokud jsme si nezvykli oceňovat rezervní kolo u auta. „Má o kolečko víc“ neb „přeskočilo mu kolečko“: ta rčení mohla vzniknout jen v době, kdy kolečka v hodinách byl jediný jemný mechanism, ze kterého si lidé mohli brát příklad přesnosti a pořádku; kdybychom byli tak živě a názorně tvořiví ve své mluvě jako naši předkové, museli bychom mít spíš chybné zapojení, o drát víc nebo banánek v nepravé zdírce; zkrátka bylo by to něco z rádiového přijímače.

Řeknete-li o někom pohrdavě, že „mu teče mléko po bradě“, ani si neuvědomujete, že to rčení vystihuje dítě u prsu, zalykající se mateřským mlékem; má-li dokonce „mokro za ušima“, je to novorozeně, které právě přišlo na svět a není ještě náležitě osušeno; zeptejte se na to porodních babiček.

Naproti tomu máme mnoho rčení, jejichž reální vznik je záhadný. Všichni víme z politiky i odjinud, co to znamená „malovat straky na vrbě“; ale kdybychom si to představili věcně, byla by to situace hodně nejasná. Řekne-li vám správný pražský sígr „nehoň si tričko“, víme přesně, co tím chce říci, ačkoliv to honění trička je úkon dost těžko představitelný. V Praze se také „honí voda“; slyšel jsem jeden pokus o výklad: tože snad svého času Podskaláci v nedělním kvádru chodili „dolů po vodě“ do Prahy dělat fijóny. (Spíš však to bude termín rybářský: honí vodu, kdo jen tak „pro fóry“ mává prutem.) Ale z čeho asi je odvozeno „mazat deku“ nebo „mazat šišku“?

Proč se říká „dělat si z někoho šoufky“? Podle Jungmanna šauf čili šaufek je nálewka, latinsky capula, německy der Schuffen, nádoba pivovarská, kterou se přelévá pivo ze sudu do sudu. A žufánek, jak známo, je naběračka. My si krom děláni šoufků také z někoho „ulejváme“, případně „nalejváme“ lehkověrného; jak vidět, je i v těchto úslovích představa duté nádoby. (Srovnej „trouba“ a „nádiva“.)

„Jsem z toho jelen“ bývá vysvětlováno jako stupňování obratu „jsem z toho janek“, tj. zajíc, potom víc než zajíc, tedy jelen. Nechci se přít, ale nezdá se mi nemožno, že ten jelen

vznikl zvukovou asociací na jelimánka. Jenže z čeho asi pochází slovo „jelimánek“? Mám jakési podezření, že vzniklo z francouzského Allemand a mohlo být původu vojenského. Smyslem se totiž civilní jelimánek blíží nejvíce vojenskému uchu. Mimoto nemůžeme-li se s někým dorozumět, říkáme: Mluvte s ním, když je Němec! Nuže, mluvte s někým, když je Allemand! Můžete mu to říkat po česku, ale on bude na vás civět, inu, učiněný jelimánek.

A proč se chytrákovi říká „pálený kostelník“? Že je „mazaný všemi mastmi“, je snadno pochopitelné, neboť křesťanský lid býval mazán mastmi při biřmování, králové bývali pomazáni při korunovaci atd. Kulturní historikové by nám mohli říci, nebyl-li někdy snad prodáván rybí tuk čili Fischtran jako zázračný prostředek pro zvýšení inteligence, jak bychom mohli soudit podle rčení „míti fištrón“. Nebo je to zbytek nějaké hapatykářské anekdoty, ve které otázka po fištrónu hrála hlavní roli? „Míti za ušima“ obsahuje představu člověka, který se škrábe za uchem přemítaje, co řekne nebo co udělá, proto také chytrák je „drbaný“. Proč je „vykutálený“, je méně jasno; snad proto, že vykutálený chlapík je oblý, hladký a pohyblivý, nakloněný tomu „okulatit“ druhé. Pálený kostelník má svou analogii ve „vypečeném“ pražském frajerovi; ale potkáte-li ho, neříkejte mu, že je vypečený, nebo by vám „nalil bouřku“. (Proč se vlastně tvrdému klobouku, takřečenému tvrd'ásku, říká bouřka čili buřina?)

„Vyhodit si z kopýtko“ je asi rčení původně ševcovské. „I kdyby to stálo majlant“; to slovo jistě přinesli vysloužilci od Milána, ale je patrně položeno místo těžkého pojmu milión. „Jako by se nechumelilo“; rčení, jež přímo dýše metelící v lese nebo na poli; zprvu někdo někam šel navzdory tomu, že se venku čerti ženili; šel, jako by se nechumelilo, a nechal nám pěkné úsloví v pokladu jazyka. Naproti tomu rčení „mrkat na drát“ muselo vzniknout někdy nepříliš dávno, v době, kdy elektrické vedení bylo poslední novinkou. Tehdy lidé přestali koukat jako tele na nová vrata a počali mrkat na drát. To tele se asi vracelo z pastvy a mířilo po zvyku do starých vrátek; ale zatím tam visela vrata nová – dovedete si představit duševní stav toho telete?

Někdy má lidové rčení původ patrně fonetický. Říkáme „na svatého Dyndy“. Jungmann vyvozuje tohoto podivného svatého z praslovanského jména Did, což byl „bůh lásky u starých Slowan, syn Lady a bratr Lelůw“. Myslím, že to slovo nám vyvolává představu docela jinou. Dřív se každé datum věnovalo nějakým svatým: na den svatého Matěje, ten týden před svatým Rochem a tak dále. Někdo chtěl něco na svém bližním, ale ten se vymlouval. Udělám to jindy, půjdu tam jindy, dám ti to nebo vrátím ti to jindy. A tu si ten druhý rezignovaně zarýmoval: „Na svatého Dyndy, co nebude nikdy.“ Tak nějak byl kanonizován svatý Dynda.

Lidové noviny 9. 1.

VZPOURA DAVŮ

Španělský filozof José Ortega y Gasset razil toto slovo jako titul své knihy, ve které se pokouší podat diagnózu kulturního i politického stavu dnešní Evropy. Ocitujeme si nejprve jeho názory.

Charakteristicky znak naší doby je hromadnost. Dav se stal všude viditelným; dříve zůstával nepozorován, zaujímaje pozadí společenské scény, kdežto nyní postoupil až k světlům rampy a stal se hlavní osobou hry. Už není hrdinů, je jen sbor. (Těmi davy nemíní Ortega dělnické masy, nýbrž člověka průměrného, ať jeho sociální stav je jakýkoliv.) Dav se rozhodl vstoupiti do popředí společnosti, zmocnit se jejích prostorů a užívat jejích nástrojů, a nejen to: vnucuje světu svá měřítka a svůj vkus a snaží se učinit zákonem své hospodské rozumy. Naši dobu vyznačuje to, že průměrný duch, vědomý si své průměrnosti, troufá si hájit právo na průměrnost a všude je prosazuje. Dnes davy provozují životní úkony, které se dříve zdály vyhrazeny elitním menšinám; za druhé davy přestaly být poslušny těch vysoce kvalifikovaných menšin, neposlouchají jich a odstrkují je.

Ta vláda davů má i svou dobrou stránku, pokud znamená vzestup životní úrovně; ale to má ten následek, že dnešní člověk se dívá s útrpností na všechno minulé. Cítě se znásoben, ztratil náš život veškerou úctu, veškerou pozornost k minulosti. Žijeme v době, jež se cítí zázračně schopnou uskutečňovat, ale neví, co učinit skutkem. Ovládá všechny věci, ale není paní sebe samé. Přes své větší vědomosti a větší technickou zručnost je dnešní svět unášen prostě proudem. Žije se bez životního programu, bez plánu. Právě člověk davový je ten, jehož život nemá plánu a plyne s vodou. Proto nic netvoří, ač jeho možnosti a moc jsou úžasné. Davům se dostalo schopnosti žít intenzívně, ale ne citu pro velké historické úkoly; byla jim naočkována pýcha a moc moderního prostředí, ale ne duch.

Hmotně, praví Ortega, stoupl životní standard dnešního člověka, jeho blahobyt a jeho hospodářská jistota; k tomu se připojuje fyzické pohodlí a veřejný pořádek. Život se pohybuje ve vyjetých kolejích a není pravděpodobno, že by se v něm událo něco násilného a nebezpečného. Není stavů ani kast, nikdo není občansky privilegován; dnešní svět není krajem tísně, nesnáze a nebezpečí.

A když se obyčejný člověk vidí uprostřed světa technicky a sociálně tak dokonalého, má za to, že se to rozumí samo sebou, že to tak stvořila příroda; je tudíž naprosto nevděčný ke vši geniální práci jednotlivců, která umožnila snadnost jeho živobytí. Sama dokonalost, s níž 19. století organizovalo jistá odvětví života, má následek, že davy z ní těžící v ní vidí nikoliv dílo lidské organizace, ale část přírody. Zajímá je pouze jejich blahobyt, ale nestarají se o příčiny

toho blahobytu. Davovému člověku žít neznamena cítit své omezení a potýkat se s tím, co nás omezuje. „Je spokojen sebou samým. Naivně... bude... provádět a vydávat za dobré vše, co v sobě nalezne: názory, choutky, oblby i vkus. A proč ne, když ho nikdo a nic... nenutí, aby si uvědomil, že je bytostí podřadnou, omezenou, neschopnou tvořit a udržet samu organizaci, která propůjčuje jeho životu onu šíři a spokojenost, na nichž zakládá názor o ceně své osoby?” Proti tomu člověk elitní je ten, který požaduje mnoho sám na sobě, který slouží něčemu vysokému; jeho život, „život vznešený”, je definován přísností k sobě samému, povinnostmi, a ne právy, aktivitou a věčným napětím. Dav je podstatně líný, neposlušný, odmítající instance vyšší, než je on sám. „Jednou provždy prohlásí za svatou pravdu výběr otřepaností, předsudků, zlomků myšlenek nebo prostě prázdných slov, jež náhoda nahromadila v jeho hlavě, a vnucuje jej potom s odvahou vysvětlitelnou jen omezeností... dnes má průměrný člověk ty nejrozhodnější názory o všem, co se děje a má dít na světě. Proto také ztratil schopnost sluchovou. Nač potřebuje slyšet, má-li v sobě samém vše potřebné? Už není na něm, aby poslouchal, ale naopak aby soudil, vynášel názory a rozhodoval.”

To, že davy svým způsobem „myslí”, není žádný pokrok. Myšlení je boj o pravdu, a nelze mluvit o myšlenkách tam, kde se nepřipouštějí žádné řídicí instance. „Není kultury, kde není úcty k určitým posledním pozicím rozumovým, o něž se spor může opřít.” Ve fašismu a komunismu se zjevuje typ lidí, který nechce přesvědčovat, ale prostě jeví rozhodnutí vnutit své představy. V tom je to nové: právo na to, nemít pravdu. Davový člověk odmítá pudově povinnost přijmout nejvyšší instanci rozumu, která je mimo něj. „Proto je v Evropě poslední ‚novinkou‘ sklon ‚nechat všech diskusí‘, a jsou v nenávisti všechny formy soužití, které samy sebou předpokládají přijetí objektivních pravidel, od rozhovoru až po parlament, vědu v to čítaje. To znamená, že se opouští soužití kulturní, které je soužitím za platnosti pravidel, a že se klesá k soužití barbarskému.” Barbarství počíná se zmocňovat Evropy souběžně se vzbouřením davů. Člověk je barbarský v té míře, v níž nedbá druhých. „Nic nevyjadřuje jasněji tvář přítomnosti než to, že je tak málo zemí, ve kterých existuje opozice.”

Davový člověk se zmocnil i vědy, a sice cestou specializace. Specialista je člověk, který ze všeho, co by měl znát, aby byl vzdělavcem, zná pouze určitou vědu a z ní jen malý úsek, v němž se účastní činného badání. Takovou úzce specializovanou a namnoze i zmechanizovanou vědeckou práci může provozovat i duch průměrný; přesto se bude považovat za „člověka, jenž zná”. V politice, v umění, v společenských otázkách i v ostatních vědách zaujme tento typ učence stanoviska primitivní, stanoviska omezencova; ale zaujme je energicky a nadutě. „Všichni můžeme být svědky hlouposti, s níž myslí, posuzují a jednájí v politice, umění, náboženství a obecných otázkách života a světa ‚mužové vědy‘, a mezi nimi

ovšem lékaři, inženýři, finančníci, profesori atd. Vlastnost ‚neposlouchat‘, nepodřizovat se vyšším instancím... dosahuje vrcholu právě u těchto lidí částečně kvalifikovaných.” Máme dnes více „mužů vědy” než kdy dosud, ale mnohem méně vzdělavců než třeba kolem roku 1750.

Davový člověk se zmocňuje i státu. Stát, výtvar nadané a praktické buržoazie, jež uměla organizovat, ukázněvat, dávat práci nepřetržitost i rozčlenění, se stal ohromným strojem, zázračně působivým a báječně účinným co do množství a přesnosti svých prostředků. Davový člověk si zvykl žádat od státu, aby se o všechno postaral: mimo jiné i o to, aby potíral menšiny davu nepohodlné. Mussoliniho formule: Vše pro stát, nic mimo stát, nic proti státu – dostačí, abychom ve fašismu objevili typické hnutí davového člověka. To je největší nebezpečí, jež dnes hrozí civilizaci: postátnění života, státní intervencionismus, strávení vši společenské spontánnosti státem. Takovým etatismem byla rozvrácena civilizace římská.

A nyní se Ortega pouští poněkud zvláštní myšlenkovou cestou: Jsou prý i davové národy, malé, sobecké a neposlušné, které nechtějí uznávat autoritu národů velikých. „Poněvadž prý Evropa... přestává dávat rozkazy, každý národ a nárudek poskakuje, hlomozí, staví se na hlavu nebo se štětí a roztahuje, dává si vzezření dospělé osoby, která řídí své vlastní osudy. Odtud to rozezmítané panoráma ‚nacionalismů‘, kam jen oči pohlédnou.” (Dnes by asi Ortega shledal, že v tom ohledu si nejvíc popustily uzdu právě národy veliké; zdá se, že Ortega ještě roku 1930 nebyl zrovna prorokem.) Evropané nedovedou žít, netíhnou-li za velkým společenským úkolem. Chybí-li tento, kazí se, slábnou a jejich duše se rozkládá. Počátek toho stavu máme dnes před očima. Dnes je nacionalismus pouhou mánií, záminkou k tomu, aby se uteklo povinnosti vynalézt velké úkoly. „Pouze rozhodnutí stvořit nový velký národ ze skupiny národů pevniny by mohlo znovu oživit puls Evropy. Tato by znovu v sebe uvěřila a automaticky by se jala od sebe více žádati, disciplinovat se.”

* * *

Potud Ortega. Podíváme-li se ještě jednou na pěknou stavbu jeho názorů, zarazíme se hned na počátku. Opravdu, při dnešním stavu věcí bychom se těžko odhodlali říci, že „davy ve velmi širokém smyslu slova jsou příliš bohatě zahrnuty hmotnými dary civilizace, blahobytem, pohodlím a jistotou, dokonalým pořádkem, svobodou, rovností a jiným požehnáním, o kterém mluví Ortega. Nezdá se nám tak pravděpodobným, že by se s dnešním světem nemohlo stát ledacos násilného a nebezpečného. Nevěříme, že by náš svět nebyl krajem tísně, nesnáze a nebezpečí. Obáváme se, že v těch věcech byl Ortegův zor šálen netrvalou dobou poměrné hospodářské konjunktury, kterou bychom dnes rádi vyhrabávali

špendlíkem. Kdyby Evropa opravdu stonala nadbytkem jistoty, blahobytu a životní snadnosti, byla by dnes z toho radikálně vyléčena.

A přece je i v dnešním stavu věcí mnoho příznaků, které Ortega vyslovuje správně. Jako on vidíme růsti nebezpečí barbarizace; jako on musíme konstatovat povážlivý davový sklon odmítat vyšší instance rozumu a vnucovat hromadné názory, předsudky a představy násilím; už nejen davy, ale celé národy, celé státy učinily přímo systém z toho potlačování intelektuální svobody – dnes se tomu říká usměrňování nebo ještě názorněji glajchšaltování. Nemusíme ani chodit za hranice, abychom ukázali prstem na příklady, jak politické a kulturní davy křepce prohánějí každou odchylku od kolektivního hodnocení a přijatých měřítek. Ortega správně zjišťuje řadu symptomů dnešní kulturní malaise; ale jejich příčinou není vzpoura davů.

* * *

Nikoli vzpoura davů, nýbrž hromadné selhání jedinců. Můžeme-li mluvit o jakémisi upadání, nevězí ten úkaz asi v tom, že se davy derou nahoru, nýbrž v tom, že se horempádem hrnou dolů ti, kdo svým posláním mají stát výš, to jest být rozumově nadřadeni. Nemusí nás znepokojovat civilizační cesta nahoru, nýbrž kulturní cesta dolů. Nebudeme naříkat, že dnes ve světě rozhodují nižší ideály, ale budeme se ptát, kam se poděly ty vyšší ideály, kdo je ztratil, kdo od nich upustil. Koneckonců davy jsou po jisté stránce bezmocné; mohou pálit knihy nebo rozbíjet hlavy, ale nemohou zničit myšlenku. Myšlenku je možno jenom zradit. Davový člověk může nedbat vyššího rozumu, ale nemůže jej ponížít. Jeho moc se stává nebezpečím teprve tehdy, přestane-li nad ním silně, jasně a neodbytně zaznívat hlas zvěstující, že jest něco nad jeho dosaženou úroveň, něco jemu nepodrobeného. Teprve tehdy může člověk davový nabýt povážlivé převahy, nezjevuje-li se mu žádná vyšší a inteligentnější instance, která by už svým bytím a trváním rušila absolutní platnost jeho sufizantních názorů. Řekněme, kdyby čtenář novin nenalézal denně černé na bílém, že nic není nadřadeno jeho vkusu, jeho představám a zásadám, kdyby se tisk přímo necpal ráno i večer snažně a služebně na jeho úroveň, ztratil by ten čtenář brzo uspokojení ze své průměrnosti. Říká se, že noviny jsou dělány svými čtenáři. Ano, bohužel; ale měly by být dělány několika vzdělanými a myslícími lidmi.

* * *

To jsou noviny. Připočtete politiky, vychovatele a literáty, připočtete statisíce lidí, kterým se dostalo vzdělání, a tím předpokladů pro širší rozhled, a kteří přesto se snaží dokázat, že

nemyslí jinak než kolektiv, ke kterému se připojili ať pro kariéru, nebo proto, aby už nemuseli myslet, a máte kulturní zrcadlo doby. Ti, kdo mohou a mají jít za poznáním, běhají za davy a myslí si, že je vedou. Tato hromadná dezerce od osobního myšlení a hledání si našla ovšem pěkná slovíčka; žvaní se o duchu doby, o příkazu doby, o nástupu generačním a kdesi cosi; samé záminky, aby se nemuselo myslet vlastním mozkem, nýbrž v obecných heslech, která nahrazují jakýsi mozek kolektivní. Pořád se předpisuje, co se má myslet; jenže duch, který se nezřekl své nejvlastnější funkce, může přijímat jen jediný příkaz: jak se má myslet. Není jiného předpisu pro myšlení než myslet správně, kriticky, úplně a přesně. A kdo ze vzdělanců přijímá jiné předpisy pro své myšlení, předpisy, které mu ukládá jeho štamtiš, jeho partaj, jeho žurnál nebo já nevím která davová instance, ten pomáhá rozmíchat tu strašnou směs troubovství a násilnosti, která ohrožuje Evropu zbarbarizováním.

* * *

To násilí dodají davy a jejich feldvėblové; ale to troubovství roste z viny nebo ze spoluviny intelektu, jenž prodává své prvorozenství za mísu čočovice. Žijeme v době krajně experimentální; aniž bychom zatím sázeli na vítězství, vidíme na aktuálním příkladu několika církevních osobností za hranicemi, jakou podivuhodnou mocí může být duch, který se nepodrobí davovému příkazu a neselže ve své duchovní povinnosti. Nejde o to, jsou-li to osoby církevní nebo jiné; neuznáváme na nich jen tu statečnost – i demagog může být statečný; ale věrnost k ideálům vyšším, než jsou ty, které „přikazuje doba“. Žádná kulturní hodnota nemůže být překonána, dokud není opuštěna. To pravé nebezpečí není ve vzpouře davů, nýbrž v slabosti hlav a povah, v trapném selhání těch, kdo mají své určení a poslání jako jedinci.

Přítomnost 17. 1.

O KOČIČCE, PEJSKOVI A KVĚTINKÁCH

V posledních Volných směrech vyčetlo se Josefu Čapkovi, že „nechodí na vernisáže sebedůležitějších výstav a že je mu důležitější pro národ se svým bratrem koukat se na Dášenu neb psát o své kočce“. Oddychl jsem si úlevou, když jsem toto našel; nejsem tedy už sám, komu se u nás dostalo veřejné pohany za to, že se zájmem pohleděl na tvory boží, a dokonce o nich psal. Už nemálo kazisvětů dalo najevo, že považují psaní o pejskovi nebo květinkách za činnost jaksi nedůstojnou a uvádějící autora v obecné opovržení. Že se taková nedůstojná činnost občas stane světovou literaturou, to je ovšem jiná kapitola.

Nuže, mohl bych se chopit slova v zájmu květin, psů i koček a hlásat, že jsou to předměty hodné pozornosti už proto, že opravdu existují; ale raději bych v této souvislosti promluvil o něčem jiném, a sice o dětech. Vrtá mi totiž hlavou otázka, je-li pro písíciho muže nedůstojnou činností psát malým čtenářům dejme tomu o pejskovi a kočičce. Tážu se, je-li „důležitější pro národ“, běhá-li někdo po společenských vernisážích výstav, nebo pokouší-li se napsat čtení pro děti. Zdá se mi, že je tady něco důkladně popleteno v našem hodnocení. Mám totiž vážně za to, že není nedůstojno psát pro děti, ale že je velmi nedůstojno psát pro ně špatně. Myslím, že je do velké míry důležitě pro národ, aby dětskou literaturu nepsaly jenom Anděliky Piskařové Podbrdské, nýbrž aby to zkoušeli také jiní lidé; a shledávám s povděkem, že to dělají. Stane se, že autor, zapomínaje na svou důstojnost, napíše povídání pro děti; měli byste číst dopisy, které potom dostane, dopisy psané celými třídami a kreslené velkým dětským rukopisem, a pane Tenaten, napište nám zas něco takového, a my vás máme za to rádi, a kdesi cosi. Ujišťuju vás, že si pak autor pomyslí velmi upřímné (a vesměs žalovatelné) věci o těch chrámových strážcích kultury, kteří projevují své pohoršení nad jeho profánností.

A jdu dál, o hodně dál. Člověk, který po léta s jistým vědomím píše pro noviny, zvykne si myslit na lidi, pro které píše; shledává, že jeho odpovědný úkol je spíše cosi jako péci chleba pro všechny než míchat kulturní koktejly pro nějaký kavárenský stolokruh. Nejde jen o to, že píše pro veliký počet lidí, nýbrž o něco závažnějšího: že už tím se vřazuje do daleko širšího a složitějšího světa, ve kterém je místo pro všechny zkušenosti, zájmy a pohnutky. Pravím, že je špatným novinářem a špatným spisovatelem novin, kdo uzavírá sebe sama v jakoukoliv uzoučkou duchovní specializaci. Být v novinách a psát pro noviny, to znamená mít především vztah ke všemu, co jest; nalézt živý, přímý, demokratický zájem o celou skutečnost bez intelektuálního fouňovství, jež štítivě krčí nosem nad zájmy a pohnutkami těch druhých, kteří kopou merunu, pěstí kanáry, nadávají na vládu a počasí nebo se zachmuřují nad sloupci národního hospodáře. Každá exkluzivnost, ať je jakákoliv, má náklonnost přezírat všechno ostatní; je-li v tom omluvitelná, pokud zůstává na svém poli, stává se beznadějným a neschopným vrtáctvím, jakmile přenáší své hodnocení na život a zájmy všech. Jít s nějakou exkluzivností na děláni novin je jako chtít stříbrnou vidličkou orat lán pole. Je těžší mluvit ke všem než mluvit k vybranému kroužku; je to těžší tehdy, nechceme-li se stát jarmarečníky, demagogy a veřejnými lháři. Považuji za nesmírně „důležité pro národ“, jak se dělají noviny; zda dobře a odpovědně, nebo zda špatně a s použitím prostředků kulturně a mravně nízkých. Nebudu se ptát, zda by nebylo literárně vyšší a vznešenější psát básně místo novinářských fejtonů nebo lokálek, nýbrž budu se ptát, zda ty fejtony nebo lokálky přinesly něco kloudného pro život čtenáře novin, ať je to konduktér, posluhovačka, nebo vrchní rada. Nezapomeňte, že

novinář může pokazit daleko víc, než co ve svém uzavřeném království berou v úvahu kulturní štamtiše.

Tož pravda: člověk, který píše do novin, pro novinový papír, upíraje oči na lidi, pro něž píše, nemá pocit, že plní jakýsi velejemný úkol, hodný ručního papíru a omezené tiráže; připadá si spíš jako dělník, ale ujišťuju vás, že to naprosto není pocit ponižující. Je jenom hloupé, přijde-li pak nějaký panáček a chce ho poučovat, že by neměl dělat tuhle hrubší práci, nýbrž něco bělorukého, například sloužit výlučným hodnotám nebo poučovat jiné. Taková řeč je dobrá jen k tomu, aby se člověk podíval přes rameno a změřil si toho druhého od hlavy k patě: co dělat, člověče, můj svět je širší a musí v něm být místo pro mnohé; je-li vznešená literatura něco, co vylučuje ty všechny lidi, na které při práci upírám oči, tak spánembohem a já jdu s nimi. Ona to totiž není jen otázka povolání, ale i srdce.

Lidové noviny 21. 1.

* * *

DR. FR. FUKSA, ŘEDITEL MĚSTSKÉHO DIVADLA NA Královských Vinohradech, slaví dnes své sedmdesáté páté narozeniny v plné divadelní a veřejné činnosti. U takových jubilarů se obyčejně připomíná jejich svěžest tělesná i duševní; u ředitele Fuksy se může mluvit o svěžesti příkladné, které často nedostihují lidé o polovinu mladší, o svěžesti nejen v práci, ale i v duchovních zájmech, v kulturní produktivitě a živosti, jež z něho činí jednoho z vůdčích duchů našeho života divadelního. I když zevně zůstává hospodářem Městského divadla, je i jeho srdcem, i jeho dobrým duchem pořád bojujícím s nesnázemi, pořád hledajícím a nakonec uspokojeným jen tehdy, když si může říci, že svou hospodářskou hřívnou pomohl ke zrození úspěchu uměleckého. Mohlo by se říci: toto je ještě jeden muž z té silné generace zakladatelů, jejichž ruce už zapomínáme hledat na dílech, která vytvořily. Zde ještě je vidíme v práci, která dává příklad i mladším.

Lidové noviny 2. 2.

ŽIVÝ PŘÍKLAD

Jiní o něm řeknou, co dělal a dělá pro divadlo, co dělal a dělá v životě veřejném; za pět, za deset, za patnáct nebo za pětadvacet let mu to povíme znovu a připomeneme to jiným jako živý příklad. Ale aby se pro samé zásluhy veřejné nezapomnělo na člověka: mnozí lidé, kteří ani neměří svůj věk na tři čtvrtiny století, se obracejí k světu bokem a dávají najevo, že už

nejdou a nemíní jít s sebou, že si už s ničím novým nechtějí nic začínat a že už je hrubě nebaví, jak se ohánějí ti mladší. Náš pan ředitel se k ničemu ještě neobrátil bokem nebo zády. Je mnoho čtyřicátníků, kteří vedle něho jsou zkostnatělí, pro které už svět, umění a nové myšlenky ztratily kouzlo věčného dráždění; a tady je muž ve věku, kdy jiní se už stávají starci, muž ještě pořád překypující zájmem o všechno, ještě stále se duševně obnovující živou chutí poznávat, rozhlížet se a zakoušet nové dojmy jako čtenář i pozorovatel, stále na výši doby, stále jdoucí s sebou, stále kulturně dychtivý a téměř mladistvě rozechvěný. – Tomu se říká nestárnout a tato duchovní mladost je tajemství jeho životní práce. Žijeme v zemi, která se může chlubit několika velkými příklady nestárnutí; všimněme si, že je to vždycky duch, který nestárne a nedovolí stárnout. Jen pochvalte pana ředitele Fuksu za to, co dělá; zde budiž k tomu připojena jiná chvála: za to, že dává takový příklad neopotřebování a nestárnutí. Takový muž a takový život je přímo povzbuzení životního optimismu.

V knize Doktoru Františku Fuksovi k druhému únoru 1934

O ČESKÝ SLOVNÍK

V článku dr. Q. Hodury v Lidových novinách jsme se dočetli, v jakém stadiu jsou a proč vážnou další práce na velkém tezauru jazyka českého; bohužel, nevyvrací se tam pochybnost, že prvního svazku slovníku se ze žijících lidí dočká málokdo, nýbrž autor vysvětluje, že přípravné práce jsou dobré, ale že uvázly pro nedostatek finančních prostředků. Bylo by nás ovšem zajímalo zvědět, do kolika let by byl slovník připraven do tisku, kdyby nebylo toho nedostatku peněz; ale o tom kolují jenom dohady, jež opravdu nezvyšují naději, že se dočkáme aspoň prvního svazku.

Ale jde o něco aktuálnějšího. V uvedeném článku čteme jenom ve vedlejší větě, že kancelář slovníku, „nemohouc pro nedostatek peněz dokončovati přípravy pro slovník velký, koná přípravy k vydání příručního slovníku normativního“. Myslím, že by se z této vedlejší věty měla stát věta velmi hlavní a velmi hlasitá. Pravda, snad je pro učené lexikografy úkolem vědecky málo uspokojivým vydat příruční slovník češtiny pro praktickou potřebu; ale my ostatní, pro něž náš jazyk není předmětem studia, nýbrž předmětem života a lásky, denní potřeby a řekl bych i denní nejistoty, ve které dosud nemáme autoritativního a příručního rádce, my bychom jim za takový praktický, řekněme dvousvazkový manuál češtiny vděčně políbili ruce. Jak dlouho ještě máme vystačit s tou pouze pravopisnou příručkou Pravidel, která nám na nějakých sto třiceti stránkách ukazuje, jak se mají slova psát, ale ne, jak se jich má užívat, ne, čeho se vystříhat, jak a kde užívat slova přesnějšího, rčení neporušeného,

obratu jazykově původního? Nemůžeme přece hledat slovo, kterým si nejsme jisti, ve všech ročnících Naší řeči! Řeknu vám, že nedostatkem takového slovníku trpí celá česká literatura, veškerá bohatost a čistota psané řeči; ten nedostatek zavínil z velké části zplanění novinářského jazyka a zdřevěnění češtiny úřední, která nemá jiného autoritativního pramene než své vlastní šimly. A jak se má překládat česká literatura, jak se mají cizinci neb i naši Němci naučit češtině, nemáme-li normativního slovníku správných slov a rčení? Koneckonců každý vzdělanec a každý úřad potřebuje takové praktické jazykové příručky; tím chci říci, že by to byl dobrý obchod.

Mám za to, že by praktický slovník jazyka českého mohl být zdrojem příjmu, který by alimentoval i práci na velkém vědeckém slovníku. Kdyby se vyhlásilo, že do roka vyjde první sešit příručního slovníku jazyka českého, jsem přesvědčen, že by se našla subskribentů hromada; jeho potřeba je tak palčivá a obecná, že je přímo hříchem, leží-li materiál k němu (a materiál, jak praví dr. Hodura, dobrý a pohotový) ladem ve škatulích slovníku, jehož se nedožijeme. Chválabohu, nemůžeme si u nás stěžovat na nedostatek národního citu; ale že není dosud normativního slovníku, podle kterého bychom ten svůj národní cit dobře česky vyjadřovali, to je nedostatek, za který se můžeme my všichni trochu stydět. Zatím se, jak známo, v denní praxi dost kazí; je nejvyšší čas, aby tu byla jazyková instance dostupná každé škole a každému vzdělanci. Ano, je to kulturní hanba, že musely být přerušeny práce na velkém a vědeckém tezauru češtiny; je hanba, že nejsme s to učinit, co pořídil Jungmann před sto lety za poměrů ještě chudších. Ale povede-li ta pracovní přestávka k tomu, že zatím se přikročí k vydání malého a příručního slovníku češtiny, tedy řekneme kacířsky: Zaplaťpánbůh za tu přestávku.

Lidové noviny 11. 2.

POZOR, POZOR, RIO DE JANEIRO!

V neděli podařil se berlínskému rozhlasu program, který, byť nebyl technicky bezvadný, ukázal jednu z nejkrásnějších možností rádia: totiž utvořit zvukovou síť mezi zeměmi a světadíly. Po několik hodin vysílala totiž berlínská vysílačka lidovou nebo populární hudbu evropských i zámořských zemí přenosem z dotyčných hlavních měst, pokaždé s několika slovy pozdravu. A tak byla z Berlína vysílána Paříž i Londýn, Praha (Sukův pochod), Madrid a tak dále; potom Nový York, Rio de Janeiro, Buenos Aires; hlásí se Uruguay, Paraguay a Venezuela, Kairo, Bombaj a Tokio se svými muzikanty a zpěváky. Za jednu dvě hodiny prožije posluchač kus těch dálek a té ohromné složitosti světa; a i když do toho kašlají a chrčí

poruchy, působí takový pokus hlubokým dojmem a zdá se být čímsi jako tušením možné solidarity a simultánnosti naší planety, – i když ten koncert zemí je vysílán z místa, jež jindy nezvoní přísliby budoucího věčného míru.

Lidové noviny 14. 2.

HAMSUNOVA SAMOTA

W. Seidel nám vypravoval v řadě článků o svém putování za Knutem Hamsunem; za drobnými fakty jeho reportáže se tyčil ostrý a téměř groteskní stín velkého spisovatele, který prchá před lidmi za ohradu svého domu a ze svého domu do horských samot, aby nemusil s nikým mluvit, aby už nikoho nepotkával, aby už s lidmi neměl co dělat než to, že je svým způsobem miluje a píše o nich. A je to skoro hrozný pohled vidět, jak se tento výrazně nordický muž, tento spisovatel, který tak přesně a se světovou platností vyjádřil svou zemi, její fjordy, její selství, její podivné a silné muže a ženy, uzavřel před svým národem v divokém a nedůtklivém samotářství. Takto uniká do samoty zraněný tvor, takto se odvrací člověk plný hořkosti; Hamsunův útěk před lidmi prozrazuje jakousi neznámou životní a národní tragiku spisovatele, který je celému světu básníkem Severu, ale doma, mezi svými, se stal člověkem strašlivě a nekonečně osamělým. Nevíme, co se mu stalo a proč tak zahořkl. Byl asi příliš citlivý; a měl asi své příčiny, o kterých chce mlčet.

Případ Hamsunovy samoty není ojedinělý. Připomeňme si Bezručův útěk před lidmi a poustevnu jaroměřického „starce z hory“, osamělou lenošku Antonína Sovy, drsnou odmítavost Čapka Choda, Macharův ústup do kouta nebo plaché samotářství Fráni Šrámka, nemluvic o tolika jiných podivných i trpkých samotářích; pravda, jsou to hodně různé typy osamělosti a každý z nich povídá jinou historii, ale je jich víc, než aby to byla jenom náhoda. Patrně je v tom jakýsi osud, že ti, kdo mají poslání mluvit za druhé, se dřív nebo později obklopí samotou; poslyšte, je-li v tolika osobních případech nějaký společný jmenovatel, pak je to asi nějaké zklamání. Není známo, že by se velký počet kloboučníků nebo hapatykářů ve zralosti věku uchýloval do samot nebo že by emeritní obchodníci, radové nebo prokuristé prchali před lidmi do hor. Zdá se, že je vyhrazeno spisovatelům a umělcům, aby dělali zkušenosti, které je nutí uzavřít se do sebe; snad jsou zranitelnější než lidé jiných povolání, ale nepochybně bylo jim dáno vypít víc hořkosti než jiným. Pojme-li někoho hrůza z lidí, má k tomu obyčejně vážné důvody.

Nemýlíme-li se, bývá jednou z nejtrpčích zkušeností, jež jsou vyhrazeny básníkům, začne-li se jim (ve jménu generace, ducha doby, světového názoru nebo jaké jiné moci) dávat

najevo, že už tu nemají co dělat; řekli jste své, i vem vás čert. Nebývá zvykem říkat třeba šterkaři, že už nemá právo tlouci šterk, jelikož je řada na jiných, ani veřejně dokazovat krejčímu, že je odbyt a zbytečný, jelikož tamhle byla otevřena nová krejčovská dílna. V soukromém životě se považuje za právo člověka, aby žil a robil, co dovede. V takzvaném všedním životě platí soutěž i boj, ale nebylo ještě zavedeno pohřbívání zaživa. Tato zvláštní krutost je specialitou života, jenž se nazývá kulturním. Poznal jsem řadu starých a velikých básníků – míním z celého světa; pozoroval jsem na nich buď nesmírný smutek a opuštěnost, nebo cosi jako křečovitou snahu, aby byli vzati na milost těmi, kdo by je mohli pochopit zaživa, strach z toho, aby nebyli vyhlášeni za zbytečné a byvší. Samota básníků, to není uražená ješitnost, ale spíš zklamaná láska, neboť bez velké lásky k lidem se člověk nestává spisovatelem.

Lidové noviny 17. 2.

DOJDE TEDY PŘECE NA SLOVNÍK ČEŠTINY?

Třetí třída Akademie ve svém posledním sezení ohlásila, že její lexikografické komise přistoupí k vydání příručního slovníku českého jazyka, zatímco se bude pokračovati v práci na slovníku velikém. Skoro současně vyšla zpráva, že také profesor Pavel Váša má připraven příruční slovník češtiny, který by za součinnosti dalších odborníků mohl vyjít v době nejkratší. Tedy chválabohu, teď snad se dočkáme praktické příručky našeho mateřského jazyka, ale je to skoro *embarras de richesse*: vedle velikého slovníku, pro jehož publikaci nutno ovšem počítat s dekádami let, je projektován vícesvazkový slovník příruční, který by mohl být v našich rukou v několika letech, a připraven slovník malý, jednosvazkový, který by mohl být na našich psacích stolech už letos. Zdá se, že by si tyto slovníky nemusely nijak překážet; je aktuální potřeba malého normativního slovníku, který by byl přístupný každému; o to větší, nebo aspoň méně skoupě rozměřen by mohl být akademický příruční slovník, jehož rozsah by bylo hříchem příliš omezovat; ale takové vícesvazkové dílo se nebude moci stát majetkem každého. I vedle tohoto příručního slovníku zůstane palčivá potřeba lidové příručky správné češtiny; v tom ohledu by se mohly projektované slovníky dokonale doplňovat – jen už neztrácet času!

Lidové noviny 17. 2.

O JOSEFU ŠUSTOVI

Dovolte, abych nepřipomínal šedesátku našeho historika: předně na ni se svou růžovou a hladkou tvář nevyjadá a za druhé – když už, tak už, a přidejme Josefu Šustovi aspoň sto let. Mohl se docela dobře narodit před sto šedesáti lety; to by lépe odpovídalo jeho poněkud abbéovské líci, jeho racionalismu a ironii, v nichž jako by ožívala tradice osmnáctého století, jeho okouzující společenské kultury, a zejména ducha encyklopedistů, který je v něm ztělesněn. Jeho intelektuální zájmy a znalosti zahrnují všechny obory života; můžete s ním mluvit o strategii i o básnictví, o filozofii, stejně jako o dětech; o všem vám něco řekne s věcností znalce a lehkostí causeura. Je to duchovní typ, který je čím dál tím vzácnější: totiž univerzální inteligence, která přitom zůstává bel esprit, učenost, která zároveň je životní kulturou; úhrnem klasický výkvět osvíceného vzdělanectví, které se zdá vymírat ve století odborníků. Josef Šusta není jen muž plný ducha, ale muž plného ducha; neboť duch ve své podstatě a dokonalosti je i poznání, i lehkost.

Lidové noviny 18. 2.

CO JE KULTURA

Když už si klademe otázku, není-li to, co nás na dnešní Evropě znepokojuje, z velké části selhání kulturních faktorů, neb přesněji řečeno takzvaných vzdělaných vrstev, musíme si nejprve říci, v čem může kultura selhat, to jest co to vlastně zhruba ta kultura a to vzdělanectví je. Tady by se dalo říci mnoho subtilního, ale držme se věci prostých a nepochybných. V první řadě je to určité školení, které ovšem nemusí být vyseděno ve škamnech. Je to jistá znalost dějin a kultur, světa, vývoje, přírodních zákonů a poznávacích metod, která nám umožňuje, abychom své zkušenosti dovedli vřazovat do širších souvislostí, daných nesčíslnými poznatky předchozími. Zkrátka vzdělanost je dědictví, ve které se uvazujeme, je to nashromážděná zkušenost lidstva a věků; upřímně řečeno, je to ohromný prezent, který nám padá do klína celkem lacino. Jsme na výši doby tehdy, jsme-li na výši toho, co vykonali a poznali lidé před námi; úroveň, na které stojíme, byla vršena po tisíce let.

O tom tedy by se dala napsat vzorná školní úloha, ale rád bych se obrátil hned in medias res. Vzdělanectví může selhat už v tom, že sestupuje pod svou vlastní úroveň, že ztrácí to, co už jednou bylo dosaženo. Řekněme, že po celé věky se lidé navzájem mordovali proto, že se klaněli různým oltářům; načež lidstvo poněkud zmoudřelo a přišlo na to, že netolerance je hloupé a nelidské hovadství. Po sta let byli páleni nebo všelijak maltretováni lidé, kteří se

odvážili myslet jinak než majorita; o něco později byli uznáni za mučedníky pokroku a ve svobodě myšlení byl vytyčen vlající ideál. To tedy jsou dějinné zkušenosti, které jsou vlastnictvím každého poněkud vzdělaného člověka; a podívejte se, kde teď zase Evropa je s tolerancí, se svobodou myšlení, s lidskými právy, s justicí a tak dále. Kdyby tyto kanadské žertíky s civilizací byly jen projevy rozvášněných davů, mohli bychom se na ně dívat s hrůzou jako na živelní pohromu; ale vidíme-li, že je s největší horlivostí provozuje s sebou inteligence od profesorů filozofie až po gymnazisty, nebudeme už tomu říkat neštěstí, nýbrž hanba.

* * *

Dobrá, jsou země, ve kterých to ještě nevypadá tak zle. Cítovali jsme ze španělského filozofa Ortegy některé poznámky o tom, že to bývají právě vzdělanci, kdo ve věcech veřejných, politických i kulturních projevují často názory velmi bezduché a pronášejí je s význačnou sufizancí a nesnášlivostí. Čtouce toto, nemůžeme se ubránit dojmu, že to, co líčí Ortega, není pro nás španělská vesnice. Skutečně těžko bychom našli nějaké hrubé, vulgární a fanatické mínění politické nebo kulturní, které by nebylo sdíleno a někdy i hlášáno také lidmi, kteří jsou počítáni mezi vzdělance. Nemíníme tím, že by akademicky vzdělaní lidé museli politice a jiným veřejným věcem nějak zvlášť rozumět; ale řekli bychom, že jsou názory, hesla a manýry, které vzdělanci nemohou přijímat, ledaže sestoupí z té duševní úrovně, kterou jim vzdělanost ukládá; že zradí tu disciplínu, tu kritičnost a intelektuální svobodu, tu zděděnou kulturní zkušenost, jež je vlastním smyslem vzdělání. Je mnoho veřejných názorů i praktik, které by se obecně a zjevně jevíly jako nízké a nekulturní, kdyby jim odmítli sekundovat lidé, jimž je přisuzována a společensky svěřena jistá úroveň vzdělání a vědění. O tom jsem už psal a není třeba kupit příklady této hromadné zrady vzdělanců. Ubývá osvícenosti, která by korigovala nižší pohnutky a názory. V bibli je cosi o světlech stavěných pod kbelec; za našich časů je vidíme spíš blikat v lampiónech zažehnutých na počest nejhrubších model.

Uvažte prosím, není-li tento úkaz, že vzdělanost přestala chránit lidi před sestupem k nižší duchovní úrovni, v přímé souvislosti s dalším úkazem: že osobní vzdělanost přestává být v povážlivé míře ideálem, který sám sebou stojí za naše usilování; že jedni si už nedávají mnoho práce, aby jí dosáhli, druzí se přestali stydět za to, že jí nemají, a třetí jí jednoduše a rovnou opovrhují. Myslím, že by nedošlo k tomu zřejmému znevážení kultury, kdyby jí lidé, jimž je uložena, neodhazovali jako zbytečnou přítěž. Snad se víceméně pamatujeme na odešlou nebo odcházející generaci, jíž ještě náleží čestný titul generace buditelské: na ty staré

doktory, právníky a kantory, kteří se ctí nesli slavný závazek vzdělanosti a kteří ve své četbě, ve svém vztahu k lidem, ve své životní důstojnosti uchovávali povinnost jisté vyšší a příkladné úrovně. Pravda, namítnete, že za jejich časů byl stav inteligence lépe honorován hmotně i sociálně a že dnes se musíme vyčerpávat bojem o chleba. Ano, beze všeho; ale myslím, že lidé nikdy nebývali a nejsou honorováni za to, co čtou, oč se duchovně zajímají a jak myslí, co chtějí poznat a oč se zasazují ve jménu pravdy a rozumu. Trampota s inteligencí není jen ta, že v hrozivé míře (ale teprve v poslední době) je zproletarizována (o čemž by bylo načase psát docela jiné články), ale že v takovém rozsahu zmaloměšťáčetla, to jest zřekla se svého zvláštního poslání: v každém prostředí uhájít vyšší úroveň ve smyslu osvícenosti, kulturní empirie, intelektuální nezávislosti a stálého cviku poznávacího. Není v zájmu inteligence ani těch druhých, aby byla porušena hierarchie, která staví statky duchovní nad všechny jiné. Není to v zájmu inteligence, neboť tím zaniká její duchovní prvorozenství; není to v zájmu druhých vrstev, neboť kulturně nivelizovaná inteligence přestává plnit určité povinnosti, na nichž závisí většina hodnot vyššího řádu. Řeknu to tak: selže-li vzdělanost, nepřijde k slovu „průměrný člověk, prostý a řádný muž, sedlák, dělník, řemeslník se svým normálním rozumem a mravním zákoníkem, nýbrž přihlásí se k životu cosi, co je hluboko pod ním, element barbarský a násilný, který začne dělat z kulturního světa paseku. Prospero vyvažuje Kalibána. Zrušte hierarchickou převahu ducha a připravíte návrat divochů. Sestup inteligence je cesta k zbarbarizování všech.

* * *

Tady nemluvíme o kultuře ve smyslu tvorby, ale ve smyslu vzdělanosti, duševního majetku a intelektuální úrovně. Řekl bych, že celé naše vzdělávání má asi ten smysl: vědět aspoň něco o tom, jaké zkušenosti, jaké poznatky a jaké hodnoty už lidstvo vytvořilo, – a už je neztratit, už nesejít pod ně. Ano, řekněme to rovnou: vzdělanost je v tomto smyslu konzervace, uchování a ochrana toho, k čemu lidé před námi se strašnou námahou celých dějin došli. Proto revoluční doby vzdělanost víceméně nenávidí: právě pro to její poslání, uchovat plnou náruč odkazů. Nic platno, toto se nedá zamluvit: kultura představuje především souvislost s veškerým dosavadním dílem lidským a nesmí ji ztrácet; ať vytváří cokoli nového, je to pokračování v tom díle předchozím. Nová myšlenka popírá starou, ale přitom je pokračováním věčného procesu myšlení. Bez té nepřetržitosti by nebylo kultury. Udržet něco, co bylo a je, to dnes (aspoň většinou) nezní příliš sympaticky; říkáme tomu konzervativnost a podobně. Nuže: dělníkům, kteří se ve Vídni nechali rozstřílet, šlo o udržení jistých dosažených hodnot. Hájit se ve svých šancích je stejně vážný boj jako hnát šturmem a

dobývat nových pozic. Lidský duch by byl špatným vojáčkem, kdyby se cítil povolán jen maširovat v čele, když se jde dopředu, ale nedovedl by udržet, co bylo vybojováno. Zdá se, že dnes skutečně záleží nejvíc na tom, aby bylo uhájeno mnohé z toho, co je kulturním majetkem lidstva. Jakmile uhneme z kulturní půdy, ocítáme se v divočině. Jde o to, neztrácet pod nohama tu kulturní půdu. To je první a hlavní poslání inteligence.

Přítomnost 21. 2.

O GLOBÁLNÍM ČTENÍ

Hned předem se ohražuji, že se nemíním plést do didaktiky. Nekladu si otázku, jak se mají děti učit číst, nýbrž jak opravdu čteme. Pokud mohu soudit podle sebe, čteme ve skutečnosti globálně, čteme najednou celá slova, a ne písmenko po písmenku; jedním pohledem obsáhneme celé slovo a už víme nebo si myslíme, že víme, co tam je napsáno. Onehdy jsem šel podle hospody a na ní visela plechová tabulka s namalovaným bicyklem; pod ním jsem četl nápis „Klub cyklistů VŘED”. Teprve po několika vteřinách jsem se podivil jménu tak ponurému. Snad jsem se zmýlil, řekl jsem si a vrátil se k té tabulce. „Klub cyklistů VŘED” četl jsem podruhé a kroutil jsem hlavou nad tím podivným klubem. Teprve při sedmém čtení jsem shledal, že tam je napsáno „Klub cyklistů VPŘED”. Tento případ ukazuje, že při zběžném čtení spíše odhadujeme slova, než abychom je četli. Při rychlém čtení vnímáme jen začátek a celkovou podobu napsaného slova, a už se nám vybaví celé slovo; obvykle čteme, abych tak řekl, stenograficky; číst slabiku po slabice odporuje našemu čtenářskému tempu.

Vzpomínám si, jak čítala nebožka babička své modlicí knížky nebo noviny; ostatně neříkala číst, nýbrž „říkat si”, kdežto „číst” pro ni znamenalo asi tolik jako tušit nebo hádat: „Četu, že bude pršet.” A opravdu „si říkala” všechno, co četla očima, tiše pohybujíc rty. Toto staré písmácké čtení nebylo globální a nebylo rychlé; každé slovo bylo při čtení rozloženo ve slabiky a pak shrnuto v celek. To nevyskakovala hotová slova, nýbrž vznikala čtením; oko zjišťovalo písmena a slabiky a ucho je shrnulo v celek. Kdepak bychom dnes stačili s tímto pomalým tempem! My už nerozkousáme svou duševní potravu, my ji polykáme v celých kusech, v celých slovech a pomalu už v celých větách. Babička putovala pěšky po švabachových řádkách svého nebeklíče, kdežto my se řítíme svou četbou jako na závodním motocyklu, že se nám slova jen tak mihají před očima jako okrajové patníky. Teprve když čteme něco, co se mocně a osudově týká našeho osobního zájmu, přestáváme číst zběžně a globálně a zjišťujeme pomalu, analyticky, slabiku za slabikou, co tam je doopravdy napsáno. Z čehož je patrné, že naše rychlé čtení selhává tam, kde máme uvěřit tomu nebo vyrovnat se

hluboce s tím, co čteme. Snad naše babičky víc věřily proto, že četly pomaleji a měly přitom pokdy srovnat si to v hlavě.

Ale není jen globální čtení, je i globální psaní, je globální styl. I když píšeme, píšeme tak, aby se přitom nemusilo mnoho myslet, aby se věta nemusila pracně rozkousat a mohla se spolknout celá. Už se nám těžko čtou starší spisovatelé s jejich rozvinutými periodami, obšírnými metaforami a umnými oklikami větné stavby; rozeženeme se ve starých textech se svou čtenářskou rychlostí, ale brzo se zadrhneme v těch stylových rozvilinách a počneme je netrpělivě přeskakovat. Starodávný sloh byl dělán pro pomalé čtení, pro čtenáře, kteří větu rozbírali a skládali slovo za slovem, pro lidi, kteří chápali zvolna, ale důkladně. Na svém slohu vidíme nejlíp, oč jsme bystřejší, ale také zběžnější a povrchnější, než bývali lidé dřív.

Analytické čtení se nám zdá příliš mechanické; ale i to téměř intuitivní vnímání slov a vět, ve kterém jsme se vycvičili, je mechanické, jako je mechanická rychlost, a je nakonec stejně bezmyšlenkové jako slabikování. Takzvaný telegrafický styl novin, tvořený z ustálených slovních vazeb a rčení, politický styl, omílající stále stejné fráze a hesla, sloh úřední a obchodní, to jsou samé „globální“ slohy, které počítají s duševním automatismem svého čtenáře. Už se nemusí pozorně číst a poslouchat slovo za slovem; stačí mrknout a víme, na čem jsme. Ale o tuto globální metodu našeho obecného čtení a mluvení se už nikoho nenapadá přít.

Lidové noviny 24. 2.

JOSEF SVATOPLUK MACHAR

A přece nebudiž zapomenuto na dary, které přinášel našemu gymnaziálnímu mládí básník tehdy zakázaný: na drsnou a znepokojivou chuť svobody, na ten kus odboje proti copu a klerice, na junácký, ostrý závan rvavého a politického života. Málokdo z dnešních čtyřicátníků může neděkovat Macharovi za to, že ho budil, zneklidnil a osvobozoval tehdy, když jsme seděli ve škamnách rakouské školy; málokterý z básníků kdy strhoval mládí tak široce a prudce. Tehdy byl Machar šťastný básník, kterému bylo dáno působit víc než jiní. Jenže štěstí netrvá, a básník, který byl mluvčím určité dekády, už nebude věštcem a vůdcem dekad následujících. Pro dějinný pohled je to přirozený vývoj; ale vzato lidsky, je to veliká hořkost a tragika. Machar byl jako básník příliš mužem své doby, aby mohl vejít do doby laděné jinak; a byl příliš mužem, aby se hleděl konformovat. Co víte vy dnešní, čím byl Machar? Není dnes takového, žádný básník se mu nevyrovná silou a elánem, se kterými nás

popadl a vedl. A žádné dnešní přehodnocování nezmenší to, co Machar byl. Jeho dílo je dějinná událost jako vyhraná bitva v poli.

Lidové noviny 28. 2.

HLEDAJÍ SE JISTOTY

Potud jsme mluvili o kultuře jako o určitém vlastnictví, jako o úrovni, která byla navržena zkušenostmi a činy nescíslných lidí a pokolení. A řekli jsme si, že první příkaz pro vzdělané lidi je už neztrácet ten nabytý duchovní majetek, už nesejít pod tu duševní úroveň a umět ji uhájit děj se co děj. To je všechno pěkné, ale není tím vyjádřena celá kulturní aktivita. Živá kultura není jenom beata possessio, nýbrž ustavičné dobývání nových kulturních statků. Nestačí libovat si s Faustovým Wagnerem, „wie wir es herrlich weit gebracht“. Kultura, která se nezvrhla v mandarínství, je stálé úsilí vystoupit o něco výš, jít dál, nalézat nové hodnoty; kultura je hledání a tvoření, je stálý vývoj a věčná revoluce; právě v tom neustávajícím tvoření je nejhlubší kontinuita kultury.

A to je ta antinomie, která tkví v kultuře a kterou v sobě nese inteligence. Na jedné straně převzetí kulturního dědictví, na druhé straně vnitřní nutnost jít za novými duchovními statky. Na jedné straně: uchovat dosavadní zkušenosti, poznatky a hodnoty; na druhé straně: pořad je překonávat tvořením nových. Prakticky a zevně se ta vnitřní antinomie jeví tím, že se inteligence nápadně často rozhoduje buď pro krajní konzervatism, nebo naopak pro krajní revoluční radikalism. Buď má sklon k pedantérii, staromilství, reakcionářství čili, politicky řečeno, k negativismu pravicovému; nebo sklon k anarchii, k ideovému bouřliváctví čili k negativismu levicovému. Nalézáme ji s jistou pravidelností na krajních křídlech; v obou případech dává najevo náramnou nesmlouvavost a zásadnost. Konečně třetí případ je, kdy stojí víceméně nerozhodně uprostřed té pravolevé mely a musí si nechat nadávat z obou táborů jakožto takzvaná rozkolísaná, rozvrácená a podvratná, zrádná a nespolehlivá inteligence. Jak se zdá, není si zrovna co vybrat.

* * *

Ale ne, není to tak beznadějně. Berme kulturu, jak je, jako dějinný odkaz a tvůrčí úkol zároveň. Sesula by se, kdyby nechránila věrnou rukou to kulturní dědictví, vyschla by, kdyby přestala být věčnou revolucí ducha; vemte jí jednu nebo druhou životní funkci a přestane to být kultura. Jsou dvě síly, úchovná a iniciativní; uvnitř kultury obě jsou nutné, obě skladebné a vysoce pozitivní; ale mimo kulturu se stávají silami konfliktu, silami nepřátelskými a – ježto

se navzájem popírají – negativními. Věčný úkol kultury je, aby ty dvě síly v sobě vyrovnávala; proto v dobách rozvratu přejímá funkci úchovy, v dobách reakce funkci síly hybné a podnětné. Její zvláštní poslání je korigovat každou velikou jednostrannost myšlení a konání, stále znovu integrovat celost ducha. Ve vyrovnaných obdobích je výrazem své doby, v nevyrovnaných je její kritikou a opravou. V rozvratu bude usilovat o řád, v řádu zotročujícím o svobodu. Někdy bude bloudit, někdy bude potlačována, někdy se spustí svého poslání z pohodlnosti nebo nestatečnosti; ani její cesta není rovná a její síly nejsou neselhávající. Není ornamentem na okraji dějin, nýbrž děje se v jejich ústředním a dramatickém pásmu tak jako války, revoluce a hromadná dějstva sociální. Ať chce, nebo nechce, je veřejnou a vysoce odpovědnou aktivitou. Čím toto bude patrnější, tím bude kultura podezřelejší v očích světské moci; bude znehodnocována, perzekvována nebo činěna služebnou; bude z ní dělán nástroj kdekteré vládnoucí myšlenkové jednostrannosti, to znamená i kulturní negace. Jaképak řeči: vy víte, že tohle se děje, a víte kde a jak.

Nuže, je-li tomu tak, pak docházíme k první kulturní jistotě, k něčemu jasnému a nepochybnému; je to příkaz kulturní statečnosti. Kultura musí mít odvalu a sílu trvat sama na sobě a nepodrobit se ničemu, co ji omezuje. Nebude nástrojem žádné duchovní jednostrannosti, nebude sloužit ničemu než duchovní celosti, než totalitě člověka. Kdežpak, to neznámá, že bude kralovat v oblačné svrchovanosti a pronášet harmonické pravdy nad melou světa; bohužel, bohužel, tak snadné to není a nebude; to znamená zuřivě se bránit a úporně bojovat bez vyhlídky na konečné vítězství. A říkám-li bojovat, myslím tím na každého jedince, jemuž je svěřen těžký dar inteligence; neboť ten zápas bude zápasem o sebe sama, o vlastní duchovní svobodu a nepodrobenost; zápasem s prostředím, které chce glajchšaltovat naše mysl; zápasem s ideami, které se chtějí stát dogmaty nebo demagogickými hesly; zápasem se svou vlastní leností a nekritičností, se svými osobními nebo skupinovými zájmy, se vším, co omezuje rozhled a soudnost ducha. Toto dělat, tomu se už může říkat kulturní kuráž.

Lituji, že vám nemohu nabídnout na prvním místě nějakou líbeznější kulturní jistotu, pohodlnou jako křeslo. Tahle jistota je nepohodlná a silná; ale myslím, že sama možnost odvahy je pro zdravou lidskou národu něčím téměř osvobozujícím. Je to nesmírně osobní boj; člověk, který myslí, je stejně sám jako člověk, který umírá; a zároveň je to strašně kolektivní dílo, neboť vzdělanost, rozum, poznání a zkušenost, zákony myšlení a sám lidský duch, to přece je vlastnictví celého lidstva. Je to jediná svoboda a jediná kázeň, která stojí za to; nikdo není svobodnější a zároveň přísněji vázán než poznávající duch, jenž hledá správnou cestu. Každý poznává svou individuální hlavou, ale pravda, kterou chce najít, je obecně platná. To,

co platí jenom pro jednu stranu, jednu víru, jeden národ, není ta pravda, která je věčným cílem lidského ducha. Budiž, ta pravda je „jenom“ ideál; ale jakožto ideál není někde před námi, v utopické budoucnosti lidstva, nýbrž je už teď v nás a v našich poznacích a činech stále splňována jako jejich imanentní cíl. Celá pravda je v tom nekonečném lidském usilování o pravdu.

* * *

Rád bych to řekl konkrétněji. Často se vytýká inteligenci, že jí chybí víra; a často i ti, kdo mají nést úděl inteligence, shledávají, že v tom všem, co jim dává intelekt, ve vzdělání i poznání, ve zkušenosti i kriticismu není žádná dostatečná a velitelská jistota, která by řídila jejich kroky. Tož sem s vírou, sem s jistotou přijatou spíš vůlí než rozumem, sem s vášnivým lnutím k něčemu, co je nám dáno k věření – a co nás zbavuje zatraceného úkolu pořád hledat a zkoušet! Je to klid. Je to osobní vykoupení. Někdo spočine v Bohu a někdo ve víře, že vším, co je, jsou vinní židi. Někdo uvěří v jedenáctou internacionálu a jiný v bezpečnost toho, že musí být přísnost na chudý lid. Ale i když, jak vidíte, tuto touhu po jistotách tak trochu znevažují, skláním se před její přirozenou silou. Nic platno, i ta potřeba jistoty náleží k celosti člověka. A řeknu hned, že kultura bez kulturních jistot svou věc prohraje.

Nuže, jde o víru. Prodleli jsme z určitých příčin u vzdělanosti jako velikého souhrnu zkušeností, hodnot a činů navršených veškerým lidstvem před námi. Zavrhuje-li vzdělanost, říkáme tím implicity, to všecko že je pro kočku a nevede nás nikam; ale pak dáváme najevo strašně pesimistický názor, že lidský rod není nic jiného než zbytečně veliké množství idiotů, kteří žili zbytečně a nemají pro nás větší význam než milióny generací much nebo hrabošů. Nedovedu si představit, že by se na tomto názoru dala postavit nějaká kloudná a povzbuzující víra nebo jakákoliv lidská jistota.

Na druhé straně jsme kladli váhu na to, že kultura je stálé tvoření a ustavičná iniciativa. Odmítání kultury jako živlu neklidného a revolučního zahrnuje v sobě neméně pesimistický názor, že marná je veškerá iniciativa a že je zbytečno hledat cokoli jiného a lepšího a tvořit cokoli nového; že marné a beznadějně je veškero lidské pachtění. A zase si nedovedu představit, že by se na takovémto předpokladu dala zřídit jakákoliv cenná a kladná víra, která by nás vedla, jakákoliv jistota, která by nám pomáhala. Kterákoliv víra a kterékoliv jistoty, jež by nebyly založeny na vzdělanosti a kultuře, jsou buď akty osobního zoufalství nad nicotou všeho, nebo projevy pudového a zaslepeného, v podstatě destruktivního barbarství. Kultura se vším všudy a do důsledků, se svým poznáním i hledáním není protiklad víry; je předpoklad víry, aspoň víry takové, která by nás a lidstvo vedla k lepšímu.

LITERATURA A VEŘEJNOST

Je pravda, že vztahy mezi českou literaturou a českou skutečností nejsou dost hluboké a intenzivní?

O tom jsem už psal jinde, nebudu se tedy opakovat. Ale aby se nedála křivda na literatuře: copak najdete v jiných oblastech psaní a mínění víc těch hlubokých a intenzivních vztahů k české skutečnosti? Podívejte se na noviny a ostatní tisk, poslechněte si, o čem a jak se mluví; co je v tom křivého zaujetí, heslovitosti a koneckonců skutečné neznalosti věcí, lidí i poměrů, jak málo vlastní zkušenosti, jak málo faktů! Jen si všimněte, jak vypadá česká skutečnost v očích průměrného českého člověka. Každý hluboký a intenzivní vztah znamená zhodnocení; řekněme si upřímně, jak se svou českou skutečností nakládáme – v tisku, ve veřejném mínění a kdečem. Naše literatura se celkem pohybuje na půdě života důkladně znehodnoceného; prosím vás, co potom na ní chcete? Na většině našich názorů i sporů je vidět neúctu ke skutečnosti, strannost a nekritičnost, neobjektivitu a strašně málo ochoty přesvědčit se, nekřivdit a poctivě hledat pravdu. Užil jsem jednou slova „noetické lajdáctví“; dovolte, abych je opakoval jako dobový a veřejný rys.

Pozor na to: říká se „vztah ke skutečnosti“ a myslí se často něco docela jiného, a sice takzvané řešení dobových problémů. Míní se, že literatura má ty problémy řešit. Jenže skutečnost je něco víc než šachová úloha nebo rovnice; skutečnost se neřeší, nýbrž poznává. Kolumbus neřešil problém Ameriky, nýbrž objevil ji. Shakespeare nerozřešil problém Hamleta tím, že ho nechal v posledním aktě zamordovat, nýbrž objevil věčný typ Hamleta. Básnictví nic neřeší, nýbrž nalézá, objevuje, odhaluje skutečnost a její konflikty. Nejhlubší a nejintenzivnější vztah ke skutečnosti je poznat ji, poznat její krásu i hrůzu i bolest i směšnost; vždy mít oči otevřeny, vždy ji vidět nově, vždy ji vykupovat ze zevšednění a zvykovosti. Žádné řešení neudělá tečku za tento věčný a tvořivý akt poznávání. Chcete-li, aby literatura hledala opravdu poznání, žádejte na ní především, aby byla svobodná ve svém pohledu: aby děj se co děj udržela svobodu osobnosti a ducha.

Je vskutku mezi politiky a lidmi veřejně činnými u nás nepoměrně málo těch, kteří by měli intimnější a hlubší vztah ke kultuře?

Nevím. Neznám je všechny a neznám je dost blízce, abych mohl soudit, jaké jsou jejich soukromé záliby v knihách a umění. Myslím, že v tom ohledu se příliš neliší od ostatních povolání. Domnívám se, že bychom stejně mohli uvažovat, není-li také mezi našimi řediteli

bank, fabrikanty, obchodníky, statkáři, advokáty a tak dále nepoměrně málo těch, kteří by měli intimnější a hlubší vztah ke kultuře. Proč zrovna žádat od politiků a veřejně činných lidí, aby byli jiní než naše společnost? Pravíte, že „dříve byli politikové a lidé veřejně činní kulturnější“. Ano, snad; ale také buržoazie byla kulturnější nebo se o to aspoň snažila, aspoň to považovala za svou povinnost. Není-li dnes mnoho Riegrů, není ani Náprstků nebo Hlávků. Proč? Tu otázku jste nepoložili; vedla by ovšem daleko, ke zkoumání naší společnosti a k úvahám o postupu a míře jejího duchovního úpadku.

Abychom nebyli nespravedliví k politikům: máme prezidenta, který je filozof a veliký čtenář, přítomně máme čtyři ministry, kteří jsou univerzitními učiteli, a tedy snad přímo náležejí do rubriky kulturního života, je řada veřejných osobností, o jejichž kulturních zálibách se dá mluvit, – a je nesporně víc politiků, kteří mají kloudný vztah ke kultuře, než literátů a umělců, kteří mají hlubší vztah k politice. Promiňte, tohle se jaksi nerýmuje; kulturní kruhy, které politikou víceméně okázale pohrdají, by si neměly naříkat, že k nim politika není dost protektorská nebo galantní. Doufám, že kultura není hezká holka nebo květinka, aby se nechala milovat a hýčkat. Pravda, není hlubšího vztahu mezi politikou a kulturou; ale každý „hlubší vztah“ musí být obapolný – aby tu byl, musila by sama kultura jevit jistý veřejný a politický aktivismus; musela by aspoň spolehlivě a veřejně zastávat určité kulturní jistoty – už proto, aby mohla být kritikou veřejného a politického konání. Nepřejme si, aby kultura byla objektem politické a veřejné pozornosti, dokud není zároveň jejím spolurozhodujícím subjektem. Položil bych otázku takto: jde o to, aby politika a veřejnost měly větší zájem o kulturu, nebo spíš o to, aby kultura měla hlubší zájem o politiku a veřejnost? Chce být kultura čímsi chráněným, nebo čímsi vedoucím? Nebudeme žádat na každém umělci, aby volil tento druhý úkol, jenž je veliký a přísný; jeho poslání třeba je, aby se probíral ve stříbrných strunách nebo snil nad čerčením vody. Ale ve své celosti kultura je síla, jež je povolána duchovně řídit cesty lidí. Síla neslužebná a nesmírně odpovědná; ve své svobodě podrobená jenom pravdě; v nejvyšší míře veřejná a politická. Politika ani veřejnost tu nejsou proto, aby se o ni protektorsky staraly, ale aby jí nakonec byly vedeny. Jenže to ovšem záleží na té kultuře a její zralosti.

Je ovšem porušena rovnováha ve vztahu ke kultuře i na straně politiky a politiků. Myslím, že by nám většinou upřímně řekli, že na kulturní život nemají pokdy a že mají jiné starosti. To je sice nepochybně pravda, ale ta pravda označuje stav hodně nedobry. Jednak politikové, kteří vlivem svého povolání pozbývají styků s děním kulturním, ztrácejí tu jistou životní univerzálnost, jež má býti živým obsahem každé pravé a dobré politiky; stávají se jednostrannými lidmi praxe a přestávají plnit politickou funkci vůdcovství duchovního; a

pokud kultura znamená duchovní svobodu, ztrácejí i tuto a stávají se tělem i duší lidmi jedné partaje, jedné myšlenky a jedné tabulky hodnot; zkrátka podléhají hroznému profesionální deformaci, a deformovaná, jednostranná, životně úzká je nutně i jejich politika. Za druhé: demokracie, kterou naše politika ex offio zastupuje, je plod určité koncepce filozofické a kulturní; politika, která ztrácí stálou a živou kulturní orientaci, odcizuje se duchovním základům demokracie. Pozor na politiku, která deformuje a vysušuje své vykonavatele: neboť bude odumírat ze svého vlastního nitra, nedostatkem duchovního života.

Proč u nás většina literátů hraje ve veřejném životě tak malou úlohu?

Ano, proč? Podívejte se, kolik spisovatelů je ve víceméně těsném vztahu k novinám, tedy k vlastním orgánům veřejného života; a všimněte si, mnoho-li toho mají co říci ve věcech veřejných a obecných. Většinou se spokojují s tím, že vykonávají nebo rádi by vykonávali vliv na literaturu a literáty, že vladaři ve své kulturní rubrice, – a po tom ostatním jim nic není. Zpravidla je ničím nevyhládkáte, aby si lámali hlavičky starostmi, které přesahují sféru jejich zájmů. Pravda, můžete namítnout, že by se často chovali diletantsky ve věcech, které nejsou věcmi jejich metier; zajisté, ale jde právě o požadavek, aby literáti nebyli diletanty a malými Moricky ve věcech veřejných nebo politických. Aby se snažili být orgány kulturního poznání a kulturního svědomí. Pak by namnoze vypadala i žurnalistika jinak – i literatura jinak. Chci tedy říci: většina spisovatelů má habaděj příležitosti, aby měli slovo ve vedení veřejného mínění; proč se té příležitosti občas nechápu? Proto snad, že neradi nesou svou jemnou kůži na trh? Nebo proto, že cítí, že by ve věcech veřejných mluvili neznale? Nebo proto, že sami jsou profesionálně deformováni a nedovedou myslit o ničem jiném než o věcech výlučně literátských? Že nemají dost vážných vztahů k ostatním dějům lidským – i kulturním? Myslím, že kdyby literáti měli co říci, řekli by to a neptali by se ani, zda svět jejich slovům naslouchá dost uctivě; neboť pak by jim šlo o věc, a ne o úlohu, kterou přitom hrají.

Ale ovšem: jít se svou troškou do mlýna veřejnosti, to předpokládá také cosi jako autoritu. Je jiná otázka, proč u nás literáti a jejich názory mívají tak málo veřejné autority. Myslím, že vedle jiných příčin (jako bývá nekompetence, ušlechtilá mlhavost a papírovost) se dá ta jistá nevážnost vysvětlit také tím, že právě mezi literáty panuje zpravidla osvědčená vzájemná nevážnost. Clericus clerico lupissimus. Prosím vás, kdo z nás literátů už nebyl od svých druhů v povolání bezpočtukrát vyličen jako beznadějný a slabomyslný pitomec, fušer, podvodník, odbytá veličina a tak dále? Jakápak autorita potom; veřejnost by musila být hloupá, kdyby si z literátů něco dělala; kdekerý novinářský anonym může spisovatele odbývat jako mizernou

chamrad?; žádná čest není tak laciná jako čest básníků. Je to tak, a nedá se nic dělat. Ale přesto

—
Ano, přesto spisovatelé nejsou a nebudou omluveni za to, že zůstali svému národu a své době dlužni svůj plný podíl.

Listy pro umění a kritiku 14. 3.

MÍSTO PRO JONATHANA!

Tento Jonathan, o kterém je řeč, se neuchází o místo v žádném úřadě. Potkal jsem ho v jedné básni Walta Whitmana. Je to muž, který se s pokřikem dere dopředu, neboť chce se podívat na svět. „Hola, místo pro Jonathana!“ Místo pro člověka, který chce vidět! Což nepřišel proto, aby se důkladně rozhlédl svými očima, aby byl u toho, co se děje, mohl o tom „podat zprávu z hlediska virginského“? Prosím vás, abyste brali vážně demokratický výkřik Jonathanův (a i jinak se rozpomněli na drahého Whitmana: zaslouží si toho).

* * *

Prosím za prominutí. Mluvili jsme o kultuře a podobných věcech s přísně zdviženým prstem a zachmuřenou tváří; líčili jsme ji jako vážný závazek a poslání, jako vysokou úroveň, hierarchickou výtečnost, duchovní řeholi, vyvýšené a výlučné postavení a zároveň veřejnou službu. Nemám z toho co odvolávat, ale je k tomu co připojit. Toto je, řekl bych, aristokratické pojetí kultury, které má svou oprávněnost, ale není celé. Je pravda, že vyšší kultura člověka duchovně izoluje a ukládá mu přísné a vysoké závazky; ale neméně pravda je, že člověka osvobozuje. Jakápak řehole: víc budeš vidět a budeš žít v širším světě; tvůj rozhled bude volnější a tvůj duch méně spoutaný; budeš mít hojnější vztahy než druzí, víc možných zájmů, víc pozornosti, víc nástrojů, abys poznával i jednal: a není-li toto vše dostatečná a nevyčerpatelná radost, pak nám pomoz bůh. Není-li kultura poutavá, širá a čilá jako sám život, budeme ji marně velebit; nic ji nezpustoší tak jako vláda pedantů a bonzů, deformovaných specialistů, duchovních běloruček a kulturních fouňů, úzkoprsých doktrinářů a mentorů, učených oslů, zkysaných apoštolů, radikálních hnidopichů, neurastenických estétů a egocentriků a celé té nesnášlivé a omezené, naduté, životně vyschlé a hrozně nudné intelektuální elity. Kultura, která není osvobozující, která nevede člověka k širšímu a volnějšímu rozhledu v životě, není živá: ocítá se na slepé cestě, jakmile omezuje a zužuje lidskou mysl.

* * *

Toto je příležitost, abychom promluvili o zvláštním druhu pýchy. Už jsem se zmínil o kulturním fouňovství; je ho nemálo. Všimněte si, jak nápadně často se na kulturních luzích vyskytují drtivá odmítání: mocně se pohrdá překonanými stanovisky, názory druhých nebo lidmi, kteří navštěvují jinou literární kavárnu. Nic není třeba dokazovat, stačí to hlásat; nic není třeba vyvracet, stačí tím opovrhovat. Říká se tomu kritika, ideový boj, zásadní spor nebo konflikt generací; ve skutečnosti to bývá hlavně nedůtklivá intelektuální výlučnost, která běhá po světě hledajíc, nad čím zvedat nos. Ale zvedat nos, to právě znamená špatně se dívat; pokud se týče nosu, domnívám se, že jej máme k tomu, abychom jej strkali blíž k věcem, a ne k tomu, abychom jej nad nimi co nejvýš zvedali. Potkáte-li někoho, kdo kráčí s vysoko zdviženým kulturním nosem a občas vyrazí výkřiky odmítání a ošklivosti, můžete si být předem jisti, že vás o ničem nepoučí a nic bližšího vám neukáže; ale jelikož v tomto slzavém údolí slyšet znamená často (až příliš často) také uvěřit, najde mnohé, kteří se dají přesvědčit, že Petr a Capl jsou ignoranti a podvodníci defektní mozky i charakterem, jelikož o té nebo oné věci soudí jinak nebo dělají něco jiného než on; nebo že skutečné věci a děje, které jaksi odporují jeho stanoviskům a sympatiím, jsou ipso facto nenáležitě a nízké a že není vůbec důstojno je brát na vědomí. Budiž ten, kdo myslí jinak, učiněn předmětem veřejného opovržení: toto je, zdá se, téměř existenční pravidlo takzvaného kulturního života – a partijské žurnalistiky; snad je mezi tím dvojím nějaká hlubší příbuznost nebo co; ve skutečném životě nikdy nekvete tolik radikálního odmítání a odvrhování jako na těchto dvou papírových lánech. Pokoušel jsem se definovat intelektuála jako člověka, který víc ví a je schopen i ochoten víc poznávat než druzí; bohužel toto je jenom ideální postulát; živý intelektuál je ve většině případů člověk, který daleko více odmítá a vylučuje než ti druzí.

Mluvíme o této typické intelektuálské atitudě proto, že to je asi tak pravý opak toho, čemu se může říkat volný rozhled, nepředsudnost, duchovní šíře, vnitřní svoboda, nebo jak jinak chcete nazvat duševní a mravní stav člověka, který nemíní běhat po světě s klapkami na očích. Uzoučký a plochý je svět lidí, kteří uznávají jenom něco a odmítají všechno ostatní; sami vnitřně nesvobodni, vášnivě popírají svobodu druhých a jejich právo být jinací a jinak myslet, poznávat něco jiného a dělat svou práci na svůj vlastní způsob. Nuže, zde můžete zvednout káravě obočí a pronést cosi o překonaném liberalismu. Dejme tomu, že je liberalismus jako světový názor překonán; ale tážu se, je-li tím překonána také svoboda a čím lepším je nahrazena. Myslím, že my všichni, kdo náležíme k intelektuálním cechům, budeme mohutně protestovat, bude-li (nebo je-li) něčím ohrožována naše vlastní svoboda myslet si a hlásat, co chceme; ale kupodivu nepovažujeme za omezování svobody, odmítáme-li sami pokud možno zvyška a se zdrcujícím despektem kohokoliv, kdo myslí jinak než my. Kdekdo se cítí v

právu, aby vylučoval toho druhého ze společnosti rozumných a oprávněných lidí jen proto, že je řízen jinými zásadami, zkušenostmi nebo zájmy. Buď jsi marxista, nebo buržoust, buď jsi syrový naturista, nebo asfaltový měšťák, buď pouhý romantik, nebo přízemní realista, jsi buď individualista, nebo tě oživuje duch kolektivní; pro cokoliv z toho je možno nad tebou vyřknout kulturní anatéma a s hanbou tě vyobcovat z řady vyvolených. Tady není místo pro žádné Jonathany, kteří by se chtěli podívat na svět ze svého stanoviska. Nevím, jakým silným jménem nazvat společnost, ve které se tak ochotně, tak hojně a tak vítězoslavně odmítá a vylučuje; rozhodně to není společnost demokratická.

* * *

Já vím, jsme lidé zásad. Je-li někdo vegetariánem, nejí maso ze zásady nebo proto, že má slabý žaludek; ale od toho by bylo ještě, jak račte uznat, daleko k mínění, že třeba Dostojevskij je vulgární škrabák, protože byl požívačem masa, nebo že sérum proti vzteklině je hnusný blud', jelikož, pokud víme, Pasteur nebyl vegetariánem. Myslím, že by se nám takový názor zdál příliš hloupý, jako se nám zdá hloupé a hrubé, že v Německu tolik lidí přestalo být dobrými básníky, umělci nebo učenci jen proto, že to jsou židé nebo že uchovali v jistých věcech své vlastní náhledy. Tady cítíme dost ostře, že tento způsob zavrhování a hodnocení nepatří do kultury. Pozor na to, jak to někdy vypadá s kulturním hodnocením anebo odmítáním i u nás; řekněte, nebývají-li i naše kulturní hodnoty přijímány nebo odmítány, leštěny nebo kaleny ve jménu světových názorů, generací, požadavků doby a jiných takových obecných mocností (nemluvíme-li už o případných pohnutkách osobnějších).

Zásady, názory, hodnoty: ta slova jsou příliš abstraktní. Ve skutečném životě nejsou přece zásady a názory něco, co si lze pořídit jako vázu nebo knížku, co si můžete koupit a přinést domů a pak to jednoduše mít; je sice pravda, že mnoho lidí přichází k svým duševním proprietám touto pohodlnou cestou, ale my mluvíme o skutečném duchovním životě, a ne o jeho náhražkách. Tedy ve skutečném a poctivém životě jsou za názory, zásadami, stanovisky i věrami určité zkušenosti, osobní poznatky a prožité vztahy k skutečným věcem. V názorech a zásadách je obsažen celý člověk se svým celým životem a celým světem, který poznal. Jsou romantikové, protože opravdu existuje fantastická, krásná a strašlivá romantičnost života a světa. Jsou realisté, protože opravdu existuje všední a hmotná, přízemní i špinavá realita. Tím není řečeno, že každý má svou pravdu, nýbrž že každá skutečnost je pravdivá. Pozor na to, aby popírání názorů nebylo popíráním skutečností, pozor, abychom s intelektuálními vaničkami nevylévali živé a reálné dítě. Nemordovat skutečnost! Skutečnost je k tomu, abychom ji objevovali a poznávali, měnili i revolucionovali; ale není k tomu, abychom si z ní

vybírali, co se nám pasuje, abychom ji omezovali, falšovali a odmítali. Nikdo z nás ji nemá celou v kapse, nikdo ji nepoznal celou; je to společný majetek všech lidí, co jich je na světě naděláno. A to je to svrchované intelektuální fouňovství, domnívá-li se kdo, že to, co on nemá ve své duševní kapse, co nezná, v co nevěří, k čemu nemá vztahu, to že je nulní a neplatné, i budiž to zlehčeno a zavrženo. Čím je kdo omezenější, tím je nadutější, neboť je víc toho, co nemá, a co tudíž odmítá; stačí mu ten uzounký výsek skutečnosti, vymezený jeho zájmy a jeho stanoviskem. Nebylo by neštěstí, že nevidí dál; ale jakési neštěstí je, hlásá-li, že dál není nic, nebo co tam je, že je bezcenné a mrzké.

Ve skutečném světě nejsou názory, nýbrž nazírající lidé; většinou odmítáme i lidi, odmítáme-li jejich názory; myslím, že na to musí být pořádná neúcta k člověku, abych zavrhl jeho celý život. Je snadno odmítat názory; na to stačí huba a gesto; těžší je člověka přesvědčovat. K tomu je třeba udělat mu životní zkušeností to, co dosud neznal, přivést ho k tomu, aby prožil vztahy, jež dosud neměl. Chceme-li někoho přesvědčit, musíme se stát kusem jeho osobního života. Nyní myslím na básníky a filozofy, na reformátory a zakladatele věr; odjakživa byli to lidé, kteří otvírali druhým nové zkušenosti a dali jim prožít nové poznatky a citové vztahy. To jediné je cesta kulturní tvorby: měnit danou skutečnost tím, že v ní něco žádoucího činíme skutečností prožitelnou. Není skutečnost a někde mimo ni ideály, cíle, hodnoty a zásady; nejsou-li v ní jako osobní prožití, jako zkušenost, jako naše vlastní uskutečňenost, nejsou ničím; jsou to jen slova a lež, jen šidítka a náhražka života. Duch, jenž tvoří, nepřichází zákon rušit, nýbrž naplnit; nepřichází skutečnost odmítat, nýbrž ji přetvořit tím, co do ní vloží svého a nového. Duch, který odmítá, je opak ducha, jenž tvoří.

* * *

Jenže duch, který odmítá, se obvykle domnívá, že bojuje. Nebereme ten boj příliš doslova. Jak známo, skutečné války a boje se nevyhrávají tím, že bychom svého nepřítele zásadně popřeli hlásající, že je ničema a blbec a že pro nás neexistuje. V pravém boji bychom takovým lidem asi neříkali bojovníci; v nejlepším případě jsou to jen pomahači, kteří přišli dělat škody do země nepřátel. Budiž, i to snad náleží do taktiky válek; ale aspoň tomu nebudeme říkat ideový zápas, hrdinství, kulturní výboj nebo podobně, nýbrž marodérství a zařadíme to počestně tam, kam to patří: do partijské žurnalistiky.

Ale pokud jde o kulturu: místo pro Jonathana! Místo pro každého, kdo přichází se svými zkušenostmi a poznatky, se svým přínosem skutečnosti! Místo pro každé vidění a poznání! Kultura je věc hromadná a demokratická, věc svrchovaně společná; opravdu jediná věc v tomto vesmíru, která může být společná všem, jediná obecná a univerzální, neboť její poslání

je obsáhnout veškeru skutečnost; jediná neomezená, neboť se nemůže zastavit na žádném konečném bodě; jediná nestárnoucí, neboť nikdy nepřestane tvořit. Vezměte jí byť jeden z jejích vztahů a bude to, jako byste ji mrzačili. Náleží do ní vše, v čem je vyjádřeno cokoliv skutečného; škodí jí jen to, co ji omezuje.

Je bez konce, a přece se v ní perou lidičky o kousek místa. Jak těsnou a maličkou věc jste udělali z intelektuálního vesmíru!

Přítomnost 21. 3.

JIRÍ WOLKER PO DESÍTI LETECH

Zvedla se debata o tom, nebyl-li básník Wolker, zemřelý ve čtyřiaadvacíti letech, přeceněn a co zbývá z jeho díla. Spor se nakonec stočil k otázce, byl-li chlapec Wolker správný revoluční a proletářský básník podle předpisu, a bylo shledáno, že se přes všechno úsilí nedopracoval „onoho stanoviska, které umožňuje poznání a utvoření celkového procesu jakožto souhrnné totality jeho pravých ženoucích sil, jakožto stálé, zvýšené reprodukce dialektických rozporů, které jsou jeho základem“. Dobrá, o tuhle revoluční scholastiku se nebudeme přít; nebudeme se hádat ani o to, byl-li Wolker přeceněn nebo ne, – to bychom se musili nejprve shodnout na tom, máme-li zaručeno nějaké „správné“, obecně platné a normativní hodnocení, nějaká objektivní měřítko hodnot básnických. Podívejme se místo toho na důvody, kterými je proti nebožtíku veden proces, že zaujal básnické místo, jež mu nenáleží.

* * *

Předně je Jiří Wolker jaksi obviňován z davové popularity. „Údělem mnoha básníků bývá, že se kolem nich seskupí nesourodá družina zbožňovatelů... Různorodý dav ctitelů deformuje básníka k svému obrazu... Co vytvořil básník ryziho a platného, tomu dav neholduje... Dav si představuje básníka jen jako mluvčího soukromých osudů a bolestí. Jen dar vázaného jazyka je jim, laikům, odepřen, jinak nic. Básník říká, domnívají se, jen poněkud uměle to, co se přihází každému... Pro dav je to jen jakýsi prokurista v oboru citů. Dává se mu plná moc, aby říkal, co cítí a žije pan Každý.“ (F. Hl. v Listech pro umění a kritiku.)

Tak tady to máme. Pohrdáme-li mnohohlavým davem laiků, proč potom, prosím vás, tiskneme své básně? Odmítáme-li s ošklivostí, aby pan Každý našel v naší básni, kterou snad bude číst, kus svého osobního života, proč nedáme přednost tomu, přednést ji v úzkém kroužku vybraných duchů? Řekněme to tak: je snad básníkem jenom ten, kdo říká, co cítí a žije jen on sám, pan Výjimečný a pan Jedinečný? Tohle by byl nějaký divný aristokratismus

nebo, hůř ještě, literátský solipsismus. Pokud vím, je jedním z ideálů poezie, aby byla obecná, aby dojímala každé srdce a vyslovila to, co druzí lidé cítí, prožívají nebo si uvědomují nejasně a nesvobodně, ať je to láska či mládí, příroda, společenské vztahy nebo hvězdičky na nebi. Říkám, je to jeden z ideálů básnictví, a nevím, má-li kdo právo jej vylučovat ve jménu hodnot víceméně exkluzivních a formalistických. Stal-li se Jiří Wolker básníkem pana Každého nebo slečny Každé (jež je švadlenou nebo písáčkou, je zamilována nebo má souchotě), tož je to podivuhodné dovršení básnického osudu, které náleží Wolkerovi plným právem: neboť byl mlád a sentimentální, miloval a trpěl, revoltoval a doufal jako oni, jako oni všichni; chcete je snad vylučovat od prahu poezie a říci jim, že jejich pošetilé srdce, jejich privátní osudy a bolesti jsou příliš obyčejné, než aby měly právo být prožity také jako poezie?

Ale jsou tu jiné výtky: Jiří Wolker prý uchvacoval nejvíc „svoji téměř pudovou sociální sympatií“, jež však nepramení z pevnější myšlenkové struktury. Jeho lyrika je „spíše lyrické hračkářství a rozkochání než skutečná tvorba srdcem“. „Wolker často ulpíval na prvotním nápadu, na improvizaci. Jeho básně bývají nedomyšlené a nedotvořené, jen hrubý materiál skutečné básně. Chudý popis místo básnické evokace, mnohomluvnost místo zkratky..., pointa místo ryzího básnického účinku.“ „Wolkerovy balady mají v sobě jednak některé rysy jarmarečních písniček: křiklavost, srdceryvnost, drastičnost; jednak jsou v pravém slova smyslu lidovou četbou.“ Citují se některé veršičky a zjišťují se v nich banality a moralizování, prozaické rozumářství, záplava hluchých slov a omšelých obrazů, mechaničnost kadence, melodie a intonace. „Wolker je polotvar, polotvar umělecký, básnický i sociálně etický.“ A tak dále. Podívejte se na ty výtky v úhrnu: shledáte, že kárají právě to, co tvoří zvláštní básnický typ, a dokonce i zvláštní půvab Wolkerův. Jiří Wolker přece byl v podstatě básník typu improvizáčního; básník, který se oddával a poddával lásce, stesku, revoltě a životu. Nebyl úzkostlivý architekt slov a obrazů, nebylo jeho věcí, aby natáčel fasety slov, provozoval absolutní hudbu nebo se kochal na samoučelné kráse formy. Prostě se poddával své citovosti, nechal se unášet svou melodií, nestál nad svým dílem, nýbrž sám se jím až naivně dojímal. Bral své zážitky i touhy, představy i reakce tak, jak byly; v jeho básních plynou těžké zkušenosti i dětinské údivy, triviality i andělské záchvěvy, vzlyk harmoniky a pláč harfy, mnohomluvné plochosti i vzácná tušení. Číst Wolkeru, to také znamená poddat se tomu citovému plynutí; buď ho budete brát jako okouzleného improvizátora, nebo ho nechte ležet. Chtít na něm, aby tvořil jinak, je jako chtít na petrklíči, aby se předělal na křišťálový hranol. Chci tím říci: to není otázka hodnoty, nýbrž typu. Budiž: Wolker je rozkochaný a přecitlivělý, je mnohomluvný, neurčitý, improvizátorský; ale to právě dává jeho melodii tu rozevlátou měkkost; to mu dává možnost, aby jedním dechem spojil lásku a revoltu, svět

intimních věcí a pánaboha, proletářskou zem a anděly; bylo třeba nesmírné vágnosti, aby se tak doširoka rozevřel Wolkerův svět. Ať ho soudí ten, jehož básnická lyra je širší a vnitřní svět bohatší; ale my ostatní budeme mít rádi vlajícího eféba právě pro tu široce otevřenou náruč, do které nabral vše od růžové konvičky a maminčiny plotny až po dívky, zástupy a lidskou bolest.

Lidové noviny 8. 4.

ZE ŽIVOTA SLOV V

Jeden z požitků diletantských je etymologie: ovšem nikoli etymologie odborná, která se zavrtává za slovem až do spleti a vlášení kořenů indogermánských, nýbrž etymologie romantická, která nalézá (nebo se domnívá nalézat) původ slova se stejným okouzlením, jako když najdeme náramek z doby bronzové nebo květ zlatého kapradí. Pro nás diletanty je takový nález prostě dobrodružství. Cesta za dobrodružstvím je poutavá, ale ošidná; zahrává s námi a přesvědčuje nás tím, že nás překvapuje.

Hledal jsem například, proč výmluvné paničce říkáme „treperenda“; to slovo zní tak málo česky jako agenda nebo merenda. U Jungmanna se treperenda nevyskytuje, ale zato se u něho najde treptati ve smyslu breptati a treпка (slepičí treпка) ve smyslu žvást. Nebo že by treperenda bylo odvozeno z nějakého Treppengerede, z domácích klevet? Náhoda mne přivedla na slovo preperenda; tak prý se kdysi říkalo tercii na gymnáziu (místo správného preparanda). V tercii, jak víte, počínají kluci nejvíc rozvazovat; snad se říkalo o repetivých, brebentících paničkách, že mají řeči jako preperenda. Neručím za to, ale je to dohad svůdný. (Budiž přitom oceněno, jaké bohatství termínů má čeština pro mnohomluvnost: šváda /z italského suada/, švátořit, švastat /schwätzen/, žvastat, žvatlat, žvát, tlachat, plampat, švadronit /suada, schwadronieren/, švandřit, švandrolit, švandušit, čvaňkat, brebentit, breptat, treptat, repetit /z repetieren?/, ropotit, remonit, romonit, remzat, klábosit, šplechtat, drmolit, camrat, kafrat, kvákat, šprochotit /šproch, Sprache/, držkovat, mlít hubou, křápat, křandat a tak dále – co odstínů!)

Hrubým, důkladným věcem říkáme „humpolácké“. To slovo se obvykle vysvětluje z humpoleckých suken, jež prý slyňula svou drsností a pevností. Otázka ovšem je, zda se za starých časů humpolecké látky svou kvalitou tak příslovečně lišily od jiných; dříve asi byla všechna domácí sukna víceméně hrubá. Tážu se s veškerými výhradami, není-li naše humpoláctví odvozeno z francouzského humble, qualité humble, kvalita prostá neboli humpolácká, s připodobněním na náš Humpolec.

Další skromné otázky: Není náš „zupák“ nebo supák odvozen ze subaltern? Být „na maděru“, rozbít něco na maděru: Jungmann vedle Maďar uvádí Maďer; neznamena naše „na maděru“ něco jako „na maďarský způsob“? – Uvedl jsem již slovo „kafrat“; souvisí to se slovem kofroň (zevloun, něm. Gaffer) – či je tu dost překvapující kulturně historický vztah k tomu, že se v latinské literatuře dochovalo jméno Cafrania, jež prý byla první a velmi výřečnou římskou advokátkou? – Nadávka „hulvát“ se obvykle vykládá ze slova „helvít“; myslím, že to není dost pravděpodobné, – helvíti bývali vždycky spíš lidé vážní a tiší; ale kryje-li se význam slova „hulvát“ asi tak s otevřubou, proč nehledat souvislost se slovy hulákati, rusky gulať, latinsky gula (chřtán), franc. gueule? Naše babička z Hronova říkala o všem, co bylo nemravné a neomalené, že je to „hulovaté“; nevím, je-li to slovo doloženo v jiném kraji. – Ovšem s nadávkami je na tom čeština dost divně; má jich málo, a ještě většinou cizího původu (kujón – franc. couillon; trulant – ital. trullo, trullante; nekola – latin. incultus; prevít – latin. locus privatus; moula – něm. Maulaffe; tulpas – něm. Tölpel a tak dále). Kulturní otázka: souvisí naše poměrná chudoba ve slovních injuriích s naším sklonem spíš rejpat než otevřeně a mohutně láteřit (nejvíc nadávek mají národy námořnické – nejlépe se nadává do dálky, zejména z lodí na loď), nebo se u nás užívalo k nadávání cizích slov proto, že cizí nadávky a kletby byly jaksi „panštější“ a povýšenější?

Lidové noviny 10. 5.

STO DESET RUKOPISŮ

Přečetl jsem sto deset rukopisů zaslanych k májové soutěži poezie. Sto deset sbírek a sbíreček veršů, nějakých pět nebo šest tisíc básní; u většiny z nich se nedobrovolný čtenář nezbavil jistých rozpaků, že čte něco naprosto soukromého, co vlastně nenáleží na veřejnost, ale do zavřené zásuvky mezi dopisy a deníky, osobní slabůstky, záliby a památky. Teprve když verše mají literární úroveň, přestávají být tou hrozně a beznadějně privátní záležitostí, ať se v nich mluví o čemkoliv osobním. Ale budiž: i jako osobní dokumenty mají ty verše svou cenu – pro svého pisatele, ale i pro indiskrétního čtenáře ex offio; neboť je to téměř hromadný průhled do neznámých životů.

1. První závěr z četby sto deseti rukopisů je potvrzení starého poznatku, že v naprosté většině píšou verše mladí lidé. Není to jen proto, že mládí je citovější, ale také proto, že mladým lidem poezie supluje skutečnost; jejich city jsou ještě volné a teprve hledají předměty, na které by se upjaly; proto potřeba vyjadřovat je, vyžít je aspoň slovem: a slovem co nejhoroucnějším. Nápadně málo sbírek z těch sto deseti neslo neklamné známky, že je psal

zralý muž; ta mužná poezie většinou byla literárně lepší. To neznamena, že by lidé zralého věku psali básně líp než mladí, ale že ti, kdo nepřestali básnit ani po přešlých letech mladosti, mají k tomu pohnutky hlubší a trvalejší. Jak jednou řekl Fráňa Šrámek: „Psát básně, to nic není; ale vydržet psát básně!“ Lety odpadnou všichni ti, kdo psali verše jen ze vzrušení puberty, z napodobivosti, z nedostatku jiného sebeuplatnění; ti, kdo zbudou, představují už jakýsi užší výběr.

2. Tedy jací jsou ti mladí. Mluví se o radikálním výkyvu vpravo. U těch, kdo píší básně, není takového výkyvu. Tito mladí jsou ve znatelné většině komunisté; píší horlitelské, až křečovité verše sociální revolty, je v tom víc zanícenosti než sociálního poznání, ale typická duchovní atituda mladých zůstává krajně levá – aspoň u těch, kdo své srdce vylévají ve verších, tedy zajisté u těch intelektuálnějších. Je tu pozorovatelný i sklon ke katolictví, pořádku, také věčný návrat k přírodě, ale není tu ani známky toho, co hýbá myslmi a ústy tolika dnešních lidí, totiž nějaké pravicové ideologie. Máme jí pramálo ve skutečné literatuře a nezjevuje se nám ani před prahem písemnictví. To je fakt příznačný a důležitý.

3. Převažující vlivy: Nezval, Hora, Halas – a Březina. Ne Toman. Ne Sova. Ne Dyk. Málo Šrámka. Tedy vývojová souvislost dost jednostranná a porušená. Hledá se cesta k sevřenější, krystaličtější formě, ale zde je nejvíc vidět tu porušenou souvislost; to hledání je toporné a pracné, jako by se český verš a rytmus musel teprve znovu zkoušet a skládat. Jinak převládá uvolněná forma, volný verš se svou mnohomluvností a nezávazností; ale i zde, u neznámých, jsou známky přerodu.

4. Převládající znaky duševní: pesimismus, neklid, tragické pojetí světa; přitom nápadná převaha abstrakce a rétoriky nad zážitkem. Zřídka kdy bylo pocítit náhlý dotyk skutečnosti viděné nebo prožité. Mohlo by se mluvit o podivném úkazu, který bych nazval nezájem o skutečnost. Žije se ze slov; je málo hledění a vidění, málo osobního a věcného, málo básnických i lidských zkušeností; jen výjimečně získáte dojem, že se něco opravdu stalo. Pochybuju, že bychom v literatuře potřebovali verbalismus, ať jakéhokoliv školení.

To je hrstka symptomů z májové soutěže básní. Můžeme z nich vyčíst ledacos, co se netýká jen rukopisů, které se vrátily do zásuvek.

Lidové noviny 13. 5.

STARÝ PROFESOR

Každý z bývalých žáků Františka Krejčího si při jeho smrti vzpomene s pietou na skalního pozitivistu, jak se mu říkalo. Ne že by bylo mnoho těch, kteří by se ubírali v jeho

myšlenkových šlépějích; mladší filozofický svět se dávno odcizil tomu hodně úzkému přírodovědnému pozitivismu, jemuž byl Krejčí tak do důsledků věren. Ale právě ta jeho důslednost a věrnost imponovala jeho žákům, i když se myšlenkově toulali po docela jiných cestách. Byl to celý, nerozdvojený muž, právě v tom svém omezení; neznal skepse a kritických pochyb v koncepci, z níž učinil spíše svou víru než svou filozofii. Mohli jsme mu skoro závidět, jak měl všechno jasné, jednoduché a definitivně rozřešené; byl to člověk jistot, ale jeho filozofická jednostrannost byla u něho jako učitele mírněna dobráctvím, s nímž nechával své žáky tápat za jinými hvězdami. Prostota a upřímnost jeho filozofické víry byla pro jeho žáky příkladem dobrým.

Lidové noviny 26. 5.

TÉMĚŘ KUS NOETIKY

V mém posledním článku bylo tu vysloveno mínění, že intelektuál je člověk, který obyčejně daleko víc odmítá a zavrhuje než jiní smrtelníci. Promiňte, že u té stránky je nutno ještě prodlet. Intelektuální čtenář, který se rozhodne uznávat řekněme Odonu Vitoraze za velkého básníka, čerpává z toho ten zvláštní důsledek, že pokládá všechny jinaké autory za svrabaře, škrabáky třetího řádu, a vůbec překonané veličiny. Kdo uznává Voskovce a Wericha, má útrpný úsměv pro nebožtíka Vojana, a ten, kdo přiklonil své srdce k malbě abstraktní, otřásá se ošklivostí před obrazem, jenž je podoben světu. Stejně je tomu mutatis mutandis i v hodnocení politickém: ovšem s tím rozdílem, že politik jiného chlupu platí nejenom za svrabaře, nýbrž nadto také za osobního lumpa a zrádce.

Tvrdím tedy, že tento způsob hodnocení a odmítání je většinou původu intelektuálského, i když se někdy stává úkazem davovým. Lid, ponechán sám sobě, je obyčejně snášelivější; ale může podlehnout sugesci, jež vychází z míst intelektuálně vedoucích, jako jsou například noviny. Víme ze zkušenosti, že máloco bývá horlivěji připravováno než takřečený spontánní odpor a že nic nevyžaduje usilovnějšího burcování a zpracovávání nežli národní (nebo jiné) instinkty. Hlas lidu je mezi všemi lidskými projevy zpravidla ten, kterému se musí nejvíc napovídat. Fakt je, že kladné i záporné hodnocení vychází většinou z lidí vládnoucích jazykem, perem a zásadami.

* * *

Když už je řeč o hodnocení, dovolte mi osobní poznámku. Bývám z příčin mně ne dost jasných nazýván relativistou; snad to má být nějaká pohana či co. Nuže, je-li co v lidském

konání nenapravitelně relativní, je to hodnocení, neboť veškeré hodnocení se děje se vztahem k něčemu. Housenky jsou dobré pro příští generaci motýlů, ale jsou nepochybně špatné pro pěstitele kapusty. Věci jsou dobré nebo špatné ve vztahu k naší osobě, k naší partaji nebo k nějakému danému účelu. Profesoru Rádlovi je Baudelaire špatný vzhledem k hodnotám mravním, kdežto Vítězslavu Nezvalovi je dobrý vzhledem k hodnotám poetickým. Celkem vzato, nejvíc se rozcházíme ve svých hodnoceních a obávám se, že v tom směru se nikdy nedomluvíme, neboť nikdo se nevzdá práva na své osobní hodnocení. Jak známo, je jedním z nejmarkantnějších podnikání přesvědčovat lidi, že je krásné něco, co se jim nelíbí. Táži se, co se nám zdá žádoucí: aby se lidé v tomto slzavém údolí spíš pokoušeli shodnout se, nebo aby se čím dál tím bujněji mlátili po hlavách? Snad připouštíte jako já, že shoda lidí stojí za věčný pokus; což ovšem zahrnuje předpoklad, že je možné je o něčem přesvědčit. Jak víte, to přesvědčování lze dělat také násilím nebo davovou sugescí; je dostatečně známo, jak a kde se to dělá – zejména za našich dnů. Ale je ještě jedna cesta, na které se lidé mohou a nakonec musejí shodnout, a to je cesta poznatků. Nikdo se nás neptá, líbí-li se nám Koperníkova soustava nebo ne; jelikož je to poznatek, přestává být věcí gusta a soukromého mínění. Já vím, že *revolutiones orbium coelestium* známe lépe než *revolutiones rerum humanarum* a že nedovedeme vyčíslit vědecké zákony kteréhokoliv dění lidského; ale nezáleží tak na tom, zda o věcech víme všechno nebo dost, jako na tom, jak se k nim stavíme: zda tak, abychom je jenom přijímali či odmítali, nebo tak, abychom o nich získali co nejvíce zkušeností a poznatků. Věci nejsou sporné, sporná jsou jenom naše stanoviska k nim; bylo by méně rozporů mezi námi, kdyby v našem poměru k věcem bylo méně stanovisek a více znalostí. Cesta poznání je jediná společná a obecná, jediná nesporná cesta lidského ducha, i když to jde jen pomalu a na dlouhé lokte.

Tedy po léta jsem s jistou tvrdošijností zastával názor, že naše stanoviska, naše hodnocení, naše zaujetí pro nebo proti jsou příliš subjektivní a relativní a že by bylo lépe pro nás i pro naše skutky víc prožívat, vidět, pozorovat, brát na vědomí a poznávat nežli chválit a hanět, přijímat a zavrňovat. Chcete-li tomuhle říkat relativism, tedy bůh s vámi; pak můžeme nazývat svatovítskou věž velkým bramborem a kalamář květem fialinky nebo čím chcete; zkrátka naše pojmy by pak byly drobátko dada. Opakuji v těchto článkách do omrzení, že poslání intelektu je především a ustavičně jít za poznáním, za pravdou obecně platnou a že duch, který opouští tuto cestu, zrazuje sebe sama; sebe zrazuje, když místo ustavičného poznávání přijímá hotová hesla a místo nekonečných verifikací konečné verdikty; duch, který chce být s něčím hotov, je hotov sám se sebou. Hodnotíme nebo zaujímáme stanoviska většinou proto, abychom si tím věci odreagovali; jsme s nimi vnitřně vyřízeni a tečka. Petr je

veliký muž, a Pavel je lump. Toto je věc překonaná, a ona je jediná pravá a veliká víra. Jsou to naše osobní reakce, a proto je hájíme se stejnou zuřivostí jako svou osobní čest nebo svůj osobní nos. S touto bojovnou vášnivostí, s níž hájíme svá stanoviska, podivně kontrastuje snadnost a ledabylost, se kterou si je opatřujeme. Rozhodujeme se náramně lehko a bez okolků pro souhlas či odpor, hodnocení nebo odmítání; tak lehko a slepě, že to v nás samotných budí iluzi „bezprostřednosti“ nebo „spontaneity“. Není pochyby, že naše osobní reakce jsou bezprostřední, spontánní a „přímo pudové“; ale jsou to vždycky reakce na něco, a to něco nám není dáno bezprostředně ani pudově; to něco můžeme víceméně znát nebo neznat. Připomeňte si, jak vypadají sympatie nebo antipatie v politice a jak málo stačí skutečných znalostí o osobách i skutcích, aby lidé někoho zbožňovali a jiného nenáviděli. Lidé bývají mohutně, určitě a rozhodně pro nebo proti, ale mají zpravidla jenom velmi mlhavé, křivé nebo jen z druhé ruky získané představy o tom, co vlastně jest, jak vypadá a z čeho pozůstává to, pro co nebo proti čemu tak rozhodně a určitě jsou. Víc a pozorněji poznávat, to už ipso facto znamená ne tak bujně, tak sufizantně a kategoricky hodnotit nebo odmítat; řekl bych dokonce, že čím méně se poznává, tím víc se hodnotí a vice versa. Rozhodně je pohodlnější mít o věcech pokud možno předem „hotový názor“ kladný nebo záporný než bez konce se namáhat s jejich pozorováním a poznáváním.

Rozumí se, že v praktickém životě nemůžeme čekat, až to ono důkladně poznáme, a teprve pak se rozhodovat, co s tím; musíme se rozhodovat ustavičně, máme-li co získávat nebo odvracet, je-li co dobré nebo špatné a jak se k tomu máme chovat. To je nutnost života a té nás nezbaví žádný hlas rozumu. Staří felčáři nemohli čekat s operací, až bude vynalezena asepse a narkóza, a řezali lidem ruce a nohy, jak to šlo. Jsem poslední, kdo by doporučoval, abychom se zřekli všeho reagování na věci a děje, dokud nemáme lepšího poznání jejich příčin a složek. Ale myslím, že nám jde přece jen o to, abychom reagovali správně, hodnotili správně a jednali správně. Prosím vás, řekněte mi, víte-li o nějakém jiném kritériu správnosti, nežli je pokud možno nejlepší poznání a stálé úsilí o poznání ještě lepší. Rozhodujeme se pro něco, chceme něco, máme rádi něco; nebo něco odmítáme a nenávidíme; to něco je představa, osoba, určitý pořádek nebo nějaký ideál; je to obsah naší smyslové zkušenosti, naší představivosti, našeho intelektu čili ve všech případech naší činnosti poznávací; to, co je předmětem naší vůle a našeho citu, nám musí dát náš intelekt, duch vnímající a srovnávající, objektivní a tvořivý. Jsem dalek toho, abych zamítal vůli a cit a žádal, abychom byli vlažnější ve svém souhlasu nebo odporu; ale jde o to, aby veškeré naše hodnocení bylo vedeno tím objektivním a poznávajícím, neúnavným a nepodléhajícím duchem. Jde o to, aby naše jistoty

měly v sobě víc té zkušenosti a toho myšlení; ale cesta zkušenosti a myšlení není nikdy davová a není opatřena hesly, kterými by se nám přikazovalo, kudy jít.

* * *

Obávám se, že tato diatriba nás zavedla k věcem až příliš abstraktním a na okraj hrozných otázek, kterým se říká noetika. Co toho se týče, chtěl bych říci rovnou, že dnešní zvrtačený stav světa i po stránce politické by se dal definovat jako noetická paseka evropského lidstva; ale to by nás vedlo daleko.

Zde jde o zjištění, že na straně intelektuálů pozorujeme nápadně často tyto rysy:

1. Převahu hodnocení (libosti a nelibosti, sympatie nebo antipatie, souhlasu nebo odporu) nad objektivním, kritickým, podrobným poznáváním;
2. s tím související nezrušitelný a chaotický konflikt většiny názorů; neboť subjektivní, osobní nebo partijně podjaté hodnocení nemá nad sebou platné a rozhodující instance;
3. konečně náklonnost sloužit jen jedné přijaté hodnotě a uznávat jen ji, to znamená radikálně odmítat jiné projevy života.

Psychologické příčiny těchto úkazů jsou celkem nasnadě; předně „myšlení bolí“ a stále poznávání je namáhavé; daleko pohodlnější je vyřídit svůj vztah k věcem tím, že je označíme jednou provždycky jako dobré nebo špatné. Za druhé hodnocení a zejména odmítání dává lidem příjemný pocit povýšenosti a autoritativnosti, iluzi, že stojí nad tím, o čem pronášejí své mínění. Za třetí cesta souhlasu nebo odporu je obyčejně kolektivní; lehko se říká „my jsme pro toto a proti onomu“, „my chceme“, „my odmítáme“; ale nedá se dobře říkat „my myslíme“; cestou poznávání jde člověk sám, bez vlajících korouhví jakéhokoliv kolektiva. Za čtvrté je tu jakýsi úkaz parazitismu; lidé žijící na pravdách, názorech a stanoviscích, jež přijali, mají pocit, že sami jsou tím větší, důležitější a duševně cennější, čím bezvýhradněji je pravda nebo hodnota, na kterou přísahají; jejich prudké odmítání je defenzíva jejich sebecitu. Formulují to snad trochu bezohledně; chci tím ukázat, jak silně se rozbíhá tato cesta s cestou čistého, objektivního, poznávajícího intelektu. Zde máme v abstraktní formuli to, čemu se v praxi říká selhání intelektualismu a krize inteligence. Intelekt neselhal tím, že byl nějak nepraktický nebo neživotný, nýbrž tím, že sešel ze své vlastní cesty.

* * *

Vracím se znovu k začátku. Svého času pokládali lidé Brožíka nebo Hynaise za velké malíře, z kteréhožto důvodu byl Mikoláš Aleš uznán za mazala, který neumí malovat ani kreslit. Lidé obyčejně mívají strašlivě málo míst k zadání ve světě hodnot; je-li tam místo pro

jednu, musí být zapuzena jiná. Uznává-li někdo Múzu tragickou nebo záдумčivou, bude řemínky uzlovitými zahánět jakoukoli nedůstojnou známku humoru; aby Hálek byl naším drahým básníkem, musil Neruda být pouhým žurnalistou. A tak dále. Pokud se toto „vjednohobohabudešvěřiti“ pěstuje na luzích uměleckých, zdá se, že proto svět nespadne; bylo by hrozné, kdyby někteří lidé uznávali za pravé a oprávněné stromy jenom břeky a žalovali, že pokud u nás nerostou samé břeky, je naše vlast holá poušť bez vegetace, nebo kdyby lidé uznávající Petřín za správnou horu popírali jsoucnost a výšku Krkonoš i Tater. Pravda je, že si svůj vlastní duchovní vesmír děláme trochu malý a chudý, je-li v něm místo jenom pro jednu nebo dvě hodnoty, které jsme si zvolili. Hospodaříme špatně v kulturní oblasti, děláme-li si ji malou a těsnou; zmenšujeme tím svůj národní prostor, zužujeme tím svou duchovní vlast.

Horší je, jednáme-li takto ve svém veškerém hodnocení. Máme-li svou partaj, jsou ostatní partaje všivé a koruptní, máme-li svůj ideál, jsou ostatní ideály vyložené bídáctví a podvod. Vlastenec je obklopen socanskými zrádci a komunista buržousty, kteří se sadistickou rozkoší pijí krev proletariátu; račte si ukousat hlavy, pánové, neboť jinam to vést nemůže; nemohou-li se lidé jakžtakž sjednotit po dobrém, budou sjednoceni po zlém. Následkem zuřivého hodnocení žijeme ve světě strašlivě znehodnoceném; odtud ta katastrofální nálada, jež se pokouší o dnešní lidi; zdá se nám, že nebude škoda světa, ve kterém je tolik věcí, jež rozhořčeně odmítáme.

Přítomnost 6. 6.

BOHEMIKUM Z AMERIKY

V Novém Yorku (u R. O. Ballou) vyšel román Frederick L. Hackenburga *This Best Possible World* (Tento nejlepší možný svět). Autor je Čech, rodilý Pražák, který se přestěhoval do Ameriky, když mu bylo šestnáct let; narodil se 1898, je advokátem a soudcem v Novém Yorku a byl poslancem ve státě N. Y. Jeho román je politický a – budiž řečeno hned předem – po čertech chytrý; bezohledně, ale také bez mravního patosu, se skeptickým pokrčením ramen ukazuje politickou korupci, tluchubovství, kariérnictví a úplatnost, politické gangsterství a všechny hrozné stíny americké demokracie. Ale přes svůj neúprosný soud zůstává autor chytrým, jemným, pobaveným pozorovatelem; má ve svém románě skvostnou figuru epikurejského cynika, filozofického diváka „bácziho“ Rotha, který je rovnou z rodu postav Anatola France. Zábavná a moudrá, ale poněkud beznadějná kniha, která má svou

aktualitu i u nás; ale pochybuji, že by ji kterákoli strana naší demokracie doporučila lidu jako politickou čítanku.

Lidové noviny 29. 6.

KULTURA V ČÍSLICÍCH

Mám v ruce Index translationum, jež vydává Mezinárodní ústav pro intelektuální spolupráci; mimo jiné zajímavé údaje je tam statistika překladů za rok 1933. Tedy za ten rok bylo v Československu vydáno 431 překladů, kdežto ve Velké Británii, jež se svými 45 milióny obyvatel je víc než třikrát tak veliká, jenom 346. Nejvíc v Itálii (930), pak ve Francii (662), v SSSR (659), v Německu (536), Polsku (534) a Španělsku (461).

Srovnejme Španělsko (s 22 1 milióny obyvatel – ale nezapomeňme, že v Americe je na 50 miliónů lidí španělského jazyka!) s Československem. Ve Španělsku vyšlo 461 překladů z cizích řečí, u nás 431; z toho bylo ve Španělsku 215 děl beletristických a 201 kniha vědecká; u nás 304 svazky beletrie a toliko 70 knih vědeckých. Z přírodních věd bylo u nás za ten rok přeloženo 16 knih, v Rusku 485 (z beletrie 147). Anglie, země ze všech nejčtenářtější, si přeložila 159 literárních děl, my 304; pro nějakých 100 miliónů lidí, kteří čtou francouzsky, vyšly 382 svazky přeložené beletrie, kdežto pro 9 nebo 10 miliónů lidí čtoucích česky nebo slovensky jich vyšlo na tři sta. U nás je poměr četby zábavné k vzdělávací vyjádřen čísly 304:70 (a 37 děl náboženských a filozofických); v Polsku je ten poměr 272:183 (a 72 díla náboženská a filozofická). Tři čtvrtiny našich překladů je četba zábavná; podobný poměr je v Itálii (679 svazků z 940) a Maďarsku (270 z 309); ve Francii je silně opraven ve prospěch literatury naučné (zábavná literatura čítá 382 knihy z 662), v Německu (285 z 536), Anglii (159 z 346), a zejména v Rusku (147 ze 659). Zdá se podle toho, že svými kulturními zájmy se řadíme asi tak k Itálii a Maďarsku; ale ve srovnání počtu hlav (podle jazyka) by u nás proti 679 zábavným překladům do italštiny mělo vyjít jenom 153 překladů našich, tedy asi tak polovička. Světový rekord máme v knihách, které statistika označuje jako „různé“, jelikož nepatří ani do literatury, ani do vědy; při bližším nahlédnutí jsou to knihy okultní, návody, jak hráti bridž, a podobné důležité věci; toho u nás vyšlo za rok 1933 celých 20 překladů, v Polsku a Anglii 7, jinde méně nebo nic. Kdyby v jiných státech se překládalo poměrně tolik jako u nás, musilo by ve Francii vyjít 1 262 překladů (místo 662), v Anglii 1 385 (místo 346), v Německu 1 694 (místo 536) atd.; jak vidíte, беру ve srovnání jenom země s velikou čtenářskou spotřebou. A to ještě rok 1933 byl u nás, jak známo, rokem nejtěžší nakladatelské deprese.

Z těch čísel lze dělat různé závěry, zejména ten, že u nás není něco s kulturou v pořádku. Žijeme až příliš z druhé ruky, z cizích kultur; jsme z národů kulturně nejméně soběstačných. Nápadně nepatrný počet vědeckých a naučných knih v našich překladech lze zčásti vysvětlit tím, že odborná díla čteme v cizích jazycích, které ovládáme; po té stránce jsme vybaveni lépe než jiné národy; ale zčásti ten nápadný nepoměr zůstává symptomem, že u nás potřeba obecného vzdělání je povážlivě ochablá. Při roční produkci tří set překladů ze zábavné literatury se vnucuje otázka, kolik z toho musí být zbytečného, nicotného, a přímo špatného. Jak vidět, je nakladatelské podnikání u nás pořád ještě džungle bez kulturního výběru. Nebudeme měřit kulturu národa jeho spotřebou papíru; důležitější je, co je na tom papíře vytištěno.

* * *

Ten nadbytek zábavné, z velké části zbytečné nebo špatné literatury, který se jeví v našich překladech, má svůj protějšek v ještě jedné statistice, a sice statistice biografů. V Německu jich je 5 100, v Anglii 4 672, ve Francii 3 900, ve Španělsku 2 600, v Itálii 2 500, v Československu 2 024 a tak dále. Kdyby mělo být jinde poměrně tolik biásků jako u nás, musilo by jich být v Německu téměř 9 000, v Anglii 6 500, ve Francii 5 927, ve Španělsku 3 180, v Itálii asi 5 800 a tak dále. Srovnejte si ta čísla. Zase z toho plynou různé závěry – a zejména ten, že podle té statistiky vypadá náš národ jako ten, který zkonsumuje ze všech nejvíc zábavy, víc než národy hodně bohatší. Buď je to pravda, a pak je to úkaz, který neříká mnoho dobrého; nebo to je u nás špatně organizováno a nabídka zábavy převyšuje poptávku. V každém případě jsou to cifry, které svědčí o špatném hospodaření v našem kulturním stavu.

Lidové noviny 1. 7.

KAPITOLA O HODNOTÁCH

Začněme zase s příklady: když se probíráme literaturou z fin de siècle, kolem roku 1900, shledáváme, že tehdy bylo jakýmsi kulturním ideálem být morbidní, dekadentní, aristokratický, spirituální, pesimistický, individualistický, víceméně démonický a tak dále. Proti tomu včera a dnes se stal kulturním ideálem daleko spíše člověk vitálně přetopený, hromadný, krevnatý a energetický, revoluční optimista a mravní pořizek. Tážu se, zda se v průběhu jedné generace změnila lidská skutečnost, lidská nátura nebo nervový stav lidstva tak krajně a výrazně jako toto hodnocení. Tehdy nebyli lidé doopravdy tak unavení a dnes nejsou doopravdy tak robustní a jaří, jak by chtěli být; výkyvy skutečného vývoje se nejeví zdaleka

tak překotně a rozmáchle jako výkyvy našeho hodnocení. Před několika lety se vítězně tvrdilo, že vývoj světa jde vlevo; dnes se neméně vítězně hlaholí, že vývoj světa jde vpravo. Nuže, ať jde vývoj světa kamkoliv, můžeme vzít na to jed, že sebou nevrčí tak přemetně a nemrská sebou jako rybička ve vodě. Řečeno graficky, křivka hodnot se nekryje s křivkou skutečného vývoje, nýbrž odchyluje se od ní téměř soustavně ve směru kladném nebo záporném. Nejšprýmovnější je, že to vlastně víme, ale nechceme si s tím lámat hlavu; ponecháváme jaksi fatalisticky vývoji, aby si nakonec razil sám cestu mezi extrémy našeho hodnocení a nějak spravil naše libovolné úchytky. Je to asi tak, jako bychom skládali svědectví a přitom nadsazovali, bájili a lhali, co hrdlo ráčí; ať si slavný soud (v tomto případě soud dějin) uvede sám naši výpověď na správnou míru a odečte od našich nehorázností, co uzná za vhodné. Pochybuji, že byste takové svědky považovali za odpovědné a zralé, aby byli slyšáni v cause lidského osudu.

Tedy to je to špatné na našich hodnotách: že s nimi zacházíme jako s něčím, co vlastně není závislé na faktech, nýbrž na naší vůli a libovůli, na našem stanovisku, na našem souhlasu nebo odporu. Jsou, když řekneme ano, nejsou, když řekneme ne. Jsou to jenom fikce, které se dostavují nebo mizejí podle toho, jak se nám zachce. A takovými fikcemi chceme mistrovat skutečnost.

* * *

Avšak hodnoty nejsou žádné fikce. Jsou skutečné a existují nezávisle na naší vůli, neboť jsou hodnotami také pro jiné lidi, kteří na naší vůli nezávisejí. To, co prožívá někdo jiný, jeho vztahy a potřeby, jeho úkoje a sympatie, jeho strachy a důvěry jsou skutečnost, která se nemění tím, chováme-li se k ní kladně nebo odmítavě. Hodnoty prostě jsou; jsou a platí v té míře, v jaké uspokojují druhé lidi; můžeme je měřit podle toho, jakému počtu lidí, jakým lidem a jak hluboké uspokojení poskytují. Můžeme se k nim stavět jako ke skutečnostem, které lze poznávat, analyzovat, vysvětlovat i srovnávat – a do kterých lze také víceméně účinně zasahovat; neboť právě skutečnost je nám dána nejen k tomu, abychom ji poznávali, ale abychom v ní a s ní aktivně žili. Ani naše hodnoty nejsou pouhé ano nebo ne, nejsou jenom náš souhlas nebo nesouhlas s nějakou skutečností, nýbrž samy jsou skutečnost; zahrnují naši životní zkušenost, naše skutečné vztahy a větší nebo menší znalost toho, co hodnotíme; plynou z naší letory, našeho prostředí nebo nějakého aktuálního impulsu; nesou v sobě větší nebo menší počet praktických aplikací nebo důsledků, kterých jsme si víc nebo míň vědomi; zkrátka jsou složitou a mnohostrannou skutečností, kterou opět můžeme poznávat, analyzovat, vysvětlovat a srovnávat, zpracovat nebo opravit. Je-li nám naše hodnota

objektem, pak je nevyhnutelně objektem mezi objekty, hodnotou mezi hodnotami; není sama na světě. Přestává být brejlemi, skrze které se díváme, a stává se jedním z předmětů, na které se díváme. Přestává být měřítkem, kterým měříme, a stává se něčím, co můžeme srovnávat s druhými předměty. Přestává být naším soukromým absolutnem a stává se malým článkem nás nekonečně překračující, pluralistické reality. Dále: ve své skutečnosti je každá hodnota složitá a mnohorozměrná; vzniká z konkursu vnitřních i zevních příčin, odpovídá celému shluku potřeb, má spoustu vztahů k jiným hodnotám a tak dále. Nemůžeme objektivně rozhodovat, která z těch hodnot je platná a která neplatná; to je zpravidla vyhrazeno naší sympatii; ale můžeme zjišťovat, které jejich složky se navzájem vylučují a které jsou slučitelné; které potřeby v té nebo oné zůstávají neukojeny; která prosazuje jedny na úkor druhých a v jakém poměru. Hodnoty jako celek můžeme jenom přijímat nebo zamítat; ale opravovat a zdokonalovat můžeme jen to, co je rozčlenitelné v souhrn faktorů. Hodnotíme věci jako dobré nebo špatné; ale na to už je třeba intelektu s jeho celou bdělostí, analýzou, srovnáváním a vynalézavostí, abychom poznali, že ty dobré mohou být v určitých ohledech ještě lepší nebo ty špatné opraveny odstraněním chyb. Jen potud je svět zlepšitelný a opravitelný, pokud jej můžeme poznat. Rozhodnout, co je dobré nebo špatné, je víceméně věc citu a víry; rozhodnout, co je v daném konfliktu hodnot lepší nebo horší, to už je věc pozorování, kontroly, srovnávání a opěťovaných zkušeností.

A za třetí: zacházet s hodnotami jako se skutečnostmi, to znamená také je skutečně prožívat, a nejen je vyznávat hubou. Skutečné hodnoty nejsou ideje v hlavě, nýbrž činné síly, jež formují náš život. Mám k smrti nerad intelektuální komunisty, kteří žijí životem buržoazních flákačů a kulturních dekadentů, nebo vlastence, kteří píší špatnou češtinou a krmí svůj národ nečistotami všeho druhu. Hodnota není hodnotou tím, co slibuje, ale tím, co dává, tak jako bankovka není hodnotou tím, co je na ní napsáno, ale tím, co si za ni koupím. Jsou lidé, kteří se zamilují do Greta Garbo podle jejích obrázků nebo do Velké Ideje podle jednoho nebo dvou krásných hesel; ale o takových lidech řekneme, že žijí ve snech a fikcích, a cítíme, že takový život není poctivá hra.

* * *

Pomoz bůh, to to vypadá abstraktně a koženě; i rcete, ať vám dám pokoj s analýzou, kontrolou a jinými laboratorními metodami; život není vědecký případ a my nemáme chuti, aby byl zbaven šťávy v intelektuálních zkumavkách. Dobrá, v zájmu té šťávy se pokusím říci to jinak. Život není vědecký, je tragický; může být lépe vyjádřen básní než abstraktní formulí. Dejme tomu, vzpomeňte si na Antigonu. Antigonu podle zákona božské a rodinné lásky

pohřbila tělo svého bratra, který byl v klatbě thébské; za to byla podle zákona Théb zaživa zahrabána. Je to klasický konflikt dvou mravních příkazů. Zkuste zrušit ten konflikt tím, že se postavíte za jednu z těch hodnot a druhou prohlásíte za neplatnou a nicotnou. Jste, dejme tomu, zuřivý thébský patriot, přísaháte na svrchovanost státu a kladete zákon obce nad život jedincův; v tom případě se Antigona dopustila hrubé nenáležitosti, byla odsouzena právem, a jaképak řeči: nestalo se nic tragického. Nebo jste člověk hodnot anarchických a sentimentálních a shledáváte, že thébská spravedlnost spáchala na Antigoně justiční mord a barbarskou surovost a že celý ten případ je jenom trapný doklad lidské hlouposti a krutosti. Nebo další alternativy: Antigona nemusela brát svou pietní povinnost tak vážně, mohla jen poplakat v koutě, a bylo po tragédii. Nebo Kreón, vládce Théb, nemusel brát také strašně vážně svůj zákon a mohl zamhouřit oko, řekněme už proto, že jeho syn miluje Antigonu; stačil kousek protekce a nemuselo dojít k tragédii, mohla žít Antigona a Kreontův syn se nemusel proklát mečem. Zvolte si některé z těchto stanovisek, a je konec tragédie, konec lidské velikosti, konec mravního otřesu. Ale ještě zbývá stanovisko třetí, stanovisko mravní a tragické objektivity: žádná ze srážejících se hodnot není popřena a znevážena; tragická vznešenost případu je v tom, že se veliké sráží s velikým, oprávněné s oprávněným. V tom je i tragické hrdinství a tragická odpovědnost osob dramatu.

Srovnejte s tím naše konflikty hodnot: jen ty hodnoty, kterým říkáme naše, jsou veliké a oprávněné, kdežto ty druhé jsou idiotské, překonané, falešné a vůbec nízké. Naše ideály se neměří s ničím velikým a platným, nýbrž s pouhými zmetky, klamy a pošetilostmi. Měli bychom těžší práci a naše úsilí by bylo dramatičtější a odpovědnější, kdybychom řekli: Ano, my víme, že na té druhé straně jsou ve hře skutečné a živé, platné a mnohé hodnoty; ale my přicházíme s většími a spravedlivějšími. Někdy je po čertech těžké, aby náš klad přečnival klady, které jsme nechali stát na jejich místě; snazší je převýšit hodnoty, které jsme předtím pokáceli; na to stačí hrozně malý pámbíček, aby drobet čouhal nad to rumišť. Zbavujeme se tragické odpovědnosti, zbavíme-li se úcty ke všem hodnotám života, i k těm, které chceme nebo musíme překonávat. Od popírání hodnot hubou je jenom krok k popírání hodnot násilím; ani to, ani ono není měření a srovnávání, nýbrž odklizení jednoho, aby bylo učiněno místo pro něco druhého; není to boj, nýbrž soutěž; ne konflikt hodnot, ale konflikt egoismů, třeba egoismů hromadných. (Pokud jde o konflikty dějinné, je to vlastně pojetí dějin jako volné, ničím vyšším neřízené soutěže sobeckých podniků třídních, národních, kulturních nebo generačních; krutý špás dějin je, že tahle liberalistická koncepce nás ovládá v době, kdy je nám zvěstováno, že liberalismus je mrtev.)

Je možno dívat se na dění světa a jeho veliké konflikty jinak, řekl bych s tragickou objektivitou: zjišťovat, že i když ne vždy, tedy ve většině případů stojí oprávněné proti oprávněnému, lidské proti lidskému, klad proti kladu; náš je zákon Théb i zákon lásky a jejich střetnutí se děje i v našem srdci. Je nám něco do každé hodnoty, o kterou jde; nemůžeme zůstat lhostejnými diváky, nemůžeme slepě stranit jednomu proti druhému, nemůžeme se obrátit zády k tomu zápasu, abychom mu unikli. Není nám dáno myšlenkové pohodlí, že na jedné straně je všechno správné a na druhé všechno absurdní; není nám dáno mravní pohodlí, že všechno, co pomáhá jedné straně, je dobré a mravné, a všechno, co může sloužit druhé straně, je mizerné a zavrženíhodné. A přece se musíme rozhodnout; skeptičtí a neutrální můžeme zůstat jenom vůči lhostejnému. To je právě to tragické, to je ta přísná a těžká odpovědnost: že se v tom skutečném konfliktu musíme rozhodovat pro něco, a tedy i proti něčemu, co je také oprávněné, co má také svou velikost, své životní právo a svou platnou hodnotu. Z toho dilematu můžeme vyváznout tím, že si to radikálně usnadníme: jednoduše se té druhé straně upře všechna platnost a veškeré právo, i budiž jakýmikoliv prostředky odkrouhnuta a basta; jakápak tragédie. Nebo je druhé a těžší východisko. Ve většině velkých konfliktů není volby mezi hodnotou a nehodnotou; volba je mezi hodnotami, a tu budeš volit

–
„Já už vím, kazateli: tu relativně lepší.”

Ano, tu lepší, tu vyšší a spravedlivější.

„Tak to je prašť jako uhoď; copak není tahle volba také subjektivní, neřídí se také naší sympatií, naším stanoviskem a tak dále?”

Ano; ale aspoň, člověče, musíme srovnávat, aspoň se musíme dívat, co je na té a co na oné straně. A čím pozorněji se díváme, tím líp můžeme vědět, která strana je lepší, ne?

„Dejme tomu; ale tady nejde o věci, které můžeme brát pod lupu; jde o ideály, které nejsou předmětem zkušenosti, ale víry.”

Ba ne. Ideály jsou skutečné. Odpovídají skutečným potřebám a nesou v sobě skutečné vztahy. Vyznávají je skuteční lidé a jdou za nimi skutečnými prostředky a metodami. Člověče drahá, tady toho je k srovnávání a poznávání!

„Budiž; ale jednou s tím srovnáváním musím přestat; jednou se musím přihlásit k tomu, co uznám za lepší a spravedlivější, a pak se jde za tím děj se co děj.”

Jenom jednou?

„Cože?”

Jenom jednou se přihlásíš k tomu, co je lepší a spravedlivější? Nebo se, řekněme, budeš pořád, každý den, za všech okolností hlásit k tomu, co je lepší a spravedlivější?

„Myslíš, pokaždé k témuž, za čím jsem se rozhodl jít?“

Ne. Pokaždé k tomu, co je lepší a spravedlivější.

„I kdybych to někdy našel... na té druhé straně?“

... Ano.

„Ale to by byla vrtkavost! To by byla zrada na mém praporu!“

Nebo věrnost a stálost vůči tomu, co je lepší a spravedlivější.

„To nejde, kamaráde; tím bych oslaboval naši věc.“

Nebo bys ji, pokud můžeš, nutil, aby za všech okolností byla tou lepší a spravedlivější, ne?

„Opravit ji, že? A kdyby to nešlo –“

– tedy za žádných okolností nezradit a nezapřít to, co je skutečně lepší.

„ – – – Člověče, takhle by se nedala dělat politika!“

* * *

Ano, takhle by se snad nedala dělat politika. Ale copak jsou kulturní hodnoty, mravní zákony, cit spravedlnosti, intelektuální poctivost a já nevím které ještě ideály k tomu, aby se na nich dělala politika?

Tož pravda: politika jako kolektivní taktika, jako vedení davů snad potřebuje jednoduchých hesel a korouhví, za kterými se mašuruje bez dlouhého ptaní; ale tyto kapitoly jsou psány o poslání intelektu, a intelekt právě se nemůže neptat a nemůže přestat myslet, pokud se nerozhodne zavřít svůj vlastní krám. Intelekt si nedá poroučet, ale také nemíní komandovat; pravda, kterou hledá, není záležitost tábora, nýbrž věc poznání. Podívejte se na tituly, které si dnes přikládají intelektuálské revue a plátky: je to samá Fronta, Průboj, Průlom, Vlajka, Nástup, Úder nebo Útok; už z těch jmen je vidět, že tady kdekdo chce vyrážet bojovná hesla a mávat válečnými prapory, místo aby svobodně a věcně myslel. Dejme tomu, že se opravdu a nevyhnutelně rozchází cesta vědění a cesta vedení. (Není to ovšem pravda; viz Masaryka a jiné.) Na takovém rozcestí se intelekt rozhoduje sám proti sobě, dává-li přednost prostředkům vedení před prostředky vědění; dá-li se cestou hesel, povelů a táborářství, místo aby poznával, srovnával a objevoval, jak mu jeho zákon káže. Snad se domnívá, že plní svou mužnou povinnost, když slepě a hrdinně mašuruje za svým praporem. Ale kdo potom, prosím vás, vezme na sebe mezi lidmi mužnou povinnost kontroly a objektivy? Kdo bude mít hrozný a statečný úkol, aby hleděl zabránit zbytečným chybám a zlořečeným křivdám, kdo tady bude neúplatným korektivem, kdo to bude, zřekne-li se intelekt své objektivy a duch svého věčného a dalekého vidění? Není toto snad ta největší služba a nejvyšší aktivismus

ducha v procesu dějin? A jeho nejdramatičtější funkce, jeho pravá statečnost i nejtěžší odpovědnost?

A zatracená, trpělivá práce, ano.

A veliké, plné, tragické prožití světa.

Přítomnost 4. 7.

NÁRODNÍ SVĚTOOBYČAN

Když se řekne Jan Neruda, myslíme nejdřív na Malostranské povídky, na oddaný vztah k mamince, na legendy o lidovém Ježíškovi, na intimní intonaci Prostých motivů, a konečně, jako na korunu klenby, na monumentální nacionalismus Pátečních zpěvů. To je nám ten pravý Neruda, muž, který hledá a nalézá svůj domov; nalézá jej na mezi mateřídouškové, kde sbírá chladivé listy jitrocele a jahod na palčivou bolest; pod prežovými střechami rodného místa; v upracovaných a starostlivých dlaních maminky; a konečně, stárnoucí a chorý muž, v oslaveném národu, jemuž se odevzdává. To hledání domova je průběžný motiv Nerudova díla a života. Nebudiz zapomenuto, jak často se ve svých fejetonech vrací k čemusi, co bychom mohli nazvat lokální pražskou reportáží; jeho klasické fejetony o služkách, o posledních štacích, o pražských figurkách, to je objevování domova, to jsou výpravy za tím nejbližším, co nás obklopuje. A nezapomeňme na příznačný motiv dětství a dětí v díle velkého starého mládence; děti jsou skřítkové života domácího.

Ale zároveň jeho dílo i život prostupuje motiv napohled protichůdný: pocit světoobčanský. Uvědomte si v tom směru význam jeho Kosmických písní; první Nerudova cesta, již překračuje hranice domova, vede do vesmíru. Později proputuje Balkán, Orient a evropské země, pokud může; na naše tehdejší poměry a na jeho prostředky jsou to cesty tak extenzivní, že na ně nemůžeme klást dnešní turistické měřítko; je to silný hlad světoobčana po velkém a celém světě. Připomeňte si, jak se okouzleně dívá na Japonce na vídeňské výstavě – a jak se vůbec nenasytně dívá, jakou zážitkovou kořist si odnáší ze svých cest. To není turista, to je člověk, který nesmírně intenzívně prožívá svět, do kterého se konečně dostává, který je šťasten už tím, že je daleko. A i kdyby nebylo jeho cest: jeho týdenní články pod čarou bývaly nabitý takovou erudicí, tolika vztahy k všemožným kulturám, tolika vědomostmi z kdekterých koutů světa a dob, že se tu i v drobném a někdy i v nejdrobnějším vyjadřuje ustavičný prožitek světoobčanský. Jeho soukromý život, pokud je připomínán současníky, měl úroveň a formy, které překračovaly domácí pražské zvyklosti; i ve svém hospodářském

staromládenectví se pokoušel žít nějak světověji. Nebylo ostatně i v jeho osamělosti cosi jako instinktivní únik před domestikací?

A tento kosmopolita ustavičně hledá domov; rozbíhá se do celého světa, aby v jeho rozloze tím určitěji a silněji lokalizoval svůj domácí krb. Je jako Chestertonův muž, který obešel celý svět, aby trefil do vrátek svého domova. Cítí potřebu mít na očích co nejvíc světa, aby z něho vyloupil svou vlast, své češství, sladké hranice domova. Vrací se do svého domova, srovnává jej se světem; to je Nerudův lokální patriotismus, ke kterému ustavičně dochází oklikou přes světoobčanství. Není to návrat domů, nýbrž překrásný a stále obnovovaný nálezný domov. A věčně živý příklad pro členy malého národa: ani nesesedět za pecí, uzavřen ve svém uzoučkém lokálním obzoru, ani malodušně a pachtivě neimitovat doma, co jsme viděli jinde, ale viděním a poznáním světa se docílit a domyslet svého vlastního domova; objevit jej ve vesmíru a mezi dálkami světa, jak „kvete po svém, v osobité kráse“, požehnán svým vlastním osudem. a máje své vlastní poslání mezi všemi.

Lidové noviny 8. 7.

ZKLAMAL NÁS ROZUM?

Tohle je také jedno moto přítomné kulturní krize: že prý nás zklamal rozum. Neposkytl nám odpovědi na všechny naše mučivé otázky; nedal nám spočinout v jistotě víry a nespasil naši duši; nevede nás k jasnému a konečnému cíli, neokřídílí nás slepou a vášnivou odvahou, i budiž zavržen a nahrazen něčím jiným. Ved' nás instinkt, vůle nebo víra: jen když budeme vedeni, jen když nebudeme váhat v nejistotách, jen když tady bude nějaká imperativní síla, která nám vykáže cestu.

Už bylo řečeno, že dnešní stav světa můžeme definovat jako krizi noetickou. Přeložte si to zklamání i tu potřebu něčeho imperativního do řeči politické, a bude to znít asi takto: Jsme zklamáni stavem, ve kterém se na nás žádalo, abychom podle své rozumové vyspělosti spolurozhodovali o věcech a zákonech a nesli za ně svůj díl odpovědnosti; nechat' nás vede něco nebo někdo, kdo nám bude prostě přikazovat, co činit a za čím jít; my už nechceme myslet, nýbrž být vedeni. Jak vidíte, tato formulace je po čertech aktuální a není položena jenom na papíře.

* * *

Zklamal nás rozum opravdu? Kdyby nám někdo řekl, že ho zklamalo kladivo, jelikož jím nemohl požnout obilí nebo spravit díru v kalhotách, soudili bychom, že to zklamání je

zbytečné a že kladivo není na to, aby se jím spravovaly kalhoty. Stěžujeme-li si, že nám dejme tomu přírodovědné poznání nedalo odpovědi na všechny naše mučivé otázky, měli bychom se dříve zeptat, je-li opravdu na to, aby to činilo. Ale držíme se ještě toho kladiva. Kladivo zklamalo, ale nezklamal technický a vynalézavý duch, který je stvořil; neboť udělal také jehlu a srp a hojnost jiných nástrojů a stvoří ještě jiné, bude-li jich třeba k zvláštním a nebývalým úkolům a dá-li si s tím náležitou práci. Sebevětší pokrok ve fyzikální chemii nám nepomůže rozřešit dejme tomu naše sociální otázky; ale není hloupě malomyslné se nad tím zachmuřit a prohlásit, že zklamala věda a selhal rozum?

Řekněme to tak: celý vtíp rozumu je právě v tom, že ustavičně zklamává, že pořád naráží na své hranice, na nové otázky a nejistoty, na věci neobsažené v dosavadním poznání; čili že pořád musí hloubat a vynalézat a hledat nová a další řešení. Kdyby přestal zklamávat, byl by v koncích; kdyby nás obšťastnil dostatečnými jistotami a všemi žádoucími odpověďmi, mohl by jít na zasloužený odpočinek nemaje dál, co by dělal. Rozum je, abych tak řekl, od přírody vrták; musí vzít kus papíru a počítat, aby mohl postavit železnou konstrukci, kdežto pavouk konstruuje svou síť s pudovou jistotou. Jenže pavouk konstruuje po milióny let pořád tutéž síť, zatímco lidský rozum staví pořád jiné sítě podle úkolů ustavičně nových. Rozum musí rozkrájet housenku na kousky, aby našel její nervová ganglia; taková kutilka na ně trefí s geniální přesností pudu, ochromí housenku a uloží do ní své potomstvo. Ovšem není-li housenek, je kutilka se svým celým pudem i se svým potomstvem v koncích, neboť zná jenom jednu cestu; kdežto rozum, věčný hudlař, by začal namáhavě a trpělivě hledat nějakou jinou možnost, a jak jej známe, také by ji po sterých marných pokusech našel – pro sebe i své potomstvo. Instinkt je jistota v jednostrannosti; rozum je váhání mezi alternativami a zkoušení nových možností. Nebudeme na něm žádat slepou jistotu, ale také mu můžeme důvěřovat, že nás nezavede do slepých uliček.

* * *

Zklamání z rozumu může tedy znamenat dvoje: buď nás zklamává tím, že si ještě neví s něčím rady a nedává nám nástroje, kterými bychom ovládli danou situaci. Zklame nás lékařství, nemůže-li pomoci našemu dítěti; ale přesto obyčejně neprohlásíme: Tak dost, věda lékařská tímto dohrála a budiž nahrazena čáry a zařikáváním; od nynějška chceme býti léčeni jenom zázraky. Nejsme tak ukvapeni, jde-li o naše zdraví; ale beze všech okolků takto reagujeme, jde-li o naši filozofii a o naše světové nebo politické názory. Rozum nám neaportoval hotové a dostatečné řešení, tož sem s nějakou vírou, sem s čarovným proutkem, sem s jakoukoliv absolutní jistotou! Kdybychom však chvilinku počkali, slyšeli bychom

bručet rozum před nerozřešeným úkolem: Musím to zkusit znovu a dá to ještě zatrápenou práci; tak co, člověče, dáme se do toho?

Nebo nás rozum zklamává, abych tak řekl, svou vlastní podstatou: ne tím, co neví a neovládl, ale tím, jaký je; chtěli bychom něco radikálnějšího a nepochybnějšího, co by nám vykážalo jen tuto, a žádnou jinou cestu, jen tuto definitivní pravdu; něco, co by nás přesvědčilo, že teď víme vše potřebné a nemusíme myslet dál. Pochybuju, že tohle je to pravé a plodné zklamání. Vytýkat rozumu, že se nerovná víře, je jako vytýkat stolu, že nenahradí postel, a z toho důvodu jej vystěhovat z kvartýru. Být zklamán rozumem proto, že se zdráhá být něčím jiným než rozumem, je počínání poněkud výstřední. Pokud přijímáme rozum, přijímáme i jeho meze a nejistoty, i jeho věčnou nedokončenost, neboť to právě jsou podněty jeho života a důvody jeho bytí. Nebylo by nám třeba rozumu, kdybychom nenaráželi na překážky a nenacházeli otázek, na které není dosud odpovědi. Rozum, tvořivý rozum přece není v tom, co už je poznáno, nýbrž v tom ustavičném hledání a zkoušení. „Být zklamán rozumem“, to vlastně znamená jakousi únavu: už se dál nepokoušet; nebude překážek a hranic, když na ně nebudeme narážet. A tu přistupuje duch pokušitel a šeptá: Není jich, neboť jsi je popřel; je jen to, co si přeješ, a to druhé je neplatné; nejsi už omezen ničím, ani skutečností.

* * *

Domnívám se, že jedna z příčin, proč nás omrzel rozum, je ještě jiné zklamání: že už nemůžeme obsáhnout celé pole a ovládnout všechny prostředky jeho činnosti. V osmnáctém, v devatenáctém století bylo snazší věřit v lidský rozum, protože vzdělaný člověk mohl ještě obhlédnout jeho celé pracoviště. Dnes i ten nejučenější ovládá leda víceméně úzký a specializovaný úsek intelektuální práce. Přes všechny své meze nám poznání skutečnosti přerostlo přes hlavu téměř donekonečna; jelikož nemůžeme znát než drobtý nebo úseky, počínáme si říkat, že se bez toho vědění obejdeme. Do jisté míry lze říci, že důvěra v rozum byla otřesena jeho strašlivě výkonnou specializací. Žijeme v nadprodukcí poznatků, kterou už nemůžeme zkonsumovat. Je dost charakteristické, že se „zklamání z rozumu“ dostavilo v době, kdy se vědecká práce rozrostla do nebyvalé mnohostrannosti a přesnosti. Nechme stranou otázku, jak dalece je tím zklamáním vinna škola, čím vyšší, tím hůř, čím specializovanější, tím méně schopná být oficínou vzdělanosti. Mohli bychom se ptát, není-li tu spoluvinna i sama věda, která už téměř ztrácí odvalu shrnout své poznatky v jakýs takýs ovládnutelný celek. Jako se ukázalo, že lidé trpí nouzí při nadprodukcí zboží, trpíme intelektuální prázdnotou při nejvydatnější výrobě poznatků. Pociťuje-li někdo, že je „zklamán

rozumem”, mohli bychom se ho skepticky zeptat, zná-li jej dost důkladně, aby jím mohl být zklamán.

* * *

Jenže rozum, to není ta nesmírná hromada poznatků a vědění; dokonce není ani nástrojem nebo orgánem na děláni poznatků. Tož pravda, říkáme, že „poznáváme rozumem”, tak jako krájíme nožem nebo putujeme nohama; to v nás vyvolává představu, že případně můžeme poznávat něčím jiným, řekněme citem, instinktem, vnuknutím nebo nevímčím ještě. Navrhuju, abychom se svými pojmy a názvy zacházeli pokud možno slušně; pokud nám to dovolí naše bujnost, neříkejme cihle peřina a peřině ostří nože; pročej říkejme citovému poznání raději citový prožitek a instinktivnímu poznání pudová reakce nebo tak nějak a název „poznání” vyhraďme počestně tomu, co jsme s větším nebo menším úsilím učinili čímsi ověřitelným, srozumitelným a vyjádřitelným. To úsilí, které z daných zkušeností a faktů dělá poznatky, se od pradávna jmenuje rozum; „máme rozum”, dokud poznáváme; rozum není nic jiného než ta poznávací činnost, to vědomé a metodické zaměření na poznatky. Zkušenost i čirá logika, invence i kontrola, tvořivá fantazie i kritičnost, to všechno „jest rozum”, pokud je to zaměřeno na poznání; a kdybychom něco poznali, pro mne a za mne, čichem, citem nebo zjevením ve snách, bylo by to buď skutečné, to jest rozumné a dokázatelné poznání – nebo žádné. „Být zklamán rozumem”, to znamená být zklamán poznáním, být zklamán tím, co vím o skutečnosti; to tedy je útěk od reality, jak stojí v knize psáno.

* * *

A to prý ne. Nechceme-li rozum, je to prý proto, že chceme vůli a čin. Nejsme tu proto, abychom o věcech hloubali, ale abychom chtěli něco velikého a bojovali za to.

Tož dobrá, shodněme se na tom. Tím jsme ovšem zase tam, kde jsme byli s hodnocením. Chceme něco, děláme něco, bojujeme za něco nebo proti něčemu; nic platno, to „něco” nám je a vždycky bude prezentováno nějakým naším poznáním. Z hlediska osobního hrdinství byl Don Quijotův zápas s obry prvotřídním heroickým výkonem; ale pokud nám poněkud záleží na skutečnosti, musíme uznat, že to byl jenom zápas s větrnými mlýny. Přemáhat fakta špatně pochopená, to ve většině případů znamená přemáhat je špatně. Chceme-li opravdu jednat, máme co dělat se skutečností, od čehož nám nepomůže žádný voluntaristický bůh. Není žádný protiklad mezi jednáním a poznáním, nýbrž mezi jednáním slepým a jednáním vědomým, mezi slepou odvahou a odvahou, která ví, do čeho jde. A tak dále; mohl bych dlouho kázat o této vděčné látce, ale napadá mne otázka: kde se vlastně vzala a z jakých zkušeností vznikla ta

oblíbená antiteze skeptického Rozumu a činorodé Vůle? Proč se nám zdá, že rozum jaksi ochromuje naši vůli a tlumí naše nadšení? Není pochyby, ve svém náruživém chtění, ve svých zápasech a činech shledáme příliš často: ono to vlastně nestálo za to; nebo ono se nám to nepovedlo, zmýlili jsme se, nepočítali jsme s následky a souvislostmi a tak dále. Toto zklamání se jmenuje zkušenost neboli rozum. A proto nedůvěřujeme rozumu, neboť má tu nevíтанou vlastnost, že nás přistihuje při našich nezdarech nebo kompromituje naše cíle. Proto se ho bojíme. Zklamání z rozumu je vlastně strach z rozumu, který by nás dříve nebo později konfrontoval se skutečností. Rozum nás zklamává, to jest dává nám okoušet bolest zklamání, ať už tím, že anticipuje naše prohry, nebo tím, že je nakonec poctivě a neúprosně konstatuje. Proto se mu vyhýbáme jako životní nepříjemnosti a pokoušíme se jednat takříkajíc za jeho zády. Chováme se jako dlužník, který má pocit, že unikne svým závazkům, když neotevře účty. Odvrat od rozumu není nic jiného než útěk a únik. Je povahovým rysem dob dekadentních, jejichž odvaha žít je podlomena.

Přítomnost 11. 7.

JAKÝ BY TO BYL ROZHLÁSEK

Jaký by to byl rozhlásek
a jak by mohl být z Prahy,
kdyby v něm nebyl oslaven
nad jiné svátek drahý.
Sto let je, co se narodil
Jan Neruda na Oujezdě,
teď slavil narozeniny
na některé věčné hvězdě.
V jeho den nezněl nad Prahou
hradčanských hlahol zvonů,
ale krok, který vítal kdys,
dělnických bataljónů.
Na zemi rudé prapory,
bílý den v majestátu,
nade vším modrá obloha
– a byly to barvy státu.
Prapory vlají, hudba hrá,

tuží se voják a dělník,
a nad Prahou září na nebi
laskavý trojúhelník.
A zní to tam shora potichu
tak jako refrén známý:
Já s vámi budu navěky,
spolu též buďte vy sami!

Lidové noviny 14. 7.

INTELEKT A DEMOKRACIE

Užívám nerad slova dekadence. Myslím, že podle mínění pesimistů byl svět v úpadku od toho dne, kdy byl stvořen, a že už Adam pochmurně tvrdil svým synům, že to jde s lidstvem katastrofálně dolů, dávaje najevo vážné obavy, kam to takhle dospěje. Mám za to, že bychom název „dekadence“ mohli rezervovat pro jeden životní stav: pro chuť k zániku. Dekadenti z fin de siècle se kochali v představě, že spočívají choře a zajímavě na smrtelném loži přežralé a vysílené kultury. Intelekt se ocítá ve stavu dekadence, je-li přitahován silami, jež znamenají jeho konec. Dekadentní je intelekt, který touží poddat se iracionálním démoniím, ať je to vůle, pud, nebo podvědomí, davové pohnutky, nebo síla násilnická; je dekadentní proto, že sám chce svému konci. „Verachte nur Vernunft und Wissenschaft, so hab' ich dich schon unbedingt,“ praví Mefistofeles.

Můžeme těžko bránit lidem, kteří se z únavy nebo pro nějakou jinou legraci rozhodli odříkat se rozumu. Nejsme tak starozákonní, abychom pro hříchy intelektuálů přivolávali zkázu na lidstvo; bohužel však otázka, co bude s intelektem, se netýká jenom intelektuálů, nýbrž do velké míry osudu lidského rodu.

* * *

Dovoluju si tvrdit, že s osudem intelektu je spojen osud demokracie. To není dějinná náhoda, že novodobá demokracie vznikla právě v Anglii, kde filozofie nastolila zdravý rozum a zkušenost; není náhoda, že se Francouzská revoluce zrodila z rozumového osvícenství. Tím není řečeno, že demokracii vynalezli filozofové; tak jednoduché to není; spíš demokracie i rozumová filozofie jsou výrazem téhož stavu ducha, téhož životního optimismu, který důvěřuje, že i poznání, i řízení skutečnosti je věc rozumu, to jest zkušeností a důvodů každému přístupných. Filozofický požadavek svobody myšlení odpovídá přesně

demokratickému požadavku svobody jedince. Co je pro myšlení svobodná kritika, to je pro demokracii veřejná kontrola. Ani rozum, ani demokracie nepřijímá nic z titulu autority, nýbrž podrobuje to svému zkoumání; neopírá se o moc imperativní, nýbrž o souhlas.

Abychom si ušetřili lacinou námitku: to ovšem neznamená, že demokracie, tak jak je, je ve všem všudy racionální nebo že řekněme parlament se nám jeví jako Chrám Rozumu. I v tom jde demokracie cestou rozumového poznání: že je věčně nehotová, že nás pořád zklamává a nutí nás ustavičně se vyrovnávat s novými a novými zkušenostmi. Nebudeme považovat demokracii za dosažený ideální stav, nýbrž za věčný úkol, tak jako věčným úkolem je poznání. Nečekejme od ní, že nám na všechno odpoví nebo že má po ruce remeduru na kteroukoliv naši bolest a svízele. Demokracie právě znamená, že jsme se zřekli zázraků a čarování; každý její krok dál se musí platit značnou námahou a trpělivostí. I demokracie bývá zneužito, jako se rozumu zneužívá k všelijakému chytráctví; ale což je na tomto světě něco chráněno před zneužitím?

Neprovádím komparaci; míním striktně a poctivě, že rozum a demokracie pocházejí z jednoho pytle. To není náhoda, že se každé zrušení demokracie obrací tak radikálně proti základní pozici rozumu, to jest proti svobodě myšlení. Není náhoda, že je-li demokracie povalena, děje se to mocnostmi protirozumovými, ať je to třídní chiliasmus, mystika rasy, imperialistický voluntarismus, nebo co ještě jiného. To, co zásadně a zarytě stojí proti demokracii, je démonokracie, uctívání model, vláda kultických vášní. Ta démonokracie ohrožuje demokracii i na jejím vlastním poli; co jiného je partijská vášnivost, uctívání hesel a veškero čarodějství demagogické než vláda vášní a bůžků?

* * *

Rozumí se, že demokracii lze také (a lépe) definovat v termínech docela jiných: v termínech lásky a úcty k bližnímu, rovnosti a bratrství, dobré vůle a humanity. To je obsah demokracie, ale její metoda je rozumová – musí být rozumová, má-li být obecná; demokracie je racionální metoda lásky k lidem. Psal jsem už jednou, že sympatie je heuristicky vydatnější než nechuť. Kdo má rád přírodu, objeví v ní pravděpodobně víc než ten, komu je lhostejná; kdyby pro člověka byly hvězdy tak irelevantní jako pro žížalu, nikdy by se patrně neoddal hvězdářství a neputoval by vesmírem. Cestou poznání se pro člověka vztah relevance rozšířil z nejužšího okolí na celý vesmír a veškerou skutečnost; cestou demokracie se relevantní vztah člověka k člověku [v tisku vypadl jeden řádek] třídu i národ; poznání i demokracie jsou vztahy univerzální. Našemu poznání nejsou lhostejny ledy na pólu ani mlhoviny za optickou hranicí refraktorů; naší demokratičnosti není lhostejný osud černochů v Libérii nebo hlad dětí

v provincii S'čchuanu. To neznamená, že budeme diletantsky horovat o hlubinách vesmíru nebo dojímat se láskou všelidskou; úkoly poznání i demokracie jsou krajně konkrétní; ano, takzvaná drobná práce je stejně typická pro demokracii jako pro poznání. Může se konat dílo poznání na jednom broučkovi a dílo demokracie v jedné chalupě; přesto použitá metoda je obecná a světová. Právě ta metodická univerzálnost vřazuje naše poznatky, třeba infinitezimální, i naše skutky, třeba nejskromnější, do jednoho společného, světového, nekonečného postupu.

* * *

To vše neříkám proto, abych velebil demokracii. Tyto kapitoly jednájí o krizi inteligence a intelektu, a v té souvislosti budiž zjištěno, že nálada protiintelektuální je zároveň náladou protidemokratickou. Už po dvě dekády let se ukazuje, že Evropou zmítají síly rozčilené a vášnivé. Nebudeme se domnívat, že ty síly jsou něco nového; byly tu vždycky, ale patrně byly víceméně brzděny a ovládány pokročilým intelektem Evropy. Selhává-li intelekt, dostanou se k slovu ty druhé síly; i bude civilizovaný národ zpívat veselé písně o krvi, která poteče z nožů; národy a davy budou vedeny lidmi, kteří lépe než jiní dovedou vzbouzet vášně; a protože, jak známo, se různé vášně nemohou navzájem domluvit, může to dopadnout... ještě hůř, než si doposud dovedeme představit.

Ale pozor, tady jsou námitky. Řekli jsme, že demokracie je vláda principu rozumového. Jenže demokracie se definuje jako vláda lidu; v ní se politika stává věcí davů a davy, jak známo, se dají nejvíce ovládat a vést vášněmi. Demokracie je řečnivější a patetičtější než například absolutismus; jelikož operuje s kolektivitami, dovolává se daleko spíše hromadných citů než individuálních mozků. Je to tak, nebo ne? – Ano, je to tak; ale dříve než o tom budeme filozofovat, podívejme se, jak po té stránce vypadají režimy, jež demokracii zavrhly. Oč jsou patetičtější, vášnivější a davovější. Oč jsou demagogičtější, oč víc operují s davovými city a davovými hesly. Ve srovnání s nimi se demokracie vyznačují střízlivostí přímo šedivou a vášněmi velmi tlumenými. Tajemství demokracie je, že se v ní davové vášně nakonec vyrovnávají způsobem značně střízlivým; i tomu nejnáruživějšímu dychtění se dostane mezi tím, že ti druzí mají právo chtít a doporučovat něco jiného. I demokracie, tak jako intelekt, je váhání mezi alternativami; není nadána úpornou jednostranností pudu; zahrnuje v sobě kontrolu, kritiku a korekturu, což troje, jak račte uznat, prakticky ruší veškeru vášnivost. Řekl jsem, že demokracie není nadána jednostranností; tomu poněkud paradoxně odpovídá úkaz, že její politika je obyčejně ve svém směru stálější než politika diktatur; nekolísá tak snadno mezi pravostí a levostí, mezi různými aliancemi, plány a prostředky. Proti tomu diktatura se podobá

muži, který energicky, radikálně a s okázalou nekompromisností šněruje ulici ode zdi ke zdi, zpívaje přitom pochodové písně. Ve své neustálenosti se cesta demokracie podobá vývoji; cesta vůdcovská se podobá dobrodružství; co myslíte, je smysl lidských dějin v tom, aby byly vývojem, nebo aby byly sérií dobrodružných příhod?

* * *

Nu ovšem, dobrodružství láká, a láká zejména mladé lidi; i stárnoucí poprda se cítí mladším, jde-li někam za dobrodružstvím. Je to patrně věc nervů, rozkoš z napětí, uvolňující pocit rizika, hry a náhody, vybavení potlačených komplexů či co jiného ještě. Jisto je, že žijeme v době poměrné konjunktury pro politická dobrodružství, v náladě politického romantismu; každá revolučnost je víceméně dobrodružná, každý extrémismus si připadá romantický a kochá se ve své vlastní krajnosti. Mnoho lidí ukájí v politice vlastně svou potřebu vzrušení; proto jdou za tou, která jim slibuje toho vzrušení víc. Velmi mladí nebo naopak velmi usedlí lidé se ponořují do politických vášní asi tak, jako když vcházejí do vykřičených lokálů; dává jim to iluzi bouřlivého a nespoutaného života. Nic platno, musíme se pokusit jakžtakž analyzovat i dobrodružnost; rozeznáme v ní zhruba dva typy: hráčský a divácký.

1. Hráčský typ sahá od pohádkového rytíře, který vyjíždí do světa za štěstím, až po hochštaplera. Jeho podstatné rysy jsou: dobrodruh se dívá na svět jako na svou osobní šanci, jako na příležitost k výhře; ať hraje o čest, nebo o prachy, hraje o svůj úspěch a je ochoten mu obětovat cokoliv; někdy i svůj život. Dobrodruhův svět je ve znamení náhody; buď mu štěstí přeje, nebo ne; to je riziko hry. Všecko je hazard, tož jaképak okolky; je zbytečno hloubat o věcech a zkoumat jejich příčiny; stačí vsadit na jednu kartu, a pak ať rozhodne Štěstěna. Usměje-li se, stává se dobrodruh mystikem úspěchu; má pocit, že je vyvolen osudem, a věří ve svou hvězdu. Neusměje-li se Fortuna, odchází dobrodruh s lehkým srdcem: inu, byla to jenom hra. Skutečnost je hra. Možno hrát s davy i národy, s válkami, s čímkoli na světě. Dopadne-li to špatně, kdo může za štěstí ve hře? Ale aby bylo nač spoléhat, je dobře mít svůj talisman, svůj kultický fetiš; tím bývá ledacos, třeba prapor, heslo nebo idea. V případě cyničtějším je dovoleno pomáhat náhodě čímkoliv; hra vabank má sklon k mravní indifferenci.

2. Druhý typ, divácký, je obyčejně hromadnější; jde o lidi méně kurážné, kteří nedostatek vlastní dobrodružnosti suplují jakýmsi příživnictvím na veliké hře těch druhých; ti jim dodávají vzrušení, senzaci a příležitost k vášnivé účasti, a za to jsou sledováni a milováni; nosí se jejich barvy a jde se za jejich prapory. Paradox celé věci je, že je to „jenom“ hra, a přesto je brána strašně vážně; co chcete, ve staré Byzanci se dály občanské války a státní

převraty pod barvami cirkusových týmů. I pro typ divácký se skutečnost stává hrou: hrou krajně vzrušující, ale přece jenom hrou, něčím, co tu je jenom pro naši senzaci a pro naše vášnivé stranění. Je to náhražka skutečnosti, vlastního konání – i sebeuplatnění. Život iluzivní. A zase je tu ten faktor nahodilosti, který je přemáhán držením palce, fanděním a straněním; stranění je jakési čarování, které chce mít vliv na výsledek hry. A zase jde s sebou víra v talismany, hesla a barvy. Hra má tytéž psychologické zákony, ať jde o hráče, nebo jejich publikum.

Takové hře, pokud jde o politiku, svěřují někdy národy svůj osud a osud vzdělaného světa.

* * *

Není pochyby, politické strany hrají hru a každá by chtěla, aby měla celou hru ve svých rukou; ale demokracie není hra. Demokracie je metoda, jak uvádět iracionální faktory na rozumovou výslednici tím, že je koordinuje a kontroluje. Dělá totéž dílo, jaké koná intelekt s našimi zkušenostmi, city a pohnutkami: zachází s nimi jako s objekty, které lze srovnávat a kontrolovat. Demokracie, tak jako intelekt, je nekonečný postup objektivizace. Tím sleduje generální linii lidského ducha.

* * *

Selhal intelekt a rozpoutaly se síly vášnivé; dnes už vidíme, že vedou co nejbliž ke katastrofám. Selhal opravdu, nebo byl netrpělivě a unaveně opuštěn? Copak se může přestat myslit a poznávat? Selhali intelektuálové, selhali vzdělanci; nejen andělé, i duchové lidští mohou padnout. Bez jejich spoluviny by intelekt nemohl ztratit své místo v čele vývoje; bez jejich spolupráce se na ně nevrátí. Je do veliké míry v jejich moci, jakou noetikou, jakým duchem budou řízeny dějiny. Mnoho záleží na tom, kde budou stát: zda na frontě intelektuální, nebo protiintelektuální. A v tom jde o mnohem větší casu než o jejich vlastní.

Přítomnost 18. 7.

NA UVÍTANOU

Ne že by tu návštěvu bylo nápadně vidět na pražských ulicích. Hosté, kteří se včera sjeli do Prahy, nejsou toho druhu, aby čímkoliv upoutali veřejnou pozornost. Nebude žádná kutálka a žádný malebný průvod. Ale sjede-li se k nám na 8. mezinárodní kongres pro filozofy přes pět set filozofů celého světa, je to událost, která stojí za to. Těch pět set lidí dá hlavy dohromady, aby si objasnili řadu problémů nebo shledali přesněji, v čem se rozcházejí. Nebudou ani z naší

Prahy mnoho vidět, protože mají příliš mnoho na práci. Budou spolu probírat problémy logické a otázky psychologické, budou mluvit o krizi demokracie a hledat úkol filozofie v dnešním životě. Mužové zvyklí učit jiné z katedry budou sedět ve škamnách a naslouchat druhým. Bude ke cti městu Praze, zrodí-li se na tomto kongresu myšlenky a plány, které by měly hlubší a trvalejší vliv na duchovní práci vzdělaného světa. Proto přejme kongresu filozofů mnoho zdaru k jeho práci – a po skončených seděních všem, aby si odnesli nejlepší dojem o naší Praze a našem životě.

Lidové noviny 2. 9.

JAKPAK TO ZNÍ?

V pražských kinech se promítá film, jehož titul je do češtiny libozvučně přeložen: Tvé je mé srdce. Patrně nikoho nepraštilo přes ucho, že to není řeč, ale mečení v samých e. Předtím jeden film, dokonce českého původu, se rozmečel ještě krásněji: Jsem děvče s čertem v těle. – Pěkné, že? Lze ještě lépe mečet v e, řekněme: „Neber mně, děvče, mé věrné srdce.“ Neb: „Teskně se nese zpěv v mé němé, nepřeborné něze.“ Doporučujeme našim zvukovým filmařům.

Lidové noviny 10. 10.

KDO NEJVÍC ČTE KNIHY?

Potvrdilo mi to několik nakladatelů a knihkupců, že největšími kupci knížek jsou pořád ještě učitelé; v tom je asi kus čestné buditelské tradice kantorů. Na druhém místě jsou doktoři medicíny. A daleko za nimi právníci. – Uvažovali o tomto úkaze někteří doktoři a právníci, proč je to, a došli k závěrům asi těmto: právníci mají po celý den co dělat s papírem potištěným i popsáním, s ležstvy, akty a podobně; proto večer už nechtějí brát do rukou nic papírového, žádají si spíš hovoru a společnosti. Naproti tomu doktoři zacházejí po celý den s živými lidmi; jsou umluveni a potřebují ticha; po svém denním až příliš fyzickém styku s člověčinou si instinktivně žádají pohovu ve světě spíš imaginárním. Proto jsou doktoři spíš tichými čtenáři, kdežto právníci spíš a častěji lidmi společenskými a politickými. – Něco na tom je, i když nelze u těch ani oněch generalizovat. Ale i kdyby ten úkaz byl vysvětlen jinak a líp, přesto si, myslím, všichni odneseme dojem, že ten zřetelně živější kulturní zájem na straně lékařů je jejich stavu a jejich funkci ke cti.

VĚDA A ŽIVOT

V jednom velmi starém románě (jehož autora i jméno jsem už zapomněl) bylo o někom řečeno, že „jsa učeným lékařem, vyznal se ve vědách přírodních“. Přeložme si to do jazyka více soudobého; jistě bychom nemohli říci, že někdo, „jsa odborníkem pro nemoci cest dýchacích, vyzná se v teoretické fyzice i v botanické morfologii“. Doktor Faust mohl, „sedě neklidně u pultu v klenuté, úzké gotické jizbě“, mumlat:

„Habe nun, ach! Philosophie,
Juristerei und Medizin,
und leider! auch Theologie
durchaus studiert, mit heißem Bemühn.“

Z toho ovšem neplyne, že by středověký Faust nebo doktor před sto lety byli učenější než dnešní odborníci; ale tehdejší učenost byla univerzalistická proti dnešní učenosti, která je čím dál tím úže specializovaná. Je to nevyhnutelné; nejen věda, ale i jednotlivé obory vědní se rozrostly tak, že už je jeden mozek neobsáhne. Dnešní Faust, kdyby chtěl naše nauky „durchaus studieren“, by za celý život neobsáhl ani celou medicínu; zkrátka je toho vědění na nás příliš mnoho, i když jsme si vědomi toho, jak málo dosud víme.

Vědní specializace je tedy následek rostoucího rozsahu vědecké práce; ale nadto můžeme v ní vidět ještě něco víc: přímou a rozhodnou tendenci k specializování. Stará učenost měla tendenci univerzalistickou, usilovala o poznání celého světa; snažila se být vrcholem a úhrnem veškerého vzdělání a všeho poznání. Moderní věda se toho ideálu zřekla až příliš radikálně; její veškerá snaha je obrácena k stupňování poznávacího výkonu; proto se víc a víc stává úzce vymezeným, jednostranně pěstěným profesionalismem, záležitostí vyhrazenou pořád užšímu a specializovanějšímu okruhu odborníků. Metodicky je to jistě cesta neobyčejně úspěšná; čím víc se zúží pracovní pole, tím víc práce se nadělá. Ale tuto pracovní výhodu platí moderní věda draho: přestává být součástí obecného vzdělání; není už věcí kultury, nýbrž profese.

* * *

Ale ta tendence k specializaci nezasáhla jenom vědu, nýbrž veškerý život. Víceméně všichni, ať pracujeme v čemkoliv, se stáváme uzoučkými specialisty svého oboru; my literáti se nesnažíme rozumět něčemu jinému než literatuře, my politikové cítíme nezájem vůči

všemu, co není politika, my zemědělci, my dělníci se staráme jenom o své stavovské věci. Všichni jsme víc a víc profesionálně deformováni; ztrácíme schopnost pozorovat cokoliv nebo odpovídat na cokoliv, co se netýká naší zájmové oblasti. Nežijeme ve světě, nýbrž ve svých profesionálních oborech. Odvrat od univerzalizmu je zjev obecný; ale domyšlen do svých konců znamená úpadek kultury. Muž, který by sebelépe ovládal jenom jeden výkon, by nám stěží byl příkladem člověka schopného a duševně plně vyvinutého. Specializace, jež jednostranně zdokonalí jednu schopnost, se nesmí stát degenerací nebo recesí druhých schopností; jinak bychom přes všechno zvyšování výkonů postupovali od desíti k pěti.

* * *

Ale tady je paradoxie našeho věku: že při té postupující životní specializaci rostou prostředky i potřeba univerzalizmu. Noviny a rádio nás zapojují do široké souvislosti světa; denně na nás dorážejí fakta, problémy a i třeba jenom slova, o kterých bychom měli a potřebovali aspoň něco vědět. Technika, politika a celý život kolem nás denně nás konfrontují s věcmi i pojmy, o kterých víme strašně málo. Demokratický řád nám ukládá, abychom spolurozhodovali o spoustě veřejných věcí, jež předpokládají určité znalosti. Moderní život na nás žádá vědomosti, kterých nemáme; užíváme věci, kterým nerozumíme; zasahujeme do dějů, o kterých nevíme skoro nic. Stát za nás a v našem jménu hospodaří s výchovou, s hygienou, s technikou, s právními pojmy i se samotnou vědou; a my o nich neznáme nic nebo skoro nic. Jsme povoláni kontrolovat věci, o kterých jsme informováni málo nebo špatně. Nikdy v dějinách světa nebylo tolik možností a tak naléhavá potřeba univerzálního vzdělání; a právě v té době selháváme my a selhává i věda, která nám to vzdělání má dát. Vědění nebude k ničemu, nebude-li stále a pozorně obraceno v obecné vzdělání. Má-li věda vyvádět lidi nejenom z jejich nevědomostí, ale i z mezí jejich životní specializace, musí začít sama u sebe; musí hledat cesty k tomu, aby nezůstala jen profesí odborníků, nýbrž znovu se stávala součástí kultury. Dřív se tomu říkalo popularizace vědy; to znamená, že se věda snažila být populární a zábavná. Dnes jde o něco víc: aby věda byla dělná a životně aktivní, aby pomáhala utvářet život a odpovídat na jeho otázky; pročez řekněme tomu raději demokratizace vědy.

Věda a život, listopad

JAZYK

Nemám o tom co mluvit po stránce jazykovědné; ale jakožto literát pracující s jazykem, jako jiní lidé pracují s kladivy, krumpáči, zednickými lžicemi a podobným nářadím, našel jsem zvláštní požitek i užitek ve sbírce všeho druhu jazyků československých, která právě vyšla pod názvem Jazyk jako třetí svazek Československé vlastivědy. Pokud mne se týče, považuji tento svazek za nejzajímavější ze svazků dosud vyšlých; teprve v takovém souboru si i laik uvědomí, co bych nazval jazyková malebnost naší vlasti. Vpravdě je to malebnost, tak jako malebné jsou útvary země, hory a roviny, toky a vegetace; je to jako mapa naší země, ale mapa složená z něčeho tak nesmírně konkrétního a živého, jako je mluvené slovo. Říkám mapa; tadyhle je střed, to jsou nářečí středočeská; kolem toho jsou nářečí okrajová, taková horáčtější a starodávnější, chalupácká, člověk by řekl kamenitá; je z nich slyšet kraj chudší a intimnější, připomíná to dřevěné chalupy a dubové židle, takové je to důkladné a starosvětské. A potom kolem dokola jsou Němci se svými dialekty; ty už jsou nadobro horácké, to jsou opravdu Němci jako polena; s obyčejnou němčinou by jim člověk nerozuměl ani slovo. To máte zemi Českou; její jazyková mapa vyjadřuje její tvar a povrch tak přesně a plasticky, jako bychom je přímo hmatali. Morava není ani jazykově utvářena tak koncentricky; její jazykové krajiny se zase kryjí s povahou a útvarem půdy, ale jsou na sobě nezávislejší, není tu jazykový střed, ke kterému by gravitovaly nebo od kterého by odstupovaly; i to ovšem odpovídá dějinám i zeměpisnému tvaru Moravy. Stejně tak na Slovensku; tam jsou dialekty většinou lokalizovány podle vodních toků a jejich kotlin; jsou rozvrženy přírodou, a ne politickou podobou země.

Takto tedy jazyk ve svých nářečích vyjadřuje přírodní i historickou mapu vlasti; poznat ty dialekty, to je jako vidět krajiny, putovat z údolí do hor, stoupat z tučných rovin do pastvin a lesů; hladit jakousi duchovou dlaní bohatý a přesložitý povrch naší země. S potěšením nahmatáte starou jazykovou památku, která někde ještě žije, najdete genia loci, řekl bych jazykového skřítky, který se tu a tam, v jedné dědině, v jednom okrsku zachoval; a zase shledáte, jak v jazykové bastardizaci velkých měst najednou propuká divoká jazyková tvořivost argotů a hantýrek. Uvědomíte si, jak nesmírně houževnatý život má jazyk; nikdy se nepodaří počeštit naše Němce, neboť se nepodařilo ani je poněmčít; jsou lokality, kde se mluví středověkou saštinou a o kousek dál dialektem burgenlandským ze 16. století. Jazyky jsou pevné jako žula; nicméně někdy se korumpují a jindy zase prosakují nářečím sousedním. Do jazyka našich Němců prosáklo mnoho slov českých; člověk se podiví, proč je to zrovna slovo „straka” nebo „družba”, ale jazyk má své rozmary a nedá si poroučet. Jazyková

vlastivěda je jeden z nejpoutavějších pohledů na Československo; je to duchovní putování po zemi s krásnou rozmanitostí utvářené dějinami i přírodou.

Lidové noviny 4. 11.

ZEMŘELA MATKA PENKLUBŮ

Tak se jí říkalo na všech mezinárodních kongresech Penklubů, na kterých nikdy nechyběla. Ne každý, kdo jí tak říkal, znal rozumové, dobré knihy paní Kateřiny Dawson Scottové, anglické básničky a romanciérky a mimoto ve všedním životě drobné podnikatelky staveb; ale každý rád vídal tu kulatou, zářící paní, která chovala ke všem národním Penklubům a všem jejich členům cosi jako přímý mateřský vztah. Neboť její byla myšlenka na přátelskou mezinárodní organizaci spisovatelů, která by osobním stykem posílila solidaritu duchů bez rozdílu zemí a jazyků. Bylo třeba jiných, slovnatějších jmen, by se její dobrosrdečná myšlenka stala jednou ze světových institucí sloužících sblížení mezi státy a národy. Ti jiní, ti reprezentativnější stáli v čele, ale paní Dawson Scottová v pozadí hladila očima a úsměvem všechny ty zástupce bílých, žlutých i tmavých národů. Dnes si na dobrou paní vzpomenu s úctou spisovatelé na celém světě; nebyla jen matkou myšlenky, nýbrž mateřskou přítelkyní spisovatelů celého světa.

Lidové noviny 7. 11.

O OBRAZECH

Právě toho dne, kdy byl slavnostně zahajován týden výtvarného umění, byla v novinách zpráva, s jakou se setkáváme čím dál tím častěji. Jeden sběratel si koupil starý obraz, ověřený expertízou znalce; nicméně se ukázalo, že obraz je falešný, a sběratel utrpěl škodu 27 000 Kč.

Nebývám obvykle člověk zlomyslný; ale když čtu zprávu o napálených sběratelích obrazů od starých a slavných mistrů, mám neodbytný pocit, který bych vyjádřil slovy: patří jim to. To mají z toho, že si umanuli kupovat staré a slavné obrazy. Kdyby šli do ateliéru nějakého malíře, který ještě není slavným staromistrovským nebožtíkem, a odnesli si pod paži nějaký jeho obraz, měli by aspoň jistotu, že ten obraz a ta signatura jsou pravé. Kupovat prostě od žijících umělců nebo za jejich života, to je nesmírně jednoduchý prostředek, jak se ochránit od padělků. Mimoto je to nesmírně jednoduchý prostředek, jak pomoci výtvarnému umění, aby vůbec mohlo žít a tvořit. Kdo kupuje jenom staré obrazy, živí tím leda obchodníky, agenty a

spekulanty se starými obrazy. Což o to, ti chtějí být také živi; ale umění, skutečné umění z toho nemá nic.

Když čteme životopisy těch starých mistrů, jejichž díla se dnes platí tak, že stojí za to je padělat, vidíme, že obyčejně za jejich života nebyla taková shánka po jejich obrazech a že se jim ani nesnilo o částkách, které se dnes za ně platí. Mikoláš Aleš dostával za své klasické kresby po zlatce nebo jimi platil svou útratu v hospodě. Kdyby se tehdy byl našel sběratel, který by Alšovi dával třeba jen pětinu toho, co se za jeho obrázky platí dnes, mohl být nebožtík Aleš jinak živ a tvořit volněji než na zakázky často dost nicotné.

V tom to právě vězí: že většina takzvaných sběratelů obrazů vlastně umění nerozumí a nemá k němu znalého a prozíravého vztahu; netroufají si už v živém umění rozhodovat o výtvarné hodnotě obrazů a nejsou si jisti, zda by nekoupili špatně. Za života Navrátilova nikdo nevážil zlatem jeho obrázky, protože v nich lidé nic neviděli; dnes má Navrátil svůj kurs jako akcie Smíchovského pivovaru a také se asi tak kupuje: jako uložení peněz nebo i s nadějí, že ještě stoupne v ceně. Kupovat Navrátila, v tom není žádné riziko – leda to, že se koupí padělek; ale vybírat si mezi současnými obrazy, to aby, panečku, měl člověk trochu toho výtvarného čuchu a uhodl talent, který ještě nemá úředně ověřený muzeální kurs. Možná že ten mladý malíř, který dnes nemá na činži ani na buřtu, bude za padesát let po smrti starým a slavným mistrem, za jehož padělané obrazy budou sběratelé platit desetitisíce korun; dnes se jeho obraz dostane za hrst stovek, a ještě mu to umožní žít a malovat.

Ale ono je, víme, jaksi vznešenější ukázat na stěně, tady mám Piepenhagena a tohle je raná kresba od Čermáka, než říci: Tohle? To je jeden žijící malíř, a já na to vsadím hlavu, že ten obraz je dobrý. – U nás se dosud nenašel takový Treťjakov, Šiškin, Némes, Camondo, a jak ještě se ti velicí sběratelé jmenovali, kteří se dovedli svým vkusem orientovat v soudobém výtvarném vývoji, nashromáždili vzácné umělecké poklady a přitom vykonali pro tvořící umělce službu mecenášskou, nebo ne, něco ještě potřebnějšího: službu sympatického kulturního prostředí, jež nenechává činného umělce tvořit v ovzduší nezájmu a nepochopení. K vývoji živého umění je třeba lidí, kteří jdou s ním, a ne sběratelů, kteří se shánějí po pokladech z rukou dávno mrtvých, po atestech a expertizách, místo aby hledali v obrazech něco, co jim žádný expert nedá: přímý vztah k jejich výtvarné hodnotě.

Lidové noviny 18. 11.

POVÁŽLIVÝ SOUHLAS

Nějak se hledají příležitosti, aby se mohlo trochu si zademonstrovat. Onehdy to bylo v Osvobozeném divadle, potom se tím vyhrožovalo knižní výstavě. Prý proto, že tam byly vystaveny knihy přeložené z bolševické ruštiny. Jaká záminka se najde zítra nebo pozítří, není dosud známo. Pokud se týče takových demonstrací samotných, je to ovšem hlavně věc policie, aby nebyly; divadlo není lokál k tomu, aby se tam dělal kravál a budila možná panika; je zajisté právo každého člověka, aby se mu určitý kus nebo určité divadlo nelíbilo, ale to nelíbení se může lépe projevit tím, že tam člověk nejde. Rušit představení, to už je něco jako omezování osobní svobody, a jak řečeno, doporučuje se to zájmu policejnímu. Povážlivější ovšem je, když se takové demonstrace těší okázalému souhlasu novin... Dokonce nikoliv jenom opozičních, nýbrž také vládních. Pozor na to; s takovým souhlasem by se mělo tuze šetřit. Smí-li se dnes překazit představení v divadle, najdou se zítra lidé, kteří budou chtít překazit třeba vycházení novin, které se jim nelíbí, a pozítří dejme tomu činnost úřadu, který se jim nelíbí. Pozor na to, kam bychom takto přišli; je načase, aby aspoň odpovědný tisk přestal sekundovat takovým kouskům, které by mohly vést k horším věcem, a povedou k nim nezatočí-li se s nimi hned na začátku.

Lidové noviny 18. 11.

PRAVÁ NEBO LEVÁ?

Stalo se u nás předmětem sporu, je-li v pořádku dělit literaturu v politickém smyslu na pravou a levou. Namítá se (a právem), že politické sudidlo nemá v umění co dělat. To je sice pravda, ale pro tuto obecnou pravdu nebudeme zavírat oči před faktem, že může být (a bývá) literatura v politickém smyslu pravá, tak jako může být a hojně se vyskytuje literatura politicky levá: jsou přece literární díla vysloveně tendenční a bojující za určité politické a sociální ideály. Dejme tomu dnešní Jaroslav Hilbert se zasazuje veřejně a zřetelně o hodnoty konzervativní a dnešní S. K. Neumann o hodnoty revoluční; proč bychom to nenazvali pravým jménem?

Dále jsou případy, kdy je ta tendence méně zřejmá i méně úmyslná; jsou případy, kdy není žádná a kdy básník bývá tak málo politicky zaměřen jako pták nebeský. Vyslovuje své osobní poznání světa, svou vnitřní zkušenost, svou lásku i víru, aniž v tom byl určován jakoukoliv politickou příslušností. Bylo by dost těžko hledat politickou tendenci v obrazech nebo v hudbě; i většinu literatury bychom brali do rukou prsty příliš hrubými a nekompetentními,

kdybychom ji chtěli třídit podle hesel praktické politiky. Bylo by hříchem proti Duchu svatému, kdyby literární díla byla klasifikována podle toho, do kterých listů autor píše, kde má svou edici nebo k jakým politickým zásadám se víceméně hlásí.

To tedy je jasné; ale není to ještě celá odpověď na otázku, může-li se právem mluvit o kulturní pravici a levici. Jde totiž ještě o něco jiného: jde o to, jak se určité politické a světové názory staví právě k věcem kulturním. Nebudiž generalizováno; nicméně jsou takzvané pravicové, víceméně konzervativní názory obyčejně naježeny proti takzvaným moderním směrům v umění, v literatuře a tak dále; vývojové hodnoty tu bývají sledovány s nedůvěrou nebo vyslovenou nechutí a proti nim jsou vyzvedány ideály a hodnoty již hotové a náležející minulosti; a ježto tvořivé umění jde obyčejně svými a novotářskými cestami, bývá tu favorizováno umění netvořivé, neprůbojná mediokrita nebo rovnou kýč. Řekněme to tak, že nižší úroveň, oficiální kýč a kulturní reakce bývají spíše hájeny v orgánech pravicových (i když ne vždy v jejich rubrikách kritických) a konzumovány v konzervativnějších společenských kruzích; že existuje kulturní politika, která skoro zásadně odmítá jakékoliv novatérství, tvůrčí experimentaci a často i svobodu tvoření. A teprve tím se vytváří hluboká propast mezi kulturní pravici – a frontou opačnou, k níž bude fatálně náležet každý, kdo hledá nové cesty: to už není dělítko podle politických stran, nýbrž podle determinace duchovní.

Lidové noviny 26. 11.

ODPOVĚĚ RUDOLFU MEDKOVI

1. Píšeš mi v Národních listech, že v projevu spisovatelů, který jsem spolupodepsal, nebylo zmínky, že němečtí studenti násilím obsadili Karolinum. Jakpak ne! Je tam výslovně řečeno, že univerzitní spor byl rozjitřen německými nacionály a pak zneužit k demonstracím proti židům a emigrantům, kteří neobsadili násilím žádné Karolinum, a k vytloukání kaváren, divadel, rozhlasu a výkladních skříní, ve kterých, pokud známo, nebyly chovány žádné univerzitní insignie. O těchto demonstracích mluvil projev spisovatelů.

2. Píšeš, že u nás před roky patnácti byl vydán jakýsi zákon, že po patnáct let nikdo toho zákona nedbal. A během těch patnácti (správně čtrnácti) let byli, jak známo, po dvanáct let ve vládě pánové z dnešní národní opozice. Volej je, pěkně prosím, k odpovědnosti, proč se už tehdy nestarali o splnění tohoto zákona. Bylo k tomu dost času, a času vhodnějšího, než je rok 1934, nebezpečný jako sud prachu.

3. Píšeš, že nechtěl bys vidět „obraz, kdy Karel Čapek, S. K. Neumann a A. M. Tilschová spolu s Jindřichem Vodákem a Vítězslavem Nezvalem cvičí klencáky v nějakém

koncentračním táboře”. Prosí se o bližší vysvětlení. Je tím snad vyjádřena obava (u vysokého čs. důstojníka zarážející), že Československo bude přivtěleno k třetí říši a ovládáno SS a SA lidmi? Koncentrační tábory nejsou přece československá, nýbrž říšskoněmecká instituce, že ano? Nerad bych totiž Tvůj výrok vykládal v ten smysl, že jím je českému národu přisuzována touha zavírat české spisovatele do koncentračních táborů a cvičit je v klencácích jako pruský feldvél; takovou hrubou urážku, Rudolfe Medku, nemůže přece český spisovatel o českém národě napsat. Například S. K. Neumann je vážně churav, A. M. Tilschová je žena, Jindřich Vodák je starý muž. Kohopak to, prosím tě, obviňuješ z nelidského úmyslu, že je chce poslat cvičit klencáky? Nic platno, Rudolfe Medku, ten výrok o koncentračních táborech bude nutno vysvětlit blíž a hodně jasně.

Lidové noviny 30. 11.

MÁ REPORTÁŽNÍ ROMÁN BUDOUCNOST?

Před časem bylo (víc ovšem teoreticky než v praxi) hlášáno, že moderní román jest nebo má býti reportáží o aktuální skutečnosti; a starý román se svým zájmem o typický osud člověka, o jeho věčné zápasy, o jeho duši byl považován málem za přežitek. Je ovšem těžko dokazovat obecnými úvahami, je-li něco přežitek nebo ne; to se dá zjišťovat jenom tím, že přežilá věc vymírá a je vítězně nahrazována něčím jiným. Nezdá se, že by reportážní román byl na takovém nezadržitelném postupu; v nejlepším případě zůstává jenom jednou z možností moderního románu. Ale ukazuje se ještě něco jiného: že reportážní román žije po dobu nápadně krátkou. Za půl roku za rok už o něm nikdo neví a shání se po něm tak málo jako po starém čísle novin. Je možno z historických důvodů se zajímat o padesát let staré číslo novin; ale noviny měsíc staré jsou nejtruchlivější ze všech přežitků. Reportážní román se sdílí o osud všech aktualit: chybí mu trvání; jeho doba života je omezena na dočasnou konfiguraci zájmů. Pravda, také jiné knihy stárnou; ale přece žijí plně aspoň tak dlouho jako lidská generace, ve které se zrodily. Romány, tak jako veškeré básnictví, musíme měřit věkem, který jsou s to přežít. Být „knihou tohoto roku”, být „událostí sezóny”, to jsou hrozná slova, jež říkají, že za rok ta kniha bude knihou loňskou a událostí, jež minula. Lépe je pro knihy i čtenáře, aby romány byly knihami celého života a událostmi kterékoliv sezóny, ve které budou čteny. Chtějme cokoli na literatuře; ale především na ní žádejme, aby byla požehnána časem, jenž trvá. Reportážní román, který nám byl vydáván za románový typ budoucnosti, nemá vůbec budoucnost; v nejlepším případě může mít jenom svou aktuální přítomnost.

K ČEMU NABÁDÁ JIRÁSEK?

„... a kdyby občanstvo ve svém zápase zůstalo žijícími Múzami úplně opuštěno, ten boj za to stojí, aby se fronta občanská spokojila s tím, k čemu Čechy, Moravany a Slováky nabádali v dobách zlých spisovatelé mrtví.”

Tuto citovanou větu jsem nedávno četl v Poledním listě s nepříjemným pocitem. Předně se mi zdálo, že snad není slušno reklamovat mrtvé spisovatele, kteří přece jsou majetkem celého národa, pro nějakou frontu, ať občanskou, nebo jakoukoliv jinou. Za druhé mi tu něco scházelo. Nebylo tu totiž blíž řečeno, k čemu ti mrtví spisovatelé v dobách zlých nabádali Čechy, Moravany a Slováky. Je vážná otázka, zda je nabádali k tomu, k čemu obyčejně nabádá občanskou frontu Polední list a jeho dočasní komilitoni. Jistě je oprávněno vidět v mrtvých spisovatelích jakési autority ve věcech českého vlastenectví. Stálo by za to, ptát se velmi pozorně, k čemu nás svým literárním dílem nabádali. Například k čemu nabádá dílo Aloise Jiráska, jenž bývá nejčastěji citován, když je řeč o vlastenectví. (Promiňte, že si osobuji právo dovolávat se právě jeho; mimo jiné pohnutky je tu jakýsi těsný vztah krajanský; naše maminka byla z Jiráskova Hronova, tak jako náš tatínek byl z Babiččina údolí; člověk to nese s sebou jako kus domova a nedá mu to, aby to nehájil.) Ohlížím se po tom jenom jako čtenář, jako kdokoli z vás, kdo jste Jiráska četli; vím, že by to byl úkol pro literárního badatele, kterým nejsem.

Především si nemohu vzpomenout, že bych v Jiráskově díle četl něco velkohubého; že by tam někdo zcela hrdla hlaholil o národě a hlučně ukazoval na své vlastenectví. Jeho lidé buď dělají s sebou bez řečí a loajálně vojnu, jako třeba Chujava Slimáček, nebo roznášejí po kapsách knížky a osvětu, jako páter Vrba. Jsou to neobyčejně skromní a tiší, milí a nenásilní lidé; velicí v tom, jak se drží své pravdy a víry, stateční a houževnatí v obraně, ale nápadně málo agresivní. Ti lidé kolem sebe nemávají velkými slovy ani nedávají najevo nějakou prudkost; Kozina není žádná vtělená ohnivost nebo vůdcovská nátura; je to hrdina ve svém vědomí práva, ale neuděláte z něho typ bojechtivého vyznavače síly. F. L. Věk je jistě vlastenec, ale srdcem, a ne hubou; na vlastenectví lidí Jiráskových leží zvláštní a ušlechtilý klid, klid národní víry téměř zbožné. Ani stopa po nějaké hysterii nebo cholericnosti; žádná potřeba křiku a hromadného opojení, spíš trpělivá a skoro pokorná práce, řekl bych dřičství na chudobném poli národa. Jeho hrdinové, to nejsou vůdcové davů; vůdčí postavy, takový Hus nebo Žižka, zůstávají u něho v druhém plánu, kdežto v popředí, na dosah našich rukou se

hemží venkovští zemánci nebo sedláci, písmáci a milostní panicové, drobní a mírumilovní lidé, jimiž v srdci zůstávají, i když jsou strženi do víru dějin. Z Jirásků se nedá vycucát žádný apel k davovým vášním, nýbrž chvála národní tuhosti a spolehlivé víry. Jiráskovi lidé se vyznamenávají – budiž mi dovoleno to všední slovo – pozoruhodnou slušností; není na nich pranic dobrodružného, dravého, bezohledně se hrnoucího cestou necestou; Jiráskovo srdce není při fanaticích, křiklounech a ctižádostivých kořistnících, nýbrž na straně vzdělaných, osvícených, právomilných, osobně skromných a laskavých vlastenců. To a nic jiného nám říká a dokládá jeho dílo; nenajdete v něm, co by omlouvalo nebo připouštělo jakoukoliv divokost, demagogickou hlučnost a pěstní právo; žádný nacismus krve a rasy, nýbrž vlastenectví duchovní, na němž spočívá milost lásky a humanity, snášlivosti a kulturní osvícenosti. Ano, ať se to, co bylo kulatě nazváno občanskou frontou, beze všeho spokojí s mrtvými spisovateli, ale ať je na té straně opravdu čtou; ať poslechnou toho, k čemu je nabádá celým svým dílem Alois Jirásek; ať si proboha přečtou Kollára, Havlíčka a Nerudu a Svatopluka Čecha, – kdyby je skutečně znali, museli by se zastydět za mnohé, co se jim dnes předkládá jako české vlastenectví.

Lidové noviny 12. 12.

LUIGI PIRANDELLO

Je trochu podoben našemu Březinovi; chvílemi má týž výraz, smíšený s chytrostí a vyrovnanou moudrostí. Je Sicilián, hrdý na to, že pochází ze staré Graecia Magna; říká o sobě, že je původem Řek, jehož poitalštěné jméno znamená v řečtině křídlo andělské. Ale především je Evropan, ba více než to: především je dramatik. Lidé, o kterých mluví nejraději jako o svých nejbližších, jsou velcí dramatikové tohoto světa: takový O'Neill nebo G. B. Shaw. A když mluví o politice, tedy o takové: jak v jeho vlasti s úctou a láskou dávají vyvstat troskám antiky. A nyní se dívá na Prahu. Unaven břemenem, jež na lidi nakládá sláva, ale spokojen a pln živosti. Stýská se mu po slunci a srká je aspoň ve sklence vína; ale je všude doma, kde jde o věci duchové. A je to vzácná podívaná, přihlížet tomu, jak se dva lidé, na první pohled tak vzdálení abstraktní teorii jako básník a politik, dramatik a státník, dostanou do sporu o nejsubtilnější doktríně filozofické: co je pravda. Byl to Pirandello a Beneš, kteří se takto přeli. Jak vidět, ještě to filozofie v tomto světě neprohrála.

Lidové noviny 20. 12.

NA PÁR SLOVÍČEK

Promiňte, není opravdu možno na všechno odpovídat, co se napíše; je na to škoda papíru. Někdo o vás v novinách naznačí, že jste zabil svou babičku nebo že jste v Broumově o jarmarce prodal svůj národ. Vyložíte mu po česku, že to je lež; myslíte, že se začervená? Nezačervená. Myslíte, že ty noviny potom opraví, co o vás napsaly? Kdepak, neopraví; a jejich čtenáři budou dál věřit, že jste zabil svou babičku a prodal Němcům korunu svatováclavskou. V tom směru se nedá nic dělat a každý, kdo si u nás smočí do věcí veřejných, se musí předem smířit s tím, že bude za to vydán vepsí. Jediné, co může mít na polemice jakousi praktickou hodnotu, je to, že se při ní méně zaujatí čtenáři mohou učit myslet.

* * *

Napsal jsem na tomto místě, že my spisovatelé se nedáme z národa vyhazovat; upírá-li nám někdo příslušnost k národu, že je na to jediná odpověď: rána do zubů. Načež se někdo v *Národě* nebo *Národních listech* anonymně rozhořčil: koukejme, jaké násilí, jaké hulvátství hrozit někomu ranami do zubů!

Tak dobrá, hulvátství; nebudeme se o to přít. Jak známo, byla tehdy vytloukána jakási okna a přšely skutečné facky; šest českých studentů bylo z české akademické půdy odvezeno rovnou do špitálu; prosím vás, nevíte, jakým jménem to *Národní listy* označily?

Počkejme, tady je jedna historka. Na studentské schůzi v univerzitní aule recitoval voiceband pana profesora Domina tento vlastenecký projev: „Polechtáme na bříšku Zemínovou Františku.” Když to šlo pořád dokola, ozval se jeden (dokonce nikoliv levý) student: „Hoši, tak už toho nechme.” Načež byl promptně zbit, a byl by si to odnesl ještě hůř, kdyby ho jedna asistentka nebyla zamkla do svého kabinetu. Tento příběh ponecháváme k posouzení *Národním listům*; mimochodem jej doporučujeme také laskavé pozornosti literárních dam, které podepsaly projev radosti nad návratem našeho studentstva k národnímu citění.

* * *

Bylo to myslím zase kdesi v *Národních listech*; někdo tam vyslovil úžas, jak to, že Karel Čapek, který odsuzuje manifestace naší mládeže, neprotestuje proti hromadným popravám v Rusku? – Tož vám řeknu jak to: je to podle českého přísloví, že máme zametat před svým

prahem. Kdyby se stala justiční vražda u nás, budu ji zkoumat a budu na ni žalovat; ale už jsem mnohokrát a důsledně odmítal podpisovat manifesty dejme tomu proti ukrutnostem v Ázerbájdžánu nebo proti maďarské justici, předně proto, že o nich nejsem spolehlivě informován, a za druhé proto, že bych tím nikomu nepomohl; jak víte, budí to u všech národů tím větší zlost, pletou-li se cizí lidé do jejich věcí. I my bychom se dožrali, kdyby nás chtěl někdo z ciziny mentorovat, že ano? K tomu není třeba velké statečnosti, abych pozvedl hlas proti něčemu, co se děje za devíti horami a devíti řekami; větší riziko je, řeknu-li nejbližšímu kočímu, aby netýral koně, protože za to mohu dostat vynadáno; nebo řeknu-li, že se to nebo ono v našem veřejném životě nemá dělat, protože za to dostanu vynadáno určitě, s velikou vehemencí a ve všech příslušných tiskovinách.

Psal jsem na tomto místě, že když už se mluví o vlastenecké tradici našich mrtvých spisovatelů, máme se podívat, jak ta tradice vypadá, jak vypadá například češství a vlastenectví hrdinů Jiráskových. Nato se ozvalo: Tak pročpak se Karel Čapek neozval, když Jiráskova zlehčovala levicová kritika? – Dobrá, proč bych to neřekl, když to ty lidi tak zajímá. Pokud se pamatuju, napsal tehdy jeden týdeníček, že Jirásek nebyl veliký umělec. Tady je těžko něco namítat, protože proti gustu žádný dišputát. To nebyla ani kritika, nýbrž jenom projev hodnocení; když se někomu něco nelíbí, nedá se to vyvracet. Dá se dokazovat nebo vyvracet, co v autorovi je nebo není; dá se dokazovat, že dejme tomu duch Poledního listu není duchem spisů Jiráskových. Ale řekne-li někdo, že pro něho Jirásek nebo Dickens nebo Gorkij není žádným umělcem, bůh s ním; o tom se přece nelze přít. Ta slova byla beztaktní, protože vyšla téměř v den Jiráskova pohřbu; ale koneckonců žijeme v zemi, kde bylo týden před volbou hlavy státu otištěno pověstné „Oral jsem, oral“, že ano? V téhle společnosti nebudeme přece mluvit o otázkách decence.

A prý Jiráskovi hrdinové nebyli tak mírní, neboť jeden z nich řekl: „Vztek mám, vztek.” Nu chválabohu, i tohle je kousek tradice; on ten starý vlastenec nešel lhát a zrádcovat, neostouzel druhé české lidi a nevyhazoval je z národa, nýbrž rovně a spravedlivě nenáviděl moc, která utlačovala všechny české lidi, že ano? Ten poctivý vztek my, pane, dobře známe, a nemá na něj patent žádná politická partaj; to byl vztek českého lidu, který s černými pentlemi provázal české vojáky na cestě k frontě; to byl vztek sedláků, kteří odpírali Rakousku rekvizice, vztek stávkujících dělníků, vztek zelených kádrů, vztek legionářů, vztek Masaryka a Beneše, Rašína, Švehly, Habrmana a těch druhých, vztek těch, kteří podepsali jediný slavnostní manifest spisovatelů, krásný a český vztek nás všech, jak se projevil v letech Páně 1914 až 1918. Ale o tomhle vzteku nám pan Karel Horký mluvit nebude. On tehdy také „měl vztek, měl”; ale byl to vztek na Masaryka a Štefánika.

GLAJCHŠALTOVAT

Případ je známý; uvádím jej beze jmen, protože jde o věc dosahu obecného. Literární kritik jednoho nacionalistického listu hlasoval jako člen literární poroty ve prospěch vynikajícího básníka, který je socialista; mimoto ve své referentské rubrice psal přívětivě o padesátinách jiného básníka, z gruntu nepolitického, který se dopustil jenom toho, že připojil svůj podpis k známému projevu spisovatelů.

Za ty dva počiny, které jsou čistě věci literárního svědomí a kritického stanoviska, byl onen kritik napaden v jiném listě; dále už cituju tento list, který je ovšem Polední: „Sedmnáct let píše XY pro list velmi určitého a význačného poslání národně politického a jenom z toho titulu octl se v porotě, aby byl votantem určitých idejí a směrnic, jimiž jsou posuzovaná díla podnesena. Po sedmnáct let ho nenapadlo, že jeho list má jakousi linii, takříkajíc páteř, kterou je třeba respektovati, je-li člověk jejím exponentem.” Čili řečeno prostou češtinou: do literárních porot nejsou kritikové povoláni proto, aby posoudili básnickou hodnotu díla, nýbrž aby tam zastupovali svůj list a příslušnou politickou partaj. A nejsou v novinách proto, aby o knihách psali podle svého svědomí a své kulturní odpovědnosti, nýbrž aby byli exponenty politické linie listu. Ještě jednodušeji řečeno: kritiku literární, budeš psát o básnících a jejich díle tak, jak to potřebuje list a partaj, která tě najala. Budeš velebit literáty partaje, jež si tě vydržuje, a zepsuješ básníky, kteří se hlásí jinam; nejsi tady proto, abys sloužil kultuře, nýbrž partaji. Budeš literárním podomkem politiky; buď budeš glajchšaltován, nebo táhni.

Tak tady to máme a řečeno bez ubrousku na hubě. Docela jako v Německu: Thomas Mann je špatný básník, protože není naci. Einstein je vědecká nula, protože je žid. Stanislav Neumann nebude uznán za básníka, protože je socan. O tom a onom spisovateli se nebude psát, protože podepsal jakýsi projev. Už nebudou básníci z daru božího, ale z moci a se svolením politických stran. Už nebude česká literatura, ale každá partaj bude mít literaturu svou. Bude literatura ligistická, poezie strany republikánské, písemnictví živnostensko-středostavovské a tak dále. A úkol kritiky bude prokázat, že Karel Toman, Fráňa Šrámek, Nezval, Šalda, Vančura, Mahen, Hora a tak dále jsou mizerní škrabáci bez talentu, neboť se nehlasí k naší straně, nebo že vůbec neexistují, že nikdo nikdy neslyšel jejich jméno; ale zato že tu je náš veliký pěvec J. Háizr Písecký, náš znamenitý bard L. Riedl Německobrodský, naši národní básníci J. Rejsa Kolkovský, Ort Hradčanský, Šimek Doubravský, Mikš Chanovský, paní Vodičková Olšovská a tak dále. (Ať prominou, že je cituju; nemíním jim ublížit, neboť

jsem od nich nikdy nic nečetl.) Jaképak kulturní hodnoty, jakápak kritika; rozhodovat bude příslušnost politická, a basta.

Udělat z kultury děvku politiků: to tedy bylo pověděno naplno, a ještě se tomu říká „jakási linie, takříkajíc páteř“. Ano, jsou lidé, kteří mají jakousi linii a takříkajíc páteř. Řekněme pan Kolman-Cassius, který ve svém kuse Jak nás poznamenala byl pouhý básník lidsky žalující na zhovadilost války, dostal jakousi linii a takříkajíc páteř, jakmile přišel z povolání do Poledního listu; jenomže je těžko rozeznat, je-li to vlastní páteř spisovatele Cassia. Takříkajíc páteř dostal také pan Sádecký, kdysi bez vyznání a nyní katolický novinář; tato jakási linie a takříkajíc páteř mu také narostla teprve tehdy, když se dostal do Lidových listů. Jakási linie a takříkajíc páteř se dostavila také u pana Kauderse-Kopeckého, jakmile se stal členem tiskového štábu pana Hodáče; nemýlíme-li se, předtím už míval něco jako takříkajíc páteř, jenže docela jinou, jakousi volnomyšlenkářskou. Je tedy u nás dost obratlovců, kteří získávají takříkajíc páteř a linii podle listu nebo partaje, v níž mají místo; ale dovolte poznamenat, že normální člověk má především svou páteř a svou linii, a na novináři, na kritikovi, na spisovateli ji budeme chtít zejména; neboť na novinách i kritice žádáme přece jenom víc, než aby směly být věci námezdných svědomí.

* * *

Počkejte, tady je ještě jeden citát, tentokrát z Fronty: „Akt levých spisovatelů je aktem politickým. Aktem politiky jednostranné. Jsou ti spisovatelé opravdu tak hloupí, že nechápou, jak vůbec mohl jejich projev vzbudit odpor na druhé straně, proti které byl namířen?... Hrozí se barbarství prostých lidí, kteří přímočaře došli k názoru, jak pošetilé bylo by kupovat zboží těch, kteří jim nectně nadávají; kupují snad oni u hokynáře, který místo vlídného přijetí vyznamenává je, ještě než otevrou dveře, š'avnatým prokletím?“ Především, rozumí se, bychom se museli otázat, kde bylo jaké nectné nadávání a š'avnaté prokletí v projevu spisovatelů; řekněme, že citovaný pan pisatel není vědomý lhář, nýbrž že ten projev, o kterém píše, vůbec nečetl. Ale jsou tady jiné okolnosti, například zajímavé pojetí literatury jako živnosti hokynářské. Nemíníme snižovat význam hokynářství; potřebujeme hokynářů, abychom měli co jíst, a potřebujeme spisovatelů, abychom měli co číst. Ale nezdá se vám, prosím vás, že tady je přece jen nějaký rozdíl? Urazí-li nás hokynář dejme tomu tím, že má jiné politické názory než my, půjdeme třeba pro mrkev do jiného krámu; ale až na malé rozdíly v kvalitě a ceně je mrkev jako mrkev a zelí jako zelí. Je celkem lhostejno, koupím-li margarín u pana Pavlouska nebo u pana Petrovského; ale naprosto není lhostejno, koupíme-li si román od pana Zahradníka Brodského nebo jakéhosi Fausta od Johanna Wolfganga Goetha.

Není lhostejno, má-li čtenář před sebou Irčin románek nebo Durychovu Sedmikrásku. Literární činnost řekněme paní Fringilly Čížkové asi nenahradí čtenářům eseje Šaldovy nebo Wolkerovy básně. Co dělat, není kniha jako kniha; tak glajchšaltovat duši a vkus čtenářů asi nepůjde. A nebudeme žádat na spisovatele, aby se choval k svým zákazníkům jako snaživý hokynář; snad je – po odvěkém právu i úkolu básníků a myslitelů – bude někdy „místo vlídného přijetí“ kárat, bude jim mluvit do svědomí a sypat řeřavé uhlí na jejich hlavy; této slavné a hrozné duchovní cti se literatura zřící nemůže a nesmí. To už je... příliš hokynářský názor na samu kulturu, čím se tady musíme zabývat. Nikdo se, ví bůh, nehrozí „barbarství prostých lidí“, kteří i nadále budou číst, co se bude líbit jejich srdci podle jejich prostého nebo vyššího gusta; ale hrozíme se barbarství lidí píšících do všelijakých novin i plátků; hrozíme se těch špinavých politických bot, které začínají i u nás podupávat v oblastech duchovních. Beze všeho, je možno spisovatele jiných lidských a politických názorů veřejně bojkotovat, je možno třeba i pálit jejich knihy; na to všecko je tu už příklad. A víte, za kterou hranicí, a víte, jak se mu říká.

Lidové noviny 6. 1.

CITUJEME

Ve velkém Zlíně otiskuje dr. Václav Podlipský z dosud neznámého rukopisu Havlíčkovy poznámky k almanachu Lada Niola z roku 1854. Citujeme aspoň něco z nich: „Jak najdu v básni patrný důkaz, že skladatel nic nemyslel, nýbrž jen mlel hubou nebo perem, již ji odsuzuji vždy, a to právem. Básník, dle mého nezvratného mínění, musí býti rozumná hlava, a ne trouba.“ A dále: „Pouhá romantika bez rozumu nestojí jakživo za nic.“ A ještě: „Já držím jen na praktické city.“

V těchto citátech je celý Havlíček. Být rozumná hlava, řídit se rozumem a ne romantikou, mít praktické city, to jest takové, které mají vztah ke skutečnému životu a konání. To jsou Havlíčkovy nároky na poezii, jako to byly jeho nároky na politiku. Pro mozek tak jasný, jak byl Havlíčkův, není rozporu mezi tvorbou literární a službou veřejnou. K oběmu je třeba především rozumu a praktického citu.

V časopise Brázda čteme několik dobrých slov k manifestům našich spisovatelů: „Vy, kteří bojujete perem a slovem, vraťte se k svému dílu, tvořte umění, které by zušlechťovalo a povznášelo, které by bylo světlem ve tmách a nadějí v úzkostech..., a buďte přesvědčeni, ať tvoříte tou nebo onou formou, ať jste toho či onoho světového názoru, ať chcete či nechcete,

že ve vašem díle, ve vašem slově projevuje se onen neviditelný a věčný génius národa a místa, kde žijete a tvoříte.”

Ano: ať chce, nebo nechce, je básník hlasem svého národa, pokud je básníkem skutečným. Aspoň to by už mělo být samozřejmé. Mělo by to aspoň to dobré, že by se přestalo měřit básnictví loktem politickým. Pak bude i spisovatelům snazší, aby se vrátili k svému dílu, jež tvoří pro svůj národ, ať o tom mluví, nebo nemluví. Nebudeme tomu citátu rozumět tak, že spisovatelé se mají držet svého literárního kopyta a nemluvit do věcí politických. Jistě není k necti řekněme Björnsonovi, že velmi silně žil s politikou svého malého národa a spolucítil politické bolesti národů jiných, jako kdysi Slováků. Není k necti Dostojevskému, že se v svém Deníku spisovatele zabýval vším, co hýbalo duší tehdejšího Ruska. Žádná básnická izolace nevyjme spisovatele ze souvislosti občanské; pokud nese s druhými jejich starosti, útrapy své doby i lásku k svému národu, potud má právo, a snad i mužskou povinnost, aby neuhýbal z boje druhých.

Lidové noviny 7. 1.

O SLOVENSKÉ LITERATUŘE

Několik slovenských románů

Je to několik děl, která patří k sobě: Mila Urbana Živý bič a Hmly na úsvite, Petra Jilemnického Pole neorané a Fraňa Kráľe Cesta zarúbaná. Pravda, nejsou to knihy stejné literární hodnoty; důkladnější znalec slovenské literatury by tu řadu nepochybně rozšířil a navázal na díla starší; ale ty čtyři svazky samy o sobě stačí, aby nám otevřely aspoň jeden zřetelný průhled do nové slovenské literatury.

Jsou to vesměs romány ze života dědin: pochopitelně, protože městský život na Slovensku není ještě tak vyvinutý, tak kolektivně charakterizovaný jako život slovenské vsi. Ale už tady narážíme na jeden význačný rys, že totiž ty romány jsou vesměs příběhy kolektivní; jejich hrdinou je celá vesnice a jejich děj, zahrnující léta, je utkán ze samých epizod, ze spousty lidí a lidiček a jejich osudů. Ne jedinec se svým jedinečným životem; ne jedna rodina uzavřená ve svých vnitřních vztazích a svém zevním osudu; ne jedna hromadná událost vyklenutá mezi svým počátkem a koncem; ale nespočetné a nekončité hemžení života, které teprve čeká na nějaké své určení a svůj smysl. Žádný z těchto románů se neuzavírá smrtí člověka, neboť smrt s přísností metafyzickou označuje svrchovanou individuálnost lidského života. Kolektivní život nemá žádného konečného řešení; protože není uzavřen, nemá tvaru; a básník, který se chce zmocnit této nekonečné látky, musí se pokusit, aby v ní našel nebo jí dal nějaký řád.

* * *

Starý vesnický román tento řád měl. Byl to řád folkloristický. Život vesnice byl formován zvyky, tradicemi a obřady; byl krásně a pravidelně rozčleněn podle ročních dob, podle polních prací a svátků, podle hlavních událostí lidských, jako je narození, sňatek a smrt. Všechny věci byly dobré, protože byly pravidelné a ustálené. I tragické osudy zapadaly do toho bezpečného pořádku; nebylo tu toho rezignovaného „život jde dál,“ nýbrž cosi skoro slavného: život trvá a je neporušitelný.

Spisovateli stačilo, aby měl na očích tento dědinský řád; tím měl dán hotový a vysoký základ, na kterém se odehrávaly příběhy vlastně už zušlechtěné nebo vyvýšené tím, že stály na takové substrukci. Život pojatý v řádu folkloristickém byl už sám sebou život idealizovaný; nebyla to syrová realita, nýbrž hotově a cele utvářená tradicemi, zvyky a božím pořádkem. Bylo tu cosi jako pevné lešení, po němž se bujně pnul život idylický, náruživý, zamilovaný nebo zbojnický, a vždycky malebný; ne dědina, ale sama kvetoucí duše lidu byla hrdinou těchto příběhů. Folkloristický román je vždycky víceméně oslavou vesnice a chvalořečením lidu. Proto bývá jedním z prostředků, kterým utlačené a ponížené národy si uvědomují, zhodnocují a chrání své národní bytí. Román folkloristický náleží podstatně k politickému a kulturnímu boji o národ.

* * *

Slovenské romány, které jsme uvedli, se zřetelně vyznačují rozhodným odvratem od folklorismu. Tady vesnice přestala být celkem národopisným a je záměrně pojata jako celek demografický; spisovatel už nechce být okouzleným pozorovatelem a chvalořečníkem tradiční duše lidu, nýbrž čímsi jako sociologem dědinského kolektivu. Na romantické Slovensko vniká rázem něco, co bychom mohli nazvat snahou o pozitivismus. Místo víceméně vědomé oslavy věčného lidu a národa se dostavuje sociální reportáž o vesnici.

Je až napodiv, co všechno se ty romány snaží zahrnout. Krom Živého biče, který se odehrává za války, líčí se tu popřevratový život se vším novým, co se tu utkává a směšuje s vesnickou stařinou. Selská bída i zaostalost, růst industrializace s jejím sociálním neklidem, daně, půjčky a exekuce, zákony a fiškálové, faráři a škola, alkoholismus a vystěhovalectví, čeští četníci a financové, domácí politikové i politikáři, spolky a partaje, subvence, volby, politická korupce, nezaměstnanost, komunismus a luďáctví, lid a páni, notáři, okresní náčelníci, židovští krčmáři, procesy a kázání, bohatnutí a chudnutí, zkrátka kdeco; neznám českého autora, který by si toho tolik nabral, syrového, každodenního, polohotového nebo stokrát omletého, běžného jako starý kalendář nebo aktuálního jako čerstvé číslo novin; ale

budiž to cokoliv, je to čerpáno z plného, z hojnosti látky dosud málo zpracované, se záviděníhodnou chutí a odvahou popadnout toho do rukou co nejvíc. Co nejvíc života, co nejblíží k životu: jako bychom se dívali na uvolněný pramen, nepročištěný ještě, ale překotný ve svém nadbytku.

A už žádný folklór, žádné radostné fábory, žádný lidový ornament; tatam je utěšená, idylická a juchající malebnost dědiny. Důležitější jsou daně, hypotéky, výdělečnost, alkoholismus, možnost najít práci, potřeba organizovat se, burcovat lid, zvýšit životní úroveň a tak dále. Hotové buditelství; ale už ne buditelství národní, nýbrž hospodářské, politické a sociální: stůj co stůj, třeba zmateně a bolestně, třeba za cenu rozvratu se vyrovnat s novými silami, které hýbají světem. Ano, je to literární buditelství s jeho celou horlivostí, exemplárností a tendenčností. Lid musí být zachráněn ze své bédnosti; proto je nutno vylíčit jeho život neobyčejně ponuře; je vydírán, ožebračován, przněn od pánů, střílen od četníků, balamucen od svých farářů a vůdců, pronásledován tyfem a povodněmi. Všecko je přinejmenším zoufalé, strašné a nespravedlivé; čtenář si málem odnáší dojem, že snad teprve od převratu zapadlo Slovensko do moře béd a útisků, jakých dosud nepoznalo. Z těch tří autorů se jen Milo Urban snaží o pohled objektivnější, ale ani jeho zrak nespočívá na světlých stránkách dědiny; když se jeho oravským Ráztokám vede po převratu hospodářsky líp, zachmuří se slovenský básník ihned nad zištností a chamtivostí svého lidu. Přejde-li jeho slovenský robotník do Prahy, musí mu spadnout na hlavu betonový dům; z čehož je vidět, že slovenský lid je stíhán krutým osudem s důsledností přímo děsivou.

Uvádím to z důvodů typologických. Folkloristický román se totiž vyznačuje jistým optimismem; přes všechnu svou chudobu a všecken útisk kvete dědina po svém, má svou duševní pohodu, svůj boží řád a přenáší se přes všechny pohromy svým odvčným rytmem. Naproti tomu nový dědinský román pracuje s aspektem pokud možno temným; jeho zrak je nejvíc poután bídou, konflikty a rozvratem, vším, co nějak kvasí, co se nějak bortí nebo se nově prořezává do života; nedívá se po tom, co trvá, nýbrž po tom, co se děje a přeměňuje. Přezírá konstanty a zveličuje události; patetizuje dědinu tím, že ji líčí, jako by se ustavičně svíjela v křečích bolesti a převracela z boku na bok. Rozumí se, je to zkřivený obraz, tak jako folkloristický román byl víceméně obrazem idealizovaným; obojí je svého druhu umělá literární stylizace. V kulturním boji o národ je třeba ukazovat, jak je ten národ krásný, čistý a svébytný; v politickém a sociálním boji se naopak jeví potřeba pořád a pořád, i za cenu záměrného agravování, demonstrovat, jak je ten lid bídný, zatemnělý, zotročený, mučednický, nespokojený a zoufalý. Tam jde o faktory národní stálosti a etnického trvání; tady jde o impulsy sociální přeměny nebo davové revoluce.

* * *

Řekl jsem, s jakou hojností syrové, aktuální, skutečností látky pracují tyto romány; bylo by těžké ji zvládnout, kdyby se nenarazila na zjednodušující, někdy až primitivní kopyto tendence. Většinou tu máte toto schéma: na jedné straně je lid, vesměs bédný, vydíraný a sedmiboletný; zčásti otroci ujařmení pálenkou, nevědomostí, pověrami, předsudky a ponížením; zčásti jednotlivci, ovšem vysocí jako sosny a silní jako skály, ušlechtilí lidoví hrdinové, kteří v sobě nesou poselství odboje a spásy. Na druhé straně páni: statkáři a notáři, advokáti, poslanci, zaměstnavatelé, úředníci; samí utiskovatelé a vyděrači, korupčníci a nelidové, nadto ještě nadaní požitkářstvím, chlípností, všeho druhu neřestmi a ovšem i tělesnou ošklivostí. Na oné straně je všechna bída a ublíženost; na této straně veškerá špatnost. (U Fraňa Krále to máte vymalováno jako barvotisk; Milo Urban je daleko odstíněnější.) Lid a páni: v podstatě je to prastarý a primitivní sociální motiv selských bouří. Sedlák, pokud je uzavřen ve své dědině, cítí jako útlak a cizovládu všechno, co přichází z města: daně, zákony, předpisy, úřady i politiku; útisk je, je-li zakázáno pít denaturovaný líh, útisk jsou celní hranice, útisk je třeba i dezinfekce nařízená při tyfové epidemii. Na tomto stadiu vývoje se dědina jítí proti všemu, co přichází z města, nebo dokonce od státu; je lehké si představit, s jakým negativismem přijal slovenský venkov dalekosáhlé změny, které s sebou přinesl převrat. V těch čtyřech románech si lid jenom jednou oddechl v pocitu svobody: když raboval židovi krčmu (Živý bič). V té chvíli se cítil pánem; ale pak zase přišly úřady, někdo zase někde vládl a vydával předpisy – páni; jenže teď je těch pánů jaksí víc a víc zasahují do života dědiny. Vesnice nemůže strávit to všecko nové, co do ní vniká z Prahy, z okresního města, z továren, z politiky; to všecko dělají páni, a protože to jsou noví páni, snáší se to hůř než odvěké jařmo, na které byl lid už zvyklý. Ten slepý, reptavý, skoro anarchický negativismus rozrušené vesnice mluví i ze tří slovenských autorů, kterými se zabýváme.

* * *

Řekli jsme, že folkloristický román oslavoval starý lidový řád, jež hledal a nalézal. Proti tomu demografický román vyslovuje rozvrat, který nalézá – a snad i hledá; ale zato také hledá něco, co by jej uspořádalo v řád nový. Tento román chce lid spasit, zatímco folkloristický román jej opěval v jeho kráse a boží slávě.

Podívejme se, o jakou spásu jde. U Fraňa Krále padají šupiny naivity z očí mladého dědinského učitele, který posléze přijde „na poznanie, že zdravá, neskazená, čestná inteligencia musí ísť s pracujúcim ľudom ruka v ruke v bojoch za krajšiu, spravodlivejšiu a dokonalejšiu budúcnosť ľudstva“. Načež učitel Barica vykročí pevným, odhodlaným krokem

na cestu, kde „len v diaľke, kdesi na jej konci jagalo sa usmiate svetielko. Červené, milé, nádejné.“ Je to ovšem milé, červené světélko komunismu, je to chiliastická spása „kdesi na konci cesty“ a „v dálce“. Reálnější je Peter Jilemnický, ostatně daleko vážnější spisovatel. U něho se probouzí k sociálnímu uvědomění mladý robotník Pavel. „Veď ja nechcem nič iné, len aby sa život valil vpred! Aby každý, kto sa na svet narodil, mal na tom svete kus miesta a vzduchu. Aby tí, čo celý život pracujú, mali po celý život čo jesť, obliekať sa a kde bývať... Chcem, aby zmizla nespravodlivosť, vykorisťovanie, zúfalstvo, temnota, chcem, aby... aby bolo všetkým ľuďom dobre! Nič viac. A snáď je to zločin. Preto sedím. Avšak dokiaľ bude táto nespravodlivosť, dotiaľ ja musím byť zločincem... pred tými, čo ma tu držia.“ Ale abyste věděli, Pavel vůbec není zločinec; naopak, hleděl zadržet něčí ruku, která chtěla hodit kámen po četnících, a dostal se do vězení pouhým omylem. Je to příznačný sklon k pasívnosti a mučednictví: lidé jsou tu ještě pořád spíš trpiteli a obětmi než činiteli. Přesto je Pavel daleko věcnější sociální člověk než naivní učitel Král'ův; ale na konci se dostaví zase jenom světelný efekt, „tajomné brieždenie neznámeho rána“. „Bolo to ešte len slabušké brieždenie – tmavá tóna noci sa dosiaľ prevažovala po dávno neoranom poli –, ale na ňom, vzpriamení v širokom obzore, stáli už oráči, ktorí vytiahli prvú brázdú k novému dňu.“ Nový den, tajemný a slaboučký zákmit neznámého rána – zase jen chiliastické světélkování, zase jenom naděje místo jistot. Podobně u Mila Urbana: „Čosi sa robí...“ Nevíme ještě co, ale... „Jednako.“ „Čosi ako by sa bolo začalo nenápadne, pomaly štiepať, triediť, deliť a nepozorovane odbočovať na inú, jasnejšiu koľaj. Čosi ako by sa bolo začalo vymaňovať z príšernej hmly a raziť si cestu v iné, svetlejšie strany.“ To „čosi“ zní po čertech neurčitě. „Kde sa človek obrátil, rozpor na rozpore... Nedalo sa dôverovať tým časom ani na hodinu, ale... Čo robiť? Založiť ruky a čakať? Nie. Treba bolo stvorit' nového človeka, nových ľudí, odchovať nezaťaženú generáciu a postaviť ju chorým otcom za chrbát. Treba bolo stavať odrážky, hrádze, nové domy, otvorit' okná, otvorit' duše dokorán... Veľa toho bolo. Veľa. Ale keď si to Iľečko všetko predstavil, tak sa mu pozdalo, ako by sa boli pohli akési ozrutné, osudné, husté hmly, ktoré zahaľovali svet. Tak sa mu pozdalo, ako by sa dvihali pomaly do výšky, rozplývali konečne, mizli a odhaľovali v diaľke sa rodia biely úsvit. Bol ďaleko ešte. Strašne ďaleko. Ale bol.“ Tak vidíte, zase ten úsvit v mlhách a v dálce strašně daleké, pořád ta víra chiliastická. Milo Urban je ovšem složitější než oba jeho druzi; je také rozpoltěnější. Přijde spása ze socialismu, nebo od Boha? Vidí víc toho úsvitu lidský kaplan Ilčík? Nebo komunista Sedmík, který našel Krista? Nebo silný hospodář a individualista Hlavaj se svým optimismem budování a pokroku? Nevíme; zatím nám má stačit, že „čosi sa robí“; ale Urban

je nad ty druhé o to kladnější, že u něho se už přestává jenom trpět a věřit a počíná se robit skutečně.

* * *

Tedy několik závěrů: slovenský dědinský román, jak jej poznáváme v této skupině knih, se vyznačuje rozhodným odvratem od folklóru. To ukazuje, že boj o národ, o jeho etnické uchování a uvědomení je už víceméně cítěn jako vybojovaný; tato literatura je už plodem národa osvobozeného. Místo zápasu národního nastupuje zápas hospodářský a sociální. Najednou je toho strašně mnoho, nač žalovat a z čeho chtít vyjít; nahromadilo se toho za staletí útisku, a teď teprve se rozvazují ústa k protestu. Koneckonců není i v tom kus nové a uvolněné svobody? Slovenská dědina se nám už nezjevuje ve své starobylosti a lidovém svérázu, ale pod aspektem velikého a těžkého přerodu; není už něčím, co má být uchováno, ale něčím, co má být přebudováno nebo přehněteno; je to nová vesnice ne tím, co v ní je, ale tím, že už nemůže zůstat, jaká byla. Za to poznání musíme být slovenským autorům vděční i na naší straně Karpat.

Přítomnost 9. 1.

ČEŠTINA A PŘEKLADY

Našli jsme statistiku překladů z francouzského spisovatele André Gidea. Z 29 jeho knih bylo nejvíc přeloženo do češtiny a němčiny: 21 knih. Ve Spojených státech vyšlo jen 15 překladů, v Anglii 11, v Rusku a Španělsku po šesti, v Itálii 4, v Holandsku, Švédsku a Dánsku po třech. Z toho je vidět, jak mnoho, ve srovnání s jinými národy až příliš mnoho, se u nás překládá. Ale také se ukazuje, jak špatně je u nás překládání organizováno; dvě knihy Gideovy vyšly u nás zbytečně ve dvou různých překladech: v Německu se taková věc nestává.

Lidové noviny 11. 1.

DVOJSEČNÁ ZBRAŇ

Psal jsem v článku Glajchšaltovat o lidech, kteří dostávají „jakousi linii a takříkajíc páteř“ podle listu, ve kterém mají místo. To se ovšem znelíbilo panu R. K. v pondělníku Národních listů, i napsal: „Také p. Čapek se nenarodil rovnou jako redaktor Lidových novin a v předsíni Národních listů si vypravují dosud zřizenci s úsměvem, jak se poníženě v této místnosti klaněl osobám, na něž později vyplazoval jazyk ve svém novém působišti. Zajisté i p. Čapek má

právo změnit své přesvědčení jako každý jiný. Snižuje-li se však k šmokině, budiž mu připomenuto, že zachází s dvojsečnou zbraní.”

Dobře, sem s tou dvojsečnou zbraní; je ještě k něčemu dobrá. Ale dřív bych chtěl obránit někoho jiného, kdo se sám ohradit nemůže; chtěl bych se ujmout zřízenců v předsíni Národních listů. Starý pan Hála, pamětník Nerudův, je mrtev, starý Schaller je mrtev; pochybuji, že vstali z hrobu, aby s úsměvem vypravovali své vzpomínky panu R. K., který za jejich života neměl ještě co dělat v předsíni Národních listů. V té předsíni zbývá dnes jenom jeden zřízenec, který se pamatuje na Národní listy s Herbenem, Emilem Svobodou, Čapky a tak dále. Dovolte, abych se ujal jeho cti. Pan R. K. si ho může poslat pro kafe, kdy je mu libo, ale jeho pravdomluvností disponovat nemá právo. Na pomlouvání bývají angažováni redaktoři, ale redakční sluhové ne. To nenáleží k jejich služebním povinnostem.

Tak, a teď půjdeme z předsíně do redakce. Pravda, nenarodil jsem se rovnou v redakci Lidových novin; pravda, byl jsem předtím v redakci Národních listů. Jenže to byly Národní listy z roku 1917; to byly Národní listy zastavené roku 1918; to byly Národní listy bez Kaudersů, Národní listy s Herbenem, Macharem, Ot. Fischerem, Dykem, Čapkem Chodem a tak dále. To byly Národní listy, ve kterých jsem v den převratu mohl napsat, že se Němcům u nás nesmí zkrivit vlas. Za své členství v těchto Národních listech se nikdy stydět nebudu; a kdyby se pan R. K. neinformoval jenom po předsíních, mohl by se dozvědět, jaké tam bylo moje postavení.

V roce dvacátém to začaly být jiné Národní listy, se kterými už jsem se nemohl tak cítit zajedno – a nejen já. Většina redakce cítila nevolně, že shora, z partaje, od „pánů”, vane jiný vítr. Začalo se nejdřív mezi řádky a pak pořád očitěji fechtovat proti Benešovi, proti Masarykovi, proti sociálním požadavkům – přes sociální program strany. Na podzim toho roku došlo v Praze na demonstrace při zabírání Stavovského divadla. V Národních listech se octly články, ze kterých kapal starý mladočeský nacionalismus; štválo se, rozšívala se nenávist a hysterie – nu, jako se to dělá dodnes. Tehdy skoro celá redakce Národních listů (devatenáct redaktorů) podepsala dopis správní radě a zemskému výkonnému výboru strany, ve kterém projevila nesouhlas s politickým duchem, který proniká do Národních listů, a žádala, aby list uchoval svou úroveň dřívější.

Nebožtík Rašín svolal redakční radu; byl to strašný kravál – Rašín se rozlítl se svým celým temperamentem i svou chlapskou otevřeností. „Já tady žádné sověty trpět nebudu,” burácel, a zkrátka: buď odvolat podpisy, nebo bude zle. A redaktoři Národních listů odvolali. Odvolali skoro všichni, kromě sedmi. Vincenc Červinka řekl: „Co jsem podepsal, to jsem

podepsal.” Na něho ovšem nemohli, protože byl za Rakouska souzen spolu s Kramářem a Rašínem. Ale ostatních šest –.

Za několik týdnů dostal bez udání důvodů výpověď Josef Čapek. Téhož dne jsem dal výpověď já. Za nějaký čas musil odejít Otokar Fischer. Potom Karel Scheinpflug. Bylo to v obou případech pro konflikty s politickým vedením listu. Z těch, kteří svůj podpis neodvolali, zůstal v Národních listech jenom jeden.

A pak tedy jsme vstoupili do Lidových novin, Josef Čapek i já. Tehdy Lidové noviny byly, jak račte vědět, orgánem národní demokracie. Nešli jsme do listu jiné politické strany, ale do listu jiných politických mravů. Žádný podpis jsme neodvolali. Žádné přesvědčení jsme nezměnili. To udělali... ti druzí. Pan R. Kauders-Kopecký se na to ještě může přeptat. Ale ne v předsíni Národních listů.

Lidové noviny 13. 1.

KDYBYCH BYL LINGVISTOU

Kdybych byl lingvistou, dělal bych pravděpodobně totéž, co lingvisté provozují odjakživa: naslouchal bych, jak lidé mluví, a hloubal bych o tom tak dlouho, až by se mi ve slovech a vazbách, větách a kadencích podařilo vytušit určitá obecná pravidla, zákony, třídy a systémy. Myslím však, že by se mi nepovedlo abstrahovat jazyk od lidí; že bych si nedovedl představit řeč jako čistý jev jazykový, nýbrž jakožto projev určitých lidí, lidských povolání, typů, skupin, kultur a koneckonců určitých světových názorů. Víím, že toto pojetí není nijak nové; ale domnívám se, že dosud nejsme lingvisticky tak daleko, abychom dovedli analýzy a kritiky řeči užít k analýze a kritice lidí a jejich představ, mínění, názorů, společenských atitud, kulturních a politických soustav a tak dále.

Dejme tomu: bylo by možno zkoumat, jak veliký počet generalizujících, zobecňujících slov se vyskytá v lidské řeči podle vzdělání, sociálního stupně a skupinové příslušnosti; a dále, jakému společenskému a politickému nazírání odpovídá schopnost nebo náklonnost užívat slov obecných a neurčitých. Jistě jiné bude politické chování člověka, který myslí a vyjadřuje se ve věcných představách, než člověka, který myslí v neurčitých obecnostech; na této straně bude nepochybně daleko víc generalizací, víc radikalismu, víc intolerance. Bylo by důležité zkoumat, jaký druh lidí užívá se zálibou cizích slov, kterým špatně rozumí, nebo velikých slov, jež nemají přesných obrysů; jaké poruše lidského ducha, jakému společenskému vyšinutí, jaké vnitřní nejistotě odpovídá tento lingvistický úkaz. Gorkého

bosák, který se opájí slovy „organism, organon“, je jev dnes už hromadný; není pochyby, že i v politice půjde za velikými a neurčitými slovy, okouzlován jejich zvučením.

Bylo by možno dojít jazykovou analýzou k diagnostice demagogie. Zjistilo by se nepochybně, že demagogie musí být po stránce řeči názorná a přitom pokud možno nepřesná; musí jít snadno do hlavy, ale nesmí přiléhat k faktům, aby se pod její formulace dalo subsumovat co nejvíce různých náhledů, zájmů a představ. Její zřetelné prostředky jsou mnohovýznamnost a citová barva slov, přeměna myšlenek v ustálená hesla a rychlý spád, který unáší posluchače nebo čtenáře přes vyslovené nejasnosti nebo nesrovnalosti a tak dále.

Lingvistickým rozborem by bylo dále možno stanovit hluboký rozdíl mezi jazykovým systémem příkazovacím a přesvědčovacím; jinými slovy, mezi jazykem diktátorů a jazykem demokracie. Stačí natočit si knoflík v rádiu a naslouchat hlasům států a jejich představitelů; jak lze zjišťovat, jak čistě jazykově, z výběru slov, z jejich vazeb a přednesu vzniká výraz autority, moci, kolektivního patosu, vůle a rozhodnosti, nebo naopak výraz veřejného rozjímání, dokazování a přesvědčování, který víceméně odpovídá systému parlamentnímu. Rozborem jazykového stylu autoritativního nebo parlamentního bychom se značnou přesností shledali, k jakým intelektuálním vlastnostem, k jakým lidským a společenským stránkám se ten který režim obrací, na jakých spočívá a s jakými počítá.

Tato lingvistika veřejných projevů by se koneckonců stala nevyhnutelně společenskou kritikou: ne ve smyslu hodnocení, nýbrž ve smyslu duchovní diagnostiky; odhalujíc poruchy, abúzus, inkoherece a nepřesnosti slovního výrazu vedla by k poznání obdobných kazů v sociálním myšlení. Nepochybují, že dřív nebo později se lingvistika takovou diagnostikou stane; lidská řeč je přece tak přímým a neklamným projevem našeho života duchovního, jako se tlukotem srdce nebo výměnou látek projevuje život tělesný.

Slovo a slovesnost, únor

O DVOU PUBLIKACÍCH

Almanach na rok 1914

Říkal mi nedávno jeden literární historik, že bude jednou zatraceně těžké nějak roztrdit a sepnout ve vývojovou linii českou literaturu od roku 1900 do války. Nemíním ani nemohu jemu a jeho učeným kolegům tu práci usnadnit; chtěl bych jenom vzpomenout toho, že se koncem údobí, tak asi po roce 1910, začala jevit potřeba generačního a názorového třídění i v literatuře. Daleko jasnější to tehdy bylo ovšem ve výtvarnictví; tam si nikdo nemohl plést, je-li kubistou, nebo impresionistou. V literatuře to bylo složitější. A také nesrovnatelně vážnější.

V posledním roce před válkou vyšel Almanach na rok 1914. Byl mu přičítán jakýs takýs význam manifestační – právem i neprávem. Nebyla za ním skupina lidí nápadně jednomyslných; jediným zevním poutem – a ani ne u všech – byl verslibrismus. Ale ani volný verš nebyl něčím novým; básnilo se v něm už dávno předtím, jenže to býval verš spíš uvolněný; teď se měl vytvořit „přísný volný verš, řízený svými vlastními a novými pravidly, svým formálním řádem. V tom směru došel nejdál Otakar Theer, který vypracoval svou vlastní poetiku iktového verše; jiní s rozbitím vázaného verše rozbíjeli i metaforickou a logickou souvislost starého básnění – byly to vlastně počátky poválečného expresionismu; jiní si hráli s novou hudebností asonancí a dominant – poválečný vývoj poezie ledacos z toho uskutečnil. Ale ani proti tomu verslibrismu nikdo nestál nesmiřitelně a zásadně; jak vidět, byl dělítkem dost málo radikálním.

Poněkud zřetelnější byl odvrát jednak od náladového impresionismu, jednak od symbolismu a dekadence; poezie měla být přímější, objektivnější, jaksi mužnější; abych tak řekl, chtěla trefovat hřebík na hlavičku. Hleděla se zbavit impresionistického subjektivismu i dekadentní umělosti s jejím narcisismem, bibeloty, skarabey a podobným poetickým haraburdím. Bylo to cítěno dost ostře, ale popření něčeho není ještě program. A tady přicházím k hlavní věci: byl-li jaký program, byl formulován spíš tehdejší filozofií. Kdo se bude chtít vyznat v literatuře posledních let před válkou, bude se musit podívat, jak to tehdy vypadalo ve světové filozofii.

Tehdy se rychle vyžíval pozitivismus 19. století. U nás Masaryk byl chápán daleko víc politicky než filozoficky; na poli filozofickém povívaly větry z celého světa. Byly to hlavně dva veliké proudy: na jedné straně Bergson, vitalismus a filozofie aktivistické, do nichž náleží i pragmatismus; na druhé straně novokantovské systémy, různé ty idealismy a criticismy, filozofie hodnot nebo norem, filozofie, které proti hrubému světu toho, co jest, stavěly vyšší svět toho, co býti má. Prakticky a zhruba řečeno, ta první skupina názorů se orientovala spíš na vědách přírodních, druhá skupina byla převážně duchovědná. Podle toho protikladu se do jisté míry počala třídit i literatura. Na jedné straně, řekl bych, literatura duchovědná; jejím typickým představitelem byl u nás F. X. Šalda se svým postulátem nadosobních hodnot, se svým úsilím o básnické absolutno. Na druhé straně literatura, jejíž inspirace byla víceméně přírodovědná; typický pro ni byl S. K. Neumann se svým naturismem; ale i Otakar Theer, voluntarista a bergsonovec, básníci různého odstínění vitalistického, básníci okouzlení dynamismem moderní techniky a rychlosti jako italští futuristé, básníci sociální hromadnosti jako francouzští unanimisté a tak dále; bylo tu plno úkazů ještě nesouřaděných a rozptýlených, spíš nálada než program; ještě se to nepročistilo, a přišla válka.

Z té nálady, která byla ve vzduchu, se zrodil Almanach na rok 1914. Pravda, bylo to seskupení dost nahodilé a osobní; jistě bychom nemohli pod inspiraci přírodovědnou zařadit Arne Nováka nebo Otokara Fischera; nebylo na první pohled mnoho společného mezi aristokratickým individualistou Theerem a řekněme S. K. Neumannem. Ale přesto byl tu pocit, že se něco rodí a usiluje o jasnější výraz. Volný verš, odmítající každý předem hotový rámeček formy, vyjadřoval tu potřebu dynamismu; místo statické krásy tvořivý pohyb, místo citového člověka člověk volní, místo vykoupení v absolutnu síla zápasící: tak nějak by snad bylo možno opsat životní pocit, který se tehdy počal formovat.

Válka jej zavalila jako tolik jiných věcí; jen něco bylo dopověděno po válce, ale už v jiné souvislosti. Vzpomínám-li na ty pokusy o literární třídění před válkou, je to proto, abych doložil, jaké to byly krásné doby, kdy se básníci mohli seskupovat podle dělítek tak vysoce duchových! Tehdy měla větší váhu filozofie než politické příslušenství; v literatuře rozhodovala idea, ale ne žurnalistika a její páni.

Sborník francouzské poezie

Mělo na něj dojít za války, ale nestalo se. Viktora Dyka si odvezla Vídeň do kriminálu, jiní šli na vojnu, jiné postrčil osud jinam. Bylo to v roce patnáct, kdy se počínal strašný boj o Verdun. Trásli jsme se o osud Francie; ale nakonec nestačí třást se a dostavuje se nutnost něco dělat. Tehdy si čeští spisovatelé řekli, že vydají sborník překladů z francouzské poezie; když se nedalo dělat víc, tož aspoň projevit své duchové spojenectví s národem naší lásky a naděje. Nebyl to tehdy jediný případ; veliký Shakespearův cyklus v Národním divadle byl národně cítěn jako hold Anglii; knížka o americkém pragmatismu vyšla, když Amerika vstupovala do války, šlo o to, znát líp tu Ameriku, od níž jsme čekali rozhodnutí i o svém osudu. Když se později mluvilo o „pragmatistické generaci“, nemyslel už nikdo na silné pohnutky roku sedmnáctého. A nezapomeňme, jak jsme tehdy přijímali Smetanovu Vlast, Tylovu Fidlovačku, Šaldovu hymnu na svatého Václava, básně Dykovy, Tomanovy Měsíce a tak dále, – to všechno mělo jednu hlubokou národní souvislost, ať šlo o „zvony domova“, nebo o duchovní aliance s válčícími národy.

Tož ten sborník: měla se rozdělit práce na všechny, kdo chtěli a dovedli překládat francouzské verše; byl tu užší kruh – Viktor Dyk, Arnošt Procházka, Hanuš Jelínek, dr. Haškovec a jiní – a další spolupracovníci: Richard Weiner, Stanislav Hanuš, Lothar Suchý, Jaroslav Haasz a nevím kdo ještě. Nejdřív se vybrala od nakladatele záloha a byla propita za dionýského předsednictví Viktora Dyka. Potom se sháněl materiál, totiž knihy francouzských

básníků. Groteskní věc: vždycky se říkalo, že naše poezie podléhá všemožným vlivům francouzským; ale prakticky se ukázalo, že nebylo francouzských knížek. V Univerzitní knihovně z celého Verhaerena byl jenom jeden svazček, a to byl překlad do němčiny. V soukromých knihovnách nebylo skoro nic; u knihkupců nic; dohromady žalostně málo na chrestomatii od Baudelairea po dobu přítomnou, – a přece se to dělalo. Každá přeložená báseň byla souzena celou redakční radou inter pocula; Viktor Dyk vymýšlel své groteskní rýmy, Arnošt Procházka ryl červenou tužkou s přísností profesora češtiny a s naprostou amúzičností, byla to těžká práce; pak sebrali Dyka – ještě jsme za ním do Vídně poslali Laforgua a Corbierea, aby mohl překládat in carcere et catenis; pak byli rozváti i jiní, a ze sborníku zbyly jen trosky.

A vidíte, to byla doba, kdy se nikdo na druhého neřval, je-li dost národní nebo ne; to se rozumělo samo sebou. Hold Francii, dobrá; cítili jsme potřebu to udělat a vůbec jsme tím nemínili něco národního a vlasteneckého; bylo to tak samozřejmé a nutné jako dýchat nebo cítit. Nikdo se tehdy nenadoouval svým nacionalismem; byla to čistotná a mužná doba. Tehdy šlo opravdu o osud národa; copak se nikdo nezastaví nad tím, že tehdy celá literatura do posledního muže a ženy byla tak nepochybně a samozřejmě národní? Myslí někdo, že se to z ní může ztratit? Prosím vás, co se to vlastně za těch dvacet let změnilo: naše literatura – nebo něco jiného?

Lidové noviny 4. 2.

SLOVO A SLOVESNOST

Dávno před válkou jsme mívali literární revue, které výhradně nebo z valné části sloužily literární kritice; tehdy byly u nás menší poměry a byli jsme jako národ chudší, a přece jsme udrželi ne jeden, ale řadu orgánů odborné kritiky literární a kulturní. Po válce zhasínal jeden takový list po druhém, nebyli jsme s to je udržet; je to jeden z velmi závažných faktů našeho nového života, který vysvětlovat by bylo hořko a nevděčno. Jen Šaldův zápisník, dílo jednoho autora, se uchoval jako tribuna literárního zkoumání. Proto musíme pozdravit odvahu i organizační iniciativu, se kterou byl založen orgán slovesného výzkumu daleko speciálnějšího a vědecky přísnějšího. Jmenuje se Slovo a slovesnost a vydává jej čtvrtletně Pražský lingvistický kroužek; má sloužit jazykovědě a vědě literární. Pravda, není to uzoučkový obor; hned v prvním čísle se pojednává o struktuře českého verše před tisíci lety i o funkci mluveného slova ve filmu; vedle Šaldova nebo Mukařovského rozboru básnického stylu jde tu i o kodifikaci mluvnickou a o názvosloví hospodářské. Víc než teoretický program ukazuje

tato tematická šíře nového časopisu jeho živé poslání. To vše je Slovo: řeč novin i dílo básnické, věta zachycená na ulici i jazyková památka na pergamentu; čtenář skoro lituje, že kritika, toto praktické, aktuální znalectví slova a slovesnosti, si dala urvat primát v té šířce zájmu i v té odvaze realizovat se podobným živoucím podnikem. Ale i to je dobré znamení: že, jak se zdá, ve věcech duchovních počíná vést věda.

Přítomnost 20. 2.

HLAS NAD ZEMÍ

Vy, kteří se přete, má-li náš rozhlas na začátku dne rozveselovat duše svých posluchačů trempskými písněmi nebo muzikou víc povznášející, dovolte, aby promluvil člověk nestranný, který v tu dobu, kdy jiní poslouchají „Vesele do nového dne“, spí spánkem spravedlivých; je mu tedy osobně lhostejno, rozléhá-li se v tu dobu éterem pění kůrů andělských nebo hlahol orchestrionu. Chtěl bych jenom říci na obě strany, že takto se nelze dohodnout a že bych se nedivil, kdyby náš rozhlas, vyslechnuv všechny rady, co má a co nemá ráno vysílat, mávl rukou a zavřel tlampač, nebo jak se ve vysílače jmenuje to, čemu se u lidí říká huba. Bylo by snazší se domluvit, kdyby šlo jenom o to, co ti a oni chtějí poslouchat; horší je, že ten, kdo chce své srdce obveselovat maršem nebo polkou o Andulce, zatímco se holí nebo si obouvá boty, se cítí téměř uražen, zahraje-li se mu něco, jak se říká, vážnějšího; na druhé straně ten, kdo by rád vstoupil do nového dne za zvuků důstojnějších, trpí a je mravně dotčen, že má poslouchat nějaké to m-ca m-ca m-cará. Není totiž ta největší chyba v tom, že lidé mají různá gusta, nýbrž v tom, že je mají netolerantně a že považují to opačné gusto za cosi jako nešetné zasahování do svých osobních práv. Různým uším by bylo možno vyhovět tím, že by se jednou hrálo to a podruhé ono; ale jak vyhovět těm, kdo nejen chtějí to své, ale rozhořčeně odmítají a skoro zakazují to druhé? Do jisté míry tu vidíte rozpor mezi demokratickou dohodou a rádobydiktátem; každý chce svou písničku, ale má už tím právo ji zásadně vnucovat všem ostatním?

* * *

Ale něco jiného bychom snad mohli našemu rozhlasu poradit. Jsou během dne v našem středoevropském éteru hodiny, kdy nevysílá celkem žádná stanice; například záhy odpoledne, kdy se vracejí domů úředníci, kdy se v mnoha rodinách teprve obědvá a tak dále. Stanice, která by v tu hodinu vysílala dobrý hudební program, by byla hledána od posluchačů skoro na celém kontinentě; všude by si lidé zamnuli ruce a řekli by si: Teď si pustíme Prahu. Mluví se

o propagandě; tahle by byla účelná a dosáhla by nejdál; lidé v celé Evropě by měli za to Prahu rádi.

* * *

Nejvážnější otázka našeho rozhlasu je však docela jinde. Řečeno rovnou, je to otázka vysílačky německé. Nevím, jak dlouho se ještě budeme tvářit, že nám je lhostejno, co poslouchají tři milióny našich Němců. To víte, že mnoho z nich si raději natočí vojenské marše a řízné řeči z druhé strany hranic; rozhlasovým vlnám nemůžeme zavřít hranice. Ale jisté je, že by naši Němci nemohli zavírat své přijímačky dobrému programu a dobrému zpravodajství; ani Němci za hranicemi by je nezavírali a navykli by si slýchat v evropském prostoru německá slova méně feldvéblovského zvuku a řekl bych demokratičtější intonace, než jaká jim dnes a denně řinčí do uší. Tím není míněna polemika s názory jiných států a vlád; ale kdo má uši k slyšení, ať slyší, jak se jinak myslí, jak se svobodněji mluví, jak se lidsky cítí jinde. Kdybych byl naše vláda, vypiplal bych tento německý a mezinárodní rozhlas dokonce se zvláštní láskou a moudrostí, aby byl z toho nejvyššího a nejušlechtilejšího, co si razí cestu evropským prostorem. Reklamujeme po Palackém pro svůj národ zbraně duchovní; bůhví proč si tedy neurobíme tuto zbraň dalekonosnější než kanóny a letadla. Podívejte se na mapu, není-li naše země přímo geopoliticky stvořena k tomu, aby byla vysílačkou střední Evropy; ne černou stanicí Formisovou, ale tou nejvyšší anténou evropského ducha.

Lidové noviny 24. 3.

MLADÁ KULTURA

I to je příznak doby, a tentokrát příznak ne nedobry: že do mladé generace, do našich studentů vjel neklid; že se sami zarazili nad směrem, kterým se začal brát vývoj mládeže; že si chtějí ujasňovat pojmy, hledat svou odpověď na aktuální otázky, hájit své kulturní a životní zájmy. Byla tu už řeč o „parlamentu mladých“; nyní se připojuje nový studentský časopis, který nezapomíná ani na středoškoláky, neboť kulturní i politický vývoj našeho vzdělaného dorostu se začíná a do značné míry i rozhoduje už na střední škole. Ten nový malý měsíčník se jmenuje Mladá kultura, ale nechce se zajímat jen o literaturu a věci kulturní; je dost politický, je pokrokový a je mladý – tolik zatím můžeme vidět na prvním čísle; ale i to stačí, abychom novému mladému zápasníkovi přáli šťastnou cestu a dobrý boj. – Při té příležitosti nebudíž zapomenuto na německý list pokrokové mládeže Deutsche Studentenzeitung, dobře a

živě se potýkající se zhitlerizováním německých studentů. Naši mladí by si měli všimnout tohoto statečného německého spolubojovníka.

Lidové noviny 30. 3.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ VÝROČNÍ CENY PRO UMĚNÍ

Nejlépe by snad vyhovovalo rozdělení v tyto skupiny:

1. literatura: poezie, próza a esej. Za esej bych považoval i odborná díla duchovněná vynikající krásnou formou slovesnou i myšlenkovou. Jenom knižní (nehrané) drama by spadalo do rubriky poezie nebo prózy;

2. hudba (skladba, dirigování, reprodukce);

3. divadlo vůbec: činohra, opera, výkon herecký, režie a film. Nelze činohru a operu provozovanou na jevišti oddělit od jevištní realizace.

Dělení na skupinu umění tvůrčího a reprodukčního není přesné; takzvané reprodukční umění by přece nebylo uměním, kdyby nebylo tvůrčí.

Dobrá myšlenka, aby všechny literatury v republice volně soutěžily, mohla by se vyjádřit tím, že by byla stvořena Velká státní cena (nemusela by být velká obnosem, ale prestiží, například tím, že by ji udílela vláda, že by ji odevzdával sám ministr nebo jeho zástupce), která by se nemusela udílet každého roku, nýbrž jen tehdy, když by byla příležitost k zvláštní poctě. Tato cena by brala v počet umělce všech národností v Čs. republice – bez jakéhokoliv turnu, jen podle mimořádné hodnoty děl.

Počet cen neměl by býti menší než dosud. Udílet každého roku jen jednu státní cenu a střídát obory v kratším nebo delším turnu není dost účelné; je dobře, že stát každého roku upozorní svými cenami na větší počet uměleckých výkonů, a tím zvyšuje zájem o ně.

Doporučovalo by se, aby poroty pro státní ceny byly jmenovány hned po 28. říjnu každého roku, aby se její členové mohli věnovat svému úkolu s náležitou pozorností i úplností. Jejich funkce je čestná, nehonorovaná.

Lhůta, ze které jsou volena díla pro státní ceny, měla by se prodloužit na tříletí, tj. měla by se odměňovat nejlepší díla toho kterého oboru publikovaná za poslední tři léta. Umožní to lepší i spravedlivější výběr. Porotou by byl sepsán protokol, který by byl čten v porotě příští, aby si mohla připomenouti, která díla byla zvlášť brána v úvahu a na které pozoruhodné dílo se minulého roku nebo v uplynulém tříletí nedostalo. Poroty každého roku by měly lapidární větou zdůvodnit, proč, pro které vynikající vlastnosti udělují cenu tomu dílu.

Kdo dostal státní cenu třikrát, může už dostat jenom Velikou státní cenu, a to jen jednou v životě. Třetí cena by pak nemusela být trojnásobná; výš dotována by byla jen Velká státní cena. Ale aby umělec, který už dostal třikrát státní cenu, nebyl jen proto vyřazen z ocenění, dostalo by se mu za vynikající díla pozdější ocenění mimořádného: je-li jeho dílo takové, že by toho roku sklídilo ve svém oboru státní cenu, vysloví mu ministr osvěty na návrh poroty čestné uznání za dílo; to uznání by bylo publikováno v čele státních cen.

Život, duben

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ O BUDOUCNOST NÁRODNÍHO DIVADLA

Milý pane,

jak víte, organizační věci Národního divadla jsou jen a jen věci ministerstva a nemá do nich kdo jiný co mluvit. Situace vzniklá smrtí Hilarovou je a bude řešena jenom úředně; veřejnost nebyla a nebude brána v potaz.

Lze vyslovit jedno přání: aby mezera, kterou nechává po sobě Hilar v moderním umění režijním, byla vyplněna tím, že se poskytne co nejvíc dobré příležitosti mladým a moderním režisérům, aby mohli vést dál dílo Hilarovo.

Praha 28. března 1935 Váš K. Č.

Literární noviny 5. 4.

* * *

SINCLAIRA LEWISE ROMÁN UMĚLECKÉ DÍLO, KTERÝ vyšel ve slušném překladu K. V. Pavlince nákladem Kvasničky a Hampla, nerozmnožuje ani tak naše poznání amerického laureáta Nobelovy ceny, jako spíše obohacuje naše poznatky o americkém a vůbec světovém hotelnictví. Sinclair Lewis má, jak se zdá, nemenší zájem o hotely než zesnulý Arnold Bennet a ví o nich stejně mnoho: od venkovských hotýlků po mamutí velkohotely, od luxusních villegiatur po hotely pro obchodní cestující. Jeho hrdina nechce být od malička ničím jiným než hoteliérem, a je jím od začátku až do konce; jak vidíte, je to velmi přímočarý život, který v ničem nevybočí ze svých kolejí; ale právě skutečnost je složitá, a i když člověk neopouští svou předurčenou cestu, je zahrnován zkušenostmi nevyčerpatelnými. Lewisův hoteliér má svůj životní sen: vytvořit dokonalý hotel; je to jeho umělecké dílo, jeho věčný prelud, jeho velkorysá ctižádost; nakonec po všem tom vzestupu i pádu mu stačí vést dobrou hospodu u cesty a založit kemp pro trempující svět. Člověk vzpomene na Tomanovu

modlitbu: „Hospodu dobrou dej nám, Pane!“ Bratr tohoto střízlivého hrdiny je básník; a Sinclair Lewis ukazuje, jak lživé a neodpovědné je básnění proti praktickému umění hospodařit a organizovat a sloužit lidem. Tedy přece jen je to americká moralita, oslava dělného a užitečného života; zdá se, že autor Babbittův hledá cestu zpět k utilitárnímu srdci Ameriky. Jako vždy u Sinclaire Lewise si čtenář přijde na své aspoň pro autorovu dokonalou znalost věcí, o kterých píše.

Lidové noviny 29. 4.

* * *

D. H. LAWRENCE PANNA A CIKÁN (VYDAL SYMPOsion v překladu H. Skoumalové s kresbami od Toyen – mimochodem s kresbami, které se povážlivě blíží knižní secesi z přelomu století) – je knížka příjemná, ale velmi neprůkazná pro svého autora; je to povídka o fyzickém okouzlení panny potulným cikánem, víc jen náповěď s neorganickým koncem – celkem zbytečná knížka. – Tamtéž vyšla Drnová střecha od korejského spisovatele Younghilla Kanga (v dobrém překladu Zd. Vančury a rovněž s plytkou výzdobou od Toyen). Kniha zajímavá a dojímavá jako dokument staré básnické kultury korejské, která pohlíží s odporem a hrůzou na pronikající „barbarství“ japonské. Korejské prožívání přírody a rodinných vztahů, korejské veršiky, do kterých je po klasické tradici raženo okouzlení těch prostých a moudrých lidí květem i měsícem, vodou i ročními časy, je něco překrásného a vzácného; zase jedna Atlantis, která se nenávratně ztrácí. Dojemná je i nekrvavá revolta Korejců proti kolonizaci japonské; s malou změnou platí to rozvrácení domácí kultury japonsko-západní civilizací i pro duchovní svět čínský. Je tu cítit, že jednou – a ne v daleké době – se probudí nacionalismus potlačených národů i na Dalekém východě; ale už to nebude ten starý a moudrý Východ, který bude bojovat o svou emancipaci. Dobrá kniha, naivní a přitom hluboce poučná.

Lidové noviny 29. 4.

ZNAMENÍ NA NEBI

Když už se stalo zvykem mluvit o krizi, zdá se mnoha lidem, že se to slovo hodí na všechno; i mluví se také o krizi knihy, o krizi kultury, o krizi umění a tak dále. Podívejme se, jak to vypadá s tou krizí knihy.

Pravda je, že čtenáři mají míň peněz a následkem toho kupují míň knížek; po té stránce kniha ovšem prodělává krizi všeho zboží. Musíme se však ptát, je-li ten pokles odbytu zároveň poklesem duchovního zájmu, to jest, jeví-li se v tom menším odbytu knižního zboží také úpadek čtenářské úrovně. To by byla vnitřní krize knihy. Nuže: můžeme mluvit o takové krizi, nebo ne?

První, co vidíme, je toto: že snad zůstala nevydána některá dobrá kniha, která by mohla vyjít v létech hospodářsky tučnějších, ale že zejména ve srovnání s dobou konjunktury zůstala nevydána spousta knih zbytečných, toho polohloupého populárního čtiva, které zamořovalo hlavně náš knižní trh překladový. Vychází nepochybně míň překladů a s tím o mnoho míň knižního braku, který byl jen a jen obchodním artiklem. Nemůžeme ovšem udávat ciferně, kolik toho nebylo vydáno, ale pokles ediční je zřetelný. Jenže tento pokles neznamena kulturní krizi, nýbrž naopak odplývání povážlivé kulturní krize, která se jevila tou pletorou méněcenné a libovolné knižní produkce.

Vedle toho jsou znamení pozitivní, která dovolují některé závěry o tom, jak to vypadá s čtenářskou potřebou u nás. Ve dvou edicích vychází slovník češtiny a zájem o něj překračuje daleko všechna očekávání, kterého bychom se odvážili v dobách nejvyšší papírové konjunktury. Ten zájem není dán jen praktickou potřebou, nýbrž kulturní úctou k jazyku; úspěch českého slovníku dlužno považovat za úspěch literární, za projev hlubšího vztahu k rodnému jazyku a literatuře.

Dalším překvapením je vysoký odbyt literatury poučné; v dobách ediční abundance by myslím nebyl zdaleka tak živý. Čtenáři hubených kapes chtějí patrně za své peníze dostat něco vážného. Nečte se míň, ale čte se pomaleji a hloubavěji. Místo potřeby rozptylovat se vzniká potřeba soustředit se a srovnat si v hlavě poznání světa. Toto znamení je důležité a mělo by být doceněno i těmi, kdo jsou povoláni k produkci duchovních statků.

Podobných znamení by bylo možno uvést víc. Z našich revuí má největší odbyt ta, jež klade na své čtenáře největší nároky. Básnické a prozaické knihy, které nejsou zrovna lehkou četbou, neutrpěly skoro nic proti dobám knižní konjunktury. Nejvíce byla zdecimována právě plytká pololiteratura. Vidíme pořád jasněji, že kniha prochází obecnou krizí hospodářskou, ale zřetelně překonává hlubší krizi duchovní. Ten proces by nyní měl být rozumně veden směrem soustředění a prohloubení, k němuž ukazují citovaná znamení. To je koneckonců vývoj nejpozitivnější: z tísně a protivenství vytěžit něco dobrého.

Život, květen

TRPKÁ ČÍŠE

Už nezvedne ke rtům sklenku rudého vína Mistr Suk, pan profesor Suk, Pepíček Suk, jak mu říkali jeho přátelé. Už nebude rozdávat na rozloučenou své mokré, dobrácké hubičky, kterými v životě nešetřil. Co těch políbení rozdal, co těch sklenek vypil, co přátelských večerů prožil, co kdekomu řekl dětsky dobrých slov, ten něžný kamarád a nádherný muzikant! Ať jiní posoudí jeho dílo; ale jedno svědectví podá o něm každý, kdo měl čest a radost ho poznat: byla to duše umělce; bylo to naivní a vřelé srdce umělcovo; byl to umělec do posledního nervu a poslední žilky. Jak dovedl naslouchat hudbě, jak miloval hudbu, jak miloval lidi, jakou prostou a dobrou písničku bzučel svým celým životem! Byl to muzikant, i když nehrál a neskládal; bylo v něm a s ním a kolem něho boží požehnání hudby, dobrota a citlivost, naivní pohoda i bolest usmířená, láska i důvěřování, radost i nadšení. Být s ním, to bylo jako být na venkově, kde voní seno a září bezpočtu hvězd. V hospodě hrají šumaři a na hřbitově cinká umíráček nad smrtí nejdražšího; a Mistr Suk, pan profesor Suk, Pepíček Suk ve své duši hraje k tanci a zvoní umíráčkem a hvízdá na píšťalku pasáckovu. Hospodo, ještě poslední sklenku toho rudého na oslavu světa, lásky, hudby a přátelství; kdo miluje, nebude se bát smrti.

Lidové noviny 31. 5.

KDYŽ UŽ TO ŘEKL PAN MINISTR...

V posledních Literárních novinách má pan ministr osvěty dr. Krčmář výklad o přítomnosti a budoucnosti Národního divadla. Z jeho článku budiž citováno:

„Národní divadlo má i jiné bolesti, rázu ne tak závažného jako ony, o kterých bylo promluveno (tj. vyplnění mezery v úřadu šéfa činohry a vyrovnání výdajového etátu), ale bolesti přesto nikoli nepatrné. Zejména činohra trpí nedostatkem času i místa. Že se provozuje příliš mnoho novinek, to je často poměry vynucená slabina dramaturgického plánu. Ale důsledky jsou truchlivé. Že se například zkouška nemůže konati, protože zaměstnané síly jsou zaměstnány ještě v jedné nebo dokonce ve dvou zkouškách současných, není vzácnost. Že se novinka zkouší nejvýše tři neděle, je docela běžné. Ale že se režisér s novinkou dostane na jeviště ke zkoušce nejvýše tři až čtyřikrát, to už nehraní se šmírou, to už je šmíra a člověk se opravdu musí divit, že to ještě jakžtakž klope. Leccos se tu snad dá napravit vylepšením dramaturgického plánu, ale všechno sotva... Trpíme tedy na státní scéně... prací příliš kvapnou...”

Budiž řečeno předem, že bychom proti mínění pana ministra nepovažovali reprodukční úroveň Národního divadla za bolest podružnější, než je dejme tomu potíže, jak obsadit uměleckého šéfa činohry. Sebelepší šéf činohry totiž neudělá dobré divadlo z podniku, kde se studovaný kus dostane „nejvýš třikrát nebo čtyřikrát“ k prozkoušení na jevišti. A víckrát se na ně dostat nemůže, pokud se bezmála týdně chrlí do světa novinka za novinkou a pokud (následkem odpoledních představení) je jeviště k dispozici plně pracovní zkoušce jenom čtyři nebo pět dní v týdnu. Pan ministr nazval s úctyhodnou upřímností tento pracovní systém naší státní scény, jíž on sám stojí v čele, šmírařením. To slovo z úst odpovědné osoby je příliš vážné, aby nebylo nutno se jím pozorně zabývat. Kdyby řekněme ministr veřejných prací prohlásil, že jeho úřad vydává chatrné, technicky nedokonalé plány a kolaudace, řekli bychom asi, že tady bude nutno udělat pořádek v osobách i v metodách. Oznámí-li ministr odpovědný za státní scénu, že se na ní šmíraří, je si jistě vědom, že tím nepřidá divadlu důvěry ani přitažlivosti; a neuvádí-li jiné vyhlídky, než že „leccos se tu snad dá napravit, ale všechno sotva“, pak můžeme soudit, že buď se už oddal naprostému pesimismu, pokud jde o osud Národního divadla, nebo že jaksi naznačuje varovný výkřik, aby se dovolal nápravy poměrů, které ohrožují existenční smysl státní scény a nejsou ke cti ani státu, jenž převzal Národní divadlo jako demokratický patron kulturního tvoření.

* * *

Tady jde o největší bolest českého divadla – a nejenom Národního; jde totiž o jeho bytí. Divadlo prohrává a toho času prohrálo svůj zápas o obecnost. Nezájem obecnosti o divadlo se přičítá jednak hospodářské krizi, jednak ochablému vědomí kulturnímu. Ale je tady ještě další faktor, a sice konkurence filmu. Na jedné straně film ještě víc než divadlo hledí vyhovět vkusu publika hlavně v jeho špatných stránkách; na druhé straně však podává herecký i kolektivní výkon daleko lépe připravený, vybroušený, opticky i životně bohatší než divadlo. Ve srovnání s běžným filmem je běžné divadelní představení našich scén snad (aspoň někdy) duchovně náročnější, ale technicky daleko ubožejší, nehotovější ve své konečné realizaci; ani hercům, ani režiséru není dán čas k dokončení jejich díla, zůstává se při chvatné, často jen řemeslné improvizaci, špatně prozkoušená souhra se napořád rozklížuje; a sotva herci pod přetlakem premiérového napětí odehrají první představení, kterému se nedostalo ani třetiny nutné a soustředěné přípravy, už zase musejí drmolit uchvátané zkoušky na další novinku, předem odsouzenou k tomu, aby spatřila světlo světa jako nedopečený polotovar. Pan ministr neužil slova zcela přesného; toto není šmíraření, jež může mít aspoň půvab primitivnosti, nýbrž utloukání divadla nebo cosi jako Raubwirtschaft. Umění se nedá dělat na

běžícím pásu – ale tohle není ani běžící pás, nýbrž udýchaná, bezhlavá a víceméně marná práce. Dnes má publikum možnost srovnávat to, co se mu podává na divadle, s tím, co se mu nabízí ve filmu s použitím prostředků nekonečně větších. Že v té soutěži to musí prohrát divadlo zařízené na horečnou výrobu scénického poloproduktu, musí být jasno každému; jen naši divadelníci se nechtějí odhodlat, aby z toho vyvodili konečný důsledek: že buď se bude divadlo dělat pořádně, nebo musí zajít jako přežitek, který se nedovedl přizpůsobit změněným a těžším životním podmínkám.

Četli jsme nedávno, že v Moskvě jsou fronty u biografů – a fronty u divadelních pokladen, kde se prodávají lístky na týden předem. Hrají se tam ovšem lepší filmy, než jsou české, a dělá se tam lepší, dokonalejší divadlo než u nás; není to jen zásluha obecnstva a poměrů, nýbrž také zásluha dobře dělané práce. A tady jsme u jádra věci: přes všechnu hospodářskou a kulturní krizi můžeme s jistotou přijmout, že lépe hrané, dokonaleji připravené divadlo vyvolá víc zájmu a najde víc obecnstva než divadlo horší. Lidé se nechodí do divadla koukat na státní administrativu, nýbrž na dobrý kus a dobře hrající umělce. Koneckonců i v tomto hříšném světě je to jen lepší práce, co se natrvalo vyplatí. Hospodářská otázka divadla je, aby se v něm co nejlépe hrálo. Shodou okolností je to i jeho hlavní otázkou kulturní. A kryje se to i s úkolem státu, který přijal patronát nad státní scénou jako svou vysokou povinnost kulturní. Stát si nesmí dovolit, aby ji plnil špatně.

* * *

Tedy prakticky je situace tato: rok co rok chrlí naše divadlo do světa zbytečně mnoho kusů; čím víc kusů se hraje, tím víc je mezi nimi dramatického šmíza a jevištních potratů, které po třech nebo pěti reprízách musejí zmizet a být nahrazeny jinou divadelní jepicí. Každý takový kus se studuje „nejvýš tři neděle“; ale opravdové, celé práce se mu dostane zpravidla o hodně méně; na jevišti je zkoušen třikrát nebo čtyřikrát, včetně s hlavní a generální zkouškou, kdy se režisér musí starat víc o rekvizity, světlo a výpravu než o herce. Obecnstvo je otráveno, skřípe-li nebo zklame-li potom provedení hry; je otráveno, má-li jít do divadla třicetkrát za rok; nakonec nad tím mávne rukou a řekne si, že není naprosto jeho kulturní povinností vidět všechno, co se mu v divadle servíruje. V pražských divadlech dohromady je rok co rok na sto novinek; kdo se má na ně na všechny jít dívat? Je-li v ulici příliš mnoho hokynářů, dělají všichni špatné obchody; stejně je tomu s nadbytkem her. Čím víc her, tím méně repríz; už předem se hraje s pocitem efemérnosti a marnosti. Herec i režisér je den za dnem nucen k práci víceméně řemeslné, k pouhé rutině. Herec, který se musí za rok oblékat do deseti nebo patnácti rolí, je nucen si přivydělávat tím, že hraje po venkově; ale tím, jak

praví pan ministr, trpí i úroveň státní scény. Dramaturg musí vybírat kusy třeba méněcenné, jen když by šlo je studovat současně s jinými; ta trocha habituálního publika, které na ně přijde, si potom řekne, že to je zase jeden ztracený večer... To tedy není běžící pás práce, nýbrž bludný kruh... ve smyslu uměleckém i hmotném.

To všechno bylo psáno už mnohokrát; vidí-li nyní sám pan ministr, že se při tomto systému, jenž je československou specialitou, naše divadlo stává šmírou, můžeme snad doufat, že se s tímto stavem nemíní smířit. To by také byl hřích na obecnstvu, na divadle i na tom kousku státního a národního prestiže. Bludný kruh se nedá flikovat; musí se z něho konečně jednou vykročit. Má-li se našemu divadlu pomoci hospodářsky i umělecky, nemůže se to stát setrváním ve směru, jež sám činitel nejodpovědnější označil příkrým slovem šmíra.

Přítomnost 5. 6.

AUTOR ROBOTŮ SE BRÁNÍ

Já vím, je to nevděk, ohání-li se autor oběma rukama proti jisté popularitě, která spadla na to, čemu se říká výplod jeho ducha; ostatně je si vědom, že tím na věci už nic nezmění. Dost dlouho mlčel a myslil si své, když se o robotech ustálila představa, že mají údy z plechu a vnitřnosti z koleček a drátů nebo čeho; bez velkého potěšení se dovídal, že se počali vyskytovat skuteční oceloví roboti, kteří se všelijak hýbají, říkají, kolik je hodin, a dokonce řídí letadla; ale když se nedávno dočetl, že v Moskvě natočili veliký film, ve kterém rozdupávají svět mechaničtí roboti, řízení elektromagnetickými vlnami, dostal chuť protestovat proti tomu aspoň jménem svých vlastních robotů. Jeho roboti nebyli totiž mechanismy. Nebyli uděláni z plechu a koleček. Nebyli oslavou strojového inženýrství. Myslí-li autor při nich na nějaký div lidského ducha, nebyla to technika, nýbrž věda. Přímou s hrůzou odmítá odpovědnost za myšlenku, že by mašiny mohly nahradit lidi a že by se v jejich kolečkách mohlo probudit něco jako život, láska nebo vzpoura. Považoval by tuto ponurou vyhlídku za neodpustitelné přecenění mechaniky nebo za těžkou urážku života.

Autor robotů se dovolává toho, že to musí vědět nejlíp: pročez prohlašuje, že jeho roboti vznikli docela jinak, a to cestou chemickou. Myslí na moderní chemii, jež v různých emulzích (nebo jak se tomu říká) nachází látky a útvary, které se v něčem chovají podobně jako živá hmota. Myslí na chemii biologickou, která objevuje nové a nové chemické činitele mající přímý a regulující vliv na živou hmotu; na chemii, která nalézá a zčásti už i sestruje ty různé enzymy, hormony a vitamíny, jež dávají živé hmotě schopnost růst a množit se a pořizovat jiné životní záležitosti. Snad by jako vědecký laik dostal chuť imputovat této

trpělivé a geniální učenecké párače, že jednou ve zkumavce vyrobí umělou cestou živou buňku; ale z mnoha příčin, k nimž náleží i úcta k životu, se nemohl odhodlat, aby zacházel tak lehkomyšlně s tímto tajemstvím. Proto dal chemickou syntézou vzniknouti nové hmotě, která se prostě chová jako živá; je to organická látka, jiná než ta, ze které je vybudována živá buňka; je to něco jako jiná alternativa života, hmotný substrát, ve kterém by se mohl vyvinout život, kdyby se nebyl dal od začátku jinou cestou. Nemusíme si myslit, že na naší planetě byly vyčerpány všechny možnosti tvoření. Autor robotů by považoval za vědecký nevkus, kdyby dal oživit mosazným kolečkám nebo vyrobil ve zkumavce život; podle jeho představy byl jenom vytvořen nový podklad, který se počal chovat jako živá hmota, a který se tedy mohl stát vehiklem života – ale života, který zůstává nesestrojitelným a nepochopitelným tajemstvím. Ten život se naplní teprve tehdy, když se (s vynaložením značné nepřesnosti a mystiky) roboti stanou dušemi. Z čehož je patrné, že autor nevymýšlel své roboty s technickou pýchou strojního inženýra, nýbrž s metafyzickou pokorou spiritualisty.

Nuže, není vinou autora to, co lze nazvat světový humbuk s roboty. Autor nemínil poslat na svět panáky z plechu, nadívané kolečky, fotobuňkami a jinými mechanickými hejbly. Ukázalo se však, že dnešní svět nestojí o jeho vědecké roboty a že si je nahradil roboty technickými; ti jsou, jak zřejmo, pravá kost z kosti našeho věku. Svět potřeboval robotů mechanických, neboť věří ve stroje víc nežli v život; je víc fascinován technickými divy než zázrakem života. Pročež autor, který chtěl svými vzbouřenými roboty, usilujícími o duši, protestovat proti mechanické pověře naší doby, se nakonec hlásí o něco, co mu nemůže nikdo upřít: o čest, že byl poražen.

Lidové noviny 9. 6.

DIVADLO A SKUTEČNOST

A. B., C. D., E. F., G. H., Y. Z.

Vážená redakce, byla jsem se podívat v Národním divadle na český kus, který se jmenuje Noční služba. Líbilo se mi, že se odehrává v redakci novin, protože jsem žádnou redakci nikdy neviděla; myslím, že taková služba v redakci musí být těžká, když tam je pořád tolik křiku a hádek. Ale nelíbilo se mi, že ta dáma, co řídila auto a vrazila do mlékařského vozu, měla velkou večerní toaletu a hedvábnou cape bez rukávů. V takové cape přece nemohla řídit vůz, protože neměla volné ruce. A nemusela si brát velkou večerní toaletu, když ta společnost jela do Mělníka na víno do zámeckého sklepa; to by žádná dáma neudělala. A když už si ji vzala, měli být ti dva páni, co s ní jeli, ve fraku, a ne ve vycházkových šatech. Ten pan noční

redaktor jim to měl vytknout nebo to vrazit do novin. Jak má potom publikum vědět, jak se má oblékat?

Ve veškeré účtě

A. B., dámská krejčová

Vážená redakce, byl jsem se podívat atd., ale nedovedu si představit, jak se vlastně stala ta havárie, jak ta dáma přejela toho mlékaře. Buď seděl na kozlíku svého vozu, ale pak by ta dáma nemohla cítit, že narazila na jeho tělo; když ho to odhodilo na telegrafní tyč, musel by se jeho vůz takovým nárazem rozbít sakumpak, i to auto by se muselo nabourat, ale dáma říká, že se autu nic nestalo. Nebo šel ten kočí vedle vozu. Jel-li jeho vůz správně po levé straně silnice a šel-li ten kočí správně po levé straně vozu, nemohla ho ta dáma předjíždět zleva, a nemohla ho tedy autem nabrat. Buď tedy jel ten kočí po nesprávné straně cesty, nebo šel po pravé straně vozu; ale pak to byla jeho vina a ta dáma nemohla za to dostat dvě leta těžkého žaláře. Se divím, že ten advokát na to nepřišel. A vůbec dvě leta těžkého žaláře nepodmíněně je trochu moc; vždyť ten opilý šofér, co loni zabil medika a pak ještě naboural autobus, dostal rok nepodmíněně, a patřilo mu to. A ještě něco: když ta dáma neuměla dobře řídit, seděl jistě vedle ní její pan manžel a dával pozor, už proto, aby se jí nic nestalo. Ale pak ji v tom neměl nechat a měl sám zastavit vůz, aby toho mlékaře odvezl do špitálu, a vůbec převzít řízení. Na to bych se podíval, kdybych byl soudce!

S úctou veškerou

C. D., automobilista

Ctěná redakce, viděl jsem na Národním divadle atd. Mně se tam nezdá jedna věc možná. Když ta společnost v autě porazila toho mlékaře, muselo to být v noci, protože ta dáma měla večerní šaty. Ale v noci nemohl nikdo telefonovat z nejbližší vesnice do redakce, protože malé poštovní úřady u nás zavírají v šest hodin večer. A někde u Prahy se to neštěstí nemohlo stát, protože ten pan redaktor volal četnickou stanicí v Mělníce. Potom mně je divné, že ta dáma povídala, že ji lidé viděli v tom autě a že ujela proto, aby ji nezadrželi. To tedy musili být lidé na místě neštěstí a v tom pádě nemusel ten mlíkař vykrvácet; nebo byl na tom tak špatně, že by mu ani ta dáma nepomohla, kdyby ho odvezla do špitálu; ale pak neměla dostat tak veliký trest. Takových věcí mě napadlo při té hře víc, ale jako laik píšu jen o tom, čemu rozumím.

S úctou E. F.

Slavné Národní divadlo, v účtě podepsaný byl přítomen provozování hry Noční služba a dovoluje si upozornit na jednu právníckou chybu. Ta dáma podle pana autora byla odsouzena do těžkého žaláře na dva roky. To je nemožná věc, protože podle vyličení případu dopustila se

přečinu proti bezpečnosti života podle § 335 tr. z., kterýžto delikt se trestá tuhým vězením, a ne žalářem. Potom výměra trestu je příliš vysoká a odsouzené nebyl povolen podmíněný odklad trestu, ačkoli, jak se zdá, nebyla dosud trestána. Ve hře se dokonce mluví o tom, že ona dáma byla odsouzena pro zločin zabití. To je nesmysl, protože proti tomu mlékaři nejednala v úmyslu nepřátelském, jelikož téhož ani neznala. Mimoto si dovoluji upozorniti, že není dobře myslitelné, aby ten pan advokát, co seděl v autě při tom neštěstí, a byl tedy korunním svědkem, mohl u soudu vystupovati zároveň jako obhájce obžalované, v jejíž věci musí svědčiti. Divím se tomu tím spíše, že pan autor je bývalý soudce, a tudíž všechny právnické zkoušky s dobrým prospěchem vykonal.

S veškerou úctou

G. H., soudní zapisovatel

Vážení páni od divadla, jako bývalý noční redaktor novin jsem byl velmi překvapen některými úkazy, které jsem viděl v textu a inscenaci české hry Noční služba. Především dovoluji si tvrdit, že by žádný noční redaktor nepřijímal telefony a návštěvy přímo v sazárně, kde kolem něho pracují sazeči na linotypech. Mám nejvážnější pochybnosti o tom, že by si některý noční redaktor vzal do hlavy dát zprávu o obyčejném automobilovém neštěstí na titulní stranu novin, zejména tehdy, když už se číslo láme. A kdyby ji tam už chtěl dát, aspoň by ji dřív napsal; ale zde ta zpráva jde do rotačky, aniž byla vůbec napsána. „Pane faktore, první strana, jedeme,” káže zde noční redaktor a rotačka se rozjíždí; takový starý noční redaktor by měl ovšem vědět, že rotačka nemůže tisknout jenom první stranu, nýbrž celý arch.

Vůbec zdá se, že to je podivná redakce. Jakýsi „generální sekretář strany” vyjednává s nočním redaktorem, zakazuje mu dát do listu zprávu a nakonec mu dává výpověď. Podle toho v těch novinách nemají žádného šéfredaktora, který by to vše zařídil kompetentněji. Noční redaktor tu dostává samé rukopisy, ale žádné obtahy sazby; dává do tisku „první stranu”, aniž ji viděl zlomenou. Ve třetím aktě už neřáduje v sazárně, nýbrž v lokále, kde šest velmi hubených mladíků počne usilovně tlouci do psacích strojů, patrně proto, aby mu zarazili další monology. Ne, takhle se noviny nedělají; jako obyčejný noční redaktor si netroufám klást meze tomu, čemu se říká „básnická licence” nebo „jevištní symbol”, ale uchoval jsem ze svého novinářského povolání aspoň jednu věc: úctu ke skutečnosti. Zdá se, že divadelní autoři i režiséři se této úcty zbavili dokonale.

Váš Y. Z., redaktor

Lidové noviny 9. 6.

O TOM HUMORU

Shledal jsem několikrát v tomto časopise, že jeho mladým čtenářům a spolupracovníkům vrtá hlavou jedna otázka: proč je u nás tak málo humoru v literatuře, proč se mu nedaří, co to vlastně humor je a tak dále. Na otázku, proč se u nás humoru málo daří, je odpověď dvojí: jedna vyplývá z naší národní povahy a druhá z povahy humoru.

1. Nemůžeme říci, že by naše národní povaha neměla talent k humoru. Naopak, naše lidové tradice jsou většinou veselé, náš lidový typ je chlapík s vyřídilkou, nakloněný k legraci, švandě a psině. Jedna americká Češka mně říkala, že když je v Praze mezi lidmi, ať je to v tramvaji, nebo na ulici, musí se pořád smát; co prý šprýmů odevšad slyší – a nejdívnější prý je, že je ostatní přijímají zasmušile a nedůvěřivě jako na funuse. Řekl bych, že náš národ má lidový talent pro humor, ale považuje jaksí za nedůstojné se jím otevřeně bavit. Čím výše vystupujeme po sociálním žebříčku, s tím ponuřejší vážností se v lidech setkáváme. Snad jsme si ještě neodvykli dávat najevo, že jsme tři sta let úpěli v porobě a že životní veselí nesluší národu trpícímu a uhnětenému; vždyť i dnes, ve svobodném státě, mluví kdekdo se zvláštní zálibou o „nesnesitelných poměrech“, o „zoufalé situaci“ a tak dále. Kdyby tak mluvili dělníci bez práce a chleba, nebylo by se tomu co divit; ale zvláštní je, že nejpochemurněji se vyjadřují a chovají lidé z vrstev, o kterých nelze tvrdit, že by trpěly hladem; ale to už je jiná kapitola. Druhá příčina, proč se u nás lidé stydí dopustit se otevřené veselosti, je docela prostě povýšenectví, ať je to povýšenectví intelektuální, nebo sociální, nebo hmotné; každý, kdo se dostal trochu nahoru, považuje za svou povinnost dávat ustavičně najevo: já jsem vážný, já se musím zabývat jenom nejvážnějšími problémy, já nesu tak těžkou odpovědnost a tak dále. Každý je ovládán pocitem, že by si společensky zadal, kdyby se rozveselil. To máte tu nesmírnou vážnost ouřední, profesorskou, politickou – a zejména intelektuálskou. Snad čtete literární a divadelní kritiky a všimli jste si, že v nich bývá humor považován za cosi nižšího, méněcenného, vulgárního a vůbec přízemního. Humor jako životní projev se u nás (v daleko větší míře než u národů bohatších tradic) sráží s papírovou nebo profesionální vznešeností lidí, kteří trpí komplexem, že nesou na své hlavě jakousi hodnostářskou mitru, a pořád mají strach, aby jim nepadla. Úhrnem tedy by nám patrně nechyběl ani smysl, ani nadání pro humor; ale jeho volné využití je u nás brzděno zábranami morálními a společenskými.

2. Ta nedůvěra k humoru, kterou u nás vidíme, má ještě jiné příčiny, a sice v samotné povaze humoru. Abychom ten zvláštní charakter humoru poznali jasněji, srovnajme jej s povahou jiných úkazů, které se počítají k takzvanému komičnu, a sice s ironií a satirou.

Ironie je vždy projevem nějaké převahy; ironizujeme to, co je menší, slabší, naivnější než my, čemu se cítíme nadřaděni, nad čím se domníváme stát společensky nebo duchovně. Nejčastěji se v ironii projevuje převaha ducha nad davem, povýšenost intelektu nad lidskými předsudky a zaostalostmi; typický pro to je řekněme takový Voltaire nebo Anatole France. Vedle toho existuje ironie hrubší, ironie pána vůči sedlákovi, ironie nadřazeného vůči podřazeným a tak dále; ale ať jde o ironii básnickou, nebo fouňovskou, náleží ve všech případech k její podstatě, že výše stojící anebo výše diferencovaný člověk shledává směšným nižšího, primitivnějšího, podřadnějšího člověka. Ironie se rodí z rozdílu mezi lidmi, z vnitřní nerovnosti lidí.

A nyní satira: k její povaze patří, že s něčím bojuje, že proti něčemu revoltuje. Revolta se obrací obyčejně proti tomu, co toho času vládne, proti přesile, proti mocenské převaze; nebouříme se proti něčemu, co je slabé, nýbrž proti tomu, co je mocné, oficiální a obecně přijaté, ať je to vkus, konvence, obecná víra, nebo politický režim. Na rozdíl od ironie satira se nestaví nad věci, nýbrž proti věcem; s čím větší přesilou se dává do boje, tím větší je její čest; je po přednosti zbraní minority proti většině, výsměchem a protestem ducha nespokojeného a rozhořčeného tváří v tvář vládnoucí moci.

A konečně čistý humor, který není ironií ani satirou, je možný jen mezi rovnými. Předpokladem humoru je lidská solidarita: jsme jeden jako druhý, proč se si můžeme spolu pošpásovat stejně bez povýšenosti, jako bez nedůtklivosti. Proto také je humor převážně mužský, neboť muži jsou od přírody solidárnější; je kolektivistický, rodí se nejsnáze v davové pospolitosti a družnosti; člověk osamělý nemůže špásovat, chudák Robinson byl člověk odsouzený k nesmírné vážnosti. Humor není myslitelný beze vztahu vzájemné důvěry; kde člověk vidí v člověku nepřítele, ukazuje mu zuby, aby ho zastrašil, ale ne aby se na něho přátelsky zasmál. Humor je převahou lidový, protože mezi pány nebývá rovnosti. Zkrátka humor je svou celou podstatou demokratický; zřizuje mezi lidmi rovnost a družnost, rodí se z ducha kamarádského, je v podstatě seberozdáváním a důvěrností, ba důvěřivostí. A tady je jedna z hlubších příčin, proč se u nás humoru nedaří. Jsme demokrati, ale to ještě neznamená, že jsme demokratičtí, že s radostí prožíváme svou rovnost s druhými. Je v nás příliš mnoho stavovské a třídní upjatosti, trapně cítěné nerovnosti, dívání se na druhé buď spatra, nebo zdola; nesmělost i pýcha vylučuje humor. Ve vžitých demokraciích, jako je anglická nebo americká, vidíme napořád daleko silnější spotřebu i tradici humoru; nebo srovnajte si francouzskou allégresse s německou tuhostí a vážností. Chybí-li nám víc humoru, chybí něco našemu národnímu životu, naší demokracii, našemu životnímu režimu. Až uslyšíme náš národ

ochotněji a otevřeněji se smát, budeme si moci říci: Chválabohu, konečně se stáváme víc lidem v demokratickém a hlubokém smyslu slova.

Studentský časopis 10. 6.

RUR

RUR je vlastně převod pověsti o Golemovi v moderní formu. To mně ovšem napadlo, teprve když kus byl hotov. „U čerta, to je vlastně přece Golem,” řekl jsem si, „robot je Golem provedený v masové tovární výrobě.” Jméno robot, roboti vynalezl můj bratr Josef. Odkud ostatně je jméno odvozeno, není třeba, ač je slovanského původu, žádnému Němci objasňovat. Co je robot, ví přinejmenším každý německý sedlák. Je zajímavé, že WUR nebo RUR je také od anglického jevištního provedení anglickým slovním výrazem a je uvedeno v anglickém jazykovém slovníku. Při příležitosti polního cvičení anglických vojenských oddílů jmenovala se pak jedna z operujících armád „armádou robotů” (Robots-Army). Sám dnes už ani nevím, v kolika řečech bylo mimoto WUR ještě provedeno. Hru jsem také víckrát neviděl po generální zkoušce ve zdejších českém divadle.

Prager Tagblatt 23. 9.

INTER ARMA

Pravda, jaká teď řeč o kultuře: je válka, a lidé budou hledat jiné novinky než o knížkách, divadle nebo obrazech. Ty kulturní věci budou teď na koleji ještě vedlejší než dosud; lidé budou sice psát, budou se snažit tvořit a myslet, ale zájem těch druhých bude docela jinde – ale ne; u mnoha čtenářů ani třesk zbraní nepřehluší jejich zájem o věci ducha – naopak; budou se očima vyhýbat zprávám z bojiště ne proto, že by jim bylo lhostejno, jak to vypadá, ne proto, že by neměli své sympatie a pocit uraženého práva; ale proto, že koneckonců na obou stranách jsou lidské duše a že je děsná a smutná věc hrabat se denně v mrtvých lidech, jako by byli jen čísla: tolik a tolik padlých. Ti čtenáři nebudou zavírat oči před hrůzou doby, ale budou pro útěchu duše hledat něco trvalejšího, co uctívá hodnotu člověka, místo aby ji vraždilo. Bude to kniha, bude to hudba a obraz a divadlo. I starost a bolest a děs je cesta, kterou se mnoho nás lidí dostane blíž a hlouběji k duchovní kultuře. Není pravda, že za třesku zbraní Múzy mlčí; šeptají snad tišeji, ale naléhavěji a sladčeji.

Lidové noviny 7. 10.

* * *

STÁTNÍ CENA, JÍŽ SE DOSTÁVÁ JANU HERBENOVI poprvé, odměňuje po zásluze jeho bohatou, osobně i historicky vysoce cennou knihu vzpomínek; zároveň pak je spravedlivou poklonou životnímu dílu tohoto jasného literárního realisty, jenž ve svých vesnických kronikách dovedl kreslit život dědiny s tak poctivou zřetelností, moudrým náhledem a životní plností. Porota se zmiňuje zvláště také o jazykové stránce literárního díla Jana Herbena; jeť u nás vskutku málo spisovatelů, kteří by v beletrii i v novinářské práci vládli slohem tak prostým, věcným a čistým. Styl Jana Herbena není napodobením jazyka lidového, ale má celou jeho bezprostřednost, sdílnost a konkrétnost. Jednomyslné udělení státní ceny je poněkud opožděnou, ale vděčně podávanou kytičkou nedávnému jubilantovi naší literatury a milé, srdečné osobnosti našeho veřejného a novinářského života.

Lidové noviny 27. 10.

O VÁCLAVU RABASOVI

Vím, měl bych začít nějak o výtvarných problémech v díle malíře Rabase; nebo měl bych se pokusit o výklad, jak to přijde, že poznáme na první pohled Rabasův obraz, ať je to krajina, neb (daleko řidčeji) zátiší nebo figura. Je jistá kvalita a konfigurace barev, která je čistě rabasovská; je jistá modř, kterou najdete jen u Rabase, jistá ryšavost, rusost, ostýchavá zeleň nebo těžká, rudá hněď, které by snad žádný jiný malíř do obrazu nedostal; a nejen to: jeho barevná škála i jeho malířské pojetí věcí má svou stálou, vysoce osobitou náladu, kterou bychom mohli vyjádřit jenom velmi citovými slovy, jako je ticho, šíře, rovnováha, tíha, pomalost, zralost a mír, – a tu jsme hned v pokušení mluvit o jeho selství, o jeho zemitosti, o jeho češství ve zvlášť plném a silném smyslu slova. Toto vše Rabasovi náleží po právu; ale nemohu a nedovedu vyložit to vše, a proto se přidržím jenom jednoho průhledu do jeho díla; a abych šel po pořádku, začnu cestou.

Cesta: je charakteristické pro Rabase, jak často protíná cesta jeho krajiny. Bývá to karlovarská silnice nebo okresní cesty z jeho Krušovic; jsou naprosto neromantické, užitečné a nevedou nikam do zapadlých a luzných horských údolí; jsou to právě obyčejné, užitečné, tvrdé lidské cesty, které tu nejsou pro tu krásu, nýbrž proto, aby sloužily. A tu mě napadá, jak se krajináři vyhýbají cestám, není-li to zrovna půvabná pěšinka tratící se v polích a lukách; jsou jim příliš prozaické a přetínají přírodu trochu nemilosrdně svou tvrdou a holou linií. Malíř impresionista měl jen zřídkakdy na svém obraze místo pro silnici; její geometrická

perspektiva by rušila jeho perspektivu vzdušnou a její plochý, nahý povrch nenese na sobě oživenou hru světél a barev; byla by mu příliš skutečná, střízlivá a nemalebá. Rabas myslím je první malíř, který na tolika plátnech udělal z holé silnice přímo dominantu obrazu. Není to jen proto, že maluje svá plátna v širokých plochách a pásech, ale spíš proto, že se dívá na svět od gruntu jinak, nějak věcněji a hlouběji, nějak vědoměji než malíři světelných krajin. Cesta protínající kraj není toliko barevný a lineární úkaz na tváři země; silnice je cosi jako páteř, podle níž se rozčleňuje kraj; podle cest se seskupují pole a obce; každá silnice je prastarý základ struktury a organizace své krajové oblasti. Řekl bych, že kraj se modeluje podle silnic; chcete-li poznat složení kraje, musíte jít po jeho cestách. Rabas nejde za malebnými a nahodilými optickými výseky, nýbrž vyhmataává tektoniku a skladbu krajiny; proto tak často zabírá cesta střed jeho obrazu. Kraj, na který se jenom díváme, může a má být stranou lidských cest; kraj, ve kterém se žije a pracuje, je protkán silnicemi jako lidské tělo kostmi, tepnami a nervy. Rabasovy cesty jsou přímo patetické důrazem, s nímž se vkládají do krajiny jako její stavební osy.

Řekl jsem, složení kraje. Rabasovy krajiny nejsou utkány ze světelných a vzdušných jevů, nýbrž složeny z počtivé a těžké hmoty: především z půdy, ze samotného geologického substrátu kraje. Je až nápadné, jak skrovnou celkem rolí hraje na Rabasových obrazech vegetace; proto tak rád a často maluje podzim a předjaří, kdy půda je ještě holá a mluví rudostí, hnědí a žlutí oraníc. Jeho obrazy jsou samá země; i nebe jako by zrcadlilo půdu, nad kterou se klene. Sama duše kraje promlouvá z barvy a jakosti půdy: toto je žulový kraj a toto je rudá a ryšavá půda krajů chmelařských; tady je země vybělena pískem, jinde je stepně hnědá; a malíř cítí každou tu změnu půdy jako veliký výtvarný problém, který mu ukládá jinou barevnou škálu od obnažené hlíny až po oblaka na nebi.

A pak, Rabas nemaluje vlastně krajiny. Rabas maluje samá pole. Pravda, česká krajina je typicky udělána ze šachovnice políček a lánů; ale u žádného malíře nejsou meze tak jasně mezemi a pole tak výrazná, s platností přímo katastrální strychy a korce pole, jako na plátnech Rabasových. Vsadil bych se, že ani o píď nepohne hraničnickem žádného pole, i kdyby jen proto, že by potřeboval zvětšit nebo zmenšit jeho barevnou plochu; žádná hra světla nebo vzduchu nesetře a nezamžít to zřetelné plošné vymezení, vytčené selským vlastnictvím a selskou prací. Pole vedle pole: ty čtverce a pruhy nejsou taženy štětcem malířovým, nýbrž pluhem sedlákovým. A v tom je mnoho z té zvláštní vážnosti a velikosti krajin Rabasových. Je v nich zákon půdy. Je v nich patetičnost orných polí. Krajináři, jak se říká, malují přírodu; Rabas jde téměř bez výhrady za člověkem a za jeho prací; maluje krajinu, jak ji svým pluhem a svými kroky rozčlenil a utvářil člověk. Maluje ji skoro vždycky bezlidnou; člověk, který ji

vytvořil, je v ní přítomen jako silný a základní mýtus. Ano, jsou to mytické krajiny: cesty, po kterých nikdo nejde, obdělaná pole, slavnostní a přísná ve své opuštěnosti; něco jako duchovní mapa lidských krajin nebo vysoká a velkorysá abstrakce dělné země.

Málokdo oslavil půdu tak čistě a vážně jako malíř a hospodář Václav Rabas.

Život, listopad

DOPIS V & W

Milí přátelé,

potřebujeme (nikoliv Spoutané, ale) Osvobozené divadlo předně proto, že by nám chyběly naše milé herecké osobnosti i ten úsek divadelní kultury, jímž pro nás Vaše divadlo bylo, a za druhé proto, že demokracie potřebuje trochu toho humoru, úsměvu a satiry: zasmušilá a kožená demokracie by přestala být demokracií.

Váš Karel Čapek

Lokální patriot 28. 11.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ CO JE PRO VÁS JAROSLAV HAŠEK?

Milí přátelé,

na školách nám říkali, že humor je koření. Dnes se mi zdá spíš, že humor není žádná přísada, nýbrž jisté základní vidění světa. Hašek měl humor. Hašek byl člověk, který viděl svět. Mnoho jiných o něm jen píše.

Váš Karel Čapek

D 36, prosinec

TAKHLE SE PRAVOST RUKOPISŮ NEDOKAZUJE

Píší mi čtenáři z Teplic-Šanova, že prý známý obhájce Rukopisů pan profesor Vrzalík dokazuje svému auditoriu pravost Rukopisů mimo jiné také tím, že tvrdí toto: „Spisovatel K. Čapek (v Hovorech s T. G. Masarykem) se zeptal pana prezidenta přímo, co říká Rukopisům. Prezident si otíral cvikr a neodpověděl. Druhý den se ho zeptal, co dělal v letech devadesátých. Masaryk odpověděl: Chyby. To je doklad, že prezident Masaryk věří, že Rukopisy jsou pravé.”

Užil-li pan profesor Vrzalík skutečně tohoto argumentu, pak budiž řečeno (aspoň jeho posluchačům), že to tak nebylo. Prezident Masaryk nikdy a v žádné souvislosti neprojevil nejmenší pochyby ve věci Rukopisů; jejich zamítnutí bylo pro něho striktně otázkou vědecké pravdy. Řekl-li pan profesor Vrzalík to, co mi dopisovatelé citovali, pak si vymyslel náramně špatný argument. Víte, jak se to jmenuje, vkládá-li někdo druhým do úst, co neřekli. Pan Vrzalík by byl v důkladných rozpacích, kdyby měl v Hovorech nebo jinde doložit uvedený citát. Řekne-li to někde, požádejte ho, aby vám to místo našel. Neučiní-li to, budete aspoň vědět, co si myslet o jeho důkazech.

Lidové noviny 6. 12.

NEMÁTE MINDĀSKA?

Už bylo konstatováno, jak něžná řeč je čeština našich ulic, která z něguše udělala něhouše a z monstrekabaretu monštráček (ač toto slovo pan primátor Baxa vypudil z pražských plakátišť). Ale čeština si ví rady i se slovy ještě těžšími. Víte, co je to Minderwertigkeitskomplex? To je psychologický stav, jež objevil S. Freud a který prý je příčinou mnoha jevů rozpacitosti, úzkosti, nebo zase naopak okázalého sebezpečenování. Prostě je to pocit, že v tom nebo onom jsme méněcenní a nevyrovnáme se druhým lidem; i hledíme tuto méněcennost zakrýt tím, že se v tom ohledu naporujeme ještě víc než druzí a v té věci lépe nadaní lidé. To tedy je Minderwertigkeitskomplex, slovo stejně těžko vyslovitelné, jako užitečné, když chceme mluvit o lidských nedostatcích. Proto si český jazyk hleděl to sáhodlouhé slovo zjednodušit; říkalo se, že někdo „má mindra“. To slovo však ještě pořád neznělo dost důvěrně, a proto se počalo říkat, že ten nebo onen „má mindřika“. Ale ani to nebylo to pravé; pročež se vytvořilo definitivní zčeštění freudovského pojmu ve formě „mind’ásek“. Tak co, nemáte vy náhodou také nějakého mind’áska?

Lidové noviny 11. 12.

NÁMEL MEZI ZRNY I

V překladu Gerty Schiffové vyšla (nákladem Družstevní práce) kniha *Ve všech koutech světa* od Johna Dos Passose. Překlad je typickou ukázkou, jak se nemá překládat a k jakým koncům vede, chybí-li překladateli vedle jazykové jistoty také potřebné znalosti věcné.

Tak například John Dos Passos pil v Rusku „kaketíánské víno“; ale ti, kdo se zabývali trochu víc ruskou literaturou, vědí, že se tam pije kachetinské víno. „Kaketíánské“ vzniklo z

anglického přepisu. Nebo autor slyšel v Moskvě „hudbu Borise a Kovančina“; překladatele zřejmě není jasno, že to nejsou skladatelé, nýbrž skladby (Boris Godunov a Chovanština). „Mahonový stůl“ je trestuhodný; anglické „mahony“ je prostě mahagon.

„Konnctikut“ je nesmyslný přepis. Ve třetí osobě množného čísla se nesmí psát „popíjí“ a „opouští“. „Yanquilondia“ může být pochopitelná americkému čtenáři, ale v češtině má být aspoň vysvětlena jako „země Yankejščiků“. Čeština nemůže skloňovat Pizarrou, ale Pizarrem; česky se neříká „obě Castiles“, nýbrž obě Kastilie (ve Španělsku); neříkáme Katalánie, nýbrž buď Cataluna, nebo Katalonie; nemůžeme říkat „s Prima de Riverou“, ale buď s Riverou, nebo s Primem de Rivera; nemůže se psát „pod Largou Caballerou“, nýbrž pod Largem Caballerem, neboť dotyčný španělský socialista se jmenuje Largo Caballero. Překladatelka píše o „typu Gomperově“ nebo o „Gomperově památníku“; patrně považuje tvar „Gompers“ za anglický genitiv a neví, že poctivé jméno zakladatele amerického socialismu je Samuel Gompers. Na stránce 120 tvrdí, že (španělští) socialisté „hlasovali vždy pro centrální mocnost“; ale nejde tu o centrální mocnost, jakou bylo za války Rakousko nebo Německo, nýbrž o ústřední moc Madridu (proti autonomismu). Na stránce 110 píše, že „v Madridě vznikla vzpoura Dos de Mayova a horečnaté umění Goyovo“; ale Dos Mayo znamená po česku druhý květen, velké národní datum španělské a zároveň název slavného Goyova obrazu z květnové revolty proti Napoleonovi. Na téže stránce čteme, že od Španělska „odpadly ve stínu manifestu Destiný Kuba a Filipíny“. Jelikož nám není nic známo o nějakém Destinovi, který by vydával manifesty, pokusili jsme se přeložit toto záhadné tvrzení zpět do angličtiny. Zní to asi: in the shadow of manifest Destiný. A po česku: ve stínu zjevného Osudu. Tak.

Lidové noviny 16. 12.

* * *

ERIKA LINKLATERA JUAN V AMERICE (PŘEL. VLADIMÍR VEDYŠ, vydal B. Janda v Evropské knihovně) je zábavná kniha nového poměrně typu u Anglosasů, totiž mírně cynického. Tento Skot, prošlý válkou, medicínou, žurnalistikou a světem, tedy opravdu mazaný velmi mnoha mastmi, si vymyslel svého potulného Juana jen proto, aby se z mnoha stran podíval v tvář moderní Ameriky, ať jde o chicagské gangstery, floridský luxus, americké fotbalové univerzity nebo hollywoodské ateliéry. Ani si nedal mnoho práce, aby pečlivěji skloubil dobrodružné příhody svého hrdiny; nechá jej dokonce proletět letadlem skrze duhu, která mu zbarví šaty duhovými barvami; ale tady nejde o pravděpodobnost příběhů, nýbrž o pestrou řadu pohledů na bujnou, chtivou, naivní a protřelou, velkorysou a polosyrovou

Ameriku. V jeho svěžím a pobaveném pohledu je hlavní přitažlivost jeho knihy. Překlad je spolehlivý a příjemně se čte.

Lidové noviny 23. 12.

1936

JAK SE DĚLÁ SVĚTOVÁ LITERATURA

Občas se u nás leckdo zasmuší a požaluje si, že se nám nerodí literatura zvaná světová, nýbrž jenom taková česká, domácí, provinciální (někteří říkají také maloměstská), které toho mnoho chybí, aby nabyla zvláštní kvality, jež sluje právě světovost. Nedávno bylo řečeno, že český román, pokud je srovnáván s francouzským, anglickým, ruským (snad i italským nebo portugalským, ale na to se už přesně nepamatují), se vyznačuje jakousi průměrností a maloměšťáctvím; prý stěží čtyři nebo pět románů za poslední řádku let se vymyká z této diagnózy, ale sama autorka toho soudu podotkla, že by byla v rozpacích, kdyby měla dotyčné romány vyjmenovat.

Je to tedy asi s českou literaturou po té stránce tuze špatné. Někteří jsou toho mínění, že je to kletba našich malých poměrů; jiní tvrdí, že je to proto, že neumíme dělat svým kulturním plodům náležitou propagandu ve světě; jiní zase prorokují, že naše písemnictví nabude té pravé velikosti, jakmile „přijde ten den“, kdy bude smeteno jho (kapitalismu nebo naopak židovsko-bolševického internacionalismu).

Co se týče těch malých poměrů, myslím, že athénské poměry, ve kterých psal Sofokles, nebyly podstatně větší než poměry dejme tomu dnešní Plzně; poměry, ve kterých psal Cervantes, nebyly pro jeho osobu zrovna nejskvělejší, a berete-li do počtu početní velikost národa, musel by takový Knut Hamsun psát ještě nesvětověji než nebožtík Ferdinand Schulz. V tom to tedy ani nevězí. Pokud jde o tu propagandu za hranicemi, doporučuji, aby se od ní čekalo co nejméně; nemýlím-li se, světovost výše zmíněného Knuta Hamsuna nebo Ibsena nebo Strindberga nebyla dílem příslušných ministerstev pro zahraničí, nýbrž vyplynula víceméně z jejich díla. A pokud je nám prorokováno, že česká literatura bude světová, jakmile se splní ta nebo ona dějinná podmínka, nedá se to nijak vyvracet, jako žádné proroctví; víme jen, že Karel Hynek Mácha nečekal na revoluční výsledek roku 1848, aby tvořil svobodnou poezii, ani Otokar Březina na náš národní úspěch, aby rozpřáhl náruč k hvězdám a vesmíru; zkrátka je hojnost dokladů, že literární talent je jednou z mála věcí historicky do značné míry nepodmíněných.

Ale v tomto článku nejde o zjišťování příčin, proč naší literatuře chybí „das gewisse Etwas“, jež zakládá nárok na světovost, nýbrž o otázku, co to vlastně ta světovost je a čím se dosahuje, zkrátka jak se to dělá, aby literatura byla světová. Myslím, že nejlépe se to pozná na literaturách a knihách, kterým se ta světovost povedla.

Jakmile se však na světovost knih podíváme pozorněji, shledáme, že zahrnuje úkazy několikerého druhu. Především světové jsou ty knihy, které z různých příčin měly světový úspěch, překládaly se horempádem do všech jazyků a byly četbou miliónů čtenářů. Často jsou to knihy, o kterých za pět za deset let nikdo neví; bývají to pomíjivé senzace, jež mají svou dobu jako šlágry a stejně tak zajdou; jen si vzpomeňte, kolik takových své doby slavných knih jste vy sami už ztratili z paměti. Nebo to bývá mezinárodní kýč, četba líbivá a univerzální; ve své době byl Ohnet jistě světovější než řekněme Villiers de L'Isle Adam; ale kdo bude dnes ještě číst nebo vydávat společenské romány Ohnetovy? Kdo by se ještě staral o Garsonku, Madonu spacích vagónů a jinou toho druhu vyšší i nižší literaturu, která svého času bývala četbou opravdu mezinárodní?

Toto tedy je také jistá světovost; ale může-li se po ní z pochopitelných důvodů stýskat tomu nebo onomu autorovi, nevidíme příčin, aby nějak padala na váhu pro hodnocení naší literatury. Je až nápadné, jak malý význam mají takové světové úspěšné romány na skutečný vývoj literatury; jejich duchovní přínos bývá zpravidla v obráceném poměru k jejich oblíbě u světového publika.

* * *

Druhý typ světovosti je právě obrácený. Jsou to knížky, které se ve své době setkaly s naprostým neúspěchem nebo i pohoršením na straně publika a často i kritiky; knížky, které se neprodávaly a nečetly, leda v úzkém a víceméně výlučném okruhu. Teprve po čase se ukázalo, že to, co se na nich nelíbilo, byla nová, dosud nevyzkoušená krása, nový a nekonvenční pohled na věci; že ty skoro zapadlé knihy počaly posléze mít vliv na vnímání i vyjadřování celých generací a na vývoj světové literatury. Nikdy se nestanou četbou širokého publika, ale zato budou silně a poměrně dlouho působit na duchy tvořivé; a i když pomine jejich živý účinek novosti a duchovního výboje, zůstane jim trvalá osobní i historická hodnota, k níž se vždy budeme vracet jako k příkladu a podnětu. Jsou knihy příliš dobré, aby sklidily uznání hned, snadno a obecně; jsou knihy exkluzivní, knihy novotářské, díla experimentální nebo podivná; jsou knihy, které bývají až po smrti svých tvůrců korunovány světovostí docela jiné třídy, než je hlučná a populární světovost úspěchu. Připomeňme si osud Verlainův nebo Rimbaudův, osud Lautréamonta a tolika jiných.

Chybí naší literatuře i tato světovost? Patrně ano; upřímně řečeno, nejsme země, ze které by vycházely ve zvláštní hojnosti a vydatnosti nové myšlenky a směry; ale to neplatí jen o literatuře. Museli jsme příliš „dohánět Evropu“, jak se tomu říká, a neměli jsme to za daných podmínek zeměpisných i politických nijak snadné ani jednoduché; ale ta historie není dosud napsána. Teď teprve přichází čas, kdy bychom se už nemusili tak dychtivě dívat, co se dělá jinde, a mohli se oddávat svým vlastním nápadům; ale ani to nebude vidět hned na první pohled. Zůstáváme si do značné míry dlužni i to, abychom prohrabali svou vlastní kulturní minulost a podívali se líc, nejsou-li tam zasuté iniciativy a osobní výboje; už to by vytvořilo příznivější a plodnější atmosféru, nezadušenou tísnivým pocitem, že se u nás až příliš často tvoří nebo něco začíná marně a za dějinné nepozornosti.

* * *

Pak tu máme další typ světovosti, která je řádu jiného než pouze literárního. Míním tím historickou aktualitu, kterou mívají knihy bojující za něco nebo proti něčemu. Řekněme Chaloupka strýčka Toma jistě není dílo stendhalovské krásy nebo balzacovské živosti; a přece je kusem světové literatury prostě proto, že poctivě a v pravý čas vyjádřila jednoduchou a rozumnou myšlenku, že otroctví má být zrušeno. Nuže, světovost tohoto řádu není nijak vázána tím, čemu se říká malé poměry; velké a pravdivé myšlenky nemají hranic; proč by i naše literatura nemohla být bojovníkem za věci dalekosáhlé a dějinné? Jak víte, naše politika ukázala, co může i malý národ po duchu a mocenství znamenat v textuře přítomných dějin světových; budiž to povzbuzením i naší literatuře; ani pro ni není mezí ve velikosti a světovosti myšlenek, jimž může sloužit.

* * *

A konečně je tu čtvrtý typ světové literatury, na který myslíme nejvíc. Čím se stal světovým autorem Dickens, tento nejangličtější ze spisovatelů Anglie? Čím Gogol a ostatní, kteří psali literaturu tak ruskou, jak jen co může být ruského? Čím Hamsun, tak naprosto nordický, čím Sinclair Lewis, tak stoprocentně americký, čím tolik jiných, kteří bezděčně nebo usilovně vyjadřovali duši a charakter, typy a život své země a své ho národa? Víme, že spisovatelé, jež uvádím, nenáležejí do jedné duchovní rodiny a třídy; ale všem je společno, že nepsali nějakou mezinárodní literaturu, nýbrž naopak čistě a dokonale národní, dokonale domácí; a že to nevadilo, aby se nestali – dokonce se zvláštní a téměř podivnou samozřejmostí – četbou světovou. Pravda, jsou to velicí spisovatelé; ale je dost podobno pravdě, že by nás Dickens upoutal míň, kdyby psal romány o benátských dóžatech, nebo že

by nás Hamsun zklamal, kdyby počal psát milostné romány z Deauville. To, co na nich máme nejraději, je právě to nepřenositelné, to, co je jenom jejich ve smyslu lokálním a empirickým. Čím angličtější, čím ruštější, čím severštější je dílo, tím hlubší a jasnější je jeho nárok na světovost: v tom je velká paradoxiie toho, čemu se říká světovost. To je – ovšem vedle jistého daru od pánaboha – tak obecná podmínka, že ji můžeme obrátit i na českou literaturu. Není-li naše písemnictví tak světové, tak světu potřebné a ve světě známé, jak bychom si přáli, není to asi proto, že naše domácí poměry jsou příliš malé, tísnivé a nepříznivé, aby v nich vznikla veliká a zajímavá literatura, nýbrž proto, že naše literatura není dost veliká a zajímavá, dost zralá, upřímná a zkušená, aby plně a jasně vyjádřila naše domácí poměry, český život a všechno, co od země až pod hvězdnou oblohu je obsaženo v českém osudu. Kdyby naše knihy byly dost české, byly by také dost světové. Pokud nám překáží naše zeměpisné, povšechně skromné a lidsky tak a tak vymezené (nebo omezené) češství, nebudeme nikdy tvořit literaturu rovnocennou se světovou. Nejspolehlivější cesta k světovosti je ukázat názorně, že i my se svou zemí a svými lidmi jsme zajímavý, skutečný, srostitý a živý kus světa. A třeba je to malá země malých lidí a osudů: pořád je to země, pořád jsou to lidé a osudy – a nic světovějšího a obecnějšího se dosud nikomu nepodařilo vymyslet.

Přítomnost 8. 1.

RUDYARD KIPLING

Říkalo se mu „básník britského impéria“. Ano, ale právě tím se stal téměř básníkem celého světa. Nejde jen o to, že popsal džungle a Egypt, tropické kampaně a polární rybáře; nejpodstatnější na něm je, že vyslovil světoběžnou a panskou, dobovačnou a statečnou povahu bílé rasy. Tím překročil hranice britského impéria a stal se bardem toho divného bílého plemene, jež se zmocnilo také planety; je hltán mladými čtenáři všech jazyků a rozněcuje nejen dobrodružnou žízeň světovosti, ale i tvrdé mužské rytířství a ono jisté vojáctví, jež přese vše je nejhlubším rysem evropského lidstva. V dnešní znepokojené době mohou vyrůst pochybnosti, je-li toto evangelium síly a imperialismu, ztajené v knihách Kiplingových, tím nejvyšším poselstvím, jehož Evropa potřebuje; ale po letech vrátíme se k dílům Kiplingovým jako k zářivým a nepomíjivým básním, jimiž skutečně jsou. Dnes umírá v Kiplingovi jeden z generálů lidstva, jeden z představitelů silné a panovačné Evropy; zasluhuje, aby byl vezen na dělové lafetě jako voják evropské civilizace. Ale zítra se vrátíme k jeho důvěrnějšímu a sladšímu hlasu; budeme závidět Anglii vyprávěče Šotkových kouzel,

těchto nezničitelných pohádek o domovu a vlasti. Ve staré Evropě udržel Rudyard Kipling veliké tajemství všech velkých a pravých epiků: věčné mládí.

Lidové noviny 19. 1.

* * *

V ALBERTOVÝCH KNIHÁCH STOLETÍ VYŠLA J. B. Priestleye Andělská ulička (Angel Pavement) v překladu Zd. Münzerové, jedna z těch knih, jež vynesly Priestleyovi titul následovníka Dickensova, – a do jisté míry právem. Je to týž svět obchodníků, kramářů a kancelářských lidiček z londýnského City, v jakém si bodřeji a laskavěji hověl starý Dickens. Priestley se vrací do těch zatuchlých uliček obchodu s dnešní zkušeností; je to City upadající, narušené hospodářskými krizemi, drobící se konkursy, demoralizované moderními a velkorysými hochštaplery. V Andělské uličce je to úpadek starého obchodu s dyhami a jsou to osudy hrstky lidí, kteří náleželi k jeho inventáři; žádný veliký příběh, ale drobná tkáň citových i hmotných zklamání; a přece je za tím cítit široké pozadí nezadržitelného životního poklesu a rozpadu. Firma Twigg a Dersingham je jen jeden z nesčetných jiných obchodů s jinými pány Smeethy, Turgisy a slečnami Matfieldovými a s jinými robustními kořistníky, jako je pan Golspie; zevrubný a chytrý realismus Priestleyův má přesnou a rozsáhlou typičnost, která jeho případ povznáší k platnosti, jež překračuje Andělskou uličku i samo londýnské City. Nadto jeho román má v dokonalé míře onu zvláštní ctnost dobré anglosaské prózy: nesmírnou znalost a zkušenost života, to, co bychom mohli nazvat „ovládání látky“ a co předpokládá velikou dávku nejen poznatků, ale i sympatie a láskyplné pozornosti. Po těch stránkách je to nesporně dobrá a čitelná kniha. – Překlad je pečlivý; jenom by neměl anglický „sir“ překládat „sire“ – to je přece oslovení jen pro Veličenstvo. Stačí „pane“; na to jsou už čtenáři anglické prózy zvyklí, že se tam oslovení „pane“ užívá častěji a mechaničtěji než v češtině.

Lidové noviny 20. 1.

NÁMEL MEZI ZRNY II

Překladatelka Gerta Schiffová odpovídá v Panorámě na naše výtky jejímu překladu z Dos Passose, že prý v žádném slovníku nenašla informaci o tom, „že jakési ruské víno se jmenuje kachetinské, a ne kaketiánské“. My jsme o tom nehledali informaci také v žádném slovníku, ale jenom v ruské literatuře, a máme za to, že překladatelé mají být trochu sčtělí. Dále prý „místo cize znějícího slova mahagonový vžil se český výraz mahoňový“. Překladatelka sice

užila tvaru mahonový podle anglického mahony, ale budiž; at' se zeptá truhlářů, vžil-li se opravdu výraz mahoňové dřevo. Dále: tu „vzpouru Dos de Mayo“ prý zavínil sazeč; ona prý přeložila „vzpoura Dos de Mayo“ podle Passosova „the Revolt of Dos de Mayo“. Budiž; ale pak by to česky muselo znít „vzpoura z Dos de Mayo“, protože Dos de Mayo znamená prostě datum druhého května. Dále „význam Manifest Destiny je psán v originále velikými písmeny... a Destino je osada v republice Kubě v okrese Guantanamo. (Viz Encyclopedia espanol.)“ (?) At' si slečna Schiffová nedělá legraci z čtenářů! Umí snad tolik anglicky, aby věděla, že kdyby nějaká kubánská obec Destino vrhala stín na celý osud Španělska, muselo by v anglickém originále stát: „in the shadow of the Manifest of Destino“, že ano? Nač tedy takové, ne docela poctivé argumenty!

Nevraceli bychom se k případu nepovedeného překladu z Dos Passose, kdyby polemika slečny překladatelky neměla svou typičnost. Jde o typickou, takřikajíc živnostenskou nedůtklivost mnoha našich překladatelů a překladatelek, kteří se ohánějí proti každé kritické výtce jako proti poškozování své (ostatně velmi špatně placené) výdělečné činnosti. Spisovatel, jak známo, se obvykle nemůže ohrazovat proti výtkám kritiků; proto by se i překladatelé, pokud se považují za svého druhu spisovatele, měli smířit s tím, že jejich práce má být a bude souzena. Slušný překladatel musí vítat, jsou-li překlady zásadně podrobeny kritice jazykové i věcné; ovšem slušným překladatelem bude jenom ten, kdo v překládání nevidí toliko řemeslo, nýbrž kulturní činnost. Tedy víc kritické pozornosti k překladům, a míň živnostenského strachu před veřejnou kontrolou překladů!

Lidové noviny 27. 1.

ŠALOM AŠ

Dost veliký a rozložitý, se silným nosem a měkkou tváří; z Polska rodák, Američan občanstvím, pobytem v Nice. „Neumím dobře německy ani rusky ani anglicky,“ omlouvá se, „já umím jenom jidiš.“ A prý česky by chtěl umět; prý je to taková měkká řeč se svými změkčenými souhláskami, jako když maminka mluví k dítěti, tvrdí autor Matky. Je žid přesvědčením i typem; ale je něco nesmírně slovanského v jeho citovosti a naivitě, v jeho rozevlátém a širokém naturelu, v jeho nezakryvaném sklonu k dojetí. Je životní optimista, ale nedovede se smířit s dvojitým bolestným zklamáním svého života; jedním je ruské bolševictví a druhým německý nacismus. V Praze se cítí šťasten: pro úctu k Masarykovi, pro strašidelnou romantiku Starého Města a pro nás samotné – „jste kritičtí a máte smysl pro humor,“ praví; „to oboje je zárukou svobody.“ A vzpomíná, jak v roce osmnáctém oslavovali naši krajané v

Novém Yorku počátek naší svobody ohňostroji a průvody; tehdy se k jejich oslavě připojili všichni židovští sousedé všech jazyků se svatebním blahopřáním: Mazltov! Mnoho štěstí! A stejným „Mazltov” zdravil Šalom Aš naši republiku.

Lidové noviny 14. 2.

PRO PÁNY KNIHKUPCE

Ne, tentokrát nechci ničím ohrožovat zájmy pánů knihkupců, nýbrž promluvit s nimi o něčem, v čem vidím prospěch knihy, a tím i jejich prospěch nejvlastnější; mimoto by to myslím bylo i k obecnému zisku naší kultury.

Vždycky jsme záviděli Angličanům jejich způsob, jak vydávají knihy. Vydávají je totiž jenom vázané. Nejsou to vždycky vazby, kterým se říká „sličné”, „přepychové” nebo „původní”, ale jsou to vazby; taková vázaná kniha se aspoň po přečtení nerozpadne v hromadu papíru; zůstane předmětem, který má slušný nárok na trvání a uchování. Proto vidíme v anglických domech tak veliké a dobře naplněné knihovny, protože anglická kniha se po použití neroztrhá v papírové smetí, protože se dá na ní utírat prach, protože se dá vyndat a zase zastrkovat, zkrátka protože to je trvalý a solidní kus domácího zařízení. Proto Angličan přechovává doma i staré knihy po svých otcích; proto tam má literární kultura tolik souvislosti; proto se tam tolik kupují knihy, jelikož se koneckonců nestávají obtížným a uprášeným papírovým smetištěm a tak dále. Je tu tolik výhod, že bychom si snažně přáli, aby i naše knihy vycházely jenom vázané; i ptáme se, co tomu u nás brání.

Nu ano, cena. Vázaná knížka stojí řekněme o deset korun víc než knížka brožovaná (a špatně spíchnutá). Nevázaná kniha stojí u nás průměrně dvacet korun; ta vazba ji tedy zdražuje o padesát procent. To je ovšem pro mnoho lidí, zejména pro pilné čtenáře, trochu mnoho.

Ve skutečnosti však běžná, ve velkém vyráběná vazba stojí jenom tři nebo čtyři koruny. To ostatní je zisk nakladatelský a knihkupecký, krytí rizika, že se jim kniha neprodá, krytí režie a nevímco ještě; ale tu lze namítnout, že vázaná kniha se tolik v krámě nepoškodí a spíše se prodá i po delším spánku ve skladě; a režie spojená s prodáváním knihy vázané není větší než při prodeji brožur. Kdyby knihkupci a nakladatelé dali hlavy dohromady a prokalkulovali celou věc, mám za to, že by běžně vázaná kniha byla jen o pět nebo šest korun dražší než kniha brožovaná; to už by psychologicky nebyl tak veliký rozdíl v ceně, aby pro něj kupci knížek odmítali slušný a kulturní zvyk knih vázaných. Jde o to, jak napomáhat, aby takový zvyk u nás vznikl; kdyby se do toho investovalo trochu dobré vůle a víc obchodní

prozíravosti, která by vzala v úvahu, že trvalé zhodnocení prodávaného zboží může být jenom ziskem pro prodávajícího, pak nepochybuju, že by špatný zvyk mizerně brožovaných svazečků hodně brzo vymizel. Jsme národ dost čtenářský; zasluhujeme, aby se nám kniha prodávala v lepší a trvalejší formě než dosud. Pak by přestala být knihou jen pro jedno přečtení; byla by uložena, aby ji jednou měl ve své knihovně a četl někdo dlouho po nás. Bylo by víc kontinuity v naší čtenářské kultuře; knihy mrtvých autorů by se nerozpadly v rozprášené a potrhané listy, které skoro nelze brát do rukou. Ta malá praktická záležitost by přinesla své veliké výhody kulturní. Říkám, stojí to za propočítání; je v rukou nakladatelů a knihkupců, aby nikoliv proti svému zájmu dali českým knihám důstojnost a hmotnou solidnost věcí trvalých.

Lidové noviny 23. 2.

MÁNESOVA RODINA

Od 1. dubna budou ve všech poštovních prodejnách na dobu tří měsíců dány do oběhu nové československé poštovní známky; jsou tři a je na nich ve dvou variantách slavný medailón rodiny od Josefa Mánesa ze staroměstského orloje; a dole, mezi číslicemi jejich hodnoty, stojí napsáno: + 50 h dětem. To znamená, že za každou tu známku se bude platit o 50 haléřů víc, než udává jejich jmenovitá hodnota; a těch padesát haléřů bez sebenepatrnější srážky nebo režie bude odevzdáno dětem. Je to krásný čin našeho ministerstva pošt a zároveň dobrý příklad pro jiné státní a soukromé podniky, jak se dá dělat veliké dobrodiní, aniž to něčí kapsu příliš bolelo. Koho by bolelo dát padesát haléřů na to, aby se najedlo ubohé dítě v Karpatech nebo někde pod Krkonošemi, nemusí ten líbezný obrázek na poštovní známce kupovat; ale většinu lidí to bolet nebude a těm o tom povíme něco víc.

Za těch padesát haléřů totiž neuděláte nic menšího, než že dáte jeden celý oběd hladovému, podvyživenému neznámému dítěti. V okresních péčích o mládež stačí průměrně padesát haléřů, aby jeden jejich maličký strávník dostal dosyta najíst, a v jiných korporacích, které se prakticky starají o děti, je tomu nejinak. Těch známek jsou vydány čtyři milióny kusů; rozeberete-li si je, znamená to čtyři milióny obědů ročně pro děti tělesně ohrožené bídou; je to mnoho, je to veliké dílo, i když nekryje víc než asi desetinu skutečné potřeby.

Nebo jste majitelem závodu se značnou korespondencí. Kdybyste koupili a upotřebili jenom sto těch dobročinných známek, ošatíte na budoucí zimu jedno nuznoucí dítě. Takových dětí budeme musít obléknout skoro čtvrt miliónu; odhadněte sami, jak těžko bude sehnat na to

prostředky, a oceníte potom, jak pohodlně, jak bez bolesti můžete splnit dobročinnými známkami svůj podíl na tom obecném úkolu nás všech.

O filatelisty není žádná starost; ti všichni si pořídí tyto krásné známky československé pro sebe i na výměnu. Mnoho z vás použije těch známek proto, že jsou tak pěkné a že z nich kouká něco dobrého. Ale je pro ně ještě jedno použití, na které bychom zvláště chtěli upozornit. Užívejte jich co nejvíce pro styk s cizinou; ani nevíte, jak se tím zavděčíte spoustě lidí za hranicemi. Skoro každá známka, která jde za hranice, se stane majetkem některého sběratele; tyhle známky pak budou hledány nejen proto, že jsou nové a technicky i umělecky zvláště podařené, ale proto, že jich je přesně omezený počet, že budou v oběhu jen po tři měsíce a potom budou sběratelskou vzácností. Firmy, které je přes ten padesátihaléřový příplatek nalepí na svou korespondenci s cizinou, získají tím hromadu přátel; ti lidé za hranicemi v tom poznají zvláštní pozornost, že se na ně pamatuje novou a poměrně vzácnou známkou; je v tom malý a nenápadný kousek propagandy pro náš obchod i pro náš stát. A ještě k tomu tím každý udělá dobrý skutek lásky a rozumný čin občanské povinnosti, jíž není lhostejný fyzický i morální stav budoucích občanů našeho státu. To všechno můžete pořídit s tak malou námahou a nepatrnou obětí: bylo by skoro národní hanbou, kdyby se tato mánesovská známka, tato oslava rodiny a přitom nejučinnější pomoc dětem, nesetkala s úspěchem doslovně stoprocentním – a tím také zajištěným i pro příští léta.

Lidové noviny 29. 3.

HRST PŘEKLADŮ Z ANGLIČTINY

Kapitána George A. Hilla Špionáž za války a po válce (vyd. J. R. Vilímek v překladu Jos. Hruši) je kniha, která se čte jako detektivka; a přece věříme autorovi, který se ze skotského obchodníka stal za války důležitým členem britské Intelligence Service, že nic nepřibásňuje k velikému dobrodružství války a výzvědných operací hlavně v revolučním Rusku. Ale Hillova kniha má jinou zajímavost: řekl bych praktickou počestnost, se kterou tento zvěd pomáhá režimu, proti němuž slouží jeho špionáž, totiž revolučnímu bolševismu, v jeho dopravních a zásobovacích potížích. Jeho vyzvědačství nepáchne nenávisť, intrikami, klepy ani sabotáží; je to skutečně služba inteligence a odvahy, která nevyklučuje poctivý vztah k zemi i lidem. Mohli bychom říci: špionáž bez korupce – a v tom je cosi jako rehabilitace výzvědné služby, zbavené sice romantického a senzačního hávu, ale naprosto ne vzrušující a vážné zajímavosti.

K. R. G. Browne je našim čtenářům znám svou veselou Honbou za Annou; nyní (v Srdcových Knihách dobré nálady a v překladu Zd. Hofmanové) vychází jeho románek

Přenechte to Zuzaně, který má sice hloupější děj, ale stejně milé postavy, stejně příjemný smysl pro člověčinu v její splašenosti, lásce, hašteřivosti a jiných právě tak osvědčených jako skutečných slabostech. Humor, který neponižuje své hrdiny – ani čtenáře. A to je mnoho.

Od Herveye Allena, amerického kritika a romanciéra, vyšel první díl jeho trilogie Anthony Adverse s názvem Malá madona (vyd. Kvasnička a Hampl v pečlivém překladu Ladislava Vymětala). S úhrnným soudem je nutno vyčkat, až vyjde celá trilogie; ale už v prvním díle můžeme ocenit literární ctnosti tohoto románu, který obepne celou zeměkouli kolem roku 1800; je to krásné a čisté vyprávění, s lehkým nádechem romantismu; pěkný, trochu poetizovaný obraz mládí na pozadí italského kláštera, obchodního Livorna a napoleonských válek; příjemné hemžení lidí a lidiček kolem krásného a citlivého chlapce, jehož fiktivní kroniku života obsáhne Allenova trilogie. Můžeme se na ni těšit.

S většími rozpaky se zmiňujeme o Wolfu Solentovi, zbytečně tlustém románu od Johna Cowpera Powyse (vyd. Václav Petr v překladu Zd. Hofmanové). Ne že by to byla špatná literatura; ale ten Wolf Solent, o jehož duši a snění, o jehož vizuálních i erotických dobrodružstvích se tu tolik a tak rozvlekle dočítáme, je přímo neobyčejně atypický případ, vůči němuž se nezbavíme pocitu, že nám na něm lidsky málo záleží. I vedlejší figury jsou psychologicky tak přeexponovány, že i v banalitách života vystupují (s jakousi téměř nepříjemnou úmyslností) strašně složitě a záhadně. V překladu se opět vyskytuje oslovení „sire“, o němž jsme už jednou mluvili. Jen aby se nestalo překladatelskou módou!

Lidové noviny 6. 4.

* * *

WILLIAMA FAULKNERA SVATYNĚ (PŘÍPAD TEMPLE Drakeové, v překl. Zd. Wattersonové, vyd. Kvasnička a Hampl) je podivný a hrozný román; podivný svou fakturou, ve které se střídá útržková a matoucí nesouvislost s neobvyklou plastikou výrazu a řezavou jistotou zoru; je to obludná, horečně rychlá, překotná vizuální a auditivní reportáž a zároveň fantastická vize, v níž se skutečnost bortí, mate a zase vyhrocuje do děsivého ostří. A je to hrozný román svou látkou, svými figurami, vystupujícími v trhavých záběrech, svým vzteklým viděním Ameriky s jejími justičními mordy, lynči, gangsterstvím a chlastem; je v literatuře málo postav tak krutých, jako je Popeye, sadista, bootlegger, gangster a dandy v jedné figuře; jako Temple Drakeová, studentka zavlčená do hampejzu, lhářka, cynický flapper s něčím nedefinovatelně nesmyslným a neuchopitelným. Jsou to jen stíny, neanalyzované a skoro nesrozumitelné, ale ostré až drásavě. Překlad celku dobře a vtipně

vystihuje hrubost a malebnost amerického slangu. Jenom se česky neříká kukuřičný klas, nýbrž kukuřičná palice; s tím slovem by také byla jasnější ohavnost, při níž kukuřičná palice konala odpornou službu. Ale snad je lépe pro většinu čtenářů, že to ani nepochopí.

Lidové noviny 13. 4.

KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ

Pro národ není životně důležité jen to, že má své veliké muže; stejně mnoho záleží na tom, co si z nich vybere, co si z nich udělá. V populární představě je Karel Havlíček neohroženým radikálním bojovníkem za svůj národ, a zejména mučedníkem brixenským; u národa uhněteného je celkem přirozeno, že glorifikuje mučednictví, jež je obrazem jeho pasivní trýzně a podnětem jeho nenávisti vůči trýznitelům. Ale dnes jako svobodný národ už nevystačíme s ideálem národního mučednictví. Upřímně řečeno, díváme-li se na to dnešními očima, je Havlíčkův brixenský exil hotová idyla proti dnešním koncentračním táborům a Bachova éra se nejeví tak hrozná, srovnáváme-li ji s některými politickými režimy a politickými perzekucemi, jejichž jsme svědky v soudobé Evropě. Prostě dnes už nebudeme hledat v Borovském jenom tragického trpitele, nýbrž vzor politicky činného, vedoucího a silného muže. Kdyby se Havlíček narodil o padesát let později, přišel by patrně o korunu mučednickou; ale byl by stejně skvělou politickou hlavou, stejně nezávislým a věcným duchem, stejně nádherným příkladem zdravého, jasného a pozitivního rozumu.

Jeho mučednictví dokresluje jenom jeho statečnost bojovníka, ale říká nám vlastně málo o jeho schopnostech jako politického vůdce, kritického publicisty a muže naskrze kladného a praktického. Těch vlastností potřebuje náš národ neméně než havlíčkovské statečnosti.

A proto se nebudeme jenom dojímat Havlíčkovým lidským osudem, nýbrž obrátíme se k jeho dílu. Stojí za čtení, jako by bylo psáno dnes; i dnes je aktuální ta jasná, neromantická, protiromantická kritičnost; to nebarokní, nepatetické, spolehlivé češství; ta politická chytrost a rozumnost rozeného aktivisty – ano, daleko spíše aktivisty než zásadního revolucionáře; ten všestranný a praktický rozhled nejskvělejšího publicisty, jehož zájem se s živou samozřejmostí nese stejně k literatuře, jako k hospodářským otázkám, stejně k politice světové, jako k úkolům domova; ten vtip a důvtip, ten západní racionalismus, ta česká posměvačnost, ten odpor k frázi a velkohubosti, to otevřené, bezohledné a odpovědné chlapství, ta svrchovaná svoboda ducha, který se neřídí slovy a hesly, ale poctivými a nezastíranými fakty; a nakonec ta čeština, živá a přesná a jadrná, ten jasný a rovný způsob, jak myslet a jak mluvit, – je toho nepřehledně, čím Havlíček žije, a záleží na tom víc, než čím

zemřel. Několik stránek z Havlíčka denně by mělo být povinnou četbou našich politiků, žurnalistů a všech těch, kdo právem či neprávem si osobují mluvit jménem národa. Znat několik hesel z Karla Havlíčka je málo; měli bychom obecně lépe znát Havlíčkův duchovní a politický typus, abychom ve své politické, novinářské a kulturní praxi navázali na přervanou nit jeho života. Nebudeme mluvit o Havlíčkovu mučednictví; ale nepřipusťme, aby zůstal mrtev pro náš život.

Sokolský věstník 15. 4.

MÁCHOVY KANTILÉNY

Nejsem si jist, zda v mých několika poznámkách o Máchovi nejsou řečeny věci už dávno kriticky a odborně vyslovené; ale napadly mě při četbě Máje, když jsem nevím pokolikáté žasl nad hudebním tajemstvím verše Máchova.

Těch hudebních faktorů je v Máji mnoho; jistě však jedním, a ne posledním z nich, je to zvláštní přehození rytmické vlny uprostřed zpěvu. Jenom obě intermezza plynou celkem stejným rytmickým tempem až do konce; ale ve vlastních zpěvech Máje se znovu a znovu rytmický a intonační rejstřík náhle přehodí; střídá se tu mnohonásobně šest metrických schémat. Kdybych postupoval metodou vědeckou, spočítal bych patrně, kolik veršů Máje připadá na to či ono metrum; ale zatím mě zaujal jiný úkaz: že pět těch prozodických útvarů odpovídá pěti nejslavnějším (smím-li tak říci) „číslům“, pěti nejnádhernejším, nejhudebnějším a nejhlouběji máchovským kantilénám celého Máje. Je-li to pozorování správné, pak by se nám ve skladbě Máje objevilo několik skladebných jader, kolem nichž se celá báseň rytmicky a kompozičně organizovala.

První rytmický leitmotiv Máje je čistý čtyřstopý jamb, intonovaný právě vstupem skladby: „Byl pozdní večer – první máj.“ Tento metrický motiv se v Máji vrací mnohokrát; skoro vždy je názvukem, nebo přímo refrémem oné vstupní kantilény; mohli bychom téměř říci, že to je vlastní melodický motiv májový, který se vrací skoro pravidelně, kdykoliv se přehrává čarovná variace jara. (Zpěv druhý: „Kol bílé věže vlnky hrají.“ Zpěv třetí: „Nad temné hory různý den.“ Zpěv čtvrtý: „Byl opět večer – první máj.“ Výjimkou je ovšem první intermezzo; zde Mácha snad úmyslně, pro zesílení kontrastu, užil toho májového rytmického motivu pro strašidelný kolozpěv půlnoční.)

Druhý příznačný rytmický útvar Máje je čtyřstopý jamb střídaný s jambem třístopým. Toto charakteristické metrum velkého monologu věžňova je omezeno na druhý zpěv; vynoří se ještě ve třetím zpěvu, v pasáži: „Vyšlého slunce rudá zář / zločince bledou barví tvář / a slzy z

oka stírá,” aby znovu uvedlo věžňovo loučení se světem. („To vše zločinec ještě jednou zřel, / to vše, jež nyní opustiti měl” atd.) Tedy je to nepochybně rytmický motiv vězně a jeho předsmrtného stesku; klesavá kadence ženského rýmu a jakási zamlklost těch třístopých, jakoby zlomených veršů vyvolává zřetelnou sugesci deprese. Jádrem a typickým vyvrcholením toho motivu je právě de profundis odsouzenecovo: „Toť, co se ‚nic‘ nazývá.” Mohli bychom snad říci: hudební motiv metafyzické hrůzy a zmaru.

Třetí rozměr Máje je pětistopý jamb. Je nahlučen (až na lehký ohlas v posledním zpěvu) ve zpěvu třetím, kde jeho vrcholem a vyústěním je elegický kantus: „Tam na své pouti pozdravujte zemi.”

Čtvrté příznačné metrum, čistý a přísný šestistopý alexandrín s výraznou césurou, se vynořuje rovněž teprve ve třetím zpěvu, aby mohutným refrémem dozněl ve zpěvu posledním. Alexandrínem se lyrický verš Máchův rozkřídluje do slavnostní tragiky, až – jako k svému závěru – dorůstá k hymnické intonaci velikého žalmu marnosti: k motivu, který bychom mohli označit slovy: „Tak jako zemřelých myšlenka poslední.”

Páté metrum, čtyřstopy trochej, se vyskytuje jenom ve dvou uzavřených „číslech”: první je vstupní píseň druhého zpěvu „Klesla hvězda z nebes výše”, druhé je balada druhého intermezza; obě pasáže jsou v podstatě něco jako threnodie; jedna oplakává padající hvězdu, druhá zhynulého vůdce.

Šestý rytmický rozměr Máje, čtyřstopy volný verš nebo daktylotrochej, nemá nikde funkci uzavřené kantilény; vystřídává jenom základní čtyřstopy jamb tam, kde by jambická kadence málem unavovala. Typické je to v prvním zpěvu, kde lkání a čekání dívky nad jezerem užuž nabývá titěrnosti a jednotvárnosti; nástupem plavce bříkne do jambu nečekaný daktyl a rytmický impuls verše dostává novou, dramatičtější sílu. Podobné místo je ve zpěvu druhém („Tam, zdá se mu, si v temném boru” atd.). – Jinde naopak Mácha ještě záměrně zvyšuje monotónní kadenci čistého jambu tím, že potlačí ženské rýmy: to je v závěru druhého zpěvu, kde naléhavě, pořád a pořád tikají jednoslabičné rýmy, vskutku jako by „ustavičně kapky hlas svým pádem měřil čas”.

Zdá se tedy, že celá báseň Máchova krystalizovala kolem několika rytmicky a motivicky různých jader; byly to uzavřené básně, které se básníkovi Máje staly rytmickými dominantami; podle nich se pak organizovala ostatní báseň. Ty kantilény byly dány s kompoziční prioritou; byla to píseň máje, nicoty, elegické touhy a slavnostní žalm marnosti; vedle nich pak menší, spíše izolovaná píseň „Klesla hvězda z nebes výše”. Tím není řečeno, že Mácha slepil svůj Máj z několika hotových básní, dodatečně spojených popisnými a epickými pasážemi; spíše koncipoval svou báseň jako celek, ale některé citové motivy ho

upoutaly hlouběji a nabyly tvaru dřív a bohatěji než druhé látkové složky; proto se z nich během skladebné práce staly obsedantní rytmické a hudební motivy, jež určovaly tvar a intonaci svého okolí, vracely se jako leitmotivy, variace a refrény, a tak organizovaly celou báseň kolem několika rytmických os. Odtud to podivné, hudebně bohaté přehrávání a prostupování rytmického pohybu, nejdokonaleji komponované v závěrečné větě skladby, kde se kontrapunkticky důsledně a záměrně provívá píseň jara se žalmem marnosti.

Slovo a slovesnost, květen

CHUDÁK FRICEK

Fricke, to byl odjakživa mezi přáteli a známými Bedřich Feuerstein; říkalo se mu tak pro jeho hezkou mladou tvář a pro cosi opravdu milého v jeho osobě i chování. Nikdy by nikdo nečekal, že jeho život se uzavře tak tragicky; byl nadaný, každý ho měl rád a měl téměř štěstí. Ještě nezačal tvořit, a už se v něho věřilo; málokterý z našich architektů a umělců vůbec měl vždycky tak dobrý tisk, tak přívětivé přijetí a tolik očekávání, které se k němu hned od jeho počátků s nadějí obracelo. Každý by byl čekal, že Fricke bude mít v životě úspěch; a je přímo hrozné, jak to všechno selhalo. Nepomohly dobré kritiky, nepomohlo přátelství, nepomohla vkusná a důmyslná práce Feuersteinova; v době, kdy se ještě dost stavělo a kdy se nadělalo všelijaké honosné zedničiny, nebylo už pro chudáka Fricka žádné kloudné práce. Bylo mu souzeno, aby zůstal jenom nadějný: tak dlouho, až to skončilo jeho beznadějí. Jeho smrt je další a hodně bolestný doklad toho, jak divně a nešťastně se u nás hospodaří s talenty.

Lidové noviny 12. 5.

DOBŘÍ CHESTERTON

Byl velmi tlustý, velmi rozpačitý a velmi živý; ohromné těleso s dětskými kudrnami, mušketýrskými kníry a bohémskou mašlí pod celou soustavou brad a podbradků. A přece tato rozložitá tělesnost jaksi odpovídala neobyčejnému a subtilnímu duchu, který ji až po tyto dny tak vydatně oživoval: duchu zároveň hravému a rytířskému, nezbednému a nesmírně moudrému, duchu básníka humoristy, polemika, filozofa, fantasy a hluboce věřícího bojovného katolíka. Kupodivu, tolika slov je zapotřebí, aby byl označen člověk nikoli složitý. Hojnost těch atributů jenom odpovídá hojnosti a bohatosti života, která tryskala z jeho pera. Jeho nevyčerpatelná paradoxie byla v tom, že vyslovoval myšlenky téměř samozřejmé; že vesele a zplna hrdla velebil věci, které náleží mezi pět švestek obyčejného lidského života,

jako je domov, víra, demokracie, řád a důvěra. Byl jako kouzelník, který vytahuje králíky z klobouku nebo odkud; nejvážnější pravdy, nejvznešenější výzvy vysypával ze svého hravého a laskavého humoru; byl to skotačící filozof, který metal kozelce ze samé radosti, že má co dělat s pravdou a vážností nesmrtelné člověčiny. Nesnažil se mít víc rozumu nebo vidět věci jinak než „obyčejný, pivo pijící Angličan“. Ale zato hájil prostotu a konzervativnost lidského života s nejskvělejší genialitou poety a apoštola zároveň. I jeho dílo je, řečeno ve zkratce, velická apologie náboženství a katolicismu. Ale nemluvil jako ponurý kazatel, nýbrž jako veselý věřící, kterým šije optimismus, kašparovská nezbednost i gargantuovská kyprost. Nevíme, jak je v nebesích odměňován humor; ale je-li tam pro něj sebemenší čestné místo, pak Gilbert Keith Chesterton, Angličan, zasluhuje nějakého stupně blahoslavenství, jehož svátek by navěky mohl slavit veškeren lidský svět bez rozdílu věr.

Lidové noviny 16. 6.

ROZHOVOR O HUMANITNÍCH VĚDÁCH

Od 7. do 12. června konal se v Pešti rozhovor Stálého komitétu pro literaturu a umění při Společnosti národů; předsedal Paul Valéry a účastnili se mimo jiné: Salvador de Madariaga, Thomas Mann, Georges Duhamel, našim slavistům známý prof. Brondal, skladatel Béla Bartók, comm. Ojetti, hr. Teleki, profesori Huizinga, Ussani, Hildebrand, Halecki, Huszti, Oprescu, Ibrovac, Livingstone a jiní. Tématem rozhovoru byl význam humanitních věd pro výchovu moderního člověka; čili jinými slovy, šlo o to, má-li studium klasické vzdělanosti řecké a římské ještě co živého a silného dát dnešnímu světu. Tedy na první pohled téma tak akademické, aby je pohledal; mohlo být předem jisto, že profesori klasických literatur položí co největší váhu na to, že by bez studia latiny a řečtiny nebylo vůbec pravé kultury, a že vzdělanci jiných oborů složí aspoň hluboce zdvořilou poklonu antické kráse a harmonii. Ale průběhem debat, jež chvílemi už svou úrovní byly tou nejlepší obhajobou klasické vytříbenosti a elokvence, se dané téma nejen prohloubilo, ale podstatně aktualizovalo; nakonec se vedl skoro vášnivý spor o to, je-li živý význam antiky a humanismu omezen jenom na hodnoty estetické a víceméně scholární, nebo učí-li nás něčemu víc: svobodě ducha, svobodě nestádního člověka a duchovní svrchovanosti nad doktrínami autoritativními; učí-li nás dále univerzalitě, jež překračuje meze imperialismů a nacionalismů, vzájemnému dorozumění a věčnému úsilí ducha vzepnout se nad pouta hmoty a mechanismu.

Prostě srážely se tu, jako dnes v každé skoro obecné otázce, dva světové názory, dvě protikladné koncepce lidské i politické. Skvělým řečníkům italským byl volky nevolky

vyhrazen málo vděčný úkol polemizovat s názory těch, kteří se rozhodli čerpat z antiky a humanismu věčně platnou výzvu k duchovní svobodě, kulturní světovosti a všelidské humanitě. Byl to Thomas Mann se svou mužnou výzvou k intelektuální statečnosti; byli to katoličtí učenci, jako rakouský Hildebrand nebo polský Halecki, kteří spojující univerzalismus křesťanský s antickým, volali po novém humanismu spojujícím národy; byl to básník Duhamel, který postavil člověka antického v protivu k dnešnímu člověku stádnímu; byl to temperamentní Katalánc Estelrich, který přímo apostrofoval dnešní Němce, aby se duchovně vrátili v okruh kulturního a evropského humanismu; a byl to zejména Salvador de Madariaga, který promítal do budoucna obraz nového světového Říma, jímž bude Ženeva jakožto instituce humanismu politického. I když se z idejí nestřílí, ukazuje se v takové debatě, vedené na nejvyšší úrovni, mobilizace sil mravních a duchovních; rozhovor v Pešti nenechal nikoho, kdo jej sledoval, na pochybách, na které straně stojí naprostá většina toho, co můžeme nazývat kulturním svědomím dnešního světa.

Lidové noviny 17. 6.

PŘÍKLAD CELÉHO MUŽE

Tož zase je méně o jednoho z těch, které lze v nejplnějším smyslu slova nazvat muži dvacátého století. Je mnoho spisovatelů, kteří jsou vyššími, jemnějšími nebo polyfoničtějšími básníky, než byl veliký ruský bosák; ale málo je těch, kteří jsou tak reprezentativní pro svou dobu a svůj národ, jako byl on. Gorkij není pro nás jen literatura; je to také a zejména skutečný život a skutečný lidský osud, veliký až po to slavné vyvrcholení: osud nadaného vydědence a tuláka, který okusil vší bídy až po tu proletářskou nemoc; tedy muže požehnaného velikou a hořkou zkušeností, a nadto zuřivou silou vyslovit ji po pravdě a po uraženém lidském svědomí. A pak další cesta spisovatele – až po něco, co u muže tak svobodného a silného se rovná přímo hrdinné apoteóze: až po tu plnou službu svému národu a své zemi, jež vyplnila poslední léta činnosti Maxima Gorkého. Literatury zacházejí a duchovní směry pomíjejí; ale Maxim Gorkij bude pro nás i pro budoucí zdrojem otřásajících lidských zkušeností, a nadto živým příkladem celého muže: to jest spisovatel, který neváhal a nepřestal být služebníkem a spolubojovníkem své těžké doby.

Lidové noviny 19. 6.

STEVE PASSEUR V PRAZE

Přijel do Prahy – dokonce ani ne poprvé; ale tentokrát s jiným mladým dramatikem, Armandem Salacrouem. Pan Passeur je mladý, dokonce až příliš mladý na popularitu svých chytrých a hořkých komedií. Chladný analytik bez iluzí; snad s tím má co dělat jeho smíšený původ; jeho matka byla Irka a po ní zdědil i typ obličeje, který naprosto nepřipomíná Francouze. Má rád divadelní Prahu, jako ona má ráda jeho; zajímá se ze všeho nejvíce o divadlo, a pak o to, co bude s Němci; jak vidět, my lidé máme všude stejné starosti. – Ale jinak jeho svět je divadlo; zmiňuje se o všech kusech světa, na kterých něco je, a diví se, že už se to všechno u nás hrálo. Ano, čiperný národ. Teď Passeur dokončil nový kus, Domeček z karet; ale místo aby řekl, o čem to jedná, dá se honem do vypravování kusu, který napsal pan Salacrou. Prý „jenom obsah kusu od někoho druhého se dá vypravovat“. A tak nezbyvá než počkat, až se jeho Domeček z karet bude hrát.

Lidové noviny 27. 6.

PEŠŤ

Naposledy jsem tu byl, stydím se to skoro říci, ale je tomu už osmadvacet let. Už tehdy tudy tekla Dunaj a byl stejně krásný jako teď; už tehdy byl na jedné straně budínský hrad a na druhé straně parlament ve své celé okázalosti; ale tehdy ženy nosily převeliké a kvetoucí (jak se tomu za oněch časů říkalo) vnady, takže můj tehdejší dojem byl, abych tak řekl, mohutnější.

Přesto návrat do Pešti je po některých stránkách návrat do minulosti; předně tu ještě existuje večerní korzo, které u nás v Praze po převratu naprosto vymřelo. Snad je to proto, že u nás se vyskytují kavárny jenom v prvním patře, takže zraky kavárenského národa jsou spíše obráceny k nebi a k různým zásadním a sporným otázkám; kdežto zde, v Pešti, je chodník slavného dunajského nábřeží pokryt samými kavárnami, takže se lidská pozornost může soustředit na pohybující se lidi najmě druhého pohlaví. Ale možná že to také souvisí s tím, že se tady celkem udržela společenská kontinuita starých časů.

Za druhé se tu ještě uchovaly staré rakousko-uherské uniformy; pro nás je to divný dojem, tak trochu jako neskutečný; měl jsem pocit, že se to snad bude natáčet jako historický film a že musím dát pozor, abych se nepřipletl před objektiv. Ale člověk si záhy zvykne na všecko, i na minulost, aspoň potud, že se jí přestane divit.

Zato těžší bylo nedivit se, po jak mnohé stránce Pešť připomíná Prahu: uprostřed stejně krásná, lyrická řeka, jenomže Dunaj je větší a teče obráceně, což mne ustavičně mátló; potom hrad nad řekou a kolem hradu pěkná stará čtvrť, která připomíná uličky a náměstíčka našich Hradčan; potom celkem podobné tempo života – ano, až po tu kuchyni; i tady se jí dobře, hojně a rádo na rozdíl od některých jiných národů. A tak dále; ale nebylo pokdy na hlubší studia v tom směru, neboť bylo nutno věnovat své dny vážným a učeným zasedáním.

* * *

Zasedalo se jednak v Královské akademii věd a umění, kde předsedá arcivévoda Josef v modrém generálském kabátě a se všemi řády (pořád ten historický film!), jednak v parlamentě, tak bohatě vystlaném koberci a mramorem, jako by to byla nějaká velkobanka. (Nemohu si pomoci, ale kupole pešťského parlamentu mi pořád připomínala attilovské přílby tamní policie.) Řeč byla o humanitních vědách a o tom, co řecká a římská vzdělanost může a má dát dnešnímu člověku; rokující shromáždění však nebylo jednolitý sbor odborníků, nýbrž sbírka větších nebo menších celebrit z různých zemí a národů. V čele Paul Valéry, básník, kterého není třeba blíže představovat; tragická, duchovní, asketická tvář, veliká hlava myslitele na drobném a vyschlém těle. Tlustý a dobrý Duhamel, udělaný ze samé (řádně vykynuté) lásky k lidem. Pravoúhlý, přímý, statečný a skromný Thomas Mann. Salvador de Madariaga, Španěl a Ženevan, profesor a diplomat, řečník z nejskvělejších, ironik z nejjemnějších, intelektuál v nejlepším a téměř prorockém smyslu slova. Mlle Vacaresco, rumunská básnička, drobná a zavalitá kněžka Ženevy, překypující nadšením a idealismem. Juan Estelrich, Katalánec hnědozelený jako oliva, editor Platóna, buditel a osvícenec, jaksi připomínající naše národní buditelství. Commendatore Ugo Ojetti, italský publicista, jiný skvělý duelant diskusí, italianissimo ve všem, co se týká obecných otázek dneška. Starý profesor latiny Ussani z Říma, oslovující mnohojazyčné shromáždění čistou facundia latina; ale po té stránce zastíněný brilantním Polákem Haleckým, který spatra snoval latinské periody hodné Cicerona, jež plnily posluchače jednak nadšením, jednak hrůzou, že učený historik začne mluvit ještě jazykem Démosthenovým. Johan Huizinga, holandský kulturní historik s těžkou selskou hlavou, která by mohla pocházet z některého obrazu Teniersova. Viggo Brondal, Dán, lingvista a přítel pražské školy lingvistické. Rumun Oprescu, historik umění, hledající nyní v Sedmihradech památky po českých malířích. Jean Piaget, dobrák a pedagog s věčně hořící faječkou a živou náklonností k merunici, zde zvané barack. Arthur Rohn, jiný Švýcar, stavitel mostů. Dietrich von Hildebrand, katolík a filozof, ukazující krásné, veliké zuby v rozpačitém úsměvu. Sir Livingstone, latinář a Angličan, dlouhý a pomalý, jak zákon

káže, věčně s kufříkem před sebou položeným. Miodrag Ibrovac, neméně dlouhý srbský profesor. A tak dále. Z maďarských účastníků mi nejvíc utkvěl hrabě Teleki, zeměpisec, se svým bohatě zvrásněným profesorským obličejem; a ovšem Béla Bartók, veliký hudebník a znalec lidové hudby, který mimo jiné nasbíral tisíce písní slovenských a rumunských; drobný, plachý, znamenitý člověk, v jehož tichém domku na okraji Pešti jsem měl požitek naslouchat nejkrásnějším dojnám rumunským a fonogramovým válečkům se šprýmovnými popěvkami z Hontu. Většinou tedy sám profesor; při seznamování byla vždy první otázka: „A čeho jste vy profesorem?“

Není to jistě náhoda – ani nejhorší znamení pro dnešní stav světa, že nacházíme tolik profesorů tam, kde víceméně jde o budoucí osudy vzdělaného světa.

Ještě slovo o Maďarech, se kterými jsem se setkal, – a nebylo jich málo; skoro všichni měli na jazyku první otázku: je-li prý možno nějaké sblížení mezi Československem a Maďarskem. I když se nemohlo mluvit o nějakých konkrétnějších představách v tom směru, pokládám už ten zájem na jejich straně za věc významnou a aktuální. Měl jsem dojem, že přes ty ony politické aliance pocítují cosi jako osamělost na svém místě v Evropě, – jistě je ten pocit u nich silnější než u nás. Propaganda, jež je dosud, abych tak řekl, jejich hlavním obcovacím jazykem s ostatním světem, je koneckonců jenom monolog; to mluví oni, doufajíce, že jim druzí víceméně se zájmem naslouchají. Ale monolog nestačí ani národům; je jim třeba dorozumívání. To poznání byl můj nejsilnější dojem, který jsem si odnesl ze země sousedů.

Lidové noviny 28. 6.

DO DEVÁTÉHO KŘÍŽKU

Člověk by skoro řekl, že G. B. Shaw zase jednou přepíná, nechává-li o sobě tvrdit, že mu je osmdesát let. Muž, který ještě tohoto roku jel na výlet do Mexika a nebál se ďábelských kouzel Hollywoodu, není jistě osmdesátníkem, jak si je obyčejně představujeme. Ani mu nevěříme, řekl-li přednedávem, že už miní nechat divadla. Duch tak skvělý a neposedný se nemůže oddat radostem odpočinku; nejen bude psát dál, a psát s tak provokativní vervou, o jaké svědčila jeho poslední Milionářka, ale bude sám jedním z největších herců tohoto věku, zvyklým stát na očích publika a překvapovat je svou útočnou a skoro až neodpovědnou živostí. G. B. Shaw už není jenom spisovatel, ale instituce; náleží k tomuto přechodnému a neklidnému věku jako jeho charakteristický projev, i když charakteristický naruby, v přímém opaku k jeho vlastnostem davovým a politickým. Naše doba potřebuje svého G. B. Shawa,

aby ji podrýval a uváděl v posměch; a bude ho potřebovat ještě dlouho. Proto nebudeme u velkého Ira oslavovat jeho osmdesátku, nýbrž spíše jeho vstup do devátého decennia.

Lidové noviny 26. 7.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ PROČ SE U NÁS NEPÍŠÍ POVÍDKY?

Proč u nás upadá umění psát povídky? Dost těžká otázka; já sám jsem jich napsal bezmála sto a nemohu posoudit, jak dalece jsem tím přispěl k dotyčnému úpadku.

Jinak: povídek se píše málo předně proto, že se málo čtou a nerady knižně nakládají; za druhé proto, že bývají z jakýchsi příčin také u kritiky považovány za nižší a méně vážný druh literatury; za třetí proto, že to každý nedovede, jelikož k psaní povídek je třeba vedle jisté míry slovesného nadání také značného množství invence, zkušenosti a věcných znalostí. Nemíním rozhodovat, který z těch tří motivů je hlavní.

* * *

Proč dnes lidé čtou neradi knihy povídek? Myslím, že nejvíc proto, že si zvykli číst povrchně a netečně. Pravda, naše doba si oblíbila „telegrafický styl“, ale jenom v novinách; hltá spousty faktů, ale nezastaví se u nich a nesnaží se opravdu si je představit. Přes všechn „telegrafický styl“ dnešní žurnalistiky prožívá čtenář senzaci trochu plněji jenom tehdy, když je rozšlapána do nejmizernějších podrobností a rozžvaněna, až bůh brání. Vizte takzvané reportáže. Celkem vzato, má-li něco dnešního čtenáře upoutat, musí se mu do toho strčit nos s velkým úsilím a značnou povídavostí. Té náklonnosti slouží spíš román než povídka; krátká povídka žádá na čtenáři rychlou intelektuální orientaci, čilý zájem a pohotovost ihned odpovídat svou vlastní fantazií a citlivostí. Četba povídek je intelektuálně pracnější než četba románů; přitom je citově méně vydatná (nebo obžerná), neboť figury povídek nemají dost pokdy a místa, aby „přirostly k srdci“ čtenářovu.

Snad to zní paradoxně, ale lidé si odvykli číst povídky hlavně proto, že si vůbec navykli číst příliš rychle.

* * *

Druhý závažný úkaz je, že také kritika se dost často dívá na povídky s mírným opovržením; považuje je za jakési drobné a aplikované umění, které se nebere tak vážně a rozjímavě jako tlustý román. Krátká povídka se pokládá za „drobnou minci“, za „malý úkol“ nebo zkrátka za něco, co nemá nic společného ani s „velkým formovým úsilím“, ani s „vyšší

myšlenkovou syntézou”. Proti tomu názoru je ovšem těžko něco dělat: ledaže by se jednou našel kritik, který by si dal trochu práce s estetikou i filozofií povídky. Pro autora však myslím bude povídka vždy jedním z nejpoutavějších problémů formálních i obsahových.

* * *

Za třetí: na povídky je třeba mnoho nápadů a živých zkušeností; psaní povídek předpokládá jistou vnitřní hojnost v námětech, znalostech i sympatiích; psát povídky znamená mrhání z nadbytku. Řekněme si upřímně, že nadbytek poznatků a pozorování nebývá charakteristickým rysem literátů. A mluvím-li o znalostech a pozorování, míním tím i něco dalšího: že k psaní povídek je třeba buď šťastné fantazie, neb (a hlavně) důkladné dávky realismu. Literatura, která se realismu štítí, nebude dobře schopna tvořit povídky.

Přítomnost 9. 9.

HERBERT GEORGE WELLS

Na první pohled by to mohl být obchodník, soudce nebo jiný docela civilní tvor; hádali byste mu stěží šedesát, ale právě doplňuje svou sedmdesátku. Silný, těžce stavěný, ale pořád ještě velmi fit ve sportovním smyslu slova. Po těch mnoha jiných stránkách typický dnešní Angličan. Přitom je to jeden z nejvýjimečnějších lidí našeho věku.

Je výjimečný mezi moderními spisovateli a mysliteli tím, že je tak neobyčejně univerzální; jako spisovatel spojuje utopickou fikci a fantastičnost s dokumentárním realismem a nesmírnou knižní erudicí; jako myslitel a vykladatel světa obsáhl s pozoruhodnou hloubkou a originalitou dějiny světa, přírodní vědy, národní hospodářství i politiku. Ani věda, ani filozofie se za našich dnů neodváží tak aristotelské syntéze všeho dnešního poznání a všech výhledů dopředu jako spisovatel Wells; mohli bychom říci ve smyslu Komenského, že je největším pansofikem našich dnů. Ale k tomu a nadto Wells není duch, který chce jenom poznat a harmonizovat dosavadní poznatky lidské; ty mu jsou pouze předpokladem, na kterém se má zřídit progresivní úprava lidských řádů a úkolů. Tento nejobsáhlejší poznavatel je zároveň jeden z nejpilnějších reformátorů lidského ducha – nestal se dogmatickým vůdcem a prorokem, nýbrž básnickým ukazatelem cesty do budoucnosti. Nekáže nám, co musíme dělat, nýbrž naznačuje, kam můžeme mířit, využijeme-li rozumně všeho, čemu nás učí dějiny a fyzický svět.

H. G. Wells nebude nikdy náležet jenom do dějin literatury, nýbrž stejnou, a snad ještě větší měrou do dějin lidského pokroku.

† DYK, † PROCHÁZKA, † HAŠKOVEC

V předmluvě k novému vydání Francouzské poezie jsem vylíčil, jak k ní došlo: že to vlastně měla být kolektivní antologie francouzské lyriky a zároveň hold českých spisovatelů krvácející Francii uprostřed světové války. Na toto společné dílo se především u Františka Borového, také už †, vybrala záloha; pak se utvořila redakční komise, ve které zasedal Viktor Dyk, Arnošt Procházka, P. M. Haškovec, Hanuš Jelínek a já. Těm prvním třem, kteří nám odešli, bych rád položil při té příležitosti malou kytičku.

Zasedalo se už nevímkde na Vinohradech u kyselého vínka, takže ta záloha dlouho nevydržela. Viktor Dyk vévodil a nosil zprávy z bojiště; P. M. Haškovec se zajímal víc o frontu než o francouzskou poezii; ale zato nebožtík Arnošt Procházka vykonával hrůzovládu nad překlady, které mu byly dány k schválení. Měl chudák na verše dřevěné ucho, a nadto byl strašlivý jazykový purista; ryl se v přeložených verších s požitkem profesora filologie a obyčejně je svými opravami pokazil, jak jen možno.

Jednou se zachmuřil nad překladem z Moréase. „Ale to přece nejde, říci ve verši ‚dýka‘! Dýka, dýka! To není české slovo! Dýka je z francouzského dague! Máme přece krásné staré české slovo tulich, ne?“

Tulich by ovšem nešel překladateli do rýmu, a proto honem vyhrkl: „Ale ‚tulich‘ je zase z německého Dolch!“

Arnošt Procházka se přísně podíval brýlemi a rozhořčeně zakvílel: „Tak hledejte jiné slovo, mladý muži, ale ‚dýka‘ říkat nesmíte!“

A najednou byl těch schůzek konec: Viktora Dyka si odvedla policie; politicky nespolehlivý a tak dále. Čekali jsme, že ho pustí; ale pak ho odvezli do Vídně a zdálo se, že nadlouho. Tehdy Viktor Dyk vzkázal: Pošlete mi honem Corbiera a Verlaina, budu v kriminále překládat. – To byli autoři jemu nejbližší.

Snad opravdu si krátil in carcere et catenis čas jich překládáním; ale ví bůh kde ty jeho překlady uvázly. Škoda jich!

TAKŘEČENÝ BOHOUŠEK

Všichni v divadle mu říkali Bohoušek, protože ho měli rádi; mělo ho rádo obecnstvo a mazlili se s ním jeho druhové v práci. Svým způsobem i Bohuš Zakopal měl tuze rád sebe sama. Měl totiž tiše a blaženě rád život a nesmírně se bál o své zdravíčko. Proto tak brzo, tak předčasně opustil divadlo a žil jenom pro ten život; nu, a přes tu moudrou opatrnost neunikl tomu, čeho se instinktivně bál; smrt ho stihla zrovna na jeho mírné zdravotní procházce. Bylo to přece jen srdce, na které si dávno stěžoval.

Ale Bohuš Zakopal při práci, to byla jiná kapitola. Pravda, dost nerad v pozdějších letech přijímal nové úlohy; ale když už ji na sebe vzal, tu se nešetřil. Od první zkoušky už uměl svou roli bezvadně zpaměti; a také od první zkoušky naplno hrál. Rozehrával svá drobná a příznačná gesta, mrhal celou svou intonační škálou tak hlasitě a bohatě jako na jevišti. A kdyby se jeho scéna na zkoušce desetkrát po sobě opakovala, Bohuš Zakopal nikdy neslevil nejmenší gesto nebo akcent. Málo je lidí, kteří by svou práci brali tak nesmírně přísně a důkladně, jako činil mazlíček Bohoušek. Zůstali bychom mnoho dlužni památce umělcově, kdybychom při ní neuctili památku velkého a krajně svědomitého pracovníka.

Lidové noviny 10. 10.

DUCH POZNÁNÍ A DUCH OVLÁDÁNÍ

Sdělení podané na schůzi Stálého komitétu pro vědy a umění, jež se konala v Budapešti 1936 a jednala o vědách humanitních.

Jsou dvě tvůrčí činnosti lidské. Jedna hledá poznání nebo v širším smyslu prožití světa, ve kterém žijeme; druhá usiluje o ovládnutí přírodních a hmotných sil tohoto světa.

Tu první činnost obyčejně nazýváme kulturou duchovní; její součástí a podstatným projevem jsou humanitní vědy, které jsou předmětem našeho rozhovoru. Ta druhá činnost je prostě technika.

Může se mi namítnout, že nenáležitě rozšiřuji pojem věd humanitních, kterými se obyčejně rozumí studium vzdělanosti řecko-římské a vědomé navazování na tuto kulturní tradici. Avšak římská a ještě větší měrou řecká vzdělanost, to nebyl jenom jazyk, ani jenom poezie nebo filozofie; to byla také matematika a fyzika, studium přírody, hvězdářství a medicína; naše exaktní vědy náležejí ze stejného titulu ke klasickému humanismu jako naše lingvistika nebo historiografie: renesance antického ducha na počátku novověku byla také renesancí exaktních věd. Naproti tomu nám řecká vzdělanost neodkázala téměř žádnou tradici

technickou, žádnou instrukci, jak exploatovat nebo ovládat hmoty a přírodní síly. V tom smyslu můžeme, aniž bychom překročili rámec našeho rozhovoru, postavit proti sobě vědy humanitní ve velmi širokém smyslu slova, jejichž ideálem je poznání a prožití světa, a vědy technické, jejichž účelem je ovládání hmot a sil.

Nejde o to, konstruovat rozpory mezi tou dvojí velikou činností, ani ptát se, která z nich je pro lidský svět důležitější. Rozumí se, že bez nich obou by se život člověka nepovznosl nad animální úroveň; stejně jisto je, že se ty obě funkce ustavičně doplňují, že jedna vychází z druhé nebo jí dodává nové cíle a prostředky. Ale přesto – a dnes silněji než kdy jindy – si musíme uvědomit, že se ty dvě největší lidské činnosti hluboce rozcházejí ve svých základních tendencích; do značné míry záleží budoucnost a vývoj lidského světa na tom, která z těch dvou tendencí bude mít dostatečný podíl na jeho řízení: zda duch poznání, nebo duch ovládání.

* * *

Vezměme předem techniku, to jest veškeré záměrné ovládání hmot a přírodních sil. Není pochyby, že každý pokrok techniky je nebo může být obecně užitečný, nebo dokonce blahodárný; na druhé straně však veškerá technická činnost vytváří určité statky hmotné, jež nikdy nejsou majetkem všech, nýbrž vlastnictvím jenom někoho: jednotlivců, výrobních skupin, států nebo národů. Technika, aniž by to vlastně chtěla, vede za dnešního stavu světa téměř nevyhnutelně k průmyslové a obchodní soutěži, k boji o přírodní zdroje, koneckonců k hospodářskému nacionalismu, k mocenské expanzi a k stále ostřejším hranicím mezi národy a státy. Technika, jež se zrodila z primitivního boje o život, nepřestává být nástrojem tohoto zuřivého boje, vedeného v měřítku stále větším.

Technice se vytýká – a ne neprávem, že se stává víc a víc nástrojem té nejstrašnější formy boje o život, totiž moderní války. I když je to pravda, nezapomínejme, že dává zbraně nejen násilí, nýbrž také zbraně proti němu; technika svými děsnými prostředky může zničit civilizovaný svět, ale také jej může uhájít proti všem útokům na jeho svobodu, právo a lidskost. Nikoliv chyba, ale spíše nemohoucnost techniky je v něčem jiném: že kdyby činila cokoli, nemůže vytvořit nic, co by bylo čistě a pozitivně nástrojem míru. Naopak tím, že ovládá víc a víc hmotných sil, že je zmnožuje a hromadí, zvyšuje strašlivý potenciál energií, které kdykoli mohou být vrženy do ničivého konfliktu. Technika prostě dodává lidem nesmírné prostředky hmotné, ale nemá už nejmenšího vlivu na to, co z nich a s nimi udělají ať dobrého, nebo zlého.

Řekli jsme, že technika je ovládání přírodních hmot a sil. Otázka je, kde se ta chuť ovládat jednou zastaví. Je možno i člověka, společenské třídy nebo národy pokládat za pouhý dynamický materiál, který se má učinit služebným, který se má řídit, akumulovat a vyštvať do maxima výkonnosti. Je možno technický ideál ovládání sil přenést i na lidskou společnost. Není to jistě náhoda, že tolik politických despotismů si nápadně libovalo v monumentálních výkonech technických. Duch ovládání, který se na poli sil přírodních jmenuje technika, má na poli sil lidských název diktatura.

* * *

Srovnajme s tím vědy humanitní. Jsou svou povahou univerzální; jejich univerzalita nezáleží v jejich skutečném rozšíření, nýbrž v jejich podstatě a poslání. Neučí nás ovládat svět, nýbrž rozumět mu; a ještě něčemu jinému nás učí, totiž dorozumívat se navzájem. Jejich výtěžky jsou společné všem národům a překračují všechny hranice; i když v souhře sil, jež působí v lidské společnosti, jsou silou nejdiskrétnější, je to síla, která vytváří duchovní společenství nade vším, co nás lidi a nás národy dělí. Humanitní vědy jsou samy silou, mravním a duchovním instrumentem míru mezi lidmi. Mohou se tomuto poslání někdy zpronevřit – sloužit duchu ovládání fyzického nebo mravního, ale jen za tu cenu, že ztrácejí to, co je definuje nejhluběji, totiž svobodu ducha. Pokud budou s to, aby uhájily svobodu myšlení, budou pro všechny časy vehiklem svobody lidské. Univerzalita, mír a svoboda: to jsou tři veliké imanentní ideály, jimž humanitní vědy budou přirozeně a nutně sloužit, pokud zůstanou věrny samy sobě.

* * *

Konfrontujeme vědy humanitní a vědy technické bez úmyslu jedny hájit a druhé odsuzovat. Ale myslím, že všichni si uvědomujeme, jak snažně je třeba v dnešním stavu světa se dovolávat všeho, co může být instrumentem světové solidarity, míru a lidské svobody. Duch ovládání vytvořil nesmírné síly a prostředky, které se kdykoli mohou stát nástroji násilí a destrukce. Dnes je víc než kdy jindy nutno mobilizovat ty druhé síly: prostředky, kterými se národy světa mohou dorozumívat; pravdy, které překračují všechny hranice; duchovní hodnoty, jako je svoboda myšlení, jež nepřipouštějí, aby se lidské bytosti a národy staly pouhým předmětem ovládání. Dnes je rovnováha kulturního života porušena; duch ovládání nebezpečně převážil ducha poznání; je na nás všech, kdo sloužíme a chceme sloužit kultuře duchovní, abychom znásobili své úsilí a intelektuální statečnost. Také mír a svoboda potřebují svých nástrojů; dodat je, a dodat je ještě včas, to je nejnaléhavější úkol naší doby.

DOSLOV

Ještě nebyla udělána tečka za věci, která nám trochu pokazila dvacátý osmý říjen. Byla to státní cena za filmové umění, nebo striktněji řečeno: byl to zásah ministra obchodu do záležitosti, která je a musí zůstat zájmem kulturním. Pan ministr J. V. Najman se považoval za vnitřně oprávněna rozhodovat, který herec má dostat uznání za nejlepší výkon ve filmu, a rozhodoval po svém; vrátil jednomyslné usnesení odborné jury, jež navrhla státní cenu pro dva vynikající umělce, a dal jednoho z nich škrtnout, patrně z důvodů, které jsou sice rozhodující v třetí říši, ale nemají místa v Republice československé, jejíž ústava nečiní rozdíl mezi občany podle jejich konfese nebo rasy. Už tím pan ministr J. V. Najman jednal způsobem, který neodpovídá kulturním a demokratickým zásadám našeho státu a národa; nadto pak z moci svého úřadu učinil ze sebe arbitra v otázce umělecké a kulturní, k níž mu chybí jakákoliv kompetence krom té, že z dopuštění osudu je ministrem. Abychom nazvali věci pravým jménem, je ponižující pro celou naši kulturu, rozhoduje-li v jejích věcech tak nepatrná kulturní kvalifikace, spojená s tak malou úctou k mínění povolaných expertů. Ministry školství bývají u nás ze slušné tradice osoby, jejichž hlubší vztah ke kulturním úkolům je nepochybný; a přece není známo, že by někdy zvrátili podle své hlavy návrhy znalců povolaných, aby hodnotili kulturní tvorbu. To se musilo čekat až na pana ministra J. V. Najmana, aby při první příležitosti názorně ukázal, že i v kulturních věcech nemusí rozhodovat znalost nebo úroveň, nýbrž docela jiné osobní vlastnosti. Doufejme, že tento příklad nenajde následování jinde; ale prakticky se musí nyní ještě důrazněji žádat, aby ve filmu, jenž čím dál tím více se stává otázkou kulturní, rozhodovalo ministerstvo školství. Doufáme ovšem, že tam se pan J. V. Najman ministrem přece jenom nestane.

Lidové noviny 9. 11.

ZATYKAČ NA VĚČNÉHO STUDENTA ROBERTA DAVIDA

V místech, kterým se říká literární kruhy, jalo se poslední dobou mnoho lidí, abychom tak řekli, honiti Davida, tj. hádat, kdo asi je pachatelem 52 hořkých villonovských balad, které právě vyšly pod pseudonymem Roberta Davida. Je to hra na způsob „Hádej, hádej, hadači“; ale každá hra, má-li se hrát dobře, má mít svoje pravidla; nemá se hádat naslepo, nýbrž metodicky, na základě určitých, v textu daných premis. Je to vlastně detektivní problém, jak

ze skutkové povahy a ze stop zanechaných na místě činu určit s jakous takous pravděpodobností jeho původce.

1. Původce 52 balad nám vypravuje sám jakýsi děj svého života: prý nedostudoval, byl tři léta bez zaměstnání, pracoval na nouzovce, je vychrtlý a nemocný, spí jednak pod mosty, jednak s různými ženami, jež uvádí křestními jmény, a vůbec pohybuje se na samém okraji lidské společnosti. Tyto údaje nemusíme brát příliš vážně; předně je to autostylizace podle Mistra Villona, jemuž je věnována balada první; je to záměrné gézovství, pojaté podle obrazu velkého básnického tuláka, jehož jméno nese právě ten básnický útvar, s nímž si Robert David s takovou formální jistotou pohrává. Za druhé ty autobiografické údaje jsou zřejmě literárním alibi svého původce. Robert David může být dobře živený a ruměný muž s domicilem; rozhodně ho nebudeme hledat v nočním azylu.

2. Zato můžeme se značnou jistotou usoudit, že původce 52 balad je spisovatel z povolání. Proti tomu lze sice namítnout, že by si spisovatel přišel pro honorář, což se dosud nestalo; ale to ponechme jemu. Jeho bohatá a vyzkoušená řeč, jeho formální jistota, jeho lehkost a výmluvnost ukazují na člověka, který už mnoho napsal. Mimoto jenom spisovatel, a spisovatel velmi pohotový, si může dát tak čistě literární, ba přímo literátský úkol, jako napsat právě dvaapadesát básní ve velmi těžké formě. Robert David není nováček, nýbrž básník profesionál, který už má za sebou mnoho veršů a tvoří je s neobyčejnou snadností a hojností.

3. Dále Robert David náleží notoricky k militantní neboli revoluční levici; a ani v tom směru není naivním nováčkem. To ho se značnou přesností omezuje věkově; nebudeme ho hledat mezi básníky starší generace (kde jediná výjimka nepadá v tomto případě v úvahu); můžeme jeho věk odhadnout mezi třiceti a čtyřiceti lety.

4. Odkud je Robert David, je dost nesnadno určit; v celé knize jsem našel jen jeden dialektický útvar, a sice „nalezou” (místo najdou nebo naleznou). Není to chyba tisku, jelikož se to rýmuje s rozsypanou pavezou. Pokud vím, slyšel jsem tvar „nalezou” jenom na Zelném trhu v Brně. Naproti tomu rčení „spadl jsem jako pivní pěna” je typický pragismus.

5. Velmi podezřelá je balada čtyřicátá, ve které se Robert David dosti zřetelně vydává za Františka Gellnera, zmizelého ve válce, „je tomu dvacet roků právě”. Tato záměrná mystifikace by ukazovala buď na básníka z generačního kruhu Gellnerova, což je skoro vyloučeno vzhledem k pravděpodobnému věku původcovu, nebo na Moravu, kde po Gellnerovi zůstaly hlubší stopy života.

6. Jistou věkovou hranici udávají také freudovské verše: „Ó poezie komínů, nač lhát, můj chtíč je nekonečný.” Tento freudovský erotický symbol je skoro nemožný u básníků předválečných. Je to už stopa surrealismu.

7. Z jazykových stop je hodna pozornosti gramatická a jazyková ledabylost autorova, která se tu pojí s obzvláštní bohatostí a znalostí češtiny. Původce klidně píše z něj (místo z něho), je vás nepřehledné řady (místo jsou vás), mezi svýma (místo mezi svými), je nás milióny (místo jsou nás), po vašich ramenách (místo ramenou), kam povede to se mnou (místo kam mne to povede nebo kam to se mnou dojde), točí se z něj hlava (místo z něho), plný přezk (místo přezek), do d'áblovy stoupi (místo stoupy); a není-li „štěkání oharů“ a „planina“ (místo planý tlach) tvar dialektický, ukazuje, že původce si dělá s češtinou, co mu je libo.

8. Nejdůležitější jsou ovšem ty stopy, které ukazují na motiv činu: proč psal Robert David, a proč psal právě villonovské balady. Myslím, že motivem skutku je rozkoš z rýmů. Nalézt dvaapadesátkrát čtrnáct štěpných a neopakujících se rýmů, to je samo o sobě literární silácký a zároveň žongléřský výkon. Není to jen neobyčejná schopnost jazyková a sluchová, nýbrž také asociativní; čtrnáctkrát v každé baladě odpálkovat proud představ tak, aby nenásilně a lehce dopadl na napjatou strunu rýmu, to dovede jen výjimečný případ mezi básníky: básník, který se (promiňte) houpá v koruně řeči jako šťastná opice, vždy jistá, že se některou ze svých končetin chopí v přeletu té pravé haluze.

9. A tuto náruživou hru s rýmy opakovat dvaapadesátkrát, na to už myslím musí být strašně silná a potlačená potřeba vyžít se v rýmech. Neznámý původce praví sám, že v tomto uzavřeném díle nesmí pokračovat: asi proto, že tato klasická, skrz naskrz rýmovaná forma je v rozporu s estetickou doktrínou, kterou vyznává svým ostatním básnickým dílem. Patrně si potřeboval jednou bezstarostně, blaženě a trochu obžerně zarýmovat; i učinil to kryt pseudonymitou Roberta Davida, věčného studenta; vysypal to rovnou z rukávu (všimněte si, jak balada čtrnáctá a patnáctá jsou napsány doslovně jedním dechem), trochu nedbale a překotně, se snadností, která ho místy zavedla do veršování povrchnějšího; ale přesto jaká hojnost a síla – Kdo u nás si ji může dovolit?

Domnívám se, že literární četnické pátračky by mohly na základě tohoto osobního popisu věčného studenta Roberta Davida zatknout a předvést před kritické samosoudce. Hlavně pro tu potulku.

Lidové noviny 13. 12.

STARÝ PÁN

Málokdy můžeme o někom říci, že je to krásný dědeček. O Janu Herbenovi to platilo; byl zavalitý a pevný jako hříbek, pěkně ruměný, s pěknou bradičkou a mladými, trochu dětskými ústy, která tak ráda žmoulila své věčné viržinko; pomaloučký a přitom pořád svěží,

vyrovnaný, harmonický, milý po těle i po duchu. Všechno, co dělal, dělal se zřejmým požitkem; s gusem hovořil, rád viděl lidi, s potěšením vzpomínal, byl šťasten v přírodě a se srdečným zájmem kibicoval životu druhých. I ve svém kmetství byl přímo vzorem tiché a milé radosti ze života; na nic si nestěžoval, na nic se nechmuřil; na něm bylo vidět, že aspoň ve vzácných případech se může mluvit o slunném stáří. Bylo potěšením vidět ho, ruměného jako jablíčko, mírně a bez marného kvaltování spokojeného s nevelkou hrstí darů života, které si odnášel z dělného a bojovného působení. Jeho literatura se bude dlouho číst už pro tu krásnou češtinu a životní moudrost i pozornost; na jeho potyčky a pokojné zásluhy se bude dlouho vzpomínat; ale ve chvíli, kdy ten krásný dědeček bude odevzdán zemi, bychom nejraději přáli svým milým i sobě, aby nám jednou bylo přáno tak jasné a líbezné zestárnutí, jakým bylo kmetství Jana Herbena.

Lidové noviny 29. 12.

1937

HISTORIE JEDNOHO NÁMĚTU

Před několika lety – připadá mi to už hrozně dávno – se mnou povídal můj přítel a lékař Jiří Foustka. Říkal asi toto: Až dosud je řízení světa v rukou politiků; lidskými životy, lidskou prací i hospodářstvím disponuje vlastně jenom politika, bez ohledu na to, že ve všech těch oborech už máme značně vyvinuté a vysoce specializované odbornictví. Kdyby svět měl být spravován racionálně, měli by jej řídit odborníci pro život, práci a hospodářství, to jest lékaři, technické a národohospodáři. Mělo by se lidem názorně ukázat, co by se dalo ze světa udělat, kdyby nebyl spravován naslepo jako dosud.

Mám pro vás látku, řekl potom. Látku na román. Představte si, že se na světě šíří rakovina víc a víc; a že se vyskytne lékař, který proti ní najde prostředek. Je to geniální mozek, který jasně vidí, že je lidský svět vražedně, zmateně a nesmyslně řízen; teď má v rukou něco, čeho lidé strašně potřebují, a je ochoten jim to poskytnout, dají-li mu do rukou léčení lidské společnosti. Tím se stane pánem a diktátorem světa; vypracuje ideální ústavu, postavenou na čistých a pozitivních zákonech života; tady by se dalo ukázat, jak by vypadal svět, kdyby politiku nahradil vědecky vyspělý rozum, a tak dále; to už se široko a vysoko počala klenout utopická klenba lepšího světového řádu.

Tehdy jsem namítl, že si nedovedu představit ideální ústavu světa; a že bych nerad znovu psal nějakou vědeckou utopii. Mimoto mě nelákal problém muže, který se chce nebo může

stát pánem světa; ten titanismus jsem si, abych tak řekl, už vyřídil v Krakatitu, jehož hrdina je v pokušení, aby využil svého vynálezu a zmocnil se vlády nad světem. „Chcete být samovládcem světa? Dobrá. Chcete svět vyhladit? Budiž. Chcete jej obšťastnit tím, že mu vnutíte věčný mír, Boha, nový řád, revoluci či co? Proč ne? Jen začněte, na programu nezáleží; nakonec budete dělat jen to, co vám vnutí skutečnosti vámi vytvořené... Vy jste první člověk na světě, který může pokládat celý svět za svou laboratoř. Toto jest svrchované pokušení na temeni hory; nedám ti vše, co je pod tebou, k požitku a rozkoši moci; ale je ti to dáno, abys toho dobýval, abys to předělal a zkusil něco lepšího, než je tento bídný a ukrutný svět.” Jenže můj inženýr Prokop tehdy uhnul před pokušením Démonovým a nevztáhl ruku po světovládě, která se mu nabízela; a přiznám se, že ani dnes by se nezachoval jinak; ani autor Krakatitu se nezměnil natolik, aby jeho srdce bylo při muži, který by chtěl ukládat lidstvu svou vůli a za cenu životů „zkušet něco lepšího”. Prostě tehdy pro mě ten námět nepadal v úvahu; bylo to ostatně v době, kdy se mi začalo převracet v hlavě, co jsem se pak pokusil vyslovit románovou trilogií od Hordubala po Obyčejný život.

Po čase jsem se k tomu námětu letmo vrátil, ale zase bez úspěchu. Nosím v sobě totiž chronickou touhu napsat román o lékaři, asi proto, že jsem z doktorské rodiny; mé celé dětství se odvíjelo kolem ordinace a čekárny plné kašlajících nebo podivně tichých pacientů a mé první cesty do světa byly cesty po boku vážného a velikého tatínka, když šel do vesnic za svými nemocnými. Chtěl bych jednou napsat oslavu lékařství; ale ten geniální doktor, který se mocí svého léčebného prostředku stane vládcem a čímsi jako spasitelem lidstva, se mi nijak nechtěl vejít do mého doktorského světa. Řekl bych to tak: vlastní práce lékařova je konzervativní; hledí uchovat to, co tu je, totiž jiskru života; je to boj o život, dokonce o lepší a silnější život, ale je to boj obranný. Lékař je z povolání defensor vitae; proto jsem se nedovedl vžít do doktora, který bere svět reformátorským útokem čili, abych tak řekl, ve velké válce o budoucnost lidstva opouští své obvaziště a přejímá velení v útočné linii. Neříkám tím, že by světu nebylo někdy třeba lékaře vůdce a reformátora; ale ve světě mé zkušenosti pro něho místa nebylo. Námět pro mne padl, jako tolik nápadů a podnětů jiných.

A nějaký čásek nato mi řekl Jiří Foustka, že se do toho dal sám a že z toho dělá drama. Jeho doktor, světový učenec, objevil paprsky, které hojí zhoubné nádory; při dalších laboratorních pokusech zjistí, že zvýší-li jejich intenzitu, zabíjejí ty paprsky veškerou živou tkáň. Z paprsků života se staly paprsky smrti, které lze vysílat na sta a tisíce kilometrů. A tu lékař vynálezce se svým strašlivým nástrojem v ruce dává ultimatum evropským státům: nepřijmete-li nový řád politický, hospodářský a sociální, mohu vás vyhladit. Stává se osvíceným diktátorem spojených států evropských a dává jim ideální ústavu svobody,

spravedlnosti a lidské důstojnosti; ale když vzletí proti despotickému samovládcovi druhé poloviny světa, zabije ho jeho asistent z hlubších osobních pohnutek jeho vlastními paprsky. Nejsem si jist podrobnostmi, ale tak asi mi ten děj utkvěl v hlavě.

Tady máte kousek zajímavé vývojové logiky, jíž podléhají naše myšlenky: Jiří Foustka naprosto nezávisle na mém stanovisku k lékařské problematice námětu došel k tomu, že radikálně přesunul svého geniálního doktora z lékaře, který léčí, na fyzika, který vynalézá nové a nebývalé fyzikální síly; a teprve tato nesmírná potenciální ničivá síla mu dá moc stát se pánem a organizátorem moderního světa. Není to už pouhý obránce lidského práva na život, ale pán nad životem a smrtí, technický vládce nad hmotnou silou, který ukládá světu svou vůli a svůj řád. Tím celý námět nabyt jiné tváře a také docela jiné vnitřní pravděpodobnosti.

A později, víc než po roce, se mi ten původní, „doktorský“ námět vynořil ještě jednou, ale už v jiné souvislosti; tou byla těžká politická krize světa, válečné napětí nad námi všemi a bujení výbojných, víceméně násilnických diktatur nebo diktátorských choutek v kdekterém koutě naší planety. Najednou mi bylo jasno, že by ten lékař, ten odborník života, bojující z povolání i z vnitřního poslání o život každého člověka, nemohl být diktátorem, ani ne takovým, který chce celé lidstvo vyvést z moře běd, nýbrž naopak zásadním a nesmiřitelným antagonistou diktatur, mužem, který do krajnosti zápasí o individuální lidské právo na život; a že se ve jménu tohoto práva, jež mu je dáno bránit, nutně utkává s ideologií, která v člověku nevidí víc než nástroj zájmů národních nebo státních. Tím se mi prvotní námět obrátil takříkajíc o sto osmdesát stupňů, k svému vlastnímu protipólu: od vedení světa k obraně každého člověka; tím také nabyt pro mne nové aktuality v době, kdy humanita, demokracie, lidské právo a osobní svoboda jsou vlastně v defenzivě; prostě obratem ruky byla z toho základní koncepce Bílé nemoci.

Tehdy jsem šel a řekl jsem: Jiří, budu to psát; jak vy jste daleko se svým kusem? – Je skoro hotov. A má nové řešení. Je tu dál ten lékař se svým mesiánským idealismem a svými paprsky smrti; stane se i teď diktátorem Evropy a dárce moudré i spravedlivé ústavy; ale proti němu se nejen na opačné straně zeměkoule organizuje všechno sobectví, šovinismus, dobývačnost a demagogie, jež vymýtil, nýbrž obrací se proti němu sama lidská přirozenost, kterou utlačil uskutečňováním svého utopického snu. Diktátor je v nepravu, i kdyby byl vykupitelem; lidstvu nelze násilím vnutit ani spásu, dokud k ní nedospěje samo ze sebe, svobodně, ze svého vlastního mravního úsilí. A na tento konflikt s lidskou přirozeností ušlechtilý diktátor padne.

Nuže, toto je nesporně dobrá a zdravá myšlenka, jež si zaslouhuje být napsána; ale v té historii jednoho námětu je pozoruhodná i tím, že svým způsobem a nezávisle na druhé možné

koncepti, jež vedla k napsání Bílé nemoci, dává prvotnímu motivu zásadně jiný směr. Už to není oslava vůdcovské a diktátorské myšlenky, i kdyby to byla myšlenka sebe vyššího a uvědomělejšího mozku; je to polemika s vůdcovstvím, je to obrana demokratického a svobodného života, který se nakonec brání každé tyranii, i tyranii mesiášské. Diktátor se provinil tím, že chtěl násilím a předpisem učinit člověka lepším a šťastnějším tvorem; nikdy nebude pokrokem života, co nevykvete z lidské svobody a mravní součinnosti. Nemohu si pomoci, ale mám dojem, že i tato formulace vyplynula nutně z jednoho hovoru: z dialogu, který my všichni vedeme se svou dobou s větší nebo menší vášnivostí a úsilím o kladný závěr.

Domluvili jsme se tehdy, že napíšeme každý svou koncepci pokud možno do stejné doby. Byl jsem dřív hotov a pod tlakem aktuality jsem ji publikoval dříve. Nyní jsem upřímně rád, že mohu několika slovy uvést kus, který vyrostl nad stejným námětem a ze stejných předpokladů doby a který by asi v této podobě těžko mohl být realizován na scéně; zato čtenáři poví s dostatečnou jasností, co měl autor na srdci. Právem říká, že „bolí ho srdce“; té vášnivé strážně buď čtenář pamětliv, potká-li se tu s větou nebo pasáží, kterou by snad tíže snášel, kdyby nebyla tak bolestně cítěna; myslím tím na některé krajně pacifistické nebo tvrdě a hněvivě formulované věty, které jistě nejsou, jak se tomu říká, příliš oportunní v této době. Ale ani kus psaný krví své doby nemusí být psán jenom pro tu svou dobu a měřen jejími měřítky; může být vyšinutím z času, ale proto mu netřeba brát, že je čestným bojem a bojem za dobrou věc.

Předmluva ke knize J. Foustky Dělo života

BÍLÁ NEMOC

Autorův výklad hry

Předpokládejte, že na světě vypukla nová, dosud neznámá epidemie, která se lavinově šíří. Není k tomu třeba mimořádné fantazie; jak víte, zahynulo v druhé polovině Veliké války víc lidí španělskou chřipkou než olovem nebo yperitem.

Předpokládejte dále, že svět, jež zaplavuje tato nemoc, se velmi podobá světu, ve kterém žijeme my; že je to svět horečného zbrojení, kolísající na rozhraní války a míru, ohrožovaný dynamitem států usilujících o úspěch, expanzi a ovládnutí druhých národů. Na těch dvou premisách stojí divadelní hra nazvaná Bílá nemoc.

Jsme téměř v předvečer války; dnes nebo zítra vyrazí bez vypovědění války k útoku skvělá armáda, kterou svému ctižádostivému národu ukul jeho maršál, zbožňovaný národní hrdina,

diktátor a veliký vojevůdce. Do tohoto stavu věci vhrkne bílá nemoc, strašná a smrtelná epidemie, jež se jeví jako rychlý rozklad zaživa, zachvacující skoro všechny lidi kolem padesáti let, s níž se šíří i panický a demoralizující strach; je to jako nová morová rána, s níž si veškeré lékařství světa neví zatím rady.

A nyní si představte, že malý doktor na mizerné periférii města, pouhý praktický lékař s jakousi dávno přerušenu vědeckou minulostí, najde to, co se nepodařilo největším lékařským kapacitám a klinikám světa: najde lék proti bílé nemoci, podrobí jej klinické experimentaci a ve chvíli, když se do světa rozletí triumfující zpráva, že lék proti bílé nemoci je objeven, ohlásí koktavě a tvrdohlavě: Ano; ale já ten svůj lék dám k dispozici jenom těm státům, které se zřeknou výbojných válek a uzavřou s druhými národy smlouvu trvalého míru. Já byl ve válce jako lékař, říká, a vím, jaké svinstvo v člověku nadělá kulka nebo yperit. Ať si lidé vynutí mír a já jim dám svůj lék. Já nejsem politik, ale doktor; a jako lékař, který má povinnost bojovat o život každého člověka, musím být proti zabíjení.

S tím prohlášením se fanatik humanity stáhne zpátky na svou periférii a léčí dál své chudé. Chudí, říká, nemohou nic dělat; bohatí mají víc vlivu, a budou-li chtít, mohou spíš prosadit na světě mír.

Zastavme se na okamžik u této situace. Pokud se drama Bílá nemoc bude hrát, budou se diváci přít, je-li ten tvrdošíjný pacifista v právu nebo ne, když odpírá pomoc trpícímu lidstvu. Jeho lékařská povinnost je pomáhat komukoliv, a „po ostatním vám nic není“, jak mu praví přednosta kliniky. Byla by tu lákavá příležitost diskutovat některé mravní otázky, například o klasickém konfliktu povinnosti a svědomí; ale můj paličatý doktor bere celé dilema spíše naivně. Jako lékař je povinen dát lék nemocným. Jako člověk a lékař považuje za svou povinnost nenechat lidi masakrovat válkou, pokud je to v jeho moci. Neodmítá žádnou z těch dvou povinností; chce je splnit obě. Počítá, a ne neprávem, s tím, že strach z epidemie přinutí národy i jejich vlády, aby se dohodly o trvalém míru. Je svým způsobem terorista míru; byl nazván utopistickým vyděračem. Kdo ho vidí, jak odpírá pomoc ženě stížené bílou nemocí, ubrání se stěží prudkému pocitu nesouhlasu, nebo dokonce antipatie. Nuže, nechme ho ustoupit od jeho pacifistického ultimata; dejme tomu, že bude publikovat svůj lék a odvrátí od lidí strašlivou metlu bílé nemoci. Lidstvo si oddychne; ale zítra nebo pozítří je nikdo nezadrží, aby si neházelo na hlavy plynové pumy a nezabíjelo po tisících nejen své vojáky, ale i své ženy a děti, – jak jsme toho svědky za našich dnů. Buď ten malý, neznámý doktor vydá svůj lék, jak mu to přikazuje lékařská etika, ale pak už nemůže učinit nic, aby odvrátil peklo výbojných válek; nebo se pokusí přinutit lidstvo k míru jediným způsobem, který má k dispozici, ale jen za tu cenu, že dočasně nechá umírat tisíce lidí nejstrašnější leprou. Je to

neřešitelné dilema; v tom i onom případě se náš doktor dopouští toho, čemu se říká tragická vina; a autor nemůže na jeho metafyzické ospravedlnění uvést nic jiného než to, že si svou vinu odpyká konečnou katastrofou.

Zatím se doktor neklame v tom, s čím počítal: i ten po zuby ozbrojený, útočný a ctižádostivý národ začíná volat spíš po léku než po válce; veřejné mínění světa je pod tlakem epidemie ochotno přijmout lékařovo ultimatum. A tu vojenský diktátor, který po leta připravoval svému národu tu nejskvělejší a nejsilnější armádu, dá povel k útoku na malý sousední stát; neboť jeho povinností je, aby svůj národ nepřipravil o jeho vítězství. Ve chvíli, kdy ohlašuje nadšeným davům zahájení války, pocítí na sobě příznaky bílé nemoci. Jediný, kdo ho může zachránit, je náš tvrdohlavý doktor; je ochoten maršála uzdravit, ale s jednou podmínkou: že maršál odvolá své armádní sbory a uzavře mír. Maršál ovšem odmítá; chce se raději zažíva rozpadat než pokořit takto svůj národ. Ale zároveň si uvědomuje svou neřešitelnou situaci: už nemůže pro krátkost svých dnů dokončit válku, kterou zahájil; nemá komu odevzdat svou svrchovanou moc ve státě; po jeho smrti nastane v říši chaos. Musí žít, aby zachránil svou zem v rozpoutaném světovém konfliktu; ale má-li žít, musí nabídnout ponižující mír a uvalit na svůj národ trest za válku bezprávně vyvolanou. Nezbyvá než dělat mír; ale což nebude trvalý mír pro jeho velký národ větší slávou než vyhraná válka? Mír, říká si maršál, aby slyšel, jak zní to slovo. „Mír. Bůh chce, abych dělal mír. Opravdu, nezní to špatně – udělat mír. To by byl můj národ první mezi všemi...”

Tu tedy spěchá neústupný doktor k maršálovi se svým lékem; ale cestou ho zadrží dav opojený válkou: „Občane, volejte: Ať žije válka! Sláva válce!” „Nesmí být válka,” křičí doktor, a je na místě ubit. Ampulky s jeho sérem jsou rozdupány v prachu a dav se valí dál provolávaje: „Ať žije maršál! Sláva válce!”

To tedy je konec, který byl nazván beznadějně pesimistickým. Částečně je to pravda; zůstává rozpoutaná válka a nebude potlačena bílá nemoc; je mrtev doktor se svým lékem i se svým trvalým mírem, a je odsouzen k bídné smrti maršál, který už nevyhraje svému národu začatou válku; zůstává jen třeštící dav, který zároveň zabil svého maršála i jeho antagonistu. Snad se tomu právem říká pesimismus; ale jednak má dnešní lidstvo mnoho důvodů k pesimistickým myšlenkám a za druhé – je odpykání vin opravdu něco beznadějně pesimistického? Ta válka už jistě nebude vyhrána; bude se dělat mír ať s maršálem, nebo bez něho; bude se dál hledat lék proti bílé nemoci, ale dav, který ubil doktora, bude na to dlouho a těžce doplácet ztracenou válkou i nemocí. Budou trpět i nevinní, ale to už je v řádu světa, že nevinní trpí za hlouposti a chyby těch druhých. Koneckonců žádné drama tu není proto, aby

dokazovalo, že svět je dobrý nebo špatný; spíš je tu proto, abychom z něho pocítili hrůzu a nutnost spravedlnosti.

Rukopis z pozůstalosti

ČÍM JE MI PUŠKIN?

Čím je mi Puškin? Především samozřejmě a prostě básníkem, to jest mou soukromou záležitostí, tak jako láska, jako okouzlení přírodou nebo radost ze života; každý básník je svým čtenářům hluboce intimní událostí, kterou vlastně nelze definovat ani vysvětlovat.

V širším literárním rámci je mi Puškin velikým a věčným korektivem ruského realismu. Tím nemíním, že by byl nějaký rozpor nebo protiklad mezi Puškinovou básní a řekněme Mrtvými dušemi; ale tam, kde ruský realismus nás všechny učil vidět, pozorovat život, poznávat člověka a pronikat až strašně do jeho duše, nepřestává za tím nesmírným obrazem života znít sladký a dojatý, melodický a opojný hlas poezie: to je Puškin. Bez Puškina by veliké ruské literatuře chybělo něco jako druhý nekonečný prostor; chybělo by jí tajemné kouzlo, lyrický kontrast, hudební souznění, harmonický smír nebo jak bych to řekl. Celá Rus je ve svém realismu, celá ruská duše je v Puškinovi; ale to dvojce dohromady se doplňuje v literaturu, řekl bych, kosmickou.

Ve sborníku Věčný Puškin

VZPOMÍNKA PŘÍLIŠ MALÁ

Nebožtíka Borového jsem poznal, když ještě nosil dlouhé vousy medové barvy a měl svou nakladatelskou oficínu ve Štěpánské ulici. Tehdy – bylo to ještě před válkou – u něho vyšel Almanach na rok 1914; po krátkou dobu, až do začátku války, u něho vycházel Přehled; ale první setkání nebo utkání s ním bylo, když k němu vtrhli bratři Čapkové se svou první knížkou, Zářivými hlubinami. Scéna se odehrála asi takto:

Čapci: Pane Borový, my bychom vám třeba dali do nákladu tuhle knihu.

Borový (váhavě): Nu, když byste chtěli...

Čapci: Ale my bychom tam chtěli mít ilustrace...

Borový (nejistě): Když si přejete...

Čapci: ... od Vlastislava Hofmana.

Borový: Jak chcete. Jak chcete. Páni, jak si přejete.

Dál už nebylo co říci; a autoři odcházeli s pocitem skoro zahanbeným, že na něco uvertali dobráka naprosto bezbranného.

Nuže, dobrák opravdu byl, měkký, snad ne tak docela bezbranný, ale jistě neschopný udělat někomu bolest nebo ho jen tak odbýt. Býval hrozně rozpačitý, když měl autorovi odříci vydání knihy; to dlouho naříkal, že jsou doby zlé a že by tuze rád tu knihu vydal, ale letos že už nemůže, a přitom se probíral lítostivě ve svých zlatých vousech, že autorovi, který se s ním rozcházel, ho bylo skoro líto. Není pochyby, že každý, kdo ho poznal, uchoval na něho vzpomínku dobrou a vděčnou; ale ten, komu vydal první knížku života – a takových bylo mnoho, velmi mnoho, ke zvláštní cti a zásluze Františka Borového –, na něho vzpomíná ještě dojatěji; neboť nakladatel první knihy, to je zkušenost skoro tak nezapomenutelná jako první láska.

Ve sborníku František Borový

CHUDÁK RICHARD

Poprvé dostal to jméno, když se v prvním roce války vrátil z fronty, ještě nervově zdrcen děsem z toho krvavého a ohavného, co on, básník a příliš citlivý člověk, musil vidět a prožít. Tehdy to žhlo v jeho tmavých očích uštvanou bolestí a strašnou zraněností. Chudák Richard pro tohle není, říkali si tehdy jeho přátelé; stopu toho duševního otřesu jsme našli v jeho válečné knize *Lítice*, ale nezmizela snad nikdy.

Po převratu nám zmizel v Paříži; čítali jsme bezpočtu jeho zpráv a článků, diktovaných stejně svědomitostí novinářskou, jako básnickou láskou ke kulturnímu prostředí pařížskému; čas od času jsme dostávali do rukou jeho knížky nervózních, bolavých, vnitřně rozpolcených básní a próz. Jednou nebo dvakrát jsme se s ním sešli v Paříži, v jeho pokojíku pod Montmartrem nebo v nějaké kavárničce; vždycky byl trochu podivínsky osamělý, roztržitý a těkavý. Chudák Richard tu přece jen není doma, říkali jsme si. A když si přijel oddechnout do Čech, byl ještě těkavější a cítil se snad ještě osamělejší. Chudák Richard byl příliš dlouho pryč a citově příliš jemný, aby si až zbytečně ostře neuvědomoval ty časem povolené nitky a spoje; prostě i doma se přestal cítit doma. Byla to samota uprostřed lidí, kteří ho měli rádi a nevěděli, co činit, aby ničím neporanili jeho citlivost plachého a něžného podivína.

A nakonec se vrátil jako člověk fyzicky zlomený. Věděli jsme už, že je s ním zle; ale ještě horlivě pracoval, přemáhaje tělesnou bolest, ještě se naposled snažil zapustit se hlouběji a důvěrněji do našeho domácího a živého prostředí, když už pomalu a neodvratně přecházel na druhý břeh. A pak už to byl bledý a stříbrovlasý stín člověka na lůžku, s velkýma, skoro

nepřirozenýma očima, nesmírně trpělivý a tak laskavý, jak může být jen velký trpitel. Chudák Richard si zasloužil svou přátelskou přezdívku až do konce, aby ji vrcholem naplnil svým utrpením i dojemnou láskou. V Richardu Weinerovi zemřel muž bolesti.

Lidové noviny 5. 1.

UMĚNÍ A POLITIKA

Přiznám se, že jsem tento titulek napsal poněkud neochotně, vlastně jen kvůli redaktorovi tohoto listu, který něco takového ode mne chtěl. Říkám-li neochotně, tedy ne proto, že bych psal nerad o umění, ani proto, že bych se úzkostlivě vyhýbal tu a tam mluvit o věcech politických; ale ty dva pojmy dohromady mi mnoho neříkají. Díky bohu, u nás se politika příliš mnoho o umění nestará, což slouží většinou jen k dobru tomu umění; a vice versa, i naše básnictví a umění si uchovalo značnou nezávislost na politice; ve svém celku není ani povýšeně kázavé, ani nedůstojně služebné; budiž řečeno, že se v té poměrné duchovní svobodě, již požívá a již je naplněna naše kulturní práce, jeví co nejpříznivěji sama demokratická povaha našeho národa. Tedy tak dalece by byly u nás aspoň na tomto poli hlavní věci v pořádku a nemohlo by se o nich psát mnoho jiného, než abychom si je v tom stavu i nadále udrželi; tím spíše však musíme dát pozor, když to někde zaskřípne. Jde hlavně o to, aby se přitom nepřiskříply prsty našemu umění.

* * *

Něco zaskřípalo zrovna o vánocích; bylo to hromadné vrzání politických bot, dílem trochu nejistě, dílem neomaleneš našlapujících kolem naší kulturní tvorby. Anketa, kterou uspořádaly Národní listy na heslo Národu národní kulturu, si vskutku zasluhuje po některých stránkách bližší pozornosti. Už způsob, kterým redakce určila téma ankety, je zajímavý.

„Národně uvědomělá veřejnost pozoruje totiž s bolestí a s obavou..., že především v československém umění... pokoušejí se stále důrazněji o výboj směry, které zneužívají poslání umělce a vědce k nenápadnému, ale zato tím nebezpečnějšímu rozšiřování rozkladných, ne-li přímo protinárodních a protistátních tendencí. Několik událostí z posledních týdnů i dnů potvrdilo, že tyto krajně nebezpečné vlivy leptavého kulturního bolševismu, cílevědomě a záměrně pracující o svém ničivém díle, mají dosti síly a prostředků, aby pod rouškou pokrokovosti a jiných líbivých, povrchně chápaných hesel získávaly k bezděčné spolupráci i ty vrstvy, které s komunismem naprosto nesouhlasí. Národní listy, věrný své dávné tradici a svému vlasteneckému poslání, postavily se v otevřený boj proti

základním propagátorům těchto vražedných idejí... Neboť jsou přesvědčeny, že v umění vskutku národním nerozhoduje pouze dokonalá forma a absolutní vnitřní hodnota, nýbrž i duch, jímž je dílo neseno, a cíl, k němuž bezděky či úmyslně míří. Že národ tak nepočtený... nemůže a nesmí sebevražedně odvrhovati nejkrásnější a nejušlechtlejší tradice, jimiž žil a jedině může dále žít, nemá-li být pohlcen nepřátelským příbojem, zvedajícím se hltavě na všech stranách. Že umění a věda, které se těmto tradicím odcizují, nebo které je dokonce povýšeně odmítají a zesměšňují jako ‚fašismus‘ a ‚zpátečnictví‘, nemají nároku na to, aby je národ ctil, podporoval, ano ještě i odměňoval. Doufajíce, že s naším přesvědčením souhlasíte, prosíme Vás, slovutný pane, abyste laskavě svým projevem podepřel naše stanovisko a abyste se zároveň pokusil určití prostředky, jimiž by bylo podle Vašeho mínění těmto rozkladným snahám čeliti.”

Všimněte si té celé formulace; je to školní příklad toho, čemu se říká kladení sugestivních otázek. Je to asi tak, jako kdyby se svědka u soudu ptali: „Jelikož se obžalovaný nenápadně a nepozorovaně dopustil zločinné tendence, co byste, slovutný pane svědku, podotkl k jeho hanebnému činu?” Jak známo, v každém slušném lidském řádu by takové soudní řízení muselo být zrušeno; ale vůči kultuře je asi dovoleno mít méně skrupulí nežli vůči někomu, kdo jenom ukradl husu nebo přepadl trafikantku. Národní listy ničím nedokládají, že se u nás opravdu „stále důrazněji pokoušejí o výboj” směry protinárodní, ano i protistátní; místo toho jen napovědí, že jsou „nenápadně šířeny rozkladné, protinárodní, ano i protistátní tendence”. Není tu nijak blíže řečeno, v čem vlastně pozůstávají ty „rozkladné, protinárodní, ano i protistátní tendence”; je jen naznačeno, že „cílevědomě pracují pod rouškou pokrokovosti a jiných líbivých hesel” a že „povýšeně odmítají a zesměšňují nejkrásnější a nejušlechtlejší tradice”, jimiž náš národ žil. Jak vidíte, je to obvinění náramně neurčité; protestuje se proti něčemu a někomu a proti „několika událostem z posledních týdnů”, aniž se čtenář dověděl, o koho a oč vlastně jde. Je to také na té anketě vidět; zatímco jeden pán ve své odpovědi odmítá protinárodní a protistátní tendenci obrazů, na nichž je „lidská hlava vytvořena z trojúhelníka”, protestuje druhý proti tomu, že na olomouckém jevišti při provedení Libuše nebylo dost světla a že na brněnské výstavě bylo v jednom pavilónu vystaveno umění kubistické; jiný si stěžuje, že Prodaná nevěsta se hrála v dnešních vesnických šatech, další účastník žádá zejména motorizaci armády a účast techniků ve sborech komunálních i veřejných, pan F. S. Procházka navrhuje, aby byli vyobcováni němečtí emigranti, pan JUDr. August Popelka v. v. protestuje proti prvnímu číslu Času, kterýžto časopis „nikdy více nevzal do ruky”, jiný účastník odmítá „internacionalismus římský” a tak dále; čímž vším se má čelit kulturnímu bolševismu, rozkladným tendencím a „nepřátelskému příboji, zvedajícimu se hltavě na všech stranách”.

„Je nutno, abychom podporovali oprávněnou snahu pilných a nadaných jedinců,” míní pan Bohdan Bečka, pohlížeje na ten nepřátelský příboj. „Buďme důslednými obránci národních obyčejů a zvyků. Ve výtvarnictví oceňujeme náležitě propracovanost postavy a výrazu.”

Jiní účastníci ankety (většinou bona fide) byli přece jenom přístupnější sugestivní formulaci předložené otázky a ochotně se rozčilili na ony blíže neurčené, rozkladné, protinárodní, ano i protistátní tendence v našem umění; bohužel neřekli o nic jasněji, koho a co tím mají na mysli. Zdá se skoro, jako by odsuzovali neznámé pachatele neznámých, ale nenápadně šířených knih, idejí nebo obrazů, jež obsahují protinárodní, ano i protistátní tendence a zesměšňují nejušlechtilejší tradici našeho národa. Opravdu, měli být ve svých odpovědích explicitnější. Slušný člověk přece nikoho ani jednotlivě, ani kolektivně neobviní z protinárodních, ano i protistátních tendencí, neopíraje se o žádné doklady. Tady bylo obviněno „především československé umění”; bohužel soud „představitelů československého života politického, uměleckého, vědeckého i duchovního” nad československým uměním byl vykonán ledabyleji než soud nad posledním lumpem na Pankráci.

Ankety se dělají obyčejně proto, aby se zjistilo, jaké své vlastní mínění mají ti a oni lidé o nějaké věci. Tady máme před sebou trochu neobvyklou anketu: nejdřív se vyslovilo redakční mínění – ovšem nedoložené; potom se co nejrozhořčeněji pronesl odsudek; a nakonec, „doufajíc, že s naším přesvědčením souhlasíte, prosíme Vás, slovutný pane, abyste laskavě svým projevem podepřel naše stanovisko” a poradil, jak oněm blíže neurčeným „rozkladným snahám” čeliti. Myslím, že kdyby se nejprostším porotcům z lidu řeklo, že se od nich nežádá nic, než aby svým souhlasem „podepřeli” verdikt předem hotový, prohlásili by asi, že jsou tady od toho, aby dělali verdikt, a ne aby jej pouze opatřili projevem souhlasu. Upřímně řečeno, podivil jsem se, že tolik dospělých mužů se zapomnělo pozastavit nad formulací ankety jim předložené. Na sugestivní otázky se odpovídat nemusí. A nemá.

Mimochodem: nevíte, prosím vás, kde se to dělá, že se nejdříve postaví fait accompli, aniž by se kdo koho ptal, a pak teprve se žádá, aby ten fakt nebo to stanovisko bylo „podepřeno” veřejným souhlasem? Aha, už víme: to je to, čemu se v dnešním Německu říká hlasování lidu.

* * *

Jeden z denních listů obvinil tedy československou kulturu, a především umění, že v jakýchsi směrech a vlivech je rozkladná, protinárodní, ano i protistátní; že cílevědomě a záměrně, ale také bezděky a pod rouškou pokrokovosti pracuje o svém ničivém díle; že propaguje vražedné ideje a povýšeně odmítá a zesměšňuje nejušlechtilejší tradice našeho

národa; jedním slovem, že se dopouští kulturního bolševismu. Podívejme se, co jednotliví účastníci ankety k těmto obviněním doložili:

Dr. Karel Kramář: „Po převratu jsme se vrhli životem i uměním do mezinárodní moderny – i v hudební akrobatice i v malovaných rébusech i v nových budovách marno hledati českost. Nedávali jsme nic svého...” Rudolf Beran: „Nepřipusťme zhoubných zásahů, které jsou do našeho kulturního života zanášeny zejména v posledních letech.” Oldřich Blažíček: „Mám-li na mysli umění výtvarné, jsou zevním výrazem této neujasněnosti stále střídané a ideově vzájemně si odporující hesla a teorie... jsou to tendence ‚kulturního bolševismu‘, které si zejména u nás vyhrazují drze jediné právo ke kulturnímu rozhodování... Veřejnost vidí, že se umění propůjčuje k propagaci politických idejí našemu národnímu charakteru cizích, a označuje je – za umění levé, a snad i proto o ně ztrácí zájem.” Paní Renáta Tyršová: „My staří s bolestí sledujeme scestí, na kterém se octlo v posledních letech naše slovesné umění. Tento rozchod většiny našeho národního spisovatelstva s tradičními ideály... ohrožuje zejména duševní zdraví naší mládeže.” Jul. Dorazil: „... v posledních letech pronikají k nám neblahé vlivy východní orientace, propagující vlastně kulturní bolševismus všemi směry. Tento vliv... i v problémech odborně výtvarných dovede zlehčiti aspoň v určitých vrstvách cit národní.” JUDr. Ladislav Feierabend: „U nás je opravdu dosti častým zjevem, že dává se přednost tomu, co je cizí, kdežto na naše domácí a národní věci se hledí s určitou nedůvěrou.” Dr. Richard Fischer: „Stává se u nás módou přezíráti svůj domov a toužiti jen po cizině.” Dr. Frant. Hodáč: „V tuto chvíli právem jest pociťováno jako nedostatek, že kulturní život národa jest jaksi v nesouhlasu s celkovým jeho dnešním duchovním stavem. Z mladých, kteří vyjadřují obsahem svého díla dnešní stav, bohužel jest málo osobností, jejichž výrazové prostředky jsou veliké a ryzí... Síly rozkladu a mezinárodní hesla nedávné minulosti jsou stále ještě v převaze nad silami, jež vyjadřují dnešní skutečný duchovní život národa.” Emanuel Janský (Polední list): „Bráníme (prvky národního charakteru) proti zoficiálnělé kultuře... Popíráme i potíráme monopolní násilí kulturního kartelu...” Frant. Ježek: „Obávám se, že dnes máme ve své kultuře tolik odlesků cizích myšlenek, že vlastní naše národní kultura je v pozadí.” Dr. Ferd. Kahánek: „Kultura po válce – bohužel – nevede. Někdy vědomě i nevědomě slouží, slouží klikám, slouží moci, slouží skupinám, slouží koncernům. Neovládá národ, nepředvídá, netlumočí jeho tužeb, je vzdálena jeho duchu. Doby, kdy vedla, patří minulosti.” Antonín Klášterský: „Jedna čelná spisovatelka česká má na svém stolku bystu Leninovu. Komunismus rozlézá se nám po těle jako ošklivý lišej, budí vlažnost v národním citění, ne-li lhostejnost a přímo pohrdání pro věci národa.” Josef Knap: „... rozkladné tendence v oblasti literární...” Dr. Fr. Lukavský: „Nelze dále lhostejně přihlížeti k bolševizaci

nejen našeho života politického, nýbrž i kulturního.” R. I. Malý: „Bolševická taktika ‚lidových front‘ se nyní zavádí nejenom v politice, ale i v kultuře. Kalí se voda, matou se pojmy a rozmazávají i vyvlastňují se hesla. Právě ti, kdo po převratu u nás v kultuře nejvíc zaváděli hrubou tendenci (‚proletářské umění‘), teď naopak zase šíří názor, že kulturní práce nesmí být posuzována podle své tendence, nýbrž jen podle své ‚čisté‘ hodnoty.” Dr. Fr. Mareš: „Bolševictví proti národní kultuře se šíří po fabiánsku, nepozorovaně.” Dr. Josef Matoušek: „Zdá se mi, že to dovedou v cizině lépe než u nás.” Dr. Stanislav Nikolau: „Náš národ, zamořen materialismem a šedivým rozumářstvím, ztrácí mravní sílu ve všech oborech veřejného života. Poctivost, nezištnost, pracovitost, solidnost, obětavost, hrdost, nepodlézavost ztrácejí se v nezájmu o národ, v sobeckosti, v rozvratu veřejné činnosti, v byzantinismu, ctižádosti a marnivosti.” Dr. V. Müller: „Nemám ani nadání, ani chuti, abych mohl... posoudit příčiny oněch neblahých zjevů v literatuře, umění a vědě, které vnášejí do veřejného života našeho státu a národa zmatek a rozklad a naplňují celé ovzduší nevěrou a neúctou ke všemu, co nám bylo vždy drahým. Snad by mne to naplnilo zoufalstvím...” Jan Opolský: „Spatřuji hořký zjev ve vrstvě skutečných intelektuálů, kteří si místo jakékoliv dispute a obrany přišpendlí okatou šerpu demokracie, čímž jsou všichni lidé odlišného přesvědčení jako zpátečníci vyřízeni.” Jaroslav Pacovský: „Jest opravdu zarážející, že se poslední dobou čím dále tím neostyšněji literatura stává v rukou některých spisovatelů prostředkem, jímž se mají nenápadně, zato tím účinněji šířit tendence destruktivní, začasťe přímo protinárodní a protistátní.” Dr. Jan V. Sedlák: „Vlna odporu proti pronikání rozkladných idejí do života kulturního.” MUDr. Fr. Skácelík: „Problém je politický.” Jaroslav Skrhek: „Zdá se mně, že dnes jsme tak ‚pokrokoví‘ a ‚moderní‘ v literatuře i umění, že nám to až škodí. Dnes, v tak kritické době, nemůžeme si dopřátí té lehkomyšlnosti, aby vcelku zdravý náš národní duch byl veden kulturním internacionalismem nám cizím, nechceme-li býti pohlceni nepřátelským příbojem krajního nacionalismu.” Dr. Josef Svítal-Karník: „Nowaczyński vytýká čs. literátům a umělcům přímo vazalskou poddanost bolševické ‚kultuře‘.” F. X. Svoboda: „Čeští autoři zmateni překřtívají svá jména i jména svých reků na jména cizí, píší se kritiky a básně s množstvím francouzských slov v domněnce, kdyby byla ta slova napsána česky, že by již nezněla tak vznešeně, tendence politická využívá této anarchie, vniká do románů, umělecká forma se ničí lícni žurnalistikou, poezie a podstata krásy se z románů ztrácejí, umění se stává ne národní kulturou, ale rejdištěm zájmů stran.” Dr. A. Šilhan: „Naše kultura je zpolitizována ve směru cizáckém, protinárodním. Hudební spolek Přítomnost, zatímco Maďaři demonstrují proti umělci světového jména, jakým je V. Příhoda, oslavuje celovečerním programem Bartóka, veličinu významu jen maďarsky lokálního.”

Václav Štech: „Máme i divadla z veřejných peněz bohatě podporovaná, která si libují v propagandě komunismu.“ Dr. Alois Štůla: „Národní písně? Zapomíná se na ně. Osvobozené divadlo první začalo útočit na naše občanské zařízení společenské... I alpské ‚dirndly‘ se počaly před časem těšit značné pozornosti české společnosti. Poláci dovedli vnést motivy národní i na uniformy svého vojáka, kdežto u nás se nedovedly udržet ani náměty národní čamary. Velice snadno opouštíme tradici, zatímco jinde...“ Adolf Veselý: „Svět... horlí proti jedu v nás, jedu nenárodnosti a internacionálnosti. Tento jed mezi námi... působí destruktivně, rozleptává národní ctnosti a vlastnosti... Tento jed nás otravuje, ničí naše národní vědomí..., očerňuje vše v nás i kolem nás, vybičovává špatné vlastnosti, především vzájemnou nedůvěru, podceňovačnost a nenávisť. Dábelské dílo je to...“ Boh. Zahradník Brodský: „Začaly se objevovat v literatuře podivné zjevy... Jako černý mrak se valí nové směry v literatuře a nemyslíci dav vidí v tom nové krásné směry v literatuře, v nichž umění poroste do oblak. Je to mámení smyslů. Z této módní pseudoliteratury přijde strašný úpadek, rozvrácení morálky, zánik všech ušlechtilých snah. Tytam jsou nadšené vlastenecké city; teď naši lidé v podivné zaslepenosti hledají cizácké myšlenky...“ Ing. dr. Emil Zimmler: „Protestuji co nejdůrazněji proti vždy více a povážlivěji se rozpínající snaze otravovati líčením ohavnosti a bídáctví dnešní doby pod licoměrnou rouškou humanity, moderního umění a vědy veškerou radost ze života, tvůrčí sílu, i utopiti lásku k národu svému v bezbarvém evropanství a proletariátu. Z kalu rozdmýchaného rozvratníky...“ etc.

Snad je těch citátů trochu mnoho pro čtenářovu trpělivost; ale pokusil jsem se nevynechat nic z toho, co páni účastníci ankety „s bolestí a obavou“ pozorují na československém umění. Především nápadné je, že všichni bez výjimky mají nějakou „bolest a obavu“; nenašel se ani jeden, kdo by projevil žijícím československým spisovatelům a umělcům aspoň špetku důvěry nebo uznání. Naopak, nalézají jenom chaos a rozklad, scestí, neblahé úkazy, ošklivý lišej, matení pojmů, rozvrat, zmatek, jed, kal rozdmýchaný rozvratníky a mámení smyslů. Zřejmě pohlížejí na dnešní československou kulturu s hlubokou nechutí a káravostí jako Lot na Sodomu a Gomoru; a nenašli by v ní deset spravedlivých, pro které by měla být zachráněna před dštěním síry a ohně. Zdá se, jako by opravdu měl nastat jakýsi rozchod mezi československou kulturou – a jednou politickou stranou; nutno uznat, že anketa NL pro to dělá, co může.

Další nápadný úkaz: jak jsou ty výtky neurčité a nevěcné. Z konkrétních fakt, kterými se tu dokládá „rozšiřování rozkladných, ne-li přímo protinárodních a protistátních tendencí“, se tu dovídáme zhruba jen to, že jedna spisovatelka má na psacím stole bystu Leninovu, že naši vojáci nenosí čamary a že hudební spolek Přítomnost věnoval večer maďarskému

komponistovi Bartókovi, jenž, mimochodem řečeno, je jeden z nejlepších sběratelů a znalců lidových písní rumunských – a slovenských. Nic o tom, že by dejme tomu Durychova nebo Vančurova próza nějak ohrožovala národ v nepřátelském příboji, zvedajícím se hltavě na všech stranách, nebo že by Horovy Máchovské variace, Halasovy Staré ženy nenápadně rozšiřovaly tendence protinárodní, ano i protistátní; že by Langrova Jízdní hlídka sebevražedně odvrhovala nejkrásnější tradici národní, že by Vycpálkovy kantáty, Talichovo dirigování, Rabasovy krajiny cílevědomě a záměrně pracovaly o svém ničivém díle a tak dále. Prostě nesejdete se tu konkrétně s ničím, čím naše umění žilo a žije v posledních letech; místo toho jen obecné a neurčité nářky na jakési „neblahé zjevy v literatuře“, které pana sekčního šéfa v. v. V. Müllera téměř „naplnily zoufalstvím“.

Srovnáte-li poměrnou plnost a bohatost našeho dnešního uměleckého života s chudičkým a někdy až ubohým obsahem citovaných výtek a žalob, vystane ve vás nutkavá představa, že ti páni... nejsou asi v dnešním československém kulturním životě dost doma.

* * *

Opravdu se chvílemi zdá, že ve svých „bolestech a obavách“ zaspali dobrých dvacet let. Pan dr. Karel Kramář, předseda kuratoria Moderní galérie, vzpomíná například na „nezapomenutelný dojem“, když svého času ve Vídni (ovšem, ve Vídni) „vstoupil do sálu, kde byl Švabinského Chudý kraj a obrazy Hudečkovy a Slavíčkovy. Vídni se ti naši mladí velmi líbili“, kdežto dnes, kdy jsme se vrhli do „mezinárodní moderny“, získali jsme „v té světové soutěži sotva nějakou – mention honorable“. Kdyby se pan dr. Kramář zeptal v ministerstvu osvěty, kolik zlatých a stříbrných medailí a stříbrných vavřínů získali naši výtvarníci na světových výstavách od převratu, asi by se dost podivil, co všechno mu ušlo od té doby, co nevstupuje do výstavních a jiných sálů ve Vídni. Dožaduje-li se pan ing. Bohdan Bečka „v písemnictví jasné a čisté mluvy, bez vulgárních sprostot a obhroublostí“, obáváme se, že nejnovější písemnictví, které mu přišlo do rukou, bylo Šejdrem; ale to už dost dlouho nevychází. Píší-li dva nebo tři páni, že se u nás „poslední dobou stalo módou přezíratí domov“, pak asi ta poslední doba, na kterou se pamatují, byla kolem roku 1900, z fin de siecle, kdy mnozí literáti si občas stěžovali na „českou louži“; od převratu se to už nedělá. Stěžuje-li si pan F. X. Svoboda, že „čeští autoři zmateni překřtívají svá jména i jména svých reků na jména cizí“ a že „píší se básně s množstvím francouzských slov“, pak se mu asi přihodil podstatný časový omyl; to se sem tam dělalo v dobách moderny za jeho mládí, ale dnes už opravdu ne. Nebo ty „cizácké vlivy“ a „opičení se po cizině“; kdybych se většiny pánů účastníků ankety namátkou zeptal, které „cizácké vlivy“ našli v poezii Horově nebo

Seifertově, v románech Vančurových nebo paní Tilschové, v esejích Šaldových, v obrazech Špálových nebo Rabasových a tak dále, myslím, že bych je uvedl trochu do rozpaků; předně ta díla pravděpodobně neznají a za druhé není tu cizáckých vlivů. Často se mne ptávají cizí hosté, ke kterým literárním nebo uměleckým proudům a školám v cizině lze přiřadit jednotlivé básnické a umělecké zjevy u nás; až na málo výjimek jim nemohu takovou filiací posloužit, ačkoliv bych to rád udělal pro jejich snazší orientaci. Ať soudíme svou literaturu a umění jakkoliv, roste většinou ze svého, bez provinciálního komplexu méněcennosti, který nás před válkou někdy nutkal k přeceňování cizích kultur. Ale ten opravdový kus národního kulturního vývoje většina pánů účastníků ankety jaksí zaspala; zaspala i to, jak se za posledních dvacet let vyvinul v poezii a literatuře národní jazyk k nebývalé čistotě, přesnosti a bohatství; jak se vyvinul český verš, jakými složitějšími tematickými cestami postupuje česká próza a tak dále. Je to, jako by dvacet let už nic nečetli a nic neviděli. Jinak by snad nemohli psát tak povážlivě neznale.

* * *

Zůstává ovšem nejsilnější „bolest a obava“ účastníků ankety NL: to, čemu říkají „kulturní bolševismus“. Můžeme si o tom promluvit rovnou; mám doufám dostatečné alibi, abych nebyl počítán někam, kam nepatřím. Je faktum, že poválečná literární a umělecká generace byla z velké části a ve svých nejlepších představitelích komunistická. Druhé faktum je, že se jich od té doby většina ve zlém rozešla s komunistickou partají. Jak to přijde, že nikoliv před deseti lety, ale teprve teď volají NL do boje proti „krajně nebezpečným vlivům kulturního bolševismu“? Zdá se, že tady je zase něco důkladně a... záměrně zaspáno; něco, co se silně změnilo v našem ovzduší. Aspoň na poli kultury, kterého se držím, se musí poctivě a nestranně konstatovat, že ideologie komunistická ztratila hodně na své účinnosti – i na svém kouzle. Mám za to, že vrchol komunistické vlny ve věcech kulturních je už hodně za námi; a neříkám to s pražádnou lítostí. Víím dobře, že tím ještě není vyřízen boj s komunismem – pro naši levici, stejně jako pro naši pravici; ale pak ať se poctivě a rovnou polemizuje s komunismem, a ne s mastně rozlezlou skvrnou nějakých „nenápadně rozšiřovaných, rozkladných, ne-li přímo protinárodních a protistátních tendencí“. To však Národní listy, „věrný své dávné tradici a svému vlasteneckému poslání“, zřejmě neměly na mysli, aby si to jen tak rozdaly s Karlínskými; šlo jim o politickou insinuaci, že „i ty vrstvy, které s komunismem naprosto nesouhlasí“, s ním „bezděčně“ spolupracují „pod rouškou pokrokovosti a jiných líbivých, povrchně chápaných hesel“. O která jiná líbivá, ale vražedná a protinárodní, ano i protistátní hesla jde, to víceméně naivní účastníci ankety nepostřehli; i

musíme se obrátit blíž k politickému čepu. „Kdysi byla,” praví ve své odpovědi pan prof. Karel Domin, „líbivá hesla jako pacifismus, humanita, všelidství pláštíkem záměrné reformace, která nás měla zmezinárodnit, tj. rozdrobit sílu českého vlastenectví. V duchu našich dějin, v duchu slavného českého nacionalismu vypovídáme boj tomuto výbojnému cizáckému nepoctivému hnutí.” Myslím, že kdybychom se pánů účastníků ankety osobně zeptali, zda opravdu vypovídají boj pokrokovosti, pacifismu, humanitě a všelidství, většina z nich by asi řekla, že něco takového nemají v úmyslu; a museli bychom jim to věřit, protože to jsou vzdělaní lidé. Snad také postřehnou, že „humanita, pacifismus a všelidství” nejsou notorickým heslem žádného bolševismu, nýbrž... něčeho a někoho jiného; i není těžko uhodnout, koho a co pan profesor Domin míní cizáckým a nepoctivým hnutím, jemuž výslovně vyhlašuje „protireformační boj”. O to tedy jde: o novou protireformaci. Ta první je blíže známa pod Jiráskovým názvem „temno”.

* * *

Už samo téma ankety mluví o umění a vědě, které se prý „odcizují” nejkrásnějším a nejušlechtlejším tradicím národním, nebo které je dokonce povýšeně odmítají a zesměšňují. Není sice řečeno, kdo a čím se kde dopustil toho povýšeného odmítání a zesměšňování; ale přesto velká část účastníků ankety tomu uvěřila, i doporučuje vřele československé kultuře, aby si víc vážila našich tradic. Tedy podívejme se, které umělecké a kulturní tradice jsou v anketě výslovně vytčeny: Aleš, Smetana, dřevěné selské stavby, Mánes, Dvořák, Jirásek, Rais, Dyk, čamara, Palacký, Žižka a Prokop; jen dva kritikové z povolání a pan poslanec Ježek uvádějí větší bohatost tradic. Je to... nápadně chudé; a příliš to připomíná jakýsi Žalov. Budí to truchlivý dojem, že naše „nejkrásnější a nejušlechtlejší tradice” jsou dávno pochovány s velkými nebožtíky a že není živého človíčka, který by jich kousek nesl dál. Zaživa to ti velicí mrtví nemívají tak snadné, aby byli uznáni za národní umělce; Smetanovi vytýkaly právě vlastenecké kruhy „cizácké vlivy a chudák Aleš do konce života musel prodávat své obrázky po zlatce rakouské měny. Ta velká minulost nebývala k těmto mužům opravdu velká. Jen tak mimochodem padne v anketě jméno Havlíčka a Nerudy, ačkoliv jejich tradice je literárně živá; není tam ovšem Mácha, není tam Březina. Mluví se tam mnoho o návratu k lidu a selství, ale není tam zmínky o Holečkovi ani Herbenovi. – Člověk by skoro řekl, že domácí četba dlouhé řady představitelů našeho života politického, kulturního a hospodářského je jaksi skrovná a nepřekročila téměř o nic Slovesnost pro vyšší třídy škol středních z předválečných let. Soudili bychom, že by se dalo říci mnohem více dobrého i

znalého o nejkrásnějších kulturních tradicích našeho národa; bohužel právě o národní kultuře toho anketa NL dovedla říci žalostně málo.

Podívejme se tedy, jak to vypadá s tou neúctou k národním tradicím a s protinárodní tendencí – třeba i u literatury víceméně vysloveně levé. Marie Majerová píše *Mou vlast* a Vítězslav Nezval oslavuje Prahu; Hora básní Máchovské variace a tryznu na Štefánika; E. F. Burian inscenuje *Máj* a lidovou poezii; Vančura se inspiruje na jazyku Komenského a národních příslovích; žije tradice Máchova, tradice Nerudova, tradice katolického baroku a tak dále. Ve výtvarném umění Špála, Rabas a jiní jsou stejně intenzívně čeští jako Aleš nebo Slavíček. V literárním badání ožívá básnictví české gotiky, českého baroku i doby probuzenské; v dějinách umění vznikají teprve nyní pořádná historická díla o naší výtvarné tvorbě. Z živé národní potřeby rodí se hned dva slovníky jazyka českého; jen si jednou všimněte, jak mnoho získal básnický a národní jazyk za poslední desítky let. Je tu něco víc než respektování tradic; přímo dychtivě se hledají a objevují zasuté národní tradice a docházejí nového zhodnocení. A v tuto plodnou chvíli přijde pan J. O. Novotný z *Národních listů* či kdo a naznačuje cosi o odmítání a zesměšňování národních tradic; a sbor dospělých mužů pobroukává souhlas s tímto křivým nařčením – snad bychom to mohli omluvit nedostatečnou znalostí toho, co se v našem duchovním životě skutečně a aktuálně děje.

* * *

Účelem ankety však nebylo říci něco kloudného o československé kultuře, nýbrž jen „svým projevem podepřít stanovisko“ *Národních listů* a „určit prostředky, jimiž by bylo podle vašeho mínění těmto rozkladným snahám čeliti“. I vynořily se různé návrhy, jak čeliti oněm „protinárodním, ano i protistátním tendencím“; například panu malíři O. Blažičkovi leží nejvíc na srdci, aby ve výtvarném umění nebylo „ideově si navzájem odporujících hesel a teorií“; asi považuje každou teorii a ideu v malířství za něco destruktivního, co plodí jen chaos a zmatek. Jiní by prostě vymýtili všechny výstřelky modernismu v umění, čímž by podle jejich mínění náš národ jednak byl uchráněn od protinárodních, ano i protistátních tendencí, jednak nebyl pohlcen nepřátelským příbojem, zvedajícím se hltavě na všech stranách. Jiní žádají potlačení různých –ismů (asi s jedinou výjimkou nacionalismu, jenž se také končí tou nešťastnou koncovkou); pan profesor Domin vypovídá protireformační boj humanitě a všelidství; pan univerzitní profesor Teyrovský „místo dlouhých úvah“ navrhuje „zatočiti krátce se všemi důslednými stoupenci ‚světových‘ směrů v jednotlivých odvětvích duchovně kulturní tvorby“; pan dr. Svítal-Kárník doporučuje pouze všelejší zájem o kulturu

polskou a tak dále. Toliko dvě skupiny odpovědí navrhuji čeliti rozkladným a protinárodním tendencím v československé kultuře prostředky radikálnějšími a praktičtějšími.

První skupina upozorňuje (asi z hlubší osobní zkušenosti), že by vlastenecký, nejkrásnějším a nejušlechtilejším národním tradicím věrný duch v naší kultuře byl znamenitě podpořen různými zvláště k tomu účelu zřízenými dotacemi a hmotnými podporami. Pan malíř Blažíček očekává lék od „zdravého úsudku obětavé veřejnosti“; pan malíř Jaroslav Skrbek soudí, že „národní kultura potřebuje naléhavé podpory; necht' se zakládají nové ceny pro umělce, stipendia, o jejichž získání by rozhodovala nejen hodnota umělecká, ale i tendence díla“. Pan spisovatel Jaroslav Pasovský žádá, „aby veřejným vyznamenáváním těch, kdož se k národním tradicím obracejí zády nebo se jim vysmívají, nebyl vzbuzován trapný a matoucí dojem, že rozhodující kruhy se s těmito podvratnými tendencemi ztotožňují“. Pan spisovatel Antonín Klášterský, kterého už Machar nazval příčinnivě zobajícím, soudí, „že jinak zdravé tělo národa pomůže si samo a vyloučí ze své krve tu morovou nákazu. Pro literaturu je pozoruhodným úkazem naší doby, že někteří dárci a mecenáši činí již svá věnování na cesty a podpory s výslovnou výhradou, že... ceny a podpory může se dostati jen spisovateli směru národního cítění a ducha“. Podle toho by mělo zdravé tělo národa ze sebe vypotit nejen tu morovou nákazu, nýbrž také prachy jakožto honorář za národní cítění. Pan profesor Domin, opovědév protireformační boj, upozorňuje hned, že ten boj bude těžký a že to bez peněz nepůjde. „Nástup k hlavnímu útoku vyžaduje dobré přípravy. Proto je třeba... vlasteneckých mecenášů, neboť s prázdnýma rukama nelze bojovat ani podporovat vědu a umění.“ Pan spisovatel Adolf Veselý chce potírat „nejráznějšími a nejdrakoničtějšími prostředky mentalitu ustrašenectví a strachu a stejně tak všechny cizí podlehlosti a všechny nezdravoty v naší literatuře. Jak?“ ptá se pan Adolf Veselý a hned odpovídá: „Uplatněním všech národních – národně uměleckých – sil na vůdčích místech a v celém našem veřejném životě.“ Tedy co se těchto nároků týče, přimluvil bych se za ně upřímně. Prosím vás, dejte jim peníze.

* * *

Druhá skupina odpovědí nemluví tak jasně, ale dost zajímavě. Tak třeba pan spisovatel Josef Šimánek spatřuje „cestu k nápravě především v nalezení schopnosti učiti se od našich odpůrců ve věci, ve které nám jedině mohou býti učiteli: v bezohlednosti postupu a volbě zbraní. Nutno to říci hodně nahlas tam, kde humanita byla zploštěna v stařecky zavilou frází, hlodající (!) na národních kořenech a chránící jejich parazitů, jež by byla málem ohrozila existenci veškerého národa...“ Pan univerzitní profesor Teyrovský poradil „krátce zatočiti“ se stoupenci „světových“ směrů; neříká sice, jak se to točení provádí, ale nicméně „každý z nás

má možnost řídit se touto radou, aniž se dopouští něčeho nezákonného". „Nebojme se křiku a povyku," praví pan spisovatel Adolf Veselý, „že snad budeme potlačovat takzvanou svobodu projevu, uměleckou svobodu; ne, nebojme se v nynějších osudově vážných dobách umlčet svobodu, která umožňuje svobodnou řeč svědků..." Pan univerzitní profesor Josef Hutter nabádá mimo jiné „odmrštit takřečenou nestrannost" v oblasti kultury a obnažit „pohnutky těch, kteří se zmocnili řečnických zásob drahých kovů a před sebe staví pobloudilé umělce domácí a umění i umělce cizí právě z pohnutek nenárodních, a v tom protistátních". Není to sice stylisticky ani věcně jasné, ale prý „jsou to, pravda, směrnice bojové a tedy nezaprít jich a nebát se jich ani činů z nich plynoucích. Prostředky k tomu? Ty se přece neohlašují, ale těch se užívá," praví pan dr. Hutter v bezděčném ohlase slavného Henleinova slova: Večer před útokem se nemluví.

Všimněte si, že na těchto šarfmachrovských pokynech jsou podepsáni jenom páni z univerzit a od péra; myslím však, že jste od nich ani o nich mnoho nečetli.

„Je třeba určitosti a jasnosti. Je třeba rozhodnosti. Je třeba vyvésti veřejné mínění, a zvláště inteligenci z názorových zmatků i z bludné shovívavosti k jakýmkoli kulturním činům, které třeba i pod rouškou formální nebo technické ‚kvalitnosti‘ a neškodnosti v jádře jenom zvětšují a podporují národní destrukci. To považuji za úkol nejenom aktuální, ale i velmi naléhavý." Tak praví pan R. I. Malý, který je stejně jako NL přesvědčen, že v umění „nerozhoduje pouze dokonalá forma a absolutní hodnota", nýbrž duch a cíl. I bude nyní úkolem nejenom aktuálním, nýbrž i naléhavým učit národ, aby nehledal ve své kultuře absolutní hodnotu, dokonalou formu nebo kvalitnost, nýbrž jenom politickou tendenci. Ale jde-li jen o tu politickou tendenci, prosím vás, nestačí na to denní tisk, který tu tendenci, toho ducha a ten cíl provozuje takřikajíc po živnostensku? Nejde-li už o absolutní hodnoty, formální dokonalost a duchovou kvalitu, nač ještě nějaké umění? Je-li dokonalá forma jenom „rouška", která ukrývá takové nebo onaké tendence, pak se takových roušek zřekněte a dejte všem lidem pod heslem „Národu národní kulturu" do rukou místo poezie a románů jenom úvodníky, které takové roušky obyčejně postrádají.

* * *

Myslím, že i po této anketě zůstane jediným „nejenom aktuálním, nýbrž i naléhavým" úkolem naší kultury, aby nadále zůstala věrna těm opravdu nejkrásnějším a nejušlechtlejším tradicím svého národa; aby se především starala o absolutní hodnotu, formální dokonalost a kvalitu svého díla; aby milovala a pěstila národní jazyk a výtvarně vyjádřila krásu národního světa představ; aby byla svá a aby byla živá; aby odkrývala skryté zdroje národního ducha.

Bude-li nadto prožívat se svým národem a svou dobou politické starosti a účastní-li se jejich bojů, nechat' to nikdy nečiní na úkor úrovně a mravní svobody ducha. Jinak má na to stejné právo jako kdokoliv jiný; a musí si stejně nechat líbit, setká-li se v tom s odporem druhých. Ale jinak v našem společenském a národním řádu nemá nikdo práva předpisovat spisovatelům, kterému politickému programu mají sloužit. Tomu se totiž říká „usměřování“; a to slovo se nám nerýmuje se žádnou z nejkrásnějších a nejušlechtlejších tradic našeho národa a našeho státu.

* * *

Podruhé mi to zaskřípalo docela jinde, a sice, abych tak řekl, blíže prahu. Bylo to v článku Otty Rádl Politické divadlo má úspěch, který vyšel před vánocemi v tomto listě. Mám sice stejné potěšení jako dr. Rádl z toho, že máme dvě dobrá politicky specializovaná divadélka, jako je D 37 a Osvobozené; říkám si, že je to dobré znamení pro život naší demokracie; mívám upřímnou radost i z jejich úspěchů, někdy jako umělec, někdy jako tvor politický. O to tedy nejde; ale závěry, které pan dr. Rádl činí z faktu, že „politické divadlo má úspěch“, nelze vyslechnout klidně ani zdvořile. Ano, dejme tomu, že politické divadlo jakožto takové má úspěch; ale kdyby si třeba pan Karel Hašler založil politický kabaret, kde by se pan dr. F. X. Hodáč a pan profesor Domin mohli cítiti jako doma, nepochybujte, že by i tam docházelo k bouřlivým úspěchům a že by se pan šansoniér také mohl ohánět nadšenými a dojemnými dopisy od elektrikářů, studentů a venkovských chlapců. „Úspěch“ je vůbec argument velmi dvojsečný; dokazuje-li jím pan dr. Rádl, že náš lid chce „demokraticky bojovné divadlo“, může jím Tyláček dokazovat, že náš lid si přeje operetu v národních krojích a že jediné zdravé a živé umění je píseň Já bych chtěl mít tvé foto. Pozor na takové argumenty.

Ovšem daleko horší je, co Otto Rádl říká dál. „Jsme-li někdy ochotni věriti tomu, že doba divadla už minula a že... film, rozhlas, televize nahradily živou podívanou jevištní, přesvědčujeme se naopak, že divadlo (snad kromě oficiálních scén) může být ještě útvarem neobyčejně živým.“ Z ohlasu, jež mají divadla politická, „poznáte, co je dnes skutečným národním divadlem, a uvědomujete si, jaký ohlas musí divadlo nalézt, aby se smělo pyšnit tímto jménem. ‚Národní divadlo‘ jako podnik oficiální, ... stojící pod rozmanitými politickými vlivy, které se pak navzájem paralyzují, ovšem takhle aktuální nemůže být; proto také musí zůstat sociologicky mrtvým podnikem, přes všechno poctivé úsilí, které na volbu her i na pokrokovost a dokonalost reprodukční techniky v něm budou vynakládati jeho literární vůdci, umělečtí šéfové, režiséři i herci.“ Srovnejte s několika dopisy, které dr. Rádl cituje, „nepatrný ohlas, který v tak širokých vrstvách nalézá naše moderní umění výtvarné nebo naše poezie.

Dospějete k poznání, že naše mladé divadlo... je věcí lidu a národa. Politická orientace těchto divadel a jejich odvaha k naprosté aktuálnosti je právě jejich největší silou..."

Tak počkejte, tohle se tak nemůže nechat; to bychom mohli udělat kříž nad celou poezií a literaturou a prohlásit, že není „věcí lidu a národa“, jelikož se „v širokých vrstvách“ netěší tak silnému ohlasu jako... dejme tomu extempore pana Fandy Mrázka. A mohli bychom udělat kříž taky nad milými V+W nebo nad D 37, protože tyto podniky „přes všechno poctivé úsilí“ nemají „v širokých vrstvách“ tak živý ohlas jako nejpitomějši filmový kýč, – abychom přešli na pole, kde pan dr. Rádl je snad trochu víc doma. Každá, a hlavně politická aktualita má sama sebou zaručený širší a promptnější ohlas než dejme tomu Tomanova nebo Březinova báseň; ale prosíme pana doktora Rádla, aby pro ten „nepatrný ohlas“ nevyhostil poezii z okruhu věcí, jež mají právo na život. Politická karikatura v novinách má zajisté širší a živější ohlas než malovaná krajina nebo lidská tvář; ale proto přece nebudeme žádat na malířích, aby hodili štětce do kouta a omezili se na to, že budou v jedněch novinách prohánět nemilosrdnými tahy tuše ty druhé politické partaje. Udělá-li pan Vlasta Burian narážku na poslance nebo na nemocenské pokladny, má s tím nesporně živější a lidovější ohlas než Faust se svými monology; ale snad pan dr. Rádl dovolí, aby Faust na jevišti nedělal extempore o nemocenských pokladnách nebo o paní Simpsonové. Byla by v tom sice „odvaha k naprosté aktuálnosti“, ale v dobách až příliš nabitých aktualitou je také jiná odvaha: k věčnosti, k trvalému a obecnému lidství.

My mnozí totiž nejsme s panem dr. Rádlem „ochotni uvěřit, že doba divadla už minula“ a je dostatečně nahrazena Paramountem nebo Ufou. Ale ještě méně jsme s ním zajedno v mínění, že Národní divadlo je nutně „sociologicky mrtvým podnikem“, protože se v něm navzájem paralyzují „rozmanité politické vlivy“. Nemýlíme-li se, jsou to právě ty „rozmanité politické vlivy“, čemu se říká demokracie; domníváme se dokonce, že v tom okamžiku, kdy by se v našem veřejném životě přestaly navzájem paralyzovat ty „rozmanité politické vlivy“, ztratili by asi i páni V + W, i pan E. F. Burian hodně mnoho na své svobodné politické aktuálnosti. Jsou v tom směru velmi určité divadelní zkušenosti z třetí říše – i z SSSR. S nemenším podivem slyšíme, že by se naše státní scéna stala „skutečným Národním divadlem, jež by se smělo pyšnit tímto jménem“, kdyby se v něm přestaly paralyzovat „rozmanité politické směry“; čili jinými slovy, že by se stalo divadlem opravdu národním, kdyby se vřadilo do té nebo oné politické fronty. Toto rovnítko mezi národem a politickou frakcí se ovšem jmenuje duch totality; a máme své jasné názory o tom, kam takové rovnítko zásadně a radikálně nepatří. (Ať dovolí Ferdinand Peroutka: především ne do tohoto listu.) Dále, máme vážné pochybnosti o tom, že „skutečně národní“ je jen to, co je politicky aktuální. Promiňte,

litoval bych národa, který by byl krmen jenom politikou a aktualitami; na to snad máme dost denního tisku. Jsme až po krk potopeni ve stále aktuálnosti novin, politiky, hospodářství a tak dále; máte snad trhání požurnalistit i divadlo, literaturu a umění? Myslíte opravdu, že by bylo „sociologicky mrtvým podnikem“ divadlo, které by nepředstavovalo nic jiného než život člověka, jeho lásku a bloudění, slabost i hrdinství, vznešenost i žalostnou bídu i smích lidských bytostí, tak jak jsou, bez ustrnulého satiristického šklebu? A ještě to nejhorší: prý divadlo nepolitické „musí zůstat sociologicky mrtvým podnikem, přes všechno poctivé úsilí, které na volbu her i na pokrokovost a dokonalost reprodukční techniky v něm budou vynakládati jeho literární vůdci, umělečtí šéfové, režiséři i herci“. Tak tedy nezáleží na básnické hodnotě hry; nezáleží na tvoření herce nebo režiséra; to všechno je „sociologicky mrtvé“, a jediné živé je politická aktuálnost! Děkuji uctivě: to jsme se dostali hezky daleko... mimo kulturu. Poslyšte, stačí-li politická aktuálnost, pak už opravdu místo knížek, divadla a ostatního umění můžeme dát národu jednoduše noviny, televizi a usměrněný rozhlas; na tu poslední špetku nepolitických a neaktuálních duševních potřeb stačí potom doufám filmový kýč.

Ale do té doby, než dojdeme k tomuto stupni sociologické živosti, budeme vidět něco lidsky svrchovaně živého v každém poctivém úsilí tvořit, dělat čisté umění a pokoušet se o dokonalost, i kdyby měla „nepatrný ohlas“ zejména „v širokých vrstvách“. Koneckonců, co dělat: umění se na rozdíl od politiky nevyrábí pro žádné vrstvy, nýbrž jenom pro lidi.

* * *

Myslím, že těch pár vět, se kterými jsme se zabývali, jsou jenom lapsus, k němuž došlo z příliš dobré vůle prospět našim politickým divadlům – třeba i za tu cenu, že se skoro záměrně odhání hlavně mladší publikum od těch druhých divadel; což ovšem není zrovna dobrá kulturní služba. Na druhé straně však Rádlův článek ukazuje na otázku zásadnější: na poměr literatury a umění k aktuálnímu světu a k jeho naléhavostem politickým a hospodářským. Před několika lety byla táž otázka načata v diskusi o románu reportážním; tehdy se ozvaly hlasy oznamující, že starý román je „sociologicky mrtev a že nový román bude jen aktuální a skutečností reportáží. Pokud je mi známo, to proroctví se nijak zvlášť nesplnilo; románových reportáží valem nepřibýlo a toho druhého románu jaksi neubýlo. Ukazuje se, že čas od času se intelektuálních lidí zmocní jakési trhání; chtěli by, aby literatura a umění zasahovaly hlouběji a časověji do soudobého dění a daly se, jak se říká, do služeb dnešku. I počnou jménem dnešní doby kárat literaturu, aby nechala takových zbytečností, jako je duše a sudba člověka, a raději zaznamenávala hromadná hnutí a dějinné faktory našich dnů.

Namouduši, nepatřím mezi ty, kdo by jménem čistého umění a věčných hodnot mohli zásadně a s odporem odmítat tyto hrubé požadavky. Jak snad je známo, dopustil jsem se sám a bez říkání několika aktuálních románů i her, ve kterých jsem se nevyhnul otázkám a starostem dne, pokud jsem k nim měl co říci. Shledal jsem dokonce, že je to dost nevděčná práce, na niž kritičtí duchové pohlížejí většinou s jemným opovržením; dostalo se mi poučení, že spisovatel je povinen sám sobě, aby usiloval o cíle vznešenější a absolutnější, než jsou tyto perspektivy dnešního světa. Nuže, nemohl jsem si pomoci; nejspíš z osobního temperamentu jsem to dělal a budu to asi dělat dále. Ale jakmile se položí dilema, má-li moderní literatura být literaturou čistou, nebo aktuálně užitečnou, budu bez váhání bojovat za jednu věc: že literatura a umění mají právo být čisté a nespoutané dobou a na tuto jejich svrchovanou svobodu že nesmí nikdo nešetrně sahat. Jsem si vědom, že i v tom je příznak doby: kdysi se bojovalo o svobodu myšlení a umění v tom smyslu, aby mělo právo zasahovat svou kritikou a výstrahou do aktuálního osudu světa; dnes musíme občas bojovat o tu svobodu, aby se na myšlení a umění neřádala mermomocí politická nebo jiná aktivní služba a nechala se jim volnost tvořit po svém, i kdyby se to týkalo hodnot nejsoukromějších a nejvzdálenějších tomu, čemu se říká potřeba dne. Snad je to trochu mystika; ale možná že zrovna v tom nejsoukromějším a nejnítějším se naplňuje hlubší životní účelnost uměleckého tvoření.

Přítomnost 6. a 13. 1.

COPAK JE TO ZA VOJÁKA?

Pane podplukovníku-lékaři dr. Jaroslave Durychu,

dočetl jsem se v Poledním listě pana Jiřího Stříbrného, že jste napsal v Akordu „výmluvný, krásný, rozhodný a pravdivý“ článek pod titulem Pláč Karla Čapka. V tomto článku mi zazlíváte, že jsem svými Bajkami o válce občanské pomáhal legální vládě španělské „proti všelijakým generálům a jiným žvlům nepořádným... Jest Karel Čapek horlivým přívržencem legální vlády španělské a nemůže v počínání generálů spatřovati nic jiného než zločin.“

Tedy nejprve, aby tohle bylo jasno, nejsem horlivým přívržencem legální vlády španělské; nejsem horlivým přívržencem žádné cizí vlády, protože mně do ní nic není; mne zajímá, kdo vládne nám a jak nám vládne, ale cizí vlády mě zajímají jen potud, pokud jejich zájmy a plány jsou našemu národu a státu příznivé nebo nepříznivé. To je první věc. Druhá věc je, že počínání generálů, kteří dělají politiku, provozují puče a vzpoury, prodávají kusy své vlasti a posílají ve jménu vlastenectví proti svým krajanům Berbery a cizí kumpanie, nepovažují opravdu za nic jiného nežli za zločin. Snad je to názor civilisty, ale rozhodně je to názor

občana, který nemůže být přívržencem toho, aby kdekoliv v civilizovaném světě rozhodovali o domácím režimu na svou pěst generálové se svými kanóny a leteckými pumami. Měli jsme sice jen svého Gajdu a Kobzínka, ale děkujeme uctivě za vojáky tohoto druhu.

Tolik podotýkám pro případ, že článek v Akordu psal spisovatel Jaroslav Durych; zdá se však, že jej psala osobnost jiného povolání, a sice vojenský lékař dr. Jaroslav Durych. Neboť psáno tam jest: „Jsem vojenský lékař. Muži jsou pro mne rozděleni do tří skupin, A, B a C, podle jejich způsobilosti k vojenské službě. Poznal jsem za dlouhá léta, že každá z těch skupin má svou vlastní morálku, A, B a C. Čtu tedy Karla Čapka nikoliv jako spisovatel, nýbrž jako vojenský lékař. Poznávám jeho C a bojím se. Bojím se všeho, co jest C. Umím si představit, co by se stalo, kdyby se morálka C zalíbila povětší části národa.” Pláč Karla Čapka (nad španělskou tragédií) je prý „civilistický a... prozrazuje, že Karel Čapek nikdy nesloužil na vojně, patře odjakživa do skupiny s klasifikací C. To, že hanobí generály, byť španělské a povstalecké, a to, že drží palec legální vládě, není ještě zdaleka to hlavní. Jest ještě něco horšího,” (dokonce „největší hřích proti českému jménu”) „a to jest morálka... nezpůsobilých, kterou jest náš lid přeplněn. Jest to taková morálka způsobná, na první pohled lidová a lidumilná a uctívá a laskavá... jakou by musil člověk pohledati, ale jen pozor!” Nic bližšího se však o té morálce C v citovaném vojensko-lékařském nálezu nedočítáme; i musíme soudit, že ten „největší hřích proti českému jménu” je přece jen to, hanobí-li někdo „povstalecké generály” a drží-li palec „legální vládě”.

Dobře, mám tedy tu čest mluvit nikoli se spisovatelem, nýbrž s vojenským lékařem ppluk. dr. Durychem: i dovolte, abych se jako civilista a občan dotázal, pod jaké písmeno vojenské klasifikace a morálky náleží aktivní podplukovník, který tak okázale dává najevo opovržení k těm, kdo pokládají za nežádoucí zjev politické a povstalecké generály, vedoucí za cizí pomoci válku proti zvolené vládě své země. Chápu, že katolický spisovatel může nenávidět cizí vládu, která se dopustila nelidských činů vůči církvi a náboženskému citu. Tíže už chápu, jak může český člověk chovat tolik sympatií k armádě generála Franca s jejími masakry – a s jejími spojenci. Ale hájí-li veřejně generály této sorty muž, který se přitom představuje jako vojenský lékař, pak je každý civilista a občan oprávněn, aby si takového vojenského lékaře pozastavil a zeptal se ho, jak to vlastně míní. Rádi bychom nechali slovo katolíkovi i spisovateli, neboť svoboda slova a svědomí náleží příliš hluboko do naší civilistické a nevojenské morálky. Ale svou šavli a své hvězdičky jste, doktore Durychu, měl nechat doma, neboť se nerýmují ani s literární..., ani s tou politickou stránkou vašeho článku. Je mi líto, že jako civilista kategorie C vás musím upozornit na jisté zvyklosti vašeho stavu.

Radím vám, držte se propříště ve svých člancích jen svého titulu spisovatelského. Jak víte sám, bylo už jednou nutno dost namáhavě vysvětlovat, že jistý článek o panu Stříbrném, ve kterém bylo, nemýlím-li se, cosi o jeho páchnoucích nohou a podkarpatských medvědech, nebyl projevem vojenského lékaře, nýbrž spisovatele; neboť vojenského lékaře by tehdy ta záležitost stála málem jeho vojenskou distinkci. Dnes už ovšem pan Stříbrný dávno není ministrem vojenství a jeho noviny otiskují s pochvalou článek vojenského lékaře Durycha, kteréžto poklepání na rameno vám ze srdce přeji. A podruhé nebylo jasno, obrací-li se otevřeným dopisem v tisku vojenský lékař k nejvyššímu veliteli armády, nebo katolický spisovatel k osvícenému filozofu, který jaksí mimochodem byl hlavou státu. Upřímně řečeno, my občané všech kategorií vojenské způsobilosti nevidíme rádi, není-li o takovýchto věcech dost jistoty právě v tom oboru státní služby, na kterém nám musí záležet nejvíc.

Ale snad by stačilo něco jiného, abyste sebe sama i nás ušetřil takových nepříjemností: literární takt, pane Jaroslave Durychu; ale tato výzva se týká už jen spisovatele.

Přítomnost 13. 1.

VAROVNÉ ZNAMENÍ

Ptáte se mne, je-li Bílá nemoc symbolem. Nezamýšlel jsem prvotně postavit symbol. Bílá nemoc je prostě dramatický zjev, pozadí, na němž lze lépe a jasněji narýsovat konflikt. Prvotní úloha Bílé nemoci je stavební, ryze dramatická. Ovšem druhotně stala se mi Bílá nemoc také symbolem, a to symbolem dnešního rozvratu bílé rasy a světa. Bílá nemoc v mé hře vyvolává i vzpomínku na středověk s jeho hrůznými epidemiemi; je to také jakási epidemie, proti níž lidé neznají léku. Dnes, kdy kolem sebe vidíme v mnoha věcech návrat k středověku, návrat k jeho metodám, jako by se i sama příroda vracela k takovému barbarskému zákroku.

Chcete vědět něco o hrdinovi hry? Je to lékař-praktik, lékař chudiny, kterého právě jeho obětavá služba mnoha a mnoha lidem přivede na stopu léku proti bílé nemoci. Je to zástupce prosté lidskosti, zástupce demokratického pojetí života a nositel ideálu humanitního. Proti sobě má dynamický princip diktátorství, který je v základě protihumanistický, neboť člověka užívá k dosažení moci a nadvlády. Lékař hájí zásady, že každý člověk má právo na život, a to právo je třeba hájit i proti yperitu a kulkám. Konflikt, který ze střetnutí těchto dvou protichůdných principů vzniká, je naprosto nepolitický, ale je to konflikt lidství a potřeby míru s řádem, který připravuje válku, aby jí prosadil expanzivní vůli, neomezenou žádným

mravním a všelidským příkazem. Proti této násilnické vůli staví hra lékaře jakožto dědice ideálů evropské humanity.

Musí-li přijít tak strašná katastrofa, aby se lidstvo vzpamatovalo na cestě záhubných zmatků a smrtonosných závodů ve zbrojení? Jako dramatik užívám ovšem drastického prostředku proti pobloudilému lidstvu: posílám epidemickou bílou nemoc. Ovšem kdybych nevěřil, že lze lidi vyburcovat cestami rozumu a ducha, Bílá nemoc by asi nevznikla. Právě proto, že věřím, užívám tohoto drastického apelu: Bílá nemoc je apel na svědomí a poctivý, zdravý rozum všech, jimž osud Evropy, osud pokojného vývoje, osud lidstva vůbec leží na srdci.

Jakou úlohu hraje v dramatu ženský živel? Ne velkou, ba nepatrnou v poměru k rozsahu dramatu. Je to úmyslné. Látka je tak obsáhlá a závažná, že bylo třeba prostě šetřit, zdůraznit hlavní konflikt, nezavalit ho množstvím jiného prvku, milostnými epizodami. Odpadlo při práci vše, co nemělo ve vyjádření hlavního konfliktu pevnou úlohu.

Řešení? Katastrofální ničení na obou stranách. Tragický závěr pře antihumanitního dynamismu s člověkem. Nakonec je jasné, že nevíteží princip, a světem se žene jen hrubá, neuvědomělá síla davu, která ničí vůdce, jenž ji svým dynamismem rozpoutal, a ničí také zachránce. Jakmile jsou jednou davové vášně a pudy rozpoutány, nemohou je ani vůdcové zastavit. Tento konec stojí v Bílé nemoci jako výstraha těm, kteří pracují s davovými vzněty, pudy a vášněmi: nakonec jimi hyne vše, i sama moc a každý, kdo za ní bezohledně šel. Zůstávají jen dva mladí lidé, kteří jsou mi obrazem naděje v budoucno, naděje v novou generaci: syn zbrojaře a dcera diktátora, sami čistí, lidsky poctiví a rozumní. Jsou to mladí lidé, na nichž spočívá milost boží, lidé nedotčení fanatismem otců. Je to typ mladých lidí, jaké bych rád viděl, a jejich úkol chápu v dnešním světě takto: zrušit právě ten osudný rozpor, který teď lidstvo ohrožuje; vrátit se k zdravému rozumu a lidskosti a nepropadnout slepě ani fatalisticky tomu tragickému konfliktu, který by nutně ústil v katastrofu vzdělaného světa.

Čin 14. 1.

BÁSNÍKOVA SOBOTKA

Chceme-li popsat kout, ve kterém se Fráňa Šrámek cítí nejvíc doma, musíme jej zabrat hodně zešíroka; neboť větří-li Šrámek přírodu, rozběhne se za ní daleko ven a všechny pěšiny kolem Sobotky jsou cesty Šrámkovy; i ten obzor dokola náleží k jeho domovu. Na jih se to pomalu, mírnými vlnami sváží k labské rovině, které Podhoráci říkají kraj; na východ je Valdštejnův Jičín a Prachovské skály, na západě Mladá Boleslav se svým hradem; a mezi

oběma starými městy se obloukem táhne bohatý obrys Českého ráje, pohanská hora Mužský, Kozákov, Hrubá Skála, Panna a Bába, dvojvrší Trosek; a docela vzadu se modrá dlouhé pásmo Jizerských hor a Krkonoš. To tedy je Šrámkův obzor; v jeho samém středu je Šrámkova Sobotka, město básníků, ševců a kantorů; nebo ještě přesněji řečeno, čepem a osou toho kraje je starý černínský zámeček Humprecht, trochu exotická okrouhlice trčící na vršku nad kadeřavým hájem. To prý je ten „krásný zámek nedaleko Jičína“, pod nímž žil ovčáček, co měl mladého syna; „a v tom zámku žila panna, ta ovčáčka milovala“, jak praví píseň, při níž Fráňa Šrámek dojatě a mocně přiznává druhý hlas, když přijde jeho chvíle.

Sobotka sama: staré městečko, ale už tam taky ubývá dřevěných chalup s podloubím, kde se za starých časů zatloukaly floky do jarmarečních bot. Nad starým náměstím se vznáší mohutný kýl chrámové lodi mezi bachratými bárkami lidských krovů. Byl jsem tam jedné měsíční noci, kdy se to všechno opravdu houpalo jako lodice ve spícím přístavu; a shora se na to díval zhaslý maják Humprechtu. Bylo to asi po těch vyzpívaných písničkách, kdy Fráňa Šrámek poctivě a věrně přiznával baryton; a celý sobotecký přístav se od toho rozkolácel na nesmírném oceánu letní noci.

Jeden z těch plecických měšťanských domů proti kostelu: tam po léta bydlívá u staré maminky mladý hoch Fráňa. Pravda, měl by psát; už je načase, aby měl z toho rozum; ale místo psaní hodí perem a běží někam ven. Kam by běžel: asi k semtínské lípě, obrovské jako dóm a bzučící včelami jako nesmírný úl; nebo seběhne do údolí Plakánek, kde to opravdu pláče potokem na milostné louce mezi dvojí stěnou lesů a skal. Je-li na světě údolí, kudy mají putovat jenom milenci, a když už někdo sám, ať je to básník, – tedy je-li na světě údolí mladé lásky a mladého hoře, pak je to Šrámkovo údolí, které se jmenuje Plakánky. Na dolním konci je zataraseno Pekařovou Kostí, starým a zavalitým hradem, takovým hrozně chlapským zdivem mezi všemi baštami a hlídkami světa; ukrutný příkaz tvrdosti na konci údolí lásky. Anebo je tam v lesích studený potok rusálčin s kaskádami a tůňkami; a tam se koupe ta celá mládež s Fráňou Šrámkem v čele; jakže, tenhle zvučný, svalnatý a rovný pařízek, to že je Fráňa Šrámek? Už to tak bude; tady v tom kraji starých hradů a pohanské přírody se neměří čas na desítky let, nýbrž na staletí a vteřiny. A zejména život básníkův se nedá označit léty; neboť je udělán z věčnosti a z okamžiků, které přechají jako třpyt slzy nebo záchvěv bolestně sladkého úsměvu.

A ještě je tam jedno místo: hrob básníka Václava Šolce na hřbitově soboteckém. I tam chodívá Fráňa Šrámek s kytičkou vzpomínek; neboť tady se to, co miluje ve svém kraji, příroda, mládí, něha a rytířství, uzavírá tím, co mu je nejdražší: osudem, který je vrchovatě uložen i jemu; osudem býti básníkem.

DVĚ REPLIKY

I. Dne 26. ledna vyšel v Národních listech článek Rudolfa Medka Voják-robot s podtitulem K věci Durychově, kde stojí psáno:

„A jsi-li voják, – i když nemluvíš vůbec o věcech vojenských, ale odvážíš-li se mluvit... například o kulturních věcech..., řekne se ti zhurta: Vy, pane, mlčte, mohlo by vás to stát vaše vojenské distinkce. Kdysi dokonce doporučoval jakýsi levý list, že vojáci v aktivní službě by neměli psát vůbec (snad ani básně o labuti a lůně), dokud prý nejsou v penzi. Nuž, to je ‚problém‘, který mučí hordubalovskou duši Karla Čapka... V Anglii bylo mnoho spisovatelů vojáků a psali, pokud vím, mnohem směleji a silněji než naši poněkud postrašení vojáci spisovatelé. Tak tomu bylo i ve Francii. Postrašen? Kým? Demokratickým spisovatelem, který jim hrozí ztrátou distinkcí... Ve vilémovském prušáckém Německu bylo v armádě mnoho básníků, kteří se účastnili i kulturních, ba i kulturně politických diskusí... Detlev von Liliencron byl jeden z nich, básník nevšední. Žádnému pruskému kaprálovi nenapadlo: Pane, mlčte, to by vás mohlo stát distinkce!... V carské armádě vojákovali Puškin, Lermontov, Tolstoj, Dostojevskij, Kuprin aj.,... psali verše i prózu a zápasili o své myšlenky v různých gazetách, ale ‚stvůrám‘ carského režimu... ani nenapadlo, aby je zbavovaly distinkcí... Na snímání distinkcí se u nás etabloval – spisovatel... Pokud však v armádě – a žádná armáda se snad nemusí stydět, že někteří její vojáci jsou i básníky – se najdou spisovatelé, kteří touží psát básně a kteří mají odvahu hájit své kulturní myšlenkové území, – jen barbar nebo Čingischán jim může násilím servati z ramen jejich distinkce, jichž jim nedali oni, ale vlast.”

Kdo měl u nás kdy co dělat s polemikami, zvykne si na ledacos; ale řeknu rovnou, že už dlouho jsem o sobě nečetl tak hloupou pomluvu. Jak víte, měl jsem co dělat s Jaroslavem Durychem, který dal veřejně najevo, že se mu jako vojenskému lékaři nelíbí, když mám jakousi averzi k vojně pana generála Franca; prý je to škodlivá morálka civilisty kategorie C. (Za Rakouska se ještě říkalo Sauzivilist.) I odvětil jsem, že se mně zase jako civilistovi a občanovi nelíbí, když se pan podplukovník zdravotní služby v této vojenské funkci veřejně staví na stranu odbojného politického generála i s jeho cizími spojenci. „Rádi bychom,” psal jsem, „nechali slovo katolíkovi i spisovateli, neboť svoboda slova a svědomí náleží příliš hluboko do naší civilistické a nevojenské morálky. Ale svou šavli a své hvězdičky jste, doktore Durychu, měl nechat doma, neboť se nerýmují ani s literární..., ani s tou politickou stránkou vašeho článku.” – Nyní tedy žádám zdvořile Rudolfa Medka, aby ukázal, kde a

čím jsem vojákům spisovatelům „rval z ramen jejich distinkce” za to, že touží psát básně nebo mají odvalu hájit své kulturní myšlenkové území. Žádám, aby věcně a střízlivě ukázal, kdy jsem vojákům spisovatelům bránil, aby „psali verše i prózu” a „zápasili o své myšlenky”; neboť to je obvinění, které by muselo urazit každého spisovatele, tím více takového, který po celý život měl tu čest stát na straně duchovní a demokratické svobody. Neučiní-li to spisovatel Rudolf Medek, pak by bohužel opominul učinit zadost čemusi, co se nazývá literární a polemická počestnost, – abychom nechali stranou otázku jiné, povýtce mužné cti.

Dejme tomu, že ve sporu o armádu generála Franca hájí Jaroslav Durych „své kulturní myšlenkové území”. Já jsem se svými jinými názory a ideály také jen hájil své myšlenkové území; za to mne okřikl ne spisovatel, ale vojenský lékař Jaroslav Durych jakožto civilistu kategorie C, který jaksi nemá práva projevovat své mínění, jde-li o španělské generály. Nezdá se vám, že tady byla (patrně jenom z nešikovnosti) atakována jistá duchovní a mravní svoboda? Máme si snad zvykat na to, že by nás někdy nějaký jiný voják poučoval, že nemáme do toho nebo onoho co mluvit, jelikož nejsme vojáky? Naštěstí Jaroslav Durych není po žádné stránce mužem, který by ztělesňoval vojenský typus; jeho vojácké extempore v Akordu by zůstalo jen literární extraturou a nepotřebovalo by odpovědi, kdyby se ho nezmocnily jisté noviny; nemůže se z vážných důvodů mlčet, cituje-li denní tisk hlas o nějakém rozporu mezi morálkou civilistů a morálkou vojáků v našem národě. Nerad se oháním slovem demokracie, ale nebylo by pro ni a pro náš stát dobré, kdyby tu opravdu byla taková dvojí morálka a kdybychom my civilisté a my vojáci netáhli za jeden provaz. Dobrá: vyvinula se z toho diskuse, která ještě neskončila; může být jen užitečná, nevloudí-li se do ní argumenty zlovolné a křivé.

Z toho důvodu žádám, aby Rudolf Medek vyjádřil přesněji konflikt mezi spisovatelem a vojáky, o kterém mluví jeho článek.

II. Doslovem k anketě Národu národní kulturu, o které jsem v tomto listě psal: Nevím, četli jsem všechny odpovědi, které můj článek vyvolal, ale ve všech jsem v dojemné shodě našel tyto námitky: 1. že jsem „umlčel hlasy, které se mi nehodily”; 2. že jsem pracoval „citáty vytrženými ze souvislosti”; 3. že jsem je pokřivil co do jejich smyslu. Tedy 1. neumlčel jsem žádné hlasy, ale neměl jsem skutečně námitek proti pojímům řekněme prof. Drachovského, prof. Němce, dr. Hocha, Miroslava Rutteho, J. R. Marka, Cassia a jiných, se kterými jsem plně nebo skoro plně souhlasil; i nebylo, proč se s nimi potýkat; 2. musel jsem vytrhat citáty ze souvislosti, jelikož jsem nemohl citovat všech patnáct nebo kolik sloupců Národních listů; lidi, mějte přece rozum!; 3. že jsem v čemkoli pokřivil smysl citací, je ovšem obyčejná nepravda.

Zato nebylo odpověděno na otázky zásadní: které jsou, přesně řečeno, ty podvrtné, protinárodní, ano i protistátní tendence v současné československé kultuře a které z kulturních a národních tradic jsou povýšeně odmítány nebo zanedbány. Škoda že se tyhle životní otázky berou tak nevázně!

Přítomnost 26. 1.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ O SOCIÁLNÍM POSTAVENÍ ČESKOSLOVENSKÉHO SPISOVATELE

1. Mé „občanské“ povolání je žurnalistika; ale noviny, pro které píši, jsou tak inteligentní, že mě zaměstnávají jako volného spisovatele, který píše, co chce a do které rubriky chce, takže i mé „občanské“ povolání je vlastně zase jenom literatura, ovšem vědomě se obracející k širšímu novinovému čtenářstvu. V tomto smyslu nedělám nic jiného než svou literaturu, ať už pro své noviny, nebo jinak. Víím ovšem, že v tom ohledu mám u nás postavení výjimečné – a šťastné, které bych přál všem spisovatelům.

2. Svou službu v novinách považuji za velkou výhodu: nutí mě, abych se zajímal o všechno na světě, o politiku, hospodářství, sport, aktuality atd.; je to hodně široký styk se životem, jenž dělá dobře člověku žijícímu denně svých šest osm hodin u psacího stolu. Pak cením si na žurnalistice té nutné pohotovosti: nečekej na inspiraci, příznivou náladu a jiné subjektivní dispozice; musíš psát hned a hledět dát své nejlepší, i když nemáš té chvíle chuti. Nutnost je krásná, pane.

3. Není ideálních pracovních podmínek pro všechny spisovatele; jeden potřebuje klášterní uzavřenosti, jiný pohánějícího biče (jako Balzac dluhů); ale skoro všichni by potřebovali aspoň lepších a volnějších pracovních podmínek – hlavně sociálně. Nevidím jiné konkrétní cesty než pracovat pro zvýšení odbytu české nebo slovenské knihy. Kdyby se každé dobré knihy prodalo 10–20 tisíc výtisků, měl by spisovatel zajištěno aspoň minimum pro nezávislý život. Ale to by tu muselo být víc lásky a úcty ke kultuře, než dnes vidíme. – To je zhruba všechno.

U-Blok, březen

O DOKTORECH, PROFESORECH A UNIVERZITÁCH

V nedělním Českém slově měl pan prof. dr. Pelnář interview o Bílé nemoci, kde stojí psáno: „... byl jsem (na premiéře) nespokojen nejen za sebe, ale cítil jsem se bolestně

pokořen i za všechny československé Sigeliusy, živé i mrtvé... Nebyla to zglajchšaltovaná říšskoněmecká klinika, jak mne jeden medik těšil. Karel Čapek by byl dovedl jasně naznačit, že mínil kliniku z říšskoněmecké konjunktury... A honily se mi hlavou myšlenky: jak je možné, že v tomto vážném dramatu českém je za vlasy přitaženo tolik trpkosti, ba pohrdání vůči naší klinické medicíně a našim... profesorům vůbec? U Karla Čapka jsme v tom nemohli hledati jen tak nahodilý nápad pro efekt ani výraz osobní zaujatosti – nýbrž kritický šleh vynikajícího intelektuála na poměry, které považuje za hodny pokárání. V pracích Karla Čapka bude přece i po letech kulturní historik hledat a nacházet zrcadlo národního života naší doby! Nestačil upokojit mé vědomí fakt, že se na našich klinikách, co pamatuji, nikdy neocitl takový Sigelius... Viděl jsem v tom... zvláštní kritický postoj části naší inteligence proti univerzitní vědě, ba proti univerzitám vůbec. Je to projev souřadný s mnoha jinými známkami doby.”

Pan profesor Pelnář promine, ale v jedné věci se velmi mýlil on, stejně jako ten medik, který ho těšil, že jsem měl na mysli zglajchšaltovanou říšskoněmeckou kliniku. Předpokládám totiž, že každý divák může poznat, že klinika profesora Sigelia není u nás; pokud je mi známo, nevládne u nás žádný maršál, nejsme diktátorským státem, nemáme nejsilnější armádu světa a neoddáváme se myšlenkám na vojenský výboj vůči slabším sousedům; myslím opravdu, že stát, jehož služebníkem je Sigelius, je asi tak protipól toho, čím jsme a chceme být my. Na druhé straně jsem vskutku nemínil pranýřovat ani zglajchšaltovanou říšskoněmeckou kliniku; předně by to, pane profesore, nedovolila naše cenzura, která divadlu nařídila změnit v mé hře i jedno jméno, jež náhodou znělo jaksi německy; za druhé ten diktátorský stát, ve kterém vládne maršál, není pro mne Německo, není Itálie, není Turecko, není žádný z evropských států, nýbrž je to kus obecného evropského politického a duchovního teritoria. Jak známo, otrásá se dnešní svět samými diktátorskými a nacionálními dynamismy různých denominací a forem; je to obecný úkaz, který by nebylo ani spravedlivě lokalizovat zeměpisně. Vlastí maršálovou není žádná skutečná země, nýbrž jistá skutečnost mravní a občanská, která se jeví v tom, že tolik lidí dnešního světa se odcizilo tomu velikému usilování o všelidství a humanitu, mír, svobodu a demokracii, v nichž jsme viděli velikou kulturní a politickou tradici evropského lidstva.

Zato má pan prof. Pelnář docela pravdu v něčem jiném: v tom, že můj šéf kliniky není nahodilým nápadem ani výrazem osobní zaujatosti, nýbrž, abych užil jeho slov, „kritickým šlehem na poměry, které autor považuje za hodny pokárání”. Ale křivdil by mi, kdyby se domníval, že se ten kritický postoj obrací jenom nebo hlavně proti vědě medicínské. Naopak, je-li které povolání blízké mému srdci, je to stav lékařský; je to ve mně asi po otci, dobrém

doktoru, spolužáku a příteli nebožtíka Thomayera a Maixnera – jaká to byla doktorská generace! Kdyby to byl můj kus dovolil, dosadil bych místo svého šéfa kliniky se stejnou chutí ordináře filozofické stolice, profesora práv nebo koryfeje kterékoliv jiné vědy; prosím však, aby se tím žádná z fakult necítila dotčena ve své cti. Řeknu to tak: jednou bude v kulturních dějinách světa napsána dost zahanbující kapitola o tom, jak byla ve dvacátém století z tolika a tolika univerzit a vědeckých ústavů vzdělaného světa vypuzena svoboda myšlení a univerzalita duchovního poslání; jak tyto univerzity a instituce přijaly politickou služebnost a šovinistickou výlučnost; jak se mohly přetrhout samou horlivostí, aby se staly děvkami dočasných režimů a jejich ideologií; jak za mísu čočovice zaprodaly své veliké, slavné prvorozenství a urozenství, nezávislost na jakékoliv autoritě, svobodu ducha a všelidství pravdy. To je ta aktuální sigeliovština, o které máme nadbytek svědectví. Ani tady nemusíme myslet na jeden stát nebo jeden režim; i toto je záležitost, která se týká celé vzdělané Evropy a ohrožuje její duchovní základy. V diktatuře jakéhokoliv titulu není místa pro nezávislou vědu, ale pro různé Sigelie, jejichž hrdostí je, že slouží světské moci. Je mi líto, že jsem tento motiv nemohl ve své hře rozvést důkladněji; musil jsem se příliš omezovat, ale pokud jsem myslel na celou dnešní Evropu, nemohl jsem se té sigeliovštině vyhnout uctivým obloukem; neboť náleží příliš hluboko do strašné mravní a mocenské krize našeho věku.

Díky bohu, my se pro žádné Sigelie drbat nemusíme; demokratický řád nikdy pro ně nebude tou pravou živnou půdou; ale ani u nás neuškodí si připomenout, že boj za světovou a lepší demokracii je zároveň bojem o základní předpoklad veškeré pravé vědy a všeho poznání: je to podruhé v dějinách světa velký zápas o svobodu ducha.

Lidové noviny 14. 3.

VIGGO BRŘNDAL V PRAZE

Lingvista světové pověsti, profesor kodaňské univerzity, Dán – a člen pražské lingvistické školy. Ptáme se ho, jak přišel k té pražské škole. Směje se (profesor Brondal se vůbec rád směje) a podotýká, že ta pražská škola je totiž něco důkladně mezinárodního. Jejím původcem je Švýcar Saussure, vnuk slavného botanika; jejím duchovním zakladatelem je Rus kníže Trubeckoj a Němec Hegel; jejím organizátorem Rus Jakobson a jejím dobrým oteckým duchem Čech Mathesius; a jedním z jejích nejvýznačnějších patronů, to připojujeme my, je právě Dán Brondal. A přitom je ta pražská lingvistická škola stejně uznaně pražskou specialitou jako pražská šunka nebo pražské Bambino. Co je podstata pražského

lingvistického směru? Prostě to, praví profesor Brondal, že nebere jazyk atomisticky, nerozkládá jej v gramatické prvky, nýbrž pojímá jej strukturálně, jako celkový systém. I když to pro nás laiky není tak prosté, máme radost, že Praha má o jednu světovou a velmi uznávanou specialitu víc.

Lidové noviny 25. 3.

DE MORTUO

Byl veliký, asketicky hubený, s dlouhou a zmučenou tváří; málokdo ho pamatuje jinak než těžce se opírajícího o hůl, aby pomohl svým nejistým, ochrnutým nohám. Ironická ústa, světlé a pozorné oči, veliké čelo, kostnaté a krásně formované ruce. Bylo dobře možno představit si ho v mnišské kápi; taková přísná zduchovnělost. Takové odpoutání od světa bylo v jeho tělesném zjevu i v jeho příbytku plném samoty a knih. Teprve v posledních letech života trochu fyzicky ztěžkl a zároveň jaksi zlidověl; umný budovatel složitě klenutých vět, znalý mincíř, zvyklý razit vzácná a vysoce abstraktní slova, počal si libovat v jadrných lidových obratech a jeho styk s lidmi nabýval veselé bodrosti. To nebyla náhoda, že právě v té době F. X. Šalda i duchovně uzrával v novou orientaci; přecházel pomalu a jistě od své intelektuální výlučnosti, od svého zápasu s absolutnem, od své přísné a odmítavé kritičnosti ke kladnějšímu a mírnějšímu poměru k obecnému životu; hlásil se víc a víc k demokratické dělnosti; byl ochoten sloužit úkolům dne a podrobovat se starostem obecným; aniž slevoval ze svého duchovního knížectví, přijímal na sebe i odpovědnost občanskou a národní a neváhal varovně, účastně a horlitelsky plnit své místo i v našem dění politickém, jež nikdy nebylo vlastní půdou tohoto rozeného individualisty. Co bychom považovali za samozřejmé u muže jiného typu, působilo přímo pateticky u tohoto velikého churavce, který měl nad jiné právo uzavřít se v nerušeném tichu svého utrpení a své duchovní svrchovanosti. Jako tolikrát na poli kulturním dal starý Šalda krásný příklad tentokrát i na poli lidském: že muži nestačí vládnout, jako on vladařil v oblasti literatury; že více naplní sebe sama, může-li také sloužit.

Lidové noviny 6. 4.

PŘEDCHŮDCOVÉ NOVÝCH ČASŮ

Milí V & W,

chtěli jste, abych Vám napsal něco o své staré lásce: o amerických výstřednících z dob předválečného pravěku; neboť ti byli prvním a hned nesmírně intenzívním ztělesněním

moderního humoru; bez nich by nebylo Charlie Chaplina a tolika jiných milých chlapíků – snad ani V & W by nebylo; a toho by bylo škoda.

Ale když si teď na ně vzpomínám (neboť téměř vymřeli, jsou pohlceni plátnem filmovým), uvědomuji si, že byli jen jedním symptomem veliké kulturní přeměny, která se odehrávala asi tak kolem roku 1910 v celé Evropě; obávám se, že o ní dosud žádný historik nepsal, jakkoliv by zasluhovala hlubší pozornosti než dejme tomu válka o dědictví španělské. Vstupuju na půdu neprozkoumanou i prosím, abych mohl složité věci trochu zjednodušit. Řeknu prostě, že v těch letech pronikala do Evropy vlna nového exotismu. Byla to exotičnost Západu.

Evropa dožívala své devatenácté století v tempu valčíkovém; protože byla nevyhověitelně romantická, oddávala ráda exotickým kouzlům; ale v celém devatenáctém století to byl exotismus Orientu, zděděný patrně po křížáckých válkách. Blízký Orient okouzloval naše romantické pradědy a dědy; daleký Orient, Čína a Japonsko, přišel na řadu s fin de siècle a secesí. Začátkem dvacátého století do toho zčistajasna padá nová nota. Do vídeňského valčíku, do pařížského kankánu, do dusné a opiové exotiky Orientu najednou zazněl drsný americký ragtime.

Stálo by za zvláštní úvahu, jaký podíl na tom nástupu Ameriky do staré Evropy měl sport, taylorismus a později film; sbíráme jenom psychologické příznaky, jak se v prvním desetiletí našeho věku cítil příchod nového tempa. Vzpomínám skoro s dojetím, jak na nás působil už starý Sousa se svými zrychlenými marši, svými dryáčnickými plechy a bubny; bylo to konečně něco jiného než valčíková unylost nebo vojenské fešáctví evropské muziky. Ale skutečným zjevením, které nás doslovně očarovalo, bylo varieté; první stepující negři místo arabských tanečnic kroužících tučným pupkem; první hudební excentrikové, první velicí američtí výstředníci místo věčných šansoniér ve flitrových šatech, místo závojových tanečnic a čínských ekvilibristů. Bylo to něco přímo osvobozujícího: absolutní smích, nový rytmus, úžasné zrychlení a zestručnění pointy. Tehdy se ještě neříkalo my mladí, ale my mladí a nejmladší jsme tehdy na pokusech varieté nalézali snad ty nejčistší prvky modernosti, která se ještě nezrodila. Okouzlovaly nás nové hudební nástroje, které přinášeli hudební excentrikové; v berlínských kavárnách jsme chodili za novými bicími instrumenty a novým barbarským hlukem, který vpadl do sentimentálního a smyslného evropského kýče. Kolem roku 1908 přišel do Evropy s návštěvou amerického loďstva námořnický valčík; asi v roce 1909 se s argentinskými studenty vynořilo v Paříži choclo-tango, porušilo se apačským tancem, ale otevřelo cestu pravému tangu; brzo nato přišel onestep i twostep. Asi v roce 1910 jsme slyšeli ve varieté první americké songy; v té době jsme my mladí už běhali v ohromně širokých

amerických kalhotách a širokých amerických střevicích. Potom přišel Woodrow Wilson a William James, ale to už je další kapitola. V prvním roce války k nám náhoda zavála první stoprocentní americké filmy; byly to snímky dnes už zaniklé společnosti Worldfilm, které o dobrých deset let anticipovaly veliký vývoj filmu jako umění záběrového. Prostě po nějakých tucet let Amerika vstupovala do Evropy nesčetnými drobnými i hlubšími úspěchy, jimiž do značné míry zamerikanizovala vkus i mentalitu starého kontinentu; když pak vstoupila do světové války, byl to vlastně přirozený závěr tohoto dobývání Evropy.

Dnes už jsme příliš zvykli na věci, které před dvaceti nebo třiceti lety bývaly nové; zvykli jsme si na hotdžez i swing, na V & W, na film i foxtrot, jakož i na mnohé jiné věci a ideje, které už nepatří do tohoto článku; ale kdo je viděl vznikat a pronikat krůček po krůčku, kdo je dychtivě sbíral, když ještě byly docela nové a maličké, ten má právo s plnou vážností říci: lidé, vždyť je to kus dějinného vývoje, jehož konce ještě nevidíme; možná že za sto nebo dvě stě let se bude fašismus nebo co jiného zdát jenom dějinnou epizodou, zatímco se dál velký historický proces, jímž se prolínaly dva západní kontinenty.

Ne Východ, ale obrat k Západu: to je smysl těch drobných i větších symptomů, jež charakterizují dvacáté století od jeho začátků.

Lidové noviny 8. 4.

CHVÁLA ŘEČI ČESKÉ

Tentokrát dává k pochvale českého jazyka aktuální příležitost studie prof. B. Havránka o historickém vývoji spisovné češtiny v Československé vlastivědě. Sám o sobě ten vývoj od staroslověnského církevního jazyka k spisovné češtině středověku, která vedle úkolu náboženského bere na sebe funkci jazyka poetického a právního, a dále k rozkvětu češtiny humanistické a barokní, a posléze neobyčejně rychlý rozvoj spisovné řeči ve století devatenáctém je i při podání tak zhuštěném dějem přímo napínavým: zrovna tu na dokladech hmatáme, jak živým organismem je jazyk, jak se čile a bezpečně vyrovnává se svým prostředím, ať jím je kulturní milieu, nebo politický stav národa, jak vždycky nabývá nové tvořivosti s novými funkcemi a úkoly; uvědomujeme si tu, že jazyk, věčná duše národa, je ve všech svých údobích doslovně nabit aktualitou své doby; že není pouhým nástrojem, nýbrž projevem sama národního života.

A v tom právě je nesmírně zajímavá paradoxie živého jazyka: že se v něm spojuje dějinná stálost s nevyčerpatelnou měnivostí. Vzpomeňme si, jak archaicky na nás působí spisovná řeč našich buditelů; připomeňme si, že bylo nutno razit spoustu nových slov, která dnes naprosto

zobecněla, jako například poznatek, věda, předmět, účel, dojem, názor, obliba, vkus, odstín, sloh, časový, nudný, zábavný, rozčiliti, uskutečniti, vojín, vzduch, příroda, nerost, ozvěna, rozmar, zápas, dražba, výroba, tábor, rozluka, spojenec, moučník, čekárna a tak dále; a to ani necitují odbornou terminologii, která skoro celá musela být uměle vytvořena v minulém století. A přece přes tuto bohatou produkci nových slov nenašel prof. Havránek v Šaldově eseji víc než 6,5 procenta slov, která nejsou uvedena ve slovníku Jungmannově, právě stoletém; a v Peroutkově politickém článku zjistil jenom 4,3 procenta slov, jež nejsou u Jungmanna nebo mají u něho jiný význam. Proti ohromně rozrostlé vyjadřovací schopnosti češtiny je ten nový slovní přínos vlastně nápadně skrovný; ničím nelze jasněji ukázat, jak stálý, neporušitelný a nosný je náš jazyk, dovede-li se tak obsahově rozkošatit, abych tak řekl, z vlastní mízy, ze svých vlastních slovních zásob.

Neméně poučné je, nač Havránkova studie upozorňuje: že vývoj našeho jazyka nové doby je neustále puzen dvojí vzpruhou. První je intelektualizace jazyka, který se z lidové, hlavně selské řeči musel stát řečí básnickou a odbornou, vehiklem vzdělanosti, nositelem abstraktních pojmů ať vědeckých, nebo politických; je to silný vzestup jazyka do vyšších oblastí duchových i sociálních. Druhá vzpruha, typická pro naši mateřtinu, je stále se opětvující tendence demokratizační; znovu a znovu se naše spisovná řeč obrací zpět k lidové a hovorové mluvě, jakoby z instinktivní obavy, aby se náš spisovný jazyk ve svém rychlém vývoji neodcizil řeči lidu. Ale zároveň je v tom jazykovém dějství názorně vyjádřen dvojí smysl našich soudobých dějin: úsilí po vyšší úrovni a přitom životní demokratismus.

Třetí tendence v novodobém vývoji spisovné češtiny je snaha o upevnění normy spisovného jazyka, o stanovení, jaká má být správná, čistá a neporušená čeština. Prof. Havránek tu probírá i dějiny jazykového purismu; dočtete se, jak už v roce 1870 se pochmurně psalo, že „jazyk náš pořád více pozbývá původního rázu a kazí se tou měrou, že jest opravdu obávati se, aby v něm pravý duch český zúplně nevyhynul“; a roku 1891 píše Fr. Bartoš: „A jako po stránce tvaroslovné a skladební, tak i po stránce lexikální chřadne a hyne náš jazyk vůčihledě.“ Jak vidět, stížnosti na úpadek jazyka jsou už ctihodně staré; vždy se bude cítit jako porušení staré normy jazykové, kdykoliv spisovná řeč bude vyjadřovat nové obsahy nebo plnit nové funkce. Ale není-li pro nás spisovný jazyk pouhým nástrojem, nýbrž živým a přímým projevem života, nemusíme se bát žádného úpadku; pokud bude spisovná řeč plně vyjadřovat zdravý a silný život národní, bude jazykem čistým a zdravým. Proto prof. Havránek právem uzavírá svou studii potěšujícími slovy: „Obraz, který jsme zde při vši stručnosti podali, je optimistický, ale troufáme si tvrditi, že jeho optimismus je odůvodněný: vzestup spisovné češtiny od doby obrozenské do doby současné je příliš zřejmý; současná

čeština dosáhla značné ustálenosti a nosnosti, má bohaté výrazové prostředky. Čeho ještě potřebuje, je kodifikace souhlasící se současnou normou, stylistická vytríbenost, větší ustálenost a jednotnost terminologická. Nepochybujeme o tom, že spisovná čeština v praxi i v teorii splní v brzké době i tyto úkoly.”

Lidové noviny 25. 4.

KVĚTEN 17

Bylo to někdy v předjaří roku 17; a bylo to na redakční schůzce tehdejšího Národa, kde se za předsednictví Fr. Síse scházivali politikové, hospodáři a intelektuálové, aby mluvili o válečné situaci, o poměrech i akcích doma a o tom, co bude po válce. Tehdy přišel k Josefu Čapkovi a ke mně nebožtík básník Otakar Theer a zatáhl nás stranou. „Podepsali byste tohle?” řekl a ukázal nám list papíru, na němž stálo:

„Českému poselstvu na říšské radě!

Obracíme se k vám, pánové, ve veliké době našeho národa,... dobře vědouce, že my, čeští spisovatelé... máme nejen právo, nýbrž i povinnost mluvit za... národ, jenž sám promluvit nemůže.” A tak dále: protest proti válečným perzekucím, apel na české státní právo, na svobodu tisku a parlamentu, na občanskou svobodu veřejného života. „Evropa demokratická, Evropa národů svéprávných a svobodných jest Evropou zítřka a budoucnosti.” Prostě bylo to to, čemu se dnes říká manifest spisovatelů; ale tehdy to byl jen text s několika málo podpisy –

„Ale to se rozumí, že to podepíšeme!”

„Rozmyslete si to ještě,” řekl Otakar Theer varovně. „Na to může být kriminál.”

Ale to už jsme připojovali své dva podpisy k těm, které tam byly předtím.

* * *

Snad tehdy na to opravdu mohl být kriminál nebo co, ale na tom jaksi nezáleželo. Mnoho se napsalo a napíše, čím byl ve své době, v poslední třetině války, za dané situace v Rakousku, v rozběhu naší politické i vojenské akce za hranicemi květnový manifest spisovatelů. Ale pro tehdejší účastníky měl něco nadto, co dnes už je těžko vylíčit. Byl to nesmírný pocit osobní úlevy. K tomu, podepsat ten projev, bylo vlastně třeba tak málo statečnosti jako k tomu, aby se žízňavý člověk dychtivě chopil sklenice vody a vypil ji do dna. Děj se co děj, uhasím tu žízeň a ukojím, co mě trýznilo. Bylo to první promluvení po letech nemoty; kdo by se neozval s sebou? Byl to první svobodný projev po třech skoro letech, kdy člověk nebyl ničím jiným než předmětem vyhlášek, zákazů, nařízení a přehlídek; poprvé se

zase mohl cítit jako člověk, který dělá, co sám chce; byla to téměř fyziologická potřeba svobody, byla to konečně obnova lidské důstojnosti. A byla tu šťastná formulace, kterou dnešní lidé snad už tak silně nevychnutají: že ten projev nemluvil s Rakouskem; že se s ním už přestalo mluvit a jednalo se jen s volenými zástupci národa československého. Poprvé od roku čtrnáct pocítil český člověk v sobě stoupat něco krásného a silného. Byla to občanská a národní hrdost.

Spisovatelům se dostalo privilegia, že mohli první podepsat ten projev svobody; následovala lavina podpisů jiných povolání a kruhů – tak silně cítili všichni, že mají také své právo na ten kousek občanského a národního výdechu. Všichni jsme začali být svobodnými lidmi přes všechn hrubý útlak, který nás drtil; už se dýchalo jinak, už bylo zrušeno to ponižující a vnučené mlčení celého národa. I ukázala se veliká a tajemná moc slova. Nebyl to čin, jakým jsou bitvy a vzpoury; ale bylo to osvobozující slovo, byl to dvacátý osmý říjen v duších českého národa. Dvacátý osmý říjen roku osmnáct založil náš stát; sedmnáctý květen roku sedmnáct probudil už předem naše státní vědomí tím, že kladl náš osud do našich rukou. V tom směru byl projev spisovatelů předjetím naší budoucí ústavy; i nebudiž ani dnes zapomenuto, že jsme toho roku sedmnáctého svými podpisy přísahali na Evropu demokratickou.

Lidové noviny 16. 5.

PŮVABNÁ KNÍŽKA

V nakladatelství Vesmír vyšel druhý svazek Naší přírody v obrazech (příčemž litujeme, že první Svolinského svazek, věnovaný našim květinám, nebyl dosud doplněn dalšími svazečky z našeho rostlinného světa). Přítomný svazek přináší 64 opravdu bezvadné barevné obrázky našich ptáků od Karla Svolinského a slovní doprovod dr. Josefa Jirsíka, který stručně popisuje naše ptáčky, jejich sídliště a zvyky a jejich charakteristický zpěv. Ta knížka náleží do rukou každému, kdo má rád přírodu a nechce v ní putovat jako slepý a hluchý; kdo chce rozeznat, čí zpěvný part se ozývá v lese nebo zahradě a který ptáček se mu letmo mihne před očima. S tou knížkou bude pro každého z vás příroda bohatší a svět kolem nás zajímavější; je to malý svazek, ale obohatí váš život. Snad i tento svazek se dočká svého doplnění dalšími desítkami obrázků našich ptáků, které bychom chtěli poznat v jejich krátkém přeletu; máme-li na to takového Karla Svolinského, byla by opravdu škoda, kdybychom pomalu nedostali do rukou celý obrázkový atlas naší přírody z jeho přesného, mistrně jemného pera a štětce.

MARIANNA HELLEROVÁ ZEMŘELA

Po dlouhém, statečně snášeném utrpení dokonala v pátek ráno Marianna Hellerová, dcera dr. Serváce Hellera, dramatická umělkyně. Náležela kdysi do Reinhardtova souboru v Berlíně. Po válce se vrátila do vlasti a hrála jako host na Národním i Vinohradském divadle, později také u Buriana. Její tvrdý patos, její výrazná, poněkud drsná hra nám utkvívá v živé paměti a nechává v nás lítost, že Marianna Hellerová nezakotvila na naší scéně hlouběji a trvaleji. Nadto byla veliký lidský charakter horoucí dobroty a vzácné velkodušnosti. Byla člověk svatý, s jakým se setkáváme jen výjimkou. Poslední svou životní roli, které se říká utrpení, dohrála s mravní velikostí pravé tragické hrdinky.

Lidové noviny 12. 6.

O PAMÁTKU JANA PREISLERA

Bylo by zajímavé srovnat, kolik lidí se upřímně honosí tím, že mají aspoň jeden obraz od drahého nebožtíka Jana Preislera,... a jak málo je těch, kdo si vzpomněli přispět něčím na těch pár stovek, kterých potřebuje jeho rodná obec Králův Dvůr u Berouna, aby zvěčnila památku svého velkého rodáka deskou na jeho rodném domku. Snad o tom nevěděli ti šťastní, kteří jsou majiteli některé ze vzácných výtvarných básní Preislerových, že pro nedostatek prostředků uvázl tento pietní čin; proto jim to připomínám jako jejich malý, ale jistě spravedlivý dloužek. Adresa je: Muzeum v Králově Dvoře u Berouna.

Lidové noviny 20. 6.

NÁKUPY MODERNÍ GALÉRIE

Před několika dny bylo ohlášeno, že kuratorium Moderní galérie se usneslo zakoupit obrazy několika českých malířů. Doplňme nyní tuto zprávu sdělením, že jeden z uvedených umělců odmítl prodat Moderní galérii obraz, který si vybrala; neboť slavné kuratorium naší největší veřejné galérie mu oznámilo, že se usneslo dát mu za obraz, který byl vystaven s uvedením ceny 2 800 Kč, 1 500 Kč. Nikdo nežádá, aby veřejná galérie platila za umělecká díla nějaké mecenášské ceny; ale na druhé straně si nemůže osobovat právo, aby pro své nákupy diktovala ceny, jaké by si žádná soukromá osoba nedovolila nabídnout. Kuratorium

má právo se usnést, zda obraz v té a té ceně koupí nebo ne; ale aby se samo usnášelo, kolik ten obraz má ceny v korunkách, k tomu mu chybí věcná kompetence – i morální právo. To morální právo by kuratorium Moderní galérie získalo jen v tom případě, kdyby veřejně a pravidelně vyúčtovalo, kolik vydalo za jednotlivé nákupy; kdyby například ukázalo, kolik dává na obraz Mistra Obrovského nebo Švabinského – a kolik dává těm druhým umělcům. Pochybujeme totiž, že by si kuratorium Moderní galérie dovolilo nabídnout půl druhé tisícovky za obraz dejme tomu od O. Blažíčka nebo T. F. Šimona.

Naše Moderní galérie není tak bohatě dotována, aby nemusela krajně šetřit na svých nákupech; ale hospodaří-li opravdu šetrně, pak nemusí váhat, aby se vykázala svými knihami: tak a tak lacino, za ty a ty čestné honoráře jsme pořídili všechny své nákupy. Pak by mohlo kuratorium Moderní galérie od umělců žádat, aby jí postoupili svá díla napolo darem; pak by to mohli naši umělci činit se ctí, a ne s pocitem pokoření, že jim naše největší galérie utrhuje stovky, aby sypala tisíce těm větším pánům s paletou v ruce. Nyní aspoň můžeme ohlásit první případ, kdy umělec protestuje proti tomuto režimu už nejenom pouhým slovem.

Lidové noviny 4. 7.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ LITERATURA A MUŽNOST

Neřekl bych, že se moderní literatura mužnému charakteru vyhýbá; spíš bych soudil, že jej nemůže najít. Ne proto, že by se „ve skutečném životě“ mužné charaktery nevyskytovaly, nýbrž z jiných příčin, z nichž naznačím aspoň některé:

1. Moderní psychologie, kterou literatura samozřejmě přejímá, má sklon k problematičnosti; naproti tomu mužný nebo hrdinský charakter je v podstatě neproblematický a jednoduchý; projevuje se spíše skutky, objektivním a věcně daným dějstvím než vnitřními stavy a rozpory. Prostě literatura zaměřená na subjektivitu se nemůže dobře setkat s prostým a objektivním slovem mužnosti.

2. Mužnost, statečnost, hrdinství je ponecháváno literatuře nebo pololiteratuře specializované na epiku nebo její moderní náhražku. Podívejte se na detektivky: snad nikdy nebylo v běžné četbě konzumováno tolik stoprocentních mužů, tolik intelektuálních a fyzických výkonů, tolik dobrodružství jako dnes. Mužnost v literatuře zdaleka nevymizela; stala se jenom předmětem jisté téměř industrializované výroby na okraji literatury – na tom okraji, kterému se takzvaná vážná literatura opravdu vyhýbá obloukem ne zrovna uctivým.

3. Mužnost (a hrdinství) v literatuře předpokládá pevnou tabuli mravních a společenských hodnot, předpokládá určitý obecně platný ideál, jaký má být pravý a celý muž nebo hrdina.

Nemáme takového obecného ideálu; něco jiného je pravou mužností pro člověka smýšlejícího revolučně nežli pro ducha konzervativního. Pro jednoho je střízlivá skepse projevem mužné zralosti, zatímco pro druhého je typickou malodušností; pro jednoho je humanista nebo pacifista bojovníkem, kdežto v očích druhého je neomluvitelným zbabělcem a měkkýšem. Kde není společných a nesporně uznávaných mravních měřítek, tam nemá literatura látky, ze které by mohla udělat pravé muže a hrdiny.

Přítomnost 7. 7.

BÁSNÍKŮV KRAJ

Když poutník navštíví krajinu, kde „ze skály vyskočil škaredý kovkop“, kde „z dolů jde oheň a dým“ a kde Maryčka Magdonova se vrhá do bystré Ostravice, tu... volky nevolky pocítí něco jako zklamání. Ne že by ten kraj kolem Ostravy, Vítkovic, Místku neměl svou monumentální krásu se svými těžnými věžemi a haldami, koksárnami, vysokými pecemi a rourami kychtových plynů a ohromným žebrovím železných konstrukcí; ne že by neměl dokonce i svůj úsměv a něhu, své kvetoucí zahrádky, mírné chlupy a hájky; ale poutník, jenž prožil temné a tvrdé okouzlení Petrem Bezručem, čekal v hloubi srdce svět ještě tragičtější a patetičtější, kraj stygický, kde slunce nesvítlí a lidská dlaň se změnila v pěst zoufale zařatou. A přece, byť tělesnými očima spatřil kraj Slezského čísla tak, jak asi je ve svých všedních i svátečních dnech, bude jej očima duše vidět jako ozářený rudými blesky veršů Bezručových; bude jeho hlas slyšet jako chlapsky zahryznutou a tvrdě naježenou intonaci slezského barda. Snad nikdy nepřestaneme vidět Bezručův kraj očima Bezručovým; tragická vize básníkova je silnější než sama skutečnost. V tom je vrcholná magie pravého a velikého básnictví: že vytváří skutečnost nepomíjivější než to, čemu se říká skutečnost hmotná.

Starý ještěř s faječkou si může dobře odpočinout dne sedmdesátého a pátého; neboť dobré bylo, co udělal. Bylo to dílo stvořitelské.

Lidové noviny 15. 9.

O ROMÁNU PRVNÍ PARTA

Ačkoliv jsem se náhodou narodil v kraji šachet a štol – ve svatoňovické pánvi, kde náš nebožtík tatínek býval báňským doktorem – a od dětství jsem slýchal o samých markšajtrech, obrštajgrech a jak ještě jinak se těm havířským pánům tehdy říkalo, nemohl bych a neosoboval bych si právo psát knihu o životě horníků. Šlo mi vlastně o něco jiného a

zcela obecného: chtěl jsem si jednou napsat knihu o mužské statečnosti, o různých typech a motivech toho, čemu se říká hrdinství, o mužské solidaritě, zkrátka o jistých fyzických i mravních hodnotách, které uznáváme za jedny z nejvyšších, jakmile je lidem nebo národu třeba celých a pravých mužů. Mohla to být kniha o vojácích, ale na to jsem z gruntu srdce příliš pacifista; nebo o lodní posádce, o mužstvu nebezpečné výpravy nebo o jakékoliv jiné situaci, kde bych mohl sledovat hrstku mužů v krajním vypětí síly, odvahy a kamarádství. Vybral jsem si záchranné mužstvo při důlním neštěstí, už proto, že hornictví je tak veliký kus našeho českého světa; ale také tu myslím hrála roli ta dětská hrůza ze svatoňovických štol a vzpomínka na zamklé černé havíře, kteří se až za noci vraceli domů s aršfleky a důlními kahany, – nikdy jsem jako dítě nemohl pochopit, jak se někdo odváží sestoupit do té tmy.

Není to tedy kniha o životě horníků; celý děj se odehrává ve dvou nebo třech dnech a je omezen jenom na mužstvo první záchranné party; není tu místa na sociální problémy ani na širokou malbu hornického prostředí. Je to kniha o několika řádných a statečných chlapech, kteří jsou náhodou horníky. Nic víc, nic jiného od První party nečekejte. Snažil jsem se být práv důlnímu a hornickému rámci, pokud mi byl nutný, jako vždycky, ať píšu o čemkoliv, si hledím získat zkušenosti pozorováním i studiem; ale hlavním problémem mi zůstává člověk, a ten je vždycky případem obecným. Ale i kdyby se mi tou knihou nepodařilo říci, co jsem chtěl, jsem vděčen kladenským havířům a inženýrům, že mi ukázali práci člověka pod zemí. Na to do smrti nezapomenu.

Lidové noviny 26. 9.

O PÍSNÍCH KRAMÁŘSKÝCH

Stojí za to, pročíst svazek dvaasedmdesáti českých písní kramářských, kteréž vybrali, úvodem opatřili a na světlo boží roku tohoto vydali R. Smetana a B. Václavek, zvláště pak tomu čtenáři, který (jako autor těchto řádků) je slýchal ještě z úst své nebožky babičky jako živý doklad toho, jak jarmareční písně svého času zlidověly a téměř už vytlačovaly pravé písně lidové. Pravda, proti lidovým písním se jarmareční moritáty mohou svou plebejskou rozvláčností a hrubě řemeslnou formou jevit jako hluboký a barbarský úpadek; ale když si je čtenář pozorně přečte v racionální sestavě, kterou jim propůjčili oba vydavatelé, shledá až s jistým překvapením, že jejich chraptivým a triviálním hlasem proniká na okraj literatury hodně silný a podnes nevyvanutý dech života. Kramářské písně se tu, stručně řečeno, objevují jako spojka mezi středověkými moralitami a dnešními večerníky; je to okrajový úkaz, který je současně uchovatelem velmi starých tradic i anticipací literárních jevů daleko pozdějších.

Časově nejstarší trhové písně přítomného svazku navazují na gotické legendy a barokní poezii náboženskou; ale do toho téměř od začátku, i když často pod rouškou pobožného moralizování, prolíná zcela jiný, radikálně světský a moderní duch, dokonce hned ve dvojí podobě. Jedna z nich je buď anticipací, nebo aspoň lidovou náhražkou moderního kabaretu; druhá je anticipací a náhražkou moderní žurnalistiky. Do té první skupiny náležejí ty různé přežalostné písně pro mládence i panny o stavu manželském, o bídném a prostopášném pohlaví ženském, satiry o různých povoláních, žalozpěvy o útiscích, milostné písně i pamflety politické; tady jarmareční zpěvák nahrazoval lidu typický šantán minulého století, dokonce snad ještě dříve, než se u nás otevřely první profesionální kabarety. I v těchto písních je prastará, středověká tradice; ale zřejmě víc je v nich probouzející se davové demokracie s jejím sklonem ke kolektivní psině i hromadné sentimentalitě.

Ale daleko nejrozšířenější a nejvýraznější typ staré kramářské písně je typ žurnalistický, který svým způsobem předjímá dnešní funkci novin až po ty kriminální senzace a novinářské kachny. Sem náleží takové skládání o robotě a konstituci, říkání o vojnách a revolucích, jakož i zemětřeseních, povodních, kometách, morech a jiných hrozných oukazech tohoto hříšného věku; dále noviny jisté a pravdivé o tom mlynáři, který zabil svého nepoznaného syna, o tom, co se právě stalo v zemi baborské, o divných příbězích s mrtvými, o mordech a loupežnicích, o sebevraždách a jiných strašlivých případnostech, až po fejetonistické látky, jako je chvála brambor nebo darebná novota v kafe mlsání. O všem tom jarmareční zpěvák podával zprávu hrůzostrašnou a pravdivou; byl jako obcházející zvláštní vydání večerníku s nejnovějšími podrobnostmi o poslední senzaci, která se stala času tohoto. Jen poučný, moralizující závěr, abychom v takových pádech k bohu se obrátili a pokání činili, navazuje ještě na jiný, méně aktuální myšlenkový okruh; ale to obvyklé líčení soudobého světa jako zvláště katastrofálního a zkaženého odpovídá celkem typickému sklonu ducha žurnalistického, pro kterého jeho poslední senzace je tím největším a nejhroznějším v dějinách světa. Prostě kramářské písně zřejmě ukazují, jak se lidská mysl a pozornost počala přesunovat od věcí věčných, jako je náboženství nebo láska, k věcem časovým, jako je pravdivý případ, který se času tohoto stal v prajské zemi. Jarmareční písně vyjádřily tento radikální a světový přesun dříve, než se plně projevil ve vyšších oborech tištěného slova. Po té stránce mohou být pro nás literárním objevem.

Literární noviny 14. 11.

KRÁSNÁ KNIHA

Po prvním díle Rostlín a po knize Ptáků vyjde nyní (v nakladatelství Vesmír) nová kniha dokonalých obrázků Karla Svolinského v sestavě a se slovním doprovodem profesora dr. Fr. A. Nováka. Tentokrát jsou to horské rostliny z našich hor až po nejzazší Karpaty: některé, jež každý z nás zná a má rád, a jiné, jež jsou z nejvzácnějších unikátů; ale všechny nám pan Svolinský vykreslil obrysem i barvou s tak minuciézní přesností a přitom skoro voňavou poetičností, že ta kniha je pro nás i poznáním přírody, i kusem přírody. Přátelé květin z ní budou mít radost; ale nedávejte ji do rukou trhačů květin, aby nám neobrali naše hory o nejkrásnější flóru.

Lidové noviny 21. 12.

PŘÍSPĚVEK V ANKETĚ O AUTORECH A REŽISÉRECH

Ptáte se mne jako dramatika, jaký má být poměr režisérův k práci hercově a k dílu autorovu. Dovolte, abych odpověděl poněkud jinak, a sice jako bývalý taky-trochu-režisér, který si odnesl z jeviště aspoň tyto zkušenosti:

1. Umění režisérské není převážně reprodukční; režisér má k dramatu daleko volnější vztah než dejme tomu dirigent k hudební skladbě.

2. Přesnou produktivní povahou má divadelní režie silně omezené tvůrčí pole; je omezeno jednak daným kusem, jednak danými hereckými prostředky, jednak psychologickými předpoklady hlediště. Jinými slovy, režie nesmí jít proti textu a duchu hry; nesmí jít proti přirozenosti hercově; nesmí jít proti přirozenosti diváka.

3. Ale tím omezením je zároveň dána trojí funkce režisérova. Předně spolupracuje na textu tím, že jej co nejplněji a nejvěrněji překládá do řeči jevištních prostředků. Za druhé hraje s herci tím, že vřazuje jejich individuality (ale individuality pokud možno plné a neporušené) do kontextu a skladby dramatu. Za třetí spolupracuje s divákem v tom směru, že zastupuje nároky jeho očí a uší a jeho chápavosti. Režisér je dramatik, který není podepsán na textu; je hlavní herec, kterého nevidíte; je první a kritický divák hry, ale divák, který do toho mluví za ty ostatní.

Pro režiséra, kterému nestačí být dramatikem, hercem a prvním divákem, zbývá ovšem ještě jedna možnost: být Aranžérem Scénických Efektů.

Přítomnost 22. 12.

EB 50

(Zpívá se na známou notu)

1. Slyšte píseň, která se
počestnému otci

synek živý narodil
v silvestrovské noci
(vážil 105 kg).

2. Jako mnohý slavný muž,
i on vzešel z lidu,
a to z rodu zámožných
hostivařských Šmídů.

3. Když to otec uslyšel,
zvolal v prvním leku:
Ten kluk bude jaktěživ
jenom mazat deku!

4. Tak se před půlstoletím
zrovna na Silvestra
započala neblaze
pestrá dráha maestra.

5. V útlém věku jinošském
přestal hostivařit,
načež jal se s kumštýři
po lokálech pařit.

6. V prostředí tom pochybném
velmi zmužněl časem,
prózou, pak i ve verších
začal mluvit Bassem.

7. Marně k ctnosti vedli jej
tatiček i mutr,
žil co lotr, jenž se od
šibeniček utrhl.

8. V samé kratochvíli žil,
letáky vydával,

od Patery sekerou
kolem sebe mával.
9. Skrz to mravů zpuštění
bůh nás vojnou ztrestal,
on však frajtreš špitálským
na Hradčanech se stal.
10. Tento úspěch zázračný
típec velmi zved mu,
pročež spískal po válce
tu Červenou sedmu.
11. Hoj ta Sedma červená,
ta do všeho vrtá,
slo– i zpěvem řádila
hlavně za Bienerta.
12. Že však byla klikatá
vždycky jeho cesta,
po Sedmě mu stačila
i ta velmoc šestá.
13. Sedmu nechal v talónu,
našel nové métier,
spodky, krále přeskočil,
eso z něho teď je.
14. Betla hrával se sedmou,
teď je jiný zájem.
Eso, eso bassové,
ať jen durcha hrajem!

V rukopisném sborníku k 50. narozeninám E. Basse

1938

NĚKOLIK ÚSLOVÍ

Doba je vážná. Nebo situace je krajně vážná. Tohoto rčení se obyčejně užívá, když už je moc zle; v čemž je mlčky zahrnut zvláštní předpoklad, že dobám, které neoplývají mizérií, se

jaksi nedostává té pravé vážnosti. Například doba je vážná, když jsou milióny lidí bez práce; naproti tomu ten stav světa, ve kterém skoro všichni lidé dělají v potu tváře něco užitečného, je uznáván patrně za nedostí vážný, jako by lidští tvorové pracovali a vydělávali si na živobytí z pouhé bujnosti a lehkomyšlnosti. Nebo vážná je doba, když už se jenjen čeká, že spadne první letecká puma na nějaké město; naproti tomu je asi považováno za stav ne docela vážný, když se budují domy pro lidi, když se lidé rodí, když dožívají svůj život, když vyrábějí, když něco tvoří, když poznávají a tak dále. Řekli bychom, že tyto všechny činnosti jsou velmi vážné, dokonce vážnější než něco rozbít nebo někoho poslat na onen svět; kdežto doby, kterým se říká vážné, spíš porušují a rozvracejí tu velikou a ustavičnou vážnost lidského života. Vážné doby se obvykle vyznačují tím, že strašně znevažují veškerý život. Vážné doby jsou ty, které dělají ze světa paseku. Říkáte, že doba je vážná? Pak to se jistě děje se světem zase něco nesmyslného.

Naše oprávněné nároky. Najdete je v každé politické nebo stavovské rezoluci. Najdete je v každém vypovědění války. Aniž bychom tu oprávněnost blíže zkoumali, upozorňujeme jenom na jeden pozoruhodný fakt: že ještě nikdo neřekl „naše neoprávněné nároky“. Naše nároky jsou vždycky oprávněné. Neoprávněné jsou toliko nároky jiné politické strany nebo jiného národa. Každý nárok, který je náš, je už ipso facto oprávněný. „Naše oprávněné nároky“ je zbytečný pleonasmus. Nač tolik slov! Říkejte prostě „naše nároky“. Bude to kratší. A bude to daleko jasnější. Dokonce až brutálně jasné.

V zájmu naší cti nebo též v zájmu prestiže se vždycky něco energicky žádá, zejména pokud jde o čest národa nebo státu. Nepamatuju se, že by některý stát v zájmu své cti nabízel někomu něco dobrého a příjemného, například vrátit porobenému národu svobodu nebo odčinit nějakou křivdu. Není v zájmu cti něco poskytnout, nýbrž něco chtít. Jakmile se za sousedovým plotem začne mluvit o cti, je záhodno zavřít své slepice do kurníku a být připraven.

Vláda silné ruky se obvykle pozná podle nápadného počtu četníků, vojáků a vůbec lidí po zuby ozbrojených. Zvláštní úkaz, co taková ruka potřebuje šavlí, aby mohla být silná!

Aby byl zajištěn mír, musí se obvykle zvýšit zbrojení na zemi, ve vzduchu i na moři. Co dělat, je to tak; ale představte si, že by se stejně běžně a samozřejmě říkalo: aby v našem úřadě bylo zajištěno pokojné soužití, vezmu si s sebou nabitý revolver. Aby byl na naší ulici zajištěn klid, nacpu si do kapes ruční granáty. Byl by to divný svět. Je to divný svět.

Vůle národa. O vůli národa mluví obvykle ti, kdo národu poroučejí.

Projev učiniti náleží jenom státníkům. Například v bibli není psáno, že Ježíš učinil projev na místě pustém u města Bethsaidy, nýbrž že mluvil, odpovídal a učil. Není psáno, že něco

prohlásil, nýbrž že něco řekl. Rovněž bůh, pokud vím, nečiní projevů, nýbrž nanejvýš se projevuje. Je nutno stát se aspoň ministrem, aby bylo možno projevy činiti.

Ujistiti o neochvějném přátelství mohou jenom diplomaté. Kdyby nás někdo v soukromém životě přišel ujistit o svém neochvějném přátelství, vzbudil by v nás asi podezření: ten chlap mi chce něco provést.

Napjaté vztahy je jedno z těch pasívních rčení, která se nedají nahradit činným způsobem slovesným. Říkám, že mezi dvěma státy jsou krajně napjaté vztahy; ale nikdy se neříká, že někdo ty vztahy s krajní horlivostí napíná. Nejvýš se může neosobně říci, že se mezinárodní poměry zkalily, tak jako říkáme, že se zachmuřilo nebe nebo že se zhoršila nemoc. Z čehož je patrné, že pořád ještě považujeme politiku, zejména tu vysokou, za něco nezávislého na lidském působení, tak jako přírodní úkazy a pohromy.

Uznávati nebo neuznávati je magické slovo, které může nejsoucí učiniti jsoucím a jsoucí nejsoucím. Například nějaký stát může prohlásit, že neuznává čínskou vládu; v tom okamžiku není čínské vlády. Čína nepatří nikomu a je dovoleno bez jakýchkoli okolů pobíjet Čiňany.

Upozorňujeme však, že toho mocného slova smějí použít jen vlády a státy. Kdyby si někdo z nás vzal do hlavy, že neuznává správní radu Živnobanky, a že tedy může vstoupit do její nejbližší filiálky, postřílet úředníky a vybrat šuplata, byl by asi vyhlášen za banditu. Na mezinárodním poli se to tak nebere.

Nejlepší. Toto slovo by se mělo definitivně ponechat obchodníkům a vládám. V každém krámě se prodává nejlepší zboží. Každá vláda dává najevo, že má nejlepší úmysly. Proč jim to nenechat! Nám stačí hledat dobré zboží a dobré úmysly. Ono ani toho prostě dobrého není na světě tak moc.

Mocenské zájmy jsou jeden z neúspěšnějších pojmů mezinárodní politiky. Mají jen jednu chybu. Že je vůbec nelze definovati ani omezit.

V zájmu pokojného soužití se obyčejně přikročí k ozbrojené intervenci.

Korektní vztahy jsou nejmírnější formou mezinárodního napětí. Takzvané blízké, přátelské nebo spojenecké vztahy se zřejmě za korektní nepovažují.

Lidové noviny 16. a 23. 1.

MATKA

Jak a kdy vznikl námět vaší nové hry?

Je známo, že vlastní autorkou námětu je Olga Scheinpflugová; vynořil se loni cestou z Rouenu. Druhým přímým pramenem hry byl dojem z obrazu Žena z Leridy, obrazu matky

klečící nad mrtvolou svého syna. Nad tímto obrazem dostala látka poslední impuls ke krystalizaci. Proč má žena tak bolestně doplácet na věci, které si muži krvavě vyřizují mezi sebou?

Je tedy válka ve Španělsku v přímém vztahu k vaší nové práci?

To by nebylo správně řečeno. Španělsko je jedním bolavým bodem dnešního světa; drama Matka se dotýká všeobecně stavu, který dnes latentně panuje v celé Evropě; ukazuje, jak občané a rodiny doplácují na to, co se teď ve světě řeší. Děj dramatu jsem položil do fiktivního přímořského státu s koloniemi – je to jen uměle vytvořené prostředí, kterého bylo třeba pro vlastní dramatické záměry hry, jejíž ústředí je v jediné rodině. Celé drama se odehrává v čtyřech stěnách jednoho pokoje.

Pověděli byste nám něco o obsahu a konfliktu hry?

Obsah dramatu patří na jeviště; a pokud se týče konfliktu, je to opět srážka dvou mohutných sil, které hýbají naší současností, srážka dvou různých koncepcí, jako tomu bylo v jiné formě v Bílé nemoci. V Matce se střetává element mužský s elementem ženským jednou z mnoha věčných obdob téže lidské tragédie. Element mužský se vyznačuje tím, že stále jde za něčím mimo sebe, stále musí za něco bojovat, stále pro něco padá. Element ženský tomu přihlíží, trpí a doplácí vždycky, ať se bojuje za cokoli, a žena sama bojuje jen za udržení samotného života. Toto střetávání věčných životních proudů mi ve hře představuje matka, jejíž pět synů i muž bojuje a padá, každý po svém a každý jinak.

Komu ve hře straníte? Vyústí uje tento osudový konflikt v Matce v řešení?

Dramatikovým úkolem není řešit nebo naznačovat cestu. Pojal jsem všechny osoby hry jako lidi ušlechtilé, kteří jdou za svým přesvědčením. Oba elementy, mužský a ženský, nenacházejí a nemohou najít vyrovnání ani souladu: matka prostě nepochopí, třebaže se smiřuje; nepochopí a nesouhlasí, že ti, které miluje, mají právo jít na smrt za svou věc.

Těžiště ženského stanoviska vidím v matčině větě: „Jít na smrt, to by uměl každý, ale někoho ztratit...”

Pokud svět vypadá tak jako nyní, nelze tento konflikt ani vyřadit, ani řešit. Je prostě tady, žijeme jím dnes všichni, i když si to stále stejně silně neuvědomujeme. Denně to máme kolem sebe v novinách, v rozhovorech.

Matka je hra krutá a jaksi senzační, ale probírá námět, který je v dnešním světě vlastně danou skutečností. Nechce umravňovat, nemůže řešit; chce jen podnítit v lidech svědomí.

Čin 10. 2.

CHUDÁK OSSIETZKY

Skoro to zapadlo v dunění těch velkých bubnů, jež plní naše dny: že Ossietzkého okradli. Okradli toho velkého nemocného, který se nemohl bránit; okradli ho o něco, co bylo víc velikým gestem než hmotným pokladem; okradli ho o Nobelovu cenu, kterou umučenému apoštolovi míru podala celá světová demokracie. Ještě se pamatujeme, jaké s tím měl Ossietzky trampoty; ta cena spíš zhoršila jeho osud, než aby mu ulehčila v těžkém životě. A tumáš, najde se mizerná lidská štěnice, najde se advokát, který nemocnému člověku tu symbolickou cenu zpronevěří a prošustruje. Byla to jedna z nejnestoudnějších a nej cyničtějších krádeží, kterou si i dnešní člověk může představit. Věříme, že i tamní soudní dvůr, který je jistě hrozně málo nakloněn pacifistovi Ossietzkému, se otrásl ošklivostí nad lumpem, který obral toho invalidu míru. Téměř jsme měli chuť pozdravit na tu dálku spravedlnost stíhající bezpráví spáchané i na lidském tvorů daném ve své zemi do klatby. Měli jsme zase jednou opravdový pocit práva.

Avšak patetický osud Ossietzkého dostal satyrskou dohru jako antická tragédie. Ten zlodějský advokát, to už je přímo groteskní lidská komedie.

Lidové noviny 4. 3.

O CENÁCH ZEMĚ ČESKÉ

Zemský výbor země České se dost pozdě po zemi Moravskoslezské a krajině slovenské rozhoupal k tomu, že vypsál ceny literární, umělecké, novinářské a národohospodářské; ale přestože si dal načas, nedopadl statut cen tak, jak by si bylo přáti. Tak například je vypsáno pět pětitisícových cen literárních a uměleckých, a to pro krásnou literaturu, pro vědeckou literaturu „zejména z oboru samosprávy“, pro umění výtvarná, pro díla a výkony hudební a posléze pro díla a výkony divadelní a filmové; tyto ceny „mohou býti také uděleny za celé životní dílo“. Dále je vypsáno pět pětitisícových cen národohospodářských, a sice „ku povznesení malé a střední výroby průmyslové“, „ku povznesení obchodu a spotřeby“, „ku povznesení zemědělství“, „z oboru úvěru maloživnostenského a maloroľnického“ a „z oboru sociologie a sociálních otázek“. Konečně jedna cena je určena „k vyznamenání redaktora denního tisku, který se v zemi České v posledních letech nejvíce přiblížil ideálu odpovědného, vzdělaného, demokratického žurnalisty“.

I když plně uznáváme důležitost úvěru maloživnostenského a podobných hospodářských problémů, přece máme dojem, že tu zemský výbor země České nastrkal do jednoho pytle

svých cen obory trochu disparátní. Literatura, hudba, výtvarné umění nebo divadlo snad náležejí přece jen do jiné třídy než pojednání o maloživnostenském úvěru a má se jim dostat jiného uctění než takové, zajisté užitečné, publikaci – aspoň toho uctění, že by jim zemský výbor země České žádné ceny za takových podmínek neudílel. Jistě jsme pro to, aby se dostalo podpory například chovu dobytka; ale kdyby se stejnou cenou odměňovala nejlepší dojnice a celoživotní dílo řekněme Josefa Vycpálka, tu by nám to připadalo... přinejmenším šprýmovné. Kdyby zemský výbor vypsal zemskou cenu pro krásnou literaturu z oboru maloživnostenského, pro hudbu se zvláštním zřením na samosprávu, pro výtvarná umění z oblasti malé a střední výroby průmyslové a pro díla divadelní jednající o úvěru malorolnickém, bylo by to aspoň důslednější než ta promiskuita zemských cen, jež hned předem a natrvalo znehodnotila jejich mravní a kulturní význam.

Druhé, v čem statut zemských cen nevyhovuje, je podmínka, že autoři a umělci, popřípadě odborné korporace se mají o tyto ceny ucházet. Je ponižující pro umělce, mají-li si podávat žádost o laskavé udělení zemské ceny ve výši 5 000 Kč. V tom ohledu statut státních cen a cen Baťových projevil daleko více taktu k umělcům prostým faktem, že o tyto ceny se nelze ucházet. Odborná porota přece zná nejlepší díla a největší umělecké výkony poslední doby a může jim přiřknout cenu sama. Nebývají to nejlepší umělci, kdo se nejhorlivěji hlásí o různé ceny. Buď jde o podpory strádajícím umělcům, a pak se to má dít diskrétně; nebo jde o vyznamenání, a pak se o vyznamenání nemá nikdo sám hlásit. Po té stránce jsou zemské ceny země České důkladný krok zpátky, jež by bylo lépe vůbec nečinili.

Zdá se ostatně, že zemský úřad sám nebere tyto ceny příliš vážně, soudíc podle toho, že podle statutu „budou ceny udělovány ke dni 7. března“, zatímco zemský úřad svolává předběžnou poradu členů všech porot až na 7. března t. r. Asi má k uctění památky prezidenta Osvoboditele, jíž měly podle data sloužit ceny země České, postačit předběžná porada jurorů. Tedy tohle se zemi České taky zrovna nepovedlo.

Lidové noviny 5. 3.

SMRT DNE 12. BŘEZNA 1938

Do četby ranních novin, ze kterých bylo přímo slyšet kroky říšskoněmeckých bataliónů mašínujících zemí, jež kdysi byla rakouskou říší, zadrnčel telefon: Otokar Fischer náhle zemřel. Přečetl si právě tyto zprávy, které v tu chvíli plní většinu Evropy nejprudším neklidem, a jeho choré srdce nevydrželo náraz událostí, jež prožíval s citlivostí ještě větší než my ostatní. Vedle citlivosti horoucího a starostlivého Čecha, jímž byl, a s nímž až příliš zjitřeně

prožíval od mládí všechny těžké i nadějně osudy našeho národa, byla to citlivost lyrického a zamyšleného básníka, jehož láska i víra náležela vzdělanému, sbratřenému a hmotně i duchovně svobodnému lidstvu; byla to citlivost a problematičnost žida, který se osudově cítil polocizincem i uvnitř národa, kterému tak oddaně a tvořivě sloužil jako básník, učitel a vědec, byla to posléze citlivost germanisty, který po celý život byl jedním z nejpovolanějších vykladatelů toho, co německý duch a německá kultura daly lidstvu dobrého a hlubokého. Čtyřnásob silně a palčivě cítil to, co my v evropském dění prožíváme se sevřenými zuby a srdcem zachmuřeným. Jeho nemocné srdce neslo příliš těžce i odpovědnost za divadlo, jež miloval a jemuž sloužil. Zachvívalo se pod nešetnostmi, kterým bývá vystaven každý, kdo slouží tomuto neklidnému a krásnému světu, jímž je divadlo a umění, ale doslovně puklo ve chvíli, kdy Otokar Fischer byl jen úzkostným a zmučeným divákem při ještě nedohrané tragédii, jež se za našich dnů rozvíjí na theatru mundi. Je to patetická smrt, jež uzavírá tragickým otazníkem jeden ze vzácně kulturních a duchovně i citově bohatých českých životů.

Lidové noviny 13. 3.

OCHRANA AUTORŮ

Jak známo, autoři čili spisovatelé jsou víceméně chráněni autorským právem, ženevskou konvencí, copyrightem a jinými toho druhu opatřeními; ale této ochraně se těší jenom jejich díla, zatímco na jejich osoby se nevztahuje žádná ochrana, ba ani šetření. Mělo by se něco stát, co by způsobilo, aby se s autory zacházelo jako s jinými smrtelníky. Aby se od nich například nežádaly věci, kterých nikoho nenapadne požadovat od ostatních bližních, jako jsou doktoři, advokáti, truhláři, majitelé kolotočů a jiní odborníci. Zdá se, že lidé považují spisovatele za člověka, který hrozně rád píše; proto mu přinášejí knihy a památníky, aby se do nich podepsal. Nebo ho považují za tvora, který ukrutně rád mluví, a proto ho zvou, aby jim přišel přednášet „o svém díle nebo o jiném tématu podle volby. Výlohy cesty milerádi uhradíme.” Nikdo nepožádá svého zubaře, aby mu na památku vytrhl zub; ale autor mu má na památku utrousit nějakou myšlenku do památníku jeho pětileté dcerušky. Nikdo nepožádá truhláře, aby si jen tak z přátelství zahobloval na jeho podlaze; ale od autora se očekává, že se pohybuje po světě s perem v ruce v ustavičné pohotovosti se na něco podepsat. Na mně už chtěla spousta lidí, abych jim podepsal Turbínu nebo Antonína Vondrejce; byl jsem tak tvrdý, že jsem to odepřel učinit. Na Karla Poláčka přišla jednou dáma s prosbou, aby jí podepsal

Zázrak v rodině. Karel Poláček je muž konciliantní, i vyhotovil ochotně tento podpis: „Za plukovníka Fr. Langra Karel Poláček, četař.“

Vážně, mělo by se už něco stát; měla by se například stanovit nějaká roční doba, ve které by byli autoři hájeni jako tetřevi nebo srnci. Měl by se jim vyhradit nějaký měsíc, kdy by mohli jenom psát, místo aby se museli podpisovat a čelit jiným svízelným, kterým je podroben stav autorský. Nebo by měl být nějaký spolek na ochranu autorů, který by propagoval humánní názor, že autoři jsou taky lidé, a že tedy nemají být zbytečně trápeni; buďte milosrdní i k našim spisovatelům, nebo tak něco. Ono je těch trampot, kterým je autorský člověk vydán vepsí, už trochu mnoho. Něco se musí stát. Něco se už opravdu musí stát, nemáme-li na tomto místě důrazně varovat všechny rodiče, aby nedávali své děti na povolání autorské.

1. Nejběžnější, ale zato hromadně se vyskytující pronásledování autorů je v tom, že jsou nuceni čtenářům podpisovat své knihy. Tento hrozný zvyk se rozšířil tou měrou, že už se jenom vzácně vyskytují výtisky knih, které nejsou autorem podepsány. Ujišťuju vás, že tyto nepodepsané exempláře budou jednou velikou sběratelskou vzácností. Uvidíte, že se budou jednou bibliofilové chlubit: „To je jeden ze tří dosud objevených autorem nepodepsaných výtisků – a dostal jsem jej lacino, panečku, za pouhých sedm stovek.“ Nemám ponětí, proč lidé tak stojí o to, mít knihy podepsané od autorů; snad si myslí, že tím ty knihy něco získávají na ceně. To je ovšem omyl; pokud mne se týče, podepsal jsem už tolik knih, že bych sám nedal za svůj podpis ani šesták. Nemáte ponětí, jakou má autor radost, když mu vděčný čtenář z Mnichova Hradiště nebo tamhle z Valašského Meziříčí pošle k podepsání balík knih; autor musí zaplatit poště za doručení, podepsat dvacet knih, hlídat je, aby se žádná neztratila, shánět motouz a papír, zabalit to a jít s tím na poštu – poslyšte, to se autor naučí nadávat bohatěji než hajný nebo šofér. Nebo píše svou věc, a najednou je mu ohlášena návštěva dámy, která s ním prý chce mluvit v důležité věci. Inu, dáma je dáma, a tak se jde autor oholit a přestrojit do nejlepších šatů; načež dáma zašveholí: „Mistře, kdybyste tady podepsal knížku mé Miluše k narozeninám a napsal jí nějaké věnování...“ Říkám vám, jednou se při takové příležitosti stane vražda; ale pak prosím, aby byl autor osvobozen. Bude to případ oprávněné sebeobraný.

2. Ukruťně milí jsou taky majitelé a majitelky památníků. Pošlou to pečlivě zabalené v sedmnácti hedvábných papírech jako nejvzácnější klenot světa a k tomu žádost, aby náš slovutný spisovatel, mezi jehož nadšené čtenáře náleží majitel té zabalené věci, tam vepsal některou ze svých skvělých myšlenek; „a když už jsem tak smělý, jistě Vám bude hračkou získat do mého památníku také podpis prezidenta republiky, Vítězslava Nováka, Nezvala,

Malečka, Švabinského, Jarmily Novotné, G. B. Shawa, letce Nováka, J. A. Bati, J. A. Komenského a jiných velkých mužů a žen.” Taková zásilka je obvyčejně pojištěna na 3 000 Kč; zpáteční porto není přiloženo.

3. Další pravidelnou korespondenci s autory vedou sběratelé fotografií. Buď má autor níže podepsanému jakožto svému obzvláštnímu ctiteli poslat několik svých fotografií s věnováním, nebo se má podepsat na přiloženou fotografii, na níž autor obvyčejně vypadá jako hluchoněmý idiot nebo jako mlhavý mediální úkaz; bůhví kde se takové fotografie berou.

4. Item často se vyskytuje žádost o autorův rukopis kteréhokoliv jeho díla. „Buďte ujištěn, že si Vašeho ctěného rukopisu budu velmi vážit.”

5. Asi stokrát ročně dostává autor výzvu, aby podepsal nějaký manifest, jímž se má zburcovat svědomí celého světa. Pokud vím, ještě se to žádnému manifestu nepodařilo; ale to nevadí, aby s neochvějnou pravidelností nedocházely dál manifesty důrazně protestující proti válkám, perzekucím, ukrutnostem a bezprávím v Americe, Asii, Africe, a dokonce i v Evropě.

6. Těžší svízel jsou ankety, které autora žádají, aby napsal do 15. t. m. svůj názor o užitečnosti řečtiny, o ženském prádle, o českém filmu, o abstinenci, o hubení kosů, o úpadku náboženského cítění, o boxingu, o reformě pomocných škol, o reformě kalendáře, o reformě zkušebního řádu pro sociální pracovnice, o ženské výdělečné činnosti, o moderní architektuře, o mladé generaci, o ochraně pražských holubů nebo o některé jiné ze čtyř set sedmdesáti tisíc palčivých, aktuálních a vůbec veřejných otázek, o nichž se šmahem předpokládá, že má v nich každý vzdělaný a moderní člověk, tudíž i autor, své pevné stanovisko a že jenom čeká na příležitost, aby je mohl okázale projevit. Nemáte ponětí, k čemu všemu (soudíc podle těch anket) má mít dnešní vzdělaný člověk vyhraněné stanovisko; jak věci stojí, aspoň dvakrát týdně se má zásadně postavit pro něco nebo proti něčemu, aniž se ho kdo předem ptal, rozumí-li tomu nebo má-li k věci nějaký odborný vztah. Od toho jsi autor, abys dovedl něco napsat o čemkoliv.

7. Item svízel nemalá jsou otázky, které občas kladou noviny autorům, jednak aby (podle svého mínění) pobavily své čtenáře, jednak aby tímto způsobem šířily zájem o ušlechtilou četbu a kulturní život vůbec. Takové otázky například jsou: co nejraději jíte, dáváte-li přednost blondýnkám, kdy jste se poprvé zamiloval, co byste řekl o svém vlastním manželství, kterým zálibám holdujete a podobně. Kdybyste se s takovou otázkou obrátili na hospodského nebo na majitele benzínové pumpy, bylo by z toho asi lehké ublížení na těle; ale o autorech se předpokládá, že mohou být rádi, když se jim dá příležitost s čímkoliv se produciovat před publikem. Prostě autor je tu k tomu, aby vždycky řekl něco zajímavého a vtipného; i na jeho soukromí se má veřejnost popást, aby se zvýšil zájem o jeho knihy.

8. Dále každý, kdo vydává časopis něčemu věnovaný, pokládá za svou povinnost vynutit z autora příspěvek pro svůj list. Drahý Mistře, napište pro náš list něco o holubářství. Nebo článek o turistice. Nebo báseň pro dívky od šesti do osmi let. Nebo něco o skle. Něco pro ženy. Něco o bytovém zařízení. Něco pro náš chudý, ale krásný kraj. Něco o ochraně zvířat. Něco pro naši myslivost. Něco pro učňovský dorost. Něco pro pěstitele jirinek. Redakční závěrka našeho příštího čísla je 25. t. m. Dovolíme si Vás navštívit, abychom Vám zevrubněji naznačili poslání našeho listu, a tak dále.

9. Zejména pro první číslo našeho nového časopisu je autor žádán o jakýkoliv příspěvek, třeba sebekratší. Říkám vám, každého týdne vychází aspoň jedno první číslo nějakého nového časopisu; vedle toho však vycházejí také

10. sborníky, ročenky, almanachy, památníky a podobné publikace, kterým autor zajisté neodepře svůj příspěvek do 15. října t. r.; dále

11. rozmanité knihy, jejichž publicitě by neobyčejně prospělo, kdyby k nim autor napsal několik vět úvodem nebo sebekratší předmluvu. Prostě o autorech panuje představa, že jsou něco jako čarovný sud; stačí zatočit pípou, aby se z ní ihned, bez námahy a vydatně načepovalo kterékoliv žádané tekutiny. Lidé si jaksi nemohou představit autora jako člověka skloněného nad svou prací nebo zahloubaného ve své vlastní myšlenky; chtějí z něho mít dodavatele artiklů, který vyřizuje jejich objednávky. Uvidíte, že se na to jednou autoři zařídí a založí si obchodní domy: oddělení pro dětičky třetí patro vlevo; ankety prosím v sekretariátě C, číslo dveří 17; turistika a ochrana zvířat druhé patro, oddělení sportu a lovu; smuteční a jubilejní projevy stánek číslo 11 a tak dále.

12. Jiný vžitý názor o autorech je, že odebírají všechny časopisy a kupují všechny knihy, zejména vydané nákladem vlastním. To vám je radost, když autor dostane sešitek veršů L. V. Seidla Podbořanského s vlastnoručním věnováním a vloženým šekem poštovní spořitelny; nebo když má ve své denní poště nejmíň jeden nový časopis a první číslo nového sešitového vydání a zdvořilou upomínku, že dosud nezaplatil předplatné za Hlídku stáčečů piva, za Hlas mladých radioamatérů a za Avantgardu, orgán mladé literární generace kraje Prácheňského. Jen díky otrlosti, s níž autor na takové upomínky neodpovídá, přestane po nějakém čase jmenované orgány dostávat; ale ovšem za tu dobu vznikne tucet nových, jež vesměs počítají s tím, že „můžeme Vás jakožto vzácného příznivce všech kulturních snah počítati mezi naše odběratele“. Ba ne. Jak věci stojí, počítejte autory raději mezi zaryté nepřátele všech kulturních snah.

13. Dále je o autorech rozšířeno mínění, že jejich hlavní povolání je přednášet o svém díle, o moderní literatuře nebo o některé jiné kulturní otázce; při kteréžto příležitosti „učiníte zvláštní radost svým nesčíslným čtenářům, kteří touží vás osobně poznati”.

14. Item mínění, že autoři jsou zejména povoláni k tomu, aby učinili veřejný projev proti znásilnění čínské říše nebo pro ochranu brazilských dělníků před vyděračskými plantážníky; na takový boj do dálky se musí vzít aspoň vynikající lyrický básník, jinak by to asi nebylo to pravé.

15. Též účast na debatách je považována za zvláštní zálibu autorů; i jsou zváni do různých vzdělávacích spolků, klubů a přátelských sdružení za tím účelem, aby zahájili debatu o svém díle nebo jiném problému.

16. Vůbec osobní účast na životě veřejném vůbec a spolkovém zvláště se přisuzuje autorům jako jejich veřejné officium; jaksí tím mají dávat zářivý příklad ostatní pokrokové veřejnosti a státi v čele všem obrodným, celonárodním a humánním akcím.

17. Ano, to je jedna z věcí nejbolestnějších: autora mají lidé víc na očích než jiné osoby soukromé, a proto se na něho daleko víc obracejí i ve svých trampotách osobních. Není dne, aby autor nedostal aspoň jeden dopis křičící o pomoc. Někdo je nemocen; autore, pomoz mu do sanatoria! Někomu se děje bezpráví, někdo je bez místa, někdo má hlad, někdo trpí: autore, pomoc! Najdi místo pro elektrikáře a kousek chleba pro emigranta, půjčku pro chudáka a služku pro podkarpatského šámesa, práci pro chlapce a penzi pro invalidu. „Jste jistě člověk dobrého srdce,” píše žalostně těžká nebo šnorersky vypsaná ruka; jenže srdce nesrdce, člověku je těžko a poníženež z jeho bezmoci; kdyby se měl starat jen o desetinu případů, jež považuje za poctivé, neměl by dost dnů, aby to zastal. Není dne, který by se nezačínal takovým setkáním s lidskou bídou; a pak se má psát o něčem jemném a vzácném! Je to těžké, lidi; je to ten nejhlubší stín na všedním životě autorském.

Měli bychom tedy autorům přát – na prvním místě trochu míň té bídy mezi lidmi; ale hned potom o trochu víc respektu k tomu, že pracují a potřebují všeho svého času a soustředění na svou práci, a o něco víc ohledu k jejich soukromí. Dovolte, aby se někdo domáhal lidských práv i pro autory.

Lidové noviny 3. 4.

AUTOR SE BRÁNÍ

Asi s větším podivem než jiní čtenáři se dočítá podepsaný autor v novinách, že na londýnské premiéře jeho Bílé nemoci hrál vynikající herec Oskar Homolka nejen roli doktora

Galéna, ale zároveň i roli maršála, tedy dvě figury, v jejichž ideovém i osobním konfliktu spatřoval autor dějový vrchol své hry. Autor je překvapen tím více, že si už před časem vyžádal k náhledu anglickou adaptaci své hry, kterou mohl schválit jako dokonalý a věrný překlad, v němž nebylo žádného nešetrného zásahu třetí ruky. Pokud zatím mohl z Londýna zjistit, odehrává se vrcholný konflikt mezi diktátorem a pacifistou, hranými jednou osobou, po telefonu; při nejlepší vůli nemůže autor tuto inscenaci pokládat za zlepšení své hry. Co tedy mu zbývá dělat? Leda myslit si své o dnešním stavu divadla, které se stává čímsi jako příležitostí pro extratury režisérů nebo herců na účet samého psaného a myšleného slova. A melancholicky konstatovat, že i tady prostředky to vyhrávají nad obsahem. Nebude mu asi nic platno, že zakročuje telegraficky v londýnském divadle; ale aspoň svým čtenářům doma by rád řekl, že ten úkaz pokládá za zásadně špatný a křivý nejenom pro sebe a netoliko v daném případě.

Lidové noviny 10. 4.

POKUS O HUMOR

I dospělí mají rádi pohádky, jak dosvědčují nesčetné filmové i papírové romány s neklamným happy endem. Jejich řadu rozmnožila knížka H. M. E. Clampa, kterou pode jménem Sova pálená vydal Al. Srdce v Knihách dobré nálady. Máte tu mladého milionáře, který se vydává za sluhu, aby získal nezištnou lásku slečny Bimy; máte tu nudící se milionářku, která se napraví tím, že se má stát maminkou, dále celkem zbytečného detektiva, kterého si vezme slečna Fay, a slečnu Ginger, jež se stane slavnou malířkou, – zkrátka všechno dobře dopadne; a přece čtenář sklapne tuto knížku s hlasitým zívnutím. Snad by ji snesl, kdyby byl třináctiletou dívkou nebo kdyby měl rýmu; ale pro jiné ctnosti života je to přece jenom zboží příliš laciné; ani hlad po chvilce úsměvu se tím neukojí.

Lidové noviny 9. 5.

DVĚ ÚSLOVÍ

Někdo by měl. Někdo by měl něco udělat, aby se zlepšila situace. Někdo by měl dát podnět k tomu, aby celý svět něco udělal. Někdo by měl promluvit vládnoucím do duše. Mělo by se něco stát, dokud není pozdě. Někdo by se v té věci měl chopit iniciativy. Tyto a podobné výroky slyšíme několikrát denně, tím častěji, čím je doba vážnější; obyčejně bývá přítom v hlavních rysech naznačováno, co by měl ten někdo udělat, aby se vše obrátilo k

lepšímu a vyřešily se všechny těžkosti; jediné, co přitom zůstává jaksi nedořešeno, je, kdo by to měl opravdu udělat. Ale někdo by to udělat měl.

Naproti tomu se skoro nikdy neříká: Měl bych udělat to a to; měl bych udělat něco velikého a rozhodného. Rovněž vzácně se vyskytá rčení: My, co tady sedíme, bychom měli tohle nebo onohle sami pořídit; tak co, dáme se do toho? Lidská fantazie a moudrost je přímo nevyčerpatelná ve vynalézání úkolů, které by měl někdo vzít na sebe; naproti tomu je nápadně skoupá, pokud jde o to, co bychom mohli udělat nebo o č bychom se měli pokusit my sami. Z jakýchsi příčin představa, že bychom něco měli udělat my sami, velmi brzdí svobodný vzlet našeho přemítání o tom, co by se mělo dělat; to však, co by někdo měl dělat, není omezeno žádnými překážkami.

Jenomže pokud je nám známo, věci a činy nevznikají tím, že by je někdo měl udělat, nýbrž tím, že je někdo udělá. Kolumbus neříkal, že by někdo měl plout na západ, nýbrž že tam popluje sám, dostane-li loď. Když někdo tone, nestačí rozumné mínění, že někdo by měl pro něho skočit do vody. Dějiny spíš potřebují lidí, kteří něco dělají, než lidí, kteří navrhují, co by někdo měl dělat.

Věc není tak jednoduchá. Toto rčení je do jisté míry protějšek toho předešlého; obyčejně ho užívá ten, kdo by měl něco udělat. Zkuste někomu naznačit, že by to snad byl on, kdo by mohl to neb ono vykonat pro spásu světa nebo jinou velikou věc; ihned zvažní a pronese duchapřítomně: „Ano, ale věc není tak jednoduchá.” A ihned vám vysvětlí, proč je svízelná, choulostivá a vůbec prakticky neproveditelná. Každá věc je naprosto jednoduchá a samozřejmá, pokud se jen tak uvažuje, že by ji někdo měl udělat; ale jakmile řeknete Petrovi nebo Caplovi, že by ji měl udělat on, ukáže se ihned, že věc není tak jednoduchá. Kdepak, pane, tady jsou ukrutné potíže. Nemáte ponětí, s jakými překážkami by se to setkalo. Prostě nedá se to dělat. Proč? Protože věc není tak jednoduchá.

Jenomže pokud je nám známo, žádná věc na světě není tak jednoduchá; a když se přesto v průběhu dějin to neb ono (aspoň jedna stotisícina z toho, co by někdo měl udělat) opravdu udělalo, zdá se, že by nám nemělo být dostatečnou překážkou to, že „věc není tak jednoduchá”. Řekli bychom, že skoro všechny užitečné nebo důležité věci, které se v posledních tisíciletích staly, nebyly tak docela jednoduché. Kdyby lidé považovali věci za neuskutečnitelné jen proto, že „nejsou tak jednoduché”, bylo by asi na světě málo z toho, co se nazývá dílem lidským.

Z čehož plyne, že někdo by měl na sebe vzít udělání všeho, čeho je třeba, a nedívat se na to, že věc není tak jednoduchá.

PEN

V těchto dnech se sjíždí do Prahy na dvě stě spisovatelů a spisovatelek ze všech skoro zemí evropských i ze zámoří na mezinárodní sjezd Penklubů. Pravíme skoro ze všech; výjimkou je Rusko, jehož spisovatelé se nikdy nepřipojili k světovému Penklubu, a Německo, kde tamní ústředí zastavilo svou činnost po nastolení dnešního režimu. Od letošního jara zanikl i Penklub rakouský. A přece Penklub je organizace naprosto nepolitická; byl založen v Anglii nedlouho po válce na podnět spisovatelky paní Dawson Scottové s tím posláním, aby spisovatel kterékoliv země našel v jiné zemi přátelské prostředí a osobní styk s tamním literárním světem. Jak vidíte, byl to jeden z těch mnoha poválečných pokusů, stavět mosty mezi národy a rozhojnit mezi nimi osobní i duchovní styky. Ještě jsme nepřestali věřit ve vysokou cenu vzájemného poznání a dorozumění mezi národy; ale jak vidět, některé státy až dosud pokládají dorozumívání mezi lidmi a myšlenkami za nežádoucí.

Po léta byl předsedou mezinárodní organizace Penklubů ušlechtilý a konzervativní John Galsworthy; po něm statečný sociální a reformní myslitel H. G. Wells; nyní je jím duch tak eminentně evropský jako Jules Romains. Už ta jména ukazují, že v Penklubu se nevyjadřuje žádná jednostranná politická orientace; jeho poslání zůstává univerzalistické, povýšené nad rozpory národní i stranické. Přesto jsme svědky, že v posledních letech se mezinárodní kongresy Penklubů stávají téměř manifestacemi; slavně, výrazně a jednomyslně se na nich formuluje lidský nárok na duchovní svobodu, na obranu ducha proti jakémukoliv ujařmení. Ve svobodě ducha hájí literatura své nejvlastnější území; ale kdo uznává v duchovní svobodě jednu z nejvyšších kulturních hodnot, stojí téměř nevyhnutelně na straně svobody vůbec, svobody demokratické, rovnosti mezi lidmi a národy, mezinárodního dorozumění a míru bez násilí; na té straně stojí dnes naprostá většina světových básníků a kongresy Penklubů jim bývají příležitostí, aby osvědčili tuto svou velikou víru. V hostech, kteří přijedou na sjezd spisovatelů, můžete téměř bez výjimky pozdravit představitele snah, jež jsou přesilně a životně také naše.

Když před lety byla za sídlo letošního kongresu Penklubů stanovena Praha, netušil nikdo, že v té době se bude k Československu nebývalou měrou obracet pozornost celého světa; a přece už tehdy pozdravili spisovatelé všech národů s obzvláštní srdečností plán pražského kongresu. Byl v tom téměř demonstrativní projev solidarity s námi a s naší duchovní i politickou situací na mapě dnešního světa. Ta solidarita jistě nebude zklamána. Milí hosté uvidí Prahu vyšňořenou prapory a rozkypělou mládím dorostových dnů sokolských; ale poznají i vážný klid a ukázněnou sílu národa, který splní, co od něho očekává samo živé

svědomí vzdělaného světa: stejně silnou vůli k rovnosti a spravedlnosti pro všechny, jako k obraně své svobody. Odnese-li si od nás tento dojem, budou navždy spatřovat v Československu kus své duchovní vlasti.

Lidové noviny 26. 6.

ZA PULTEM

Píše se o kulturní očiště. Volá se, že musíme zpět k české, pravé české knize. Cituje se Dyk, Jirásek, klasikové české literatury. Rýsuje se něco jako nový kulturní program: návrat k tradici, češství, k sobě samým. Takové hnutí se nesmí podceňovat; duši národa by opravdu bylo lépe, kdyby našla, več věřit, ať by to byly staré, nebo nové klady: jen kdyby tu už bylo něco, kolem čeho bychom našli vroucí a důvěrné duchovní usebrání. Pročež podívejme se, jak se ta kulturní přeměna jeví prakticky; zeptejme se například nejbližšího knihkupce, které knihy se v této době nejvíce žádají.

Muž za pultem pokrčí rameny. Je prý to slabé.

„Jak se prodává Jirásek?”

„Celkem jako jindy.”

„Čech, Vrchlický –”

Knihkupec mávne rukou.

„Viktor Dyk?”

„O dvě tři knihy týdně víc –”

„Žádá se Mein Kampf?”

„Jenom ojedinele.”

„A bible?”

„Málo.”

„Co se tedy prodává?”

„Mapy – ale to už polevuje. Nejvíce slovníky cizích jazyků.”

Tedy po této stránce ještě moc daleko nedohlédneme.

Lidové noviny 21. 11.

JAK TO BYLO

Bůhví, nikdy by mě nenapadlo toto psát, aspoň v téhle době ne, kdy všechno osobní připadá člověku příliš malicherné a nicotné. Nemyslel jsem, že budu čímkoliv odpovídat na

jistou pozornost, které se mi dostává v některých pražských večernících a jiném tisku; divil jsem se jen, že těm nebo oněm lidem ani dnes nezašla chuť bavit se literárními válečnými tanci. Byl bych ochotně počkal, až je to omrzí, a kdyby je to neomrzelo, taky dobře; vždyť to není víc než kapka v tom, čemu se říká proud doby. Až teď, kdy, jak ukázal spontánní článek Karla Horkého, už i jiným lidem stojí za to něco říci na útoky a narážky, které se týkají mne, jsem nucen se domnívati, že to také mně musí stát za to, abych se ozval, a že bych další mlčení nemohl vlastně omluvit.

Promiňte, že začnu trochu šíř; bude to povídání o tom, co český spisovatel dělal nebo nedělal v tom posledním těžkém roce, – říkám český spisovatel, protože předpokládám, že druzí spisovatelé také měli snad docela jiné, ale dostatečně bohaté zkušenosti o tom, jak jim nebylo souzeno stát stranou událostí a služeb v těch měsících zkoušky; a jistě jednou napíší sami, co oni dělali nebo nedělali. Pokud mne se týče, bude to poněkud páté přes deváté, ale to už s sebou nese ta doba. Jelikož, jak známo, kdo chce psa bít, vždycky najde hůl, myslím, že v tom, co napíší, se najde ledacos, z čeho plést na mne polemickou oprátku; ale aspoň bude z trochu poctivějších nití.

Začíná se to anšlusem, kdy už jsme viděli, že se neodvratně blíží osudové dějství. Tehdy byl pisatel těchto řádků bez své iniciativy požádán, aby byl neoficiálním prostředníkem neoficiálních, ale velmi přesných a otevřených německých názorů na to, jak řešiti nastávající situaci; nebyl na to sám, stejně byly, jak víte, informovány některé parlamentní osobnosti; snad záleželo na tom, aby jistá upozornění byla na naší straně tlumočena také ze strany činitelů, jak se tomu říká, levicových – nebo snad a spíše činitelů nepolitických. Pisatel splnil tehdy své officium boni viri: zapsal a odeslal obsah oněch sdělení do příslušných rukou; víc činit nemohl a nebyl oprávněn. Zato si z takto získaných informací o skutečném stavu věci odnesl přesvědčení, že co nejdříve musí dojít k rozhodujícímu jednání se sudetskými Němci, a obával se, aby se s jednotnou německou vůlí nesečkávala stranicky roztržštěná a rozkolísaná politická vůle na straně naší. Považoval za povinnost, a snad i tak trochu za právo českého spisovatele, aby se obrátil na naše vedoucí parlamentní politiky s prosbou: utvořte něco jako národní výbor, jako to bylo za časů Švehlových, abyste mohli jednat velkoryse a naprosto jednotně; za tím, co uznáte za nutné, ať je to přestavba našeho státu, nebo alternativa jiná, musíme stát všichni; jdeme do doby, kdy nám bude krajně třeba jedné a společné národní vůle. – Já nevím, snad ta myšlenka tehdy byla naivní; v té chvíli asi záleželo víc na tom, jak dopadnou obecní volby. Československá politická vůle v dubnu 38 zůstala jenom pium desiderium nepolitického spisovatele. Dnes ovšem vidíme, na čem se později ztrácelo tolik času už příliš drahého.

* * *

Druhá kapitolka byla naše státní a národní propaganda, zejména rozhlasová, a obrana proti propagandě cizí; víme, jak to s ní vázlo, a snad se nám jednou vysvětlí, proč to nešlo líp. Zatím český spisovatel běhal od Ananiáše ke Kaifášovi, aby se v tom směru dělalo víc; mořil se s návrhy, co s mělnickou vysílačkou, jak mluvit k našim Němcům, a třeba i dál do božího světa; svolával do houfu univerzitní kapacity, literáty a publicisty, aby pomohli rozhlasovými relacemi udržet mezi národy duševní a mravní stav, kdy se ještě dá jednat a hledat společný zájem. Podařilo se mu dostat do našeho rozhlasu výzvu k německým lidem dobré vůle: mluvmе spolu, třeba jen o tom, co vás tlačí; i když se jenom o sobě víc dovíme, bude to už pokrok. Výsledkem té jediné výzvy byla sta, sta, sta německých dopisů od Tachova po Krnov: stížnosti na skutečné nebo domnělé křivdy, mnoho tvrdého a bolestného, mnoho rozumného; ale skoro na všech dopisech bylo vidět, jak mnoho by se ještě dalo říci i zařídít pro urovnání lidských vztahů. Na základě těch dopisů měla vzniknout řada denních proslovů a odpovědí ze strany význačných odborníků. Než se mohla rozvinout, byla úředně zastavena. Proč, není známo. Na panu spisovateli zůstalo, aby ze svých prázdnin zodpovídal vlastní rukou ty stovky dopisů od německých lidí dobré vůle.

* * *

Je ještě jiná propaganda: osobní styky s cizinou. Pro autora za hranicemi poněkud známého to zvláště tohoto roku, kdy se až lavinou zvýšil zájem světa o nás, znamenalo denně přijímat doma, v redakci, ve venkovském zákoutí nejmíň jednoho cizího žurnalistu nebo spisovatele nebo zpravodaje, lámat cizí jazyky a vysvětlovat, jak a co je a kam to povede. Snad nakonec marná práce, ale ujišťuju vás: práce to je. A přitom problémy: například autor má jet na premiéru své hry do Londýna; je chystán banket tamních spisovatelů a novinářů a kdesi cosi. Nakonec autor odřekne: ví, že by anglický tisk chtěl od něho jasně a uspokojivě slyšet, jak se bude řešit sudetská otázka. Takové jasné odpovědi nebylo. Lépe nejet a nechat divadelního manažera, aby si nad tím rval vlasy.

Sem patří mezinárodní sjezd Penklubů v Praze; taky se už kdesi psalo, že by bylo dobře si na Penklub posvítit, – tož prosím. Nebudeme přeceňovat takové sjezdy; pražský Penklub se deset let namáhal odvrátit od sebe tento kalich, a když už nebylo vyhnutí, oddálil jej na nejbližší všesokolský slet. Do toho přišel anšlus a mobilizace; ze tří set přihlášených spisovatelů jich pro nejistotu doby odpadla asi třetina, ale i tak to byl jeden z největších a opravdu nejlépe organizovaných kongresů. Není to maličkost: opatřit soukromé subvence, pokoje v přeplněné sletové Praze, vozidla a kdeco. Pisatel těchto řádků se hlásí k

spoluodpovědnosti za některé záměrné dispozice pražského sjezdu: že předsednické křeslo kongresu zaujal tehdejší premiér naší vlády; tím byla ze sjezdového jednání z povinné zdvořilosti k odpovědné hlavě vlády vyloučena veškerá vyhrocená a rušivá politika. Dále že vyvrcholením našeho pohostinství byl překrásný den sokolského dorostu; byla to snad ta nejlepší propaganda pro národ tak těžce ohrožený a přitom tak jasný a ukázněný. Dále že naše armáda pozvala spisovatele tolika národů do Milovic, aby jim ukázala, že je na vše připravena. Dále že se stejně mnoho času jako Praze věnovalo zájezdu našich hostů na Slovensko a k slovenským spisovatelům. Pro nedostatek zájmu na straně hostů odpadla návštěva sudetského území, pro nedostatek času proponovaný výlet na vzorné české polní hospodářství a do Zlína. A když už jsme u toho, posviťme si i na výsledky sjezdu. Můžete mi věřit, že mnohý z těch miliónů, jež nyní podchytí život našich uprchlíků ze zabraných území, by se asi nesešel, nebýt anglických spisovatelů a hostů pražského kongresu, kteří s takovou láskou a úctou psali o našem národě. [* * * Chcete-li proti tomu citovat říjnový projev pana Jules Romainsa, najděte si, jak v červnu po sletu mluvil o Československu jako učitelce pravé demokracie, demokracie kázně. Jak vidět, nejen státy, ale i jednotlivci dovedou někdy důkladně otočit!] Ten sjezd se víc než zaplatil.

* * *

Stačil po anšlusu pohled na mapu, aby člověk viděl, oč větší by byl náš pocit jistoty, kdybychom se mohli opírat o přátelství Poláků. Nemluvme o tom jako o otázce politické; ale jako národní orientace a duchovní program se to zdálo mít mnoho do sebe. Pisatel těchto řádků si už na kongresu Penklubu v Praze na svou pěst, nikoho se neptaje, umluvil s polskými zástupci, že co nejdříve zajede s některými přáteli do Varšavy; navazoval tím na svůj starý plán, kdysi z Haagu, ustavit těsnější spolupráci slovanských Penklubů. Byl by ovšem mohl navázat styk jen s polskými spisovateli a publicisty; ale každý může pracovat nejlépe na svém poli. Chtěl jet hned v červenci, ale zatím se varšavská společnost rozjela na prázdniny; i byl zájezd připraven na podzim.

* * *

Koncem léta jsme cítili, že začíná hořet koudel na všech stranách. Pisatel si zajel do Prahy zeptat se úředníka příslušné instance, má-li nějaký smysl hned teď se pustit na svůj vrub do Polska a hledat tam přátele. Úřední místo odpovědělo, že to smysl nemá a že na tom nemáme zájmu, protože celé polské veřejné mínění prý stejně stojí se sympatií na naší straně. I řekl si pisatel, že úřední místo to musí vědět líp, a zůstal doma.

Byla ještě jedna zajímavá návštěva ve venkovském zákoutí za éry Runcimanovy. Byl to zástupce Maďarů. Znovu se bez své iniciativy stal český literát nositelem jistých vzkazů a návrhů, písemně je odevzdal, kam náležely, a upozornil na ně i jinde. Srovnáno s tím, co přišlo později, byly to politické a hospodářské bagately; za nimi ovšem, a na tom záleželo víc, byla možnost přátelštějšího styku s Maďarskem. I splnil pisatel, co bylo jeho povinností; jak a zda vůbec se jednalo dál, neví a není to jeho věcí.

K tomu styk s členy Runcimanova průvodu a jejich rostoucí skepse, že se věci dají ještě smírně vyřešit...

* * *

Od té doby, co rostlo napětí, počítal pisatel s možností, že v případě války by snad mohl být jakžtakž užitečný ve službě propagační at' doma, nebo za hranicemi. Za hranicemi měl dost styků a možnost sám se uživit, aby mohl být tím, čemu se říká free agent (dobrovolný činitel), – věc v anglosaském světě značně cenná; na druhé straně by to ovšem nebyl žádný med – působit propagačně za války ve válčícím nebo neutrálním státě je, vímeť, život na vlásku, zvláště při mravech a prostředcích naší doby. Dále pisatel uvažoval, co by asi v takové propagandě vůbec mohl dělat; bylo tedy třeba přichystat si pro každý případ jakýsi pracovní program.

Protože nebyl vázán jinou povinností a nestál pod jiným rozkazem, dal se pisatel koncem léta příslušnému úřadu k dispozici: buď by mohl sloužit doma tím, že by psal články pro rozhlas nebo jinam, neboť ve zlých dobách bude třeba povzbuzovat lidské mysle a udržovat víru, že jejich utrpení nebude marné; nebo jít, kam bude poslán. Dostal z ministerstva zahraničních věcí odpověď, že už dávno se s ním počítá a že aspoň pro první dobu se od něho čeká práce doma. Tož dobře, i na tento úkol bylo třeba se připravovat. Jako znenadání se pisateli v tu dobu – bylo to ještě před Berchtesgadenem – nahnulo z ciziny plno nalehavých pozvání. Z Londýna, aby před deseti tisíci lidmi mluvil o Československu. Nejel, protože čekal na slíbené dispozice. Z Oxfordu, aby přednášel v nějakém cyklu. Ze Švýcar. Od Cunard Line, aby jako čestný host zastupoval náš tisk při spuštění Queen Elizabeth na moře. Z Nice, aby zastupoval slovanské národy na schůzi Stálé komise pro literaturu a umění. Nejel nikam, dokud neměl posláni. Pro jistotu se ještě jednou v poslední chvíli, kdy už nám byl dán nůž na krk, zeptal, není-li jeho služeb k ničemu třeba. Dostal k svému překvapení odpověď, aby, může-li, jel hned zítra do Anglie mluvit s lidmi a psát. A za několik hodin nový pokyn: že už je pozdě, že už by to nemělo smyslu.

* * *

Jakmile bylo u nás zřízeno ministerstvo propagandy, dal se pisatel samozřejmě novému ministru k dispozici, smluvil s ním spolupráci a psal denně jeden dva články pro tisk nebo relace pro rozhlas; polovička z toho, co napsal, se mohla hned po napsání zahodit do koše, protože byla, jak se říká, předstižena událostmi. Přesto byl pisatel rád, že může dělat aspoň něco. Žil ve svém venkovském domově, kam se téměř natrvalo nastěhoval už před dvěma lety, a v samotě nerušené pražskou hysterií se díval osudu v tvář jako tolik tichých a trnoucích lidí. Skoro denně přijížděli přátelé s posledními informacemi; měl ohlášený dvě nebo tři porady, na kterých se v tichu samoty mezi rybníky a lesy mělo jednat o tom, jak psychologicky připravit na nevyhnutelné věci národ, o jehož osudu už bylo vlastně rozhodnuto; ale i ty plány byly předstiženy událostmi. Mobilizace, které musel odevzdat svůj vůz i řidiče, ho odřízla od dosavadního spojení s Prahou; přesídlil tedy načas do blízkého domu, kde byl na telefonní lince a mohl čekat na rozkazy a pokyny, o čem psát. Když vázla pošta, vypravil posly vlakem do Prahy, aby dodal své denní články a relace; sám tam zajížděl týdně, ale vracel se z Prahy rád; tam by asi nemohl vzít pero do ruky. Příliš mnoho lidí mělo příliš mnoho rozčilených a marných řečí.

Psáno bylo v některých novinách, že Karel Čapek utekl při mobilizaci z Prahy. Pomalu, pomalu. Neměl především před čím utíkat, nejsa k své lítosti vojákem; za druhé právě naopak v den mobilizace ujel z venkova do Prahy. Odevzdat vůz, zeptat se v redakci, jak budeme vycházet, dotázat se na direktivy v úřadě propagandy – nemluvic o tom, že tam měl ženu vázanou povinnostmi. Byl v Praze toho dne, kdy bylo přijato ultimátum našich bývalých spojenců a přátel, a připadl mu smutný úkol pomáhat s jinými na slovní stylizaci prohlášení, jímž vláda to oznámila národu. Byl v Praze zatemněné a byl v ní i toho dne, kdy byl přijat diktát mnichovský, a kdy tedy se končil stav, který se každou vteřinou mohl změnit ve válku. Celkem mu neušlo nic z toho, co prožili hrdinové v kavárnách a obyčejní trpěliví lidé doma; neodepřel si ani velmi melancholickou podívanou na premiéru své někdejší divadelní prvotiny, kde se před hrstičkou publika, s plynovými maskami v šatnách, mluvilo o mládí a lásce a čekalo se na letecký útok. To všechno by nestálo za řeč; pisatel nedlel v Praze ze statečnosti, ani se nevracel psát své články venku, v domě u potoka, z paniky; obojí patřilo k věci, pokud se snažil být něčím sebemenším užitečný, a patří to k věci i teď, kdy žije dál v samotě u potoka a osvojuje si moudrost mlčení. Neboť za mnohým byla učiněna tečka a mnohá slova se zachránil, nejsou-li řečena v dobu nepravou.

Za mnohým byla učiněna tečka, i za mnohými povinnostmi, za mnohými schůzemi a poradami, a co všechno ještě zaměstnávalo českého literáta; toho všeho pisatel lituje nejmíň. Hlásí se beze všeho k poraženým a bere na sebe všechny důsledky; ale prosím vás, kdo v

našem národě se může vydávat za vítěze? Též český spisovatel musel mnoho postoupit: řekněme tomu, své mravní území. Zbývá mu ho jen kousek pod nohama, a to ještě v samotě.

* * *

Tak to by snad bylo všechno – jen nerad bych ještě zapomenul na spolupráci, která mi byla zvlášť cenná: na spolupráci s našimi vojáky. Ne že bych jim byl mnoho platen; ale aspoň odtamtud jsem si odnesl zkušenosti o mužích. Pravda, mnoho lepších zkušeností člověk tohoto roku nenabral; jedny z nejhorších jsou ty, které se denně mohou sbírat na luzích, jimž se říká kulturní. Snad proto je na nich tolik hemžení, že nadlouho se stanou něčím značně vedlejším; budou jiné zájmy a starosti, i je tu pro leckoho poslední příležitost vyvrtět si pro sebe víc místa. Nebojte se, nebude v literatuře ani v myšlenkách velká tlačnice.

Byl bych rád, kdyby toto okolnostmi poněkud vynucené povídání o věcech už minulých vedlo v širším měřítku k rozpomínání na to, co dělala a jak sloužila česká literatura věcem národa v dobách „před i po”. Věřím totiž, že vcelku se za to nemusí stydět jako za málo nebo jako za nedobré, a že není povinna vzít na sebe injurii o „zradě vzdělanců”. Věřím, že se ani budoucně nebude muset za nic stydět, leda za kousky jedinců; ne však za to, co se uchová jako duch a tradice naší literatury. Ale to už jsou obecné výhledy, kterými sám sobě oslazují trampotu psát o věcech osobních.

Lidové noviny 26. 11.

SVATÝ VÁCLAV

Ne že bych mohl čímkoliv rozhojnit naše vědomosti o vévodovi země České; ale stalo se kdysi jedno zjevení, o kterém bych vám chtěl dát opožděnou zprávu. Bylo to za války, v jedné z nejsmutnějších a nejtěžších zim; tehdy se všechno zdálo skoro ztraceno a jen s námahou jsme v sobě udržovali malý a zoufale vytrvalý ohníček naděje. (Jak je to dávno, bože, jak je to dávno!) V takových dobách se člověk ohlíží po znameních; i hledal za jednoho nedělního odpoledne – bylo to právě kolem vánoc jako teď – nějaké znamení na temném a sirém Hradě pražském. Svatý Vít byl kupodivu otevřen; bylo tam šero jako teď, jako teď; jen maličko lidí se modlilo ve zšeřené lodi chrámové a několik svíček zimomřivě svítilo před vysokými temnými oltáři. Bylo to strašně smutné a přísné jako znamení.

A tu se otevřely železné dveře kaple svatováclavské a z nich vycházel průvod kněží s hořícími svícemi; byli to staří, prastaří kanovníci jako z jiného věku, a zpívali. Zpívali mešními, silnými, stářím jakoby nazrnými hlasy: „Svatý Václave, vévodo země České,

oroduj za nás, pros za nás Boha, svatého Ducha...” V katedrále se udělala docela tma, jenom ty ornáty, jenom ty stříbrné a plešaté hlavy velikých starců zářily v kmitavém plápolání svěc. „Ty jsi dědic České země, rozpomeň se na své plémě... Nedej zahynouti nám ni budoucím!” Co vám budu říkat: dunělo to jako zvony, jako píseň mužů, jako píseň válečná; temnou lodí chrámovou se ubíral pochodňový průvod z jiného světa a burácel slavnou a tvrdou prosbu za lidi budoucí. Co vám budu říkat: svatovítští kanonici už zašli do sakristie, tma zalila katedrálu, a ještě jsem oběma koleny klečel na tvrdém a mrazivém kamení; ale pak už ve mně nebyl malý a zoufale vytrvalý ohníček naděje, nýbrž zářivá a slavnostní řada hořících svěc.

* * *

Ukládá se nám tradice svatováclavská. Málo, maličko toho víme o knížeti země České; kdybychom sebrali všechno, co víme, byl by to, upřímně řečeno, do veliké a převeliké míry svatý Václav staré písně, svatý Václav Alšův, svatý Václav Myslbekův, svatý Václav Tomanův; je to svaté a spanilé kníže posvěcené uměním. Nezapomeňme na tuto tradici svatováclavskou!

* * *

A je tu ještě jedna stará tradice: ne století desáté, ale století devatenácté. Pro naše otce byl dědic země České představitelem našeho starého státu, byl korouhví a symbolem našeho státoprávního boje; jak věci stojí, ani tato tradice ještě nepatří do muzea. Ono s tím nezahynutím nás i budoucích to dá ještě hromadu práce a víry; a v ledačems budeme navazovat na dobré a trpělivé metody svých otců. Spíš se vracíme k mnohému, co platilo před válkou, než k tomu, co platilo před tisíci lety; ale i to je naše tradice knížecí.

* * *

Říká se jí také naše tradice křesťanská. Ano, ale tak se mi zdá, že jsme i ve svých dějinách méně dávných mohli mnoho a mnoho slyšet o křesťanství: o demokracii a humanitě jako o uskutečňování křesťanské lásky k bližnímu, o svobodě a spravedlnosti ke všem rovné jako o přirozeném právu nesmrtelných duší, o politice jako nástroji k budování boží obce na zemi. Snad nezapomeneme, že i toto je naše slavná tradice křesťanská, i když nese jiné jméno národního knížete. Nese totiž jméno Ježíšovo a vyslovoval je věřící Masaryk.

* * *

Mám před sebou knížečku; jmenuje se Good King Wenceslaus, vyšla loni v Chicagu a obsahuje vánoční hru, kterou napsal pan Cloyd Head pro jednu školu na Floridě. Teď o vánocích se po celém anglosaském světě bude zpívat koleda o dobrém králi Václavu. Tak vidíte, je to jako z udělání – nebo je to znamení, jaká sbírá člověk v dobách neutěšených: že i ta naše nejnárodnější tradice je vlastně světová a spojuje nás se světem západním. Co dělat: i když nechceme, půjdeme s jinými lidmi a národy po hřejivých stopách, jež nechal ve sněhu dobrý kníže Václav.

Lidové noviny 18. 12.

POSLEDNÍ DOPIS ČAPKŮV

Milá slečno,

prosím Vás, nepřeceňujte tak divadelní kulturu. Národ se může cítit nesmrtelným jenom tehdy, když se bude cítit mravným, když bude mít své vědomé mravní poslání; na to ovšem nestačí divadlo, i když má být součinitelem toho mravního povědomí. To musí být v politice, v hospodářství, v knize a škole, denním životě, všude. A obráceně, vemte národu jeho mravnost, a berete mu i jeho nesmrtelnost. Asi Vás ta odpověď neuspokojí, ale jiná není.

Váš Karel Čapek

Lidové noviny 27. 12.